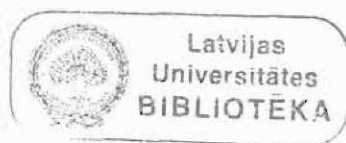

Latvijas Universitāte

Uldis Krēsliņš

**Aktīvais nacionālisms Latvijā
(1922.-1934.)**

Rīga, 2001

Saturs.

Ievads.	3
Izmantoto avotu un literatūras apskats.	32
1.nodaļa. Aktīvā nacionālisma ģenēze.	65
1.1. <i>Vēsturiskie un sociāli psiholoģiskie priekšnoteikumi.</i>	68
1.2. <i>Idejiskie priekšnoteikumi.</i>	79
1.3. <i>Politiskie priekšnoteikumi : Latvju Nacionalā Kluba dibināšana.</i>	88
2.nodaļa. Aktīvā nacionālisma organizācijas.	118
2.1. <i>Latvju Nacionalais Klubs. 1922.-1925.</i>	118
2.2. <i>Aktīvā nacionālisma diferenciācija. 1925.-1928.</i>	132
2.3. <i>Idejiskā un organizatoriskā krīze. 1928.-1931.</i>	168
2.4. <i>Jauns uzplaukums. 1932.-1934.</i>	191
2.5. <i>15.maijs un aktīvais nacionālisms.</i>	208
3.nodaļa. Aktīvā nacionālisma organizāciju struktūra, īpašais “organizācijas gars” un biedru sastāvs.	230
3.1. <i>Organizatoriskā struktūra.</i>	231
3.1.1. <i>Pamatstruktūras.</i>	234
3.1.2. <i>Pārvaldes struktūras.</i>	239
3.2. <i>“Organizācijas gars”.</i>	241
3.3. <i>Biedru sastāvs.</i>	247
3.3.1. <i>Principi.</i>	247
3.3.2. <i>Vadošais sastāvs.</i>	251
3.3.3. <i>Skaitis.</i>	257
3.3.4. <i>Biedru sastāva struktūra.</i>	260
4.nodaļa. Aktīvā nacionālisma ideoloģija.	281
4.1. <i>Pretrunīgums un īpatnējais ideoloģijas un teorijas attiecību duālisms aktīvā nacionālisma vērtību sistēmā. Teorētiskās izstrādes galvenie posmi.</i>	282
4.2. <i>Aktīvā nacionālisma ideoloģijas saturs.</i>	292
4.2.1. <i>Vispārējs raksturojums.</i>	292
4.2.2. <i>Principi un pamatnostādnes.</i>	297
4.2.3. <i>Nacionālisms.</i>	302
4.2.3.1. <i>Ārējie ienaidnieki.</i>	311
4.2.3.2. <i>Sveštautieši.</i>	316
4.2.3.3. <i>Antikomunisms.</i>	334
4.2.4. <i>Aktīvisms.</i>	343
4.2.5. <i>Aktīvais nacionālisms.</i>	356
4.2.6. <i>Otrā plāna idejas.</i>	357
4.2.6.1. <i>Neomonarhisms.</i>	358
4.2.6.2. <i>Attiecības ar kristīgo reliģiju un Baznīcu.</i>	362
Nobeigums.	378
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.	393
Pielikumi un tabulas.	

Ievads.

XX gadsimta 20. un 30. gados vispārējo vēsturiskās attīstības likumsakarību un vienreizēju, savā intensitātē vēl nebijušu sociāli psiholoģisko noskaņojumu sintēzes rezultātā pasaule pārdzīvoja divas visgrandiozāko sociālo un politisko eksperimentu desmitgades, laikmetu, par kura visraksturīgāko un noteicošo iezīmi kļuva vitāla, pašapliecinoša spēka un alkātīga mesiānisma caurstrāvoto sabiedrības izjūtu diktētais **maksimālisms**. Atbrīvojot cilvēku un viņa garu, I Pasaules karš bija radikāli satricinājis Vecās Pasaules pamatus¹, un tā ietekmē jau Versaļas miera priekšvakarā gandrīz visās sabiedrības materiālās un garīgās dzīves izpausmēs sevi pieteica dinamiski – tikpat daudzveidīgi saturā, cik pretenciozi kategoriski formulējumos – jaunu vērtību un ideālu meklējumi. Visstraujāk un arī sāpīgāk “modernās pasaules” dzimšana notika politikā, kur, līdzās citiem procesiem un norisēm, 1920.–30. gadu jauno kvalitāti iezīmēja pakāpeniska tendence ierobežot vai pat pilnīgi atteikties no parlamentārās demokrātijas principiem, tendence, kas jau tajā laikā ļāva un lika runāt par noteiktu pastāvošā parlamentārisma krīzi².

Krīzes pamatā – cik tās izcelsmē un pirmsākumos vispār var runāt par kopīgo – bija divas kara izsauktas un dažādās valstīs vairāk vai mazāk izteiktas vispārējas parādības. No vienas puses, iesaistot ilgstošā karadarbībā milzīgas cilvēku masas³, Eiropā bija izveidojusies īpaša cilvēku kategorija – ”kara rase”⁴ – kuriem karš, savā ziņā, jau bija kļuvis par dzīves veidu – ar tam raksturīgu vērtību sistēmu un atbilstošu rīcības motivāciju. Ieguvuši savdabīgu vēsturisko pieredzi un morālos priekšstatus, bet zaudējuši tradicionālās sociālās saiknes, bijušie kareivji un viņu vēsturiskās misijas sakairinātā pašapziņa ļoti saasināti uztvēra un pārdzīvoja atgriešanos civilajā negaidīta pragmatisma pārņemtajā pēckara sabiedrībā, kuras noraidošā un nereti aiz liberālisma lozungiem paslēptā vienaldzība, apzīmējot noteiktu, kaut arī vārdos neformulētu distanci, daudziem no vēl nesenajiem varoņiem lika justies kā nevēlamiem, sabiedrības atstumtiem

aprioriem neveiksminiekiem⁵. Šajā situācijā, aizvainoti un pazemoti, ar savu, no ierakumiem pārnesto vienkāršoto sabiedrisko attiecību modeli, šie cilvēki, šie “šausmīgie vienkāršotāji”⁶ izrādījās īpaši uzņēmīgi pret visu nokrāsu radikālajām destruktīvisma idejām, savā vairumā kļūstot par noteiktiem viņiem svešo pēckara vērtību noliedzējiem. Viņu noliegums, un to ir nepieciešams uzsvērt, tā pirmsākumos bija drīzāk psiholoģisks nekā politisks, un vērsts, būtībā, pret pastāvošo pēckara kārtību vispār, neievērojot tās konkrētās politiskās formas⁷, taču, tā kā I Pasaules karš, no otras puses, bija noslēdzies tieši demokrātijas ideju uzvaras zīmē, tad nav nejaušība, ja drīz vien viena no galvenajām ļaunuma saknēm tika saskatīta šīs pēckara kārtības politiskajā simbolā – parlamentārisma (konkrētajos apstākļos parlamentārās demokrātijas kritikā galvenais un varbūt pat noteicošais izrādījās ne tik daudz tās reālais saturs, cik noteiktu nosacījumu ietekmē sabiedrības uztverē izveidojies tās pastāvēšanā ietvertais personificējums)⁸. Tādējādi, abu minēto parādību sakritība izsauca likumsakarīgu reakciju : veidojās jauni radikāli politiski un idejiski strāvājumi, kas valsts un nācijas interešu vārdā vērsās pret parlamentārisma un citiem, viņuprāt, glēvā demokrātisma pārspīlējumiem, uzstādot to likvidēšanu, plašākā perspektīvā, kā nepieciešamu priekšnoteikumu savās pretenzijās uz konceptuālu sociālā un nacionālā jautājumu risinājumu un apzīmējot īpatnēju sociāli politisku un ekonomisku doktrīnu, kas pēc 1922. gada Itālijas notikumiem pasaulē kļuva pazīstama ar “*fašisma*” vārdu.

Tik tālu I Pasaules karš bija unificējis Eiropas politiskos procesus un sabiedrības noskaņojumus, tomēr dažādās valstīs, atbilstoši to vēsturiskās attīstības tradīcijām un aktuālās situācijas īpatnībām, vispārējās tendences izrādījās vairāk vai mazāk izteiksmīgas, iegūstot savdabīgus, tikai sev raksturīgus uzslāņojumus un akcentus. Īpaši interesantas, šajā ziņā, bija Centrālās un Austrumeiropas valstis⁹, kas, radušās tiešā kara ietekmē un vienotas ar vairākām vēsturiskā likteņa kopības noteiktām iezīmēm, uzrādīja ļoti saasinātu un vairākos aspektos arī viskoncentrētāko demokrātijas ideālu

projekciju pēckara drupu realitātē, caur savas īpatnības prizmu atklājot parlamentārās demokrātijas krīzi kā komplicētu, bet, vienlaikus, tās daudzveidībā vienotu un likumsakarīgu pēckara politiskās attīstības fenomenu¹⁰.

Triju impēriju krišana – visnepārprotamākais apliecinājums pirmskara politiskās Eiropas norietam – bija tas fakts, kurā I Pasaules kara militārie rezultāti, liekot saskatīt noteiktu cēloņsakarību ar karojošo valstu pārstāvētajām politiskajām vērtībām, it kā pašsaprotami identificējās ar vispārējo demokrātijas ideālu uzvaru, un nav nejaušība, ka tieši uz šo impēriju drupām izaugušo Centrālās un Austrumeiropas valstu politiskajā attīstībā visatklātāk sevi pieteica Jaunās Eiropas pamatos ietvertā dilemma starp nāciju pašnoteikšanos un brīvas gribas izpausmi, no vienas puses, un praktiskajām Pasaules kara konsekvencēm – no otras¹¹. Kā politiska un morāla kontribūcija – neievērojot kara izsauktās kardinālās izmaiņas sabiedrības struktūrā un psiholoģijā – “uzvarētāju miera” gaisotnē impēriju drupās tika proklamētas republikas ar nedabīgi izvērstām demokrātiskām satversmēm, kuru saturs bija acīmredzami neadekvāts labilo, spēcīgi fragmentēto postimpērisko sabiedrību politiskajam briedumam un pilsoniskajai kultūrai : ultraliberālā vēlēšanu sistēma¹², kas, rosinot vētrainu partiju dibināšanas laikmetu un strauju “vēlēšanu sarakstu inflāciju”¹³, neizbēgami sadrumstaloja parlamenta sastāvu un, tādējādi, pirmkārt, apgrūtināja paša parlamenta tiešo leģislatīvo darbu, liekot meklēt risinājumu arvien biežākā valdības likumdošanas praksē¹⁴. Spēcīga parlamentārā vairākuma trūkums, tajā pat laikā, par nenovēršamu politiskās dzīves faktoru padarīja vājas koalīciju valdības¹⁵ – ar visām no tā izrietošajām konsekvencēm¹⁶ –, un šajos apstākļos, kad arī pašu deputātu savstarpējo pārmēto izteikumos politiskais kompromiss arvien noteiktāk pārauga “balsu tirdzniecībā”, ideoloģiskās partijas strauji transformējās šaurās interešu grupās¹⁷. Bez tam, kā liecināja parlamentu sastāvs, jaunajās valstīs jau drīz vien sāka formēties noteikts profesionālo “tautas priekšstāvju” slānis¹⁸, kas, vairāk vai mazāk veiksmīgi sadalot un pārdalot “valsts portfeļus”, arvien vairāk attālinājās no saviem priekšvēlēšanu solījumiem

un vēlētājiem, un ņemot vērā likumdevēju kopējās intereses un centienus sava privilēģētā stāvokļa saglabāšanā, nevar noliegt, ka nereti parlaments patiešām atstāja politisku darījumu vietas iespaidu, kurā “uz akciju sabiedrības pamatiem organizētās partijas un politiķi” centās iegūt iespējami lielākas dividendes¹⁹. Minētie un vēl citi parlamentārās prakses trūkumi un negācijas bija pietiekami nopietni un būtiski, lai izsauktu kritiskus spriedumus un, vismaz sākotnēji, arī noteiktas reformatoriskas tendences, taču, kā izrādījās, un tas, iespējams, bija galvenais jauno demokrātiju trūkums, tiešajam un, vismaz deklaratīvi, vienīgajam suverēnās varas nesējam – tautai –, neskatoties uz satversmēs ietvertajām teorētiskajām konstrukcijām, praktiski nebija reālu konstitucionālu iespēju ietekmēt vai mainīt ne atsevišķu deputātu, ne visa parlamenta gribu, ne arī pastāvošās politiskās sistēmas principus un normas²⁰, kas esošo iekārtu patiesībā visvairāk tuvināja tai daudzu pārmestajai neaizskaramai un neierobežotai “partokrātijas” varai. Tieši šo pēdējo apstākli pastāvošās demokrātijas noliedzēji izmantoja kā nopietnāko argumentu parlamenta kā uzspiesta un, šajā kontekstā, arī prettautiska valsts institūta kritikā, uzstājoties, lai cik paradoksāli tas varbūt neskanēja, ar “īstas”, patiesas un neviltotas tautas varas ideālu lozungiem²¹.

Līdzās tam, ka Centrālās un Austrumeiropas valstu pēckara satversmes bija pārlietu formālas un deklaratīvas pašas par sevi, jau pirmajos postimpērisko sabiedrību parlamentārās prakses gados uzrādot visai izkropļotus demokrātisma apveidus, to idealizētā rietumniecisko standartu “piegriezne”, tajā pat laikā, izrādījās krasā disonansē arī ar jauno valstu reālās dzīves formām. Galvenā īpatnība Centrālās un Austrumeiropas valstu iekšpolitikā bija impēriju drupās neizbēgamais nacionālo mazākumtautību (un līdz ar to, arī kultūras, reliģijas un citu sociāli psiholoģisku aspektu²²) jautājums, kurā atsevišķos gadījumos daudz tiešāk un atklātāk, nekā citur, iezīmējās “uzvarētāju miera” pretrunīgā daba un loma Eiropas attīstībā : ar savdabīgu principialitāti novilkuši robežas, Versaļas sistēmas autori vairākos gadījumos nebija vairījušies vispirms atšķelt lielas

nāciju grupas un padarīt tās par blakusesošo valstu minoritātēm (“mākslīgās minoritātes”)²³, lai pēc tam uzmanīgi sekotu, kā šīs valstis īsteno viņu izpratni par nacionālo attiecību risinājumu²⁴. Neskatoties uz to, ka vispārējo liberālisma un cilvēktiesību ideālu kontekstā vairums no jaunajām valstīm īstenoja pietiekami nopietnus centienus nodrošināt nacionālo minoritāšu līdztiesību²⁵, tomēr gandrīz vienmēr mazākumtautības izjuta noteiktu sociālu un psiholoģisku diskomfortu, uzrādot vairāk vai mazāk atklātu politisku orientāciju uz savu māteszemi, kas, neapšaubāmi, saasināja nacionālās un, dažkārt, arī starpvalstu attiecības, kurās mazākumtautību jautājums kopš zināma laika tika izmantots kā nozīmīgs politisks arguments²⁶. Sevišķi komplicēts pēckara Eiropā izrādījās ebreju diasporas stāvoklis, īpaši bijušās Krievijas impērijas nomalēs, kur ierobežojošā valsts politika²⁷ un laiku pa laikam uzliesmojošie grautiņu noskaņojumi bija būtiski aizkavējuši viņu emancipāciju, izsaucot divas pamattendences : daļa ortodoksālo ebreju vēl striktāk akcentēja judaisma tradīcijas un dievišķās izredzētības noteikto nacionālo nošķirtību, ļaujot runāt par īpašu Austrumeiropas ebreju (Ostjude) dzīves modeli kā antitēzi emancipētajiem Rietumeiropas ebrejiem²⁸, kamēr daļa kristīto ebreju aktīvi iesaistījās viņu ideāliem un centieniem tuvajā sociālistiskajā strāvā, lielā mērā kļūstot par tās idejiskajiem un politiskajiem līderiem²⁹. Abu šo mērķos atšķirīgo, taču vienlīdz radikālo procesu kontekstā, kā arī ņemot vērā ebreju sociālo statusu un nozīmīgo lomu saimnieciskajā dzīvē, gandrīz visās Centrālās un Austrumeiropas valstīs, neskatoties uz oficiālo politiku, jau ar 1920. gadu sākumu bija vērojami vairāk vai mazāk izteikti pretebreju noskaņojumi un jaunu aizspriedumu veidošanās. Kopumā, kaut arī postimpērisko sabiedrību nacionālās attiecības bija visnotaļ neviennozīmīgas un katrā atsevišķā gadījumā individuālas, konkrētajos sagrūtās pēckara saimniecības un saasinātās nacionālās pašapziņas apstākļos jau pats – skaitliski lielu un pietiekami ietekmīgu – mazākumtautību klātbūtnes fakts neizbēgami kļuva par situāciju destabilizējošu faktoru, agrāk vai vēlāk izsaucot noteiktu pamatnācijas reakciju,

un nebija grūti paredzēt, ka daudziem šajā situācijā vispieņemamākais risinājums likās nacionālo minoritāšu politisko tiesību ierobežošana, kas nereti izrādījās pirmais solis uz parlamentārās demokrātijas principu ierobežošanu vispār.

Otra un ne mazāk svarīga Centrālās un Austrumeiropas valstu īpatnēja iezīme bija to īpašais ģeopolitiskais stāvoklis, ar to, šajā gadījumā, domājot to apstākli, ka pēc I Pasaules kara šīs valstis bija nonākušas starp divām impēriski domājošām republikām – Padomju Krieviju un Veimāras Vāciju – ar spēcīgu ietekmi uz neseno impērijas zemju un visa reģiona politiskajiem un saimnieciskajiem procesiem³⁰, kuras, turklāt, nemaz neslēpa savas agresīvās tendences un tālejošos ārpolitiskos “dzīves telpas” paplašināšanas plānus. Vēl spēcīgāku un, savā ziņā, arī daudz bīstamāku šo ietekmi padarīja ārpolitisko pretenziju jaunais idejiskais ietērps. Kopš zināma laika ievērojama un ļoti nozīmīga daļa, vesels slānis no visas Eiropas līdzšinējās filozofiskās tradīcijas ietvaros izstrādātajām un visai XX gadsimta Eiropai aktuālajām sabiedrības politiskajām un sociālajām koncepcijām vairs nebija tikai teorētiskas abstrakcijas vai atsevišķu idejisku un politisku strāvojumu ieguvums, bet, vienlaikus, arī vairāk vai mazāk principiāli – pirmajā gadījumā komunistiskās Krievijas, otrajā nacionālsociālistiskās Vācijas – oficiālās valsts ideoloģijas elementi. Līdz ar to šīs idejas, tāpat kā to nesēji un atbalstītāji citās valstīs, ieguva principiāli jaunu savas darbības un pastāvēšanas aspektu, kaut netieši, uzņemoties arī noteiktu valstisku ideālu pārstāvēšanu. Šie, dažkārt, varbūt, pārspīlētie, tomēr neapšaubāmie un pilnīgi reālie militārās un ideoloģiskās agresijas draudi, kas jauno valstu dienaskārtībā savas pastāvēšanas vārdā izvirzīja nepieciešamību visu nacionālo spēku mobilizācijā un svešo, naidīgo ietekmju apspiešanā, pastāvošās demokrātijas noliedzējiem kļuva par vēl vienu nosacījumu, lai vērstos pret, viņuprāt, parlamentārās demokrātijas kompromisu politikai raksturīgo neizlēmību un liberālisma normu diktēto pārlieko iecietību.

Visu minēto apstākļu un faktoru kontekstā Centrālās un Austrumeiropas valstu iekšpolitiskā situācija izrādījās sevišķi komplicēta, pretrunīga un nestabila, jau savu republiku pirmsākumos veidojot labvēlīgu augsni spēcīgu antiparlamentāru noskaņojumu straujai attīstībai, kas, sakrītot ar vispārējām pēckara Eiropas politisko procesu tendencēm, vienlaikus uzrādīja divas principiāli īpatnējas iezīmes. Pirmkārt, acīmredzami neorganiskais, Versaļas miera atmosfērā radītais Centrālās un Austrumeiropas valstīm raksturīgais pēckara parlamentārās demokrātijas modelis, kas gandrīz nekavējoties apliecināja neatbilstību jauno valstu realitātei, šo valstu parlamentārisma kritiķiem ļāva uzstāties kā savu valstisko un nacionālo interešu aizstāvjiem pret uzvarētājvalstu progresa izpratnes diktēto politiskās attīstības shēmu. Laika gaitā un, vispirms, Vācijā, šīs pēckara kārtības – Versaļas sistēmas – kritika tika konceptualizēta, traktējot to kā veco, konservatīvo, statisko un sastingušo nāciju (valstu) centienus administratīvi kavēt un ierobežot pasaules “dabīgo attīstību”, mākslīgi palielinot savu nozīmi un lomu pretstatā jaunajām, veselīga dinamisma un vitalitātes pilnajām revolucionārajām nācijām (valstīm). Parlamentārā demokrātija, šajā kontekstā, tika skatīta kā vistiešākais un spilgtākais svešo, uzspiesto vērtību personificējums, norāde un atgādinājums uz visu Centrālās un Austrumeiropas valstu otršķirīgo, aizbilstamo statusu Jaunajā Eiropā³¹, un šīs attieksmes radītā apziņa, līdzās citam, Centrālās un Austrumeiropas valstu antiparlamentārismaļāva piešķirt savdabīgu “taisnīgas” nacionālas reakcijas nokrāsu, padarot parlamentārisma noliegumu par pamattēzi sava īpašā vēsturiskā ceļa meklējumos. Otrkārt, salīdzinoši lielu, politiski organizētu un ietekmīgu nacionālo mazākumtautību kopienu pastāvēšana, kuras parlamentārās demokrātijas apstākļos īstenoja visai aktīvu, bet ne vienmēr lojālu, ar valsts interesēm un centieniem saskanošu politiku, Centrālās un Austrumeiropas valstu antiparlamentārismaļāva piešķīra izteikti nacionālu un, sevišķi, 1930. gados, arī rasisma kategorijās formulētu saturu un akcentus.

Abi šie faktori – īpašais parlamentārisma modelis un nacionālā jautājuma dominante – ne tikai noteica Centrālās un Austrumeiropas valstu antiparlamentārisma īpatnējo raksturu, piešķirot tam jaunu, savdabīgu pamatojumu un padarot tā nostādnes daudz pievilcīgākas un vieglāk akceptējamas visplašākajās sabiedrības aprindās, nekā jebkurā no Rietumeiropas “vecajām” demokrātijām, bet, tajā pat laikā, arī kardināli mainīja parlamentārās demokrātijas krīzes izcelšanās priekšnoteikumus un paša antiparlamentārisma saturu. Tieši tāpēc, kaut arī dažādo Centrālās un Austrumeiropas valstu pēckara antiparlamentārās strāvas uzrādīja pietiekami lielu līdzību ar vispārējo Eiropas politiskās attīstības tendenci, vairākos savu nostādņu aspektos un sevišķi savā izcelsmē tām raksturīgās īpatnējās iezīmes bija tik būtiskas un nozīmīgas, ka par tik, par cik *fašisms* vispār ir skatāms kā vispārējs Eiropas politiskās attīstības fenomens, no šī aspekta precīzāk būtu runāt nevis par fašismu Centrālās un Austrumeiropas valstīs, bet par īpašu Centrālās un Austrumeiropas fašismu³².

Latvija šajā Centrālās un Austrumeiropas valstu 1920.–30. gadu iekšpolitisko apstākļu un nosacījumu kontekstā bija spilgts un izteiksmīgs piemērs, demonstrējot vienu no viskrasākajiem pēckara realitātes un tās politiskās formas kontrastiem. No vienas puses, pēc vispārējām aplēsēm zaudējusi aptuveni trešo daļu (!) no pirmskara iedzīvotāju skaita³³ un gandrīz visu rūpniecību (no kara sākumā uz Krievijas iekšzemes guberņām evakuētajiem 30 000 vagoniem ar rūpnieciskām iekārtām un gatavo produkciju Latvijā pēc kara atgriezās tikai ļoti neliela daļa³⁴) – pārvēršoties no attīstītas industriālas sabiedrības par agrārvalsti³⁵ –, ar sagrautu saimniecisko dzīvi un veseliem izpostītiem apgabaliem³⁶ Latvija un latvieši, neapšaubāmi, piederēja pie karā visvairāk cietušajām nācijām un valstīm. Karš bija būtiski izmainījis sabiedrības sociālo un nacionālo struktūru³⁷, kas sagrautās saimnieciskās dzīves apstākļos neizbēgami radīja pamatu sociālai un nacionālai spriedzei (vispārējo pēckara situāciju Latvijā īpaši sarežģītu padarīja vēsturiski izveidojusies ciešā sociālā un nacionālā aspekta kopsakarība, kas spilgti sevi pietēica radikālajā agrārreformā,

atvieglojot sociālo, bet saasinot nacionālo jautājumu). Sadrumstalotais, spēcīgi fragmentētais pēckara sabiedrības sastāvs jau kopš valsts proklamēšanas akta būtiski ietekmēja visu valsts dzīvi, vispārības interešu vārdā liekot iet uz lieliem kompromisiem, kas ne tikai kavēja saimnieciskās un politiskās attīstības procesus, bet reizēm šīs kompromisu politikas sekmes nostādīja tiešā atkarībā no šauru un citos apstākļos nebūt ne tik nozīmīgu sabiedrības grupu pārstāvju atbalsta. Salīdzinoši lielu un pietiekami ietekmīgu nacionālo minoritāšu kopienu pastāvēšana sabiedrības sociāli politiskajām attiecībām ncreti piešķīra izteiktu nacionālu akcentu, ko vēl vairāk saasināja saimniecisku, bet, pirmkārt, vēsturisku nosacījumu kontekstā izveidojusies atsevišķu valsts apgabalu acīmredzamā neviendabība, un kaut gan Latvijas robežas visumā bija nospraustas, ievērojot etnisko principu, tomēr, tāpat kā citās Eiropas valstīs, arī Latvijā bija vērojamas zināmas separātisma tendences³⁸. Visbeidzot, vēl viens apstāklis, kas būtiski ietekmēja gan Latvijas iekšējo politiku, gan sabiedrības noskaņojumus, bija Latvijas tiešā robeža ar komunistisko Krieviju, kuras spēcīgā propaganda un agresīvās ārpolitiskās pretenzijas (ar pasaules revolūcijas idejas vadmotīvu) lielā mērā apzīmēja Damokla zobenu visām valsts un sabiedriskās dzīves tendencēm.

No otras puses, tajā pat laikā Latvija, pēc vispārēja atzinuma, izcēlās ar vienu no demokrātiskākajām un liberālākajām Eiropas satversmēm³⁹, kuras norakstīto normu⁴⁰ reāla piepildījuma un izpratnes trūkums bija acīmredzams⁴¹. Līdzīgi citām Centrālās un Austrumeiropas valstīm un varbūt pat vēl spēcīgāk, arī Latvijas Satversmē bija izteikta likumdevēja varas dominante pār izpildvaru, ko vēl vairāk pasvītvoja Saeimas deputātu neatsaucamība un neaizskaramība⁴², kas, ja arī ne vienmēr un pilnībā noņēma no viņiem atbildību un ne tikai par savu politisko, bet reizēm arī tīri privāto darbību un tās sekām, tad noteikti nostādīja viņus īpašas privilīģētas kastas statusā ; tajā pat laikā, piemēram, Valsts prezidenta institūts Latvijā bija viens no vājākajiem visās Eiropas valstīs⁴³. Stabila parlamentārā vairākuma trūkums un nepārtrauktie kompromisu

meklējumi arī Latvijā kļuva par iemeslu valdības likumdošanas praksei, taču tas, ka jau 1920. gadu vidū šādi pieņemto likumu skaits veidoja vairāk nekā pusi no visiem valstī pieņemtajiem un izsludinātajiem likumiem un valdības rīkojumiem⁴⁴, Latvijas parlamenta darbaspējas un lietderību nostādīja visai apšaubāmā stāvoklī. Sadrumstalotais parlamenta sastāvs, kas, tāpat kā citur, rosināja biežas koalīciju valdību maiņas⁴⁵, neizbēgami politizēja valdības darbību un apgrūtināja pēctecīgu valsts sociālās un saimnieciskās dzīves attīstību, taču Latvijā šai izpildvaras nestabilitātei bija vēl viens aspekts, un proti : spēcīga kreiso spēku ietekme sabiedrības noskaņojumos un, tāpat, arī politiskajos procesos. Konkrētajos valsts dibināšanas apstākļos, kad kreisās nostādnes bija nepieciešama dzīves prasība, tās vairāk vai mazāk atklāti bija saskatāmas visu politisko partiju deklarācijās un dažādās formās atrada atspoguļojumu arī valsts politiskajos lēmumos⁴⁶, tomēr jau drīz vien pilsonisko un kreiso partiju⁴⁷ nostādnes arvien noteiktāk sāka uzrādīt savas neizbēgamās uzskatu atšķirības, kas, līdz ar to un ņemot vērā kreiso sociāldemokrātu lielo pārstāvniecību parlamentā⁴⁸, valdības krīzēm piešķīra daudz asāku raksturu, ietverot sevī ne tikai atsevišķas valdības kursa pēctecības pārtraukumu, bet arī iespējama kardināla visa valsts politiskā kursa pavērsiena draudus – ko savā ziņā arī apliecināja M.Skujenieka kreisās valdības darbība 1927. gadā. Tomēr par jaunās valsts politiskās doktrīnas spilgtāko apliecinājumu bija uzskatāms 1922. gadā pieņemtais parlamenta vēlēšanu likums – ar tā komplicēto proporcionālo vēlēšanu sistēmu un grozāmajiem kandidātu sarakstiem⁴⁹ –, likums, kura normām, vismaz teorētiski, acīmredzot, bija jānodrošina vispilnīgākā un precīzākā tautas gribas pārstāvniecība. Kaut arī vairāk vai mazāk veiksmīgi atspoguļojot sabiedrības centienus, praksē šī likuma pārspīlētajam liberālismam neizbēgami nāca līdz arī tā izkropļojumi : sākot ar no vēlēšanām uz vēlēšanām arvien draudošāk pieaugošo kandidātu sarakstu skaitu⁵⁰ – ko pirms 3.Saeimas vēlēšanām 1931. gadā parlaments beidzot bija spiests ierobežot ar drošības naudas iemaksām⁵¹ – un beidzot ar 3.Saeimā ievēlētajiem atklāti

pretvalstiskajiem komunistu, jeb, kā viņi paši dēvējās, Strādnieku un zemnieku saraksta deputātiem, kuru parlamentārā darbība – arī šoreiz ar parlamenta balsojumu – tika izbeigta 1933. gadā⁵². Svarīgākais, šajā gadījumā, bija ne tik daudz likuma nepilnības vai to rosinātie pārspīlējumi, bet gan tās, ar paša parlamenta lēmumiem radītās, īpašās atrunas un izņēmumi kādreiz pieņemtā vēlēšanu likuma pārspīlētajos ietvaros, ar kurām, un tieši tas visas demokrātijas pastāvēšanas un attīstības kontekstā bija galvenais, Latvijas reālais parlamentārisms – pats un it kā nemanāmi –, ārēji saglabājot savu 1922. gada Satversmes formu, saturā neizbēgami attālinājās no tās. Tādējādi, konkrētajos apstākļos, lai cik paradoksāli tas neliktos, neviens cits, kā pats parlaments bija kļuvis – un demokrātijas pamatos ielikta pārspīlētā liberālisma dēļ tam bija jāklūst – par parlamentārisma un, plašākā kontekstā, arī demokrātijas ierobežotāju, un, kas, raksturojot Latvijas parlamentārisma attīstību, nav mazāk būtiski, šajā nozīmē jau 1930. gadu sākumā reālā Latvijas demokrātija vairs nebūt nebija tas pats, kas 1922. gada Satversmes demokrātija.

Pārlietu plaši izvērstās demokrātijas formas un to acīmredzamais kontrasts ar pēckara realitāti bija tie divi stūrakmeņi, attiecībām starp kuriem tādā vai citādā formā – agrāk vai vēlāk, bet neizbēgami – bija jāklūst par noteicošo Latvijas parlamentārisma attīstībā, taču konkrētajās šo attiecību izpausmēs būtiska nozīme izrādījās vēl vienam īpatnējam aspektam – līdzšinējās vēsturiskās pieredzes noteiktajiem sabiedrības politiskajiem priekšstatiem un tam, ko varētu apzīmēt kā politiskās līdzdarbības tradīciju. Straujā sabiedriskās domas veidošanās pēc apspiestības gadsimtu radītā naida pret jebkādu monarhismu XX gadsimta sākumā demokrātijas ideālus bija padarījusi par latviešu politisko uzskatu un centienu aksiomu, par vienīgi iespējamo valsts un nācijas pastāvēšanas politisko alternatīvu. Vēl vairāk šo pārliecību nostiprināja I Pasaules kara gadi, kad pastāvošais spēku samērs Latvijas valsts ideju un demokrātiju padarīja par nedalāmiem jēdzieniem, un šajā ziņā latviešus pamatoti varēja uzskatīt par vienu no demokrātiskākajām nācijām pēckara Eiropā⁵³. Tāpēc

arī valsts pastāvēšanas pirmajos gados jebkura atkāpe no demokrātijas principiem vai vismazākā parlamentārisma un, vēl jo vairāk, Satversmes kritika tika novērtēta vienīgi kā reakcionārisms un izsauca asus sabiedrības iebildumus. Rietumu demokrātijas politisko vērtību kontekstā šāda nostāja likās progresīva un kā tāda tikai apsveicama, aiz ārējām izpausmēm atstājot neievērotu tās motivāciju un saturu, to, ka savā būtībā tieši šī pārspīlēti kanonizētā pieeja visskaidrāk norādīja, ka sabiedrības demokrātisms ir ne tik daudz pārlicības, cik noteikta dogmātisma apliecinājums. Kategoriski noliedzošā attieksme pret jebkuru pastāvošās demokrātijas oponentu, kas tikai vēlreiz apliecināja, ka pastāvošā demokrātija sabiedrības apziņā nebija tās ieguvums – par ko var un vajag diskutēt –, bija tā, kas Latvijas demokrātijai atņēma radošo garu, atzīstot par īstajiem demokrātiem tikai tos, kuri apcerīgā jūsmā ļāvās tīksmināties par pareizajām, bet sastingušajām Satversmes formām. Līdzās šim dogmātismam un ciešā kopsakarībā ar to sabiedrības attieksmē pret demokrātiju iezīmējās vēl viens aspekts – demokrātijas spēcīgā idealizācija –, uztverot to kā politisku panaceju un uzskatot, ka jau ar demokrātijas principu – un jo plašāku, jo labāk – deklarācijām vien ir pietiekami. Demonstrējot demokrātismu un valstisko apziņu un reizi trīs gados nobalsojot par labākajiem sabiedrības pārstāvjiem, vēlētāji iedomājās ar uzviju izpildījuši savu demokrātijas misiju un tiesīgi gaidīt drīzu valsts un nacionālo uzplaukumu. Šī pozīcija vēl vairāk nostiprināja sabiedrības un varas atsvešinātību, radot ilūziju, ka “pareizās demokrātijas” praktiskajās neveiksmēs vainojama ir “nepareizu apstākļu” sakritība vai dažu “sliktu cilvēku” rīcība, bet par to nekādā gadījumā nav atbildīga demokrātiskā sabiedrība. Tas arī izskaidroja visnotaļ paradoksālo faktu, ka gandrīz divpadsmit parlamentārisma gadu laikā līdz pēdējam brīdim šķietami demokrātiskā sabiedrība bezkaislīgā vienprātībā pieņēma 1934. gada 15. maija režīmu⁵⁴, vēršoties pret parlamentārismu un nesaskatot savā nostājā nekādu pretrunu. Tādējādi, kaut arī nenoliedzams un demonstratīvs ārējās izpausmēs, savā būtībā sabiedrības demokrātisms (attieksme pret demokrātiju) izrādījās vienkārši lojāls, statisks un

konservatīvs⁵⁵, vismaz 1920. gadu sākumā pat nepieļaujot domu par jebkādu tā reformēšanu, un, kā tāds, tas nebūt nespēja mazināt acīmredzamo politiskās realitātes un formas kontrastu.

Ievērojot visu pēckara apstākļu un nosacījumu kopumu, skaidrs un nenoliedzams bija tas, ka jau ar valsts politiskās izbūves sākumiem Latvijā iezīmējās un sevi pieteica vesela virkne objektīvu un pietiekami būtisku priekšnoteikumu, lai dotu pamatu un noteiktā sabiedrības daļā ļautu veidoties spēcīgam pastāvošās pēckara kārtības noliegumam, un vēsturiskās pieredzes un procesu radītie sabiedrības demokrātiskie priekšstati un noskaņojumi tā veidošanos un attīstību varēja tikai pieklusināt un aizkavēt, bet ne novērst. Tāpēc arī Latvijā, līdzīgi citām Centrālās un Austrumeiropas valstīm, 1920. gadu sākumā sāka veidoties jauns idejisks un politisks strāvojums, kas no sākotnēji amorfās neapmierinātības un vilšanās sajūtām pakāpeniski pārauga apzinātā parlamentārās iekārtas noliegumā un ar lielākiem vai mazākiem panākumiem pastāvēja visu Latvijas parlamentārās demokrātijas laiku. Šis strāvojums kā īpatnēja Latvijas sabiedriski politiskās dzīves sastāvdaļa – tā rašanās, organizācijas, biedru sastāvs, būtiskākās teorētiskās nostādnes un praktiskie centieni – un, tajā pat laikā, kā viena no mazāk pazīstamām, bet ne mazāk nozīmīgām vispārējo Eiropas vēstures procesu izpausmēm ir tas jautājumu loks, kas ir izvirzīts konkrētā darba uzmanības centrā.

Promocijas darba galvenais izpētes objekts ir pēc I Pasaules kara Latvijā parādījies politisks un idejisks strāvojums, kas apzīmēts kā **aktīvais nacionālisms**. Šī apzīmējuma izvēli noteica vairāki apsvērumi. Lielāko daļu jau no 1920. gadu sākuma strāvojumam veltītajiem apzīmējumiem raksturo izteikts politisks akcents, kas visbiežāk ietver sevī norādi vai nu uz kādas noteiktas vispārējās tendences vietēju izpausmi – runājot par “mūsmāju” fašistiem vai naciņiem –, vai uz strāvojuma vietu valsts politisko spēku sistēmā – runājot par labējiem vai galējiem ekstrēmistiem. Katram no minētajiem formulējumiem ir

savs pamats un taisnība, taču tiem piemīt arī acīmredzami un, šajā gadījumā, principiāli trūkumi. Apzīmējums “fašisms”, savā izcelsmē uzrādot noteiktas nacionālās saknes, bija parādījies Itālijā konkrētos vēsturiskos apstākļos un tā jēdzieniskā izpratne aptver ne tikai īpatnēja politiska strāvojuma un pēc 1922. gada politiska režīma izpausmes, bet arī tos, tikai Itālijas vēsturiskajai situācijai raksturīgos sabiedrības noskaņojumus un ideoloģiskās nostādnes, no kuriem izauga un kas noteica *fašisma* ideoloģijas un organizācijas saturu. Svarīgi, šajā gadījumā, ir ievērot visu minētā jēdziena saturu, jo, ja mēģinājumi izcelt kaut kādas *fašisma* ārējas pazīmes un shematiski pārnest tās uz citu sabiedrību vēl ir iespējami, kaut arī ved pie neizbēgamas vulgarizācijas un brīžiem absurdiem mēģinājumiem atrast *fašismu* vēl pirms konkrētā jēdziena parādīšanās⁵⁶, tad tieši izcelsmes – tai skaitā, arī paša jēdziena semantiskās izcelsmes – aspekts ar tā vienreizību un neatkārtojamību ir noteicošais *fašisma* kā tikai un vienīgi Itālijai raksturīga fenomena izpratnes vienreizībai, kura piemērošana citu valstu strāvojumiem ir ļoti apšaubāma. Līdzīga pieeja ir atrodama arī vēstures literatūras vispārējās nostādnēs, lai gan vēl arvien turpinās diskusijas par to, vai fašisms bija tikai Itālijas vai arī starptautiska parādība. Daļa vēsturnieku uzskata, ka dažādajās fašistiska rakstura kustībās kopīgais dominē pār atšķirīgo. Šī viedokļa piekritēji jēdzienu “fašisms” parasti lieto divās nozīmēs, šaurākā nozīmē ar to apzīmējot B.Mussolini dibināto kustību, tās ideoloģiju un izveidoto varas sistēmu, kas pastāvēja Itālijā no 1922. līdz 1945. gadam. Plašākā nozīmē apzīmējumu fašisms viņi lieto, lai raksturotu visas itāļu fašismam līdzīgās antidemokrātiskās, antilibērālās, antiparlamentārās, antimarksistiskās, galēji nacionālistiskās, uz vadonības principu balstītās un uz politisku apvērsumu orientētās kustības, kas 1920.-30. gados radās gandrīz visās Eiropas valstīs, kā arī atsevišķus šo kustību izveidotos vienpartiju diktatoriskos režīmus. Atšķirīgu izpratni uzrāda t.s. nacionālo fašismu teorijas piekritēji⁵⁷, kuri uzskata, ka katrai valstij bija savs fašisms un dažādajos fašismos atšķirīgais izteikti dominēja pār kopīgo, kas neļauj lietot vienu aptverošu jēdzienu. Tāpēc katrā valstī, lai

apzīmētu “nacionālo fašismu”, ir jālieto savs atbilstošs apzīmējums, piemēram, Itālijā “nacionālais fašisms” ir jāsauc par fašismu, Vācijā par nacionālsociālismu, Spānijā – frankismu utt. Tieši šīs otrās pētnieku grupas uzskati ir tuvāki dotā darba autoram, turklāt, šajā gadījumā tie ir arī atbilstošāki sekojošā pētījuma uzdevumiem un saturam.

Cita rakstura, bet ne mazāk būtiski apsvērumi liek atturēties no dotā strāvojuma nostādņu politiskā vērtējuma apzīmējumiem, kuri uzreiz norādītu uz strāvojuma vietu politisko spēku spektrā. Šādi labējo vai galējo ekstrēmistu apzīmējumi ir ne tikai neviennozīmīgi un paši par sevi ļoti nosacīti, bet arī saistīti ar attiecīgās valsts konkrēto politisko spektru. Dotā pētījuma koncepcija, skatot noteiktu sabiedriski politiskās dzīves strāvojumu kā atsevišķu fenomenu, prasīja šai pieejai atbilstošu iespējami neitrālu, tikai konstatējošu apzīmējumu, kas būtu iespējami atbrīvots no politiskiem vērtējumiem. Šajā situācijā minēto nosacījumu kontekstā vispieņemamākais un iespējami precīzākais bija apzīmējums *aktīvais nacionālisms*, ar kuru sevi identificēja pašas organizācijas un kas plaši tika izmantots un lietots arī jau tā laika politiskajā leksikā⁵⁸. Parādījies krievu valodā Latvijā iznākošajā laikrakstā “Сегодня” 1922. gada septembrī un attiecināts uz jaundibinātās biedrības Latvju nacionālais klubs deklarētajiem mērķiem un principiem⁵⁹, sākotnēji šis apzīmējums organizācijas deklarācijās tika lietots drīzāk kā labskanīga frāze, taču līdz ar pirmās organizācijas slēgšanu 1920. gadu vidū tas sāka iegūt noteiktu saturu, un kaut arī laika gaitā piedzīvojot zināmu transformāciju, nezaudēja savu principiālo nozīmi līdz pat 1934. gada K.Ulmaņa valsts apvērsumam. Tiesa, ņemot vērā organizāciju attieksmes maiņu pret šo apzīmējumu, sekojošajā pētījumā ir ievērota būtiska atruna, kas ir īpaši jāpasvīturo : runa ir par to apstākli, ka vairākas, sevišķi 1930. gadu sākumā pastāvošās organizācijas, kas nepārprotami bija saistītas ar aktīvā nacionālisma tradīciju, pašas sevi neidentificēja kā tādas un galvenais, kas apliecināja to piederību aktīvajam nacionālismam, bija šo organizāciju deklarēto teorētisko uzskatu konsekvences. Tas, runājot par visu

strāvojumu kopumā, rada noteiktu terminoloģijas izmantošanas ierobežojumu, liekot atteikties no šī formulējuma organizatoriskās un pieturēties pie tā ideoloģiskās nozīmes un runāt nevis par aktīvo nacionālistu, bet aktīvā nacionālisma organizācijām.

Galveno dotā darba ietvaros izvirzīto problēmu loku nosaka skatījums uz aktīvo nacionālismu kā Latvijas politiskās dzīves parādību un fenomenu, kas zināmā mērā līdzīgs un radniecīgs labēji orientētām politiskām kustībām, kas radās Eiropas valstīs pēc I Pasaules kara. Šāda nostādne liek meklēt atbildes uz patiesībā vieniem un tiem pašiem, bet dažādos kontekstos uzdotiem jautājumiem. No vienas puses, tā ir nepieciešamība izskaidrot pret sveštautiešiem vērsta un parlamentārismu kritizējoša strāvojuma izcelsmi un straujo attīstību vēl nesen nacionāli iecietīgās un demokrātiski noskaņotās Latvijas sabiedrības ietvaros⁶⁰. Šajā sakarā svarīgi ir parādīt aktīvā nacionālisma saistību un attiecības ar iepriekšējā laikmeta latviešu sabiedriskās domas tradīciju (konservatīvās domas turpinājums vai pārrāvums). Vienlaikus, būtiski ir fiksēt tā centienos un nostādnēs izteikto alternatīvu valsts un sabiedrības attīstībai un atsegt cēloņus, kas strāvojumam neļāva praktiski piepildīt tā centienus un pacelties jaunā politiskā kvalitātē. No otras puses, tā ir nepieciešamība atbildēt uz līdzšinējos pētījumos par antidemokrātiskajiem strāvojumiem pēc I Pasaules kara pietiekami skaidri uzstādītiem jautājumiem, mēģinot aktīvā nacionālisma pastāvēšanā un sevišķi tā pirmsākumos noteikt samēru starp kopējo un atšķirīgo ar radniecīgām kustībām citās Eiropas valstīs. Vēstures literatūrā nenoliedzami, vairāk ievēroti un vispusīgāk analizēti ir tie strāvojumi, kas tādā vai citādā ceļā bija nonākuši pie varas, pārvēršoties politiskos režīmos un tādējādi savā attīstībā uzrādot zināmu finalitāti, taču tieši šīs praktiskās realitātes kontekstā, liekot meklēt atbildi, cik tālu šī politisko režīmu realitāte bija likumsakarīga, ne mazāk nozīmīgi ir pie varas nenākušie strāvojumi. Šajā aspektā dotais darbs un tā rezultāti ir nozīmīgi, papildinot noteiktas pēckara procesu tendences izpausmju izpratni un ļaujot to skatīt

salīdzinoša rakstura pētījumos par fašistiskās ievirzes kustībām Eiropas valstīs starpkaru periodā.

Aktīvais nacionālisms – tās bija 12 gadu laikā aptuveni trīsdesmit pēctecīgi vai vienlaikus pastāvošas dažāda mēroga un ietekmes biedrības, politiskas organizācijas un partijas, kuras vienoja vairāk vai mazāk izteiktas kopējas iezīmes, bet starp kurām, tajā pat laikā, pastāvēja noteiktas un, nereti, arī visai ievērojamas atšķirības. Strāvojuma neviendabību vēl vairāk pasvītvoja apstākļi, ka dažādu nosacījumu ietekmē pieaugot organizāciju skaitam, tās savas nozīmes un ietekmes demonstrējumos krasi apstrīdēja vienīgās – īstās un patiesās – idejas nesēja statusu, tāpēc šo organizāciju attiecībās valdīja ass un, brīžiem, atklāti izteikts savstarpējs noliegums. Ievērojot šos nosacījumus, konkrētu organizāciju piederība aktīvajam nacionālismam ne vienmēr bija acīmredzama un viennozīmīgi formulēta, kas izvirza nepieciešamību jau sākumā izcelt un vienoties par aktīvā nacionālisma organizāciju svarīgākajiem kritērijiem, tādējādi apzīmējot šī pētījuma galvenos virzienus.

Galvenais un, nenoliedzami, arī primārais kritērijs ir organizāciju pašidentifikācija, deklarējot sevi kā aktīvā nacionālisma organizāciju vai kā organizāciju, kas idejiski vai organizatoriski ir piederīga aktīvā nacionālisma tradīcijai. Sarežģītākais ir tas, ka visa strāvojuma pastāvēšanas un attīstības iekšējais pretrunīgums atspoguļojās arī tā identitātes apzīmējumos un par būtiskāko robežšķirtni šajā ziņā ir uzskatāms 1928. gads. Līdz pat 1928. gadam, neskatoties uz nopietnām, dažkārt pat konceptuālām atšķirībām un ar organizatorisko sadrumstalotību arvien pieaugošo idejas monopolizācijas tendenci, formulējums “aktīvais nacionālisms” tika lietots kā vienīgais organizāciju identitātes apzīmējums. Jaunu organizāciju dibināšana šajā laikā bija vai nu iepriekšējo organizāciju slēgšanas vai arī atklātas šķelšanās rezultāts, saglabājot gan vadošā biedru sastāvu, gan organizatorisku atribūtu pēctecību. Līdz ar teorētisko uzskatu attīstību, īpaši, sākot ar 1925. gadu, strāvojumam bija

raksturīgi centieni formulēt aktīvā nacionālisma savpatību, pakāpeniski izkristalizējot divus, dažādo organizāciju izpratnē, būtiskākos sev piemītošos kritērijus. Pirmkārt, tas bija strāvojuma īpašais visu centienu un darbības raksturs – aktīvisms –, kas katrai aktīvā nacionālisma organizācijai “jāliek savas darbības pamatos”⁶¹. Atšķirībā no citām nacionālām organizācijām, kas “apmierinas ar pasīvu sabiedriski kulturālu darbību”, aktīvais nacionālisms par savu sevišķo uzdevumu uzstāda “sarkanās sociālistiskās sērgas apkarošanu, aktīvu cīņu pret to”⁶² un strāvojums tikai tad attaisnos savu pastāvēšanu un saglabās nozīmi, ja tā organizācijas “nezaudēs cīņas organizācijas raksturu”⁶³. Otra iezīme – stingras nacionālas varas ideja, šī “katra nacionālista jaunā bauslība”⁶⁴ – 1920. gadu vidū organizāciju deklarācijās ne tikai norobežoja aktīvo nacionālismu, bet arī kalpoja kā atskaites punkts aktīvā nacionālisma attieksmē pret citām pilsonības organizācijām : “Jo tuvāk stāv kāda sabiedriska grupa diktatūras idejai, jo tuvāka viņa mums”⁶⁵. Abi minētie kritēriji atspoguļoja noteiktas aktīvā nacionālisma iezīmes, tomēr praksē jau uzreiz kļuva redzams, ka to izpratne bija pārlietu vispārināta un nenoteikta, lai atbilstoši principam : kas nav ar mums, ir pret mums – dažādu organizāciju deklarācijās citu organizāciju piederību aktīvajam nacionālismam padarītu atkarīgu no aktuālās situācijas konteksta un taktiskām interesēm⁶⁶. Tāpēc, lai arī nozīmīgi un pamatoti, abi minētie kritēriji bija acīmredzami nepilnīgi un skatāmi tikai kā būtiski, bet atsevišķi un ierobežoti pieturas punkti.

1920. gadu beigās strāvojuma pastāvēšanā notika principiāls pavērsiens. No vienas puses, nostiprinājās tendence atteikties no laika gaitā sakompromitētā “aktīvā nacionālisma” apzīmējuma, tā vietā izvirzot jaunus formulējumus, vai, kā 1930. gadu sākumā, vispār izvairoties no īpašiem pašidentifikācijas apzīmējumiem : organizācijām šajā laikā vairāk bija raksturīgi centieni formulēt tikai un vienīgi savu savpatību. No otras puses, jau 1920. gadu beigās līdzšinējās aktīvajam nacionālismam raksturīgās idejiskās nostādnes un vispirms parlamentārās demokrātijas kritiku sāka pārņemt arvien lielāks skaits gan

jaundibinātu, gan jau esošu partiju un politisku organizāciju, padarot tās par būtisku savu programmu sastāvdaļu. Līdz ar to veidojās paradoksāla situācija, kad dažādas organizācijas deklarēja aktīvajam nacionālismam tuvas idejas, neidentificējot sevi kā tādas un abu agrāk izcelto kritēriju nozīme kļuva vēl vairāk nosacīta. Viss iepriekšminētais rada nepieciešamību izvirzīt aptverošāku un vispusīgāku kritēriju kopumu, kas, atspoguļojot visas pietiekami būtiskās un nopietnās aktīvā nacionālisma organizāciju iezīmes, dotu pamatu iespējami pilnīgāk spriest par konkrētu organizāciju piederību šim strāvojumam.

Aptverot dažādos laika posmos pastāvošo organizāciju vienojošās iezīmes, var izcelt piecus galvenos un būtiskākos principus :

- 1) pašidentifikācijas apzīmējumi – fenomenāla un pēc savas nozīmes primāra un absolūta iezīme, kas atspoguļojās gan organizāciju nosaukumos (Latvju Aktīvo Nacionālistu savienība, Latvju Nacionāl(r)evolucionārais klubs), gan teorētiskajās deklarācijās ;
- 2) noteikts teorētisko uzskatu un ideju kopums, kura pamatu veidoja izvēsta “ienaidnieku” kategorija un no 1925. gada arvien spēcīgāka parlamentārās demokrātijas kritika ;
- 3) noteikts darbības taktisko līdzekļu un elementu kopums, kura pamatā bija vairāk vai mazāk izteikts paramilitārisms un tā noteikti organizāciju iekšējās darbības principi (biedru kategorijas, sevišķas militāra rakstura struktūras un praktiskas darbības izpausmes) un ārējie atribūti (īpaši formas tērpi, biedru sveiciens, karogi u.c.) ;
- 4) organizāciju biedru un, sevišķi, vadošā sastāva sakritība, kas, kaut arī ar zināmu nosacītību, faktiski bija pietiekami stabila un noteikta iezīme, dažkārt kalpojot par noteicošo aspektu, izsekojot organizāciju pēctecības attiecībām ;
- 5) organizāciju izcelsmes tradīcija un tās apzināšanās, kaut varbūt neuzsvērti, identificējot sevi kā pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas – Latvju nacionālā kluba – tradīcijas turpinājumu ; šis

aspekts sevišķi būtisks izrādījās tieši 1930. gadu sākumā, kad sevi pieteica vesela virkne aktīvā nacionālisma nostādnēm tuvu organizāciju (Saimnieciskais centrs, Latviešu vara), kuru rašanās un organizatoriskie pirmsākumi bija meklējami citā tradīcijā.

Izņemot pirmo, pēc savas nozīmes absolūto kritēriju, neviena no pārējām četrām iezīmēm nebija pilnīgi viennozīmīga un strikti noteikta un atsevišķos gadījumos to klātbūtne izrādījās ļoti nosacīta : visbiežāk nosacītība bija attiecināma uz organizāciju teorētiskajiem uzskatiem, jo, trūkstot preses un citiem oficiāliem izdevumiem, par vairāku organizāciju uzskatiem un nostādnēm varēja spriest tikai pastarpināti. Tāpēc attiecinot šos kritērijus uz konkrētām organizācijām, tie bija jāskata gan aktuālās situācijas, gan pašu organizāciju attīstības kontekstā.

Dotā pētījuma pirmais un galvenais uzdevums ir atklāt un definēt aktīvo nacionālismu kā noteiktu un īpatnēju sabiedriski politisku fenomenu, tāpēc sekojošajā izklāstā ir mēģināts aptvert visu iepriekšminēto aktīvā nacionālisma kritēriju kopumu un atklāt to izpratnes konkrēto saturu. Atbilstoši pētījuma uzdevumam un pamatprincipiem aktīvais nacionālisms tajā vispirms ir skatīts kā *konkrēts fenomens*, analizējot tā rašanos, pastāvēšanu un attīstību caur strāvojuma pašuztveres prizmu. Šāda pieeja, kaut arī piešķirot spriedumiem neizbēgamu subjektīvisma pieskaņu, ļauj saglabāt un atspoguļot strāvojuma iekšējo pretrunīgumu un neviennozīmību, dodot iespēju izvairīties no pārsteidzīgiem un vienkāršotiem secinājumiem. Tikai pēc tam, ievērojot un atzīstot strāvojuma piederību plašākām Eiropas pēckara politiskās attīstības tendencēm, tā īpatnējās iezīmes ir skatītas vispārinātākā kontekstā, šajā gadījumā, nevis pārnesot vai pielīdzinot vispārējo konkrētajam, bet mēģinot caur konkrētā prizmu paskatīties uz vispārējo. Atbilstoši pētījuma uzdevumam ir noteikti arī tā hronoloģiskie ietvari, un lai gan pirmās, 1922. gadā dibinātās aktīvā nacionālisma organizācijas likvidācija noslēdzās ar T.K.P. Biedrību likvidācijas komitejas lēmumu tikai 1940. gada 30. oktobrī⁶⁷ un atsevišķu

“latviskās Latvijas” aprindu centienu pieteikums izskanēja arī vēl vācu okupācijas laikā, šajā pētījumā aktīvais nacionālisms ir skatīts tikai un vienīgi kā pilnvērtīgs, ārēju ietekmju neaprobežots strāvojums, noslēdzot pārskatu ar 1934. gadu, kad tika aizliegtas aktīvā nacionālisma organizācijas un tikai atzīmējot strāvojuma tālākās attīstības tendences jau kā drīzāk individuālam, atsevišķu personu pārstāvētam fenomenam, kuram vairs nebija praktiska politiska spēka nozīmes⁶⁸. Īpaši ir jānorāda tas, ka, sekojot dotā pētījuma pieejas pamatprincipiem, ļoti būtisks jautājums un viena no galvenajām pētījumā risinātajām problēmām ir iespējami precīzas terminoloģijas izvēle un tās lietošanas kārtība. Noteicošais un praktiski vienīgais arguments visos gadījumos ir iespējami precīza pieturēšanās pie konkrētā laikmeta apzīmējumiem – nosaukumiem, vārdiem un jēdzieniem –, atrodot un uzsverot tajos noteiktu aprindu uzskatu un spriedumu personificējumu. Izvērtējot dažādos aktīvā nacionālisma pastāvēšanas un darbības aspektus, dotajā darbā ir izceltas trīs galvenās jautājumu grupas. Pirmkārt, tas ir jautājums par aktīvā nacionālisma izcelšanās konkrētajiem cēloņiem un priekšnoteikumiem, izvērtējot tā rašanos ne tikai attiecībās starp iespējamo un nepieciešamo, bet arī apzīmējot ārējo faktoru ietekmi un nozīmi tā pirmsākumos. Otrkārt, tas ir jautājums par aktīvā nacionālisma vietu un lomu Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē, skatot to kā Latvijas politisko procesu sastāvdaļu, kas pārstāvēja un izteica noteiktu sabiedrības aprindu intereses un centienus. Visbeidzot, treškārt, tas ir jautājums par aktīvā nacionālisma piedāvāto valsts un sabiedrības attīstības alternatīvu, iespējamo attīstības ceļu, kas, ņemot vērā, ka aktīvais nacionālisms nerasniedza reālas politiskās varas partijas statusu, izrietēja no tā deklarētajiem principiem un teorētiskajām nostādnēm.

Sekojošais darbs sastāv no ievada, izmantoto avotu un literatūras apskata, četrām pētījuma pamatnodaļām, nobeiguma un pielikuma.

¹ Cilvēka atbrīvošanu kā I Pasaules kara iezīmēto pavērsienu cilvēces attīstībā viens no pirmajiem savās jau 1918.gadā publicētajās pārdomās par Pasaules kara jēgu un nozīmi akcentēja ievērojamais krievu filozofs N.Berdjajevs. Padarījis cilvēku – vismaz viņa apziņā – par vēstures subjektu un ļaujot aizmirst sociālo teoriju uzspiestās shēmas, karš, pēc N.Berdjajeva domām, bija nepārprotami parādījis, ka līdzšinējās – XIX gadsimta – civilizācijas vērtības nav nekas vairāk kā intelekta radīto doktrīnu ilūzijas (un Pasaules karš, šajā kontekstā, apzīmē Vecās Eiropas galu), aiz kurām, patiesībā, stāv tas pats pirmatnējais iracionālo un kareivīgo rasu instinktu vadītais cilvēks. – N.Berdjajev. Sudba Rossii. – M., 1990. – str.104.

² Ja vēl 1920.gadu vidū par parlamentārās demokrātijas trūkumiem Eiropas valstīs runāja un pret tiem uzstājās gandrīz vienīgi atsevišķās radikāli noskaņotās politiskās aprindās, tad jau desmitgades beigās “parlamentārisma krīzes” apzīmējums bija atrodams gan pētnieku, gan politiķu leksikonā. Latvijā viens no izdevumiem, kas plašāk apskatīja un iztirzāja šo parādību, bija Latviešu Zemnieku savienības Akadēmiskās sekcijas 1927.gadā izdots rakstu krājums “Demokrātijas krīze”. – L.Z.S. Akadēmiskā sekcija. Demokrātijas krīze. – R., 1927.

³ Pēc dažādām aplēsēm jau 1920.gadu vidū tika minēts, ka visu karojošo valstu armijās kopā I Pasaules karā bija mobilizēti apm. 70-80 miljoni cilvēku. – R.Bilmanis. Stāvoklis kapitalistiskās valstīs un viņu attiecības pēc pasaules kara. // Domas. – 1924. – Nr.2. – 145.lpp. Līdzīgi skaitļi ir atrodami arī vēlākajos pārskatos, minot 65 – 70 miljonus cilvēku, no kuriem 57,8 miljonus deva vien tās astoņas Eiropas valstis, katrā no kurām mobilizēto skaits bija lielāks par miljonu. – Britannica.Macropaedia. – Vol.29. – p.987. ; Boļšaja Sovetskaja Enciklopedija. – Tom 19. – str.350.

⁴ Apzīmējums “kara rase”, attiecināts uz Dienvidslāvijas kara veterānu parādes dalībniekiem 1928.gadā /Centrālajā Evropa. – 1928. – Nr.23. – str.13.-14./, pietiekami skaidri un izteiksmīgi raksturoja to sevišķo un, savā ziņā, varbūt pat noteicošo lomu un nozīmi, ko I Pasaules karš vēl ilgi pēc tā beigām ieņēma bijušo kareivju apziņā un dzīves uztverē.

⁵ Viens no svarīgākajiem un, savā ziņā, izšķirošajiem bijušo kareivju, no vienas puses, un pēckara sabiedrības – no otras – konflikta cēloņiem bija paradoksālā pretruna, kas bija ietverta “**atgriešanās**” būtībā : ja bijušie kareivji, atgriežoties no kara, cerēja un bija gatavi ieraudzīt kaut arī savās iedomās nenoliedzami citu, daudz labāku, taču būtībā to pašu – savās atmiņās saglabāto pirmskara pasauli, tad realitātē viņu “atgriešanās” patiesībā nozīmēja **ierašanos** pilnīgi jaunā pēckara pasaulē, un kaut arī faktiski esot šīs sabiedrības locekļiem, psiholoģiski daudzi no viņiem tā arī palika ārpus tās – kā sveši starp savējiem.

⁶ Apzīmējumu “šausmīgie vienkāršotāji”, runājot par noteiktiem procesiem un tendencēm plašākā Vācijas un Eiropas vēstures attīstības kontekstā un šajā sakarā atsaucoties uz J.Burkhardu (Jakob Burckhardt), savā darbā par Vācu Katastrofu lieto vācu vēsturnieks F.Meineke. – F.Meinecke. The German Catastrophe. – Boston, 1966. – p.1.-2.

⁷ Lai arī ne pilnīgi viennozīmīgi un neapstrīdami, tomēr pietiekami pamatoti varēja apgalvot, ka savā būtībā bijušo kareivju noliegums bija vērstis, pirmkārt, pret pastāvošo pēckara *civilo* sabiedrību vispār – ar tās vērtībām –, un, kaut arī nereti uzstājoties zem atšķirīgiem lozungiem, neseno kareivju neapmierinātība bija vienlīdz izteikta un savā saturā ļoti līdzīga gan Itālijas konstitucionālajā monarhijā, gan Veimāras Vācijā.

⁸ Ļoti trāpīgi doma, kas izteica vispārējo pēckara grūtību un sabiedrības neapmierinātības transformēšanos nepatīkā pret parlamentāro demokrātiju, ir formulēta 1927.gadā Latvijā izdotajā rakstu krājumā “Demokrātijas krīze”, kurā, runājot par Turciju un atzīmējot tās kā zaudētājvalsts stāvokli, šajā sakarā tika atzīmēts, ka līdz ar kara beigām “visas kara zaudētāju likstas gūlās uz visas valsts un demokrātijas pleciem”. – L.Z.S. Akadēmiskā sekcija. Demokrātijas krīze. – 36.lpp.

⁹ Runājot par starpkaru perioda vēstures attīstības tendencēm un īpatnībām Eiropā, šī reģiona valstu vienojošā apzīmējuma formulējumos, tāpat kā par tajā ietverto valstu uzskaitījumu vēstures literatūrā nepastāv strikta noteiktība, tāpēc šajā darbā, atbilstoši tā tematikai un plašāk pieejamo pētījumu dotajai iespējai salīdzināt, ar atsevišķiem izņēmumiem, parasti apzīmējums “Centrālās un Austrumeiropas valstis” ir attiecināts uz Vāciju, Čehoslovākiju, Poliju, Lietuvu, Igauniju un Latviju. Tiesa, Vācija, kas vairākos savas iekšpolitiskās situācijas aspektos pēc I Pasaules kara kardināli atšķīrās no Rietumeiropas valstīm un šajā nozīmē bija noteikti tuvāka Austrumeiropas valstu situācijai, citos aspektos, tajā pat laikā, uzrādīja būtiskas atšķirības arī no Austrumeiropas valstīm, izceļoties ar īpatnējām iezīmēm un ieņemot zināma starpstāvokļa pozīciju.

¹⁰ Sekojošajā pārskatā par dažādu valstu parlamentārās demokrātijas trūkumiem un to rosinātajām negācijām svarīgi un būtiski nepieciešami ir ievērot un atcerēties kāda publicista vēl 1929.gadā izteikto spriedumu pēc apvērsuma Dienvidslāvijā : “Mēs nenoliedzami stāvam parlamentārisma krīzes priekšā ... Tajā tāpat ir jāredz diktatūras rašanās cēlonis ... Tomēr nevajag aizmirst, ka katrā atsevišķā gadījumā runa ir par parlamentārismu un demokrātiju, kas ir raksturīga tikai konkrētajai valstij”. – Nevzgodī demokrātijai. // Centrālajā Evropa. – 1929. – Nr.33. – str.1.-3.

¹¹ Būtībā runa ir par veselu politisko asociāciju kopumu, kura pamatā bija saikne starp objektīvajām politiskās attīstības tendencēm, Pasaules kara rezultātiem un karotājvalstu pārstāvētajām politiskajām vērtībām. Jau tūlīt pēc kara bijušais Francijas premjerministrs Ž.Kaijo, izvērtējot kara rezultātus, pirmskara Eiropas politiskajā

raksturojumā runāja par it kā divām pasaulēm, ko, no vienas puses, apzīmēja parlamentārisms – pilnīgs Francijā un Anglijā, ierobežots Itālijā un Spānijā – rietumos un, no otras, absolūtisms – ierobežots Vācijā un Austrijā, neierobežots Krievijā un Turcijā – Centrālajā un Austrumeiropā. – Ž.Kaijo. Kuda idet Francija? Kuda idet Evropa? – M.-P., 1923. – str.24. I Pasaules karš demokrātijas principiem bija piešķīris jaunu akcentu un statusu, kas, no vienas puses, ļaujot Pasaules kara rezultātus uzsvērt kā apliecinājumu un vēl vienu argumentu uzvarētājvalstu pārstāvētās demokrātijas pārākumam (“Karš parādīja, ka vissekmiņgāk pretojas demokrātijas”. – F.Nitti. Evropa bez mira. – Berlīn, B.g. – str.5.), no otras, pasludinot parlamentāro demokrātiju par noteiktu progresa kritēriju un “caurlaidi” uz Jauno Eiropu, ļāva tām uzurpēt progresa nesēja lomu, aiz vispārības un demokrātijas lozungiem viegli un it kā nemanāmi paslēpt savas pragmatiskās intereses. Šajā kontekstā, kaut arī jauno valstu demokrātiskie ideāli kā vispārēja tendence bija skaidri un neapšaubāmi, ir jāatzīst, ka konkrētajā situācijā Centrālās un Austrumeiropas valstu demokrātija – tāpat kā pašas valstis – pirmkārt, tomēr bija aktuālā momenta prasību diktēts “kara produkts” un tās parādīšanās nebija organisks, sabiedrības iekšēji pārdzīvots un apzināts ieguvums, jau drīz vien ļaujot skanēt spriedumam, ka par vienīgo politiskās dzīves mērauklu “draud palikt formālais “demokratisms”, neprasot, vai tas reālais, kas aiz pēdējā slēpjas, ir mūsu zemes apstākļos nodēris vai nē”. – E.Blanks. Latvijas valsts pirmie gadi. – Linkolna, 1985./pirmais izdevums – R.,1923./ – 53.lpp. Starp citu, interesanti bija tas, ka līdzīgus, aiz progresa un glābšanas lozungiem paslēptus pragmatiskus mērķus, pretendējot uz pēckara pasaules politisko principu diktēšanu, vēl 1916.gadā latviešu prese iztīrāja gan attiecībā uz Angliju, gan Krieviju, pēdējās sakarā atzīmējot panslāvistu izvirzīto lozungu nest cilvēces atpestīšanu un vairāku krievu (arī kņaza Trubeckoja) deklarēto uzskatu, ka krievu misija ir arī vājo un apspiesto tautu aizsardzībā, tūlīt uzsverot, ka šī “aizsardzība” reizēm ir tikai lozungs, aiz kura slēpj īstos nodomus. – K.Freibergs. Kara troksnī. // Taurētājs. – 1916. – Nr.7. – 44.-50.lpp.

¹² Lai gan konkrētais parlamenta vēlēšanu sistēmas vērtējums pieder Ā.Šilde /Ā.Šilde. Latviešu demokrātija. // Trimdinieka raksti. – Minstere, 1991. – 65.lpp./ un ir attiecināts uz Latviju, līdzīgi spriedumi par visu parlamentāro iekārtu un atsevišķām tās iezīmēm ir attiecināti arī uz citām Centrālās un Austrumeiropas valstīm, runājot, piemēram, par ultraliberālo varas sistēmu Igaunijā /I.Lipping. The emergence of Estonian authoritarianism. // Baltic History. – Columbus, 1974. – p. 209./, parlamentārismu trīs Baltijas valstīs /Dž.Rotčailds. Valstis Viduseiropas austrumos starp diviem Pasaules kariem. – R., 1999. – 429.lpp./ vai par parlamentārās demokrātijas normām Austrumeiropā vispār /A.J.Zurcher. The Experiment with Democracy in Central Europe. – New York, 1933. – p. 76.-86./, pie kam šajā sakarā nepārprotami atzīmējot parlamentārās sistēmas vājumu /A.J.Zurcher. Cit. – p. 192., Dž. Rotčailds. Cit. – 432.lpp./.

¹³ Ā.Šilde. Latviešu demokrātija. // Trimdinieka raksti. – Minstere, 1991. – 65.lpp.

¹⁴ Kā valdības likumdošanas negatīvās lomas spilgtākais piemērs parasti tiek izcelts Vācijas 1919.gada 11.augustā pieņemtās Veimāras konstitūcijas 48.pants, kas deva Valsts prezidentam tiesības izsludināt izņēmuma stāvokli un bez parlamenta (reihstāga) piekrišanas izveidot t.s. prezidentiālās valdības, vienlaikus paredzot Valsts prezidentam tiesības bez reihstāga piekrišanas izsludināt arī likumus ārkārtēju dekrētu veidā. Tiesa, ārkārtējos dekrētus reihstāgs varēja atcelt, taču tad prezidents saskaņā ar konstitūcijas 25.pantu varēja atlaist parlamentu un atstāt dekrētu spēkā. Tieši 48.panta kārtībā, kura izmantošana kopš 1930.gada bija kļuvusi par pastāvīgu praksi valdību veidošanā (H.Brīninga, F.fon Papena un K.fon Šleihera kabineti), 1933.gada janvārī par t.s. “prezidenta kabineta” vadītāju Vācijas Valsts prezidents P.Hindenburgs iecēla Ā.Hitleru, kura vadītajai Vācijas Nacionālsociālistiskajai strādnieku partijai reihstāgā tolaik nebija absolūta vairākuma un kura nākšana pie varas parlamentārā ceļā tāpēc varēja likties apšaubāma. – Vairāk skat. : E.Kolbs. Veimāras republika. – R., 1997. – 106.-123.lpp.

¹⁵ Vācijā 10 gadu laikā bija nomainījušās 16 valdības, Latvijā no valsts pasludināšanas 1918.gadā līdz 1928.gada beigām – 13, Čehoslovākijā – 9, Polijā no 1918.gada novembra līdz 1926.gada maija apvērsumam bija sastādītas 14 valdības. – Vairāk skat. : Dž.Rotčailds. Valstis Viduseiropas austrumos. – 65.lpp.

¹⁶ Līdzās citam, aiz biežajām valdības maiņām stāvēja arī tīri finansiāls aspekts, kas bija saistīts ar bijušajiem kabineta locekļiem izmaksājamo t.s. “atkāpšanās naudu” – algu par noteiktu laiku uz priekšu, un, piemēram, kā 1926.gadā ziņoja Latvijas prese, pēdējā kabineta krīze valstij bija izmaksājusi Ls. 14'774. – Cik izmaksā viena kabineta krīze. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 13.jūnijs.

¹⁷ Pazīstamais un nenoliedzami demokrātiski noskaņotais latviešu literāts un Satversmes sapulces un I.Saeimas deputāts K.Skalbe jau 1920.gadu vidū izteica savu vilšanos jaunās valsts politiskās dzīves principos, konstatējot : “Laiks ir mainījies, cits sabiedriska darbinieka tips ir tagad tautas priekšgalā. Tas ir materiālists – ierāvējs. Tuvāks un saprotamāks viņš tagad tautai, kura pati iet uz materiāliem ieguvumiem. ... Tāpēc arī katrai partijai aiz muguras ir sava bodīte, un politisks darbinieks pārvēršas par veikalnieku, jo politikā iet dēļ ieguvumiem, lai tie nebūtu nekā cits kā ieguvumi priekš tautas”. – K.Skalbe. Mazās piezīmes. – R., 1990. – 179.-180.lpp. Ievērojot šos noskaņojumus, nav brīnums, ja abu nākošo parlamentu sastāvā viņa vārds nebija atrodams (ar īsu parlamenta deputāta praksi izcēlās vēl citi pazīstami sabiedriski darbinieki, starp kuriem viens no spilgtākiem piemēriem bija 2.Saeimas deputāts K.Ķūķis, kura nespēja pielāgoties parlamenta garam noslēdzās ar aiziešanu no parlamenta 1927.gada oktobrī).

¹⁸ Parlamenta vēlēšanu praksē vērojamā bijušo parlamenta locekļu pārvēlēšana un pakāpeniska "profesionālo deputātu" parādīšanās tika atzīmēta jau 1933.gadā publicētajā pārskatā un attiecināta uz visām Centrāleiropas valstīm. – A.J.Zurcher. *The Experiment with Democracy in Central Europe*. – p. 140. Latvijā, neatzīmējot tos deputātus, kuri tika pārvēlēti divas vai trīs reizes, no abām lielākajām Saeimas frakcijām visos Saeimas sastāvos bija ievēlēti 15 sociāldemokrāti (V.Bastjānis, J.Celms, F.Cielēns, K.Dēķens, K.Eliass, B.Kalniņš, P.Kalniņš, P.Lejiņš, F.Menders, E.Radziņš, A.Rudevics, P.Ulpe, A.Veckalns, J.Višņa, P.Zeibolts) un 3 Zemnieku savienības pārstāvji (H.Celmiņš, K.Pauļuks, K.Ulmanis), un šī ilgā parlamentārā darbība, kaut gan tajā varēja saskatīt arī noteiktas pozitīvas iezīmes, daudzos gadījumos vedināja uz pārdomām par šo ietekmīgo politiku centieni mērķiem un motīviem.

¹⁹ L.Z.S. Akademiskā sekcija. *Demokratijas krīze*. – 68.lpp.

²⁰ Sevišķi izteiksmīga, šajā ziņā, bija Latvijas parlamentārisma prakse, kur uz trīs gadiem ievēlētie Saeimas deputāti bija neatsaucami, savukārt, pie pieņemtā tautas nobalsošanas likuma normām, pēc vispārēja atzinuma, praktiski ikviena tautas nobalsošana bija nolemta neveiksmei, ko arī apliecināja no 1922. līdz 1934.gadam notikušo sešu tautas nobalsošanu rezultāti. Atzīstot šo normu pārspilējumus, 1933.gadā tika grozīti Satversmes 74. un 79. panti, kas attiecās uz tautas nobalsošanu. – Vairāk skat. : E.Meļķisis. *Konstitucionālisma attīstība Latvijā. // Satversmes reforma Latvijā : par un pret*. – R., 1995. – 9.lpp.

²¹ Latvijā parlamentārās demokrātijas kritiķā šīs *pastāvošās*, no vienas puses, un *patiesās*, no otras, tautas varas pretstata idejas pamatā bija bijušo kara dalībnieku sentence, ka pabeiguši karu, viņi bija aizgājuši mājās, domādami atstājot varu īstu patriotu rokās, taču drīz vien radās "visādas augstas personas, direktori un t.t.", kuriem toreiz Latvija bija "tukša skaņa un šjura", bet tagad ienesīgs avots amatiem. – Ziemeļgrupas brīvprātīgo uzsaukums. // 1919.gada Brīvprātīgais. – 1929. – 22.jūnijs. Tieši šo "veikalniecisko" politiku darbība bija padarījusi valsts izpildvaru par "partiju rotaļu" un šajā situācijā "zem demokratisma iekārtas segas" bija nodibinājusies partiju diktatūra. – Mūsu valsts iekārta. // 1919.gada Brīvprātīgais. – 1929. – 22.jūnijs. No šīs nostādnes arī izrietēja *pastāvošās* parlamentārās demokrātijas kritiķu prasība, lai "valsts vara atrastos tiešām latvju tautas rokās", kā vienu no galvenajiem nosacījumiem izvirzot prasību pēc stipra Valsts prezidenta, kurš "būtu atbildīgs tieši tautai, bet ne politiskiem veikalniekiem". – E.Tīrumnieks. *Aktīvie nacionalisti*. – R., 1930. – 7.lpp.

²² Latvijā šo dažādo, ar sabiedrības nacionālo nevienādību saistīto un to pasvīturojošo aspektu viens no pirmajiem un varbūt spilgtākajiem apliecinājumiem bija Rīgas Latviešu luterāņu draudžu savienības ierosinātā un 1923.gada septembra sākumā notikusī pirmā tautas nobalsošana, kuras nepieciešamība tika pamatota ar katoļu baznīcas privilēģēto stāvokli valstī, citu klosteru zemju atsavināšanas laikā atstājot Aglonas klosterim lielas zemes un atdodot katoļiem luterāņu Jēkaba baznīcu un pareizticīgo Alekseja baznīcu Rīgā. Vairāk par tautas nobalsošanas iemesliem skat. : Kas katram jāzin tautas nobalsošanas jautājumā. – R., 1923.

²³ Spilgtākie piemēri Versajas sistēmas nekonsekvencei nāciju pašnoteikšanās jautājumā bija mākslīgi radītā Austrijas valsts un Sudetu vāciešu liktenis, padarot viņus par Čehoslovākijas "mākslīgu minoritāti". Par Sudetu vāciešiem vairāk skat. : Dž.Rotčailds. *Valstis Viduseiropas austrumos*. – 96.-97.lpp.

²⁴ Par minoritāšu politikas nevienlīdzību vairāk skat. : Ohrana menšinstv i Līga Nacij. // *Centrālajā Evropa*. – 1928. – Nr.18. – str.2.-4. ; Menšinstva. // *Centrālajā Evropa*. – 1929. – Nr.44. – str.2.-4.

²⁵ Lielākajā daļā Centrālās un Austrumeiropas valstu nacionālo minoritāšu tiesību garantijas bija ietvertas vai nu miera līgumos (Austrija, Ungārija) vai īpašos, ar galvenajām Antantes valstīm parakstītos, līgumos (Polija, Čehoslovākija, Dienvidslāvija, Rumānija). Baltijas valstīs, sekojot Tautu savienības pirmās Asamblejas lēmumiem, minoritāšu tiesību garantijas bija paredzētas īpašās mazākumtautību deklarācijās (Latvija savu deklarāciju formulēja 1923.gada jūlijā un 17.septembrī to akceptēja Tautu savienības Padomē). Atsevišķās valstīs minoritāšu tiesību garantijas bija atrunātas arī satversmēs (Čehoslovākija, Igaunija). Vistālāk mazākumtautību tiesību nodrošināšanā bija gājusi Igaunija ar savu 1925.gada februāra likumu par kultūras autonomiju /A.J.Zurcher. *The Experiment with Democracy in Central Europe*. – p.244.-245./, kā vienīgā valsts 1927.gadā no Jewish National Fund saņemot Golden Book Certificate /T.Parming. *The Jewish community and inter-ethnic relations in Estonia, 1918-1940. // Journal of Baltic studies*. – 1979. – Nr.3. – p.241.-262./ Vairāk skat. : A.J.Zurcher. *Cit.* – p.235.-251.

²⁶ Mazākumtautību tiesību ievērošanas nozīmi starpvalstu attiecībās apliecināja arī īpaši starpvalstu līgumi par nacionālo minoritāšu tiesībām : Polija – brīvpilsēta Danciga, Austrija – Čehoslovākija, Polija – Vācija. – A.J.Zurcher. *The Experiment with Democracy in Central Europe*. – p.235.

²⁷ Krievijā nāciju un ticību līdztiesība tika pasludināta ar Pagaidu valdības 1917.gada 21.marta likumu. Salīdzinājumam, Austroungārijas impērijā līdzīgs likums tika pasludināts jau 1867.gadā, Bulgārijā – 1878.gadā, Vācijā – 1871.gadā (atsevišķās impērijas zemēs vēl agrāk, piemēram, Prūsijā – jau 1812./1848.gados).

²⁸ Plašāk Austrumeiropas ebreju īpatnējo dzīves modeli, tā principiālās iezīmes un nozīmi un lomu visas ebreju tautas nacionālajos un politiskajos centienos ir iztirzājis S.Ašheims (Steven E.Aschheim) rakstā par Austrumeiropas ebrejiem un Vācijas ebreju identitāti. Atšķirības starp Austrumu un Rietumu – kā ģeogrāfisko

robežšķirtni apzīmējot Vācijas austrumu robežu – ebrejiem, pēc viņa domām, parādās līdz ar Apgaismības laikmetu un emancipāciju Rietumos, pretstatā tradicionālās ebreju getto kultūras turpinājumam Austrumos. Raksturojot Rietumeiropas ebreju nostāju pret šo diferenciāciju, autors atzīmē, ka, ja līdz zināmam laikam Rietumeiropas ebreju uztverē šī turēšanās pie tradīcijām līdzinājās atpalcībībai, tad ar cionisma rašanos sākās Austrumeiropas ebreju dzīves modeļa idealizācija un gloriifikācija. – Steven E. Aschheim. *The East European Jew and German Jewish Identity. // Studies in Contemporary Jewry. – Vol. I. – Bloomington, 1984. – p. 3.-25.*

²⁹ Interesanti, ka dažādu apstākļu noteiktie ebreju centieni uz nošķirtību un pretenzijas uz īpašu statusu atspoguļojās arī sociāldemokrātiskajā kustībā. Runa ir par 1897.gadā dibināto Bundu (Vispārējo ebreju strādnieku savienību Lietuvā, Polijā un Krievijā), kas 1898.gadā iestājās Krievijas sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā, bet savā V kongresā 1903.gada jūnijā izstrādāja partijas statūtu projektu, paredzot Bundu kā federatīvu daļu KSDSP sastāvā un norādot uz Bundu kā ebreju proletariāta vienīgo pārstāvi. Šo nostāju kritiski vērtēja V.I. Ļeņins, atzīmējot, ka “Bunda vēlēšanās – atiet vēl tālāk nost no krievu biedriem – spīd cauri ne tikai katrā projekta punktā, tā izteikta arī citās kongresa rezolūcijās” /V.I. Ļeņins. *Bunda nacionālisma pēdējais vārds. // Raksti. – R., 1948. – 6.sēj. – 455.lpp./*. Izvirzot sava federatīvisma prasību KSDSP II kongresā, kurā tā tika noraidīta, Bunds izstājās no KSDSP, atkal atgriežoties partijas sastāvā 1906.gadā /Vairāk skat. : V.I. Ļeņins. *Raksti. – 4.sēj. – 400.lpp./*. Šajā kontekstā ir atzīmējama arī zināmās KSDSP aprindās vērojamā krasi noraidošā nostāja pret Bundu, šai sakarā minot, piemēram, G.V. Pļehanovu, par kura nostāju V.I. Ļeņins rakstīja : “Jautājumā par mūsu attiecībām pret Ebreju savienību (Bundu) G.V. pauz fenomenālu neiecietību, tieši pasludinādams, ka tā ir nevis sociāldemokrātiska, bet gan vienkārši ekspluatatoriska organizācija ...” /V.I. Ļeņins. *Kā “Iskra” tikko nenodzisa? // Raksti. – 4.sēj. – 300.lpp./*.

³⁰ Par Vācijas un Krievijas lielo ietekmi uz visa reģiona valstu saimnieciskajiem un politiskajiem procesiem, cita starpā, liecināja ne tikai pārējo valstu iekšpolitiskie un katrā atsevišķā gadījumā atšķirīgie soļi, bet arī noteikti kopējas un vienotas pretdarbības centieni. Raksturīgs piemērs, šajā gadījumā, bija Čehoslovākijas, Rumānijas un Dienvidslāvijas (Mazās Antantes) 1932.gada decembrī Beļgradā noslēgtais t.s. organizatoriskais plāns ar mērķi ierobežot Vācijas ekonomisko ekspansiju šajās valstīs.

³¹ Visai plaši par I Pasaules kara radīto Eiropas dalījumu divās nometnēs – uzvarētājos un uzvarētajos – tūlīt pēc kara beigām rakstīja bijušais Itālijas ārlietu ministrs F.Nitti, atzīmējot, ka Eiropas valstīs ir parādījusies naids un iekarošanas plāni un saskatot šajā divu nometņu pastāvēšanā pamatu jauniem, vēl briesmīgākiem kariem. – F.Nitti. *Evropa bez mira. – str.22., 27. Līdzīgus spriedumus par Versaļas miera normām un, sevišķi, par nesamērīgajām finansiālajām prasībām pret Vāciju izteica arī bijušais Francijas premjerministrs Ž.Kaijo, uzskatot, ka vācu kontribūciju apmēri ir ne tikai pārlieku lieli un, tāpat, nenomaksājami kā tādi (“...Vācija nevar nomaksāt vairāk, kā tai ir”. – Ž.Kaijo. *Kuda idet Francija? Kuda idet Evropa? – str.130.*), bet arī ka ar tiem tiek pretnostādīta Vācija un Francija, kas nākotnē var dārgi maksāt. – Turpat. – str.142.-143.*

³² Plašāk *Austrumeiropas fašisma* problēmas un terminoloģijas jautājums ir apskatīts B.Vago rakstā /B.Vago. *Fascism in Eastern Europe. // Fascism : A reader's guide. – Cambridge, 1988. – p.229.-253./*, kurā viņš runā par vēstures literatūrā sastopamo terminu “Austrumeiropas fašisms”, kas tiek lietots, lai norādītu uz atšķirībām no “klasiskajiem” Itālijas un Vācijas fašisma tipiem. Tiesa, analizējot dažādos “Austrumeiropas fašismus” viņš, tajā pat laikā, norāda, ka starp tiem vairāk dominē atšķirīgais, tāpēc no šī aspekta, viņaprāt, pareizāk tomēr būtu runāt par “fašismiem Austrumāropā”. Sekojošajā darbā, kaut arī atzīstot un ievērojot dažādo valstu situācijas un attīstības savdabību un radikāli nacionālo strāvojumu īpatnējās atšķirības un vienreizību, Centrālās un Austrumeiropas valstu apzīmējuma lietošana vispirms ir saistīta ar nepieciešamību iekļaut un skatīt Latvijas norises plašāku procesu kontekstā un runājot par Centrālās un Austrumeiropas valstu procesiem un strāvojumiem, par šī reģiona kopību drīzāk ir runāts nevis kā par kaut kādām visām reģiona valstīm raksturīgām vienojošām iezīmēm, nevis tik daudz kopības nozīmē, cik šī reģiona ģeogrāfisko un vēsturisko nosacījumu diktētās atšķirības nozīmē no citām Eiropas valstīm.

³³ Ja I Pasaules kara priekšvakarā 1914.gadā Latvijas teritorijā dzīvojošo iedzīvotāju skaits tika lēsts uz 2`552 tūkstošiem, tad tūlīt pēc kara 1919.gadā tas bija samazinājies līdz pat 1`480 tūkstošiem, bet pēc bēgļu masveida reevakuācijas noslēguma pēc 1925.gada tautas skaitīšanas datiem bija pieaudzis līdz 1`845 tūkstošiem, tādējādi kopumā uzrādot vairāk nekā 700`000 cilvēku zaudējumu. Pēc M.Skujenieka aprēķiniem cilvēku zaudējumu ziņā proporcionāli iedzīvotāju skaitam Latvija uzrādīja vislielākos zaudējumus Eiropas valstu vidū. – M.Skujenieks. *Latvija starp Eiropas valstīm. – R., 1929. – 20.-21.lpp.* Lielākos zaudējumus latviešu sabiedrībai atnesa nevis cīņas frontēs, bet milzīgā bēgļu kustība, kas, kaut arī kara sākumā vairāk izcelta kā latviešu lojalitātes apliecinājums, jau kara beigu posmā tika vērtēta drīzāk kā kļūda. – *Latviešu politiskā dzīve. // Jaunākās Ziņas. – 1918. – 1.decembris.*

³⁴ E.Zālīte pārskatā par uzņēmumu reevakuācijas gaitu norāda, ka tika evakuētas 523 no 790 (jeb 66,2%) pirms I Pasaules kara Latvijas teritorijā darbojošos rūpniecības uzņēmumu iekārtas, no kurām, saskaņā ar 1920.gada 11.augusta Latvijas un Padomju Krievijas miera līguma noteikumiem, reevakuācijai tika pieteikti 185 uzņēmumi, bet reāli atgūti tikai 42. – E.Zālīte. *Rūpniecības uzņēmumu reevakuācijas gaita un problēmas. 20.-30.gadi. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr.2. – 69.-84.lpp.* A.Drīzulis sakarā ar fabriku un

rūpnīcu iekārtu evakuāciju atzīmē, ka 1915.gadā no Latvijas uz valsts iekšieni notikušās uzņēmumu evakuācijas rezultātā no pirmskara 87 tūkstošiem rūpnīcu strādnieku 1916.gada sākumā Rīgā bija palicis tikai 3400 strādnieku. – A.Drīzulis. Lielais Oktobris Latvijā. – R., 1987. – 48.-50.lpp. Skat. arī : Rīga. 1860-1917. – R., 1978. – 276.-277.lpp.

³⁵ M.Skujenieks. Latvija starp Eiropas valstīm. – 60.-62.lpp.

³⁶ Pēc pirmās tautas skaitīšanas 1920. gadā datiem, pēc kara Latvijā daļēji (t.i., pēc izlabošanas varēja atjaunot) bija nopostītas 116'432 ēkas jeb 14,47% no visām ēkām un pilnīgi nopostītas 83'402 ēkas jeb 10.36% no visām ēkām, pie kam visvairāk pilnīgi nopostīto ēku bija Zemgalē un Vidzemē – attiecīgi 32'297 un 30'344 –, kamēr Kurzemē pilnīgi nopostīto ēku skaits bija 3'606. – Nopostītās ēkas. // Ekonomists. – 1920. – Nr.2. Tiesa, vēlākos statistikas izdevumos tika minēts nedaudz mazāks kara laikā daļēji un pilnīgi nopostīto ēku skaits (1938.gadā publicētajā M.Skujenieka pārskatā, piemēram, tika minētas attiecīgi 104'574 pilnīgi un 78'278 daļēji nopostītas ēkas. – M.Skujenieks. Latvijas statistikas atlases XX. – R., 1938. – V.lpp.), taču tas būtiski nemainīja ne šo postījumu īpatsvaru, ne smagumu.

³⁷ Ievērojot, no vienas puses, salīdzinoši nelielo Latvijas iedzīvotāju skaitu un, no otras, apstākli, ka karadarbība uz īsāku vai ilgāku laiku bija skārusi visu Latvijas teritoriju, I Pasaules kara ietekmei uz Latvijas iedzīvotāju struktūru bija krasas sekas. Pirmkārt, kā ikviens karš, kurā tiek mobilizēti iesaukuma vecuma vīrieši, arī I Pasaules karš noteikti izmainīja sabiedrības vecuma un dzimuma struktūru, taču ja pēc vecuma struktūras Latvijas situācija bija salīdzinoši laba (no katriem 100 iedzīvotājiem 53,7 bija vecumā no 20-60 gadiem. – M.Skujenieks. Latvija starp Eiropas valstīm. – 37.lpp.), tad pēc iedzīvotāju dzimuma skaitliskās proporcijas Latvija uzrādīja relatīvi vislielāko sieviešu skaitu Eiropā (pēc 1920.gada rādītājiem uz 1000 vīriešiem bija 1211 sievietes /M.Skujenieks. Latvijas statistikas atlases XX. – 6.lp./, bet 1935.gadā – 1139 sievietes. – Turpat. ; Skat. arī : Latvija citu valstu saimē. – R., 1990. – 20.lpp. ; M.Skujenieks. Latvija starp Eiropas valstīm. – 35.-36.lpp.). Tāpat krasas izmaiņas bija notikušas iedzīvotāju nodarbinātības struktūrā, sagrautās pirmskara rūpniecības apstākļos strauji samazinoties ne tikai rūpnīcu strādnieku skaitam, bet arī pilsētu iedzīvotāju īpatsvaram vispār (pēc M.Skujenieka datiem, ja 1914.gadā pilsētnieki bija 40,3% no Latvijas iedzīvotājiem, tad 1920.gadā tikai 23,5%, bet 1925.gadā – 32,8%. – M.Skujenieks. Latvija starp Eiropas valstīm. – 49.lpp.). Tieši pilsētu iedzīvotāju īpatsvara samazināšanās kontekstā ir atzīmējamas arī izmaiņas iedzīvotāju nacionālajā struktūrā, jo ja kopumā kara gados latviešu īpatsvars iedzīvotāju nacionālajā struktūrā bija pieaudzis (no aptuveni 60% 1914.gadā līdz 72,8% 1920.gadā. – M.Skujenieks. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. – R., 1930. – 133.lpp.), tad tieši pilsētās tūlīt pēc kara bija vērojama lielāka mazākumtautību koncentrēšanās, kas kļuva par latviešu sabiedrības pirmo pret mazākumtautībām vērsto spriedumu saturu.

³⁸ Latvijā separātisma tendences visvairāk bija attiecināmas uz Latgali, kas izcēlās ar vēsturiski noteikto savdabību un kuras centienus pēc sava īpašā statusa atzīšanas apliecināja gan 1917.gada 26.aprīlī (9.maijā) Rēzeknes kongresā izskanējušās runas (Kongresā ļoti asi ar prasību par garantijām Latgales īpašā statusa izcelšanai uzstājās F.Kemps un viņa atbalstītāji, kas Kongresā izsauca asas domstarpības), gan Satversmes sapulces laikā zināmu Latgales politisko aprindu izvirzītās prasības pēc politiskas autonomijas un visā parlamentārās demokrātijas laikā šo savrupību turpināja pasvītrot īpašu Latgales politisko partiju pastāvēšana.

³⁹ 1922.gada 15.februārī pieņemtā Latvijas Republikas Satversme, kas stājās spēkā 1.Saeimas sanāksšanas dienā 1922.gada 7.novembrī, konstitūēja Latviju kā parlamentāru republiku un to kā vienu no Eiropas visdemokrātiskākajām satversmēm vērtēja arī Latvijas politiķi. – Skat., piemēram : B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – Stokholma, 1993. – 150.lpp.

⁴⁰ Par galveno paraugu Latvijas satversmes uzrakstīšanā kalpoja jaunā Vācijas Veimāras konstitūcija, lai gan vairākos jautājumos – Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtībā, pilsoņu pamattiesību sadaļā – Latvijas satversme uzrādīja arī būtiskas atšķirības. – Skat. : I.Zvaigzne-Lapsa. Ko Latvijai nozīmējā Veimāras konstitūcija? // Neatkarīgā Cīņa. – 1994. – 11.augusts. Savā ziņā šī sekošana paraugiem bija saprotama, turklāt, Latvijā tai jau bija precedents : dažādu apstākļu noteiktā valsts galveno likumu radīšana, sekojot un piemērojoties jau gataviem paraugiem, raksturoja arī 1918.gada 17.decembrī pasludinātās P.Stučkas vadītās Latvijas Strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomes valdības pastāvēšanu. Kā Apvienotās Latvijas Padomju I kongresa 1919.gada 15.janvāra sēdē ziņojumā par LSPR Konstitūcijas projektu atzīmēja P.Stučka, Padomju Latvijas Konstitūcijas projekta pamatā bija likta Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas Konstitūcija, izdarot tajā dažus grozījumus atbilstoši Latvijas apstākļiem. – Dz.Paeglīte, S.Ziemeļis. Ceļa rādītājs. // Dabas un vēstures kalendārs 1979.gadam. – R., 1978. – 180.-181.lpp.

⁴¹ Visnopietnākais un arī nepārprotamākais Latvijas Satversmes normu deklaratīvisma apliecinājums, kā to jau 1927.gadā atzīmēja Senāta virsprokurora biedrs F.Blūms, bija Satversmē ietvertā 76. panta norma, kas, paredzot Satversmes grozīšanai nepieciešamo balsu skaitu, radīja pieļaujamu iespēju Satversmes grozījumus pieņemt mazāk nekā pusei (balsošanai vajadzīgās 2/3 no 100 Saeimas deputātiem ir 67, bet apstiprinoši nobalsojušās 2/3 no 67 ir 45) no parlamenta locekļiem /F.Blūms. Dažas piezīmes pie mūsu satversmes. // Burtnieks. – 1927. – Jūnijs. – 509.-512.lpp./, pie kam, kas bija vēl jo vairāk būtiski, šī panta normu kontekstā,

kaut arī nākamais – Satversmes 77. pants – atrunāja tos valsts konstitucionālos principus, kuru grozīšanai bija nepieciešama tautas nobalsošana (1., 2., 3., 6. panti), vismaz teorētiski, vispirms grozot pašu 77. pantu, bija iespējams, ka šie 45 tautas priekšstāvji var grozīt arī visus valsts politiskos pamatus. – Skat. arī : G.Kusiņš. Kā pilnveidot mūsu valsts Satversmi. // Satversmes reforma Latvijā : par un pret. – 43.lpp.

⁴² Latvijas Satversmes 14.pants norādīja, ka vēlētajiem nevar atsaukt atsevišķus Saeimas locekļus, bet 29.pants atrunāja, ka Saeimas locekli nevar apcietināt un izdarīt pie viņa kratīšanu bez Saeimas piekrišanas.

⁴³ Valsts prezidenta statuss un pilnvaras bija Satversmes sapulces pieņemtās Latvijas satversmes visvairāk apspriestā sadaļa, kurā aiz labējo partiju centieniem pēc spēcīga Valsts prezidenta institūta tika saskatīti draudi demokrātijai un “zināmas kliķes intereses” (pirmkārt, ar to domājot K.Ulmaņa centienus), tāpēc ar kreiso partiju atbalstu Satversmes sapulce ar nelielu balsu vairākumu pieņēma centra (O.Nonācs) partiju priekšlikumu. – Skat. : V.Cielava. Latvijas Republikas Satversme : vēsture un mūsdienas. // Cīņa. – 1989. – 19.,22.marts. Interesanti, ka jau pieminētajā 1930.gados izdotajā jauno valstu demokrātiju un konstitūciju salīdzinošajā apskatā (A.J.Zurcher. The Experiment with Democracy in Central Europe. – N.-Y., 1933.) sadaļā, kas detalizēti iztirzā un analizē Valsts prezidenta institūtu un viņa pilnvaras un atbildību Latvija gandrīz nav pieminēta.

⁴⁴ Pēc Senāta virsprokurora biedra F.Blūma minētajiem skaitļiem, no 1922.gada augusta līdz 1927.gadam jeb četrarpus gadu laikā Satversmes 81.panta kārtībā Ministru kabinets bija pieņēmis 533 no 913 likumiem un valdības rīkojumiem (pa gadiem šie skaitļi attiecīgi sadalījās : 1923.g. – 79 no 172, 1924.g. – 104 no 212, 1925.g. – 115 no 215 un 1926.g. – 107 no 192). – F.Blūms. Likumdošanas darbība pirmās un otrās Saeimas laikā. // Burtnieks. – 1927. – Marts. – 243.-245.lpp.

⁴⁵ Četrus Saeimu laikā, tas ir, no 1923.gada janvāra, kad tika apstiprināta J.Pauļuka valdība (līdz tam turpināja darboties Satversmes sapulces laikā sastādītā Z.Meierovica valdība), līdz 1934.gada maijam tika sastādīti 13 Ministru kabineti, pie kam, līdzās salīdzinoši ilgākām valdībām (ilgākais bija H.Celmiņa 1928.gada decembrī sastādītais kabinets, kas noturējās 27 mēnešus un 26 dienas) bija arī valdības, kas pastāvēja ļoti īsu laiku, piemēram, 1925.gada decembrī sastādītā K.Ulmaņa valdība noturējās tikai 4 mēnešus un 19 dienas. Vairāk skat. : Ā.Šilde. Latvijas vēsture 1914-1940. – Stockholm, 1976. – 404.-411.lpp.

⁴⁶ Viens no varbūt raksturīgākajiem piemēriem kreisām nostādnēm valsts likumdošanā bija jau 1920.gadā pieņemtais likums par slimokasēm, par kura pieņemšanu, uzsverot to kā sociāldemokrātu panākumu, pārskatā par Latvijas sociāldemokrātijas vēsturi B.Kalniņš izteica spriedumu : “Tā Latvija jau 35 gadus ātrāk par Zviedriju ievada obligātās slimokases”. – B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – 151.lpp. Līdzīgā kontekstā B.Kalniņš atzīmēja arī likumu par darba laiku /Turpat. – 154.lpp./, kas noteiktu aprindu vēlākajos 1920.-30.gadu spriedumos tika skatīts kā acīmredzami nepiemērots un pārspīlēts karā sagrautas valsts saimniecībai un tās attīstībai.

⁴⁷ Apzīmējums “pilsonisks” – pilsonības jeb pilsoniskās aprindas, pilsoniskās partijas, pilsonības uzskati u.c. – , kas tika lietots 1920.-30.gadu politiskajā leksikā un ir izmantots sekojošā darbā, bija atrodams jau gadsimta sākuma politiskajos pārspriedumos, runājot gan par birģeļu politiku, gan pilsonisko valdību /skat., piemēram : K.Kautskis. Sieviešu vēlēšanu tiesības. // Karogs. – 1906. – Nr.1. – 75.-80.lpp./.. Šis apzīmējums, runājot par politiskiem spēkiem un principiem, bija saistīts un izrietošs no strādnieku jeb proletārisko partiju parādīšanās, saprotot ar “pilsonību” visas neproletāriskās un nesociālistiskās partijas un to pārstāvētās aprindas.

⁴⁸ Pēc Valsts Statistiskās pārvaldes datiem, par sociālistiskajām partijām Satversmes sapulces vēlēšanās bija nodoti 39% balsu, 1. Saeimā – 37,13% balsu, 2. Saeimā – 35,6%, 3. Saeimā – 34,89% un 4. Saeimā – 27,14%. – Ā.Šilde. Latvijas vēsture. – 394.-396.lpp. Atzīmējot noteikto tendenci samazināties par sociālistiskajām partijām vēlēšanās nodoto balsu skaitam ir jāievēro, ka ar 3. Saeimas vēlēšanām, uzstādot 6 dažādus sarakstus, saasinājās cīņa starp pašām strādnieku partijām un lielu daļu vēlētajū balsu piesaistīja komunistisko deputātu kandidātu saraksts. Tomēr jebkurā gadījumā kreisajiem spēkiem piederēja liela loma un ietekme Latvijas parlamentā.

⁴⁹ Pēc 1922.gada 9.jūnijā pieņemtā Saeimas vēlēšanu likuma valsts tika sadalīta piecos vēlēšanu apgabalos, katrā no kuriem ievēlamo deputātu skaits tika noteikts atbilstoši apgabala vēlētajū skaitam balsojot pēc partiju iesniegtiem kandidātu sarakstiem, kuros varēja izdarīt grozījumus, t.i., izsvītrot kandidātu vārdus un ierakstīt kandidātus no cita tā paša vēlēšanu apgabala kandidātu saraksta. Praksē kandidātu sarakstu grozīšana kļuva arvien populārāka (1922.gada vēlēšanās grozījumi bija izdarīti 19,97 % no derīgajiem biļeteniem, kamēr 1925.gadā – jau 26,03 %, bet 1928.gadā 3. Saeimas vēlēšanās – 30,35 %, pie kam atsevišķi Latgalē 1928.gadā grozījumi bija izdarīti 58,97 % no biļeteniem. – Trešās Saeimas vēlēšanas. // Domas. – 1928. – Nr.8. – 222.lpp./, un kaut gan it kā apliecinot vēlētajū nopietnu pieeju kandidātu izlasei, šī sarakstu grozīšana rosināja arī zināmas negatīvas tendences. – Turpat. – 223.lpp.

⁵⁰ Ja Satversmes sapulces vēlēšanās bija iesniegti 57 kandidātu saraksti (mandātus ieguva 38 saraksti), tad 1. Saeimas vēlēšanās jau 88 (46), bet 2. Saeimas vēlēšanās – 141 (48). – Ā.Šilde. Latvijas vēsture. – 393.lpp.

⁵¹ Lai ierobežotu neatbildīgu kandidātu sarakstu izvērzišanu, līdz ar kandidātu saraksta iesniegšanu tika noteikta t.s. drošības naudas iemaksa, kas tika atmaksāta, ja no saraksta tika ievēlēts kaut viens deputāts.

⁵² 1933.gada 21.novembrī ar Saeimas lēmumu tika nolemts izdot tiesai kreisās Strādnieku un zemnieku frakcijas deputātus un tūlīt pēc tam Saeimas ēkā viņi tika apcietināti.

⁵³ Kā, raksturojot jauno valstu satversmes un politiskās doktrīnas, atzīmēja 1933.gadā izdots pētījums par "demokrātijas eksperimentu" Centrāleiropas valstīs, dibinoties valstīm politiskā demokrātijā bija visu Baltijas valstu nacionālistu līderu mērķis un par tās izvēli Padomju agresijas un vācu reakcijas laikā nevarēja šaubīties. – A.J.Zurcher. *The Experiment with Democracy in Central Europe*. – p. 6. Spilgts apliecinājums Latvijas sabiedrības demokrātiskajiem noskaņojumiem bija izteiktā vēlēšanu politiskā aktivitāte parlamenta vēlēšanās (Satversmes sapulces vēlēšanās piedalījās 84.88 % no reģistrētajiem vēlētajiem, 1. Saeimas – 82,2 %, 2. Saeimas – 74,89 %), kas Latvijā bija caurmērā vislielākā Baltijas valstīs. – Turpat.

⁵⁴ Atsevišķo sabiedrības aprindu kritiskā nostāja pret K.Ulmaņa režīmu izrādījās ierobežota gan pēc šīs opozīcijas sastāva, gan tās praktiskajām izpausmēm.

⁵⁵ Ļoti trāpīgi par sabiedrības attieksmes veidošanos pret parlamentāro demokrātiju jau 1930.gados runāja igauņu vēsturnieks E.Lāmans, saskatot vienu no galvenajām Igaunijas parlamentārisma problēmām partiju vienaldzībā pret sabiedrības politisko audzināšanu un izglītīšonu un šajā sakarā uzsverot: "Demokrātijā nav "dabīgs" fenomens, bet kultūras fenomens, un kultūra ir jākultivē". – Citēts pēc: O.Arens. *Eduard Laaman as a historian*. // *Baltic History*. – p.222. Šī pati doma par latviešu "demokrātisma" statistiku un sabiedrības un varas atsvešinātību parādās J.Peniķa rakstā par Latvijas parlamentāro laikmetu /J.Peniķis. *Latvijas parlamentārais posms: sasniegums vai neizdevies eksperiments?* // *Kultūras Fonda Avīze*. – 1990. – Marts./, kurā viņš analizē "parlamentārisma krīzes" pazīmes Latvijā un, saskaņojoties ar E.Dunsdorfa spriedumu, ka nekas neliecināja par to, ka "parlamentārisms tautai būtu apnicis", arī pats secina, ka ir grūti atrast kaut kādas īpašas parlamentārisma "pagrimuma" pazīmes tieši 1930.gadu sākumā. Tādējādi, kaut arī tieši neformulējot, viņa pētījums nonāk pie atziņas, ka atteikšanās no parlamentārās demokrātijas bija nevis objektīvu apstākļu vai sabiedrības noskaņojumu, bet gan noteiktu politisko aprindu centieni rezultāts, taču sabiedrība, vismaz tās lielākā daļa, šos valsts liktenim izšķirošos politisku lēmumus bez nopietniem iebildumiem pieņēma un akceptēja.

⁵⁶ Tendence attālināt fašisma pirmsākumus un saskatīt tā izpausmes jau agrākajos laikmetos parasti ir raksturīga kreiso publicistu un pētnieku pieejai, piemēram, B.Kalniņš 1925.gadā publicētajā pārskatā par fašismu Latvijā skaidri deklarēja: "Sākot ar 1920.g. fašisti darbojas arī Latvijā" –, pierakstot viņiem uzbrukumus sociāldemokrātiem un Satversmes sapulces deputāta Kurzemnieka nogalināšanu 1920.gadā. – B.Kalniņš. *Fašisms un viņa apkarošana*. – R., 1925. – 8.lpp.

⁵⁷ Nosacīti viens no šīs teorijas piekritējiem ir pazīstamais itāļu vēsturnieks R.de Felīče. Viņš uzskata, ka "atsevišķos fašismos" galvenais ir nacionālā rakstura iezīmes. – Skat.: W.Schieder. *Faschismus*. // *Fischer Lexikon. Geschichte*. – Frankfurt am Main, 1990. – S.182.

⁵⁸ 1920.-30.gadu politiskajā leksikā un pašu aktīvā nacionālisma organizāciju deklarācijās apzīmējums "aktīvais nacionālisms", tāpat kā strāvojuma vairākuma organizāciju nosaukumi, tika lietots bez garajiem patskaņiem, kas rada noteiktu terminoloģijas problēmu, liekot izvēlēties starp vēsturiskās vienreizības un šodienas filoloģisko prasību pieejām. Šajā pētījumā, lai arī ne vienmēr pilnībā un strikti, ir mēģināts ievērot noteiktas prioritātes principu, un iztīrējot strāvojuma pastāvēšanu un atsevišķas teorētiskās nostādnes priekšroka ir dota vēsturiskai pieejai, pieturoties pie tālaika terminoloģijas un rakstības stila, kamēr darba vispārējā daļā un izsakot vispārinātus spriedumus, priekšroka ir dota šodienas pareizrakstības prasībām.

⁵⁹ Segodņa. – 1922. – 2.septembris.

⁶⁰ To, ka vispār jautājums par antiparlamentāro noskaņojumu attīstību un ietekmi sabiedrībā ir sarežģīts un, konkrētajā gadījumā, attiecībā uz Latviju, arī ļoti komplicēts izteiksmīgi apliecina divos 1920.-30.gados sarakstītos darbos izteiktie spriedumi. Pirmajā no tiem, runājot par Latviju Eiropā un analizējot valsts iekārtas, M.Skujenieks 1920.gadu beigās nonāk pie secinājuma, ka pastāv neapstrīdama sakarība starp "tautas izglītības līmeņa augstumu un valsts formu" un autoritārā valsts iekārta – vai tā ir fašistiskā Itālija, vai komunistiskā Krievija – pastāv "vienīgi valstīs ar zemu tautas izglītības līmeni" /M.Skujenieks. *Latvija starp Eiropas valstīm*. – 188.-190.lpp./, taču pēc 1934.gada 15.maija šis secinājums nonāk pretrunā ar viņa paša statistikas datiem par izglītības līmeni Latvijā. Līdzīga teorētisko spriedumu pretruna ar drīz vien sekojošo realitāti ir atrodama arī pārskatā par Centrāleiropas demokrātijām, kuras autors uz plaša un vispusīga salīdzinājuma pamata vēl 1933.gadā publicētajā darbā gan Igauniju, gan Latviju min starp valstīm, kurās ir panākumi ilgstošā demokrātiskā pārvaldē /A.J.Zurcher. *The Experiment with Democracy in Central Europe*. – p.265.-267./, bet jau gadu vēlāk abās šajās valstīs notikušās pārmaiņas lika nopietni apšaubīt viņa secinājumu pareizību.

⁶¹ Par mūsu uzdevumiem. // *Brīvais Imantas Gars*. – 1925. – 28.maijs.

⁶² Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 22.maijs.

⁶³ Par L.N.K. taktiku. // *Brīvais Imantas Gars*. – 1925. – 20.decembris.

⁶⁴ Par mūsu uzdevumiem. // *Brīvais Imantas Gars*. – 1925. – 28.maijs.

⁶⁵ Uz veca taka. // *Imantas Gars*. – 1926. – 21.februāris.

⁶⁶ Šī relativisma labs piemērs bija vienas no aktīvā nacionālisma organizācijām – Latvju Nacionalistu Kluba – dažādos laikos formulētā attieksme pret Sporta un morāli-fiziskās audzināšanas biedrību Tēvijas Sargi, vēl 1925.gadā to, līdzās sev, minot starp “aktīvo nacionālo censoņu organizācijām /K.Merts. Skaidri apjaušamas, bet nievājamas patiesības. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 4.aprīlis./, bet jau gadu vēlāk apzīmējot to par pasīvu nacionālo organizāciju. – Nacionalās organizācijas aizstāvēsies līdz beidzamam. // Izšķiries. – 1926. – 14.oktobris.

⁶⁷ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 11.lp.

⁶⁸ Smagākais pārmetums aktīvā nacionālisma pastāvēšanai un uzskatiem ir saistīts ar 1930.gadu ietekmīgākās un lielākās aktīvā nacionālisma organizācijas – Latviešu tautas apvienības Pērkoņkrusts – vadītāju nostāju un uzstāšanos vācu okupācijas laikā, cenšoties atjaunot jau 1934.gadā apturēto organizācijas darbību un mēģinot izpelnīties varas iestāžu labvēlību. Kā sava pārskata pieteikumā uzsver viens no šo centienu pētniekiem H.Biezais /H.Biezais. Gustava Celmiņa Pērkoņkrusts dokumentu gaismā. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1992. – Nr.1.-4./, viņa analizētie vācu okupācijas laika dokumenti parāda, ka “Pērkoņkrusts no nacionālas cīņas organizācijas pret parlamentārismu kļuva par Latvijas valsts nodevēju”, noejot ceļu līdz “kalpībai svešai okupācijas varai” /Turpat. – Nr.1. – 39.lpp./, taču vienlaikus jau tūlīt pēc pirmo 1941.gada augustā datēto oficiālo vācu amatpersonu sarakstes dokumentu analīzes izdarītajos spriedumos viņš arī atzīst, ka, kā liecina dokumenti, “vācieši šiem vīriem neuzticējās, patiesībā viltīgi spēlējās ar tiem, ārēji izrādīdami laipnību” /Turpat. – 40.lpp./.

Šajā kontekstā un vēl jo vairāk ievērojot jau tajā pat mēnesī – 1941.gada augustā – vācu iestāžu aizliegto organizācijas darbību, ir pilnīgi skaidrs un to ir nepieciešams īpaši pasvītrot, ka vācu okupācijas laikā nevar runāt ne tikai par kaut kādiem organizācijas – un vēl jo vairāk strāvājuma – centieniem, bet arī par šo atsevišķo bijušo aktīvā nacionālisma organizāciju aprindu patiešām patstāvīgiem brīvas gribas centieniem vispār. To, lai arī neievērojot vai atstājot nepamanītu šo secinājumu, apliecina jau minētajā H.Biezā darbā publicētie dokumenti un sevišķi G.Celmiņa parakstītajā 1942.gada 12.janvāra “Iesniegumā” lasāmā taisnošanās par savulaik asajiem izteikumiem par vāciešiem un viņu vietu Latvijā /Turpat. – 42.-43.lpp./, īpaši atzīmējot 1933.gada 17.septembra tautas sapulcē paša G.Celmiņa teikto runu. Kaut gan H.Biezais G.Celmiņa taisnošanos par 1930.gadu situāciju un taktiskiem apsvērumiem kā savas organizācijas pretvāciskuma iemesliem uztver un skata kā patiesu un ticamu, secinot, ka “Celmiņš runāja patiesību, kad viņš 1942.g. 12.janvāra rakstā sarūgtināts un izmisis taisnojās” /Turpat. – Nr.2. – 41.lpp./, ir grūti un pat neiespējami atrast kādu taktisku apsvērumu tik krasiem un nepārprotamiem pretvācu paziņojumiem vai, citiem vārdiem, jebkādi varbūtējie taktiskie apsvērumi tomēr nespēj izskaidrot un attaisnot šo paziņojumu aso raksturu. Tieši tāpēc, atsaucoties uz H.Biezā analizētajiem dokumentiem, bet pretstatā viņa izdarītajiem secinājumiem ir jāatzīst, ka lai kādi nebūtu G.Celmiņa uzskati un to konsekvences citos jautājumos, ir neiespējami patiešām nopietni pieļaut tik strauju pavērsienu viņa nostājā un noticēt šai acīmredzamajai laikmeta prasību diktētajai “grēku nožēlošanai”, kuru ievadīja absurda paziņojums, ka viņa vadītā “organizācija no paša sākuma ir uzskatījusi par savu mērķi pārņemt latviešu iztulkojumā un izveidojumā NSDAP tieksmes un lielāko daļu tās iecerēto mērķu” /Turpat. – 42.lpp./.

Tieši tāpat ir skatāmi un vērtējami tajā pat G.Celmiņa “Iesniegumā” pieminētie par “svešu naudu” gatavotā apvērsuma plāni 1936.gadā, kurus – ja tādi bija – ne tikai nevar pierakstīt tobrīd jau divus gadus apturētai organizācijai, bet arī nevar skatīt ārpus K.Ulmaņa režīma konteksta kā likumsakarīgu vēl 1934.gadā parlamenta vēlēšanām gatavojušās organizācijas centienu konsekvenci.

Izmantoto avotu un literatūras apskats.

Aktīvā nacionālisma organizāciju lielais skaits, aktīvie teorētisko deklarāciju centieni un rosīgā, visai skaļā līdzdalība Latvijas sabiedriski politiskās dzīves procesos bija galvenie nosacījumi, kas noteica un izskaidroja plašo aktīvā nacionālisma vēstures avotu un tam veltītās literatūras klāstu. Tāpēc sekojošajā apskatā lielāks uzsvars ir likts uz līdz šim neizmantoto vai mazāk pazīstamo pirmavotu iztirzājumu, īsumā raksturojot to nozīmi un izceļot daudzveidību, mēģinot tādējādi parādīt apskatāmās tēmas plašumu un sarežģītību. Attiecībā uz aktīvā nacionālisma izpratnei veltītās literatūras apskatu sekojošā pārskata galvenais mērķis ir atklāt un pasvītrot līdzšinējo publikāciju un pētījumu vienojošos un atšķirīgos izpratnes principus, tendences un galvenās problēmas.

Avoti.

Pētījumā izmantotos avotus pēc to nozīmes un satura var sagrupēt divās grupās : pamatavoti vai pirmavoti un sekundārie avoti. Pie pirmavotiem pieder arhīvu materiāli un aktīvā nacionālisma organizāciju periodiskie un neperiodiskie izdevumi, kas atspoguļo aktīvā nacionālisma organizāciju centienus un izpratni par savu vietu un lomu vispārējo iekšpolitisko procesu kontekstā. Par sekundāriem vai blakusavotiem, šajā gadījumā, ir uzskatāmas tās publikācijas un darbi, kas bija sarakstīti un parādījās 1920.-30. gados vai, runājot par aktīvā nacionālisma izcelsmi, arī nedaudz agrāk, un kuri, atbilstoši to saturam, dotajā pētījumā ir izmantoti vai nu, pirmajā gadījumā, kā pamats vispārējās situācijas, procesu un sabiedrības politisko uzskatu raksturojumam vai, otrajā gadījumā, kā no aktīvā nacionālisma uzskatiem atšķirīgo dažādo sabiedrības aprindu skatījums uz aktīvo nacionālismu un tā pastāvēšanu. Tāpat kā blakusavots ir skatāmas vairāku ievērojamu sabiedrisko un valsts darbinieku

jau pēc II Pasaules kara sarakstītās un publicētās atmiņas, kuras, kaut arī uzrādot neizbēgamu autoru subjektīvismu un atsevišķas faktiskā materiāla neprecizitātes, izcēlās ar personīgu, tieši detaļās kolorītu laikmeta raksturojumu un ļāva ieskatīties noteiktu procesu un notikumu aizkulisēs.

Pirmavoti.

No izmantotajiem arhīvu materiāliem, kas attiecās uz aktīvā nacionālisma organizācijām, visplašāk un biežāk izmantots ir *Biedrības Latviešu nacionalistu klubs* fonds. Tas satur vairāku aktīvā nacionālisma organizāciju dokumentus no 1923. gada līdz pat 1930. gadu sākumam. Attiecībā uz Latvju Nacionalā Kluba pastāvēšanu nozīmīgākās lietas ir “LNK Centra valdes sēžu protokoli”, kas aptver laika posmu no 1923. gada maija līdz 1924. gada decembrim, un “LNK pilntiesīgo (balstiesīgo) biedru pilnu sapulču protokoli”, kas noslēdzas ar 1924. gada februāri. Abas minētās lietas ļauj izsekot organizācijas veidošanās procesam, ickšējās dzīves problēmām un tām pretrunām, kas iezīmējās dažādu lēmumu pieņemšanā. Trešā uz Nacionalā Kluba pastāvēšanu attiecošā un dotajā pētījumā plašāk izmantotā lieta “LNK ienākušie raksti 1923. gadā” dod ieskatu par jautājumu, kāda bija atsevišķu cilvēku vai organizāciju attieksme un nostāja pret Klubu. Lielākā daļa no šajā lietā sakopotajiem Klubam adresētajiem rakstiem un vēstulēm satur atbalsta un simpātiju apliecinājumus, tomēr dažkārt ir lasāmi arī kritiski vai pat atklāti nosodoši spriedumi. Attiecībā uz 1925. gadā dibinātā Latvju Nacionalistu Kluba pastāvēšanu lielāko ievērību pelna “Apkārtraksti par izmaiņām vadošā sastāvā” un “Centra valdes apkārtraksti par izmaiņām valdes sastāvā”. Pirmā no minētajām lietām bez apkārtrakstiem satur arī biedrības Iekšējās iekārtas instrukciju un Instrukciju nodaļām, kas galvenokārt bija domāta nodaļu un centra attiecību regulēšanai. Otrajā lietā ir sakopoti Kluba Dzērbenes nodaļas ienākušie un izgājušie raksti, kas atspoguļo nodaļas līdzdalību Kluba dzīvē.

Liela daļa no minētā fonda lietām aptver pēc Kluba slēgšanas dibināto organizāciju materiālus un tīri privātus avīžu izgriezumus, savstarpējās sarakstes vai vispārēju politisku pārspriedumu uzmetumu materiālus. Interesanti ir divās lietās apkopotie “Laikrakstu izgriezumi”, kas aptver laika posmu no 1923.–1927. gadam. Spriežot pēc izgriezumu satura, tie, visdrīzāk, ir vairāku 1920. gadu aktīvā nacionālisma organizāciju vadošā darbinieka J. Priedes sakopotie materiāli, kas ar to hronoloģiskās pēctecības izkārtojumu un atsevišķiem privāta rakstura dokumentiem ir izteiksmīga aktīvā nacionālisma attīstības ilustrācija. Vairākas fonda lietas attiecas uz 1931. gadā dibināto Nacionālo Aktīvistu Klubu, no kurām nozīmīgākās ir “Kluba virsvadoņa pavēles” un “Kluba priekšnieka pavēles”, kuras, ievērojot šo pavēļu izdošanas pēctecību, labi raksturo Kluba iekšējo darbību un pretrunas. Vēl viena interesanta minētā fonda lieta ir “Tautas apvienības programma”, kurā uz divām koppelapīta lapām bez datuma un jebkādiem komentāriem ir atrodama “Aktīvo Latvju Nacionālsociālistu Tautas apvienības programma”, kuru bija parakstījuši J. Štelmahers un viņa domubiedri. Interesanta šī programma, vispirms, ir tāpēc, ka, paliekot tikai uz papīra, atklātībā par šādas organizācijas dibināšanas nodomiem neparādījās nekādas norādes, bet pati organizācijas dibināšanas ierosme un, sevišķi, izvēlētais organizācijas nosaukums ļoti izteiksmīgi atspoguļo uzskatu attīstību 1930. gadu sākumā.

Citi atsevišķu aktīvā nacionālisma organizāciju fondi apjomā ir daudz ierobežotāki un gandrīz vienmēr aptver tikai ar konkrētās organizācijas pastāvēšanu saistītus materiālus. Ievērojot organizāciju pēctecību, kā pirmais ir jāatzīmē *Biedrības Latvju Patriotu līga* fonds. Svarīgākā no fonda lietām ir “Valdes sēžu protokoli”, kas atspoguļo valdes sēdes no 1924. gada decembra līdz 1925. gada beigām. Pārējās fonda lietas satur biedru reģistrācijas sarakstus un iestāšanās anketas. Savā ziņā viens no interesantākajiem šī fonda dokumentiem ir īpašs “nacionālisma politisko ienaidnieku” žurnāls, kurā aiz konkrētu cilvēku uzvārdiem un dažkārt pievienotām fotogrāfijām ir sakopotas

ziņas par viņu dzīves vietām un “nodarījumiem” pret nacionālismu. Zīmīgi, ka līdzās radikālākajiem kreiso sociāldemokrātu partijas vadoņiem A.Rudevicam un B.Kalniņam šajā sarakstā ir atrodamas ziņas arī par vairākiem konkrētās ielu sadursmēs, provokācijās vai “spiegošanā” iesaistītiem kreiso organizāciju ierindas biedriem.

Fonds *Biedrība Latvijas aktīvo nacionalistu savienība* vairāk izceļas ar tajā apkopoto materiālu sadrumstalotību. Gandrīz trešā daļa no fonda lietām ir 1935. gadā izveidotās LANS likvidācijas komisijas materiāli, bet otra trešdaļa atspoguļo pie savienības dibinātās jaunatnes organizācijas Latvju Aktīvo Nacionalistu Jaunatne pastāvēšanu un darbību. Savienības pastāvēšanu galvenokārt atklāj Bauskas nodaļas materiāli, kuros ir Savienības apkārtraksti nodaļām un nodaļas iekšējā sarakste ar tās biedriem. Vienu no Savienības darbības aspektiem spilgti raksturo “Biedrības izdotā laikraksta “Dzimtā Zeme” abonentu saraksti”, kuros ir uzskaitītas ne tikai savienības nodaļas un atsevišķas izplatīšanas vietas, bet parādās arī ziņas par atsevišķiem abonentiem, starp kuriem, varbūt, interesantākais ir lūgums izsūtīt laikrakstu Latvijas diplomātiskās misijas PSRS 1.sekretāram J.Vīgrabam. Daudz pilnīgāk biedrības pastāvēšanu atklāj vienlaikus ar LANS dibinātās *Biedrības Latvju nacionalā kustība* fonds, ietverot gan “Dibināšanas un biedru sapulču protokolu grāmatu”, gan “Valdes sēžu protokolu grāmatu”. Divas no minētā fonda lietām ir biedrības vienīgās Iksšķiles nodaļas materiāli, pie kam interesants, šajā gadījumā, ir fakts, ka “Nodaļas biedru sapulču protokolu grāmatas” pēdējais ieraksts bija datēts ar 1934. gada aprīli, kamēr pašas biedrības sapulču protokolu grāmata noslēdzas jau ar 1928. gada septembri.

Ar salīdzinoši precīzu finansiālās darbības dokumentāciju izceļas *Biedrības Imantas apvienība* fonds, kurā ir gan biedrības “Kases grāmata”, gan “Kvītis par pabalstu saņemšanu” un ziedojumiem no atsevišķiem cilvēkiem vai tautas sapulcēs. Visa aktīvā nacionālisma pastāvēšanas kontekstā nozīmīgākā šī fonda lieta ir “Biedru saraksts ar īsām biogrāfiskām ziņām”, kas, uzrādot arī

apvienības biedrus, sākas ar 1922. gadu un Latvju Nacionalā Kluba biedru sarakstu. No šī saraksta var uzzināt biedru iestāšanās un izstāšanās laiku, viņu dzimšanas datus, dzīves vietas un nodarbošanos, kā arī ziņas par pāriešanu jaunā biedru kategorijā.

Vienlīdz ierobežoti ir *Nacionalās Latvju Valsts Patriotu apvienības* un *Latvju Patriotu biedrības* fondu materiāli, saturot tikai pašus nepieciešamākos dokumentus – abu organizāciju statūtus, biedru sapulču un valdes sēžu protokolu grāmatas un kases grāmatas.

No organizācijām, kuru dibināšana 1930. gadu sākumā ievadīja jaunu pacēlumu aktīvā nacionālisma pastāvēšanā, vispirms ir jāatzīmē *Latviešu tautas apvienības "Ugunskrusts"* fonds, kurā lielāko ievērību pelna apvienības "Valdes sēžu protokoli". Pēdējais valdes sēdes protokols ir datēts ar 1933. gada aprīli. Atsevišķā lietā ir apkopoti četru apvienības provinces nodaļu valdes locekļu saraksti. No fondā ietvertajiem apvienības likvidācijas komisijas materiāliem, šķiet, interesantiem vajadzēja būt "Bijušo biedrības darbinieku nopratināšanas protokoliem", taču uzdoto jautājumu galvenā tēma izrādījās apvienības inventārs un kase. Ar savdabīgu akcentu izceļas Tautas apvienības vēlākā organizatoriskā turpinājuma – *Biedrības "Jaunā Latvija"* – fonds, kura lielāko daļu aizņem likvidācijas komisijas materiāli un tiem līdzās ir "Personu saraksts izdarītā dokumentu kontrolē" 1934. gadā.

Tāpat kā Tautas apvienībai, divi atsevišķi arhīva fondi ir arī otrai 1930. gadu pazīstamākai organizācijai. Pirmais no tiem – *Apvienotās Latvijas nacionālsociālistu partijas* fonds – satur partijas "Centra valdes sēžu protokolu grāmatu" un "Biedru sarakstu", pie kam no visām aktīvā nacionālisma organizācijām tieši partijai, šķiet, ir saglabājies vispilnīgākais un precīzākais biedru saraksts. Pēc partijas slēgšanas dibinātās organizācijas *Latvijas atjaunošanas kustība "Zilais Ērglis"* fondā ir "Dibināšanas un centrālās valdes prezidija sēžu protokoli", kas noslēdzas ar 1934. gada 31. martu, un abu organizāciju 1935. gadā izveidotās likvidācijas komisijas protokoli.

Neskaidro izpratni par aktīvā nacionālisma dažādajām organizācijām atspoguļo *Sporta un morāliski – fiziskās audzināšanas biedrības “Tēvijas Sargs”* fondā sakopotie materiāli. Daļa no minētā fonda lietām patiesībā attiecas uz 1932. gadā dibināto “Tēvijas Sargu” biedrību, ietverot gan biedrības Valdes sēžu protokolus, gan atsevišķus materiālus par biedrības rīkotām loterijām un karoga izgatavošanu. Attiecībā uz jau 1920. gados dibināto Sporta un morāliski – fiziskās audzināšanas biedrību “Tēvijas Sargs”, kuru pēc savas slēgšanas LTA “Ugunskrusts” apzīmēja kā organizatorisko pagaidu mītni, fondā ir tikai šīs biedrības likvidācijas materiāli, no kuriem lielāko interesi izsauc biedrības “Bijušo valdes locekļu un nodaļu darbinieku nopratināšanas protokoli”.

Hronoloģiski visvairāk ierobežots ir pēdējās aktīvā nacionālisma organizācijas *Nacionālie Partizāņi* fonds, kurā ietvertā biedrības pagaidu valdes sēžu protokolu grāmata sākas ar 1934. gada 26. janvāri un noslēdzas jau jūlijā ar aprautu sēdes protokolu, kurā ir uzskaitīti tikai sēdes trīs dienaskārtības punkti, liekot domāt, ka tūlīt pēc tam sēdes dalībnieki būtu aprauti pusvārdā.

No dažādajiem Latvijas valsts institūtiem, kas regulēja un sekoja sabiedriski politiskās dzīves procesu konkrētiem aspektiem, vairāk ir izmantots *Sabiedrisko lietu ministrijas preses un biedrību departamenta* fonds, kurā ir sakopotas lietas gan par atsevišķām biedrībām un partijām, gan preses izdevumiem. Parasti attiecībā uz organizācijām šajā fondā ir atrodami to likvidācijas komisiju materiāli, kas dažkārt, sevišķi, attiecībā uz neregistrētajām – kā Latvijas Fašistu ordenis – vai reģistrētajām, bet darbību neuzsākušajām – kā Latvju Nacional(r)evolucionarais klubs – organizācijām bija praktiski vienīgais to ieceres apliecinājums. Viena no interesantākajām šī fonda lietām ir “Apgabaltiesas paziņojumi par dažādām sūdzībām” 1925. gadā, kurā līdzās citu biedrību jautājumiem ir arī Rīgas Apgabaltiesas administratīvās nodaļas 1925. gada 28. marta spriedumi par Strādnieku sporta savienības un LNK slēgšanu, kas, atsaucoties uz konkrētiem piemēriem, saturēja katrai organizācijai doto tās centienu un darbības vērtējumu.

Atsevišķu preses publikāciju vai politisku incidentu saturu un ietekmi uz vispārējo politisko situāciju atspoguļo *Rīgas apgabaltiesas prokurora* fonds. Cita starpā šajā fondā ir lieta par laikrakstā “Sociāldemokrāts” izteiktajiem spriedumiem par 1920. gados redzamā aktīvā nacionālisma ideologa K.Merta komunistisko pagātni un lieta par 1927. gadā kādā no aktīvā nacionālisma ofīcioziem publicētajiem asajiem izteikumiem sakarā ar Saeimas deputātu pieņemto paplašināto pavalstniecības likumu. Tomēr interesantākā no izmantotajām fonda lietām ir “1. maija notikumu izmeklēšanas komisijas sēdes protokoli”, kas atspoguļo speciāli izveidotās komisijas ar Ministru prezidenta J.Pauļuka piedalīšanos izskatīto 1923. gada skaļo sadursmi Esplanādē un tai sekojošās sadursmes pilsētā. Kā liecinieki šajā lietā uzstājās Darba ministrs K.Lorencs un vairāki Saeimas deputāti, tostarp, kreisie sociāldemokrāti A.Veckalns, B.Kalniņš un V.Bastjānis.

Vairāki nozīmīgi materiāli par aktīvā nacionālisma organizācijām un atsevišķiem darbiniekiem ir atrodami *Politiskās pārvaldes* fondā. Te ir lieta, kas satur 1927. gadā arestētā I.Pones saraksti ar domubiedriem un ne tikai ļauj spriest par noteiktiem aizkulišu procesiem aktīvā nacionālisma attīstībā, bet arī spilgti raksturo personīgās attiecības un domstarpības. Interesanti ir aģentūras ziņojumi par atsevišķu personu novērošanu vai darbību, no kuriem, starp citu, var uzzināt, ka vēl 1934. gada augustā Politiskā pārvalde interesējās par I.Pones aktivitātēm. Īpaša nozīme Politiskās pārvaldes aģentūras ziņojumu un novērojumu materiāliem ir attiecībā uz 1930. gadiem, kad par vienas no pazīstamākajām aktīvā nacionālisma organizācijām – G.Celmiņa vadītās Tautas apvienības “Ugunskrusts” – būtisku ietekmes faktoru kļuva atklātībā skaļi neuzsvērtais, taču ievērojamais atbalsts valsts ierēdņu aparātā : tieši Politiskās pārvaldes materiālos ir atrodami vairāku, citur neminētu un visai augstu stāvošu personu vārdi.

No citiem, vairāk uz aktīvā nacionālisma rašanās pirmsākumiem attiecināmiem un epizodiski izmantotiem arhīva materiāliem vispirms ir jāmin

Latvju Nacionālās Jaunatnes savienības fonds. Nozīmīgākā šī fonda lieta ir “LNJS Valdes sēžu protokoli”, kas aptver laika posmu no 1921. gada jūlija līdz 1922. gada maija beigām un kuros atspoguļojas tās savienības attīstības tendences, kas ar laiku pārauga un kļuva par priekšnoteikumu pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas dibināšanai. Plašākus pārskatus par savienības darbību satur “LNJS I, II, III kongresa materiāli” un “LNJS darbības pārskati un sarakstīšanās”, kuros asāk iezīmējas savienības organizatoriskie sasniegumi un pārkārtojumi, vēl 1922. gada sākumā mēģinot atjaunot organizācijas sabiedrisko ietekmi un reputāciju.

Plašāku priekšstatu par noteiktu sabiedrības grupu un, šajā gadījumā, pirmkārt, bēgļu sociāli psiholoģiskajiem noskaņojumiem un tām parādībām, kas bija saistītas ar bēgļu reevakuācijas kustību deva Ārlietu ministrijas *Administratīvi juridiskā departamenta* fonds, kurā ir apkopoti pārskati, ziņojumi un oficiālā sarakste dažādos ar bēgļu atgriešanos saistītos jautājumos. Šis fonds satur arī Ārlietu ministrijas personālā sastāva dienesta gaitu aprakstus, kuros ir vairāku dažādos laika posmos ar aktīvā nacionālisma vārdu saistītu darbinieku lietas.

Otra liela pirmavotu grupa ir aktīvā nacionālisma organizāciju izdotie periodiskie un neperiodiskie izdevumi, kas vairāk raksturo aktīvā nacionālisma teorētiskos principus un darbības mērķus. Nozīmīgākie ir dažādo organizāciju izdotie oficiālie preses orgāni, kas atspoguļo konkrēto organizāciju iekšējo attīstību un caur atsevišķu organizāciju nostādnēm ļauj izsekot visa aktīvā nacionālisma uzskatu attīstībai. Pirmais no tiem – “*Latvju Nacionalā Kluba Biļetens*” – iznāca no 1924. gada aprīļa līdz 1925. gada februārim un 1920. gados bija aktīvā nacionālisma vienīgais žurnāla tipa izdevums. Tajā publicēto teorētisko rakstu autori ar ļoti reti izņēmumiem nav minēti un visbiežāk tā publikācijas raksturo cieša saikne ar aktuālo situāciju vai vispārēji deklaratīvi pārspriedumi. Kopumā 1924. gadā ar vienas vai divu nedēļu starpposmu iznāca

23 “LNK Biļetena” numuri, taču jau gada beigās tā izdošanu sāka apgrūtināt organizācijas finansiālā stāvokļa pasliktināšanās. Pēdējais izdevuma numurs ir datēts ar 1925. gada 17. februāri un pēc organizācijas apturēšanas nākamajā dienā tika pārtraukta arī tā izdošana. Nepilnu mēnesi pēc LNKluba darbības apturēšanas 7. martā sāka iznākt laikraksts “*Imantas Gars*”. Tas nebija kādas noteiktas organizācijas oficiozs un tā galvenais uzdevums bija aizkavēt jau noformēto organizatorisko struktūru izjukšanu un sagatavot tās darbības turpināšanai. Acīmredzot, ar šī pārejas laika neskaidrībām bija izskaidrojams apstāklis, ka laikraksta otrā numura saturs radīja zināmas domstarpības un tam sekoja redakcijas paziņojums, ka tā par šo numuru neatbild. “*Imantas Gars*” pirmo reiz iznāk ar paskaidrojošu virsrakstu “Aktīvā nacionālisma laikraksts”, kas kļūst par neatņemamu daudzu nākamo izdevumu virsrakstu sastāvdaļu. Noslēdzoties organizatoriskās pārejas posmam, “*Imantas Gars*” savu pastāvēšanu beidza jau ar tā otro numuru, dodot vietu laikrakstam “*Brīvais Imantas Gars*”, kas iznāca no 1925. gada 21. marta un no 25. marta bija Latvju Nacionalistu Kluba oficiālais preses orgāns. Sākot ar jūlija mēnesi laikraksta noformējums ieguva jaunu elementu – devīzi “Visu Latvijai!” Jaunas iezīmes ir vērojamas arī minētā izdevuma saturā. Pirmkārt, to raksturo kvalitatīvs pavērsiens aktīvā nacionālisma teorētisko pamatnostādņu izstrādē, kas bija saistīts ar neapšaubāmi ievērojamākā aktīvā nacionālisma teorētiķa K.Merta vārdu. Atšķirībā no iepriekšējiem izdevumiem, “*Brīvais Imantas Gars*” jau publicē rakstus ar konkrētu autoru vārdiem. 1925. gada maijā vienīgo reizi tiek pieminēta arī laikraksta tirāža, minot skaitli 6'000¹. Pieaugošo finansiālo grūtību dēļ “*Brīvais Imantas Gars*” beidza iznākt 1925. gada decembrī.

1926. gadā iznāca vienlaikus divi izdevumi, kuru virsrakstos ir formulējums “Aktīvā nacionālisma laikraksts”. Pirmais no tiem – biedrības Latvijas Sargi oficiozs – saglabāja iepriekšējo nosaukumu “*Brīvais Imantas Gars*”, liekot izdevuma devīzē saukli : “Sargi Latvijai!” Laikraksta izdošanas laikā no 1926. gada februāra līdz jūlijam tas iznāca 18 reizes un tā saturu,

pirmkārt, raksturo salīdzinoši lielā rakstu autoru skaita noteiktā daudzpusība un ar to neizbēgami saistītā, nereti, visai izteiktā nekonsekvence. Otrs laikraksts, kuru izdeva Latvju Nacionalistu Klubs, sākotnēji atgriezās pie nosaukuma “*Imantas Gars*” un pieci tā numuri, kas iznāca no februāra līdz aprīlim, vairāk bija vērsti uz notikušās organizatoriskās šķelšanās iztirzāšanu. Jauns Kluba oficiozs sāka iznākt 1926. gada augustā un, kā norādīja jau tā nosaukums “*Izšķiries!..*”, tas izcēlās ar lielāku radikālismu. Strikta un nepārprotama bija arī laikraksta devīze : “Par stingru nacionālu varu!” Ar šo radikālismu visdrīzāk bija izskaidrojama arī tendence atgriezties pie jau kādreiz vērojamās prakses publicēt rakstus, neminot to autorus. 1927. gada 21. janvārī tūlīt pēc Valmieras notikumiem parādās “*Izšķiries!*” ekstrā telegramma, kurā Klubs noteikti norobežojas no jebkādas saistības ar tiem, tomēr tas nespēja glābt organizāciju no darbības apturēšanas un 1927. gada 3. februārī “*Izšķiries!*” iznāk divdesmit ceturto un pēdējo reizi.

Ar 1927. gada 10. februāri atkal sāk iznākt laikraksts “*Imantas Gars*”, kas, norādot uz savu pēctecību, virsrakstā liek datējumu – 3. gads. Kā redaktoram-izdevējam parakstoties J.Priedem, šis laikraksts, sākotnēji nepārstāvot kādu konkrētu organizāciju, ar aprīli kļūst par LANSavienības oficiozu. Atsaucoties uz kreisās valdības īstenoto politisko kursu, “*Imantas Gars*” ar savienības ierosināto tautas nobalsošanu par paplašinātā pavalstniecības likuma atcelšanu kļūst ne tikai par nozīmīgu opozīcijas izdevumu, bet arī izceļas ar krasajiem spriedumiem, izpelnoties īpašu varas iestāžu uzmanību un kļūstot par pirmo aktīvā nacionālisma preses izdevumu, kura kāds no numuriem (Nr.22) tiek konfiscēts. Kaut arī dažkārt uzrādot lielus pārtraukumus starp atsevišķiem laikraksta numuriem (pēdējo “*Imantas Gars*” numuru no iepriekšējā šķīra gandrīz divi mēneši), pusotra gada laikā iznākot 32 reizes “*Imantas Gars*” gan izdošanas laika, gan numuru skaita ziņā 1920. gados bija visilgākais un bagātākais aktīvā nacionālisma laikraksts.

1927. gada aprīlī pirmo reiz iznāk "*Internacionale*", kas tiek pieteikts kā "Iknedēļas žurnāls sociālistiski-komunistiskai kustībai". Nepārstāvot nevienu organizāciju un pat neuzstājoties kā aktīvā nacionālisma izdevums, šis žurnāls, kas praktiski izrādījās gandrīz tikai un vienīgi savulaik no aktīvā nacionālisma aizgājušā K.Merta uzskatu paudējs, tomēr lielu uzmanību veltīja aktīvajā nacionālismā vērojamām tendencēm un procesiem, asi kritizējot tā negācijas.

Atsaucoties uz aktīvā nacionālisma arvien pieaugošās sadrumstalotības sakarā izskanējušo plašas organizatoriskas apvienības ierosinājumu, 1928. gada 19. jūlijā sevi pieteica LANS izdevuma "*Dzimtā Zeme*" pirmais numurs, kas minēto ierosinājumu apzīmēja kā jaunu šķeltnieku darbu. Gada beigās laikraksta svarīgs uzdevums ir aicināt Saeimas vēlēšanās nodot balsis par diviem Savienības izvirzītiem un citos sarakstos uzstādītiem kandidātiem, kuri tomēr neiegūst vajadzīgo balsu skaitu. Acīmredzot, tāpēc arī laikraksta pēdējais 6. numurs parādās tikai 1929. gada marta beigās sakarā ar Latvijas Sargu kongresu, jau iezīmējot sekojošo organizatorisko akcentu pārnešanu.

Pašās 1920. gadu beigās aktīvais nacionālisms pārdzīvoja acīmredzamu krīzi, ko apliecina arī preses izdevumu nabadzība. Visai nosacīti pie šī laika izdevumiem ir pieskaitāms Brīvības cīnītāju laikraksts "*1919. gada Brīvprātīgais*", kura vienīgais numurs iznāca 1929. gada 22. jūnijā un uz kura saistību ar aktīvo nacionālismu norāda vien J.Priedes uzstāšanās kā izdevējam-redaktoram un avīzes devīze : "Par stingru nacionālu varu!" Kā interesants atsevišķu nodaļu centienu piemērs ir skatāms Latvijas Sargu Bauskas nodaļas ar roku rakstītais "*Viestura Gars*", kura vienīgais numurs ar 16 lappusēm iznāk 1929. gada 22. jūnijā. 1930. gada janvārī, atzīmējot Latvijas *de jure* gadskārtu, iznāk vienreizējs izdevums "*26. Janvāris*", kura parādīšanās, spriežot pēc satura, ir pierakstāma Nacionālo Aktīvistu Kluba aprindām. Nopietnāks ir NAK izdotais "*Latvju Aktīvists*", kura pirmais numurs iznāk 1929. gada decembrī. Laikraksts galvenokārt atskatās un informē par organizācijas dzīvi un dažī teorētiskie raksti galvenokārt tikai atkārtoti vispārējas deklaratīvas nostādnes.

1930. gada februārī ar skaļu norādi uz sevi kā “Vienīgo īsti nacionālo laikrakstu Latvijā” šis izdevums ar 3. numuru apstājas.

Uzreiz vairāki aktīvā nacionālisma organizāciju preses orgāni parādās 1932. gada beigās. Vismazāko izdevumu skaitu piedzīvo biedrības Mūsu Fronte izdotais “*Nacionālrevolucionārs*”, kas iznāk ar lozungu : “Par brīvību un maizi!” Parādījies 1932. gada decembrī un līdz 1933. gada janvārim iznākot 5 reizes, laikraksts salīdzinoši lielu uzmanību velta saimnieciskiem jautājumiem, ekonomiskās krīzes kontekstā runājot gan par strādnieku kustību, gan valsts regulētas plānveida saimniecības attīstības priekšrocībām. Ar plašāk izvērstiem teorētiskiem rakstiem izcēlās Tēvijas Sargu biedrības oficiozs, parādoties 1932. gada novembrī kā vienreizējs izdevums “*Tēvijas Sargi*”, 1933. gada februārī piesakot sevi kā biedrības žurnāls “*Tēvijas Sargs*”, bet ar 1933. gada martu iznākot kā biedrības mēnešraksts “*Mūsu Tēvijas Sargs*” un ar tādu nosaukumu turpinot iznākt līdz pat 1934. gada maijam. Tomēr ietekmīgākie un nozīmīgākie ir abu 1930. gadu sākuma lielāko organizāciju preses orgāni.

Pirmais 1932. gada 21. augustā parādās G.Celmiņa vadītās LTApvienības *Ugunskrusts* tāda pat nosaukuma oficiozs, laikraksta virsrakstam pievienojot organizācijas lozungu : “Latviju latviešiem – latviešiem darbu un maizi!” Līdz laikraksta apturēšanai 1933. gada 19. martā tas iznāk 31 reizi, jau ar pirmajiem numuriem piesaistot varas iestāžu ievērību, par ko liecināja apķīlātie četri pirmie laikraksta numuri. Sakarā ar gada jubileju 20. augustā iznāk arī “Ugunskrusta” 32. jubilejas numurs, taču jau no 26. marta, kad apturētās biedrības vietā tiek reģistrēta jauna organizācija, par Tautas apvienības oficiālo orgānu kļūst laikraksts “*Pērkonkrusts*”, kas līdz 1934. gada janvāra beigām uzrāda 43 numurus. Pēc šī laikraksta apturēšanas G.Celmiņa vadīto organizāciju uzskatus turpina deklarēt E.Blanka rediģētās “*Rīgas Telegrammas*” (divi numuri 1934. gada februārī – abi apķīlāti) un 21. februārī vēl pēdējo reizi iznāk arī “Pērkonkrusts”.

Tādas pat pārvērtības piedzīvo J.Štelmahera vadītās ALNSPartijas oficiozs “*Nacionalsocialists*”, kura pirmais numurs parādās 1932. gada 24. septembrī. Līdz laikraksta apturēšanai 1933. gada martā tas iznāk 26 reizes. Gaidot jaunas organizācijas reģistrēšanu, martā iznāk laikraksta “*Latvju nacionalsocialists*” numurs, bet aprīlī – divi laikraksta “*Rung’ iz maisa*” numuri. Sākot ar 1933. gada 22. aprīli sāk iznākt laikraksts “*Zilais Ērglis*”, kura pēdējais 18. numurs parādās 1934. gada 12. maijā.

Vienlaikus ar preses izdevumiem aktīvā nacionālisma organizācijas uzrādīja arī ievērojamu neperiodisko izdevumu – dažādu grāmatu un brošūru – skaitu, lielākā daļa no kuriem bija veltīta konkrētu organizāciju vai, retāk, visu strāvojumu vienojošo uzskatu un centienu iztirzājumam. Līdzās pirmajiem izdevumiem, iepazīstinot sabiedrību ar angļu laikraksta “*The Daily Mail*” korespondenta P.Fillipsa spriedumiem par “Itālijas fašistiem”² un atkārtoti izdodot pārstrādāto un papildināto E.Blanka pārskatu par “Latviešu tautisko kustību”³, nozīmīgākie darbi, kas pamatoja aktīvā nacionālisma rašanās nepieciešamību un īsumā raksturoja pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas – Latvju Nacionalā Kluba – svarīgākās darbības izpausmes, bija Kluba izdevumi “Latvju Nacionalais Klubs, viņa mērķi un darbība”⁴ un “LNK 1 gads”⁵. Par Nacionalā Kluba sabiedrisko centienu praktisku apliecinājumu kļuva 1923. gadā izdots “LNK Vadonis pa Rīgu”⁶ ar latviešu uzņēmumu adresēm un “Nacionalais kalendārs”⁷, kas turpināja iznākt arī nākamajos divos gados. 1920. gadu vidū aktīvā nacionālisma publicistika bija cieši saistīta ar K.Merta vārdu, izdodot viņa publicistiskās piezīmes⁸ un autobiogrāfisku atskatu par bijušā padomju ierēdņa pieredzēto, brīdinot no komunisma draudiem Latvijā⁹. 1925. gadā Nacionalistu Kluba izdevumā iznāk arī K.Poļa izvērsta apcietinājuma pārdomu darbs “Latvijas politiskā bilance”¹⁰, tomēr tas drīzāk tikai formāli ir saistāms ar aktīvā nacionālisma vārdu. Aktīvā nacionālisma uzskatu izstrādē nozīmīgākais šī laika darbs bija 1926. gadā publicētā K.Merta “Nacionālās

diktatūras būtība”¹¹, kas deva kopsavilkumu viņa formulētajiem aktīvā nacionālisma nākotnes redzējuma galvenajiem principiem, apzīmējot un novelkot noteiktu robežšķirtni aktīvā nacionālisma uzskatu attīstībā. Desmitgades noslēgumā aktīvā nacionālisma līdzšinējā rosīgā literatūras izdošana praktiski apstājas, bet jau 1930. gadu pašā sākumā parādās divi nozīmīgi pārskati par visa strāvojuma nostādņām un organizācijām, no kuriem pirmais – E.Akermaņa-Tīrumnieka “Aktīvie nacionalisti”¹² – plašāk iztirzā atsevišķas aktīvā nacionālisma idejas, kamēr otrais – NAK Propagandas vienības izdots “Cīņai-sveiks”¹³ – vairāk ir nozīmīgs ar tajā doto “Nacionālistu vienotās frontes” izpratni kā pārskats par strāvojuma organizatorisko attīstību. Pārējie aktīvā nacionālisma izdevumi 1930. gadu sākumā ir konkrētu organizāciju vispārējo nostādņu un principu deklarācijas¹⁴ un, kā izteiktiem propagandas izdevumiem, to nozīme galvenokārt aprobežojas ar šo organizāciju uzskatu izpratni.

Sekundārie avoti.

Starp izdevumiem, kas raksturo dažādo sabiedrības aprindu attieksmi pret aktīvo nacionālismu un vispārējo iekšpolitiskās attīstības kontekstu, vispirms ir jāizceļ preses izdevumi. Lielāko vērību pelna trīs dienas laikraksti. Ar skaidri apzīmētu ideoloģisku pozīciju, bet, šajā gadījumā, vairāk kā zināms spriedumu līdzsvarotājs ir aktīvā nacionālisma galveno oponentu un apkarotāju izdots “Sociāldemokrāts”, kura uzstāšanās un kritika, sevišķi 1920. gadu sākumā un vidū, bija tā, kas deva iespēju saskatīt citur neizceltas sakarības aktīvā nacionālisma pastāvēšanā un centienos. Aktīvā nacionālisma uzskatiem tuvāks ir konsekvēntais latviešu pilsonības nacionāli valstisko ideālu paudējs A.Berga izdots “Latvis”, kura publikācijas ne tikai atspoguļoja vai analizēja aktīvā nacionālisma centienus, bet dažkārt arī kļuva par iemeslu pārkārtojumiem konkrētu organizāciju dzīvē. Starp abiem minētajiem kardināli atšķirīgo

politisko uzskatu oficioziem ar plašāku sabiedrības aprindu noskaņojumiem tuvākiem un nosacīti neitrālākiem spriedumiem izcēlās lielākais un plašākais Latvijas dienas laikraksts “Jaunākās Ziņas”, kas ir nozīmīgs vispirms kā izdevums, kas raksturoja vispārējo iekšpolitisko kontekstu un sabiedrības noskaņojumus. Līdzās minētajiem dienas laikrakstiem ir jāatzīmē vesela rinda preses izdevumu¹⁵, kuriem bija lielāka nozīme, raksturojot aktīvā nacionālisma rašanos un atsevišķus vēlākās pastāvēšanas aspektus. Īpaši būtiski tas bija 1920. gadu beigās un 1930. gadu sākumā, kad bija vērojams aktīvā nacionālisma izdevumu trūkums un, vienlaikus, pieaugot un nostiprinoties parlamentārās demokrātijas kritikai, parādījās vairāku aktīvā nacionālisma uzskatiem tuvu organizāciju preses orgāni, kuru saturs, uzrādot acīmredzamu idejisku tuvību, tajā pat laikā tomēr atklāja to izdevēju organizatorisko atsvešinātību.

Neperiodisko izdevumu lielajā skaitā, kas atspoguļoja dažādus skatījumus uz konkrēto laikmetu un tā politiskajiem procesiem, atzīmēsim tikai būtiskāko tajos apskatīto jautājumu loku. No pirmajiem 1920. gadu sākuma izdevumiem noteiktu uzmanību pelnīja “Politiskās Tautas Bibliotēkas” sērijas izdevumi, kas pievērsās aktuāliem politiskās dienas kārtības jautājumiem un starp kuriem bija arī vairāku aktīvā nacionālisma aprindu (K.Ķūža, K.Merta) autoru darbi¹⁶. Starp citiem šī laika izdevumiem ir jāatzīmē pirmie mēģinājumi no valsts vai noteiktu politisku interešu aspekta analizēt Latvijas politisko spektru¹⁷ vai noteiktus politiskos spēkus¹⁸ un izvērtēt Latvijas parlamentārisma pirmo pieredzi¹⁹, izceļot atsevišķus politiskās dzīves aspektus un raksturojot plašākas politiskās attīstības tendences²⁰. 1920. gadu vidū ievērību piesaistīja divas B.Kalniņa brošūras, kas asi vērsās pret “mūsmāju “naciķiem”” un aiz viņiem stāvošām pilsonības aprindām²¹, un 1927. gadā izdotā “Pilsonu diktatura”²², kas parādījās kā atbilde uz gadu iepriekš publicēto K.Merta “nacionālās diktatūras” programmu.

1930. gadu sākumā lielāku ievērību pelnīja dažādu autoru pārspriedumi par aktuālās iekšpolitiskās dzīves problēmām un politikas aizkulisēm²³. Šajā laikā parādās vairāki darbi par līdz šim maz skartiem jautājumiem, iztīrājot

nacionālās arod kustības centienus un nozīmi²⁴, politikas un rasu jautājumus²⁵ un vācu nacionālsociālisma rašanos un mērķus²⁶.

Kā atsevišķa un nozīmīga blakusavotu daļa starp 1920.-30. gadu neperiodiskajiem izdevumiem ir jāizdala trīs izdevumu grupas. Pirmā no tām bija dažādu organizāciju oficiālie statūtu un programmu izdevumi, kas atspoguļoja šo organizāciju darbības principus un galvenās nostādnes²⁷, ļaujot salīdzinājumā asāk saskatīt kopīgo un atšķirīgo attiecībā pret aktīvā nacionālisma organizāciju nostādņēm. Otrā izdevumu grupu veidoja darbi, kas bija veltīti vai ļāva izsekot latviešu idejisko un politisko centienu attīstībai plašākā vēsturiskā kontekstā²⁸, pie kam šo – aktīvā nacionālisma idejisko un sociāli psiholoģisko priekšnoteikumu atklāsmei un raksturojumam nepieciešamo – darbu pārstāvēto spriedumu izvēlē svarīga bija ne tik daudz jautājuma vispusība, cik tieši pilsonisko un aktīvā nacionālisma uzskatiem tuvāko aprindu spriedumus izsakošie darbi, kas, kā sevišķi E.Blanka darbos²⁹, līdzās citam, atspoguļoja arī aktīvā nacionālisma uzskatus par savu pēctecību un spriedumus par strāvojuma idejiskajām saknēm. Pievēršoties un iztīrājot nacionālo centienu pirmsākumus un parādot nacionālo centienu attīstību noteiktos laika posmos, šie darbi ļāva spriest par aktīvo nacionālismu noteiktās vēsturiskās konsekvencēs. Visbeidzot, līdzās minētajām sekundāro avotu grupām atsevišķi ir jāatzīmē arī vairāki statistiska rakstura izdevumi, kas bezkaislīgā “skaitļu valodā” raksturoja sabiedrības un valsts attīstības procesus un tendences.

Pie sekundāriem avotiem piederēja ievērojams skaits pazīstamu politisko, sabiedrisko un kultūras darbinieku atmiņas un memuāri, kas gan bija skatāmi, tikai ievērojot to autoru pieredzes un uzskatu noteikto neizbēgamo subjektīvismu un dažkārt acīmredzami tendenciozos spriedumus. Pirmās atmiņas, atskatoties uz neseno Pasaules karu un valsts dibināšanas laiku, parādījās jau 1920. gados un to autori parasti bija bijušie karevji, no svešatnes atgriezušies un padomju varu pārdzīvojušie bēgļi vai literāti³⁰. Viens no interesantākajiem laikmeta raksturojumiem bija jau no gadsimta sākuma

pažīstamā dzejnieka un sabiedriskā darbinieka mācītāja A.Niedras atmiņas³¹, kurās viņš uz personīgo pārdzīvojumu un spriedumu fona spilgti atklāja valsts dibināšanas laikmeta norises un politikas aizkulises.

Atmiņas, kuru autori atskatījās un raksturoja Latvijas Republikas laiku, sāka parādīties jau drīz pēc II Pasaules kara, pie kam, ievērojot politisku nosacījumu diktēto karā izsvaidītās tautas vēsturisko likteni, plašākā un nozīmīgākā to daļa tika sarakstīta un publicēta emigrācijā. Noteiktu interesi rosināja vairāku ievērojamu bijušo politiķu, tāpat kā saimniecisko un diplomātisko aprindu pārstāvju atmiņas³², kurās, kaut arī brīžiem ļoti tendenciozi, viņi pauda savu skatījumu un izpratni par valsts iekšējās un ārējās politikas attīstību dažādos aspektos. Īpaši ir jāatzīmē bijušo aktīvā nacionālisma aprindām tuvo sabiedrisko darbinieku (A.Kundrāta, Ā.Šildes) atmiņas, kas, kaut vispārējos vilcienos un uzrādot noteiktu spriedumu subjektīvismu³³, pieskārs arī strāvājuma pastāvēšanai. No šī – atmiņu satura un tajās izteikto piezīmju objektivitātes – aspekta nozīmīgāki un nereti arī spilgtāki bija bijušo žurnālistu, literātu un citu sabiedrības vidusslāņa aprindu vērojumi³⁴, tāpat kā vēlāko sabiedrisko un kultūras darbinieku jaunības atmiņu zīmējumi.

Salīdzinājumā ar pēckara emigrāciju, Latvijā līdz pat 1980. gadu vidum publicēto atmiņu skaits bija daudz mazāks un tās raksturoja stingri ieturēta skatījuma pozīcija³⁵, tāpēc tās vairāk ir nozīmīgas kā papildinājums vispārējam laikmeta raksturojumam.

Atsevišķi ir jāatzīmē tās starpkaru posmam veltītās atmiņas, kuras bija sarakstījuši citu valstu politiskie un sabiedriskie darbinieki vai savulaik Latvijā dzīvojošie un strādājošie ārvalstu žurnālisti un diplomāti³⁶. Pirmās, šajā gadījumā, bija atmiņas, kas vairāk raksturo vispārējo pēckara situāciju un plašākus politiskās attīstības aspektus un īpatnības, savukārt, otrās vairāk ir interesantas tieši ar autoru skatījumu, rādot un ļaujot paskatīties uz vairākām lietām un procesiem it kā no malas.

Literatūra.

Raksturojot kopumā dažādo publikāciju un pētījumu, kas tā vai citādi skar un ir saistīti ar dotā jautājuma izpratni, saturu, būtiskākais, kas ir jāatzīmē, ir tas, ka, neskatoties uz biežajām norādēm un atsaucēm uz aktīvā nacionālisma organizāciju pastāvēšanu un darbību kā vienu no spilgtākajām Latvijas starpkaru posma politiskās dzīves parādībām un izpausmēm, parasti aktīvais nacionālisms ir kalpojis tikai kā ilustrācija, kā piemērs kaut kādu citu, plašāku procesu un jautājumu izpratnei, un aktīvā nacionālisma kā patstāvīga fenomena pastāvēšanai veltīto darbu un publikāciju skaits ir visai neliels, savā pieejā un spriedumos uzrādot vairākas pētnieciskas un metodoloģiskas problēmas.

Galvenās tendences, kas uz ilgu laiku kļuva par valdošām un noteicošām pieejā aktīvā nacionālisma izpratnei, izrietēja jau no pirmo tam veltīto darbu apzīmētās tradīcijas un vislielākā nozīme te bija diviem apstākļiem, kuri ciešā kopsakarībā un varbūt tikai ar neredzamiem akcentiem noteica pieeju līdzīgiem pēckara Eiropas strāvojumiem vispār. No vienas puses, tā bija objektīvā likumsakarība, ka pirmie, kas plašāk pievērsās pēckara nacionāli radikālo strāvojumu analīzei, bija šo strāvojumu galvenie idejiskie un politiskie oponenti, kuri tādējādi mēģināja atklāt sava jaunā politiskā pretinieka “īsto seju”³⁷. Tieši kreiso publicistu skaidrais ideoloģiskais uzdevums arī noteica šo strāvojumu izpratnes divus galvenos pamatpostulātus, apzīmējot “fašismu” kā savu ietekmi zaudējošās lielburžuāzijas samaksāto pēdējo, visnežēlīgāko melnās reakcijas ieroci un apvērsumam gatavu cīņas priekšpulku³⁸ un parādot to kā visu deklasēto – t.i., savas šķiras apziņu zaudējušo – sabiedrības elementu kustību, kurai nav ne noteiktas sociālās bāzes, ne noteiktas ideoloģijas³⁹. Īpaša nozīme kreiso publicistu apzīmētajā pēckara nacionālo strāvojumu izpratnē tika ierādīta šo strāvojumu biedru sastāvam, atsevišķu vadoņu biogrāfijās vai strāvojuma biedru sociālajā piederībā meklējot faktus un tendences, kas ļautu atklāt strāvojumu slēptos motīvus un mērķus⁴⁰. No otras puses, tā bija vispārējo

pēckara sociāli psiholoģisko noskaņojumu noteiktā objektīvā pēckara nacionāli radikālo strāvojumu veidošanās un centienu līdzība, ko vēl vairāk pastiprināja šo izteikti nacionālo strāvojumu savdabīgais internacionālisma akcents un ar to saistītās konsekvences. Parādoties un sākot savu attīstību vienlaikus vai īsi pēc fašistu “gājiena uz Romu” un neslēpjot savas simpātijas “melnkreklu” centieniem, šie strāvājumi neizbēgami piesaistīja un deva iemeslu piemērot sev tos priekšstatus un spriedumus, kas bija izveidojušies un tika attiecināti uz Itālijas fašismu. Līdz ar to veidojās paradoksāla situācija, kurā vēl pirms paša fašisma politisko pamatprincipu noskaidrošanās⁴¹ un katra konkrētā strāvājuma idejiskās platformas noformēšanās un plašāka darbības centienu pieteikuma jau izskanēja gatavi shematiski pārnesti spriedumi, kas, pievēršoties ne tik daudz konkrēto strāvājumu un to īpatnības analīzei, cik mēģinājumiem skatīt šos strāvājumus caur kaut kāda etalona prizmu, veda pie neadekvātiem un bieži vien acīmredzami vulgarizētiem vērtējumiem. Abu minēto apstākļu ietekmē pēckara radikālo nacionālo strāvājumu izpratnē jau no pirmsākumiem valdīja ļoti shematizēti spriedumi, kuros ar savu argumentāciju dominējošā izrādījās kreiso autoru apzīmētā šķiru cīņas pieeja, un pat salīdzinoši nedaudzic, no atšķirīgu vērtību pozīcijām rakstītie darbi, kas uzrādīja noteiktas principiālas atšķirības, nespēja izvairīties no spēcīgās kreisās tradīcijas ietekmes, tā vai citādi saglabājot vairākas kreiso publicistu ienestās nostādnes. Tas, ar atsevišķām atkāpēm, bija attiecināms arī uz aktīvā nacionālisma izpratni 1920.-30. gados.

Pašus pirmos spriedumus par aktīvo nacionālismu, piesakot Latvju Nacionālā Kluba dibināšanu, Latvijas presē raksturoja centieni tieši saistīt tā parādīšanos ar fašisma vārdu, tiesa, ļoti plaši traktējot šī jēdziena saturu un identificējot fašisma izpratni ar noteiktu nacionālismu. Plašākās sabiedrības aprindās par “Latvijas fašismu” sāka runāt tikai Itālijas notikumu iespaidā un īpaši pēc Nacionālā Kluba apsveikuma telegrammas jaunajam Itālijas Ministru prezidentam B.Mussolini⁴². Vairākiem pilsonības aprindu laikrakstiem, konstatējot, ka “arī Latvijā, šķietas, šī kustība sāk jau paslepus laist savas

saknes”⁴³, tas lika pievērsties pārspriedumiem par fašisma būtību, un tieši pilsonības uzskatu dažādībā asāk iezīmējās pieejas un izpratnes atšķirības : ja galvenā nozīme tika piešķirta fašisma mērķiem, tad tajā vispirms tika saskatīts vispārnacionālo un arī proletariāta interešu aizstāvis⁴⁴, turpretī ja vairāk tika akcentēts fašistu sastāvs un praktiskā uzstāšanās, tad tas jau parādījās kā vakardienas sociālistu, pilsoņu terorizētāju un samaksātu lielkapitālistu kalpu kustība⁴⁵. Tas, kas vienoja un bija kopīgs visiem pilsonības spriedumiem, bija tēze par fašisma neapšaubāmo reakcijas raksturu, skatot tā rašanos un izmantotos cīņas līdzekļus kā atbildi uz Itālijas sociālistu uzstāšanos un metodēm. Atšķirīgu, daudz burtiskāku pieeju demonstrēja kreiso sociāldemokrātu spriedumi. Mēģinot saskatīt Kluba apsveikumā B.Mussolini kaut ko vairāk par vienkāršu simpātiju apliecinājumu, viņi šo deklaratīvo garatuvības apliecinājumu pierakstīja un attiecināja arī uz pašu LNK rašanos, un šajā kontekstā “Sociāldemokrāta” izklāstā Latvijas “fašistu” organizācijas veidošanai bija pievērsušies ““bišķītis” apdzērušos korporeļu un dažī “ķūķiski” virsnieki”, kuriem nedeva mieru Itālijas censoņu lauri⁴⁶. Fašisma idejas parādīšanās Latvijā te bija ne vairāk kā nejauša modes lieta, un sekojot tam gandrīz vai pašsaprotami izskanēja spriedums, ka “Latvijas reakcionāru māžošanās ir tikai viena nožēlojama pakalķēmošanās Itālijai”. Lai galīgi parādītu jaunās organizācijas nenozīmību un tālākas attīstības neiespējamību, “Sociāldemokrāts” mēģināja demonstrēt arī analītisku pieeju, konstatējot : “Fašisms demokrātiskā Latvijā ir iespējams, kā niedriska kustība, kura atvērtu ceļu vācu baroniem un Niedram un kurai tautas masās atbalsta nav” –, turpat uzreiz secinot, ka “kā masu kustība fašisms Latvijā nav iespējams”⁴⁷. Šajās pirmajās publikācijās, kaut arī bez izšķirības skatot aktīvo nacionālismu Itālijas fašisma konsekvencēs (un tūlīt pēc organizācijas dibināšanas izteiktajos spriedumos citādi arī nevarēja būt), skaidri iezīmējās atsevišķas nacionālās pieejas atšķirības un to pamatprincipi, starp kuriem, kā izteiksmīgākie, ir jāatzīmē centieni aktīvo nacionālismu iekļaut jau pastāvošo politisko spēku un attiecību vērtību sistēmā un noteiktu sabiedrības

aprindu, sevišķi, sociāldemokrātu spriedumu izteiktā ironijas un nicinājuma pieskaņa.

Par pirmo plašāko un nopietnāko pārskatu kļuva 1923. gadā publicētais A.Malienieša darbs “Fašisms”⁴⁸. Visai neskaidri ir darba autora politiskie uzskati : viennozīmīgi negatīvi runājot par fašismu, kas, starp citu, tiek salīdzināts ar lielniecismu, saskatot tajos abos pilsoņu kara sludinātājus, tikai no pretējām pusēm⁴⁹, autors, tajā pat laikā, runā arī par “strādnieku šķirai kaitīgo sociāldemokrātijas politiku”, lietojot komunistu terminoloģijai raksturīgo apzīmējumu “sociāl-reformisti”⁵⁰. Īpaši nozīmīgas ir šajā darbā izteiktās atziņas par “fašismu Latvijā un viņa attīstības perspektīvām”. Vispirms plaši iztirzājis fašisma kā “uzbrūkošā kapitāla” politiskā ieroča lomu un tā saturu, autors arī fašisma veidošanos Latvijā saista ar pilsētu lielburžuāzijas centieniem, kurus vēl pastiprina lauku buržuāzija un garīdzniecība⁵¹. Pievēršoties konkrētām organizācijām, autors atzīmē, ka “apskatot Latvijas fašistu organizācijas, nepieciešams viņas sagrupēt skaidri fašistiskās un fašistiski noskaņotās”⁵². Pie pirmās grupas autors pieskaita Latviešu (!) Nacionalo Klubu (īpatnējā un pirmajā brīdī it kā nenozīmīgā neprecizitāte organizācijas nosaukumā, LatvjuNK nosaucot par LatviešuNK, ir interesanta ne tikai kā autora praktiskās informētības ilustrācija, pastiprinot domu par iespējamo visa darba “ne-latvisko” izcelsmi, bet, aizsteidzoties nedaudz priekšā un atzīmējot tieši šīs neprecizitātes atkārtēšanos vēstures literatūrā arī pēc diviem un pat sešiem gadu desmitiem, arī kā viena no vispārējās kreiso publicistu pieejas spilgtākajām izpausmēm), kura sociālo bāzi veido “šovinistiski noskaņotie studenti-saimniekdēli”, daļa bijušo ofīciēru un patriotiskā inteliģence⁵³. Kā vienu no otrās grupas – fašistiski noskaņotām – organizācijām autors min arī lauku aizsargus⁵⁴. Raksturojot “fašisma” perspektīvas Latvijā, autors nedod viennozīmīgu atbildi, tomēr kopumā tās viņam nešķiet lielas, jo “fašismam”, viņuprāt, te nav stabilas un plašas masu bāzes⁵⁵.

Daudz konkrētāks saturs raksturoja divas 1920. gadu vidū izdotās kreiso sociāldemokrātu partijas Saeimas deputāta B.Kalniņa brošūras⁵⁶, kas bija izskaidrojams ar to parādīšanās skaidri apzīmēto politiskās aktualitātes nepieciešamību – pirmajā gadījumā tā bija atbilde uz pieaugošo aktīvā nacionālisma uzstāšanos, kas noslēdzās ar 1925. gada 15. februāra sadursmi Martas ielā, bet otrajā tas bija B.Kalniņa kā Saeimas deputāta runas atreferējums sakarā ar 1926. gada sākumā notikušajām laikrakstu redakciju spridzināšanām. Izceļoties ar detalizētu faktisko materiālu un, īpaši, Saeimas runas atreferējumā, ar izvērstu aktīvā nacionālisma personīgo sakaru atspoguļojumu, savā teorētiskajā pieejā autors saglabāja jau iepriekš apzīmētos principus, sākot ar atskatu uz Itālijas fašismu un skatot to kā starptautisku parādību (dažādu valstu fašistu organizāciju uzskaitījumā viņš minēja arī Ziemeļameriku, kur, kā viņš rakstīja, fašisti “nelegāli darbojas zem “Ku-Kluks-Klana” nosaukuma⁵⁷), lai uz šī fona rādītu latviešu “fašistus”, kuri, kaut arī vēl bez savām organizācijām, Latvijā darbojas jau no 1920. gada⁵⁸. Visumā atkārtojot agrākos spriedumus, jaunais, ko fašisma pastāvēšanā uzsvēra B.Kalniņš, bija tā internacionālisms, norādot uz vairāku valstu – arī Latvijas – fašistu un monarhistu ciešo saskaņu un viņu noturētajām starptautiskajām konferencēm⁵⁹. Interesanti, ka brošūras noslēgumā – un, šajā gadījumā, acīmredzot, cenšoties nostiprināt savas partijas kā vienīgā strādnieku interešu pārstāvja statusu un noraidot komunistu pārmetumus par latviešu sociāldemokrātijas tuvību fašistiem –, B.Kalniņš uzsvēra, ka patiesībā tieši komunismam ir liela līdzība ar fašismu, deklarējot, ka “komunismu ar stipru tiesību var apzīmēt par sarkano fašismu, tāpat kā reakcionārus daudzos gadījumos var dēvēt par melnajiem lieliniekiem”⁶⁰.

Iepriekšējās kreisās nostādnes atkārtoja 1927. gadā publicētais darbs “Ko dotu Latvijai fašistu diktatūra?”⁶¹, attiecībā uz organizācijām nonākot pie sprieduma, ka tieši tāpēc, ka LNK “gribēja akli pārnest uz Latviju” Itālijas fašistu paņēmienus, to uzskatīja “par oficiāliem fašistu priekšstāvjiem”⁶²,

savukārt idejisko centienu nozīmē vēlreiz izdarot secinājumu, ka “fašisma un niedrisma jēdzieni ļoti sakrīt mūsu tagadējos apstākļos”⁶³.

Šajā pat tradīcijā bija sarakstīts R.Uiskas 1932. gadā Padomju Savienībā publicētais darbs par “fašismu un sociāl-fašismu Latvijā”⁶⁴, tomēr izceļoties ar jaunu akcentu autora pieejā un vairākām nostādņēm. Būtiski jaunais šajā darbā bija Latvijas “fašisma” skatījums tā attīstībā. Pirmais fašisma attīstības posms, kas, pēc autora domām, noslēdzās 1925. gadā, bija raksturīgs ar “itāļu” darbības metodēm⁶⁵. Sākot ar 1923. gadu fašisti bija pārgājuši uzbrukumā, grauļot strādnieku organizācijas un uzbrūkot strādnieku demonstrācijām, bet 1925. gadā nogalinot Masaku⁶⁶. Pēc 1925. gada “fašisti” atteicās no rupjiem skandaloziem cīņas paņēmieniem, izvēloties daudz nopietnāku taktiku un sākot nopietni gatavoties apvērsumam, taču “ģenerāl-leitnanta Oliņa”⁶⁷ fašistiskais pučs” Valmierā un Ikšes pučs Rīgā bija cietuši fiasko⁶⁸. Latvijas fašisma raksturīga iezīme salīdzinājumā ar fašismu Itālijā, Polijā, Somijā, kā atzīmēja autors, bija tā “auklēšanās” ar parlamentu⁶⁹. Minētās atziņas doto darbu ļāva vērtēt kā vienu no nopietnākajiem kreisās tradīcijas ietvaros radītiem pētījumiem, lai gan arī tā autors nespēja atturēties no konkrētās vides noteiktām ideoloģiskām atziņām, un, kas šajā gadījumā bija interesantākais, ne tikai asi kritizējot transformējušos, vārdos vēl arvien revolucionāro, bet darbos jau kontrrevolucionāro sociāldemokrātiju⁷⁰, bet arī, sekojot un pieskaņojoties šī laika Padomju Savienības starptautiskās politikas principiem un skatot Latviju kā imperiālistisko valstu – pirmkārt, Anglijas un Francijas – ekonomisko un militāro placdamu⁷¹, šajā pat kontekstā norādot, ka ārējā politikā Latvijas fašistu prasība ir noteikta orientācija uz Angliju⁷².

Apkopojot kreiso publicistu 1920.-30. gadu darbos apzīmētās tradīcijas galvenās iezīmes ir vēlreiz jāuzsver, ka visa “Latvijas fašisma” pastāvēšana un “nacistu” centienu saturs tika skatīti caur Itālijas fašisma prizmu, lielāko akcentu liekot uz aktīvā nacionālisma un buržuāzijas attiecību iztīrījumu un tā biedru sociālo sastāvu. Aktīvā nacionālisma teorētisko uzskatu izpratne aprobežojās ar

atziņu par uzstāšanos pret sociālismu un demokrātiju, identificējot ideoloģijas saturu ar niedrismu. Visbeidzot, tas, kas izcēla un bija raksturīgs tieši starpkaru posma kreiso publicistu darbiem bija apstākļi, ka fašisma kritika šajos darbos izrādījās iegansts un iemesls asiem sociāldemokrātu un komunistu savstarpējiem pārmetumiem un kļuva par arēnu viņu attiecību noskaidrošanai.

Līdzās kreiso publicistu darbiem parādījās arī no citas, no kreiso vērtību atšķirīgas pieejas rakstīti darbi par aktīvo nacionālismu, taču to skaits, tāpat kā apjoms bija daudz ierobežotāki. Atšķirībā no pirmajiem, šos darbus raksturoja mērenāki (kas, šajā gadījumā, nozīmēja mazāk nievājoši un lamājoši) formulējumi, vairāk psiholoģiska aktīvā nacionālisma rašanās un pastāvēšanas izpratne un, kas bija galvenais, aktīvā nacionālisma lomas un nozīmes mazāk kategorisks un ne tik vienpusīgs vērtējums. Galvenie aktīvā nacionālisma centienu neveiksmes cēloņi tika saskatīti latviešu sabiedrības struktūrā un noskaņojumos, kas Itālijas fašistu paņēmienu izmantošanu padarīja sabiedrībai nepieņemamu, un “noteiktu vadoņu trūkumā”, kuriem trūka skaidru ideju un “pārlicības par savu uzstādīto mērķu pareizību”. Aktīvā nacionālisma varbūtējās perspektīvas netika vērtētas augstu, nepārprotami secinot, ka “pie mums tam nav izredzes uz nodibināšanos”.

Pēc 1934. gada 15. maija aktīvais nacionālisms ar tā nostādnēm izrādījās viena no galvenajām K.Ulmaņa režīma “aizliegtajām tēmām”, kas, pieturoties pie principa – kas kontrolē pagātņi, tas kontrolē tagadni – un šajā nozīmē lai izvairītos no nevēlamām asociācijām par vadoņa īstenoto centienu idejiskajiem priekšgājējiem, lika izvairīties no jebkādas aktīvā nacionālisma pieminēšanas.

Pēc II Pasaules kara gandrīz pusgadsimtu latviešu vēstures zinātne attīstās divās atšķirīgās vidēs, iegūstot atšķirīgas iezīmes : Latvijā viennozīmīgi dominē marksistiskā pieceja, kas ir saistīta ar ideoloģiskajām nostādnēm atbilstošu ievirzi un faktu atlasī, savukārt, emigrācijā līdzās plašai memuāru literatūrai parādās pētījumi, kuros faktiskā materiāla trūkuma noteikto nekonkrētību cenšas aizstāt ar konceptualizētiem un brīžiem neattaisnotiem vispārinājumiem. Vairākos

Latvijas vēstures jautājumos šajās atšķirīgajās vidēs radītie pētījumi uzrāda ievērojamas atšķirības, taču izpratnē par aktīvo nacionālismu tos vieno liela līdzība, kuras pamatā ir vispārējie pēckara noskaņojumi un nostāja pret vairāku pie varas nonākušo nacionāli radikālo režīmu īstenoto politiku un tās rezultātiem, novedot pie pieejas, kuras saturs būtībā koncentrējās formulējumā : pataloģisks fenomens – pataloģiskas idejas, vadoņi un biedri⁷³.

Latvijā līdz pat 1990. gadiem vēsturnieku pētījumu pamatā ir jau kreiso publicistu apzīmētā tradīcija, kurai pēckara apstākļos pievienojās kara rezultātu izsuktās konsekvences, kas pieteica sevi spēcīgi izteiktā finalitātes determinisma un apgrieztas kauzalitātes pieejā, atvasinot strāvojuma mērķus, principus un uzskatus no atsevišķu aprindu centienos apzīmētā tā noslēguma. Sekojot LK(b)P CK sekretāra A.Pelšes vēl 1944. gada beigās apzīmētajiem “latviešu buržuāzisko nacionālistu” vēstures izpratnes principiem⁷⁴, viens no pirmajiem plašākiem pārskatiem bija Latvijas PSR vēstures apcerējumu sērijā izdots J.Krastiņa darbs “Latvija buržuāziskās republikas laikā”⁷⁵, kurā viņš pieskaras arī pilsētu un lauku lielburžuāzijas vadītajai “fašistu kustībai”. Starp “fašistiskām” organizācijām autors minēja melnsimtnieka Ozoliņa un ģenerāļa Radziņa vadīto Latviešu (!) nacionālo klubu, Latvijas sargus, Patriotisko līgu un citas, kā vienu no Nacionalā kluba īstenotiem pasākumiem atzīmējot pret Padomju Savienības un Latvijas tirdzniecības līguma noslēgšanu vērsto leitnanta Oliņa bruņota apvērsuma mēģinājumu Valmierā, kas neizdevās masu pretestības dēļ⁷⁶. Interesanti, ka šajā darbā autors runāja ne tikai par latviešu, bet arī par Latvijā pastāvošajām vāciešu, krievu, poļu un pat latgaliešu fašistu organizācijām⁷⁷, pie kam brīžiem viņa spriedumi sasniedza acīmredzami pārspīlētus apjomus, gandrīz vai visu Latvijas iekšpolitisko dzīvi saistot ar fašisma vārdu. J.Krastiņa darbs iezīmēja Latvijas pēckara vēsturnieku pieejas pamatlīnijas un, līdzīgi viņam, arī vēlākajos A.Jablonska, A.Rudevica, B.Berkoviča un citu autoru pētījumos par “buržuāzisko Latviju”⁷⁸ visos tās iekšpolitiskās un ārpolitiskās dzīves aspektos neiztrūkstoši tika pieminēti

“fašisti” un “fašistu terors”, lai gan pašas “fašistu” kustības izpratne tā arī palika visai ierobežota : to neuztver kā pētījuma priekšmetu, bet izmanto vienīgi kā ilustratīvu materiālu. Vēsturnieku attieksmi un pieeju raksturo jau tas vien, ka līdz pat 1980. gadiem par nopietnāko teorētisko izstrādi Latvijas “fašistu” izpratnei var uzskatīt šķirkli “LPSR Mazā enciklopēdijā”, kurā ir runāts par “atklāti fašistiskām organizācijām”⁷⁹. Paskaidrojot šī apzīmējuma saturu, tiek norādīts, ka “bieži vien grūti novilkt robežu starp fašistiskām un nacionālistiskajām organizācijām”. Kā pirmā “atklāti fašistiskā organizācija” ir minēts 1922. gada novembrī dibinātais Latvju nacionālais klubs ar ģen. Radziņu un I.Poni priekšgalā, kas propagandēja t.s. “aktīvo nacionālismu” (t.i., fašistisku diktatūru pēc Itālijas parauga) – zvērisku antikomunismu un antisemitismu”. Pēc Masaka slepkavības un tai sekojošās LNK slēgšanas 1925. gadā 20. gadu beigās “gan darbojās vesela virkne sīku fašistisku organizāciju, bet to locekļu skaits bija niecīgs un nekādas nozīmes politiskajā dzīvē tām nebija”. “Fašistisko” organizāciju darbības aktivizēšanās tiek attiecināta uz 1930. gadu sākumu, kā galvenos cēloņus minot ekonomisko krīzi, hitleriešu panākumus Vācijā, revolucionārās kustības pieaugumu un buržuāziskās demokrātijas trūkumus. Starp šī laika organizācijām tiek minēts “Ugunskrusts”, Saimnieciskais centrs un Jaunā zemnieku apvienība, atzīmējot, ka “lielākā atklāti fašistiskā organizācija Latvijā” bija pēc “Ugunskrusta” slēgšanas dibinātais “Pērkonkrusts” G.Celmiņa vadībā.

Plašākais un nozīmīgākais no marksisma pozīcijām rakstītais darbs ir 1983. gadā izdots V.Samsona “Naida un maldu slīkšņā”⁸⁰. Pētījuma saturu autors konkretizē apakšvirsrakstā : “Ieskats ekstrēmā latviešu nacionālisma uzskatu evolūcijā”, darba ievadā paskaidrojot, ka ar “latviešu nacionālisma ekstrēmo spārnu” ir jāsaprot “latviešu fašisms”⁸¹. Īsā vēsturiskā atkāpē par nacionālisma “necilajiem radurakstiem” autors secina, ka “ekstrēmā latviešu nacionālisma ģenealogiskā līnija aizsākās 19.gs. pēdējā ceturksnī, kad latviešu buržuāzija kļuva par konservatīvu, bet 20.gs. pirmajā ceturksnī izvērtās jau par

kontrrevolucionāru spēku”⁸². Runājot par “fašisma kā politiska un idejiska virziena” veidošanos Latvijā, autors raksta : “Jau 1922. gadā tika nodibināta labēji ekstrēmistiska organizācija “Latvijas Nacionālais klubs”, kas prasīja saeimas likvidēšanu un atklātas nacionālistiskas diktatūras nodibināšanu ; parādījās arī citas līdzīgas grupes”⁸³. Klubs, kā uzskata autors, “izmantoja jau gatavās latviešu šovinisma, antikomunisma un antisemītisma tēzes hipertrofizētā veidā”. Raksturojot “latviešu fašisma” idejiskos principus kopumā, autors, atsaucoties jau uz tālaika komunistu nostādnēm, runā par diviem virzieniem : “pirmā virziena piekritēji atklāti sauca sevi par fašistiem un labprāt ekspluatēja itāliešu fašisma un vācu nacionālsociālisma galēji ekstrēmos saukļus” un šo virzienu pārstāvēja “vairākas sīkas, bet visai skandalozas partijas un grupes, kuras ne vienmēr tika ņemtas nopietni”⁸⁴. Otro virzienu pārstāvēja Zemnieku savienība, kas taktisku apsvērumu dēļ “mēdza atturēties no galējībām” un virzību uz autoritāro režīmu slēpa aiz satversmes reformas izkārtnes⁸⁵. Kā redzams, šī nostādne tikai atkārtoto to pašu, vēl 1923. gadā A.Malienieša darbā pausto skatījumu : ir mainījušies atsevišķi formulējumi, ir mainījušies autori, bet izpratne kopumā – tā pati. Visumā, lai arī nenoliedzot V.Samsona darba pietiekami izvērstā faktiskā materiāla un vairāku spriedumu nozīmi, tomēr ievērojot, ka pētījuma galvenā tēma ir ideoloģiskās nostādnēs, ir jāatzīst viņa pieejas un secinājumu acīmredzamā vienpusība.

Lai gan sarakstīti un parādotes citā ideoloģisko nosacījumu vidē, arī latviešu pēckara emigrācijā publicētajos darbos, kas cita starpā runā par aktīvo nacionālismu, attieksmē pret to noteicošie ir kritiskie spriedumi, tikai atšķirībā no Latvijas, to pamats vairāk bija meklējams vispārējo liberālisma un demokrātijas vērtību ideālu pozīcijā. Atbilstoši pētījuma tematikai, aktīvais nacionālisms un daži tā pastāvēšanas aspekti ir atzīmēti gan B.Kalniņa, gan citu autoru darbos⁸⁶, taču vairāk par aktīvā nacionālisma organizācijām ir runājuši H.Biezais, O.Freivalds, Ā.Šilde un E.Andersons⁸⁷. Savu kādreizējo uzskatu tuvība un strāvojuma centienu pārzināšana lielāku uzmanību lika pievērst

O.Freivalda un Ā.Šildes spriedumiem, kamēr citu autoru darbos faktiskā materiāla trūkumā izteikto spriedumu nozīmi vēl vairāk mazināja arī acīmredzamās faktiskās neprecizitātes, kas tomēr netraucēja visiem emigrācijas pētniekiem vairāk vai mazāk pamatoti kritiski vērtēt aktīvā nacionālisma pastāvēšanu un varbūtējās politiskās perspektīvas.

Pavērsiens aktīvā nacionālisma historiogrāfijā sāk iezīmēties 1990. gadu sākumā, kad Latvijas vēsturnieku darbos parādījās mēģinājumi liberalizēt līdzšinējo pieeju un atteikties no iepriekšējās ideoloģizēti vulgārās terminoloģijas un spriedumu kategoriskās vienpusības. Par spilgtāko apliecinājumu pēdējiem mēģinājumiem no liberalizēta marksisma pozīcijām runāt par aktīvo nacionālismu kļūst vairākos izdevumos izdotie “Latvijas likteņgadi”, kuros, gan runājot par 1934. gada 15. maija apvērsumu, gan par nacionālo jautājumu tiek pieminētas “fašistiskās” (Ē.Žagars)⁸⁸ un “ekstrēmā nacionālisma” (V.Blūzma)⁸⁹ organizācijas. Šajā pat kontekstā ir skatāma arī I.Medņa publikācija rakstu krājumā “Pretstatu cīņā”⁹⁰, kurā viņš runā par “fašistiskām” organizācijām labējo politisko partiju kontekstā.

Plašākais un vispusīgākais darbs, kas ir veltīts kādai no aktīvā nacionālisma organizācijām un kura autors ir atturējies no skaidri ideoloģiskas pozīcijas, ir 1994. gadā izdots A.Paegles “Pērkonkrusts pār Latviju”⁹¹. Šajā darbā, balstoties uz arhīva materiāliem un organizācijas izdevumiem, autors izseko organizācijas pastāvēšanu no tās dibināšanas līdz pat 1944. gadam, izdalot tajā vairākus posmus. Ievērojot agrāk publicēto pētījumu acīmredzamo faktiskā materiāla nabadzību un ideoloģisko un visai paviršo pieeju, šis darbs, nenoliedzami, izceļas, tomēr dažbrīd rodas iespaids, ka autora izklāsts ir pakārtots faktiskā materiāla fragmetārajam raksturam un pārvēršas saraustītā faktu un atkāpju kompilācijā.

Sākot ar 1990. gadu vidu un līdz pat pēdējam laikam parādās vairāki pētījumi un publikācijas, kas uzrādot jaunus pieejas principus, pievēršoties vairākiem mazāk pētītiem jautājumiem un ienesot apritē daudzus līdz šim

mazzināmus faktus, ir būtiski mainījušas vairākus Latvijas 1920.-30. gadu vēstures izpratnes akcentus un strauji paplašinājušas vispārējo pētījumu problemātiku. Vairākos pētījumos tiek risinātas šī laika posma vispārējo politisko principu un tā iezīmju definēšanas un atbilstošas vēstures terminoloģijas problēmas. Par nozīmīgu pētījumu tēmu ir kļuvusi Latvijas Satversmē apzīmētās parlamentārās demokrātijas principu un tās prakses izvērtēšana, tāpat kā 1934. gada 15. maija apvērsuma likumīgie aspekti, vēsturiskās saknes un K.Ulmaņa vēlākā autoritārā režīma pastāvēšanas saturs⁹². Vesela rinda pētījumu ir veltīta dažādu Latvijas mazākumtautību sabiedriskās un politiskās dzīves problēmām un valsts mazākumtautību politikas izvērtēšanai⁹³. Noteiktu interesi pelna vairāku līdz šim npublicētu atmiņu publikācijas⁹⁴ un pētījumi par atsevišķu ievērojamu sabiedrisko un politisko darbinieku darbību⁹⁵. Šīs plašās vēstures literatūras ietvaros ir parādījušās arī vairākas publikācijas un pētījumi⁹⁶, kas ir veltītas vai noteiktā aspektā skar arī aktīvā nacionālisma pastāvēšanu un tā centienu vērtējumu.

Pētījuma tēmas ciešā saistība ar vienu no nozīmīgākajām Eiropas XX gadsimta vēstures problēmām, kas ļāva un lika to skatīt kā plašākas vēstures tendences izpausmi, un nepieciešamība izvirzīt noteiktas prioritātes un akcentus pētījumā iztirzāto jautājumu aspektu daudzveidībai un problemātikai ir tie nosacījumi, kas prasīja plašāku ieskatu arī citu valstu vēsturnieku pētījumos, kas ir veltīti Eiropas valstu reģionu vēsturei un nacionāli radikālo strāvojumu attīstībai un pastāvēšanai pēc I Pasaules kara. Pētījumi, kas analizēja Latvijas politiskās sistēmas attīstību un “labējo radikāļu” pastāvēšanu triju Baltijas valstu⁹⁷ vai plašāka reģiona procesu kontekstā⁹⁸, ir svarīgi ar iespēju procesus un norises skatīt to salīdzinājumā. Šie darbi, parādot kopīgo un atšķirīgo dažādu valstu procesos, izceļ un ļauj atzīmēt vairākas kopsakarības, lai gan, tajā pat laikā, tajos paustā izpratne par aktīvo nacionālismu ir ļoti vispārināta un nereti tajos izteiktajiem spriedumiem acīmredzami trūkst pamata. Tāpat nopietna

faktiskā materiāla trūkums raksturo arī tos darbus, kuros, runājot par Eiropas fašisma problemātiku, ir mēģināts Latvijas nacionāli radikālās organizācijas skatīt kā noteiktas pēckara Eiropas politiskās attīstības tendences sastāvdaļu, un tāpēc, līdzīgi kā reģionālās vēstures pētījumiem, arī šo darbu konkrētajam vēstures materiālam ir drīzāk otršķirīga nozīme, taču šajos pētījumos iztīrātais jautājumu loks un nostādnes parāda tos aspektus, tieši attiecībā pret kuriem aktīvais nacionālisms ir skatāms kā vairāk līdzīgs vai vairāk īpatnējs vispārējās Eiropas vēstures procesu faktors. Visbeidzot, dotā pētījuma konceptuālajās nostādnēs liela nozīme ir pētījumiem par fašisma un pēckara nacionāli radikālo strāvājumu problemātiku vispār⁹⁹, kuros parādās un ir iztīrāti galvenie vispārējās teorētiskās pieejas principi, svarīgākās nostādnes un aspekti, apzīmējot un ļaujot izvēlēties zināmu atskaites pozīciju arī aktīvā nacionālisma izpratnei.

¹ Provincas tautieši! // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 22.maijs.

² P.Fillips. Itālijas fašisti. – R., 1923.

³ E.Blanks. Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs. – R., 1923.

⁴ Latvju Nacionalais Klubs, viņa mērķi un darbība. – R., 1923.

⁵ Latvju Nacionalā Kluba 1 gads. – R., 1924.

⁶ Latvju Nacionalā Kluba Vadonis pa Rīgu. – R., 1923.

⁷ Nacionalais kalendārs 1924. gadam. – R., 1923.

⁸ K.Merts. Uz bīstama slīpenuma. (15.februāris 1925.). – R., 1925.

⁹ K.Merts. Sargies, Latvija! Mani piedzīvojumi komunista gaitās. – R., 1924.

¹⁰ K.Polis. Latvijas politiskā bilance (1918-1925). – R., 1925.

¹¹ K.Merts. Nacionalās diktaturas būtība. – R., 1926.

¹² E.Tūrumnieks. Aktīvie nacionalisti. Mazas piezīmes par aktīvo nacionalismu. – R., 1930.

¹³ Cīņai-sveiks. – R., 1931.

¹⁴ Latvju tautai! – R., 1933. ; Kas ir? Ko grib? Kā darbojas? Pērkonkrusts. – R., 1933. ; Partizāni, viņu mērķi un ieroči. – R., 1934.

¹⁵ Domas. – 1924.-1934. ; Burtnieks. – 1927.-1934.

¹⁶ J.Mednieks. Šaha partija?.. Pulkveža Ķūķa lieta. – Liepāja, 1924. ; K.Ķūķis. Visu par Latviju! – R.-Liepāja, 1924. ; K.Merts. No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam. – R.-Liepāja, 1924. ; A.Niedra. Dzīvais mironis. – R.-Liepāja, 1924.

¹⁷ A.Zalts. Valsts intereses un partiju politika. – R., 1923.

¹⁸ P.Lejiņš. Kas ir un ko grib kristīgie nacionalisti? – Liepāja, 1922. ; E.Šillers. Melnais Antikrists. Patiesība par kristīgiem nacionalistiem. – R., 1922. ; A.Bērzkalietis. Kurp eji, jaunatne? – R., 1924.

¹⁹ F.Veinbergs. Latvijas pirmā Saeima : Viņas ievēlēšana un tuvākais uzdevums. – R., 1922. ; Latvijas Republikas Saeima. – R., 1923. ; A.Avots. Politiskās partijas I Saeimā : 1922.-1925. – R., 1925.

²⁰ A.Kroders. Niedra un niedrisms. – R., 1924. ; T.Sanders. Kadēļ latvju tauta tik sarkana? – R., 1925. ; T.Sanders. Kas jāzin par socialistiem. – R., 1925. ; A.Zemgaliete. Andrievs Niedra un mūsu valsts. – R., b.g.

- ²¹ B.Kalniņš. Fašisms un viņa apkarošana. – R., 1925. ; B.Kalniņš. Nacionalās diktaturas nesēji. – R., 1926.
- ²² Pilsoņu diktatura. – R., 1927.
- ²³ [J.Ziluss.] Dep. P.Leikarta aizkulisēs. Leikartisma apsūdzība no lauks. J.Zilusa, bij. Jaunās zemnieku apvienības centrālās valdes priekšdētāja. – R., 1933.
- ²⁴ K.Upītis. Jauni ceļi arod kustībā. – R., 1931.
- ²⁵ Žīdi un socialdemokrāti. – R., 1934.
- ²⁶ J.Lūke. Nacionalais socialisms Vācijā un tā darbības arena. – R., 1931.
- ²⁷ Latviešu Nacionalās Jaunatnes Savienības statūti. – R., 1920. ; Latviešu Nacionalās Jaunatnes Savienība. – R., 1923. ; Bezpartejiskā Nacionalā Centra darbības virzieni. – R., 1922. ; Latviešu Nacionalās Apvienības programma. – R., 1931. ; Latvijas Nacionalo Strādnieku Partijas programa. – R., 1925. ; Nacionalās Zemnieku Savienības programma. – R., 1924. ; Kas ir Latvijas Pilsoņu Apvienība? – R., 1928. ; Latvijas Neatkarīgo Socialistu partijas 3.Saeimas vēlēšanu platforma un kandidātu saraksti. – R., 1928. ; Latvijas Tautas Sociālistu Strādnieku Partijas platforma. – R., 1930. ; Latviešu Konservatīvās grupas programma. – R., 1931.
- ²⁸ Latvju prese : 1797-1822-1922. – R., 1922. ; A.Bīlmanis. Latviešu prese cīņā par Latvijas neatkarību. – R., 1934. ; E.Arnis. Latvju tautas politiskā atmoda. – R., 1934. ; P.Jurevičs. Nacionalās dzīves problēmas. – R., 1936. ; P.Jurevičs. Pārskats par latviešu filozofisko domu. – R., 1937. ; P.Zālīte. Vācu varaš pastari Latvijā. Kritisks-vēsturisks Latvijas neatkarības cīņu, Golca kara gājiena, Bermonta avantūras, niedzīsmas un vācu Latvijas kolonizācijas tieksmju apskats. – R., 1925. ; J.Augškalns-Aberbergs. Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija. Vēsturisks atskats. – R., 1929.
- ²⁹ E.Blanks. Republikas priekšvakarā. – R., 1922. ; E.Blanks. Latvijas valsts pirmie gadi. – R., 1923. ; E.Blanks. 1905.gada revolūcija. – R., 1930. ; E.Blanks. Vadonis un vadonības laiks. 15.maija domas. – R., 1935.
- ³⁰ S.Staprans. Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules. Manas atmiņas un dēkas no Krievijas revolūcijas un Latvijas tapšanas laikiem. – R., 1928. ; V.Beķers. Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanās laikmetu. – R., 1925. ; K.Lapiņš. Čekas gūstā : Romāns – hronika. – R., 1930. ; K.Skalbe. Mazās piezīmes. – R., 1990. ; Sp.Paegle. Kā Latvijas valsts tapa. – R., 1923. ; Ziemeļlatvijas un Cēsu kauju piemiņai. 1919.-1926. – R., 1926.
- ³¹ Tautas nodevēja atmiņas. Andrieva Nēdras piedzīvojumi cīņā pret lielniecismu. – R., 1923.
- ³² F.Cielēns. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. – Stokholma, 1961.-1964.
- ³³ Kaut arī nedaudz nocīti, pie atmiņām ir pieskaitāmi arī bijušā “pērkonkrustieša” A.Kundrāta (studenta un “seloņa” A.Kundrāta piederību “Pērkonkrustam” apliecināja Politiskās pārvaldes savāktās biedru anketas. – skat. : LVVA. – 3235.f. – 3.apr. – 125.l. – 76.lp.) darbi “Zilā aploksne” un, sevišķi, “Neredzamā divīzija”, kurā literārā formā viņš runā par jau slēgtās organizācijas biedriem ierādīto vietu un lomu Latvijas līteņu veidošanā 1930. gadu beigās. – Aleksandrs. Zilā aploksne. Neredzamā divīzija. Stāstījums par latviešu slepeno aģentu bīstamajām gaitām. – R., 1993.
- ³⁴ J.Kārklīšs. Latvijas preses karalis. – Stokholma, 1962. ; J.Kārklīšs. Latviešu Pūcēsspiegēlis. – Vesterosa, 1964.-1969.
- ³⁵ F.Bergs. Kopsoli ar gadsimtu. – R., 1981.
- ³⁶ B.Lamejs. Rīgas kaķu ķēniņš. – Ņujorka, 1979. ; D.Dejs.
- ³⁷ Starptautiskā komunistisko partiju apvienība Komunistiskā Internacionāle savu fašisma izpratni un nostāju pret to pirmo reizi formulēja jau IV Kominternes kongresā 1922.gada novembrī.
- ³⁸ B.Kalniņš. Fašisms un viņa apkarošana. – R., 1925. – 4., 9.lpp.
- ³⁹ M.Rakoši. Itālijā fašism. – Ļeņingrad, 1925. – 25.,35.str. Skat. arī : Fašism v Itālijā. Sbornik. – Moskva-Petrograd, 1925.
- ⁴⁰ Īpašs un kaut kādā ziņā varbūt pat personīgs zemteksts kreiso publicistu spriedumos par nacionālajiem strāvojumiem pēc I Pasaules kara bija vairāku šo strāvojumu vadoņu kreisā politiskā pagātne (pirmkārt, tas, protams, bija attiecināms uz Fašistu vadoni B.Mussolini), kas strāvojuma kritiku kaut varbūt netieši pārvērta par uzstāšanos pret atkritējiem.
- ⁴¹ Fašisma doktrīna pirmo reizi tika publicēta 1926.gadā.
- ⁴² Jaunākās Ziņas. – 1922. – 14.novembris.
- ⁴³ J.Benjamiņš. Fašisms. // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 2.novembris.
- ⁴⁴ Fašisms, viņa attīstība un panākumi. // Zemgālietis. – 1922. – 5.novembris.
- ⁴⁵ J.Benjamiņš. Fašisms. // Jaunākās Ziņas. – 1922 – 2.novembris.
- ⁴⁶ Fašisms Itālijā un Latvijā. // Socialdemokrāts. – 1922. – 4.novembris.
- ⁴⁷ Socialdemokrāts. – 1922. – 4.novembris.
- ⁴⁸ A.Malienietis. Fašisms. – R., 1923.
- ⁴⁹ Turpat. – 9.lpp.

- ⁵⁰ Turpat. – 18.lpp.
- ⁵¹ Turpat. – 20.-22.lpp.
- ⁵² Turpat. – 24.lpp.
- ⁵³ Turpat.
- ⁵⁴ Turpat. – 25.lpp.
- ⁵⁵ Turpat. – 28.-29.lpp.
- ⁵⁶ B.Kalniņš. Fašisms un viņa apkarošana. – R., 1925. ; B.Kalniņš. Nacionalās diktaturas nesēji. – R., 1926.
- ⁵⁷ B.Kalniņš. Fašisms un viņa apkarošana. – R., 1925. – 8.lpp.
- ⁵⁸ Turpat.
- ⁵⁹ Turpat. – 13.lpp.
- ⁶⁰ Turpat. – 31.-32.lpp.
- ⁶¹ N.Australs. Ko dotu Latvijai fašistu diktatūra? – R., 1927.
- ⁶² Turpat. – 38.lpp.
- ⁶³ Turpat. – 40.lpp.
- ⁶⁴ R.Uiska. Fašizm i social-fašizm v sovremennoi Latvii. – Moskva, Ļeņingrad, 1932.
- ⁶⁵ Turpat. – str.51.
- ⁶⁶ Turpat. – str.50.-51.
- ⁶⁷ 1927.gada sākumā sabiedrības uzmanību piesaistījušo Valmieras notikumu vadītājs bija leitnants Oliņš, un šī uzkrītošā viņa dienesta pakāpes paaugstināšana ļauj domāt, ka, lai arī nedaudz retušējot faktus, arī pašam darba autoram bija grūti runāt par nopietnu leitnanta organizētu un vadītu valsts apvērsumu.
- ⁶⁸ Turpat. – str.52.-53.
- ⁶⁹ Turpat. – str.47.
- ⁷⁰ Turpat. – str.18.
- ⁷¹ Turpat. – str.4.-12.
- ⁷² Turpat. – str.53.-54.
- ⁷³ Visbiežāk pataloģijas ir attiecinātas uz Vācijas nacionālsociālistiem, iztirzājot gan Ā.Hitlera sarežģītās attiecības ar sievietēm, gan zināmu partijas aprindu homoseksualitāti, gan atsevišķu partija vadoņu kriminālo pagātni.
- ⁷⁴ A.Pelše. Latviešu vāciskie nacionālisti – latvju tautas niknākie ienaidnieki. – R., 1945.
- ⁷⁵ J.Krastiņš. Latvija buržuāziskās republikas laikā (1923 – 1934). – R., 1949.
- ⁷⁶ Turpat. – 37.-41.lpp.
- ⁷⁷ Turpat. – 42.-44.lpp.
- ⁷⁸ A.Rudevics. Kas bija Latvijas buržuāziskā demokrātija? – R., 1959. ; A.Rudevics. Pārdomas par buržuāzisko Latviju. – R., 1971. ; B.Berkovičs. Fašistiskais apvērsums Latvijā un LKP taktika. – R., 1960. ; V.Sīpols. Sļepenā diplomātija. Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919-1932.gadā. – R., 1965. ; Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija Latvijā. – R., 1954.
- ⁷⁹ Latvijas PSR Mazā enciklopēdija. – R., 1967., 3 sējumos. – 1. sējums – 499.-500.lpp.
- ⁸⁰ V.Samsons. Naida un maldu slīkšņā. Ieskats ekstrēmā latviešu nacionālisma uzskatu evolūcijā. – R., 1983.
- ⁸¹ Turpat. – 10.lpp.
- ⁸² Turpat. – 19.lpp.
- ⁸³ Turpat. – 33.lpp.
- ⁸⁴ Turpat. – 38.lpp.
- ⁸⁵ Turpat.
- ⁸⁶ B.Kalniņš. Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – Stokholma, 1956. ; U.Ģērmanis. Latviešu tautas piedzīvojumi. – Stokholma, 1959. A.Balodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – R., 1991.
- ⁸⁷ Ā.Šilde. Latvijas vēsture 1914-1940. Valsts tapšana un suverēna valsts. – Stokholma, 1976. ; E.Andersons. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika. – Stokholma, 1982. ; E.Andersons. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. – Toronto, 1983. ; H.Biezais. Gustava Celmiņa Pērkonkrusts dokumentu gaismā. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1992. – Nr.1.-4.
- ⁸⁸ Ē.Žagars. 1934.gada 15.maija apvērsums. // Latvijas likteņgadi. II. – R., 1988. – 52.-68.lpp.
- ⁸⁹ V.Blūzma. Kā tas bija. Ieskats nacionālajā jautājumā Latvijas Republikā 1920-1940. // Latvijas likteņgadi. IV. – R., 1990. – 53.-78.lpp.
- ⁹⁰ I.Mednis. Latvijas neproletāriskās partijas (1920-1934). // Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950. – R., 1990. – 123.-158.lpp.
- ⁹¹ A.Paeglis. "Pērkonkrusts" pār Latviju (1932-1944). – R., 1994.

- ⁹² A.Stranga. LSDSP un 1934.gada 15.maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā. – R., 1994. ; A.Stranga. Ebreji un diktatūras Baltijā : 1926-1940. – R.,1997. ; I.Feldmanis. 15.maija Latvija un autoritārie režīmi Austrumeiropā : Salīdzinošs raksturojums. // Kārlim Ulmanim 120. – R., 1998. ; I.Feldmanis. Die Erfahrungen mit parlamentarischer Demokratie und autoritaner Herrschaftsform (1918-1940) in Lettland. // Der Aufbau einer freiheitlich – demokratischen Ordnung in den baltischen Staaten. Staat. Wirtschaft. Gesellschaft. – Hamburg, 1995. – S.53.-61. ; I.Feldmanis. Die deutschbalten : Ihre Einstellung zum Nationalsozialismus und ihr Verhältnis zum Staat Lettland (1933-1939). // Nordost-Archiv. – 1996. – H.2. – S.363.-387. ; K.Karulis. Fakti un fantāzija. // Diena. – 1993. – 15.novembris. ; J.Leja. Demokrātijas krīze un diktatūra jeb stingrā roka – K.Ulmanis. // Fokuss. – 1997. – 1.septembris. – 6.oktobris.
- ⁹³ L.Dribins. Nacionālais jautājums Latvijā 1850-1940. Historiogrāfisks apskats. – R., 1997.
- ⁹⁴ Kārļa Ulmaņa trimdas piezīmes. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr.1.-3. ; Ģenerāļa Jāņa Baloža atmiņu burtņīcas. // Neatkarīgā Rīta Avīze. – 1996. 30.novembris. – 1997. 14.jūnijs.
- ⁹⁵ U.Lasmanis. Arveds Bergs. Politiska biogrāfija. 1.-4.grāmata. – R., 1997.-2000.
- ⁹⁶ U.Šmits. Ar patriotisku devīzi. // Lauku Avīze. – 1993. – 2.aprīlis. ; D.lemešonoks. “Pērkonkrusts” – stiprs vārds, naida vārds. // Lauku Avīze. – 1997. – 12.septembris. ; A.Stranga. Kas bija Pērkonkrusts. // Diena. – 1997. – 1.novembris. ; E.Stabiņš. “Pērkonkrusts” Latvijā. // Jaunā Avīze. – 1998. – 13.maijs.
- ⁹⁷ I.Lipping. The emergence of Estonian authoritarianism. // Baltic History. – Ohio, 1974. – 209.-216.p. ; V.Stanley Vardys. Democracy in the Baltic states, 1918-1934 : The stage and the actors. // Journal of Baltic Studies. – 1979. – N.4. – 320.-336.p. ; Vincent E.McHale. The party systems of Baltic states : A comparative European perspective. // Journal of Baltic Studies. – 1986. – N.4. – 295.-312.p. ; G.von Rauch. Geschichte der Balstischen Staaten. – Stuttgart, 1970.
- ⁹⁸ Dž.Rotčailds. Valstis Viduseiropas austrumos starp diviem Pasaules kariem. – R., 1999.
- ⁹⁹ Enziklopadie des Nationalsozialismus. – Munchen, 1997. ; J.Fest. Hitler. Eine biographie. – Frankfurt am Main, 1973. ; E.Jackel. Hitlers Weltanschauung. – Stuttgart, 1981. ; W.Wippermann. Der konsequente Wahn. Ideologie un Politik Adolf Hitlers. – Munchen, 1989. ; J.Kershaw. Hitlers Macht – Munchen, 1992. ; R.Griffin. The Nature of Fascism. – London, 1991. ; E.Nolte. Die faschistischen Bewegungen. – Munchen, 1984. ; R.de Felice. Die Deutungen des Faschismus. – Göttingen, 1980. ; W.Schieder. Faschismus. // Fischer Lexikon. Geschichte. – Frankfurt am Main, 1990. – S.177.-196. ; G.Knopp. Hitler. Eine Bilanz. – Berlin, 1995. ; H.-U.Thamer. Faschismus, Nationalsozialismus, Autoritare Regime. // Autoritare Regime in Ostmitteleuropa 1919-1944. – Mainz, 1995. – S.6.-17.

1. nodaļa. Aktīvā nacionālisma ģenēze.

Vispārējā ievērība, noteiktu sabiedrības grupu plašā atsauce un dažādo, jau pastāvošo politisko apvienību nekavējošie, kaut arī saturā atšķirīgie, savos formulējumos vienlīdz kategoriskie spriedumi, ar kuriem 1922. gada rudenī tika uzņemta Latvju Nacionalā Kluba dibināšana Latvijā¹, bija varbūt to motīvos atšķirīgi traktējamas, tomēr pietiekami skaidras norādes un apliecinājumi tam, lai apgalvotu, ka jaunās “aktīvās patriotiskās organizācijas”² parādīšanās konkrētajos apstākļos bija acīmredzami likumsakarīgs un objektīvs – dažādo sabiedrības aprindu uztverē gaidīts un vairāk vai mazāk iepriekš paredzams – jau ilgāku laiku sabiedrības dzīvē vērojamo procesu un noteiktu aprindu centienos apzīmētas tendences organisks noslēgums³. Kā tāda organizācijas dibināšana, piesakot jauna sabiedriski politiska strāvojuma rašanos, paša strāvojuma attīstībā būtībā nozīmēja jau esoša, *de facto* jau pastāvoša fenomena oficiālu reģistrāciju, vienīgi vārda došanas dienu, kas šajā kontekstā bija tikai starpposms, ne vairāk kā kvalitatīvs pavērsiens, kas atdalīja daudzveidīgās, vēl neskaidrās attīstības iespējas no vienīgi konkrētās, organizatoriski noformētās un statūtu ietvaros fiksētās realitātes. Tieši šīs izpratnes un pieejas aspekts, skatot pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas dibināšanu jau kā noteiktu procesu un centienu rezultātu, izskaidro un pamato, kāpēc aktīvā nacionālisma izpratnei tik liela un būtiska nozīme ir pirmsākumiem, tiem aktīvā nacionālisma “deviņiem mēnešiem”, kuros ar tajos apzīmētajām attiecībām starp vēl iespējamo un jau esošo bija meklējams pamats daudzām no aktīvā nacionālisma vēlākajām iezīmēm, un tikai un vienīgi šī iespēju daudzveidība ir tas aspekts, kas aktīvo nacionālismu ļauj atklāt un saprast kā dažādu varbūtību ietvaros izkristalizējušos vērtību.

Atzīstot, ka aktīvā nacionālisma ģenēze bija komplicēts, ļoti dažādu apstākļu, faktoru un nosacījumu ietekmēts, bet tajā pat laikā nenoliedzami

objektīvs process, tajā, ievērojot ikviena politiska strāvojuma veidošanās likumsakarības⁴ un sekojot noteiktu cēloņsakarību diktētai iekšējās attīstības loģikai, var izcelt trīs pēc sava satura acīmredzami īpatnējus un pēctecīgus attīstības posmus, katrā no kuriem vispārējais un nenoteiktais arvien skaidrāk izkristalizējās konkrētajā. 1922. gadā dibinātās pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas ciešā saikne ar neseno kara bēgļu aprindām un to centieniem⁵ norādīja, ka strāvojuma veidošanās pirmsākumi bija saistāmi ar I Pasaules karu un tā rosinātajiem procesiem. *Pirmo* un gan pēc satura, gan hronoloģiskajiem ietvariem plašāko, ko visprecīzāk varētu apzīmēt kā aktīvā nacionālisma sociāli psiholoģiskās ģenēzes posmu, ievadīja I Pasaules kara izsauktā un straujo politisko procesu ietekmē arvien pieaugošā sabiedrības diferenciācija, kas vienlaikus ar nacionālās suverenitātes idejas attīstību un tās kontekstā radīja pamatu ne tikai dažādām, bet arī principiāli atšķirīgām un kara beigās jau skaidri apzīmētām valsts un sabiedrības politiskām (politiskais, šajā gadījumā, nereti uzstājās kā aizsegs citām) koncepcijām. Līdzās citam šīs diferenciācijas rezultātā pakāpeniski veidojās un 1920. gadu sākumā Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē sevi pieteica vairākas sabiedrības grupas, kuru viena no būtiskākajām un, dotajā gadījumā, noteicošā vienojošā iezīme bija savdabīgas vēsturiskās pieredzes noteiktie tām raksturīgie īpatnējie politiskie noskaņojumi, kas, no vienas puses, apliecinot nepārprotamus nacionālos un valstiskos ideālus, no otras, tajā pat laikā, demonstrēja skeptisku, piesardzīgi kritisku attieksmi pret pastāvošo realitāti – 18. novembra republiku – un savu vietu tajā. Sākoties bēgļu reevakuācijas un demobilizēto kareivju atgriešanās kustībai, kad dažādās, no atšķirīgās vēsturiskās pieredzes izaugušās vērtību sistēmas saskārās dzimtenē, šie skeptiskie noskaņojumi izrādījās pietiekami spēcīgi un īpatnēji, lai kļūtu par noteiktu aprindu identitātes un kopības izjūtu pamatu un jau drīz vien pārauga apzinātā nepieciešamībā savu uzskatu izteikšanai. Šis process ievadīja *otru* – aktīvā nacionālisma idejiskās ģenēzes – posmu, kurā visai neviendabīgās dažādo sabiedrības grupu aprindas pakāpeniski tuvinājās

centienos formulēt savus acīmredzami līdzīgos politiskos noskaņojumus, un šajos centienos pakāpeniski sāka formēties jauns idejisks strāvojums. Idejiskā ģenēze bija ne vien centrālais, bet arī nozīmīgākais un komplicētākais posms aktīvā nacionālisma attīstībā, jo tieši idejas, spriedumi un atziņas, ar kuru starpniecību, no vienas puses, sākotnēji nenoteiktie, ideālistiskas nostaļģijas un zaudēto ilūziju pilnie noskaņojumi, kuros neizbēgami dominēja personīgais un atsevišķais, ieguva plašāku pārpersonisku nozīmi un pieteica sevi pārējām sabiedrības aprindām (adaptējot, padarot šos noskaņojumus par sabiedriski politisku faktoru), no otras, apzīmēja noteiktu teorētisku platformu iespējamai jaunai sabiedriski politiskai apvienībai, ļaujot izteikt tās centienus politiskā terminoloģijā (transformējot noskaņojumus idejiskā strāvā). Ideju saturs šajā kontekstā bija tā principiālā robežšķirtne, kas no pietiekami lielās un amorfās “pēckara noliedzēju” masas nošķīra tos, kuriem savu noskaņojumu izteikšana konkrētajās nostādnēs, dažādu nosacījumu dēļ, bija pieņemama vai, tieši otrādi, likās neiespējama. Bez tam, ir jāievēro, ka runājot par noskaņojumu pakāpenisku transformāciju idejās, patiesībā runa ir par sarežģītu un visai niansētu mijiedarbību : ja sākotnēji atsevišķo spriedumu un ideju saturu pilnībā noteica pastāvošie noskaņojumi, tad pakāpeniski, pieaugot ideju vispārinājumam un patstāvībai, tās savā ziņā uzurpēja šo noskaņojumu pārstāvniecību un ar laiku caur savu vispārinājuma prizmu neizbēgami transformēja arī pašus noskaņojumus. Visbeidzot, *trešā* un koncentrētākā – aktīvā nacionālisma organizatoriskās jeb politiskās ģenēzes – posma ietvaros no pirmajām, vēl nesaistītajām un stihiskajām kopdarbības izpausmēm un zināmiem organizatoriskiem centieniem pakāpeniski izkristalizējās tas, saviem centieniem, mērķiem un taktiskajiem principiem atbilstošais, organizatoriskās formas modelis, kas 1922. gada 15. novembrī ar Rīgas apgabaltiesas lēmumu tika reģistrēts kā Latvju Nacionalais Klubs. Ievērojot 1920. gadu sākumā pastāvošo politisko un sabiedrisko organizāciju lielo skaitu, jautājums par aktīvā nacionālisma organizatorisko principu attīstību būtībā ir jautājums par to

nosacījumu, apstākļu un faktoru kopumu, kuru dēļ salīdzinoši plašas nacionāli radikāli noskaņotās sabiedrības aprindas neuzskatīja par iespējamu pievienoties jau pastāvošajām organizācijām (vai, citiem vārdiem, kāpēc neviena no pastāvošajām organizācijām nespēja pilnībā absorbēt šos noskaņojumus un uzņemties to pārstāvniecību), radot nepieciešamību dibināt jaunu organizāciju. Izvirzot šo jautājuma nostādni kā pamatu, galvenais ir uzsvērt un izcelt tos aspektus, kuros, attiecībā pret jau pastāvošo organizāciju raksturīgajām iezīmēm un organizatoriskajiem principiem, jaundibinātā organizācija pieteica sevi kā īpatnēja un principiāli atšķirīga vienība, šajā pat kontekstā mēģinot apzīmēt arī to lomu un ietekmi, kas jaunās organizācijas dibināšanā bija vispārējo pasaules procesu atskaņām un konkrētu tās dibinātāju uzskatiem un personībām.

1.1. Vēsturiskie un sociāli psiholoģiskie priekšnoteikumi.

Latviešu sabiedrības XX gadsimta sākuma sociāli politiskajiem uzskatiem raksturīgo savdabību noteica fakts, ka to veidošanās sākās (vai, konkrētajos apstākļos, precīzāk – kļuva iespējama) tikai XIX gadsimta otrajā pusē⁶, tas ir, vienlaikus ar strauju sabiedrības sociālo diferenciaciju un laikā, kad Eiropas filozofiskajā tradīcijā jau pastāvēja un turpināja attīstīties visdažādākās sociālo un politisko ideju koncepcijas un teorijas. Šajā situācijā, ņemot vērā vairākus objektīvu un subjektīvu faktoru nosacījumus, starp kuriem ne mazsvarīga nozīme bija arī savās nacionālajās un sociālajās tiesībās ierobežotas nācijas centieniem apliecināt vēlmi tuvoties emancipētās Eiropas vērtībām, apzīmējot tajā noteiktu protestu pret pastāvošo realitāti, bija visnotaļ likumsakarīgi un saprotami, ka tautiskās atmodas laikmeta ievadītās pakāpeniskas – dzīves prasībām atbilstošas, iekšēji pārdzīvotas un apzinātas – uzskatu evolūcijas vietā ļoti drīz latviešu sabiedrības ievēribu piesaistīja daudz nopietnāk izstrādātās, labāk argumentētās un arī nesalīdzināmi pievilcīgākās Vakareiropas idejas.

Pats par sevi šis process bija objektīvs un plašākā nozīmē gan nepieciešams, gan vēlams (pateicoties tam, latviešu sabiedrība strauji iepazinās ar sava laikmeta modernākajām un – Eiropas izpratnē – progresīvākajām idejām), taču konkrētajos apstākļos tas atstāja graužošu – visās šī apzīmējuma nozīmēs – ietekmi uz visu tālāko sabiedrības idejiskās un politiskās dzīves attīstību. Līdzšinējās vēsturiskās attīstības noteiktajā situācijā, kad vispusīgas izglītības, pietiekami plašu nacionālās inteligences aprindu un politiskās kultūras tradīciju trūkums kardināli ierobežoja sabiedrības spēju patstāvīgi analizēt un neļāva izstrādāt līdzsvarotu, veselīgi kritisku pozīciju un nostāju, šo “tulkoto ideju” pārņemšana un sabiedriskās domas attīstība kopumā neizbēgami bija saistīta ar tādām parādībām, kā ideju vulgarizācija un izteikti subjektīva, emocionāli asociatīva un pragmatiska – atbilstoši konkrētās situācijas noskaņojumu un interešu kontekstam – ideju uztvere un interpretācija. Šo apstākļu ietekmē latviešu sabiedrības politiskos uzskatus daudz vairāk nekā vecās kultūras valstīs raksturoja nosacītība un fragmentācija, un tajos tikai ļoti nosacīti varēja runāt par noteiktām idejām un teorētiskām kategorijām to tiešajā un pieņemtajā izpratnē ; drīzāk un precīzāk būtu runāt nevis par idejām, bet par dažādu subjektīvu nosacījumu un asociāciju radītiem sabiedrības priekšstatiem par idejām⁷. Bez tam, trūkstot nopietnai kritiskai pieejai, sabiedrības politiskie uzskati lielā mērā izrādījās balstīti uz ticību, kas, no vienas puses, radīja labvēlīgu augsni ideju straujai dogmatizācijai, pārvēršot to piekritējus idejiskos fanātiķos (latviešu idejiskajai dzīvei vispār raksturīgais princips “būt vēl lielākiem katoļiem nekā pāvests”⁸), un no otras, noteica sabiedrības uzskatu krasi polarizāciju un labilo raksturu (fanātiķi *pro* viegli kļūst par fanātiķiem *contra*⁹). Šajā situācijā idejām, lai cik populāras un šķietami plaši izplatītas tās arī nebija, sabiedrības apziņā trūka nopietnu sakņu, un, tāpat arī nopietnu atbalstītāju (kas, starp citu, bija attiecināms un spilgti izpaudās arī latviešu “demokrātisma” noskaņojumu transformācijā 1920.-30. gados). Tieši šajā kontekstā ir skatāma un izskaidrojama gadsimta sākuma latviešu sabiedrības

lielā pieķeršanās sociālisma idejām (vai, precīzāk, to Raiņa ceļasomas saīsinātajam variantam¹⁰) un, kas dotajā gadījumā ir būtiskāk, arī skeptiskā un pat noliedzošā attieksme pret nacionālisma idejām.

Parādījusies un meklējot sev ceļu vācu muižniecības atļauju šaurajos ietvaros, latviešu nacionālisma ideja latviešu apdzīvoto Baltijas guberņu sabiedrībā XIX gadsimta beigās varēja pastāvēt tikai un vienīgi kā ierobežots kompromiss¹¹ (tāpēc arī šī laika nozīmīgākās publikācijas parādās vienīgi ārpus Latvijas¹²), kas sasniedzis zināmus un iepriekšējā laikmeta kontekstā patiešām principiālus ieguvumus, no tā paša iepriekšējā laikmeta reālpolitikas pozīcijām atrada tajos savu papildījumu un to vārdā gandrīz tūlīt kļuva konservatīvs. Sakņojoties līdzšinējās pieredzes noteiktajos priekšstatos un iespēju izpratnē, šīs mērenības motīvi bija saprotami un arī atbildīgi šī vārda plašākajā nozīmē¹³, taču konkrētajos apstākļos laika diktētās vispārējās un, pirmkārt, tieši saimnieciskās prasības bija tik spēcīgas un neizbēgamas, ka tās vairs nevarēja samierināt pat ar nedaudz liberalizētu, tomēr veco sabiedrības attiecību sistēmu. Apstājies centienos saglabāt jau iegūto laikā, kad sabiedrības dzīvē un uzskatos notika būtisks lūzums, nacionālisms izrādījās ne tikai nespējīgs atbildēt uz straujo sociāli ekonomisko procesu uzstādītajiem jautājumiem, ne tikai norobežojās, bet arī vairāk vai mazāk krasi uzstājās pret varbūtējiem jebkādu tālāku prasību izsauktajiem saasinājumiem, šajā nozīmē attiecībā pret jaunā laikmeta izvirzīto sabiedrības interešu prioritāti arvien noteiktāk tuvojoties jau “reakcijas” statusam. Situācijā, kad, neskatoties uz savu motivāciju, nacionālisma idejas ietvaros sludinātā mērenība bija nonākusi pretrunā un krasi disonēja ar vispārējiem sabiedrības noskaņojumiem, tas, ka visplašāko aprindu uzmanība strauji novērsās no tautiskā laikmeta ideāliem, likās saprotami un likumsakarīgi, taču, kā izrādījās, ierobežotās politiskās kultūras priekšstatu kontekstā šī asociācija ieguva kategorisku, gandrīz absolūtu raksturu, un neatdalot un nemēģinot atdalīt konkrēto no vispārējā, sabiedrības uztverē “reakcijas” izpratni ieguva visa nacionālisma ideja. Tieši šī

no konkrētiem XIX gadsimta spriedumiem izaugusī apriori skeptiskā sabiedrības attieksme pret nacionālisma ideāliem arī noteica visai *latviešu nacionālisma idejas attīstībai raksturīgo paradoksālo iezīmi katru atgriešanos pie tās uzsvērt kā kaut ko īpašu un katru reizi kaut ko principiāli jaunu.*

Iepriekšminēto apstākļu un nosacījumu kontekstā, kad, ir jāpiekrīt E.Blankam, tautā “vienlīdz lielu piekrišanu būtu atradusi jebkura revolucionāra mācība”¹⁴ un sociālisma strāva “nāca kā vienīgā skaļā protestētāja”¹⁵, nebija brīnums, ka jau no gadsimtu mijas latviešu sabiedrības protests pret pastāvošo kārtību bija pieņēmis sociālistisko ideju formu, kaut gan jēdziens *sociālisms* sabiedrības uztverē bija ne tik daudz politekonomiska, cik vispārētiska un vispārhumāna kategorija¹⁶. Nacionālisma ideja šajā laikā savās izpausmēs izrādījās stipri ierobežota vai pakārtota citām dominantēm : savdabīgā M.Valtera un E.Rolava “nacionālā sociālisma” koncepcija, lai gan izvirzot noteiktus pozitīvus nacionāli politiskus ideālus, tā arī “palika par nelielas latvju sociālistu emigrantu jaunākās paaudzes īpašumu”¹⁷, savukārt A.Niedras “jaunnacionālisms” akcentēja nacionālismu kā sajūtu un zemapziņas izpausmi, ierobežojot tā izpratni ideālisma sfērā¹⁸ un sevišķi izceļot reliģijas kā kristīgās morāles nesējas īpašo lomu indivīda un nācijas dzīvē.

1905. gada revolūcija, kaut arī nacionālo centienu attīstības aspektā izsaucot atšķirīgus spriedumus¹⁹, plašākā nozīmē vairāk tomēr bija uzskatāma par nacionālisma idejiskās krīzes kulminācijas ievadu latviešu sabiedrībā. A.Niedras apelācija pie tautas morāles un “veselā saprāta” vispārējās sajūsmas un pūļa vienības atmosfērā palika nesaprasta un nesaklausīta²⁰, pilnībā sakompromitējot viņa “jaunnacionālismu” un nacionālisma ideālus kā tādus ; tieši revolūcijas iespaidā nacionālisms, pati *nacionālisma* kategorija tautas apziņā ieguva noteiktu asociāciju ar “verdziskās iztapšanas filozofiju”²¹ un melnsvārču “reakciju”. Tajā pat laikā, revolūcija vēl vairāk nostiprināja uzskatu par sociālisma ideju atbilstību vispārējiem progresa centieniem²², un latviešu sociāldemokrātijai, uzņemoties un monopolizējot tiesības uz tautas interešu

pārstāvniecību, visnotaļ viegli izdevās nacionālos centienus transformēt sociālo interešu sfērā. Tā pakāpeniski veidojās trīs ideoloģiskie stūrakmeņi, attiecības starp kuriem noteica sabiedrības politiskos priekšstatus : sociālisms, nacionālisms un progress. Demokrātisms, kā progressa nepieciešama sastāvdaļa, tika izvirzīts par to kritēriju, kas sabiedrības politiskajā izpratnē atdalīja derīgo no nederīgā. Ņemot vērā, ka Fr.Veinbergs, A.Niedra un citi “uzstājās cieši tautiskā, bet tikpat cieši pretdemokrātiskā garā”²³, sabiedrības apziņā radās konsekvence, ka nacionālisms ir pretstats progresam un nav savienojams ar demokrātismu. Trūkstot nopietnai kritiskai pieejai, sabiedrībā strauji nostiprinājās priekšstats par “labo” un progresīvo sociālismu kā pretstatu “sliktajam” un “reakcionārajam” nacionālismam. Tieši te slēpās 1905. gada notikumu negatīvā ietekme uz sabiedrības politisko uzskatu attīstību un kopumā ir jāpiekrīt E.Blanka spriedumam, ka ”laikmets starp 1905. gada revolūciju un pasaules karu ir latvju nacionālo domu un centienu pagrimšanas laiks”²⁴.

Tikai Pasaules kara priekšvakarā sabiedriskās domas uzmanību atkal piesaistīja nacionālais aspekts. Gadsimta sākumā, un īpaši 1905. gada revolūcijas iespaidā, bija strauji pieaugusi latviešu emigrācijas kustība, izvirzot principiālu nācijas pastāvēšanas “būt vai nebūt” jautājumu. Vispārējā vienaldzība tautības jautājumā izcēla agrāk nebijušu, M.Valtera vārdiem – asimilācijas un saplūšanas tendenci –, kas centās “ieņemt sociālu un demokrātisku ideju izskatu”²⁵. Šajā situācijā, uzsverot, ka nacionālā ideja ir “jāatsvabina no vecām šlakām”²⁶, nacionālisma izpratnē tika ienests jauns aspekts, apzīmējot būtisku pavērsienu. Galvenais un svarīgākais, ko vajadzēja jaunajam nacionālismam, bija nepieciešamība norobežoties no iepriekšējās mērenās un sociāli indiferentās “vecnacionālistu” pozīcijas, tās vietā liekot “progresīvu tautības attīstības ideju”, kura tagad jau vairs “nenostājas naidīgi pret humāniem sociāliem ideāliem”²⁷. Šāds nacionālisms līdzās sociālismam tika skatīts kā otrs progressa pamatelements un demokrātisma priekšnoteikums,

par savu politisko mērķi uzstādot Latvijas pašvaldības iekārtas demokratizēšanu²⁸. Tādējādi, ievērojot šo jauno nacionālisma izpratni, var konstatēt jaunas, *demokrātiskā nacionālisma* koncepcijas formēšanos Pasaules kara priekšvakarā.

I Pasaules karš, no vienas puses, deva spēcīgu impulsu nacionālisma idejas socializācijai : no atsevišķu cilvēku teorētiskas izstrādes tā transformējās plašu sabiedrības aprindu apzinātā rīcības programmā²⁹. Karš ienesa noteiktu pavērsienu visā latviešu idejiskajā dzīvē, īpaši nacionālajā jautājumā, kas “pamazām sev iekaroja pirmo vietu starp citiem jautājumiem tikai pasaules kara un bēgļu laikā”³⁰. Tajā pat laikā, kopējie kara pārdzīvojumi, kas skāra bēgļus, nogludināja sociālās pretrunas, un tas, savukārt, stiprināja “tautas kopības apziņu un tādā kārtā atjaunoja politisko mērķu sasniegšanai nepieciešamās vienības saites”³¹. Taču, no otras puses, Pasaules kara izsauktā spēcīgā bēgļu kustība kļuva par pamatu sabiedrības kardinālai diferencijai : visai drīz gan psiholoģiskajos noskaņojumos, gan politiskajos uzskatos sāka iezīmēties principiālas atšķirības starp dzimtenes un emigrācijas latviešiem³².

Emigrācijas pamatu, līdzās ievērojamai, taču ģeogrāfiski un psiholoģiski izkliedētajai pirmskara emigrācijai³³, veidoja aptuveni 800'000 kara bēgļu³⁴, vairums no kuriem pameta Latvijas etnisko teritoriju un devās austrumu virzienā, liekot pamatus kompaktiem, arvien ciešākā kopdarbībā saistītiem latviešu bēgļu centriem. Krasi mainot ierasto vidi, bēgļi īpašu nozīmi piešķīra savai nacionālai identitātei, kuras saglabāšanas centieni konkrētajos apstākļos neizbēgami noveda ideālismā³⁵ – ar tam raksturīgo kategoriskumu –, un šo apstākļu kontekstā un ievērojot vispār emigrācijai raksturīgo salīdzinoši lielo brīvdomību, nav nejaušība, ka tieši emigrācijā bija vērojama strauja nacionāli valstisko ideālu attīstība : jau 1915. gada beigās dažādo bēgļu palīdzības organizāciju centienos emigrācija kļuva par konsekventas latviešu nacionālās politikas noteicošo³⁶, bet 1917. gada beigās – arī vienīgo centru, kas skaidri formulēja nācijas politiskos mērķus³⁷. 1917. gada beigās latviešu politiskajos

centienos notika krass pavērsiens : līdz ar sociālistu-internacionālistu nākšanu pie varas līdzšinējā, pēc 1917. gada Februāra deklarētā “plašas autonomijas” platforma³⁸ un Krievijas orientācija zaudēja pamatu³⁹, un latviešu sabiedriskās aprindas Krievijā uzņēmās nācijas politisko interešu pārstāvniecību, uz plašas pilsoniskās saskaņas pamatiem 1917. gada novembra vidū dibinot Latviešu pagaidu nacionālo padomi (LPNP)⁴⁰. Ar šo aktu Krievijā dzīvojošo latviešu politisko aprindu uzskatos sevi pieteica *pilsoniskā nacionālisma* platforma, kas savā politisko mērķu un to sasniegšanas ceļu izpratnē demonstrēja principiālu pieeju un nostājas skaidrību. Dzimtenē, kur vācu okupācijas un 1917. gada dažādo vēlēšanu rezultātu kontekstā⁴¹ nacionālā ideja un jebkādas politiskas pašnoteikšanās varbūtība likās iespējama tikai kā “žēlastība”, šajā laikā, ar ļoti retiem izņēmumiem⁴², dominēja izteikts kompromisu reālpolitikas kurss⁴³. Turpinot jau kara priekšvakarā iezīmējušos *demokrātiskā nacionālisma* tradīciju, dzimtenes reālpolitiķi bija visai labili, meklējot atbalstu vai vismaz saglabājot iespējami labas attiecības ar visiem iespējamajiem spēkiem, kuri izrādīja vai, apstākļu spiesti, varētu izrādīt jebkādu atbalstu nacionālajiem centieniem, un šī, kaut arī valstisku ideālu vārdā ieņemtā, pozīcija savā konsekvencē noveda pie daudzu atzīmētā principu trūkuma līdzekļu un sabiedroto izvēlē⁴⁴. Tieši šajā tendencē bija meklējami pirmsākumi tai Latvijas politiskās dzīves parādībai, kas vēlāk noteiktu sabiedrības aprindu spriedumos ieguva apzīmējumu “absolūtais demokrātisms”⁴⁵.

Bēgļu kustības izsauktās diferenciacijas rezultātā latviešu sabiedrībā bija noformējušās divas principiāli atšķirīgas noskaņojumu un uzskatu sistēmas – dzimtenē un emigrācijā –, taču līdz pat 1918. gada novembrim šīs sistēmas pastāvēja izolēti, dodot pamatu nācijas vienotības ilūzijai. Tāpēc plašu aprindu uztverē – tautas kopības sajūtās un centienos – I Pasaules karš vēl ilgi asociējās ar nācijas “zelta laikmetu”⁴⁶. Tomēr bija likumsakarīgi un neizbēgami, ka tiklīdz abas noskaņojumu un uzskatu sistēmas nonāca saskarsmē, tās

nekavējoties pieteica savas īpatnības un izsauca nesaskaņas : vienotības ilūzija sašķīda reālo pretrunu sadursmē.

Pirmās sadūrās politisko uzskatu atšķirības Tautas padomes⁴⁷ veidošanā, kur, līdzās personīgām un grupējumu ambīcijām, pirmkārt, tika pretstatītas dzimtenes un emigrācijas pārstāvēto politisko koncepciju pamatnostādnes : visai izplūdusi, nekonsekventa un savos pirmsākumos arī, kaut netieša, provāciska orientācija un partiju pārstāvniecība⁴⁸ (*demokrātiskais nacionālisms*) Demokrātiskā bloka⁴⁹ versijā vai noteikta Sabiedroto valstu orientācija un plašu pilsonības aprindu vienotības princips (*pilsoniskais nacionālisms*) uz Nacionālās padomes platformas. Iespējams, kompromisu reālpolitikas uzvara konkrētās situācijas kontekstā bija ne tikai vēlamāka, bet varbūt – pat vienīgā iespējamā, kas varēja novest pie patstāvīgas valsts dibināšanas, tomēr plašākā perspektīvā, *demokrātiskajam nacionālismam* kļūstot par valsts politikas doktrīnu, tā lika pamatus veselai virknei nevēlamu parādību, starp kurām kā būtiskākās ir jāizceļ trīs. Pirmkārt, un to vēlāk atzīmēja tiešā saistībā ar Demokrātiskā bloka pārstāvēto līniju, partiju pārstāvniecības princips rosināja “partiju drudzi”, kas ļoti sāpīgi un, nereti – bez jebkāda reāla pamata –, skaldīja latviešu pilsoniskās sabiedrības spēkus vēlēšanās⁵⁰. Otrkārt, tā bija apbrīnojamā un šķietami bezgalīgā “reālpolitiķu” iecietība pret latviešu sociāldemokrātu rīcību 1918. gada beigās. Ja Dr. P.Kalniņa runu 18. novembra valsts proklamēšanas aktā⁵¹ un partijas atteikumu piedalīties koalīcijas valdībā vēl var izskaidrot ar sekošanu kaut kādiem idejiskiem principiem, tad sociāldemokrātu izstāšanās no Tautas padomes 1918. gada decembrī bija, labākajā gadījumā, politiska, bet lielinieku uzbrukuma kontekstā tā jau izskatījās arī kā valsts nodevība⁵². Visā savā darbībā sociāldemokrāti nepārprotami apliecināja, ka, izšķiroties starp valsts un partijas interesēm, viņi priekšroku dod pēdējām. Šajā situācijā, pieļaujot sociāldemokrātu – it kā nekas nebūtu bijis – atgriešanos Tautas padomē 1919. gada vasarā, pilsoniskās aprindas būtībā akceptēja viņu rīcību, parādot savu

bezpēcību un reālpolitiskās iztapšanas gatavību, pieļaujot precedenta rašanos, kas spilgti sevi pieteica vēlākajos gados. Un visbeidzot, treškārt, jau Tautas padomes platformā tika īpaši atrunātas mazākumtautību tiesības⁵³, tajā pat laikā pat nepieminot Latvijas valsti kā nācijas pašnoteikšanās centienu piepildījumu un sasniegumu. Dotajā gadījumā svarīgi ir nošķirt vispārdemokrātiskās juridiskās konstrukcijas un to uztveri sabiedrībā : svarīgs bija ne tik daudz pats fakts, cik tajā ietvertā attieksme. Tas, ka latviešu īpašā loma valsts izcīnīšanā pat netika pieminēta, karam beidzoties jau drīz vien noteiktās sabiedrības grupās radīja saprotamu vēlmi salīdzināt dažādo tautību bijušos nopelnus un aktuālās tiesības. Konkrētajā pēckara situācijā *demokrātiskā nacionālisma* doktrīnas vainagojums – Satversmes otrā panta radītā “Latvijas tauta”⁵⁴ – daudziem šķita nepieņemams un pat aizskarošs.

Raksturojot pirmo politisko uzskatu sadursmi kopumā, ir jāatzīst, ka līdz ar Demokrātiskā bloka pārstāvētās *demokrātiskā nacionālisma* koncepcijas uzvaru valsts iekšpolitikā parādījās virkne tādu iezīmju, kurām, agrāk vai vēlāk, bija jāizsauc reakcija. Pat vēl vairāk, jo arī šīs reakcijas saturs un galvenie spēki jau bija apzīmēti Tautas padomes veidošanās procesā – pēc Demokrātiskā bloka “ģīmja un līdzības” –, atstumjot konsekventākās Nacionālās padomes aprindas un to pārstāvēto latviešu sabiedrības daļu⁵⁵. Līdz ar to, šie cilvēki *a priori* izrādījās nostādīti opozīcijā pret valdošo aprindu īstenotajiem politiskajiem principiem. Tāpēc nav nejaušība, ka sākoties bēgļu un demobilizēto kareivju atgriešanās kustībai, radās savstarpēja neizpratne, neuzticība un nesaskaņas, taču tagad sadūrās nevis vairs atsevišķu personu vai aprindu uzskati, bet plašu, kara gados izaugušu īpatnēju sabiedrības grupu vēsturiskās pieredzes un politisko noskaņojumu atšķirības.

Galvenā bēgļu un no dažādām Krievijas un Eiropas frontēm atgriezušos kareivju politisko noskaņojumu iezīme bija spēcīgais nacionālais ideālisms⁵⁶, pie kam, tā saturā bija atzīmējama noteikta sakarība : jo aprautāka bija informācija par dzimteni, jo mazāka bija dzimtenes reālo apstākļu izpratne – jo

krasāks pēc satura un izpausmēm bija nacionālais ideālisms, jo lielāks veidojās uzskatu radikālisms attieksmē pret realitāti. Ievērojot šo sakarību, sevišķu uzmanību pelna latviešu bēgļi Sibīrijā un Tālajos Austrumos, kuri veidoja skaitliski ievērojamu un savrupu vienību visas bēgļu kustības ietvaros. Sibīrijas un Urālu latviešu bēgļu skaits 1919. gada beigās tika vērtēts ap 200'000 cilvēku, no kuriem, pēc Ārlietu ministrijas aplēsēm, dzimtenē gaidīja atgriežamies aptuveni trīs ceturtdaļas⁵⁷. Šo atpakaļbraucēju skaitā īpaši ir jāizceļ divi, vēl pirms Latvijas valsts proklamēšanas dibināti nacionālā karaspēka formējumi – I Latvijas brīvošanas bataljons (vēlākais Troickas pulks) un Imantas pulks⁵⁸ –, kuru pastāvēšanā spilgti fokusējās visu bēgļu, un, sevišķi – “sibīriešu” –, statusa un centienu galvenā īpatnība : viņi uzstājās Latvijas interešu vārdā⁵⁹, atrazdamies tūkstošiem kilometru attālumā no tās un pat vēl pirms tās proklamēšanas (izmantojot salīdzinājumu, šis “sibīriešu” uzstāšanās raksturs varbūt visprecīzāk ir izsakāms, atceroties, ka viņi dzīvoja pēc savas laika joslas, pēc sava pulksteņa, kas apsteidza Latvijas laiku par vairākām stundām), gandrīz neko nezinot par norisēm tajā⁶⁰. Latvija bija viņu apziņā radīts ideāls, un tie no bēgļiem, kuri atgriezās, jutās maksājuši pārāk dārgu cenu, lai pieļautu jebkādus kompromisus pret šo ideālu.

Līdz ar masveida reevakuācijas sākumu 1920. gadā bēgļiem nācās saskarties ar objektīvām un pēckara apstākļos saprotamām saimnieciskām grūtībām, kuras, jau atgriežoties, arī viņi paši apzinājās un pieļāva, ka “nonākot dzimtenē, mēs varam atrasties stāvoklī, kad mūsu rokām tur nav ko darīt, un mēs no jauna varam būt spiesti aut kājas un posties projām no dzimtās zemes”⁶¹ ; taču, pat apzinoties saimnieciskās grūtības⁶² un ievērojot sarežģītos politiskos apstākļus – komunistu iebrukšanu⁶³ un nepieciešamo politisko karantīnu⁶⁴ –, pārsteidzoša un nesaprotama viņiem likās dzimtenes attieksme. Valdošās aprindas nekavējoties norādīja atnācējiem viņu vietu, nepielaižot “sibīriešu” priekšstāvjus ne Tautas padomē, ne Satversmes sapulcē⁶⁵ un vāji motivētā steigā izformējot Imantas pulku⁶⁶. Jau tūlīt pēc atgriešanās bēgļiem nācās atzīt :

“... mēs, dzimtenē atgriezušies, ilgi nevarējām ne uzminēt, ne izprast te valdošo politisko garu”⁶⁷. Arī plašāka sabiedrība, “lai gan ne atklāti, bet paslepšu, no tumšiem stūriem, uz mums raidīja nepamatotus pārmetumus, ļaunus vārdus. Mēs, lūk, esot Latvijas dezertieri, kas pārnākot tad, kad lielais darbs jau padarīts, mēs esot Kolčakieši, lielinieki un nezin kas vēl”⁶⁸. Šī neuzticība un pieaugošā atsvešinātība (ilustrācijai, pēc Sibīrijas delegāta E.Šķipsnas⁶⁹ ierosinājuma sanākušajā Bēgļu reevakuācijas biedrības dibināšanas sapulcē⁷⁰ 1920. gada 19. martā Rīgā ieradās tikai 50 cilvēku un pārsteigtie dibinātāji bija spējīgi vienīgi ironizēt par to, ar kādu ““enerģiju” sabiedrība stājās pie tik degoša dienas jautājuma atrisināšanas”⁷¹) deva pamatu aizvainojumam, ļaujot izskanēt ar rūgtu ironiju pilnam aicinājumam atstāt “vietējo kombināciju līderiem viņu tēvijas glābšanas monopolu”⁷².

Bijušo bēgļu un “baltās Krievijas” armiju sastāvā dienējušo kareivju aizvainojums bija krasāk izteikts un vieglāk izprotams, taču līdzīgi noskaņojumi bija vērojami arī Latvijas armijas demobilizēto kareivju starpā. Tas apstākļi, ka “vēl neizklīdušos pasaules kara dūmu mākoņos mēs radījām savu valsti”⁷³, sabiedrībā bija izsaucis spēcīgu armijas idealizācijas tendenci, taču jau drīz patosu par Brīvības cīnītājiem nomainīja pēckara sadzīves rūpes : sākot atjaunot valsts saimniecisko dzīvi, vēl nesenie kareivji nereti izrādījās visvairāk psiholoģiski nesagatavoti un profesionāli nepiemēroti jaunajiem apstākļiem, nokļūstot sociāli mazāk nodrošinātās un aizsargātās sabiedrības daļas kategorijā. Īpašs pamats aizvainojumam bija bijušajiem Ziemeļlatvijas armijas⁷⁴ kareivjiem, kurus atstūma K.Ulmaņa un viņam tuvo varas aprindu “simpātiju politika” : atšķirtībā no “dienvidniekiem”, kuri 1920. gados “ieņēma labas vietas štābos”, uz “ziemeļniekiem”, kas, pēc viņu pašu un arī citu domām, bija “veikuši to īsto melno darbu, skatījās kā uz pastarīšiem un sērdieņiem”⁷⁵.

Un visbeidzot, līdzās bijušajiem bēgļiem un kareivjiem atsevišķi ir jāatzīmē jaunatne – kā nosacīta, bet pietiekami īpatnēja kopība –, kas veidoja jauno pēckara politisko vērtību opozīcijas trešo spēku. Apzīmējums “jaunatne”,

dotajā gadījumā, pirmkārt, ir attiecināms uz īpatnēju apziņas, domāšanas un uzvedības modeli, līdzīgu pieeju sabiedrisko procesu izpratnē, kas, kā tāda, bija raksturīga, bet ne obligāta noteiktai vecuma struktūrai (to apliecināja gan vidējās, gan vecākās paaudzes cilvēku aktīvā līdzdarbība pēckara latviešu jaunatnes kustībā). Protams, bēgļu un, sevišķi, kareivju vairākumu veidoja tieši gados jauni cilvēki, tomēr, izdalot viņus atsevišķi, iezīmējas vēl viena būtiska pretstatu grupa – klasiskās "tēvu un dēlu" attiecības. Kara ietekmē klasiskā konflikta saturs ieguva jaunu aspektu : "dēli" protestēja pret dzīvi ne tikai tēvu morālo, bet arī politisko vērtību pasaulē. Valdošo politisko aprindu kompromisu politika, kas bija vērsta uz sabiedrības stabilitātes nodrošināšanu, šķita pārlieku nenoteikta un nepieņemama jaunatnei, kura, vairākumā piederot pie sociāli mazāk aizsargātajām aprindām, tajā pat laikā savā jaunības tieksmē "pēc taisnības" saglabāja noslieci uz bezkompromisu radikālismu.

Apkopojot iepriekšminēto, ir pamats apgalvot, ka dažādo Pasaules kara ierosināto procesu ietekmē 1920. gadu sākumā Latvijas sabiedrībā parādījās vairākas sabiedrības grupas, kurās dominēja spēcīgs nacionālā ideālisma noskaņojums un kuru uzskati un centieni krasi disonēja ar dzimtenes "reālpolitiķu" kompromisu un pragmatiskā politikānisma garu. Sabiedrības vienaldzīgā egoisma kontekstā gan bijušajos bēgļos, gan demobilizētajos kareivjos un jaunatnē veidojās jauni noskaņojumi, kurus caurstrāvoja vilšanās un kritiska attieksme pret pastāvošo realitāti. Aizvainojums meklēja iespēju izlauzties : 1921. gadā attiecībā uz 7000 reģistrētajiem bezdarbniekiem jau izskanēja spriedums, ka "šo bezdarbnieku vairums piederēs pie tiem, kuri atgriezušies no svešuma, jūtas vīlušies un izteic pārmētumus"⁷⁶. Pārmētumus. Bet kam?..

1.2. Idejiskie priekšnoteikumi.

Politisku un ekonomisku apsvērumu, morālu un patriotisku motīvu vai pat vienkārši impulsīvu mirkļa lēmumu radītās milzīgās bēgļu kustības sastāvs, kaut arī uzrādot zināmu sabiedrības grupu proporcionāli lielāku pārstāvniecību, kopumā tomēr bija visai raibs un neviendabīgs⁷⁷, un vienīgi sava bēgļu stāvokļa kopības un noteiktas nacionālās identitātes nepieciešamības izjūtas bija tās, kas lika piemirst šo dažādību un pieklusināja iekšējās pretrības. Apstākļu diktēta, šī “kara emigrācija”, tāpat kā tās vienotība, bija acīmredzami nosacīta, un ja ar savas īpatnējās vēsturiskās pieredzes kontekstā izaugušajiem sociāli psiholoģiskajiem noskaņojumiem tā atšķīrās no dzimtenes sabiedrības (pālicējiem) un attiecībā pret to veidoja īpatnēju kopību, tad līdz ar kara beigām, ar bēgļu un kareivju atpakaļatgriešanās kustības sākumu šī kara emigrācijas kopība strauji izšķīda centienos “atgriezties”, asimilēties un atrast savu vietu liberālās sociālās un ekonomiskās politikas apstākļos. Lielākai daļai no viņiem pielāgošanās vairāk vai mazāk veiksmīgi arī izdevās, tomēr daudziem gan sociāli, gan vēl jo vairāk psiholoģiski tā izrādījās ļoti sāpīga un gandrīz neiespējama : dzimtenes realitāte un sava vieta tajā viņiem šķita sveša un nepieņemama (runa, dotajā gadījumā, kaut kādā ziņā ir varbūt ne tik daudz par sociālo stāvokli, cik par sociālo statusu, kas Latvijā sabiedrības spriedumos gandrīz vienmēr ir bijis svarīgāks – labāk būt muižas kalpam nekā saimniekam). Neapmierinātība un vilšanās bija divas galvenās šo cilvēku politiskos noskaņojumus raksturojošās iezīmes, kas 1920. gadu sākumā arvien noteiktāk pieteica sevi sabiedrībā vērojamo uzskatu paletē, taču vispārinātie – subjektīvu izjūtu un emociju caurstrāvošie – spriedumi un atziņas varēja būt tuvi tikai zināmām, šaurām sabiedrības aprindām, kamēr lielākajai sabiedrības daļai tie sava partikulārisma un subjektīvisma dēļ palika vienaldzīgi, izsaucot, labākajā gadījumā, vienīgi bezpersonisku līdzcietību. Vēl vairāk šo emocionālo spriedumu nozīmi mazināja tajos ietvertā pasīvā – aizvainotā un atstumtā – dzīves vērotāja pozīcija, kura noliegums ir tikai vienkārša izjūtu konstatācija, kam neseko nekāda atbilde un rīcības programma ; tāpēc, pat ja šie

noskaņojumi bija saprotami daudziem, to atklāta paušana nozīmētu tikai un vienīgi sava nespēka un vājuma atzīšanu. Šajā situācijā centieni savu uzskatu un interešu aizstāvēšanā drīz vien pārauga nepieciešamībā sākotnēji vispārinātos noskaņojumus formulēt konkrētās idejās un nostādnēs, kas piešķirtu tiem zināmu politisku racionālismu – ar to, šajā gadījumā, saprotot pāreju no noskaņojumos ietvertās vienkāršas stāvokļa konstatācijas uz tās analīzi un izpratni –, ļaujot tos formulēt plašākām sabiedrības aprindām saprotamās, tuvās un aktuālās atziņās.

Ideju saturā noteicošais bija to atbilstība pastāvošajiem noskaņojumiem, tāpēc vispirms jaunā idejiskā strāva uzsūca sevī visas tās antinegāciju nostādnēs, kuras konkrētajā 1920. gadu sākuma situācijā, viņuprāt, bija vērojamas Latvijā un deva pamatu satraukumam. Apliecinotajām vai nosacīti pozitīvajām nostādnēm pastāvošo noskaņojumu izteikšanā bija pakārtota loma un tās aizņēma daudz mazāku vietu šo noskaņojumu formulēšanā⁷⁸. Būtībā, raksturojot jauno idejisko strāvu, var runāt par divām principiāli atšķirīgām un bieži vien arī savstarpēji nesaistītām uzskatu grupām – nosacīti noliedzošo un nosacīti pozitīvo –, kuras atšķīrās ne tikai pēc satura, rakstura un lomas, bet, vienlaikus, un kas nav mazsvarīgi, arī pēc to izcelsmes.

Pozitīvo nostādņu uzstādīšanu apgrūtināja tas, ka no nacionāli konsekventāko “kara emigrācijas” aprindu uzskatiem izaugušās *pilsoniskā nacionālisma* koncepcijas sociālais aspekts pēckara apstākļos izrādījās ļoti ierobežots, un visa koncepcija, līdz ar to, nepilnīga. Tāpēc nācās meklēt jaunu pieeju, kas dotu iespēju savienot noteiktu nacionālismu ar iespējami pievilcīgu sociālā jautājuma traktējumu un, tajā pat laikā, ļautu saglabāt principiāli noraidošu attieksmi pret pārlietu kreisajām un šķiriskajām latviešu sociāldemokrātijas idejām. Šādu nosacījumu kontekstā latviešu nacionālisma idejas attīstībā 1920. gadu sākumā atkal parādījās savdabīga **jaunā nacionālisma** koncepcija. Tās pirmsākumi bija meklējami Tālo Austrumu latviešu bēgļu aprindās, kas grupējās ap Troickas pulka izdoto laikrakstu

”Brīvais Latvīš”⁷⁹. Jau 1919. gadā te tika secināts, ka “lielais visu vērtību pārvērtēšanas laikmets” karš ir “nacionālisma jēdzienu šķīstījis un notīrījis no imperiālisma, despotisma un reakcijas sārņiem”⁸⁰. Kā tika apgalvots, latviešu nacionālisma karogu bija piesavinājušās “tautas turīgākās aprindas” šaurās personīgas labklājības interesēs, taču tagad šis “tautiskā miega laikmets” esot pagājis, radot jaunu nacionālismu. Šis nacionālisms nav naidīgs ne sociālismam, ne revolūcijas idejām, un visbeidzot – “viņš pat nav pretējs pareizi saprastam internacionālismam”⁸¹. Vēl svarīgāk bija tas, ka “jaunais nacionālisms” deva nacionāli pozitīvu sociālā jautājuma traktējumu. Galvenā un vienkāršākā atziņa, kas kara un bēgļu sabiedrības apstākļos izskanēja pašsaprotami, bija vērsta uz “pareizi izprastām šķiru interesēm”, kas nacionālo interešu vārdā prasa nolikt “asos šķiru cīņas ieročus”⁸². Tāpat nākotnē – Latvijas valsts izbūves darbā – ne strādniecība, ne buržuāzija nespēs veikt šo darbu katra par sevi, un tāpēc ir nepieciešams, lai “abas šķiras rīkojas kopā un pagaidām apzinās sevi vispirmā kārtā kā latvji”⁸³. Spriedumos par nacionālisma ideju plašākā izpratnē “Brīvais Latvīš”, cita starpā atstāstot pazīstamā čehu politiķa T.Masarika uzskatus, pirmoreiz atklāti apzīmēja pretstatu starp valsts un tautības kategorijām. Valstij kā “aristokrātiskam veidojumam”, kas balstās uz apspiešanu un varas līdzekļiem, esot tikai “kalpojoša nozīme”, un tāpēc tautība ir jāskata kā augstākā vērtība, kas starp tās locekļiem nepazīst šķiru privilēģijas un “kā tāda ir viscauri demokrātiska”⁸⁴. Šī, kaut arī citētā, atziņa ar tās vērtību prioritātēm jau tolaik iezīmēja “jauno nacionālismu” kā noteiktu pretstatu Latvijā valdošajām demokrātiskā nacionālisma nostādnēm.

Pārnesta Latvijā, “jaunā nacionālisma” koncepcija turpināja attīstīties, un par tās turpinātāju kļuva bijušā Nacionālās padomes līdera A.Berga izdots laikraksts “Latvis”⁸⁵. Saglabājot iepriekšējos principus un nostādnes, šī koncepcija dzimtenē ieguva divas jaunas iezīmes. Pirmā no tām bija savdabīgā kreisās terminoloģijas izmantošana : parādījās tādas vārdkopas kā “pareizi izprastas šķiru intereses”⁸⁶, “veselīgs sociālisms”⁸⁷ un citas, kurās tika ielikts

visai plašs un, nereti, no to pieņemtās izpratnes atšķirīgs jēdzieniskais saturs, bet kuras, ļaujot “veselīga sociālisma” piekritējiem piederēt pie politiski progresīvās sabiedrības daļas un iespējami plaši variēt savus uzskatus šī “veselīgā sociālisma” ietvaros, tajā pat laikā, deva iespēju apvainot savus oponentus “neveselīgā” sociālistā. Tādējādi tika panākts, ka kreisās frāzes varēja un tika izmantotas no to tradicionālās izpratnes visai atšķirīgu vai, dažkārt, pat pretēju uzskatu paušanā.

Otra dzimtenē iegūtā iezīme “jaunā nacionālisma” koncepcijā bija izcilā apziņas loma, kas tai tika ierādīta un padarīja apziņu par būtisku un nepieciešamu sabiedrisko procesu elementu. Protams, apziņas faktora klātbūtne nacionālajos centienos bija objektīva un pašsaprotama, taču, dotajā gadījumā, tā tika skatīta kā obligāts visas sabiedrības dzīves elements un praktisks vadmotīvs, sākot no “nacionālā principa tautsaimniecībā”, kas prasīja atturēties no “iepirkšanās sveštautieša veikalā”⁸⁸, līdz aicinājumam gan proletariātam, gan buržuāzijai būt apzinīgiem savās nacionālajās un valstiskajās interesēs, uzsverot, ka labāku dzīvi var panākt “tikai caur pavairotu darba ražīgumu”⁸⁹. Par “valstiskās apziņas” paraugu, pretstatā vairāk savu šauro sociālo un politisko interešu vadītajiem pilsētu strādniekiem, tika izvirzīts zemnieks : pakāpeniski sāka formēties zemnieka – apzinīgā un valstiskā “darbarūķa” kults⁹⁰.

Atšķirībā no apliecinotajām, nosacīti pozitīvajām nostādnēm, kritiskās jeb noliedzošās atziņas netika atvestas bēgļu vai kareivju ešelonos, un to pirmsākumi bija meklējami tikai un vienīgi dzimtenes realitātē. Tāpēc, salīdzinājumā ar pozitīvajām nostādnēm, antinostādnēm 1920. gadu sākumā bija raksturīga daudz izteiktāka konkrētība un krasa pāreja no aktuālā vērojuma uz tam sekojošo vispārinājumu. Katra antinostādne bija kā reakcija uz konkrētām negācijām un sabiedriskās dzīves trūkumiem, tomēr, lai arī to izpratne pagaidām nebija skatāma atrauti no aktualitātes, jau drīz vien to saturā sāka iezīmēties noteiktas izmaiņas : parādījušās vēlāk, bet strauji nostiprinoties,

antinostādnes kļuva par noteiktu sabiedrības aprindu uzskatu dominanti, un sākotnēji vispārinātā kritika likumsakarīgi noveda pie jautājuma : kas vainīgs? –, ievadot un liekot pamatus veselas teorētiskas kategorijas veidošanai.

Apskatot antinostādnes, var izcelt trīs galvenās noliedzozo spriedumu grupas. Pirmā no tām bija vērsta pret komunismu – visdažādākajās tā formās un izpausmēs. Jau 1918. gadā A.Bergs krievu valodā izdotajā Latvijas starptautiskā stāvokļa apskatā uzsvēra, ka lieliniecismam latviešu vidē “dabīgu sakņu” nav⁹¹. Latvijas presē asi tika kritizētas kreiso sociāldemokrātu runas, kurās viņi aicināja nodibināt “proletariāta diktatūru” valstī⁹², un kā pierādījums šo runu nopietnībai tika minēti fakti par “komunistiski – teroristisku bandu” pastāvēšanu un darbību laukos⁹³ vai aktivitātēm Rīgā, ziņojot, piemēram, par kāda viņu biedra apcietināšanu aizdomās par Saeimas nama aizdedzināšanu 1921.gadā⁹⁴. Komunisma teorētiskās atziņas, izņemot šķiru cīņas ideju, skatot šķiru cīņu kā pretstatu kultūrai⁹⁵, šajā laikā tika skartas ļoti reti. Otra antinostādņu grupa kritizēja atsevišķas zināmām latviešu pilsonības aprindām raksturīgas iezīmes, un pirmkārt, “dažu sabiedrisko un valsts vīru alkstošo mantkārību”⁹⁶ un ar to saistīto korupciju, secinot, ka pagaidām nav izstrādājies “sociāla un uzticama ierēdņa tips”⁹⁷. Pārmetumi tika veltīti arī valdošajam “politikānisma garam” un jau 1921. gadā izskanēja spriedums, ka “visā likumdošanas kārtībā, visās partiju politiskās kombinācijās, visās parlamenta cīņās un balsošanās pirmā vietā tomēr saskatāms tikai partijas, bet ne tautas un valsts labums”⁹⁸. Ironizējot par politisko partiju lielo skaitu un arvien jaunu partiju dibināšanu, skanēja atziņa, ka atšķirībā no vēl nesenās pagātnes, “tagad latvieša ideāls ir – sava partija, sava kandidātu liste”⁹⁹. Tomēr visplašāk un biežāk iztīrītā bija trešā antinostādņu grupa, kas vērsās pret Latvijas nacionālajām minoritātēm un ar to klātbūtni saistītajām parādībām. Ņemot vērā ilgos nacionālās apspiestības gadsimtus un vēl nesenā kara notikumus, naids vai, vismaz, nepatika pret vāciešu un arī krievu klātbūtni likās likumsakarīgs un pat neizbēgams, taču varbūt gaidītos un it kā saprotamos pretvācu un

pretkrievu noskaņojumus 1920. gadu sākumā sāka aizēnot arvien spēcīgāks antisemitisms, kas latviešu sabiedrības līdzšinējo tradīciju kontekstā šķita pēkšņs un neizprotams¹⁰⁰.

Līdz I Pasaules karam antisemitisms latviešu sabiedrībai kopumā bija svešs : atsevišķās tulkotās brošūras¹⁰¹ un ebrejiskās “sociāldemokrātijas” pieminēšana¹⁰² drīzāk bija uzskatāmas par Krievijas antisemitisma atskaņām Latvijā, kas nebūt neatspoguļoja vietējās sabiedrības noskaņojumus¹⁰³. Pasaules karš un bēgļu gaitas, neskatoties uz dažiem izņēmumiem¹⁰⁴, kopumā, nenoliedzami, tuvināja latviešu un ebreju likteņus, veicinot sapratni un izsaucot simpātijas un līdzcietību “izdzītās tautas” centieniem. Līdzās apbrīnai par pasaules ebreju vienības izjūtu un plašo kopdarbību¹⁰⁵ latviešu bēgļu presē parādījās mudinājumi arī latviešiem “dažu ko mācīties no veikalu ziņā uzņēmīgajiem” ebreju “līdzpilsoņiem”¹⁰⁶ ; tāpēc vēl jo dīvaināk šķiet tas, ka tikai dažus gadus vēlāk jau neatkarīgajā Latvijā varēja lasīt brošūras ar “skaļiem” virsrakstiem : “Vai žīdi dabūs virsroku?”¹⁰⁷. Kas šajā laikā tik strauji un būtiski bija mainījies?

Pavērsiens latviešu attieksmē pret ebrejiem bija cieši saistīts ar bēgļu reevakuācijas kustības sākumu. Tas vēl nebija antisemitisms kā teorētiska kategorija, kā īpašs “jautājums” ; pagaidām tie bija noskaņojumi un spriedumi, kas parādījās atsevišķu, bieži vien savstarpēji nesaistītu faktu un norišu konstatējumos. Vislielāko satraukumu izsauca ebreju nepamatoti lielais skaits starp bēgļiem, kas atgriezās Latvijā¹⁰⁸. Jau pirmā masveida bēgļu reevakuācijas gada (1920.) deviņos mēnešos no Rīgas un Rēzeknes etapa punktos reģistrēto bēgļu skaita 13,1% (11'980) bija ebreji, pārspējot pat krievus (12% jeb 10'963)¹⁰⁹. Vēl izteiktāka šī attiecība bija starp tiem, kuri iesniedza lūgumus atļaut iebraukt Latvijā : 1921. gada decembrī Ukrainā, piemēram, bija reģistrēti 657 latviešu un 502 ebreju bēgļu iesniegumi, kamēr atļaujas ieceļot saņēma attiecīgi 546 latvieši un tikai 95 ebreji¹¹⁰. Kaut arī liela daļa ebreju bēgļu ieradās Latvijā vienīgi caurbraucot, tomēr daudzi, vismaz pagaidām, apmetās

šeit, dodot pamatu satraukumam : “Ja viņus ielaistu Latvijā, tad tā nedaudz dienās pārvērstos par Palestīnu”¹¹¹. Arī Latvijas sūtnis Krievijā J.Vesmanis savā rakstā Ārlietu tautas komisāram G.Čičerinam 1920. gada 8. novembrī bija spiests atzīmēt : “Latvijas Valdība nevar piekrist tam, ka vienas tautības bēgļi tiktu nolikti sevišķi privilīģētā stāvoklī” –, kā vienu no šādas nostājas cēloņiem minot bažas par saprotamu neapmierinātību Latvijas sabiedrībā¹¹². Nepatiku pret ebreju iebrucējiem pastiprināja arī atsevišķas iezīmes gan viņu nostājā, gan politisko uzskatu noteiktajā attieksmē pret Latviju un latviešiem. No valstisko interešu aspekta lielākas bažas izsauca ebreju iebrucēju politiskie noskaņojumi : kā 1920. gada beigās atzīmēja Politiskās apsardzības priekšnieks, iebrucēju attieksme pret Latvijas valsts iekārtu, labākajā gadījumā, ir neitrāla, bet biežāk tie “uztur sakarus ar mums naidīgiem elementiem, radot valstī veselu slāni valstij nevēlamu iedzīvotāju, kas lielā mērā traucē normālas politiskas dzīves atjaunošanu”¹¹³. Šīs bažas drīz vien apstiprināja Politiskās apsardzības atklātās komunistu organizācijas, kurās pietiekami liela loma bija arī ebreju komunistiem¹¹⁴. Ne tik plašu, taču varbūt vēl asāku reakciju izsauca iebrucēju nostājas tīri subjektīvas privāta rakstura izpausmes, kas sevišķi krasī sevi pieteica bēgļu atgriešanās procesā un ko apliecināja arī Iekšlietu ministrijas Sevišķo uzdevumu ierēdņa gūstekņu un bēgļu lietās piezīme, ka pie robežas šķērsošanas ebreju iebrucēji “pat nekautrējas atklāti izsacīties, ka latviešu rinda būšot pēc” ebrejiem¹¹⁵. Tāpat asu reakciju pirmajos valsts gados izsauca iesaukuma vecuma ebreju jauniešu izvairīšanās no karaklausības, kas, kā tika atzīmēts 1920. gadu beigās, rosināja “dziļu un dibinātu sašutumu frontes kara vīros”¹¹⁶.

Nozīmīgu vietu antisemītisku noskaņojumu attīstībā ieņēma arī ekonomiska rakstura cēloņi, kuru pamatā bija atšķirības latviešu un ebreju sociāli ekonomiskajā stāvoklī un saimnieciskajās iespējās tūlīt pēc kara jeb tajā, ko varētu nosaukt par pēckara ekonomisko potenciālu. Latviešu pārstāvētie galvenie nodarbošanās veidi – karā izpostītā lauksaimniecība un gandrīz

iznīcinātā rūpniecība – objektīvi nespēja īsā laika posmā absorbēt visu strādātgrībošo, īpaši mazkvalificētās jaunatnes, kareivju un bēgļu masu, nemaz nerunājot par šajās nozarēs strādājošo drīzu materiālās labklājības pieaugumu. Uz šī fona, vismaz ārēji, uzkrītoša likās straujā tirdzniecības attīstība, kurā nenoliedzamas priekšrocības bija ebreju veikalnieciskai pieredzei un sakariem un viņu finansiālajām iespējām¹¹⁷. Pakāpeniski tirdzniecībā un vēlāk arī atsevišķās atdzimstošās rūpniecības nozarēs sāka veidoties ebreju kapitāla dominante, kas, līdzās cilvēciskai skaudībai un nenovīdībai, radīja pamatu arī zināmam satraukumam par valsts ekonomisko attīstību un nākotni¹¹⁸. Šai sakarā 1921. gada beigās izskanēja spriedums, ka latvieši vēl nav panākuši “savu saimniecisko patstāvību un neatkarību”¹¹⁹.

Raksturojot Latvijas pēckara sabiedrībā strauji uzliesmojušo antisemītisko noskaņojumu izpausmes kopumā, ir vēlreiz jāuzsver, ka par tām vēl nevarēja runāt kā par noteiktu teorētisku vienību un tās ir grūti apzīmēt kā apzināti veidotu antisemītismu. Viens no retajiem mēģinājumiem sniegt plašāku vēsturiski izvērstu jautājuma izpratni bija 1921. gada beigās laikrakstā “Latvis” publicētais P.Jureviča raksts, kurā, runājot par nacionālās kultūras attaisnojumu, viņš kā piemēru skatīja ebreju tautas likteni¹²⁰. Atzīstot, ka no savulaik spēcīgas un varonīgas tautas tā ar savu saglabāto pirmatnējo morāli visumā ir pārvērtusies par “parazītu starp tautām un bez šaubām par dziļi kaitīgu faktoru mūsu kristīgi-eiropējiskai kultūrai”, viņš, vienlaikus, atzīmēja, ka šajā ebreju tautas liktenī liela daļa vainas ir jāuzņemas arī citām tautām un teorētiski “visideālākā ebreju jautājumu izšķiršana būtu, ja dotu viņiem iespēju atkal nodibināt par jaunu savu nacionālo vienību”. Tajā pat laikā, raksturojot sabiedrības nostāju, ir jāievēro, ka bieži vien bija grūti novilkt to robežu, kas šķīra nacionālās attiecības un vispārējos sociāli ekonomiskos pretstatus : labs piemērs šai sakarā bija laikrakstu informācija 1920. gada jūnijā par notikušo “ebreju vajāšanu” Latgalē, kas, lai arī izsaucot dažādus spriedumus, pēc lietas izmeklēšanas tika skatīts vairāk kā veikalu grautiņš, un ja “ebreju veikali

cietuši Daugavpilī vairāk kā kristīgo, izskaidrojams ar to, ka Daugavpilī apm. 95 proc. no visiem veikaliem pieder ebrejiem”¹²¹.

Kaut arī pret nacionālajām minoritātēm vērstajās nostādnēs dominēja antisemitisms, 1920. gadu sākumā bija vērojama tendence uz pieaugošu atsvešinātību starp latviešiem un mazākumtautībām vispār¹²². Visatklātāk šī atsvešinātība iezīmējās politisko lēmumu pieņemšanā, kur viedokļu sadursmes nereti nonāca tiešā konfrontācijā. Tā piemēram, izvērtējot kādu no Rīgas pilsētas domes 1920. gada martā notikušās sēdes balsojumiem par tirdzniecības atļauju svētdienās¹²³, latviešu presē izskanēja spriedums, ka ne tikai politiskos, bet arī saimnieciskos jautājumos vāci, krievi un ebreji “cieši noslēdzas pret latviešiem”¹²⁴. Sava nozīme attiecību saasināšanā bija arī nacionālo minoritāšu pārstāvju dažbrīd nekorektajiem paziņojumiem pasaules sabiedrībai, un šai sakarā spilgts piemērs bija Dr.P.Šīmaņa uzstāšanās mazākumtautību priekšstāvju starptautiskajā kongresā Vīnē, kurā viņš ziņoja par minoritāšu stāvokli Latvijā, izsakot spriedumu, ka ebrejiem, krievi un vāciešiem “Latvijā esot jāturoties cieši kopā un jānoslēdzot “aizstāvēšanās savienība””¹²⁵.

1.3. Politiskie priekšnoteikumi : Latvju Nacionalā Kluba dibināšana.

Vienotas politiskajos noskaņojumos un, konkrētajā situācijā, vispirms, skeptiskajā attieksmē pret pastāvošo realitāti, un jau drīz vien apzinoties arī savu interešu un centienu kopību, jaunās, īpatnējās “pēckara” sabiedrības grupas – bijušie bēgļi un kareivji – 1920. gadu sākumā arvien spēcīgāk izjuta noteiktas organizatoriskas vienības kā zināmas pašidentitātes un savu interešu pārstāvniecības nepieciešamību. Tā bija nepieciešamība, kuras būtību šajā gadījumā varēja formulēt kā atgriešanos pie bijušās “kara kopības” jaunā kvalitātē : ja savā laikā tās saturu izteica princips “savējie starp svešiem”, tad tagad dzimtenē par šīs kopības identitātes saturu bija kļuvis princips “sveši starp savējiem”.

Uz 1920. gadu pastāvošo politisko organizāciju ietvaros šāda pārstāvniecība, vairāku nosacījumu ietekmē, izrādījās principiāli neiespējama. Pirmkārt, vairums no latviešu pilsoniskajām partijām bija orientētas uz ierobežotu sociālo, politisko un ģeogrāfisko vidi (kā liecināja jau partiju nosaukumi, visbiežāk partiju orientācija bija saistīta ar “zemniekiem” un “Latgali”), kurā ne demobilizētie kareivji, ne bijušie bēgļi un nacionāli noskaņotās jaunatnes aprindas nespēja saskatīt un atrast savu vietu (starp citu, jau 1919. gada maijā Sibīrijas bēgļi, raksturojot Pagaidu valdības sastāvu, bija atzīmējuši, ka Zemnieku savienība, viņuprāt, “nekādi neapvieno plašas demokrātijas aprindas”¹²⁶). Otrkārt, ne mazāk svarīgs šķērslis bija šo partiju dibināšanas laikmeta atstātais zīmogs un līdzšinējās darbības mantojums : veidojoties Februāra revolūcijas gaisotnē, pilsoniskās partijas savās programmās bija ietvērušas visai radikālas, bet tolaik populāras un, tāpēc, nepieciešamas kreisās nostādnes (Zemnieku savienība, piemēram, vēl 1918. gada sākumā bija deklarējusi, ka “sociālisma valsts vēl ir nākotnes mērķis” un tāpēc pagaidām saimnieciskajā dzīvē tā, balstoties uz iespējamo un reālo, atzīst privātīpašuma tiesības kooperācijas veidā kā “pāreju uz sociālismu”¹²⁷). Līdz ar valsts neatkarības sasniegšanu partijas centās mīkstināt agrāko kreisumu, tomēr, nespējot tik īsā laikā pilnīgi atteikties un novērsties no vēl nesenajām deklarācijām, tās, būtībā, saglabāja savus 18. novembra republikas *demokrātiskā nacionālisma* principus un galvenās iezīmes. Visbeidzot, jāņem vērā arī tas, ka šo partiju līderi vairāk vai mazāk veiksmīgi jau bija paguvuši sadalīt valsts amatus un posteņus, lai visumā būtu apmierināti ar savu (un savas partijas) vietu un, tāpat, arī ar pastāvošo politisko spēku samēru valstī. Minēto nosacījumu rezultātā pastāvošās pilsoniskās partijas ieņēma centriskas vai kreisi-centriskas pozīcijas un savos centienos vispirms bija orientētas saglabāt *status quo*, kas bija kardinālā pretstatā ar jauno, “kritiski” noskaņoto sabiedrības aprindu vēlmēm un uzskatiem. Šajā situācijā kā apliecinājums pastāvošās politiskās pārstāvniecības ierobežotajam raksturam Latvijas

politisko spēku spektru papildināja divas jaunas un ar vairāku vēl nesenās bēgļu kustības redzamu darbinieku vārdiem cieši saistītas organizācijas : 1920. gadā dibinātā Kristīgi nacionālā savienība (vēlākā Kristīgi nacionālā partija) un gadu vēlāk noformētais Bezpartejiskais nacionālais centrs (vēlākā Nacionālā apvienība).

Vairāku bijušo latviešu bēgļu mācītāju dibinātās Kristīgi nacionālās savienības teorētiskās platformas pamatprincipi bija “tautība” un “ticība”¹²⁸ – ar akcentu uz krasa antisemitisma nostādņēm : tieši Savienības laikrakstā “Tautas Balss” 1920. gadu sākumā antisemitisms sāka iegūt teorētiski izvērstas ideoloģiskas nostādnes veidolu. Te ebrejs nebija vairs tikai internacionālists vai spekulants : viņš jau bija pasaules sazvērestības organizētājs, kurš ar naudas un sociālistu aģitācijas palīdzību, izmantojot karu un tā radītās grūtības, cenšas uzkundzēt kristiešu tautām¹²⁹. Bijušā Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas un Nacionālās padomes līdera A.Berga vadītais Bezpartejiskais nacionālais centrs šajā ziņā ieturēja mērenāku liberāla konservatīvisma kursu¹³⁰, deklarējot H.Asara “jaunā nacionālisma” idejas. Norobežojoties no valdošā partiju interešu gara un partejiskuma izpausmēm, jaunā organizācija izvēlējās pasvītroti apolitisku nosaukumu un tika reģistrēta kā kultūras organizācija.

Abas jaunās partijas savā veidolā un teorētiskajās nostādņēs izvirzīja pretenzijas uz vispārnacionālu interešu un mērķu pārstāvniecību, īpaši pasvītrojot atstumto un sociāli un politiski mazāk aizsargāto sabiedrības aprindu vēlmes un centienus, un šādas pārstāvniecības objektīvo nepieciešamību apliecināja 1.Saeimas vēlēšanas 1922. gadā, kurās gan Kristīgā savienība, gan Bezpartejiskais centrs katra ieguva četras tautas pārstāvju vietas. Tomēr, neskatoties uz savas teorētiskās platformas ārējo pievilcību un pirmajiem politiskajiem panākumiem, jaunajām partijām katrai atsevišķi un abām kopā bija tādas iezīmes, kas sašaurināja to iespējas un neļāva pilnībā aptvert visu to deklarācijās orientēto aprindu centienus un intereses. Kristīgo nacionālistu vājais punkts bija idejiskā un politiskā tuvība A.Niedram, kurš

1920. gadu sākumā jau tika vērtēts kā “tautas nodevējs” un sabiedrības spriedumos asociējās ar “melnsvārču” reakciju. Šaubas par partijas un tās vadītāju principialitāti rosināja arī presē izteiktie spriedumi, tostarp, sociāldemokrātu atkārtotais apgalvojums, ka savienība pastāv “no baronu un” ebreju “spekulantu kapitāliem”¹³¹. Bezpartejisko nacionālo centru, savukārt, visvairāk kompromitēja tā līderu sociālais statuss, un ar politisko oponentu aktīvu līdzdalību A.Berga partija jau ar pirmajiem soļiem tika uztverta pirmkārt un, nereti, arī vienīgi kā bagātās latviešu pilsonības interešu paudēja un aizstāve. Bez tam, deklarējot apolitiskumu kā pretstatu valdošajam partejiskuma garam, bet, tajā pat laikā, tomēr piedaloties valsts pārvaldes struktūru vēlēšanās, A.Berga partija darbojās pastāvošās politiskās sistēmas ietvaros un pēc tās noteikumiem, tādējādi, būtībā, akceptējot šo sistēmu un asi kritizētās partejiskuma izpausmes. Taču, pat neskatoties uz Kristīgās savienības “šaubīgo” principialitāti un Bezpartejiskā nacionālā centra līderu sociālo piederību, būtiskākais un noteiktu sabiedrības aprindu izpratnē noteicošais abu partiju trūkums bija to statusā neizbēgami ietvertie taktisko līdzekļu ierobežojumi, kas neatbilda radikālāk noskaņoto aktīvas darbības cilvēku uzskatiem un nostājai. Turklāt, kā liecināja vēlēšanu rezultāti, neskatoties uz zināmiem panākumiem, ar parlamentārām metodēm, caur vēlēšanām labējie politiskie spēki, vismaz pagaidām, nevarēja cerēt uz nopietnu, pietiekami lielu ietekmi un lomu valsts dzīvē. Šajā situācijā, kad zināmu aprindu vēlme aktīvi, un, pretstatā parlamentāro partiju “ilgajam” kompromisu ceļam, tūlīt – “reāli” un nekavējoties – ietekmēt valsts un sabiedrības procesus bija acīmredzami nesavienojama ar piedalīšanos “veikalnieciskajā” partiju politikas sistēmā, izvirzot prasību parlamentārās darbības metodes papildināt vai pat aizstāt ar citiem, radikālākiem cīņas līdzekļiem, kļuva skaidrs, ka vienīgā iespēja savu centienu īstenošanā ir sabiedriskas – nepartejiskas un ārpusparlamentāras – organizācijas veidolā.

Sabiedrisko organizāciju dzīvē 1920. gadu sākumā bija vērojams uzplaukums, un, salīdzinājumā ar partijām, tām, sabiedrības uztverē, līdzās citām iezīmēm, piederēja vēl kāda neapšaubāma priekšrocība – atmiņas par biedrību īpašo lomu tautiskās atmodas laikmetā un latviešu sabiedriskās kopdarbības veidošanā. Atsaucot šīs atmiņas, jaunās pēckara biedrības vairāk vai mazāk atklāti pretendēja uz tradīciju turpināšanu, tādējādi it kā mēģinot uzurpēt arī šo tradīciju bijušos laurus¹³². Kā viena no pirmajām 1920. gada sākumā darbību atjaunoja 1917. gadā dibinātā **Latviešu Jaunatnes savienība (LJS)**, deklarējot par savu mērķi “neatkarīgi demokratiskā garā” rūpēties par latviešu jaunatnes izglītību, garīgo un fizisko attīstību¹³³. Savienībai strauji sekoja virkne citu biedrību, kuru dibināšanā un darbībā visai aktīvi iesaistījās bijušie bēgļi un demobilizētie kareivji : tieši šo aprindu nacionāli noskaņotā jaunatne, kurai LJsavienības “demokrātisms” šķita pārlietu izplūdis, 1920. gada vasarā lika pamatus **Latviešu Nacionālās Jaunatnes savienībai (LNJS)**. Atšķirībā – bet ne pretstatā – no LJsavienības, LNJsavienība par mērķi uzstādīja centienus “modināt un audzināt jaunatnē valstiski – nacionālo izpratni un apziņu, nostājoties ārpus visām politiskām partijām”, un tādējādi virzīt savu darbību “uz šķiru naida izbeigšanu Latvijas nākošās paaudzēs”¹³⁴. Jaunās savienības dibināšana izsauca plašu atbalstu un interesi sabiedrībā, un tās atklāšanas svētkos jūnijā piedalījās gan valdības, gan Satversmes sapulces, gan Sabiedroto misiju pārstāvji Latvijā¹³⁵. Pirmā – “sajūsmas un aizrautības”¹³⁶ – gada laikā savienība izvērtās par nozīmīgu nacionālās jaunatnes vienojošu centru un tās biedru rindās, līdzās citiem, šajā laikā bija redzamas trīs spilgtas un jaunatnes sabiedriskajā darbībā ievērojamas personības – Jānis Štelmahers, Indriķis Pone un Gustavs Celmiņš –, katrs no kuriem, dibinot un vadot veselu virkni organizāciju, 1920.-30. gados savā darbībā apzīmēja dažādus novirzienus latviešu nacionālisma ietvaros. Taču jau 1921. gada septembrī LNJsavienības kā “nacionālas organizācijas” prestižs daudzu acīs saņēma spēcīgu triecienu, ko izraisīja ziņa, ka savienības vadītājs J.Štelmahers esot

“protežējis” ebrejus “Latvijas augstskolā”¹³⁷. Šīs ziņas ietekmē nacionāli noskaņotajās aprindās parādījās skeptiska attieksme pret savienību, kuru tagad sauca par “Štelmaheristiem un par” ebreju “biedrību”¹³⁸. LNJsavienības iekšējā dzīvē šis skandāls iezīmēja pavērsienu, kas, vispirms, bija saistīts ar straujām Valdes sastāva izmaiņām : no 9 Valdes locekļiem 1921. gada septembrī 1922. gada februārī savā amatā bija palicis tikai viens. Par savienības priekšsēdētāju strauji izvirzījās I.Pone¹³⁹, kurš, kā liecināja jau pirmās Valdes sēdes, īpaši akcentēja disciplīnas un biedru aktīvas darbības nepieciešamību. “Iekšējās dzīves pārveidošanas darbs uz jauniem pamatiem”¹⁴⁰ sākās ar biedru pārreģistrēšanos, kuras mērķis bija noskaidrot biedru attieksmi pret savienību un atbrīvoties no kādreiz sajūsminātajiem gadījuma līdzskrējējiem. Šai sakarā LNJsavienības II kongress 1922. gada maijā, starp citu, konstatēja, ka “nodaļu dzīvē ir nomanāms vispārējs pagurums”, un deklarēja : “Tad jau labāki ir būt skaita ziņā mazākiem, bet ar stipru pienākuma apziņu”¹⁴¹. Par šīs “pašattīrīšanās” akcijas nozīmi liecināja tas, ka no aptuveni 1500 savienības Centra biedriem pārreģistrējās tikai 432 biedri¹⁴². Jau 1922. gadā savienības popularitāte atkal sāka pieaugt un 24 jaundibinātās nodaļas¹⁴³ bija neapšaubāms jaunās Valdes radikālā kursa panākumu apliecinājums. Neatrisināta palika viena, taču būtiska problēma : savienības materiālā stāvokļa pasliktināšanās¹⁴⁴, kas padarīja kritisku savienības nākotni un aktuālo stāvokli. Materiālās grūtības, iespējams, bija viens no svarīgākajiem faktoriem, kas spieda LNJsavienības vadītājus pievērsties aktīviem apvienošanās centieniem ar LJsavienību. Abu organizāciju Apvienošanās komisiju 1922. gada 19. marta kopsēdē izrādījās, ka apvienošanās galvenais šķērslis ir iespējamās jaunās apvienības nosaukums¹⁴⁵, tomēr visdrīzāk aiz principiālās nepiekāpības nosaukuma izvēlē slēpās citas un, kā varēja nojaust, arī daudz dziļākas un nopietnākas domstarpības. Daļēji uz to norādīja apvienošanās jautājuma izskatīšana LNJsavienības II ārkārtas kongresā maijā, kurā ieradās viens no LJsavienības iekšējās opozīcijas pārstāvjiem J.A.Ozoliņš un uzstājās ar

paziņojumu, ka “L.J.S. delegātu atturīgi – atraidošā izturēšanās ir jāpieskaita tikai L.J.S. delegātu personīgiem uzskatiem”¹⁴⁶. Tādējādi, neskatoties uz LNJsavienības centieniem un, kā uzsvēra pati savienība, arī “pret viņas gribu”¹⁴⁷, apvienošanās tomēr nenotika.

Šajā situācijā, kaut gan LNJsavienības principi un mērķi visumā atbilda radikālāk noskaņoto sabiedrības aprindu centieniem un tās aktuālais stāvoklis 1920. gadu sākumā šķita pietiekami veiksmīgs, savienības attīstības perspektīvas nelikās sevišķi spožas un labvēlīgas, vēl jo vairāk tāpēc, ka, līdzās finansiālām problēmām, savienībai piemita arī vairākas organizatoriskas iezīmes, kurās bija ielikti jau potenciāli izaugsmes trūkumi. Pirmkārt, tas bija pēc jau pieminētā bijušā savienības valdes priekšnieka J.Štelmahera “kļūmīgā soļa”¹⁴⁸ sakompromitētais LNJsavienības prestižs, kas bija un vismaz tuvākajā nākotnē arī palika kā savienības darbības melnais traips. Otrkārt, savienības nosaukumā ietvertā norāde uz jaunatni zināmās nacionāli konservatīvajās aprindās varēja izsaukt asociāciju ar nenosvērtību un avantūrisku organizācijas darbībā un raksturā, bet vēl vairāk varēja atstumt īpašie vecuma ierobežojumi savienības biedru kategoriju principā, kas lēmēja balstiesības paredzēja aktīvajiem (vēlāk – pilntiesīgajiem) biedriem, kuri varēja būt tikai līdz 30 gadu vecumam, kamēr pēc šī vecuma biedrs varēja būt tikai biedrs veicinātājs ar padomdevēja balstiesībām¹⁴⁹. Nemaz nerunājot par savdabīgo “vecuma” cenza robežu, šis princips, turpinot tā konsekvenci, it kā lika saprast, ka “vecie” ir derīgi tikai padomu došanai. Abu šo faktoru ietekmē, neskatoties uz rosīgo darbību un pievilcīgajiem mērķiem, arī Latviešu Nacionālās Jaunatnes savienības ietvaros plašāka nacionālo spēku konsolidācija izrādījās apgrūtināta, izvirzot nepieciešamību pēc pilnīgi jaunas un uz citiem pamatiem balstītas organizācijas. Bet kādas?

Ievērojot jaunas organizācijas dibināšanā ieinteresēto aprindu noskaņojumus un centienus un jau pastāvošo sabiedriski politisko apvienību pieredzi un trūkumus, nekādas šaubas neatstāja jaunās organizācijas kontūrām

vienīgi pieņemamais biedrības statuss un atteikšanās no tiešas līdzdalības parlamentārās pārstāvniecības politiskajā sistēmā. Tas, vispirms, ļautu uzstāties no pāri partijas interesēm stāvoša, vispārības interešu vadīta spēka pozīcijām un, tajā pat laikā, nozīmētu brīvas rokas un, atšķirībā no A.Berga Bezpartejiskā nacionālā centra, arī morālas tiesības pastāvošā “partiju veikala” kultivētā politikānisma gara kritikā. Ne mazāk būtiski bija tas, lai jaunā organizācija būtu orientēta uz iespējami plašākām nacionāli noskaņotām sabiedrības aprindām un, atšķirībā no LNJsavienības, izvairītos no jebkādu pārlieku šauru biedru sastāva ierobežojumu noteikšanas, cenšoties atrast un izvirzīt šīs aprindas vienojošus lozungus un mērķus. Visbeidzot, vēl viena, bet plašāku aprindu izpratnē drīzāk pat varbūt primāra un noteicoša iezīme, kam vajadzēja raksturot jaunās organizācijas centienus, bija nepieciešamība, lai tā kļūtu par “aktīvu patriotisku organizāciju”, kas vērstos pret “visām nelatviskām parādībām Latvijas dzīvē, cīnoties pret tām aktīvi un nevien vārdiem”¹⁵⁰. Ar aktivitāti, šajā gadījumā, pretstatā līdzšinējam latviešu nacionālismam, kas “izteicās galvenā kārtā parādēs, apsveikuma telegrammās un goda mielastos”¹⁵¹, bija jāsaprot reāla uzstāšanās pret valsts un nacionālajām interesēm svešajām parādībām un spēkiem, kuru pastāvēšanai jaunā, liberālisma normu pārņemtā valsts nespēja atrast nopietnus pretargumentus un izrādīt pretestību. Vēl jo skaidrāk un noteiktāk reālas darbības izjusto nepieciešamību apliecināja šādas aktivitātes praktiskie piemēri, kas Latvijā jau bija : savulaik sabiedrības ievērību piesaistījušās sadursmes Liepājā¹⁵², bet īpaši, protams, 1922. gada 1. maija notikumi Esplanādē, kad jau tradicionālo sociālistu mītiņu un svētku runas pārtrauca lielāka skaita, galvenokārt, studējošās jaunatnes izraisītās nekārtības. Patiesībā bija pietiekams pamats uzskatīt, ka tieši Esplanādes notikumiem lēmumā par Nacionalā Kluba dibināšanu piederēja vislielākā un varbūt pat izšķirošā nozīme, un ja, no vienas puses, to stihiskais raksturs daudziem varbūt bija pēdējā norāde uz noteiktas organizatoriskas apvienības trūkumu, liekot rīkoties, tad, no otras, cik ļāva

spriest “Sociāldemokrāta” publicētie mītiņa traucētāju saraksti¹⁵³, šo sadursmi, kaut nosacīti, tomēr visai droši varēja skatīt kā savdabīgu jaunās organizācijas priekšpieteikumu.

Tiktāl par 1922. gada 15. novembrī Rīgas apgabaltiesā reģistrētās organizācijas dibināšanu, liekot pamatus veselam idejiskam un politiskam strāvojumam, varēja runāt kā par objektīvu un likumsakarīgu nepieciešamību, kuras biedru sastāva galvenās tendences, idejiskās pamatnostādnes un organizatoriskie principi tā vai citādi izrietēja un bija skatāmi plašāku vēstures procesu un vispārējās pēckara situācijas nosacījumu kontekstā. Tomēr, lai cik būtiska un noteicoša jaunās organizācijas principiālajā saturā bija tendence, tās dibināšanas pieteikumā līdzās vispārējam tikpat nepārprotami bija arī atsevišķais un šajā nozīmē, pirmkārt, konkrēto cilvēku tīri subjektīvie priekšstati, uzskati un centieni, kurus, neatkarīgi no to nozīmes un ietekmes, nevarēja atstāt neievērotus. Tas liek pievērsties vēl vienam un savā ziņā arī sarežģītākajam organizatoriskās izcelsmes aspektam.

Mēģinot noformulēt galveno un atmetot visu otršķirīgo un pakārtoto, jautājums par subjektīvā faktora nozīmi, būtībā, ir jautājums par fašisma idejas lomu Nacionalā Kluba pirmsākumos un tās ietekmi uz jaunās organizācijas formu un saturu. Iemeslu šādam jautājumam varēja atrast gan dažādo politisko aprindu vairāk ievērotajā latviešu nacionālistu demonstratīvajā apsveikuma rakstā jaunajam Itālijas Ministru prezidentam B.Mussolini 1922. gada novembra sākumā¹⁵⁴, gan Nacionalā Kluba neslēptajos simpātiju apliecinājumos Itālijas priekšstāvim Latvijā, taču, lai cik izteiksmīgi, tie bija apliecinājumi tikai “*post factum*” un kā tādus tos varēja skaidrot visai atšķirīgi. Būtiskākā un laikum arī vienīgā patiešām nopietnā norāde¹⁵⁵, kas deva pamatu šādam jautājumam, bija pirmās dibināšanas sapulces iespaidā jau 31. augustā publicētā E.Blanka skatījuma spriedumos formulētā jaunās organizācijas vispārējo centienu deklarācija, kurā ar organizācijas dibināšanu tika saistīts “latvju fašisma” attīstības sākums¹⁵⁶. Ievērojot, ka paziņojuma autors bija viens

no LNK dibinātājiem, fašisma pieminēšanu, pat ja tā bija tikai E.Blanka asociācija, nevarēja uzskatīt par nejaušu, lai gan pati par sevi tā, protams, vēl neļāva spriest, cik daudz aiz šī vārda stāvēja nopietna izpratne un praktiska vēlme tai sekot. Vienīgā iespēja kaut daļēji un, trūkstot citām norādēm, tikai vispārīgos spriedumos izsvērt fašisma idejas lomu Kluba dibināšanā bija mēģināt to atklāt caur šīs idejas iespējamās parādīšanās un izcelsmes prizmu, pieņemot, ka idejas izcelsme un tās konkrētais izpratnes saturs LNK pirmsākumos atradās varbūt nosacītā, tomēr nepārprotamā un pietiekami ciešā kopsakarībā.

Runājot par fašisma idejas klātbūtni Nacionālā Kluba pirmsākumos un tās varbūtējo izcelsmi, nopietnāk, acīmredzot, ir skatāmi divi pieņēmumi. Pirmo no tiem varētu apzīmēt par Nacionālā Kluba organizatoriskās izcelsmes aspektu, ar to, šajā gadījumā, domājot abas jaunatnes savienības kā organizācijas, kurām bija vislielākā nozīme Kluba dibināšanā un šajā kontekstā pieļaujot, ka fašisma idejas parādīšanās tā vai citādi bija saistīta ar to līdzdalību sabiedriskajā dzīvē. Tiesa, Latviešu Jaunatnes savienības saikne ar jaundibināto organizāciju bija vairāk formāla un izpaudās vienīgi zināmā – vairāk nekā vienkārši nejaušā, tomēr arī ne pārliecinošā – biedru sastāva sakritībā¹⁵⁷, tāpēc teiktais, galvenokārt, ir attiecināms uz Latviešu Nacionālās Jaunatnes savienību, uz kuras īpašo lomu Kluba dibināšanā norādīja gan kopējā mītnes vieta – Martas ielā 5 (starp citu, kopējā arī ar 1920. gadā dibināto Bēgļu reevakuācijas biedrību) –, gan tas, ka savienība kļuva par pirmo Nacionālā Kluba kreditoru¹⁵⁸, gan, visbeidzot, vairs ne tikai zināma, bet jau izteikta un uzkrītoša LNJsavienības un LNKluba vadošā sastāva sakritība¹⁵⁹. Minētie apsvērumi ir pietiekami būtiski, lai varētu apgalvot, ka LNJsavienība lielā mērā bija uzskatāma par Nacionālā Kluba organizatorisku priekšteci, taču, tajā pat laikā, teorētisko uzskatu, nostādņu un, kas šajā gadījumā ir svarīgi, arī fašisma izpratnes ziņā savienība nespēja uzrādīt gandrīz neko (atzīmēsim vien, ka LNJS 1921. gadā uz īsu brīdi izdots žurnāls “Dzintarzeme” apstājās pēc trešā

numura, nesot savienībai gandrīz 100`000 rubļu deficītu¹⁶⁰). Protams, ievērojot 1920. gadu sākumā Latvijā vispār vērojamo īpašo attieksmi pret Itāliju¹⁶¹ un fašisma ciešo asociāciju ar šo valsti, ievēribu piesaista savienības pirmā priekšnieka J.Štelmahera vēl 1919. gadā Ārlietu ministrijai adresētajā darba pieteikumā izteiktais lūgums uzticēt viņam “kādu atbildīgāku uzdevumu, sevišķi, ja tas būtu iespējams, Latvijas sūtniecībā Itālijā”¹⁶² un vēl jo vairāk savienības īpašie uzmanības apliecinājumi Itālijai un pirmajam Itālijas sūtnim Latvijā (lai gan, cik var spriest, pirmais Itālijas sūtnis Dž.M.Vivalba (*Gino Macchioro Vivalba*), kurš Latvijā bija ieradies 1920. gada martā, pats, visdrīzāk, neizrādīja īpašas simpātijas fašismam¹⁶³), cita starpā par godu Itālijas balsij Tautu savienībā¹⁶⁴ 1920. gada 19. decembrī sarīkojot Rīgā tautas manifestāciju¹⁶⁵, taču neviens no šiem faktiem nekādi neatspoguļojās Kluba dibināšanā un, visdrīzāk, nekas vairāk par tīri ārpolitiskām simpātijām aiz tiem arī neslēpās. Tādējādi, lai arī pilnībā nenoraidot organizatoriskā aspekta nozīmi, patiesībā ir grūti atrast argumentus, kas apliecinātu un ļautu fašisma pieminēšanu Nacionalā Kluba dibināšanā uzskatīt par LNJsavienības centienos radušos ierosmi, tāpēc dotajā gadījumā drīzāk, šķiet, tomēr bija jārunā par idejas “importu” vai, būtībā, par tiem cilvēkiem, kuri dibināja jauno organizāciju.

Ideju “imports” īpatnējos pēckara apstākļos Latvijā bija pietiekami izplatīta parādība : bijušie bēgļi un kareivji, atgriežoties mājās, nesa sev līdzi ne tikai jaunu pieredzi, bet arī “svešas” idejas un uzskatus, kas drīz vien pieteica sevi Latvijas sabiedriskajā dzīvē¹⁶⁶. Šajā situācijā izsekot ideju izcelsmei bija ļoti sarežģīti, atstājot lielu vietu minējumiem un varbūtībām, taču nenoteiktība vēl nenozīmēja, ka te nevarēja saskatīt zināmas vairāk vai mazāk strikti apzīmētas likumsakarības. Starp LNK dibināšanas sapulcē sanākušajiem “34 abu jaunatnes savienību biedriem, kareivjiem, ierēdņiem un strādniekiem”¹⁶⁷ bija vairāki pazīstami sabiedriskie darbinieki, tostarp, jau pieminētais E.Blanks, tomēr ievērojot noteiktus apsvērumus, lielāku uzmanību pelnīja tie Nacionalā

Kluba dibinātāji – un ne tikai dibinātāji šī vārda burtiskā izpratnē, bet tie cilvēki, kuri plašākā nozīmē bija saistīti ar jaunās organizācijas rašanos un kurus, pēc analogijas ar vācu nacionālsociālistiem, varētu apzīmēt kā “pirmo stundu aktīvos nacionālistus” –, kuru vārdi tā vai citādi savulaik bija atrodami Tālo Austrumu bēgļu un kareivju sarakstos. Līdzās citam, viņus izcēla ne tikai kara laikmetam raksturīgie biogrāfijas pavērsieni, bet arī aktīvāka dzīves pozīcija un lielāks uzskatu vispārinājums : ne velti daudzi no viņiem apzinājās “esam redzējuši plašāku pasauli” nekā Latvijā palikušie¹⁶⁸. Ciešie sakari ar sabiedroto – sevišķi franču un čehu – militārajām misijām un karaspēka formējumiem ļāva iepazīties ar jauniem idejiskiem un politiskiem strāvojumiem un uzskatiem¹⁶⁹. Un visbeidzot, fakts, ka šo bēgļu un kareivju ceļš uz dzimteni veda caur Vidusjūru¹⁷⁰ ir kaut arī ne viennozīmīga, tomēr pietiekami izteiksmīga norāde, lai tieši ar viņu atgriešanos saistītu *fašisma* vārdu. Tāpēc viņu visai ievērojamā pārstāvniecība Kluba dibinātāju aprindās ne tikai no sociāli psiholoģiskā – ne tikai no viņiem tuvo noskaņojumu –, bet arī no idejiskā – politisko uzskatu – aspekta nebūt neizskatījās nejauša vai negaidīta.

Viena no kolorītākajām personībām starp “pirmo stundu aktīvajiem nacionālistiem” bija pirmais nopietnākais aktīvā nacionālisma ideologs V.Smaren-Savinskis. Par piedalīšanos 1905. gada notikumos izsūtīts uz Sibīriju, 1918.-1919. gados viņš karodznieka dienesta pakāpē pilda sevišķu uzdevumu virsnieka pienākumus pie Latvijas priekšstāvniecības Tālajos Austrumos¹⁷¹, bet jau 1920. gadu sākumā kā oficiāls valsts ziņu aģentūras LTA pārstāvis darbojas Latvijas sūtniecībā Maskavā. Tieši neskaidrā V.Smaren-Savinska darbība Maskavā un iespējamā loma Latvijas sūtņa F.Vesmaņa atsaukšanā¹⁷² bija tā, kas līdz ar Nacionalā Kluba dibināšanu kļuva par iemeslu Latvijas kreisās preses pirmajiem uzbrukumiem aktīvā nacionālisma vadoņu pagātnei¹⁷³. Protams, ne visu Nacionalā Kluba dibinātāju karjeras pavērsieni bija tik izteiksmīgi un strauji, tai skaitā arī LNK pirmā priekšnieka I.Pones

biogrāfija, kurš 1916. gadā beidzis Kazaņas reālskolu, nākamos četrus gadus bija mācījies Voronežas lauksaimniecības institūtā¹⁷⁴. Taču vislielāko interesi un ievērību starp “pirmo stundu aktīvajiem nacionālistiem”, neapšaubāmi, izsauca cilvēks, kuram aktīvā nacionālisma pirmsākumos bija īpaša, kaut arī neviennozīmīga loma. Latvijā 1920. gadu sākumā šis cilvēks bija pazīstams kā profesors J.A.Ozoliņš. Nācis, pēc paša vārdiem¹⁷⁵, no mazturīgas ģimenes, viņš izglītību iegūst Rīgas Aleksandra ģimnāzijā, bet no 1913.-1917. gadam studē Kalifornijas Universitātē. Amerikā viņš izvērs rosīgu literāro darbību, publicējot savus dzejoļu krājumus un 1915.-1917. gados vadot literāru mēnešrakstu “Prometejs”, kurā faktiski ir arī vienīgais rakstu autors (no šī laika nāk tradīcija politiskos ievadrakstus parakstīt kā J.Ozoliņam, bet literāros darbus kā J.Burtniekam). Kā liecina mēnešraksta saturs, acīmredzamas ir tā vadītāja simpātijas anarhismam un, kas ir būtiskākais, tieši anarhisma nostādēs ietvertajam naidam pret “pūļa demokrātiju”¹⁷⁶; šajā ziņā var pilnīgi piekrist 1916. gadā Maskavas latviešu preses apskatnieka izteiktajam spriedumam, ka “vai katrā burtnīcā Burtnieks-Ozoliņš dēvē sevi par neatzītu ģēniju, kuram pretim stata trulo, aklo, melīgo pūli”¹⁷⁷. Tādējādi, cik vien var runāt par noteiktu pārliccību un tās konsekvenci, J.A.Ozoliņa 1920. gadu sākumā Latvijā paustajiem politiskajiem uzskatiem, un, šajā gadījumā, tieši noraidošajai attieksmei pret demokrātiju¹⁷⁸, bija daudz nopietnākas un dziļākas saknes.

1917. gadā J.A.Ozoliņš beidz studijas un dodas uz Japānu, kur gadu nostrādājis Amerikāņu vidusskolā, viņš nākamos divus gadus pasniedz estētiku un angļu literatūru Kvansejas Universitātē Kobē¹⁷⁹. Arī Japānā viņš izvērs rosīgu literāru un sabiedrisku darbību, 1921. gadā izdodot brošūru par Latviju “Dzintarzeme”, kuru nosūta vienam no pieciem visietekmīgākajiem Japānas politiskajiem vadītājiem – marķīzam Sajondzsi¹⁸⁰. Ievērojot J.A.Ozoliņa statusu un sakarus, nav brīnums, ka viņš kādu laiku ir arī Latvijas Valdības diplomātiskais un konsulārais aģents Japānā, kārtojot latviešu lietas ;

interesanta šai sakarā ir viņa piezīme, ka lielajā nenoteiktībā ar Latvijas pilsoņu dokumentu atzīšanu vislabvēlīgākie, vīzējot Latvijas pilsoņu pasēs, šķietas Itālijas vēstniecības darbinieki¹⁸¹. Ļoti iespējams, ka tieši Japānā J.A.Ozoliņš arī iepazīstas un satuvinās ar jaunajām pēckara radikālajām un ne tikai itāļu idejiskajām un politiskajām strāvām, par ko, vismaz netieši, ļauj spriest “LNK Biļetena” 3. numurā publicētais raksts “Nacionālisms Japānā”, kas ar aktīvajam nacionālismam netipisku interesi par politiskajiem procesiem Āzijā visai detalizēti runāja par nacionālisma kustību Japānā un akadēmisko aprindu lielo ietekmi tajā¹⁸². Katrā ziņā 1920. gadu sākumā J.A.Ozoliņš ir viens no Tālo Austrumu latviešu sabiedrības redzamākajiem darbiniekiem, un kā par tādu par viņa izbraukšanu uz dzimteni kopā ar ģenerāli R.Bangerski savā pirmajā numurā rakstīja arī Nacionālā centra oficiozs “Latvis”¹⁸³.

Par J.A.Ozoliņa atgriešanos Latvijā – ar to, šajā gadījumā, domājot varbūtējo un visai iespējamo pieturvietu Itālijā –, vienlīdz kā par viņa konkrēto lomu Nacionālā Kluba dibināšanā, tiešu un skaidru liecību trūkst. Viņa sabiedrisko rosību Latvijā apliecināja preses ziņas par 1922. gada 28. jūlijā teikto apsveikuma runu pie ASV sūtniecības sakarā ar Latvijas *de jure* atzīšanu¹⁸⁴ un tuvojošos 1. Saeimas vēlēšanu saraksti, kuros profesora un Latviešu jaunatnes savienības Centrālās valdes locekļa J.A.Ozoliņa vārds bija atrodams starp Latvijas jaunzemnieku savienības kandidātiem¹⁸⁵. Šīs norādes liecināja par J.A.Ozoliņa aktīvajiem politiskās karjeras centieniem, taču, ievērojot gan viņa līdzšinējos uzskatus, gan darbību, tās neļāva apšaubīt viņa klātbūtnes likumsakarību LNK dibināšanā. Visās pirmajās atsauksmēs par Kluba dibināšanu tieši viņš tika minēts kā tā dibinātājs un vadītājs¹⁸⁶, turklāt, visai izteiksmīga liecība J.A.Ozoliņa nopelniem organizācijas pirmsākumos bija viņa – jau kā oficiāla Kluba pārstāvja – vizīte Itālijā 1923. gada aprīlī¹⁸⁷. Šīs vizītes praktisko nozīmi un rezultātus jaunās organizācijas pastāvēšanā diez vai vajadzētu pārvērtēt¹⁸⁸, tomēr svarīgs šajā gadījumā bija jau pats fakts. Visu minēto apstākļu kontekstā ir jāatzīst, ka par tik, par cik vispār var runāt par

fašisma idejas ietekmi un lomu Latvju Nacionalā Kluba dibināšanā, tās parādīšanās visdrīzāk bija saistāma tieši ar J.A.Ozoliņa vārdu un tieši viņu var uzskatīt par fašisma “idejas krusttēvu” LNK pirmsākumos.

Raksturojot aktīvā nacionālisma rašanos kopumā un tā kopsakarības ar citu radniecīgu strāvojumu izcelsmi, svarīgākais, kas ir jāatzīmē, ir secinājums, ka, atspoguļojot plašākus pēckara Eiropas attīstības procesus un tendences, vairākos būtiskos savu nostādņu un principu aspektos aktīvais nacionālisms tomēr izrādījās pietiekami īpatns, lai apgalvotu, ka tā parādīšanās bija konkrētajos Latvijas vēsturiskās situācijas sociāli psiholoģiskajos, saimnieciskajos un politiskajos nosacījumos izaugusi likumsakarība. Tas, kur aktīvā nacionālisma rašanās Latvijā bija skatāma kā noteikta Eiropas valstīm līdzīgo pēckara procesu sastāvdaļa, bija attiecināms uz noteiktām sabiedrības grupām raksturīgo pēckara noskaņojumu veidošanos un šajā aspektā būtiskāki ir divi secinājumi. Pirmkārt, noskaņojumi un idejas, kuriem nebija nekāda pamata un aizmetņu pirmskara sabiedrībā un kuru izcelsme bija saistāma vienīgi ar Pasaules karu un tā rosinātajiem procesiem, ļāva skatīt aktīvo nacionālismu kā vienu no spilgtākajiem apliecinājumiem tam, ka radikāli nacionālo strāvojumu rašanās galvenās saknes bija meklējamas Pasaules kara izsauktajās tendencēs¹⁸⁹. Šim spriedumam ir svarīga nozīme uzsverot to, ka gan valstīs ar senu sabiedriskās domas un politiskās kultūras tradīciju – kā Vācijā un Francijā –, gan valstīs ar ļoti ierobežotām sabiedrības politiskās kopdzīves tradīcijām – kā, šajā gadījumā, Latvijā – pēc Pasaules kara gandrīz vienlaikus parādījās savā būtībā ļoti līdzīgi strāvājumi, tādējādi pietiekami skaidri parādot, ka iepriekšējo laikmetu procesiem un idejiskajām tendencēm šo strāvājumu ģenēzē bija tikai otršķirīga, pakārtota nozīme un savas izcelsmes saturā šie strāvājumi bija nenoliedzams *pēckara fenomens*¹⁹⁰. Otrkārt, svarīgi ir norādīt uz šos jaunus noskaņojumus nesošo aprindu sastāvu. Ne tikai nokavējušas, bet ar Tautas padomes un Satversmes sapulces nostādnēm arī atstumtas no

politiskās līdzdarbības un izjūtot vilšanos jaunās valsts un sabiedrības attīstības pamatprincipos, bijušo bēgļu un kareivju aprindas jau drīz vien pēc atgriešanās sāka paust kritisku attieksmi pret noteiktām pastāvošās realitātes iezīmēm. Svarīgi, šajā gadījumā, ir uzsvērt nevis vienkārši bijušo bēgļu un kareivju, bet tieši “atgriezušos” sabiedrības grupu īpašo lomu un vietu kritiski noskaņoto sabiedrības aprindu pārstāvniecībā, kas ne tikai ar svešatnei vispār raksturīgo attieksmi pret nacionālo apziņu padarīja saprotamāku pašu šo noskaņojumu saturu, bet no šī aspekta ļāva arī runāt par acīmredzamu un pietiekami izteiktu kopsakarību vairāku pēckara radikālo strāvojumu izcelsmē. Šī nacionāli radikālo strāvojumu vadoņu izvirzīšanās no savulaik ārpus dzimtenes dzīvojušajām aprindām norādīja uz noteiktu psiholoģisku un tīri personīgu motīvu svarīgo lomu un nozīmi šo strāvojumu izcelsmē un pastāvēšanā¹⁹¹. Bez tam, atzīmējot citas kopsakarības šajā sakarā var atzīmēt, ka, tāpat kā dažās citās valstīs (īpaši Polijā), arī Latvijā pēckara iekšpolitiskajos procesos būtisku nozīmi ieguva nesaskaņas starp dažādu formējumu bijušajiem kareivjiem un uzkrītošā Tālo Austrumu bijušo kareivju un bēgļu līdzdalība aktīvā nacionālisma pirmsākumos šo saikni padarīja vēl izteiktāku. Te aktīvajā nacionālismā varēja saskatīt zināmu līdzību ar čehu “fašistiem”, par kuru vadoni 1926. gadā kļuva bijušais čehu leģionāru Sibīrijā komandieris R.Gaida¹⁹².

Tik tālu, cik runa bija par kritisko pēckara noskaņojumu veidošanos un tos pārstāvošajām sabiedrības grupām, procesus Latvijā nevarēja izcelt no vispārējā Eiropas konteksta, taču jau centienos izteikt un formulēt šos noskaņojumus iezīmējās būtiski īpatnējas un acīmredzami “latviskas” nostādnes. Galvenā kritiski noskaņoto sabiedrības aprindu uzskatus vienojošā nostādne, kas, atšķirībā no vēsturisko apstākļu noteiktā dzimtenes politisko spēku liberālisma, raksturoja veselu virkni 1920. gadu sākumā dibināto politisko un sabiedrisko organizāciju deklarācijas, bija prasība pēc daudz noteiktākas nacionālisma strāvas valsts dzīvē. Iekļaujoties šo organizāciju

virknē, vairākas no aktīvā nacionālisma pirmajās deklarācijās uzsvērtajām nostādnēm bija tādas, kas, raksturojot visus pēckara nacionāli radikālos strāvojumus, savā būtībā atspoguļoja vispārējos pēckara noskaņojumus un apliecināja vienīgi strāvojuma piederību savam laikam – ar šo atziņu, dotajā gadījumā, pasvītrot, ka, piemēram, aktīvā nacionālisma antikomunisms bija skatāma nevis kā kaut kur pārņemta, bet no laikmeta norisēm izaugusi ideja –, taču vairākas strāvojuma pirmo deklarāciju nostādnēs – nepatika pret sveštautiešiem un “nelatviskajiem latviešiem”, krasi noraidošā attieksme pret Vācijas un Krievijas tieksmēm un, īpaši, nostāja pret valsts varu, nevis noliedzot, bet deklarējot vēlmi tikai palīdzēt stingras nacionālas politikas centienos – nepārprotami norādīja uz aktīvā nacionālisma uzskatu vietējo izcelsmi. Šajā pat sakarā ne mazāk svarīgi ir tas, ka, atšķirībā no citām valstīm, spēcīgas un ietekmīgas nacionāli konservatīvas strāvas un nopietnas nacionālisma filozofiskās domas tradīcijas trūkums aktīvo nacionālismu padarīja par salīdzinoši tīru ģeoloģisku strāvojumu, kas nenesa sevī citu, agrāku ideju uzslāņojumu un kura idejiskās saknes bija meklējamas gandrīz tikai un vienīgi pēckara apstākļos. Visbeidzot, īpatnējais, konkrēto Latvijas iekšpolitisko apstākļu nosacījumu diktētais raksturoja arī aktīvā nacionālisma organizatoriskos principus. Apstākļos, kad kreiso politisko spēku ietekmē un dažkārt atklāti nevalstiskajās uzstāšanās saskatot nepieciešamību pēc nekavējošas, tūlītējas un praktiskas rīcības, bijušo kareivju un bēgļu radikālāk noskaņotās un galvenokārt jaunatnes aprindas bija nonākušas pie atziņas par jaunas organizācijas dibināšanu nepieciešamību, svarīgi bija ievērot Latvijas politiskajai dzīvei raksturīgo ironisko un pat skeptisko attieksmi pret lielo partiju skaitu un partiju dibināšanu kā tādu. Šajā situācijā izvēlētais jaundibinātās organizācijas – Latvju Nacionalā Kluba – nepartejiska spēka statuss un tā pamatojums pilnībā atbilda Latvijas iekšpolitiskās dzīves kontekstam un nosacījumiem un tieši tas savā ziņā varbūt bija visbūtiskākais,

kas aktīvo nacionālismu tā pirmsākumos atšķīra no citu valstu radniecīgajiem strāvojumiem.

¹ Ziņa par 1922.gada 29.augusta LNK dibināšanas sapulci, kurā tika pieņemts lēmums dibināt organizāciju un ievēlēt tās statūtu izstrādāšanas komisija, bija lasāma gandrīz visu galvaspilsētas laikrakstu slejās, bet ja "Jaunākās Ziņas" sākotnēji aprobežojās ar notikušās sapulces gaitas izklāstu /Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30.augusts./ un tikai 14.novembra numurā pirmo reizi publicēja A.Krodera pārdomas par "fašismu Latvijā" /A. Kroders. Fašisms Latvijā. // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 14.novembris./, tad citi laikraksti jau tūlīt deva arī savus vērtējumus, runājot par "latviešu aktīvajiem nacionālistiem" /Segodņa. – 1922. – 2.septembris./ vai, kā "Socialdemokrāts", vēl tiešāk – "Latvijas fašisti organizējas" /Socialdemokrāts. – 1922. – Nr.196/.

² Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30.augusts.

³ Savas rašanās vēsturiskā nepieciešamība bija viena no svarīgākajām LNK pirmo deklarāciju nostādnēm, uzsverot, ka ideja par šādas organizācijas dibināšanas nepieciešamību jau pastāvēja sen, tā "bija no pārdzīvojamā laikmeta dzemdēta ideja" un tieši "tāpēc L.N.K. dibināšana un viņa pirmie soļi atrada tik dzīvu atbalstu visplašākajās tautas masās". – Latvju Nacionālais Klubs, viņa mērķi un darbība. – R., 1923. – 10.lpp. Vēlreiz pie šīs domas aktīvā nacionālisma deklarācijas atgriezās 1925.gada sākumā, kad, pretstatot laika nepieciešamības un bez vajadzības radītos politiskos novirzienus, izskanēja pārliecība: "Mēs ticam, ka mūs sauc laiks". – Laiks un uzdevumi. // Imantas Gars. – 1925. – 7.marts.

⁴ Runājot par ikviena politiska strāvojuma veidošanās likumsakarībām un, šajā gadījumā, par politiskas ideoloģijas veidošanos un sekojot spriedumam, kas koncentrēti definēja politisku ideoloģiju kā kādā momentā aktualizētas filozofiskas vai teorētiskas nostādnes /R.C.Macridis. Contemporary Political Ideologies: Movements and Regimes. – Boston, Toronto, 1986. – 3.p./, katra politiska strāvojuma ģenēzē varēja nošķirt to jautājumu un problēmu loku, kas, no vienas puses, bija attiecināms uz noteiktu sabiedrības grupu konkrētam laikmetam raksturīgu interešu un noskaņojumu parādīšanos un, no otras, uz šo sabiedrības grupu interesēm un noskaņojumiem atbilstošu filozofisku vai teorētisku uzskatu pārvēršanos politiskā ideoloģijā.

⁵ Uz pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas – Latvju Nacionālā Kluba – dibināšanas saikni ar bijušo bēgļu aprindām norādīja pietiekami izteiktā kopsakarība Kluba pirmo redzamāko personu biogrāfijās (no dažādām vietām Latvijā bija atgriezušies bijušais Voronežas lauksaimniecības institūta audzēknis I.Pone, bijušais Maskavas latviešu bēgļu darbinieks E.Blanks, bijušais sevišķu uzdevumu virsnieks Tālajos Austrumos V.Smaren-Savinskis un nesena Latvijas goda konsuls Japānā J.A.Ozoliņš), taču runa, šajā gadījumā, ir ne tikai par vienu – kaut arī noteiktu, tomēr dažādi traktējamu – biedru sastāva iezīmi, bet par daudz tiešāku un savā ziņā pat organizatorisku saikni, ko apzīmēja ne vien Kluba pirmā mītnes vieta Martas ielā 5, kur bez Latviešu Nacionālās Jaunatnes savienības atradās arī 1920.gadā dibinātā Bēgļu reevakuācijas biedrība, bet arī tūlīt pēc LNK dibināšanas pirmās sapulces saņemta un īpaši atzīmētā apsveikuma telegramma no latviešu optācijas komisijas Maskavā. – Jaunākās Ziņas. – 1922. – 12.septembris. Kaut arī bez konkrēta pamata, šo sakarību kontekstā uz minējumiem rosināja presē parādījusies ziņa par Bēgļu reevakuācijas biedrības 1922.gada jūlija beigās (t.i., tieši mēnesi pirms Kluba dibinātāju pirmās sapulces) rīkoto bijušo bēgļu organizāciju darbinieku sapulci. – Tautas varoņu piemiņa. // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 1.augusts.

⁶ Plašāk par latviešu sabiedriskās domas veidošanos un tās vēsturiskajiem nosacījumiem skat.: E.Blanks. Latvju nacionālā doma sadzīves cīņū ugunīs. – R., 1923.; L.Dribins. Nacionālais jautājums Latvijā 1850-1940. Historiogrāfisks apskats. Latviešu autori. – R., 1997.

⁷ Sevišķi krass, šajā sakarā, bija profesora P.Jureviča spriedums par "jaunās strāvas" paustajām sociālisma idejām, konstatējot, ka "nekādu oriģinalitāti tā izpratnē viņi gan neizrādīja, bet vairāk tikai atstāstīja (visbiežāk pat tieši tuļkoja) ne tik daudz paša Marksa, kā viņa popularizētāju uzskatus". – P.Jurevičs. Pārskats par latviešu filozofisko domu. – R., 1937. – 7.lpp.

⁸ To, ka, lai arī varbūt zināmu vēsturisku un sociāli psiholoģisku nosacījumu kontekstā un ietekmē, latviešu sabiedrības centienos dažādās politiskās idejas un lozungi ieguva sevišķi krasu raksturu un uzrādīja savas galējās izpausmes, XX gadsimta pirmajā ceturksnī apliecināja gan ļoti asais 1905.gada revolūcijas raksturs (ar kristīgas sabiedrības morālei pilnīgi nepieņemamajām "baznīcu demonstrācijām"), gan patriotisma izsauktā strēlnieku pulku radīšana un milzīgā bēgļu kustība I Pasaules kara sākumā ar divus gadus vēlāk tam sekojošo aktīvo līdzdalību lielieku režīma dibināšanā un veidošanā, gan, visbeidzot, arī 1918.gadā proklamētās jaunās valsts politiskās normas, kas pēc vispārēja atzinuma, vismaz savās deklarācijās, daudzus aspektos tālu apsteidza veco Rietumeiropas demokrātiju normas.

⁹ Runājot gan par XIX gadsimta procesiem (1840. gadu pāreja pareizticībā. – Vairāk skat. : J.Samarins. Raksti par Baltiju. II. Pareizticīga latvieša piezīmes (1840.-1845.). – Petrograda, 1915. – 116.lpp.), gan XX gadsimta sākuma norisēm un 1920.-30.gados bieži vērojamo un tikpat bieži kritizēto latviešu politisko uzskatu mainīgumu un nekoncevenci (spilgtākais piemērs bija daudzus pārsteigusī M.Skujenieka straujā pievēršanās nacionāliem lozungiem), šai uzskatu mainībai varēja atrast ļoti dažādus izskaidrojumus. Pārdomas rosinošs, šajā sakarā, bija kāds 1919.gada jūnijā Latvijas presē publicēts raksts, kas konstatēja : “Mēs esam savā dabā kā mīksti māli, kuri visādās formās iekļaujas un kurus ikkatra roka var pēc savas patikas izveidot. Tāpat mūsu pārveidošanās iespēja ir tīri apbrīnojama : mēs pārveidojamies visādās tautībās, ticībās, politiskās partijās un paražās”. – Mūsu sabiedrības pārveidošanās spēja. // Baltijas Vēstnesis. – 1919. – 17.jūnijs. Lai gan izsakot kritisku attieksmi pret šo parādību, minētais raksts varbūt visskaidrāk norādīja uz vienu no galvenajiem tās cēloņiem un izskaidrojumiem, un proti, skaitliski nelielas un nacionāli un sociāli apspiestas tautas gadsimtu gaitā organiski tautas raksturā ieaugušu pielāgošanās spēju savas izdzīvošanas vārdā, kas koncentrēti bija izteikta atziņā sakarā ar pāriešanu pareizticībā : “Tas pats Dievs luteriem, tas krieviem”. – A.Švābe. Latvijas vēsture 1800-1914. – R., 1991. – 210.lpp.

¹⁰ To, ka sociālisma ideju parādīšanās un izplatība Latvijā ir saistāma ar savulaik “Dienas Lapas” redaktora J.Pliekšāna-Raiņa no Rietumeiropas ceļojuma pārvesto vācu sociālistisko literatūru, konstatēja ne tikai žandarmērijas izmeklēšanas dokumenti Jaunās strāvas lietā /L.K.P.Vēstures komisija. Proletāriskā revolūcija Latvijā. I. – Maskava, 1924. – 87.lpp./, bet arī atzīmēja gan viņš pats, gan pirmo sociālistisko pulciņu dalībnieki (“Nacional-patriotiskās darbības vietā sāk dominēt Vācijas socialdemokratijas idejas”. – H.Punga. No Latvijas socialdemokratijas attīstības vēstures. // Revolucionārā kustība Latvijā. Atmiņas un materiāli. I. – R., 1927. – 17.-40.lpp./ un vēlākie sociālistiskās kustības vēstures apskati /B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – Stokholma, 1993. – 6.lpp./ Galvenais un lielākās domstarpības rosinošais, šajā gadījumā, ir jautājums, cik lielā apjomā šīs idejas bija piemērojamas un attiecināmas uz Latvijas apstākļiem. E.Blanks, šajā sakarā, analizējot Jaunās strāvas idejas un Latvijas ekonomisko statistiku, nonāca pie sprieduma, ka ne tikai pašas vācu sociālisma idejas nebija piemērojamas Latvijai un latviešu sabiedrības sociālajai struktūrai, bet, līdzīgi P.Jurevičam, pauda uzskatu, ka jaunstrāvniece arī necentās tās pielāgot (viņi “mazāk pēta un mēcās, kā propagandē”) un “visa latvju deviņdesmito gadu jaunās radikālās intelīģences “vakarciropejiskā kultūra”, kuru viņi esot piesavinājušies un to dēstījuši tā laika pieticīgā un aprobežotā Latvijā, nebija nekas cits, kā vienīgi vācu marksisma primitīvās, neizstrādātās teorijas brošūras”. – E.Blanks. Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs. – 191.lpp.

¹¹ Baltijas vāciešu krasi noraidošo attieksmi jau pret pirmo jaunlatviešu visai mērenajiem uzskatiem, mēģinājumus ierobežot 1862.gadā parādījušās “Pēterburgas Avīzes” un jau ar 1863.gadu sākušas represijas pret jaunlatviešiem plašāk ir raksturotas un analizētas M.Duhanova monogrāfijā par Baltijas muižniecības politiku. – Skat. : M.Duhanovs. Baltijas muižniecība laikmetu maiņā : Baltijas muižniecības politika 19.gs. 50.-70.gados un tās apoloģētiskās historiogrāfijas kritika. – R., 1986. – 201.-224.lpp.

¹² Šo apstākli savulaik jau atzīmēja M.Skujenieks, tā izskaidrojumu saskatot jaunlatviešu cerībās, ka “ar krievu palīdzību izdosies lauzt vāciešu varu”, kas izsauca vācu pretdarbību. – M.Skujenieks. Latvieši svešumā un citas tautas latvijā. – R., 1930. – 89.lpp. Skat. arī : L.Dribins. Nacionālais jautājums Latvijā. 1850-1940.

¹³ Runājot par XIX gadsimta beigu un XX gadsimta sākuma latviešu nacionālisma konservatīvāko aprindu un, pirmkārt, par A.Niedras un F.Veinberga uzskatiem, būtu jānodala to konkrētais saturs, kas laika prasību un sevišķi jaunstrāvniece ideju kontekstā izskatījās “reakcionārs”, no šo ideju nesēju – un, šajā gadījumā, nevis kabineta filozofu, bet rosīgu sabiedrisku darbinieku, mācītāja un jurista – centienu motivācijas un politiskās (atzīstot, ka morālā atbildība kā cilvēciska kategorija ir individuāls fenomens, par to diezin vai var izteikt tik vispārinātus vērtējumus) atbildības par savu publisko spriedumu varbūtējām praktiskām konsekvencēm. Īpaši spilgti šī ideju satura, no vienas puses, un ideju nesēju atbildības, no otras, dilemma sevi pieteica 1905.gada notikumos, kad mācītāja A.Niedras uzstāšanās, aicinot uz atturēšanos no varmācības, tika novērtēta kā “reakcionāra”, kamēr aicinājumi uz demonstrācijām un muižu dedzināšanām izklausījās drosmīgi un revolucionāri, taču sekojošajā pretreakcijas laikmetā liela daļa no progresīvo uzskatu nesējiem jutās spiesta emigrēt, atstājot sevis pašu iedrošināto tautu soda ekspedīciju patvaļai. Protams, politiskās atbildības jautājums ir ļoti sarežģīts un neviennozīmīgs, taču, runājot par A.Niedras un F.Veinberga deklarētajām atziņām, svarīgi ir uzsvērt, ka prettautiskumu varbūt varēja pārņemt viņu idejām, taču bezatbildību un šajā nozīmē prettautiskumu nevarēja pārņemt to autoriem.

¹⁴ E.Blanks. 1905.gada revolūcija. – R., 1930. – 6.lpp.

¹⁵ A.O.Karčevskis. Kreisie sociāldemokrāti. // L.Z.S.Akademiskā sekcija. Politiskie virzieni Latvijā. – R., 1928. – 71.lpp.

¹⁶ M.Valters. Latviešu kultūras demokrātija, viņas spēki un uzdevumi. – R., 1913. – 14.lpp.

¹⁷ E.Blanks. Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs. – R., 1923. – 217.lpp. Lai saprastu šo E.Blanka pausto atziņu, ir jāievēro, ka savos spriedumos viņš nebūt nenoliedza “nacionālo sociālistu” idejisko centienu nozīmi, taču, tajā pat laikā, nodalīja šo centienu idejisko nozīmi no to atstātās ietekmes un lomas sabiedrības

uzskatos : "Tas bija spēcīgs latvju nacionāli-politiskās domas atdzimšanas moments, bet ne nacionalisma, mūsu nacionālās kustības atdzimšana". – Turpat. Līdzīgu spriedumu par M.Valtera, E.Rolava, E.Skubiķa un citu pārstāvētās Latviešu sociāldemokrātu savienības lomu un nozīmi izsaka arī vairāki vēsturnieki, uzsverot, ka tieši savienības izdevumā "Proletāriets" 1903.gada 11.numurā pirmo reizi izskanēja Latvijas valsts ideja, bet tūlīt arī atzīmējot, ka "savienībnieku idejas toreiz aptvēra šauru cilvēku loku". – R.Treijs. No autonomijas uz patstāvīgu valsti. // Lauku Avīze. – 1993. – 23.jūlijs.

¹⁸ Pēc P.Jureviča domām, A.Niedras jaun nacionālisms uzsvāru "liek uz iracionāliem faktoriem un instinktīvām patiesības nojautām, kas snauž tautas apziņā". – P.Jurevičs. Pārskats par latviešu filozofisko domu. – 12.lpp.

¹⁹ Ja E.Blanks pārskatā par 1905.gada revolūciju, atzīstot tās nozīmi tautas centienu veidošanā, tomēr uzsvēra, ka "savā organizētā, apzinīgi vadītās kustības daļā" revolūcija ieguva pretnacionālu vadību /E.Blanks. 1905.gada revolūcija. – 17.lpp./, tad, piemēram, J.Akuraters šo revolūcijas divējādo raksturu savos spriedumos atstāja neievērotu, un, pēc viņa domām, viss priekšrevolūcijas laiks no nacionālās apziņas aspekta bija uzskatāms par "tuksnesi" un tieši revolūcija, viņaprāt, bija mācījusi tautības apziņu. – J. Akuraters. Dienu atspīdumi. Revolūcijas atmiņu grāmata (1905.-1908.). – R.,1924. – 48.lpp.

²⁰ Sākoties 1905.gada revolūcijai, A.Niedra izlaida vairākus uzsaukumus un publicēja rakstus, aicinot būt apdomīgiem un atturēties no aklas aizraušanās ar revolūcijas lozungiem, bet par skaļāko viņa uzstāšanos kļuva runa I Latvijas skolotāju kongresā 1905.gada novembrī Rīgā, par ko J.Akuraters savās atmiņās rakstīja : "Tiklīdz sapulce dabūja zināt, ka ieradies Niedra, sacēlās vesela protestu auka. Likās, ka nav vairāk ienīsta cilvēka, kā šis mācītājs". – J.Akuraters. Dienu atspīdumi. – 17.lpp. Pati A.Niedras runa, kā to vēlāk aprakstīja J.Ziluss, jau sākumā izsauca iebildumus, tika pārtraukta, pēc kā kongress ar balsošanu tomēr ļāva viņam turpināt, bet arī otreiz kāpjot tribīnē, A.Niedras uzstāšanās kongresa delegātiem likās nepieņemama un, kā atzīmēja J.Ziluss, "neraugoties uz turpat priekš dažām minūtēm atzīto vārda brīvību, – Niedram šo brīvību tomēr liedza un viņu no kongresa izraidīja". – J.Ziluss. Kas ir Andrievs Niedra? – R., 1924. – 11.-12.lpp.

²¹ E.Blanks. Latvju nacionālā doma sadzīves cīņū ugunīs. – 220.lpp.

²² Visprecīzāk revolūcijas nostiprināto priekšstatu par sociālismu kā progresa faktoru sabiedrības uzskatos jau 1913.gadā raksturoja M.Valters, rakstot : "Ļoti daudz visai labu galvu, kas pēc visas savas garīgās dzīves ir tikai demokrāti, baidās teikt, ka tie ir demokrāti. Tiem šķiet, ja tie neslēpsies aiz sociālas kustības teorijām, tad tie zaudēs morāliski". – M.Valters. Latviešu kultūras demokrātija, viņas spēki un uzdevumi. – 14.lpp.

²³ Latvju prese. – R.,1922. – 25.lpp.

²⁴ E.Blanks. Latvju nacionālā doma sadzīves cīņū ugunīs. – 221.lpp.

²⁵ M.Valters. Mūsu tautības jautājums. – R.,1914. – 12.lpp.

²⁶ Turpat. – 16.lpp.

²⁷ Turpat.

²⁸ M.Valters. Latviešu kultūras demokrātija, viņas spēki un uzdevumi. – 22.lpp.

²⁹ Nacionālisma idejas straujo nostiprināšanos sabiedrības uzskatos kara laikā atzina arī latviešu sociāldemokrāti, asi kritizējot par to ne tikai inteligenci un sīkpilsonību, bet arī oportunistus savas partijas iekšienē. – Skat. : Ziemeļi. Par latviešu nacionālistiem. // Strādnieks. – 1916. – 12.septembris.

³⁰ E.Blanks. Republikas priekšvakarā – R.,1922. – 9.lpp.

³¹ A.Zalts. Valsts intereses un partiju politika. – R.,1923. – 9.lpp.

³² Izvērstas publikācijas par dzimtenes un emigrācijas uzskatu un noskaņojumu atšķirībām latviešu presē parādījās jau kara gados un viens no pirmajiem plašākiem pārspridumiem bija 1916.gadā publicētais raksts par proletariāta stāvokli un uzskatiem – Skat. : A.B. Latviešu proletariats un dzimtene. // Taurētājs. – 1916. – N.2. – 32.-41.lpp.

³³ Uz I Pasaules kara sākumu, t.i., uz 1914.gadu, pēc M.Skujenieka aplēsēm, ārpus Latvijas teritorijas Krievijā dzīvoja 225'000 latviešu. – M.Skujenieks. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. – R.,1930. – 123.lpp. Sīkāk latviešu izceļotāju skaits pirms I Pasaules kara atsevišķos Krievijas reģionos ir analizēts A. Sprešļa darbā. – Skat. : A.Sprešlis. Latviešu sarkangvardi cīņā par Padomju varu 1917.-1918.gadā. – R., 1987. – 32.-34.lpp.

³⁴ Šādu skaitli, vērtējot Latvijas bēgļu un kara gūstekņu skaitu, ziņojumā 1919.gada decembrī minēja Iekšlietu ministrijas sevišķo uzdevumu ierēdnis bēgļu lietās, atzīmējot, ka vislielākais latviešu bēgļu skaits ir Padomju Krievijā (400'000) un Sibīrijā un Urālos (200'000). – LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l. – 37.-38.lp. To, ka šo skaitli varēja pieņemt kā vairāk vai mazāk precīzu, apliecināja tas, ka divus gadus agrāk, 1916.gada augustā, runājot par bēgļu apgādāšanas organizāciju darbu, Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas priekšnieks V.Olavs kopēja Latvijas bēgļu skaitu vērtēja ap 760'000. – Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas Ziņojums. – 1916. – 4.augusts.

³⁵ Nacionālās kopības ideja un ideālisms bija vienīgais, pie kā varēja apelēt un arī apelēja bēgļu apgādāšanas organizācijas, deklarējot : "Mūsu nacionālā apziņa un mūsu pašdarbība ir tās tērauda bruņas, pret kurām

satriecas visas likstas un nedienas. Mūsu nacionalā apziņa tiek tagad kaldināta ar uguni un zobinu". – V.Skubiņš. Izturību līdz galam! // Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas Ziņojums. – 1916. – 21.aprīlis.

³⁶ Līdz ar bēgļu kustības sākumu 1915.gadā dibināto bēgļu palīdzības organizāciju darbības sadrumstalotības novēršanai 1915.gada 30.-31.augustā (12.-13.septembrī) Pēterpilī tika sasaukts Latviešu Bēgļu Centrālkomitejas dibināšanas kongress, kas izcēlās ar plašu pārstāvniecību, un, kaut arī nepanākot pilnīgu vienprātību (J.Sandera un F.Veinberga pārstāvētā Bēgļu palīdzības komiteja "Dzimtene", neapmierināta ar tai atvēlēto vietu jaunās organizācijas ietvaros, kongresu atstāja), kongress lika pamatus pirmajai plašas latviešu interešu pārstāvniecības institūcijai, kas jau dibināšanas kongresā apliecināja gatavību uzņemties arī latviešu politisko centienu pārstāvniecību, izvirzot noteiktu prasību pēc pārvaldes reformu nepieciešamības Baltijā. Arī vēlāk, atskatoties uz valsts dibināšanu un vērtējot Centrālkomitejas darbību un nozīmi latviešu valstiskās neatkarības centienos, Centrālkomiteja tika apzīmēta kā "pirmā latvju tautas politiskā pārstāvība", kur "jo rosīgu darbību attīsta un veic tik svarīgos Latvijas proklamēšanas sagatavošanas darbus gandrīz visi ievērojamākie jaunās Latvijas valstsvīri". – A.Bīlmans. Latviešu prese cīņā par Latvijas neatkarību. – R.,1934. – 18.lpp. Par bēgļu palīdzības organizāciju darbības lielo nozīmi un tās vadītāju ietekmi sabiedrībā, līdzās daudzām citam norādēm, liecināja arī tas, ka par pirmo Latvijas Valsts prezidentu kļuva J.Čakste – bijušais Latviešu Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas priekšnieks pēc V.Plutes (Olava) atlūguma 1917.gada janvārī – un tas, kas šajā sakarībā lika saskatīt vairāk nekā nejausību, bija uzskats, ka, ja "Latvijas namdaris" V.Plute (Olavs) 1917.gada martā nebūtu miris, tad tieši viņš, iespējams, kļūtu par pirmo Latvijas Valsts prezidentu.

³⁷ Pēc Februāra revolūcijas vērojamā sabiedriskās dzīves uzplaukuma, dibinot pilsoniskās partijas un atsevišķi kā vietējās pašvaldības Vidzemes, Kurzemes un Latgales Zemes padomes, latviešu nacionālās domas un centienu centrs uz kādu laiku atgriezās Latvijā, taču jau drīz vien spēcīgā kreiso ideju ietekme nacionālos centienus atstūma otrajā plānā un galu galā arī transformēja pašu šo dzimtenē dibināto pārstāvniecību darbību (kā tas bija ar Vidzemes Zemes padomi, kas izrādījās spēcīgā sociāldemokrātu ietekmē) un to pastāvēšanas nozīmi un lomu. Bet pēc 1917.gada beigās notikušās visas Latvijas teritorijas vācu karaspēka okupācijas par latviešu nacionālajiem centieniem Latvijā, protams, vairs nevarēja runāt.

³⁸ To, ka politiskie pārkārtojumi Baltijā pēc Februāra notikumiem bija kļuvuši jau vairs ne tikai par neizbēgamu vajadzību, bet arī aktuālāko dienas kārtības jautājumu, apliecināja abu, kaut arī daudzu kritizēto, tomēr neapšaubāmi atzīto un autoritatīvo Valsts Domes deputātu J.Zālīša un J.Goldmaņa uzsaukums, uzsverot: "Mēs cenšamies pēc latvju apdzīvotās zemes (Kurzemes, Vidzemes dienvidu daļas un Latgales) apvienošanās uz plašas autonomijas pamatiem". – J.Zālīts. J.Goldmans. Latvieši! // Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas Ziņojums. – 1917. – 9.-16.marts.

³⁹ A.Bergs atskatā uz latviešu politiskajiem centieniem I Pasaules kara laikā atzīmēja, ka Krievijas orientācija pilnībā zaudēja pamatu pēc 1918.gada Brestas miera, saskaņā ar kuru Padomju Krievija atteicās no vācu okupētās Latvijas daļas. – A.Bergs. Latvijas politika pasaules karā. // Burtnieks. – 1927. – Nr.2. – 84.-86.lpp.

⁴⁰ 1917.gada 1.oktobrī sasauktā latviešu politisko partiju un organizāciju pārstāvju apspriede Pēterpilī, uzstādot par galveno mērķi "izstrādāt Latvijas vienotu taktiku, atrast mūsu tautas kopējos mērķus un uzdevumus tagadējā brīdī" /A.Kroders. Ko notikumi mums teic? // Laika Vēstis. – 1917. – 29.septembris./, ievadīja Latviešu pagaidu nacionālās padomes organizēšanu, kas, neskatoties uz vairāku organizāciju (Vidzemes Zemes padomes un sociāldemokrātu) atteikumu sūtīt savus delegātus, uzrādīja pietiekami lielu pārstāvniecību un noslēdzās ar dibināšanas sanāksmi 1917.gada 16.(29.) un 17.(30.) novembrī Valkā. Dibināšanas sanāksmē pieņemtajā deklarācijā tika uzsvērts, ka par Latvijas stāvokli, attiecībām uz ārieni un iekšējo iekārtu lems Satversmes sapulce, kuras sasaukšanu saziņā ar citām sabiedriskām organizācijām un iestādēm LPNP izvirza kā vienu no saviem galvenajiem uzdevumiem. 1918.gada 11.novembrī LPNP pilnvarotais Z.A.Meierovics saņēma Lielbritānijas ārlietu ministra A.Dž.Balfūra parakstītu Latviešu pagaidu nacionālās padomes *de facto* atzīšanas rakstu.

⁴¹ Kā pētījuma ievadā par Rīgas domes vēlēšanām atzīmē A.Ezergailis, 1917.gadā Latvijā notika četras svarīgas vēlēšanas (pilsētu domju, Vidzemes Zemes padomes, apriņķu zemes padomju un Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanas), kurās bez izņēmuma (vienīgi Valkas domes vēlēšanās aso attiecību ar igauniem kontekstā sociāldemokrāti nekļuva par lielāko frakciju) uzvarēja Latvijas Sociāldemokrātija. – A.Ezergailis. Esejas par 1917.gadu. – R.,1991. – 9.lpp. Ilustrācijai, pēc viņa datiem, Rīgas domes vēlēšanās 13. (26.) augustā no 13 kandidātu sarakstiem Latvijas sociāldemokrātu lielinieku saraksts ieguva 41% balsu (tiesa, līdzās vēlēšanu sarakstos uzņemtajām 160'000 privātpersonām balsoja arī ap 40'000 kareivju, taču tam vēlēšanu rezultātos nebija principiāla nozīme) un 49 no 120 domnieku vietām /Turpat. – 46.lpp./, bet novembrī notikušajās Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās Vidzemes vēlēšanu apgabālā no 136'080 nodotajām balsīm 97'781 jeb gandrīz 72% bija nodotas par Latvijas sociāldemokrātu sarakstu. – Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā. – R.,1987. – 28.-29.lpp.

⁴² Izņēmums starp dažādajām Vācijas vai Krievijas orientācijas piekritēju aprindām bija – pretstatā daļas strēlnieku Latviešu strēlnieku 2.kongresā 1917.gada maijā pieņemtajai lielinieku idejiskajai platformai – 1917.gada augustā nacionāli noskaņoto kareivju un virsnieku dibinātā Latvju kareivju nacionālā savienība (pēc

dažām ziņām savā laikā apvienojot ap 30'000 latviešu strēlnieku. – P.Bērziņš. Latvijas brīvības cīņas. – R.,1928. – 4.lpp. ; J.Bankavs. 1919.gads. Lielo notikumu mazās epizodes. – R.,1935. – 17.-19.lpp.), kas jau septembrī, uzsverot kā savas darbības pamatziņu uzskatu, ka “nācija ir augstāka vērtība par valsti un par sociālām šķirām”, deklarēja, ka “Latvijas pašnolemšanās ir Latvju Kareivju Nacionālās Savienības tuvākā prasība”. – Uzsaukums! // Laika Vēstis. – 1917. – 17.septembris.

⁴³ Pretstatā dzimtenes dažādo sabiedrības aprindu paustajiem noskaņojumiem, Maskavā iznākošā žurnāla “Taurētājs” redaktors K.Freinbergs jau 1916.gadā, uzsverot priekšā stāvošos lielos nācijas uzdevumus, rakstīja : “Par visām lietām tagad būtu jāatsakās no tās savādās “realpolitikas”, no tās politiskās pieticības, kura līdzinās politiskai bālasinībai” –, runājot par skaidras un tālejošas noteiktas politikas nepieciešamību. – K.Freibergs. Tekošas piezīmes. // Taurētājs. – Nr.2 – 47.-49.lpp.

⁴⁴ Pirmās K.Ulmaņa vadītās Pagaidu valdības īstenotās reālpolitikas spilgtākie piemēri bija 1918. gada 7. un 29. decembra noslēgtie līgumi ar vāciešiem, kuros tika atrunāta vācu karaspēka vienību formēšana Latvijā, pie kam, saskaņā ar 29.decembra līgumu Pagaidu valdība katram ārvalstu karaspēka brīvprātīgajam pēc četru nedēļu cīņām par Latvijas atbrīvošanu no lieliniekiem uz viņa pieprasījumu apsolīja dot pilnas Latvijas valsts pilsoņu tiesības. – Dokumenti stāsta. – R.,1988. – 77.-80., 108.lpp. /Skat. arī : A.Niedra. Tautas nodevēja atmiņas. – R., 1998. – 236.lpp./ Vēlāk, kā rādīja arī liecinieku liecības A.Niedras prāvā, daudziem no pirmajiem valstsvīriem šos līgumus negribējās atcerēties.

⁴⁵ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.

⁴⁶ “Bij reiz dienas, kad pie katra latvieša es varēju pieiet ar tādu uzticību kā pie brāļa. Tas bij toreiz, kad Kurzeme sabruka un dibinājās latviešu strēlnieku pulki. Šos divus gadus es esmu staigājis ar šo sajūtu. Un, ja viņa kādreiz mani pievīla un es visur neatradu brāļus, bet egoistiskus cilvēkus, kādi mēs visi esam, es tomēr nejutos pievīlies. Starp latviešiem es jutos arvien kā lielā ģimenē, kura patlaban pārdzīvo kopīgas bēdas. Un, apgarota no tautas tragēdijas, nacionālā sajūta man tapa vēl dziļāka un intīmāka”. – K.Skalbe. Mazās piezīmes. – R., 1990. – 6.lpp.

⁴⁷ 1918.gadā sākās sarunas starp Latviešu pagaidu nacionālo padomi un vācu okupētajā Rīgā palikušajām sabiedrisko darbinieku aprindām par iespējamo darbības apvienošanu Latvijas valstisko centienu vārdā, taču sociāldemokrāti un sociāļrevolucionāri, kuri savulaik bija atteikušies no līdzdalības LPNP, tagad, uzskatot LPNP par pārlieku pilsonisku un izvirzot prasību tikai pēc politisku partiju pārstāvniecības, šo apvienošanu padarīja neiespējamu, tāpēc 1918.gada 17.novembrī notika jauna pārstāvniecības institūta Tautas padomes dibināšanas sapulce. Tautas padome nebija vēlēts institūts un, atšķirībā no LPNP, tajā netika uzaicināti plašākas sabiedrības aprindas pārstāvoši sabiedrisko organizāciju priekšstāvji ; sekojot sociāldemokrātu prasībām, tās dibināšanas sapulcē bija pārstāvētas tikai 8 partijas un Latgales zemes padome (Latgalē šajā laikā partijas vēl nebija sākušas veidoties). Dibināšanas sapulcē pieņemtajā Tautas padomes politiskajā platformā tika paziņots, ka iespējami drīz ir jāsasauca Latvijas Satversmes sapulce, bet līdz tam suverēnā vara pieder Tautas padomei, kas ieceļ pagaidu valdību. 18.novembrī Tautas padome proklamēja Latvijas valsti. Tautas padome pastāvēja līdz 1920.gada 30.aprīlim. Attiecībā uz Tautas padomes statusu un pilnvarām – un tas ir svarīgi – ir jāatzīmē, ka tāpat kā pašas Tautas padomes pilnvaru, tāpat arī tās 1918.gada 18.novembrī izdarītā valsts proklamēšanas akta juridiski apšaubāmo raksturu, kaut netieši, atzina arī Satversmes sapulce, kas 1920.gada 27.maijā pieņemtajos Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumos vēlreiz pasludināja Latviju par neatkarīgu republiku, ko Satversmes komisijas referents M.Skujenieks pamatoja tieši ar iebildumiem pret 18.novembra valsts pasludinātāju pilnvarām – Skat. : V.Cielava. Latvijas Republikas Satversme : vēsture un mūsdienas. // Cīņa. – 1989. – 17.marts.

⁴⁸ Tautas padomes veidošanā sociāldemokrātu ienestais partiju pārstāvniecības princips, nenoliedzami, visvairāk atbilda pašu sociāldemokrātu interesēm, kuriem, šajā gadījumā, bija ne tikai vecākās un labāk organizētās partijas struktūras, bet arī iespēja palielināt savu ietekmi, atbrīvojoties no sev nepatīkamākajiem un ārpus politiskām partijām stāvošajiem pilsonības pārstāvjiem (tas nepārprotami, pirmkārt, bija attiecināms uz A.Bergu). Šis princips jau tolaik izsauca noteiktus pilsonisko aprindu iebildumus, uzskatot, ka partijas vēl nav pietiekami noformējušās un spēcīgas (izņemot LSDSP un Latvijas revolucionāro sociālistu partiju, pārējās no Tautas padomes dibināšanā pārstāvētajām partijām bija dibinātas 1917.gadā). Interesanti, ka noraidīta nostāja jautājumā par partiju pārstāvniecību bija arī 1919.gada maijā izveidotajai A.Niedras valdībai, kas, ar 6.jūnijā parakstītu valdības paziņojumu “Visiem Latvijas iedzīvotājiem” izziņojot līdz Satversmes sapulces sanāksšanai paredzētas pagaidu priekšstāvniecības divpakāpju vēlēšanas 1.jūlijā /Visiem Latvijas iedzīvotājiem. // Baltijas Vēstnesis. – 1919. – 7.jūnijs./, noteica striktus pārstāvniecības cenzus un atteikšanos no vēlēšanām pēc politisko partiju principa pamatoja ar ierobežojumiem visas tautas pārstāvniecībai un to, ka partijas vēl nav noformējušās. – A.Niedras memorandums sabiedrotajiem. // Baltijas Vēstnesis. – 1919. – 11.jūnijs.

⁴⁹ 1917.gada beigās Rīgā palikušie dažādu politisko uzskatu latviešu sabiedriskie darbinieki vienojās par zināmu kopīgas darbības platformu, izveidojot Sabiedrisko organizāciju padomi, kas vēlāk lika pamatus t.s. Demokrātiskajam blokam. Galvenais bloka centienu saturs bija vācu okupācijas ierobežotajos apstākļos informēt pasauli un Vācijas sabiedrību par latviešu attieksmi pret monarhijas atjaunošanu un kolonizācijas

plāniem, galvenokārt šajā nolūkā informējot un uzturot ciešus sakarus ar Vācijas reihstāga sociālistu deputātiem. 1918.gadā Demokrātiskais bloks mēģināja vienoties par zināmu kopdarbību ar L.PNP, taču jau drīz vien atteicās no šiem centieniem.

⁵⁰ Pirmie ironiskie raksti par milzīgo partiju skaitu Latvijas presē parādījās jau 1918.gada beigās. – Skat., piemēram : Politisko partiju kooperatīvs. // Jaunākās Ziņas. – 1918. – 28.novembris. Kā 1920.gadu sākumā atzīmēja A.Zalts, partiju dibināšana nenotika vis kā “sabiedriska nepieciešamība”, bet gan “atsevišķas personas vai grupas partijas nodibināšanā meklēja veikalus”. – A.Zalts. Valsts intereses un partiju politika. – R., 1923. – 13.lpp. Lai arī latviešu aprindas galvenokārt kritizēja valsts politisko pamatprincipu izsaukto “partiju drudzī” attiecībā tieši uz latviešu pilsonību, līdzīgas tendences raksturoja arī Latvijas mazākumtautību politisko līdzdalību. Kā pārskatā par baltvācu autora V.Vahtsmūta pētījumu “Par vācu darbu Latvijā 1918.-1934.” atzīmē H.Šimkuva, atšķirībā no Igaunijas, kur baltvāci apvienojās vienā politiskā partijā, Latvijā 14 parlamentārisma gados darbojās astoņas baltvācu partijas. Šīs “daudzpartejības” izskaidrojumu V.Vahtsmūts saistīja ar gatavošanos Satversmes sapulces vēlēšanām 1920.gadā, kurās tiesības izvirzīt kandidātus tika dotas partijām un vēlēšanu grupām, un baltvācu politiskā vadība izveidojušās partijas izmantoja, lai iegūtu iespējami plašāku pārstāvniecību Satversmes sapulcē. – H.Šimkuva. Wolfgang Vahtsmūts par baltvācu sabiedriski politisko darbību Latvijā (1918.-1934.). // Vācija un Baltija. – R., 1990. – 35.-40.lpp.

⁵¹ P.Kalniņa nolasītajā LSDSP deklarācijā 18.novembra aktā sociāldemokrāti atklāti paziņoja, ka, lai arī piedaloties valsts proklamēšanā, “brīvā, neatkarīgā Latvija mums tomēr nav mērķis, bet tikai līdzeklis mūsu mērķu sasniegšanai” un “mūsu gala mērķis paliek sociālistiskā Latvija sociālistiskā tautu savienībā”. – Citēts pēc : B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – Stokholma, 1993. – 138.-139.lpp.

⁵² Situācijā, kad jau 1918.gada 17.decembrī P.Stučkas vadītā Latvijas Padomju valdība ar manifestu bija pasludinājusi varas pārņemšanu un lielnieku karaspēks strauji tuvojās Rīgai, izmantojot kā ieganstu K.Ulmaņa valdības noslēgtos līgumus, 1918.gada decembra beigās sociāldemokrāti izstājās no Tautas padomes. Lai kāds nebūtu šī lēmuma pamatojums, konkrētajos apstākļos sociāldemokrātu solis praktiski nozīmēja atteikšanos ne tikai no politiskas atbildības par Tautas padomes lēmumiem un norobežošanos no Pagaidu valdības darbības, bet izvairīšanos no jebkādas politiskas atbildības un saistībām vispār.

⁵³ Ā.Šilde. Latvijas vēsture.1914-1940. – R., 1976. – 259.-260.lpp.

⁵⁴ Latvijas Republikas Satversmes otrajā pantā bija teikts, ka “Latvijas valsts suverenā vara pieder Latvijas tautai”.

⁵⁵ No ievērojamākajiem latviešu politiskajiem un sabiedriskajiem darbiniekiem nenoliedzami spilgtākā Demokrātiskā bloka politikas atstumtā personība bija LPN padomes līderis A.Bergs. Raksturojot pēckara procesus un situāciju kopumā, būtiski, šajā sakarā, ir atzīmēt divus apstākļus. Pirmkārt, “atgriezušos atstumšana” bija attiecināma ne tikai uz A.Bergu vai atsevišķām nacionālās pilsonības aprindām, bet lielā mērā ietekmēja Latvijas politiskos procesus vispār. Cita starpā, tieši ar vairāku 1920.gadā Latvijā atgriezušos pazīstamu sociāldemokrātu (V.Salnais, R.Dukurs) “atstumšanu” no LSDSP vadības dažu politiķu vēlākajos spriedumos /F.Cielēns. Laikmetu maiņā. – Stokholma, 1963. – 2.sēj. – 172.lpp./ tika saistīta LSDSP organizatoriskā krīze, kas noslēdzās ar partijas šķelšanos 1921.gada jūnijā, dibinot Latvijas strādnieku sociāldemokrātu mazinieku partiju. Otrkārt, pretstats un zināms konflikts starp kara laikā dzimtenē palikušajām un ārpus dzimtenes bijušajām aprindām – gan kareivjiem, gan politiķiem – bija raksturīgs arī citām valstīm, ko apliecināja gan Polijas politiskā attīstība, gan 1920.gadu vidū izcēlušās asās diskusijas pat politiski salīdzinoši stabilajā Čehoslovākijā. – Skat. : J.Ozols. Tomašs Masariks. – R.,1935. – 198.-199.lpp.

⁵⁶ Te, protams, ir jāievēro pietiekami plašās bijušo bēgļu un kareivju aprindās spēcīgi izteiktos pretkomunistiskos noskaņojumus un kā spilgtu piemēru šajā gadījumā var atzīmēt kāda bijušo bēgļu un komunistu ķilnieku pēc atgriešanās dzimtenē sarīkotā slēgtā “ķilnieku tējas vakarā” izskanējušo pārliecību, ka tieši “no Krievijas dzimtenē pārnākušie bēgļi būs visuzticamākais pretspars tai tumšajai aģitācijai naivajās masās, kas kāro pēc nelaimīgās komunistu valdības arī Latvijā”. – Jaunākās Ziņas. – 1920. – 23.augusts.

⁵⁷ LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l.

⁵⁸ Sibīrijas un Tālo Austrumu latviešu sabiedrisko dzīvi līdz Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes dibināšanai 1919.gada martā Irkutskā vadīja divi atsevišķi centri – Rietum-Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālā padome ar sēdekli Omskā un Tālo Austrumu Latviešu Centrālais birojs ar sēdekli Vladivostokā –, un pie katra no tiem, kaut arī dažādu priekšnoteikumu un apstākļu ietekmē, gandrīz vienlaikus 1918.gada beigās sākās latviešu nacionālā karaspēka vienību formēšana. I Latvijas brīvošanas bataljona (komandieris štāba kapteinis P.Dardzāns) formēšanu bija uzsākusi speciāla komisija Samarā un oktobrī šī darba turpināšanu uzņēmās Rietum-Sibīrijas un Urālu LNP, kas, ievērojot jau zināmu Krievijas aprindu nelabvēlību pret nacionālā karaspēka formēšanu, panāca formālu militāri politisku līgumu, ka formējamais bataljons tika iekļauts kā autonoma daļa čehu armijā. Imantas pulka (komandieris pulkvedis Kurelis) formēšana sākās Vladivostokā pēc sarunām ar Francijas diplomātiskajiem priekšstāvjiem par franču līdzekļiem un zem Franču militārās misijas vadības (ģenerālis Žanens). Lai arī sastopoties ar dažādām grūtībām, šie pulki izauga par

pietiekami nopietnu militāru spēku, un uz 1920.gadu, kad tie ieradās Latvijā, katrā no tiem bija vairāk kā 700 vīru.

⁵⁹ Atskatoties uz latviešu pulku formēšanu Tālajos Austrumos, Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes Centrālā biroja informācijas nodaļas biļetens 1919.gada martā rakstīja : "Savos memorandos ģenerālam Žanenam no 18.nov. un 2.marta C.B. ir formulējis tos principus, no kuriem viņš vadās latv. kara vienību organizēšanā, nesdams atbildību par viņu izlietošanu Latvijas Valdības priekšā" –, kā otro punktu šajos armijas organizēšanas principos minot : "Viņas militārie mērķi : Latvijas teritorijas aizstāvēšana ...". – Kara lietas. // Brīvā Latvija. – 1919. – 25.marts.

⁶⁰ Pats nepiederot pie "sibīriešiem", ļoti trāpīgi viņu centienu un atgriešanās raksturu izteica K.Skalbe Mazajās piezīmēs, 1919.gada 1.decembrī sagaidot Sibīrijas Nacionālās Padomes delegātu pārbraukšanu dzimtenē : "Viņi ir aizgājuši bez Latvijas un atbraukuši ar Latviju. Kā vislielāko dārgumu viņi ir uzglabājuši un atveduši domu par Latvijas vienību pāri visām partijām. Šīs domas ir kā sēkliņa, kurā ir iekšā visa jaunā Latvija". – K.Skalbe. Mazās piezīmes. – 54.lpp.

⁶¹ Skabarga. Uz dzimteni! // Brīvais Latvis. – 1919. – 4.novembris.

⁶² Praksē objektīvajām valsts saimnieciskajām grūtībām pievienojās arī jau pašos valsts pirmsākumos sevi pieteikušās strādnieku sociālās prasības, kuras konkrētajos apstākļos likās ne tikai nesamērīgas, bet, kā tas bija ar ostas strādnieku streiku 1920.gada augustā, tika vērtētas arī kā nepamatotas. – Jaunākās Ziņas. – 1920. – 14.augusts. Šis apstāklis kaut daļēji attaisno un ļauj saprast valdošo aprindu piesardzīgi aizdomīgo attieksmi pret iebrāucējiem, saskatot viņos varbūtējus "rītdienas" streikotājus.

⁶³ Latvis. – 1921. – 1.oktobris.

⁶⁴ Kas jāzin bēgļiem atgriežoties Latvijā. – R.,b.g. – 7.-8.lpp. Kā 1920.gada martā ziņoja "Baltijas Vēstnesis", no valdības paredzētajiem etapa punktiem jeb karantīnām Rīgā un Rēzeknē "Rīgas karantīna galvenā kārtā domāta kā politiska karantīna". – Starpresoru apspriede bēgļu un gūstekņu lietās. // Baltijas Vēstnesis. – 1920. – 25.marts.

⁶⁵ Šajā kontekstā nav brīnums, ja jau pirms Satversmes sapulces sanākšanas Latvijas laikrakstos parādījās Sibīrijas Latviešu Nacionālās padomes pārstāvēto latviešu aprindu nepārprotami skeptiskā nostāja pret jaunās valsts īstenoto politiku, cita starpā atzīmējot : "Mēs jūtamies aizvainoti arī no tam, ka Tautas Padome nav paredzējusi priekšstāvju sūtīšanu Tautas Padomē un Latvijas Satversmes Sapulcē arī no Sibīrijas latviešiem". – Sibīrijas latvieši par Satversmes Sapulci. // Baltijas Vēstnesis. – 1920. – 15.marts.

⁶⁶ Tikai 1920.gada jūnijā no Tālajiem Austrumiem divās daļās pārbraukušais Imantas pulks ar armijas virspavēlnieka pavēli jau 1.augustā tika likvidēts /K.Štrauhs. Imantas pulka piemiņai. // Kaija. – 1921. – 6.skrējienis./, par ko, pats sev uzdodot jautājumu : Kamdē? –, kāds no bijušajiem "imantiešiem" rakstīja : "Uz šo jautājumu vēl neviens nav atbildējis, bet domāju, ka iemeslus labi zin mūsu minoritātes". – J.Dzilna. Dzimtenē. // Kaija. – 1921. – 6.skrējienis.

⁶⁷ K.Bahmanis. Lietuvēns noveļas no tautas krūtīm. // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 22.septembris.

⁶⁸ J.Dzilna. Dzimtenē. // Kaija. – 1921. – 6.skrējienis.

⁶⁹ E.Šķipsna savulaik bija 1919.gada martā izveidotās Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes informācijas nodaļas pārzinis /LVVA. – 1313.f. – 1.apr. – 21.l. – 29.-30.lp./, vēlāk kā viens no padomes sūtītiem pārstāvjiem ieradies Latvijā un šeit pēc Ārlietu ministrijas uzaicinājuma sācis strādāt kā Koloniju un Bēgļu nodaļas vadītājs. – LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l. – 49.lp.

⁷⁰ Brīvais Latvis. – 1920. – 1.jūnijs.

⁷¹ Latvijas bēgļu reevakuācijas biedrība. // Baltijas Vēstnesis. – 1920. – 23.marts. Attiecībā uz Bēgļu reevakuācijas biedrības dibināšanas sapulces datumu jāpiezīmē, ka bēgļiem domātajā informatīvajā izdevumā "Kas jāzin bēgļiem atgriežoties Latvijā" kā tāds ir minēts 1920.gada 27.aprīlis /12.lpp./, kamēr "Baltijas Vēstnesis" sākot jau ar 17.marta numuru runāja par biedrības dibināšanas sapulci 19.martā, taču šī atšķirība, visdrīzāk, acīmredzot, ir skaidrojama ar vienādos formulējumos apzīmēto biedrības faktisko dibināšanas sapulci un pirmo oficiāli reģistrētās biedrības sapulci.

⁷² J.Dzilna. Dzimtenē. // Kaija. – 1921. – 6.skrējienis.

⁷³ L.Z.S.Akadēmiskā sekcija. Politiskie virzieni Latvijā. – R.,1928. – 97.lpp.

⁷⁴ "Ziemeļnieki" un "dienvidnieki" bija Latvijas karaspēka formēšanās gaitā izveidojušies un to raksturojoši apzīmējumi, kas atbilda diviem dažādiem karaspēka formēšanas centriem. Pirmo Latvijas armijas vienību formēšana sākās 1918.gada beigās Rīgā un pēc lielnieku uzbrukuma 1919.gada sākumā šī karaspēka vienības atkāpās uz Kurzemi, kļūstot par Latviešu atsevišķo brigādi, kuras komandēšanu pēc 1919.gada 6.marta sadursmē kritušā O.Kalpaka uzņēma J.Balodis. Vienlaikus, līdz ar īgaunu karaspēka sekmīgajām cīņām 1919.gada sākumā Igaunijā ieradās J.Zemītāns un Pagaidu valdības uzdevumā noslēdza vienošanos par latviešu karaspēka formēšanu Igaunijā un Ziemeļvidzemes teritorijā, kas kļuva par pamatu marta beigās izveidotajai Ziemeļlatvijas brigādei. Vairāk skat. : V.Bērziņš, A.Bambals. Latvijas armija. – R.,1991. – 8.-16.lpp.

⁷⁵ S.Staprans. Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules. – R., 1928. – 150.lpp. Skat. arī : Ziemeļlatvijas un Cēsu kauju piemiņai. – 3., 12.lpp. ; Skaidrība. – 1924. – N.5.

⁷⁶ V.Leitis. Bezdarba problems. // Latvis. – 1921. – 5.novembris.

⁷⁷ Ļoti izteiksmīgu latviešu kara emigrācijas iekšējās neviendabības un atšķirību raksturojumu 1916.gadā deva viens no žurnāla "Taurētājs" autoriem, kura spriedums, kaut arī izteikts par latviešu koloniju Krievijā mākslas dzīvi, vienlīdz bija attiecināms uz visu emigrācijas dzīvi kopumā, un proti, latviešu koloniju mākslas dzīvē viņš saskatīja tiešu līdzību ar R.Blaumaņa stāstu "Nāves ēnā", pielīdzinot katru koloniju tādām – no dzimtenes atrautam – ledus gabalam ar cilvēkiem, kuri "peld arvien tālāk tautu jūrā pretī nezināmam liktenim". – Antons. Mākslas dzīve latviešu kolonijās bēgļu laikmetā. (1915./16.). // Taurētājs. – 1916. – Nr.5.

⁷⁸ Runājot par antinostādņēm ir jāievēro, ka noliegums nebija tikai kādu šauru, sociāli neapmierinātu vai psiholoģiski atstumtu sabiedrības aprindu uzskatu raksturīga iezīme, bet visai izplatīta Latvijas politiskās dzīves parādība, kas tika atzīmēta, iztīrējot jau Satversmes sapulces priekšvēlēšanu uzstāšanās : "Bieži vien oratori nopūlās mazāk ar savas partijas programmas un platformas noskaidrošanu, bet vairāk ķengā un noniecina visu to, kas Latvijas uzbūves labā līdz šim darīts, nostādīdami tā līdzšinējos darbiniekus itin kā tautas ienaidnieku lomā un celdami ļaudīs apjukumu un neizpratni". – Ko sūtīsim uz Satversmes Sapulci. // Baltijas Vēstnesis. – 1920. – 11.marts.

⁷⁹ Troieckas pulka kareivju ciešie sakari ar Sibīrijā atrodošā čehoslovāku leģiona daļām un vēl jo vairāk arī dažas minētā laikraksta publikācijas ļāva domāt, ka šajā "jaunā nacionālisma" koncepcijā, tāpat kā Sibīrijas latviešu uzskatos vispār, noteikta loma bija čehoslovāku līdzatnestajiem idejiskajiem priekšstatiem, kam bija nedaudz tālāka un nopietnāka priekšvēsture. Kā viens no šādiem iespējamiem "idejiskiem avotiem" bija atzīmējama, piemēram, jau 1898.gadā dibinātā čehu nacionāli sociālistiskā partija (vadītājs V.Klofačs), kas centās savienot nacionālisma un sociālisma ideālus, uzstājoties ar "čehu sociālisma" lozungiem. Vairāk par čehu idejisko un politisko dzīvi skat. : Z.S.Ļenaševa. Ideino-političeskaja borba v Čehii i Slovākii v načale XX v. – M., 1984. ; J.B.Šmeraļ. Obrazovanie Čehoslovackoi Respubliki v 1918 gadu. – M., 1967.

⁸⁰ H.A. Jaunais nacionālisms. // Brīvais Latvis. – 1919. – 24.maijs.

⁸¹ Turpat.

⁸² Skabarga. Nacionāli stipriem būt! // Brīvais Latvis. – 1919. – 7.jūlijs.

⁸³ Skabarga. Zem Latvijas nacionalā karoga. // Brīvais Latvis. – 1919. – 17.novembris.

⁸⁴ Brīvais Latvis. – 1919. – 14.augusts.

⁸⁵ Latvju prese 1797-1822-1922. – R., 1922. – 47.-48.lpp.

⁸⁶ Skabarga. Nacionāli stipriem būt! // Brīvais Latvis. – 1919. – 7.jūlijs.

⁸⁷ H.Asars. Ko atgriezušies bēgļi atrod Latvijā? – R., 1920. – 12.lpp.

⁸⁸ A.Rozentals. Nacionālais princips tautsaimniecībā. // Latvis. – 1921. – 8.septembris.

⁸⁹ R.Bācs. Latvju apzinīgie strādnieki un gabalu jeb akorda darbs. // Baltijas Vēstnesis. – 1920. – 9.marts.

⁹⁰ Ļoti tieši šī doma izskanēja kādā spriedumā par pagājušo Pasaules karu : "Ja ir kāds, kurš visu šo laiku kaut ko ražojis, tad tas ir taisni zemkopis – zemes arājs". – F.Bauers. Cīņa par Latvijas zemi. – R., 1920. – 15.lpp.

⁹¹ A.Bergs. Meždunardnoje položenije Latvii. – P., 1918. – 12.lpp.

⁹² Latvis. – 1921. – 8.oktobris.

⁹³ Saruna ar iekšlietu ministru. // Latvis. – 1921. – 3.septembris.

⁹⁴ Latvis. – 1921. – 25.oktobris.

⁹⁵ Bezpartejiskā Nacionalā centra aicinājums. // Latvis. – 1921. – Paraugnumurs.

⁹⁶ K.Bahmanis. Lietuvēns noveljas no tautas krūmī. // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 22.septembris.

⁹⁷ A.Bergs. Pēc Brunnera un Grinberga lietas. // Latvis. – 1921. – 4.decembris.

⁹⁸ A.Iksens. Karavīru vēlēšanu tiesības. // Latvis. – 1921. – 27.novembris.

⁹⁹ Ģ.Zars. Politiskie kooperatīvi. // Latvis. – 1921. – 5.oktobris.

¹⁰⁰ Kaut arī visai tendenciozs savos spriedumos, interesants bija P.Stučkas "komunista piezīmju" skatījums uz pret mazākumtautībām vērsto noskaņojumu veidošanos Latvijā 1920.gadu sākumā, kurā viņš, neievērojot ne kara laika, ne pēckara norises un to izsautās izmaiņas sabiedrības attieksmē, bet runājot tieši no idejiskā aspekta, atzīmēja, ka tieši antisemitisms ir veca parādība arī Latvijai, kamēr antirusisms jeb antikrievisms ir jauns vārds, kas "bija jaunātais šai svarīgajai parādībai". – Pret tautu naidu un tautisko ienaidu! // P.Stučka. Nacionālais jautājums un latviešu proletariāts. – R., 1972. – 226.lpp.

¹⁰¹ Viens no tādiem piemēriem bija Ed.Viņpusieša sakopotais izdevums par Kijevas rituālprāvu pret M.Beilisu – skat. : Kijevas rituālprāva, Talmuda morāle un citi vēsturiski dokumenti... – B.v., b.g.

¹⁰² J.Jankavs. Rainis un socialdemokrātiskā kliķe. – R., 1913. – 18.lpp.

¹⁰³ Netiešs, tomēr pietiekami izteiksmīgs latviešu sabiedrības attieksmes pret ebrejiem raksturojums bija ietverts latviešu autoru daiļliteratūras sacerējumos, starp kuriem ilustrācijai atzīmēsim tikai dažus : Vecais Stenders. Bildu ābece. /burts "Ž"/ ; A.Brigadere. Dievs, daba, darbs. /nodala "Skarbos vējos"/ ; Ā.Alunāns. Lugas Iciks Mozes un Mucenieks un muceniece ; R.Blaumanis. Lugas Trīnes grēki un Skroderdienas Silmačos ; J.Jaunsudrabiņš. Baltā grāmata /tēlojumos "Aitu kupcis", "Siļķes", "Joskiene"/.

¹⁰⁴ Atsevišķie raksti, kuros varēja saskatīt zināmu negatīvu attieksmi un nostāju pret ebrejiem, vairāk bija attiecināmi uz kara sākumu (piemēram, 1915.gadā žurnālā "Kāvi" publicētais stāsts par ebreju, kas spiego vāciešu labā. – "Pieķerts spiegs". // Kāvi. – 1915. – Nr.2.), un tāpat kā pirms kara, arī kara sākumā to parādīšanās drīzāk bija saistāma ar Krievijas kara sākumā īstenoto politiku.

¹⁰⁵ Skat. piemēram : K.Freibergs. Organizēšanās un pašdarbība. // Taurētājs. – 1916. – Nr.5.

¹⁰⁶ Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas Ziņojums. – 1916. – 15.decembris.

¹⁰⁷ K.Grīva. Vai žīdi dabūs virsroku? – R., 1922. – 64.lpp.

¹⁰⁸ Kaut arī kara bēgļu, dažādās armijās karojošo kareivju un karagūstekņu atgriešanās dzimtenē bija pašsaprotama parādība un Latvijas valdības nostāja šajā jautājumā bija nepārprotama, salīdzinoši lielais bēgļu skaits un smagais valsts saimnieciskais stāvoklis šī jautājuma praktisko risināšanu nopietni apgrūtināja. Kā izrietēja no Koloniju un Bēgļu nodaļas vadītāja E.Šķipsnas sastādītā "Latvijas kolonistu un bēgļu reevakuācijas projekta", no aptuveni 800'000 bēgļiem, kuri bija atstājuši dzīves vietas, pēc Ziemeļvidzemes un Latgales bēgļu atgriešanās savās dzīves vietās vēl aizvien palika ap 500'000 bēgļu, kuru pārvešanai uz dzimteni, pieņemot bēgļu pakāpenisku atgriešanos divu vai trīs gadu laikā, pēc viņa aprēķiniem, tikai pirmajā reevakuācijas gadā, t.i., 1920.gadā, kopā būtu nepieciešami 52'339'875 Latvijas rubļu, un šajā sakarā, atzīstot, ka tādu summu atrast būtu grūti jebkurai valstij, sevišķi pēc kara, viņš ierosināja finansiālo jautājumu kārtot kā valsts aizdevumu konkrētai personai, kuru tā vēlāk atlīdzinātu. – LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l. – 100.-104.lp. Ņemot vērā šo bēgļu atgriešanās finansiālo aspektu, kam pievienojās arī saprotamas bažas par iebrucēju, sevišķi, no Padomju Krievijas, varbūtējiem politiskajiem uzskatiem, kas varētu vēl vairāk saasināt jau tā pietiekami nestabilo politisko situāciju, nav brīnums, ja Latvijas valdība pievērsa nopietnu un lielu uzmanību iebrucēju sastāvam, cenšoties, pirmkārt, izvairīties no politiski neuzticamu personu ierašanās, kamēr citos bēgļu sastāva aspektos, tai skaitā, arī attiecībā uz iebrucēju nacionālo sastāvu, lai arī pievērsot tiem uzmanību, kaut kaut kādi strikti principi Latvijas valdības nostājā netika izvirzīti (nekādu plašāku satraukumu neizsauca ne krievu, ne poļu un pat ne vāciešu iebrucēji), un tikai negaidītās tendences pirmo bēgļu sastāvu nacionālajā sastāvā bija tās, kas I.Vesmanim 1920.gada novembrī lika lūgt Ārlietu tautas komisāru G.Čičerinu izdot rīkojumu par to, lai turpmāk ešelonos tiktu uzņemti ne vairāk par 10% nelatviešu, kas aptuveni atbilst Latvijas iedzīvotāju etnogrāfiskajam sastāvam. – LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l. – 78.lp.

¹⁰⁹ LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 14.l. – 23.lp.

¹¹⁰ LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 45.l. – 9.-10.lp.

¹¹¹ Kas cenšas iekļūt Latvijā. // Latvis. – 1921. – 12.oktobris.

¹¹² LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l. – 78.lp.

¹¹³ LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l. – 81.lp.

¹¹⁴ Latvis. – 1921. – 9.decembris.

¹¹⁵ LVVA. – 2570.f. – 10.apr. – 15.l. – 60.lp.

¹¹⁶ L.Z.S.Akadēmiskā sekcija. Politiskie virzieni Latvijā. – R., 1928. – 113.lpp.

¹¹⁷ Zināmu pamatu sabiedrības nepatikai un kritiskiem spriedumiem deva arī atsevišķu ebreju skandalozie veikalnieciskie darījumi tūlīt pēc I.Pasaules kara beigām, no kuriem skaļākie bija Jankeļa Kleina un Kutiskera darījumi, pārdodot valstij aizgājušā vācu karaspēka mantas. Abu šo tirgotāju darījumi, kā noskaidroja Satversmes sapulces izveidotā komisija 1920.gada beigās, valstij bija nodarījuši zaudējumus par aptuveni 13 miljoniem latu. – V.Bastjānis. Demokrātiskā Latvija. // "Neatkarīgā" Latvija – kāda tā bija. – R., 1987. – 61.-68.lpp.

¹¹⁸ To, ka satraukums par valsts saimniecisko attīstību bija vērojams pietiekami plašās sabiedrības aprindās, apliecināja arī žurnāla "Economists" publikācijas : "... laucinieku-ražotāju masa nevar palikt vienaldzīga, ja ar viņas ražotiem produktiem pelnas cittautieši, kas sarausto peļņu neizlieto Latvijas valsts un latviešu labā, bet gan ar mūsu līdzekļiem kaldina Latvijai ķēdes vai nu austrumos, vai rietumos". – Ed.Laursons. Mūsu saimnieciskās politikas virzieni. // Economists. – 1921. – Nr.10./11.

¹¹⁹ H.Asars. Mūsu spēks un mūsu nespēks. // Latvis. – 1921. – Paraugnumurs.

¹²⁰ P.Jurevičs. Nacionālās kultūras attaisnojums. // Latvis. – 1921. – 27.,28.septembris.

¹²¹ Izmeklēšana par burzmām Latgalē. // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 21.jūnijs.

¹²² Šo sabiedrības noskaņojumu tendenci, protams, nedrīkst unificēt, un spilgtākais izņēmums, šajā ziņā, bija Fr.Veinberga pārdomas pirms I.Saeimas vēlēšanām, kurās, atzīmējot valdībā esošo partiju vēlmi attaisnot savas kļūdas ar "kādu citu iedomāto vainīgo pretinieku", viņš kategoriski noraidīja domu, ka Latvijas nacionālās minoritātes ir vainojamas pie aktuālā stāvokļa vai apdraud Latvijas nākotni un galvenais tautas neapmierinātības cēlonis, viņaprāt, ir meklējams nevis politikā, bet saimniecībā. – Skat. : Fr.Veinbergs. Latvijas pirmā Saeima : Viņas ievēlēšana un tuvākais uzdevums. – Rīga, 1922. – 31.lpp.

¹²³ Jautājums par tirdzniecības svētdienās bija saistīts ar reliģiskās piederības noteiktām atšķirībām starp kristīgās un judaisma tradīcijas svētās dienas svinēšanu, kas pēc kristīgo veikalu īpašnieku domām deva zināmas konkurences priekšrocības ebreju tirgotājiem.

¹²⁴ Pilsētas domes sēde. // Baltijas Vēstnesis. – 1920. – 31.marts.

- ¹²⁵ Par Dr. P.Šīmaņa braucienu... // Latvis. – 1921. – 11.oktobris.
- ¹²⁶ Kāds vārds par Latvijas pagaidvaldību. // Brīvais Latvis. – 1919. – 10.maijs.
- ¹²⁷ Zemnieku kalendārs.1918. – B.v., b.g. – 123.lpp.
- ¹²⁸ Baltijas Vēstnesis. – 1920. – 29.marts.
- ¹²⁹ Skat. piemēram : J.Davis. Kam socialisti kalpo? // Tautas Balsis. – 1921. – 28.decembris.
- ¹³⁰ Tā Kristīgi nacionālās savienības un Bezpartejiskā nacionālā centra pozīcijas vērtēja arī latviešu komunisti Krievijā. – J.Krūmiņš-Pilāts. Politiskās partijas Latvijā. – Pleskava,1921. – 21.lpp.
- ¹³¹ P.Lejiņš. Kas ir un ko grib Kristīgie nacionālisti? – Liepāja,1922. – 2.lpp.
- ¹³² Ievadot pārskatu par savu pastāvēšanu, viena no 1920.gadu sākumā dibinātajām jaunatnes biedrībām visai nepārprotami apzīmēja savas pretenzijas uz atmodas laikmeta tradīciju turpinājumu, uzsverot : “Bez pārspīlējuma var teikt, ka reti kādā tautā biedrībām būtu piekritusi tik liela loma kā Latvijā. Dažādas kultūras biedrības bija mūsu pirmā sabiedriskā un nacionālā skola, pašdarbības un kopdarbības veicinātājas, kas nedaudzos gadu desmitos pacēla mūsu tautu uz augsta kultūras līmeņa”. – Latvju Jaunatne.I. – R., 1923. – 145.lpp.
- ¹³³ LVVA. – 2021.f. – 1.apr. – 1.l. – 8.lp.
- ¹³⁴ Latviešu nacionālās jaunatnes savienības statūti. – R., 1920. – 3.lpp.
- ¹³⁵ Jaunākās Ziņas. – 1920. – 25.jūnijs.
- ¹³⁶ Latviešu Nacionālās Jaunatnes Savienība. – R., 1923. – 2.lpp.
- ¹³⁷ Latvis. – 1921. – 27.septembris.
- ¹³⁸ LVVA. – 3720.f. – 3.apr. – 4.l. – 11.lp.
- ¹³⁹ Pirmo reiz I.Pones vārds LNJSavienības Valdes sēžu protokolos tika minēts 1921. gada 7. septembrī, kad uz atbrīvojušos darbveža vietu Krusa izvirzīja I.Pones kandidatūru (protokols n.11), bet jau 21. septembrī viņš tika kooptēts Savienības valdē, tūlīt uzticot viņam pildīt biedru zinātāja pienākumus (protokols n. 13). Acīmredzot, svarīgākais un noteicošais šīs straujās I.Pones izvirzīšanās izskaidrojums bija meklējams apstākļi, ka tieši šajā laikā (un, starp citu, pirmo reiz Savienības dienas kārtībā tieši 7.septembra Valdes sēdē) atklātībā parādījās ziņa par Savienības priekšsēdētāja J.Štelmahera studentu ieteikšanas vēstuli augstskolā, kas izsauca arī līdzšinējo Valdes locekļu noteiktu reakciju. – LVVA. – 3720.f. – 2.apr. – 2.l.
- ¹⁴⁰ LVVA. – 3720.f. – 3.apr. – 5.l. – 5.lp.
- ¹⁴¹ LVVA. – 3720.f. – 3.apr. – 3.l. – 18.lp.
- ¹⁴² LVVA. – 3720.f. – 3.apr. – 5.l. – 7.lp.
- ¹⁴³ Turpat.
- ¹⁴⁴ LVVA. – 3720.f. – 2.apr. – 2.l. – 34.lp.
- ¹⁴⁵ LVVA. – 3720.f. – 2.apr. – 2.l. – 72.lp. Apvienošanās komisiju kopsēdē LJS priekšnieks Laiviņš ierosināja iespējamo jauno apvienību nosaukt par Latviešu Jaunatnes savienību, pret ko LNJS pārstāvjiem bija divi iebildumi : pirmkārt, organizācijas nosaukumam vajadzēja pasvītrot “nacionālismu” un, otrkārt, tas bija jautājums, kā piedāvātais nosaukums izskatīsies uz ārieni – vai kā līdztiesīga apvienošanās vai kā LNJS pievienošanās LJS. – LVVA. – 3720.f. – 1.apr. – 1.l. – 206.-212.lp. ;
- ¹⁴⁶ LVVA. – 3720.f. – 3.apr. – 5.l. – 5.lp.
- ¹⁴⁷ Latviešu Nacionālās Jaunatnes Savienības darbība. // Latvju Jaunatne. I. – 147.lpp.
- ¹⁴⁸ Turpat.
- ¹⁴⁹ Latviešu nacionālās jaunatnes savienības statūti. – 6.lpp.
- ¹⁵⁰ Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30.augusts.
- ¹⁵¹ J.A.Ozoliņš. L.N.K. // Latvijas Vēstnesis. – 1922. – 4.septembris.
- ¹⁵² Pašā 1920.gadu sākumā Liepāja bija kļuvusi par pretējo politisko uzskatu aprindu asāko sadursmju vietu, kur vairākkārt tika izjauktas gan kreiso sociāldemokrātu partijas sapulces, gan uzbrukts pilsētas galvam A.Buševicam. Aktīvā kareivju līdzdalība šajos notikumos tika cieši saistīta ar Kurzemes divīzijas komandiera un Liepājas garnizona priekšnieka K.Ķūķa nostāju, jau 1920.gados ienesot Latvijas politikajā leksikonā “ķūķisma” vārdu.
- ¹⁵³ Starp “Socialdemokrata” minētajiem nekārtību cēlājiem, līdzās citiem, bija minēti bijušais pulkveža K.Ķūķa adjutants kapteinis Mentels, studenti N.Plato, Pāvuliņš, kareivis N.Lapsiņš, LNJS padomes loceklis N.Sarķis un vēl vairāki traucētāji, kuru uzvārdus jau drīz vien varēja atrast LNK vai vēlāku aktīvā nacionālisma organizāciju biedru sarakstos. – Socialdemokrats. – 1922. – Nr.97.-100. Savā ziņā interesantākais šajos “Socialdemokrata” rakstos, publicējot traucētāju vārdus, bija konstatējums, ka “šai “cienījamā” sabiedrībā kopā ar latviešu dižpilsoņu dēliņiem un meitiņām piedalījās arī laba daļa” ebreju “pilsoniskas studentības”. – Latvijas kauns. // Socialdemokrats. – 1922. – 3.maijs.
- ¹⁵⁴ Jaunākās Ziņas. – 1922. – 14. novembris.
- ¹⁵⁵ Zināmu pamatu jaunās organizācijas dibināšanā saskatīt svešas ietekmes deva tās nosaukums, piesakot sevi kā “klubu”, kas bija visai netipiski Latvijas 1920.gadu sākuma sabiedriskajai dzīvei. Tiesa, nekādas noteiktas norādes par šī vārda izvēli organizācijas dibināšana nedod, atstājot vietu minējumiem. Kā interesants, bet ne

vairāk, kā tikai zināšanai pieņemams fakts šajā sakarā ir pieminams 1919.gadā Vācijā dibinātais "Nacionālais klubs 1919", kas apvienoja ietekmīgus vācu uzņēmējus un militāristus. – Skat. : R.Opits. Fašizm i neofašizm. – M., 1988. – 56.str.

¹⁵⁶ E.Blanks. Nacionālie klubi. // Latvijas Vēstnesis. – 1922. – 31.augusts.

¹⁵⁷ Līdzās citiem pazīstamākais no LNK dibinātājiem un biedriem, kurš nāca no LJS, bija viens no Kluba dibināšanas aktīvākajiem virzītājiem J.A.Ozoliņš.

¹⁵⁸ 1922. gada 22. novembra LNJsavienības Centra valdes sēdes dienas kārtībā kā otrais punkts bija Latvju Nacionalā Kluba lūgums aizdot 6'000 rubļu 18. novembra uzsaukuma apmaksai, un šo lūgumu valde nolēma apmierināt, izsniedzot aizdevumu uz apmēram 2 mēnešiem. – LVVA. – 3720.f. – 1.apr. – 19.l. – 28.lp.

¹⁵⁹ Starp Kluba dibinātājiem, nerunājot par ierindas biedriem, bija trīs, pēc J.Štelmahera viens otru pēctecīgi nomainoši LNJsavienības priekšsēdētāji – J.Jurēvits, I.Pone un E.Blanks –, bet 8 no 12 savienības vadītājiem 1922. gada beigās jau 1923. gada maijā bija piltiesīgi LNK biedri.

¹⁶⁰ LVVA. – 3720.f. – 3.apr. – 4.l. – 1.lp.

¹⁶¹ Pasvītrojot īpašo vietu un lomu, kas Latvijas starptautiskajos centienos tika ierādīta Itālijai, 1919.gada beigās Itālijā kā Latvijas sūtnis ieradās viens no ievērojamākajiem jaunās valsts politiskajiem darbiniekiem M.Valters. Atbildot uz to kā savu simpātiju apliecinājumu Latvijai Itālija 1920.gada sākumā nosūtīja savu diplomātisko misiju M.Vivalbas vadībā. 1920.gada beigās Tautu savienības pilnsapulcē Itālija kā vienīgā no Sabiedrotām lielvalstīm balsoja par Latvijas atzīšanu *de jure* un nenoliedzams Itālijas nostājas nopelns bija 1921.gada janvāra Sabiedroto Augstākās padomes lēmums par Latvijas atzīšanu. Abi šie Itālijas nostājas pierādījumi Latvijā izsauca ne tikai patriotisku sajūsmu, bet arī noteiktas simpātijas pret Itāliju un tās priekšstāvi, ko demonstrēja 1920.gada decembrī un 1921.gada janvārī pēc LNJS iniciatīvas sarīkotās manifestācijas.

¹⁶² LVVA. – 2570.f. – 14.apr. – 1521.l. – 2.lp.

¹⁶³ 1923.gada 1.maija notikumu Izmeklēšanas komisija, nopratinot J.A.Ozoliņu, cita starpā, atzīmēja laikrakstos parādījušās ziņas par viņa lomu Itālijas sūtņu nomaīnā, uz ko viņš atzina, ka zinājis par jaunā sūtņa fašistisko pārliecību un šajā sakarā izteicies, ka viņš varētu nomainīt iepriekšējo sūtni. – LVVA. – 1537.f. – 27.apr. – 28.l. – 85.-86.lp.

¹⁶⁴ Latvijas centienos pēc piltiesīgas atzīšanas 1920.gada 16.decembra Tautu savienības kopējā sēdē notikušajā balsojumā par Latvijas un abu pārējo Baltijas valstu uzņemšanu savienībā Itālija bija vienīgā no lielvalstīm, kas apliecināja atbalstu šiem Latvijas centieniem.

¹⁶⁵ Latviešu Nacionalās Jaunatnes Savienības dzīve. // Dzintarzeme. – 1921. – 60.lpp.

¹⁶⁶ Tūlīt pēc kara Latvijā sevi pieteica vairākas organizācijas, kuru dibināšanas ierosmē tā vai citādi varēja saskatīt saikni ar bijušajiem kareivjiem un bēgļiem, piemēram, pirmo *gaidu* pulciņu Rīgā 1921.gada pavasarī dibināja no Šanghajas pārbraukušais Latvijas konsuls R.Valdmanis /Latvju Jaunatne.I. – 33.lpp./, bet "Latvijas Vanagu" organizācija izauga no divu demobilizēto virsnieku J.Jansona un K.Ābeles izveidotās Valsts Valmieras vidusskolas karavīngrotāju grupas /Latvijas Vanagi. // Kultūras Vēstnesis. – 1922. – Nr.9/10./, pie kam dibinātāji neslēpa, ka dažas pamatidejas viņi ir ņēmuši no čehu "Sokoliem". – LVVA. – 4246.f. – 1.apr. – 6.l. – 2.lp.

¹⁶⁷ Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30.augusts.

¹⁶⁸ J.Dzilna. Dzimtenē. // Kaija. – 1921. – 6.skrējiens.

¹⁶⁹ I Pasaules kara beigās Sibīrijā un Tālajos Austrumos atradās pēc Februāra revolūcijas no karagūstekņiem izveidotais čehoslovāku korpuss (aptuveni 50'000 cilvēku), kurš pēc Brestas miera noslēgšanas ešelonos devās uz Vladivostoku, lai atgrieztos dzimtenē. Pēc 1918.gada aprīlī notikušās japāņu karaspēka izsēšanās Vladivostokā tika nolemts korpusu izvest nevis caur Vladivostoku, bet Arhangeļsku, kas izsauca čehu karaspēka neapmierinātību un 1918.gada maijā, atrodoties gar dzelzceļu plašā teritorijā, čehu leģions sacēlās pret Padomju varu. Šajos apstākļos, vienoti kopējā vēlmē atgriezties dzimtenē, Sibīrijas latviešu karaspēka sakari ar čehiem bija visai rosīgi un daudzveidīgi. Interesanti, ka, piemēram, kā liecināja Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionalās padomes Centrālā biroja sēžu protokoli, 1919.gada maijā kareivis Smaren-Savinskis sakarā ar čehu svētkiem bija saņēmis uzdevumu nolasīt lekciju par čehu nacionālo kustību. – Pārskats par Sibīrijas un Urālu latv. Nac. Pad. C.B. darbību. // Brīvā Latvija. – 1919. – Nr.2. Tāpat, lai gan jau pieminētā "Latvijas Vanagu" biedrība organizatoriski bija noformējusies bez tiešas ārējas ietekmes, priekšstatu par čehu "sokoliem" Tālo Austrumu latviešu aprindas bija atvedušas sev līdz no svešuma. – H.Asars. Čehu "vanagi". // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 8.jūnijs. Bez tam, Tālajos Austrumos plašu darbību izvērta arī starptautiskas organizācijas, piemēram Jauniešu Kristīgā Savienība (Yong Men's Christian Association), kura jau 1919.gadā tika izveidota pie Imantas pulka. – K.Strauha. Latvijas Jaunekļu Kristīgā Savienība. // Dzintarzeme. – 1921. – 89.lpp.

¹⁷⁰ Imantas pulka ceļu uz mājām, atzīmējot ceļa vērojumus un pārdomas, varēja izsekot pēc brauciena laikā viņu izdotā un vēlāk dzimtenē vienā krājumā apkopotā žurnāla "Kaija". – Skat. : Kaija. Imantas pulka strēlnieku žurnāls. – R., 1922. – 182.lpp.

¹⁷¹ V.Smaren-Savinskis. Mana īsā atbilde "Socialdemokratam". // LNK Biļetens. – 1924. – 18.aprīlis.

¹⁷² Pirmais Latvijas sūtnis Padomju Krievijā J.Vesmanis, vēlākais "Latvijas Vēstneša" redaktors, V.Smaren-Savinska darbību Maskavā apzīmēja kā kaitīgu, uzskatot viņu par vainojamu savā atsaukšanā no sūtņa amata Maskavā.

¹⁷³ Sev izteikto pārmetumu sakarā 1924.gadā V.Smaren-Savinskis jau pirmajos "LNK Biļetena" numuros pārstāstīja savas biogrāfijas datus. – Mana īsā atbilde "Socialdemokratam". // LNK Biļetens. – 1924. – 18.aprīlis.

¹⁷⁴ Talavija : 1900-1925. – R., 1928. – 432.šķirklis.

¹⁷⁵ Ziņas no 1920.gada 10.maijā rakstītā J.A.Ozoliņa lūguma Latvijas pagaidu valdības priekšstāvim izsniegt Latvijas pavalstnieka pasi. – LVVA. – 2574.f. – 2.apr. – 11.l. – 30.lp.

¹⁷⁶ Līdzās vairākiem rakstiem par P.Kropotkinu un viņa darbību /skat. piemēram : J.O.Peters Kropotkins. // Prometejs. – 1915. – Nr.3./ un veltījumam F.Nīcem /J.Burtņieks. Ģēnijs. Novēlēts Nīcem. // Prometejs. – 1915. – Nr.5./ plašākais un nopietnākais mēnešrakstā publicētais darbs bija redaktora J.Ozoliņa apcerējums "Demokrātija un viņas ideāli", kas visai izvērsti kritizēja demokrātiju, norādot gan uz šī jēdziena izcelsmi ("demokrātija nozīmē pūļa varu"), gan uzstājoties pret demokrātijas galveno pamatu un attaisnojumu – *vairākuma* principu (profesora Dikinsona vārdi : "Skaitis valda pār mums"), gan kritizējot demokrātijas postošo ietekmi uz sabiedrības garīgo attīstību (tieksme cilvēkus vienādot, radīt "caurmēra cilvēku" un padarīt par vienu no galvenajām mākslām "Mākslu paklausīt", savā konsekvencē novedot pie tā, ka "vairākuma vara tiek pirktā ar individuālās brīvības cenu"), noslēdzot ar koncentrētu visā rakstā izteikto spriedumu konsekvenci : "Taisnība, ka pasaule pastāv caur paklausību, bet tālāk viņa ir gājusi tikai caur nepaklausību, sacelšanos pret konservatīvo un inerto vairākuma gribu, caur pūļa patiesības noārdīšanu, caur brīvu revolucionāru ārdīšanas darbu". – J.Ozoliņš. Demokrātija un viņas ideāli. // Prometejs. – 1915. – Nr.1.-5.

¹⁷⁷ Taurētājs. – 1916. – Nr.9.

¹⁷⁸ Tas, ka anarhosindikālisma idejām bija zināma ietekme uz Itālijas fašisma nostādņēm (te, vispirms, ir jāmin XX gadsimta sākumā pazīstamā franču sindikālista Ž.Sorela vārds, kura spriedumi par arodbiedrību lielo nozīmi šķiru cīņā un vardarbības attaisnojumu atstāja spēcīgu ietekmi uz sava laika revolucionāru un tostarp arī uz B.Mussolini uzskatiem. – Vairāk skat. : L.S.Belousov. Benito Mussoloni : politiskais portrets. // Novaja I noveišaja istorija. – 1991. – Nr.5. – str.116.) un ievērojot J.A.Ozoliņa nozīmīgo lomu LNK dibināšanā, šiem viņa kādreizējiem uzskatiem liek pievērst īpašu uzmanību, lai gan šajā gadījumā šī saikne starp anarhismu un aktīvo nacionālismu ļauj runāt nevis kā par kaut kādām vietējām vai plašākām idejiskām konsekvencēm, bet tikai atzīmējot un atklājot "ārejas ietekmes" aktīvā nacionālisma pirmsākumos. Vienlaikus ir jāatzīmē, ka J.A.Ozoliņa jau 1915.gadā paustie uzskati viņa paša vadītajā mēnešrakstā "Prometejs" bija varbūt spilgtākais piemērs LNK dibinātāju uzskatu dažādībai un neviennozīmībai, un ja, no vienas puses, acīmredzama bija viņa spriedumu krasā vērtēšanā pret demokrātiju, tad, no otras puses, tajā pat laikā, interesanta bija kāda mēnešrakstā publicētā raksta autora paustā nepatika pret redakcijas svītrojumiem viņa raksta tajās vietās, kur autors esot "sadevis" ebrejiem, uz ko, uzskatot, ka rakstā ir tikai "izsacīta patiesība par viņu lielo lomu strādnieku kustībā", autors norādīja, ka "Jūsu vieta ir kādā" ebreju "redakcijā". – Žīdi un "Prometejs". // Prometejs. – 1915. – Nr.5.

¹⁷⁹ LVVA. – 2574.f. – 2.apr. – 11.l. – 30.lp.

¹⁸⁰ Valdības maiņa Japānā. // Zemgālietis. – 1922. – 14.jūlijs. Kā Latvijas Ārlietu ministrijai adresētajā pārskatā par stāvokli Japānā 1920.gada 30.jūnijā ziņoja pats J.A.Ozoliņš, ar "valdību" Japānā ir jāsaprot nevis ministru kabinets vai parlaments, bet "dažādu aizmuguras spēku kopums", ko veido militāristi un t.s. "genro", turpat tālāk rakstot : "Tagadējie "genro" (vecuma un iespaida kārtībā) ir : Princis Jamagata, Princis Inouje, Marķizs Matsukata, Marķizs (b. grāfs) Okuma un Marķizs Sajondži". – LVVA. – 2574.f. – 2.apr. – 8.l. – 2.-3.lp.

¹⁸¹ LVVA. – 2574.f. – 2.apr. – 64.l. – 31.lp.

¹⁸² LNK Biļetens. – 1924. – 25.aprīlis.

¹⁸³ Latvis. – 1921. – 1.septembris.

¹⁸⁴ De jure svinībās Rīgā. // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 29.jūlijs.

¹⁸⁵ Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30.augusts. No četros vēlēšanu apgabalos izvirzītajiem Latvijas jaunzemnieku savienības sarakstiem (Kurzemē savienība savu sarakstu nebija izvirzījusi) augstākajās vietās savienība J.A.Ozoliņu bija ierakstījusi Rīgā (4.vieta sarakstā) un Latgalē (5.vieta), otrajā gadījumā viņa vārdam pievienojot piebildi – "no Latgales". 1.Saeimā no savienības saraksta iekļuva trīs kandidāti : K.Bahmanis, E.Bauers un O.Nonācs.

¹⁸⁶ Par J.A.Ozoliņa lomu Kluba dibināšanā liecināja otrās LNK dibināšanas sapulces 11.septembrī lēmums viņam (kopā ar A.Krūmiņu) uzdot "publikas un preses pareizu informēšanu kluba lietās". – Jaunākās Ziņas. – 1922. – 12.septembrī.

¹⁸⁷ Vairāk par šo vizīti skatīt nākamajā darba nodaļā.

¹⁸⁸ Kluba dzīvē vienīgais šīs vizītes praktiskais rezultāts bija J.A.Ozoliņa uzstāšanās LNK biedru pilnā sapulcē, kurā viņš "ziņoja par nodibinātiem sakariem ar Itālijas fašistiem". – *Latvis*. – 1923. – 29.aprīlis.

¹⁸⁹ Varbūt visspilgtāk un skaidrāk, lai gan nedaudz ierobežotākā nozīmē un izpausmēs šo nacionāli radikālo strāvojumu rašanās saikni tieši ar pēckara laikmetu parādīja uzskatu atšķirības un sadursmes, kas pieteica sevi starp vienas tautības pirmskara un pēckara emigrācijas aprindām. Vispirms, tas bija attiecināms uz krievu emigrācijas aprindām, kur, kā atzīmē Dž.Stefans, tieši pēckara emigrantu paaudze, neieredzot boļševismu, bet uzskatot par novecojušu arī monarhismu, pievērsās fašisma idejām, saskatot fašismā arī iespēju mest izaicinājumu vecākās paaudzes emigrantu līderiem. – D.Stefan. *Russkie fašisti*. – M., 1992. – str.49.-50., 71. Līdzīgas, bet vēl skaidrāk izteiktas uzskatu sadursmes bija arī starp vācu emigrantu aprindām ASV, kur, kā norāda de Jongs, aptuveni pusmiljons pēckara vācu emigrantu nonāca saskarsmē ar pirmskara vācu emigrantu kopienu, kura neizrādīja simpātijas pret jaunatbraucēju propagandēto nacionālsociālismu un līdz ar to pēckara emigranti veidoja un apvienojās savās organizācijās. – L.De Jong. *Nemeckaja pjataja kolonna vo vtoroi mirovoi voine*. – M., 1958. – str.407.

¹⁹⁰ Patiesībā radikāli nacionālo strāvojumu izcelsmes ciešā saikne ar pēckara apstākļiem ir acīmredzama un nepārprotama un, analizējot, piemēram, Ungārijas "fašistu" jau 1918./19.gados pauto ideju lielo līdzību ar Ā.Hitlera idejām, tā tika atzīmēta jau 1930.gadu spriedumos /Skat. : O.Jaszi. *The Ideologic Foundations of the Danubian Dictatorships*. // *Propaganda and Dictatorship*. – N.-Jersey, 1936. – 92.p./). Problēma un zināmu diskusiju priekšmets, šajā gadījumā, drīzāk ir meklējams tajā apstākļī, ka, ja jaunajās "pēcimpēriju valstīs" ar ierobežotu pirmskara sabiedriskās domas tradīciju šo strāvojumu rašanās sakpošanās tieši pēckara noskaņojumos bija koncentrētāk un skaidrāk izteikta, tad valstīs ar jau senām politiskās kultūras un sabiedriskās domas tradīcijām un salīdzinoši lielu iedzīvotāju skaitu – kā Vācijā – iepriekšējo laikmetu šķietami kulturālās nācijas vērtību kontekstā nacionālsociālisma straujais uzplaukums un nākšana pie varas uzstāda ļoti nopietnu jautājumu par sabiedrības ārkārtīgi straujo un totālo uzskatu pavērsienu un tā cēloņiem.

¹⁹¹ Jautājums par nacionāli radikālo strāvojumu līderu izvīrzišanos no savulaik ārpus dzimtenes dzīvojušajām aprindām un šo apstākļu kopsakarību biežāk uzsvērts un plašāk iztīrīts ir attiecībā uz Vācijas NSDP, kur šī saikne bija patiešām spēcīgi izteikta. Starp pazīstamākajiem partijas vadoņiem šajā sakarā var atzīmēt gan pašu partijas pirmo personu Ā.Hitleru, kurš bija nācis no Austrijas, gan H.Gēringu (dzīvojis Austrijā, tēvs vācu gubernators Āfrikā), gan R.Hesu (audzis Ēģiptē), gan partijas ideologu A.Rozenbergu (dzimis Rēvelē). – Vairāk skat., piemēram : L.De Jong. *Nemeckaja pjataja kolonna vo vtoroi mirovoi voine*. – M., 1958. – str.405.

¹⁹² Čehoslovackij fašizm. // *Centraļnaja Evropa*. – 1927. – Nr.8. – str.4.-5.

2. nodaļa. Aktīvā nacionālisma organizācijas.

Aktīvā nacionālisma konkrētās organizācijas, to praktiskās darbības centieni, savstarpējā pēctecība un attiecības starp dažādām organizācijām vai tas, ko plašākā nozīmē varētu apzīmēt par aktīvā nacionālisma organizatorisko tradīciju, ir tie jautājumi, kas veido visa aktīvā nacionālisma izpratnes pamatu. Šī tradīcija, kas veidojās ļoti dažādu apstākļu un faktoru kontekstā un kuru spēcīgi ietekmēja vispārējā politiskā situācija, ir saprotama tikai tās attīstībā. Tāpēc sekojošās darba nodaļas galvenais mērķis, izsekojot aktīvā nacionālisma organizatoriskajai attīstībai un atzīmējot atsevišķu organizāciju īpatnējās iezīmes, vispirms ir izcelt pavērsienus un kritiskos punktus strāvojuma pastāvēšanā, izdalot attīstības posmus un apzīmējot tā lomu un vietu visā Latvijas iekšējās un ārējās politikas procesa kontekstā.

2.1. Latvju Nacionalais Klubs. 1922. – 1925. Neizmantoto iespēju laiks.

Pirmā aktīvā nacionālisma organizācija – **Biedrība “Latvju Nacionalais Klubs”(LNK)** – bija, neapšaubāmi, ietekmīgākā, potenciāli spēcīgākā un nozīmīgākā organizācija kustības ietvaros. Ne velti gandrīz visas nākošās organizācijas savas dibināšanas pieteikumos vairāk vai mazāk tieši norādīja un atsaucās uz Kluba tradīcijas turpināšanu¹. Tomēr, neskatoties uz sākotnēji augsto sabiedrisko prestižu un potenciālu, Klubs, vairāku nosacījumu ietekmē, tā arī nespēja uzrādīt nopietnus politiskus sasniegumus un 1925. gada februārī, kad organizācijas darbība tika apturēta, sabiedrībā jau bija vērojama visai skeptiska un pat noraidošā attieksme pret to. Tieši Nacionalais Klubs, kā uzskatīja vēlākie aktīvā nacionālisma teorētiķi, savas pastāvēšanas laikā bija palaidis garām “izdevību nogriezt tautas likteņus uz stingras varas ceļa”², un ja arī šajā spriedumā varbūt bija zināms pārspilējums, Kluba pastāvēšanu patiešām var apzīmēt kā aktīvā nacionālisma neizmantoto iespēju laiku.

Jaunas “patriotiskas organizācijas” ideja Latvijas sabiedriskajā dzīvē pieteica sevi 1922. gada 29. augustā, kad pirmajā dibināšanas sapulcē tika nolemts dibināt “aktīvu patriotisku organizāciju, kuras mērķi ir : modināt un attīstīt latvju tautā valstiski nacionālu apziņu, pabalstīt un veicināt latvju (valsts) valodas lietošanu visās iestādēs, aizstāvēt latvju īpatnējo nacionālo kultūru pret iekšējiem un ārējiem ienaidniekiem un atsaukties uz visām nelatviskām parādībām Latvijas dzīvē, cīnoties pret tām aktīvi un nevien vārdiem”³. Ievēlētā statūtu izstrādāšanas komisija darbu pabeidza 15. oktobrī un 15. novembrī Nacionālā Kluba statūti “ar nelieliem pārgrozījumiem”⁴ tika apstiprināti Rīgas apgabaltiesā. Savu parādīšanos Klubs pieteica ar divām apsveikuma telegrammām – jaunajam Itālijas Ministru prezidentam un Fašistu partijas vadonim B.Mussolini novembra sākumā⁵ un Latvijas Valsts prezidentam valsts proklamēšanas svētkos 18. novembrī, deklarējot, ka Klubs “grib darboties likumības robežās, vispirmā kārtā darīdams morālisku spiedienu uz sabiedrību, apelēdams pie tautas pašapziņas”, un tikai galējas nepieciešamības gadījumā “būs vietā stingrāki līdzekļi”⁶. Par Kluba pirmo darbības pieteikumu 1923. gada sākumā kļuva nacionālo studentu uzstāšanās Latvijas Universitātē, pēc LNK Studentu sekcijas ierosinājuma sarīkojot parakstu vākšanu par ebreju “tautības studējošo” skaita Universitātē pielīdzināšanu procentam armijā un pilnīgu ebreju “žargonu” noliegšanu augstskolā⁷, kas noslēdzās ar protesta dienu 7. martā un sapulci, kurā Rīcības komitejas priekšsēdētājs I.Pone, klātesot ap 3000 studentiem un Izglītības ministram P.Gailītim, paziņoja, ka 7. marts “paliks ievērojama diena ne tikai studentu kustības vēsturē, bet arī Latvijas sabiedriskās dzīves vēsturē”⁸. Šai akcijai sekoja automobiļu demonstrācija Rīgas ielās pret ebreju “iespaidu mūsu ekonomiskajā dzīvē”⁹ marta beigās un ostas darbinieku streika likvidēšana aprīlī, kurām vajadzēja demonstrēt un vēlreiz pasvītrot Kluba nesamierināmo nacionāli valstisko pozīciju¹⁰. Taču par skaļāko un nopietnāko Kluba uzstāšanos izvērtās piedalīšanās 1. maija svinībās, kad vēsturiskas sakritības dēļ savus tradicionālos svētkus un Satversmes sapulces sanākšanas

dienu vienlaikus atzīmēja sabiedrības krasi atšķirīgu politisku noskaņojumu aprindas. Nacionalā Kluba apņēmību vēl vairāk nostiprināja Apsardzības ministra ielūgums uz karaspēka parādi¹¹, un Esplanāde izvērtās par aktīvā nacionālisma pirmo “cīņas lauku” burtiskā nozīmē, liekot sociāldemokrātiem ķerties pie savām izdaudzinātajām pipkām¹² un valdībai notikušo sadursmju izmeklēšanai izveidot īpašu valdības komisiju¹³. 1. maija sadursmju rosinātā sociāldemokrātu ministru demisija galu galā izsauca visa J.Pauļuka kabineta krīzi¹⁴. Kaut arī visas un katra no šīm pirmajām Kluba īstenotajām akcijām izsauca dažādu reakciju, tās, nenoliedzami, piesaistīja vispārēju ievērību, ļaujot pietiekami plašām aprindām Kluba centienos saskatīt saviem uzskatiem un nostājai tuvu organizāciju.

Pilnvērtīgu darbību Nacionalais Klubs uzsāka tikai ar 1923. gada 8. maiju, kad pirmā pilntiesīgo biedru (1924.gada 21.novembra Valdes sēdē tika pieņemts lēmums turpmāk lietot uzrunu “tautieši”¹⁵, tomēr arī vēlāk tika lietota uzruna “biedri”) sapulce ievēlēja pastāvīgas pārvaldes struktūras. No šī brīža sākās strauja Kluba skaitliskā sastāva augšana un līdz ar to arī organizatoriskās struktūras attīstība. 1923. gada otrajā pusē valstī bija vērojams rosīgs LNK vietējo nodaļu dibināšanas process, un, piemēram, tikai Centra valdes¹⁶ vienā – 5. oktobra – sēdē vien tika apstiprināta 7 jaunu nodaļu dibināšana¹⁷. Liela uzmanība tika pievērsta Kluba darbības un uzskatu popularizēšanai, īsā laikā izdodot virkni tematisku brošūru¹⁸, bet 1923. gada decembrī, paredzot arī sava preses orgāna izdošanu, tika pieņemts lēmums par jauna izdevniecības kooperatīva “Nacionalā Kultūra” dibināšanu¹⁹, kas “pilnīgi strādās kopā ar LNK”²⁰.

Vērtējot LNK pirmo gadu kopumā, ir jāatzīst, ka ārēji Klubs atstāja nevainojamu – principiālas un idejiskas organizācijas – iespaidu, ko vēl vairāk pastiprināja vairāku sabiedrībā pazīstamu cilvēku līdzdarbība tajā²¹. Nav nejaušība, ka pirmajos gada svētkos 1923. gada 15. septembrī Klubs, līdzās citiem, saņēma apsveikumus arī no Valsts prezidenta un Ministru prezidenta,

Iekšlietu un Kara ministriem²², un paši “klubisti” ne bez pamata deklarēja : “Jau tagad mēs varam runāt, ka esam viena no visplašāk izplatītām organizācijām Latvijā”²³. Taču aiz šīs, pagaidām, spožās fasādes slēpās jau pirmās nopietnās domstarpības organizācijas iekšienē. Līdzšinējās nopietnākās nesaskaņas, kas bija saistītas ar LNK reglamenta pieņemšanu 1923. gada vasarā, bija skārušas vienīgi atsevišķus organizatoriskus jautājumus²⁴, turpretī tagad – gada beigās – sevi pieteica principiāla rakstura domstarpības, kas attiecās uz Kluba darbības pamatprincipiem un koncentrēti parādījās I.Pones un J.A.Ozoliņa konfliktā.

Konflikta tiešie pirmsākumi, acīmredzot, bija meklējami jau maijā notikušajās Kluba Valdes vēlēšanās, kad I.Pone kļuva par Kluba priekšnieku, bet J.A.Ozoliņš – viens no LNK dibināšanas iniciatoriem, kurš, turklāt, kā oficiāls Kluba pārstāvis 1923. gada aprīlī bija ticis ar augstākajām Fašistu partijas amatpersonām Itālijā²⁵ – pat netika ievēlēts Valdē. Tāds, šķietami negaidīts, vēlēšanu rezultāts patiesībā bija likumsakarīgs, tikai apliecinot LNK vadošajās aprindās valdošā savdabīgā korporatīvisma būtisko un nereti arī noteicošo nozīmi, un šajā kontekstā aiz konkrētajiem cilvēkiem un ambīcijām slēpās daudz vispārinātāks – “profesora” un “studenta” konflikts. “Profesors”, dotajā gadījumā, pretstatā radikāli – pie kam, radikāli ne tik daudz savos uzskatos, cik uzvedībā – orientētajiem “studentiem”, savā nostājā apzīmēja tās Kluba aprindas, kas uzstājās par vairāk atbildīgām, pārdomātām un, tādā nozīmē, arī nopietnākām darbības formām²⁶. No šī aspekta, LNK Valdes vēlēšanas bija izvēle ne tik daudz starp konkrētiem cilvēkiem, cik – starp viņu pārstāvētajiem darbības un, lielā mērā, visas organizatoriskās attīstības virzieniem. Tieši ar to, vispirms, bija izskaidrojams, kāpēc J.A.Ozoliņš Klubā drīzāk tika uzverts kā “svešs starp savējiem”, un pie pastāvošā “simpātiju” spēku samēra (Valdes vēlēšanās maijā par I.Poni bija balsojuši 25 no 26 klātesošajiem, kamēr par J.A.Ozoliņu bija nodotas tikai 6 balsis²⁷), vismaz pagaidām, viņam ar to vajadzēja samierināties. Mainīt šo attieksmi varēja tikai gadījums. Tas arī kļuva par formālo ieganstu konfliktam 1923. gada oktobrī :

Kluba pilntiesīgo biedru sapulcē J.A.Ozoliņš apvainoja Valdi un, īpaši, I.Poni dzeršanas rīkošanā Kluba telpās un ģenerāļa P.Radziņa atteikšanās no LNK Virsaiša amata patieso cēloņu slēpšanā²⁸. J.A.Ozoliņa versijā, P.Radziņš bija atteicies no līdzdarbības LNK Valdē nevis laika trūkuma vai militārās karjeras apsvērumu dēļ, kā to skaidroja Valdes oficiālais viedoklis, bet gan tapēc, ka viņš “nevēlas kopā strādāt ar jaunekļiem, kādi ir pašlaik valdē”²⁹. Apelējot pie principialitātes, jautājums tika formulēts tieši : “Nacionalajam Klubam vienu reizi ir jāizšķiras, vai nu par ģenerāli Radziņu, jeb studentu I.Poni”³⁰. Citā situācijā tas tiešām skanētu principiāli, taču J.A.Ozoliņa formulējumā pārlietu uzkrītošs un acīmredzams bija šī jautājuma personiskais zemteksts³¹. Tāpēc, pat uzklauzījuši I.Pones atzīšanos, ka “dzeršana gan esot reiz notikusi”³², pilntiesīgo biedru sapulces pārējie dalībnieki tomēr izvairījās atklāti kritizēt Kluba priekšnieka rīcību. Tādējādi Nacionalā Kluba dzīvē J.A.Ozoliņa uzstāšanās palika neievērota un faktiski nozīmēja tikai viņa personīgo ambīciju fiasko, taču tajā pat laikā ar savu nostādni, liekot izdarīt izvēli, šis konflikts it kā starp citu salika atsevišķus akcentus aktīvā nacionālisma iekšējo, organizatorisko vērtību prioritātēm un tieši strāvojuma turpmākajā pastāvēšanā tam izrādījās daudz būtiskāka nozīme.

Aktuālajā situācijā nepamanīta, plašākā kontekstā atkāpšanās no pašu skaļi deklarētajiem apzinīguma un disciplīnas principiem nozīmēja bīstamu precedentu, ar kuru Centra valde, patiesībā, ievirzīja sevi strupceļā, atstājot nākotnē tikai divas un vienlīdz draudīgas izvēles iespējas : vai nu ievērot vienlīdzību, kas neizbēgami prasītu “cīņu ar alkoholu” pasludināt par vienu no aktīvā nacionālisma darbības virzieniem, vai arī, saglabājot visumā noliedzošu attieksmi pret dzeršanu, sekot romiešu “Jupitera un vērša” principam. Šajā nozīmē 1923. gada oktobris iezīmēja svarīgu robežšķirtni attiecībās starp organizāciju (un visu strāvojumu) un tās līderi, radot priekšnoteikumus vēlākajām nesaskaņām organizācijas iekšienē, īpaši starp LNK Centru un provinces nodaļām. Pirmo soli, un tas ir būtiski, bija spēruši Kluba biedri, ar

savu nostāju, kaut netieši, ne tikai akceptējot I.Pones rīcību, bet arī apzīmējot un sankcionējot viņa īpašo statusu, kura pamatojums bija atrodams Kluba pilntiesīgo biedru sapulcē izskanējušajā J.Jurevitca formulā : var kritizēt vienu vai otru darbību, bet nedrīkst graut organizāciju!³³ Tā bija pirmā reize, kad I.Pone tik tieši un atklāti tika identificēts ar organizāciju, taču jau drīz vien šī – konkrētajā situācijā izteiktajā atziņā ietvertā – nostāja pārvērtās apzinātā un daudz vispārinātākā tendencē : ja organizācijas (strāvojuma) biedriem, sevišķi – noteiktām aprindām, I.Pone drīz vien kļuva par vienu no aktīvā nacionālisma simboliem, personificējumiem un fetišiem³⁴ (ko apzinājās un kā argumentu vēlāk izmantoja arī viņš pats), tad I.Pone te atrada arī aprioru attaisnojumu savām nākotnes “gadījuma” aktivitātēm. Tāpēc nav brīnums, ka, novērtējis notikušo kā sapratni, I.Pone arī turpmāk necentās īpaši slēpt savu noslieci uz alkoholu un tikai trīs gadus vēlāk viņš jau uzstājās kā visatļautības iemiestojs, no kura alkoholisma varēja atbrīvoties, tikai šķeļot organizāciju un pašiem aizejot.

1924. gads LNK pastāvēšanā sākās ar 8. janvārī pēc tā uzaicinājuma sanākušo 18 nacionālo organizāciju priekšstāvju apspriedi, liekot pamatus jaunai biedrībai Pulkveža Brieža³⁵ fonds³⁶. Nedēļu vēlāk notika biedrības dibināšanas sapulce un Valdes vēlēšanās LNK priekšnieks I.Pone tika ievēlēts par tās sekretāru³⁷. Te Klubs, turpinot jau agrāk aizsākto tendenci un uzstājoties kā nacionālo organizāciju un centienu vienotājs, pirmo reiz pieteica sevi kā jaunas organizācijas dibinātājs un tā bija loma, kas Kluba pastāvēšanai piešķīra īpašu nozīmi gan visa aktīvā nacionālisma ietvaros, gan sabiedriskajā dzīvē³⁸. Tomēr pašas organizācijas pastāvēšanā galvenais izrādījās kas cits. LNK otrajam gadam pēc līdzšinējās sajūsminātās aizrautības uzplūdiem lielā mērā vajadzēja izšķirt organizācijas tālākās attīstības tendences, īpaši, ņemot vērā vispārējos politiskās situācijas nosacījumus un, pirmkārt, to, ka līdz ar V.Zamuēla – kāda publicista formulējumā “no kreiso sociālistu žēlastības”³⁹ – sastādītās koalīcijas valdības nākšanu pie varas 1924. gada janvārī bija

sagaidāmi kreiso sociāldemokrātu mēģinājumi izrēķināties ar sev nevēlamajiem valsts ierēdņiem un organizācijām⁴⁰. Ievērojot jauno situāciju jau piektajā dienā pēc valdības stāšanās amatos Centra valdes sēdē tika lemts par turpmāko darbību “varbūtējā LNK slēgšanas gadījumā”⁴¹, uzdodot izstrādāt jaunas organizācijas statūtus. Tas liecināja, ka Kluba vadība šādu iespēju skatīja nopietni, taču tieši šīs nopietnības un izpratnes kontekstā vēl jo vairāk savādas un neizskaidrojamas izskatījās demonstratīvi skaļās Kluba biedru “politiskās aktivitātes” izpausmes.

Vispirms, 1924. gada 22. martā vairāki Kluba biedri izraisīja sadursmi Strādnieku klubā, un Kara ministrs Nacionalo Klubu nekavējoties atzina par politisku organizāciju, aizliedzot kareivjiem turpmāk sastāvēt tajā⁴². Līdz ar to, šai sadursmei izrādījās sāpīgas un dažās provinces nodaļās – pat liktenīgas sekas⁴³, lai gan pats Klubs, šajā gadījumā, vēl varēja atsaukties uz atsevišķiem “neatbildīgiem biedriem”⁴⁴. Bet jau maija beigās studentu tracī pie “Frankfurtes” viesnīcas policija aizturēja arī LNK priekšnieku I.Poni, un šoreiz tam bija grūti atrast kādus “idejiskus” apsvērumus. Abi notikumi, kas citā situācijā varbūt neliktos sevišķas ievēribas vērti, konkrētajos 1924. gada iekšpolitiskajos apstākļos bija spilgts zināmām Kluba biedru aprindām raksturīgā avantūrisma apliecinājums, un, kaut gan demonstrējot principialitāti, I.Pone atteicās no amata līdz laikam “kamēr viņa lieta ar policiju tiks noskaidrota tiesas ceļā”⁴⁵, tas nespēja mazināt Kluba biedros, īpaši – provinces nodaļās, pieaugošo skepsi un vilšanos organizācijas vadībā. No šī brīža var runāt par pieaugošu Nacionalā Kluba iekšējās krīzes attīstību.

Pirmais savu attieksmi pauda Kluba jaunais Virsaitis – nu jau atvaļinātais pulkvedis K.Ķūķis, paziņojot par atteikšanos no amata⁴⁶. Vairākās provinces nodaļās stāvokļa nopietnība prasīja Centra valdes iejaukšanos⁴⁷, bet Talsu un Salacgrīvas nodaļas pat izteica vēlmi likvidēties⁴⁸. Arvien biežāk dienas kārtībā parādījās jautājumi par disciplīnas pārkāpumiem, tai skaitā, arī dzeršanu, pie kam vainīgos ar iepriekšējās pieredzes kontekstā negaidītu principialitāti parasti

izslēdza no Kluba⁴⁹. Vienlaikus bija vērojama arvien pieaugoša biedru izstāšanās tendence, kuru 1924. gada beigās pastiprināja arī uzkrītoši straujās Kluba vadības maiņas : tā vien šķita, ka būt par Centra valdes locekli šajā laikā bija kļuvis īpaši apgrūtinoši. Oktobra beigās pēc trīs Valdes locekļu – tai skaitā arī LNK priekšnieka J.Priedes – aiziešanas, tika ievēlēts jauns Valdes sastāvs⁵⁰, taču jau novembrī trīs no viņiem – ar Valdes jauno priekšnieku J.Kalniņu priekšgalā – paziņoja par savu demisiju, un 6. decembrī notika jaunas LNK Centra valdes konstruēšanās⁵¹. Pats I.Pone pēc maija notikumiem centās turēties ēnā, šajā laikā Valdē ieņemot nomināli otršķirīgus amatus. Visbeidzot, gada beigās strauji saasinājās Kluba finansiālais stāvoklis, kas spieda ievērojami samazināt administratīvos izdevumus (augusta beigās tika ierobežotas LNK amatpersonu algas⁵², bet no oktobra atalgojumu saņēma tikai divi Valdes locekļi⁵³) un meklēt jaunus ienākumu avotus, ņeroties arī pie ziedojumu vākšanas⁵⁴. Tomēr arī taupības politika nedeķa gaidītos rezultātus, radot problēmas sava preses orgāna – “LNK Biļetena” – izdošanā un decembra beigās arī līdzšinējo Kluba telpu īres maksājumos⁵⁵. Tādējādi, 1924. gada beigās LNK iekšējā krīze bija aptvērusi visus svarīgākos organizācijas pastāvēšanas aspektus, un retie organizatoriskie panākumi vispārējo norišu kontekstā izskatījās drīzāk pēc nejaušības (raksturīgi, ka 1924. gada pēdējos 7 mēnešos Centra valde apstiprināja tikai vienu jaunu LNK nodaļu⁵⁶). Interesantākais šajā situācijā bija tas, ka Kluba iekšējā krīze ārēji palika gandrīz nemanāma, un Klubs ne tikai demonstrēja savu spīdošo stāvokli otrajos gada svētkos (kas smagajos finansiālajos apstākļos noslēdzās ar Ls. 545.10. deficītu⁵⁷), bet arī uzstājās kā visu nacionālo organizāciju vienotības iniciators, izvirzot vienu no savām visnozīmīgākajām iniciatīvām – Nacionālo organizāciju Kongresa ideju⁵⁸. Nacionalā kongresa svarīgākais uzdevums, kā rakstīja Kluba oficiozs, bija “meklēt latvju tautas apvienošanās ceļu”⁵⁹. 1924. gada 5. oktobrī sanākušajā kongresā, no valdības klātesot Satiksmes ministram J.Pauļukam⁶⁰, pēc “LNK Biļetena” ziņām, piedalījās 524 nacionālās organizācijas⁶¹ un tajā tika pieņemtas

vairākas rezolūcijas, cita starpā, arī aicinot uz vienotību tuvojošajās pašvaldību un Saeimas vēlēšanās⁶². Tūlīt pēc tam tika paredzēta līdzīgu kongresu sasaukšana atsevišķos Latvijas apgabalos – Kurzemē 1924. gada decembrī⁶³ un Zemgalē 1925. gada martā⁶⁴. Šī Kluba ārējā spožuma un iekšējās krīzes paradoksa izskaidrojums lielā mērā bija saistāms ar konkrēto iekšpolitisko situāciju un Kluba vadītāju spēju sev veltītos pārmērus parādīt kā jau iepriekš sagaidāmu pret-Kluba kampaņu, kuru bija izvērsusi “vienīgi ar kreiso ausi” dzirdošā Demokratiskā centra valdība⁶⁵ un sociālisti, politiskas spekulācijas nolūkos mētajoties “ar huliganisma un avanturisma vārdiem, lai rastu pamatu brutāli izrēķināties ar saviem pretiniekiem”⁶⁶.

Kopumā LNK otrais gads, neapšaubāmi, apzīmēja lūzuma punktu Kluba pastāvēšanā, kas agrākos trūkumus pārvērta tendencē un, vienlaikus, atkailināja tās negācijas, kuras līdz šim vēl nebija sevi pieteikušas vai tika prasmīgi slēptas. Līdzās citam, bija parādījis arī jauns aspekts Kluba biedru attieksmē pret organizāciju : 1924. gada novembrī par biedru naudas nemaksāšanu pirmo reizi tika pieņemts lēmums 15 LNK biedrus, starp viņiem arī vairākus Kluba dibinātājus, uzskatīt “kā labprātīgi izstājušos no Kluba”⁶⁷. Tajā pat laikā, vairāki Kluba biedri, saņēmuši aizdevumus un kļuvuši par organizācijas parādniekiem, izvairījās no savu saistību nokārtošanas⁶⁸. Šī attieksme – tiesību un pienākumu izpratnes pretstats – ne tikai krasi disonēja ar Kluba sludinātajiem ideāliem, bet arī liecināja, ka daudziem līdzdalībā organizācijā ne mazsvarīga nozīme bija personīgām interesēm, saskatot tajā vienu no savas materiālās labklājības uzlabošanas veidiem un cerot uz noteiktām priekšrocībām. Taču galvenais, ko demonstrēja LNK otrais gads, bija līdzšinējās organizācijas koncepcijas nespēja darboties bez tieša kontakta ar oponentu. Sasniedzis uzplaukumu pēc 1923. gada sadursmēm, Klubs, kā liecināja nākošais gads, vairs nespēja uzrādīt nopietnus organizatoriskus panākumus, tiklīdz tā oponents, piemērojoties jaunajam valdības kursam, atteicās no atklātas konfrontācijas un izvēlējās parlamentāru taktiku. Dibināts un uzstājoties kā pretstats, Nacionalais Klubs bija padarījis

savu darbību un sabiedrisko ietekmi atkarīgu no oponentiem, taču tagad, kad jaunās politiskās situācijas nosacījumi lika pievērsties noteiktu pozitīvu darbības mērķu izvirzīšanai, Kluba organizatoriskā izaugsme apstājās un, kā daudziem likās, mazinājās arī tā ietekme. Tas Kluba vadoņiem lika izdarīt, viņuprāt, acīmredzot, vienīgo secinājumu, ka Kluba darbības galvenais saturs bija un vēl joprojām ir burtiska reakcija, un kā jau drīz vien varēja pārliecināties, Klubs arvien dziļāk gāja paša izliktajās lamatās. Šajā ziņā, nedaudz apsteidzot sekojošos notikumus, ir jāpiekrīt kādam vēlāk izteiktam spriedumam, ka LNK vadītāji, kas prata “saviļņot politiski naivo un nenosvērto jaunatni nacionālā jūsmošana”, izrādījās nespējīgi “to disciplinēt, organizēt un virzīt” nopietnā nacionālā darbā⁶⁹.

1924. gada decembra sākumā Latvijas sabiedrības uzmanības centrā bija ziņas par 1. decembra komunistu puču Rēvelē un V.Zamuēla valdības demisiju nākamajā dienā. Abi šie notikumi, kā liecināja “LNK Biļetena” raksti, LNK vadības aprindās izsauca jaunas cerības un apņēmību. Cerības, acīmredzot, galvenokārt balstījās uz to, ka līdz ar Demokrātiskā centra kabineta krišanu Klubs varēs pavilkt svītru zem savu “neveiksmju” rindas un atkal sākt no “jaunas lapas” : LNK Virskopvedis I.Pone sakarā ar “Latvijas kapraču koalīcijas” sabrukumu pat izsludināja visu “grēku atlaišanu” Kluba tautiešiem⁷⁰. Apņēmība, savukārt, bija saistīta ar Igaunijas puča ietekmē likumsakarīgo pretkomunistisko noskaņojumu pastiprināšanos sabiedrībā⁷¹, un, ievērojot H.Celmiņa Zemnieku savienības jaunās valdības nākšanu pie varas, kā likās, varēja gaidīt, ka Nacionālā Kluba aktīva uzstāšanās izpelnīsies atzinību un valdības “saprotošu” izpratni. Šī jaunā situācija lika Klubam atkal sarosīties un minētie apsvērumi skaidri norādīja uz LNK trešā gada darbības prioritāti : sekojot analogijai ar “LNK Biļetena” atziņu, ka komunistu puča likvidēšana “izvēdinās gaisu” Igaunijā⁷², Nacionālajam Klubam tagad vajadzēja uzņemties

Latvijas “politiskā gaisa attīrītāja” lomu. Taču te Kluba centieni sastapa nopietnu pretpēku.

Jau no LNK dibināšanas brīža Klubs un kreisie sociāldemokrāti⁷³ bija ieņēmuši nesamierināmu politisko oponentu pozīcijas, tomēr pēc pirmajām sadursmēm līdz ar V.Zamuēla valdības sastādīšanos izvēloties parlamentāru taktiku sociāldemokrāti jutās acīmredzami pārāki un tik ilgi, kamēr savas partijas stāvoklis viņiem pašiem šķita nesatricināms un neapdraudēts, viņu attieksme pret LNK parasti aprobežojās ar nicinošu augstprātību. 1924. gadā, un īpaši gada beigās, situācija bija būtiski mainījusies : pēc Kluba ierosinājuma 1924. gada oktobrī sanākušais Nacionālais kongress akceptēja visplašākās nacionālo spēku kopdarbības nepieciešamību⁷⁴. Šīs vienošanās pirmā praktiskā konsekvence bija 22. decembra lēmums par savstarpēju neapkarošanos Rīgas domes vēlēšanās 1925. gada februāra beigās⁷⁵, kas ļāva domāt, ka sociāldemokrātu līdzšinējā ietekme valstī tuvojošajās pašvaldību un Saeimas vēlēšanās varētu tikt nopietni apdraudēta. Vēl viens iemesls sociāldemokrātu bažām bija V.Zamuēla kabineta krīze un demisija, kas nozīmēja pavērsienu līdzšinējā un viņiem visai labvēlīgajā iekšpolitiskajā gaisotnē. Šo apstākļu kontekstā B.Kalniņa vadītā 1921. gadā dibinātā Strādnieku sporta savienība (SSS)⁷⁶, kas darbojās LSDSP paspārnē un bija galvenais Kluba “fizisko diskusiju” partneris, decembrī uzsāka strauju militarizāciju, kuras rezultātā līdz gada beigām pie visām SSS nodaļām vajadzēja nodibināt militārās sekcijas⁷⁷. Tā kā līdzīgus iekšējās militarizācijas centienus šajā pat laikā demonstrēja arī Klubs⁷⁸, bija skaidrs, ka jauno organizācijas aktivitātes pieteikumu pavadīs vēl noteiktākas un asākas uzstāšanās.

Jauno politisko cīņu posmu ievadīja divi sprādzieni kreiso laikrakstu redakcijās 1924. gada decembrī⁷⁹ un 1925. gada 18. janvāra sprādziens “Socialdemokrāta” drukātavā. Vainīgie netika atrasti, un tas abām pusēm deva pamatu izvērst plašas politiskās spekulācijas. Sociāldemokrāti akcentēja šo akciju faktiskos rezultātus, un, lai arī pierādījumu nebija, viņi izteica pārliecību,

ka "Latvijā laikam maz būs tādu cilvēku, kuri šaubītos par to, kas bijuši bumbu sviedēji"⁸⁰. Pilsoniskā prese, turpretī, atzīmēja dažas dīvainības sprādzienu apstākļos un pievērsa uzmanību to motivācijai, saskatot tajos sociāldemokrātu "vēlēšanu triku"⁸¹; šo versiju it kā apstiprināja arī kāda SSS biedra uzstāšanās sekojošajā LNK tautas sapulcē⁸². Visa šī sprādzienu sērija – ieskaitot 23. janvāra sprādzienu ebreju lūgšanas namā⁸³ – saasināja un padarīja neskaidru politisko situāciju, tomēr pilsonības aprindas, kaut arī uzmanīgi, pagaidām vēl aizstāvēja Nacionalā Kluba pozīcijas. Taču tikai pagaidām, jo, acīmredzot, sapratis šo atbalstu kā atļauju rīkoties, Klubs ar savu darbību jau drīz vien kļuva par *persona non grata* Latvijas politikā.

Vispirms, 1925. gada 26. janvārī, kad, jau pēc tradīcijas, dažādie Latvijas politiskie spēki vienlaikus atzīmēja divu valsts un tautas vēsturē nozīmīgu notikumu – 1905. gada 13. janvāra un 1920. gada Latvijas *de jure* atzīšanas – gadskārtas, policija aizturēja vairākus sociālistu sarīkojuma traucētājus⁸⁴, bet 31. janvārī četri Kluba biedri (arī Valdes loceklis N.Pūliņš) izraisīja incidentu Strādnieku klubā⁸⁵. Divas dienas vēlāk sāka iztiesāt desmit 1924. gada marta Strādnieku kluba sadursmē apsūdzēto LNK tautiešu lietu, un, kaut arī reālie tiesas spriedumi nebija pārlietu bargi⁸⁶, svarīga, šajā gadījumā, bija prāvas principiālā nozīme: kā atzīmēja "Socialdemokrāts", te "pirmo reizi Latvijā tika tiesāts vietējais fašisms – un notiesāts"⁸⁷. Tomēr nepatīkamākais un varbūt arī sāpīgākais trieciens Kluba prestižam bija vairāku tautiešu publiskā uzstāšanās pret Kluba vadības īstenoto politiku, pārmetot, cita starpā, arī to, ka organizācija ir kļuvusi par Zemnieku savienības piedēkli⁸⁸. Šis apvainojums, kas, pirmkārt, acīmredzot, bija saistīts ar jau ilgāku laiku Latvijas presē izteiktajiem minējumiem par Kluba finansiālajām saistībām⁸⁹, draudēja izvērsties pietiekami nopietnā politiskā skandālā un, iespējams, varētu kļūt par ievadu nopietnākai un, varbūt, pat liktenīgai organizācijas krīzei. Taču "varbūt" nesekoja, jo jau 15. februārī – Rīgas pilsētas domes priekšvēlēšanu kampaņas laikā – vienā no Nacionalā Kluba biedru un Strādnieku sportistu sadursmēm netālu no Kluba

mītnes Martas ielā tika nāvējoši ievainots SSS biedrs A.Masaks. Latvijas sabiedrības, preses un Saeimas dienaskārtībā nekavējoties nāca jautājums par “Nacionalā kluba asinsdarbiem”, kura apspriešanas atmosfēru pietiekami izteiksmīgi raksturoja sociāldemokrātu deputāta A.Rudevica runa, kas sākās ar atgādinājumu par Satversmes sapulces locekļa K.Kurzemnieka slepkavību 1920. gadā⁹⁰. Latvijas iekšpolitiskā dzīve strauji nosvērās uz kreiso pusi, ko noteica ne tikai sociāldemokrātu izvērsta propaganda, bet arī sarežģītais pilsonisko aprindu “politiskā pata” stāvoklis : jebkurš atbalsts “politisko huligānu” un tagad arī “slepkavu” organizācijai konkrētajos apstākļos līdzinātos politiskai pašnāvībai, kamēr atklāts Kluba nosodījums nozīmētu, kaut netiešu, tomēr nepārprotamu SSS un aiz tās stāvošās kreiso sociāldemokrātu partijas nostājas atbalstu. Skaidrs bija viens : brīdī, kad no valdošajām aprindām tika prasīta un gaidīta aktīva rīcība un visiem, pirmkārt, bija vajadzīgs vainīgais un ne tik daudz patiesība, Kluba liktenis jau bija izšķirts.

Ar Latvju Nacionalā Kluba darbības apturēšanu 1925. gada 18. februārī noslēdzās šīs organizācijas nedaudz vairāk kā divus gadus ilgā pastāvēšana, un kaut gan plašākā kontekstā šāds noslēgums bija pietiekami likumsakarīgs Kluba līdzšinējās attīstības tendencēm, konkrētajā situācijā tas tomēr izskatījās pretrunīgs un neviennozīmīgs. Nav šaubu, ka Kluba slēgšanā visvairāk ieinteresēti bija kreisie sociāldemokrāti, un šajā kontekstā “sarkano sportistu” demonstratīvā maršēšana gar Kluba mītni nebūt neizskatījās pēc nevainīgas nejaušības vai gadījuma⁹¹, taču, tajā pat laikā, nevar arī noliegt, ka 1925. gada februāra konkrētajos apstākļos organizācijas slēgšana – LNK “politiskā nāve” – bija labākais un varbūt pat vienīgais tās ieilgušās iekšējās krīzes atrisinājums, kas ļāva izbēgt no arvien jaunu skandālu un satricinājumu rosināta organizācijas sabrukuma – LNK “idejiskās nāves”. No šī aspekta, lai cik paradoksāli tas neliktos, Kluba slēgšana atbilda arī aktīvā nacionālisma vadoņu interesēm, kuriem tā ļāva izvairīties no savu kļūdu atzišanas. Vēl vairāk : uzsverot Kluba

slēgšanu kā politisku izrēķināšanos – kas, savā ziņā, tā arī bija – un apzīmējot notikušo kā uzbrukumu “Klubam un nācijai”⁹², Kluba vadoņiem radās iespēja saglabāt ne tikai savu, bet arī visa strāvojuma idejisko cīnītāju tēlu. Šajā nozīmē organizācijas slēgšana objektīvi atbilda ne tikai tās vadoņu, bet arī visa idejiskā strāvojuma interesēm : zaudējis Klubu, aktīvais nacionālisms saglabāja savu tēlu, savus piekritējus un, tāpat, arī nākotni.

Taču 1925. gada februāra notikumi bija ne tikai vienas konkrētas organizācijas un pat ne atsevišķa politiska strāvojuma pastāvēšanas jautājums : tajos bija saskatāms daudz plašāks – visas Latvijas parlamentārās demokrātijas attīstību veidojošs – konteksts, kurā to savā ziņā varēja apzīmēt kā pirmo aktīvā nacionālisma eksāmenu Latvijas demokrātijai. Situācijā, kad absolūtais vairums Latvijas politisko spēku nepārprotami un vienprātīgi nosodīja 15. februāra notikumus, situācijā, kad savu neseno simpātiju sakompromitētās labējās pilsonības aprindas, šķiet, kā vēl nekad līdz šim (un, aizsteidzoties notikumiem priekšā, tik vienoti arī pēc tam) izrādīja gatavību izbeigt, pielikt punktu jebkāda ārpusparlamentāra politiska huligānisma izpausmēm, šī, kaut arī acumirkļīgā, vienprātība varēja kļūt par pamatu nopietnai un pietiekami spēcīgai parlamentārās demokrātijas strāvai un demokrātisko spēku apvienībai, un tad, iespējams, Latvijas iekšpolitikā veidotos citi akcenti un tendences. Diemžēl praksē šis 1925. gada pārbaudījums – izvēle starp tālejošām, politiski atbildīgām, taču vispārējām valsts interesēm vai tūlītējām, skaidrām un Saeimas priekšvēlēšanu gaisotnē tik daudzsološām partijas interesēm – Latvijas sociāldemokrātiem izrādījās nepārvarams. Paliekot principiāli nesamierināmi un necenšoties saskatīt neko kopēju savās un savu oponentu pozīcijās, kreisie sociāldemokrāti viennozīmīgi apliecināja, ka viņi vispirms ir sociālisti, un tikai pēc tam – demokrāti. 1925. gada februārī Latvijas demokrāti nenoliedzami zaudēja Latvijas politiķiem, un izmantojot publicista K.Merta nedaudz citā aspektā izteikto februāra notikumu vērtējumu, var apgalvot, ka Latvijas

demokrātija un visa valsts politiskā attīstība bija nostājusies uz “bīstamā slīpenuma”⁹³.

2.2. *Aktīvā nacionālisma diferenciācija. 1925. – 1928. “Kas mēs?”*

Latvju Nacionalā Kluba darbības apturēšana bija tas trieciens, kas aktīvajam nacionālismam beidzot lika pievērsties jautājumam : “Kas mēs?”⁹⁴ –, un no šī brīža un turpmākos trīs gadus strāvojums atradās nepārtrauktos savas pastāvēšanas satura un formu meklējumos. Tieši šajā laikā aktīvā nacionālisma teorētiskās nostādnes uzrādīja nopietnāko izstrādi, iegūstot vairāk vai mazāk vienotas uzskatu sistēmas veidolu, savukārt organizatoriski kā likumsakarīgs šī procesa rezultāts bija aktīvā nacionālisma diferenciācija ar tai atbilstošu, arvien pieaugošu organizāciju dažādību un daudzveidību.

Pirmo mēģinājumu Nacionalā Kluba apzīmētās idejiskās un organizatoriskās tradīcijas ietvaros dibināt jaunu organizāciju 1924. gada sākumā uzņēmās, viņaprāt, sev pienākošos vietu neatradušais un arī Kluba vadošo aprindu atstumtais J.A.Ozoliņš. Atradis starp “klubistiem” vēl dažus domubiedrus, viņš iesniedza lūgumu reģistrēt **Biedrību “Latvijas Fašistu Ordenis”(B-ba LFO)**, kuras raksturīgākā iezīme, spriežot pēc statūtiem, bija pseidoreliģisks misticisms : sākot ar Ordeņa “patronu un pirmo brāli Sv.Gabrieli” un beidzot ar organizācijas amatpersonām – prioriem un mestriem – un struktūrvienībām – ložām un Konventiem⁹⁵. Atbildē uz šo lūgumu Rīgas apgabaltiesa 1924. gada aprīļa sākumā, atsaucoties uz “fašismu” kā politisku parādību un savu pilnvaru ierobežojumiem attiecībā uz politiskām organizācijām, atteicās izskatīt biedrības reģistrāciju⁹⁶. Tāpēc mēnesi vēlāk – maija sākumā – tāda pat nosaukuma, bet jau **Politiskas organizācijas(Pol. org. LFO)** statūti tika iesniegti Iekšlietu ministrijā. Šoreiz kā noraidījuma galvenais iemesls tika minēta termina “fašisms” lietošanas izpratne, norādot, ka šo nosaukumu lieto kāda politiska organizācija Itālijā, kuras mērķis ir arī cīņa pret

sociālistiem, bet Latvijā sociālistu, tas ir, legālu partiju “apkarošana ar varas darbiem” nav pieļaujama⁹⁷. Līdzīgs liktenis sagaidīja arī maija beigās iesniegto trešo – **Politiskas organizācijas “Latvijas Patriotu Ordenis” (Pol. org. LPO)** – reģistrācijas lūgumu, ar to atšķirību, ka šoreiz atteikuma pamatojums bija ļoti vienkāršs : likumos nav paredzēta Ordeņu pastāvēšana Latvijā (!)⁹⁸. Šī pēdējā atteikuma motivācija beidzot lika saprast, ka atteikumu patiesais cēlonis drīzāk ir nevis nosaukumā un pat ne statūtos, bet cilvēkos, vai precīzāk – tieši J.A.Ozoliņa personā un, acīmredzot, viņa īpašajās attiecībās ar kreisajiem sociāldemokrātiem⁹⁹. To apliecināja arī tas, ka 1924. gada septembrī ar gandrīz visiem tiem pašiem statūtu parakstītājiem, bet jau bez J.A.Ozoliņa, Rīgas apgabaltiesa reģistrēja jaunu organizāciju – **Biedrību “Latvju Patriotu Līga”(LPL)**¹⁰⁰.

Izaugusi no Nacionalā Kluba tradīcijas¹⁰¹ un saglabājot arī atsevišķus Ordeņu idejas atribūtus, Patriotu Līga, tajā pat laikā, izcēlās ar vairākām principiāli jaunām un īpatnējām iezīmēm : demonstratīvo fašisma simbolu izmantošanu, uzsvērti reprezentatīvajiem sakariem ar ārvalstu un starptautiskām radniecīgām organizācijām (runa ir par 1924. gada jūnijā Ženēvā dibināto “Līgu cīņai ar III Internacionāli”)¹⁰², bet visvairāk ar savu krasī izteikto paramilitārismu, vismaz teorētiski pieļaujot kā iespējamās arī galējas, teroristiskas darbības metodes. Uzņemot jaunus biedrus, Līgas biedru anketa paredzēja jautājumus ne tikai par viņu militāro izglītību vai prasmi rīkoties ar ieročiem, bet arī par izpratni tādās visai specifiskās lietās, kā pirotehnika un smacējošās gāzes¹⁰³. Atbilstoši iekšējās darbības reglamentam, visi Līgas biedri līdz 25 gadu vecumam bija pakļauti militarizācijai, veidojot īpašu pie Līgas pastāvoša leģiona struktūru¹⁰⁴, savukārt Valdes sēdēs tika apspriesta valsts sadalīšana militārajos rajonos, lai – vajadzības gadījumā – nodrošinātu iespējami ātru spēku mobilizāciju¹⁰⁵. Šie militāro plānu elementi izskatījās pietiekami iespaidīgi, lai gandrīz vai liktu ticēt organizācijas nopietnajiem nodomiem “vajadzības gadījumā”, ja vien Līgas pretenzijas kaut daļēji atbilstu tās iespējam

: pat lielākā uzplaukuma laikā Patriotu Līgas biedru skaits nepārsniedza 30 cilvēkus un vienīgā iecerētā nodaļa Liepājā¹⁰⁶ tā arī netika nodibināta.

Jau 1925. gada sākumā varēja apgalvot, ka jaunās organizācijas dibināšanai nebija sekojis gaidītais biedru pieplūdums, kas sagādāja vilšanos tās dibinātājiem, un pēc Nacionalā Kluba slēgšanas arī Līgu sāka pamest nosvērtākie biedri. Pārvaldes struktūras savu darbību izbeidza jau 1925. gada maijā un no šī brīža organizācija faktiski atradās letargijas stāvoklī, kas turpinājās līdz pat decembrim, kad ar Līgas priekšsēdētāja biedra E.Sandera pūlēm Patriotu Līgas radikālāk noskaņotie biedri nolēma ķerties pie praktiskiem soļiem. Saglabājot nosaukumu, patiesībā tā jau bija pavisam cita organizācija ar palikušajam biedru sastāvam atbilstošu taktiku¹⁰⁷, un tas arī izšķīra Līgas likteni: cīņā pret sociālistiem tās biedri 1926. gada janvārī “labāko nodomu” vadīti sarīkoja sprādzienus pilsonisko laikrakstu (29. janvārī “Brīvās Zemes” Rīgā un 30. janvārī “Zemgales Balss” Jelgavā) redakcijās¹⁰⁸, pie kam pats E.Sanders izteica neizpratni par savādo valdības reakciju: “Mēs liekam valdībai mutē konfekti, bet viņa spļauj ārā!”¹⁰⁹ Šie sprādzieni beidzot sabiedrībai lika runāt par Patriotu Līgu, taču – jau pagātnes formā –, un lai gan Iekšlietu ministrijas Līgas slēgšanas ierosinājumā tika minēts, ka tās mērķis esot bijis panākt “fašistiskās diktatūras” nodibināšanu Latvijā¹¹⁰, praksē tā drīzāk bija vērtējama kā skaļi agresīva, bet vairāk deklaratīva organizācija.

Vienlaikus ar Patriotu Līgu 1924. gada septembrī tika reģistrēta arī **Biedrība “Latvju Jaunie Izlūki”(LJIzlūki)**¹¹¹, kas, tāpat kā Līga, bija izaugusi no Nacionalā Kluba aprindām, taču pēc darbības principiem un nostādņēm kardināli atšķīrās gan no Kluba, gan Līgas. Vienīgā Jauno Izlūku uzskatu un darbības platformas deklarācija izskanēja 1925. gada maijā, kad biedrības vadītājs bijušais Kluba Valdes loceklis J.Pauļuks, norādot uz kara un aktuālā “politisko kaislību” laika postošo ietekmi, par galveno organizācijas mērķi uzstādīja rūpes par jaunatnes “fizisko un garīgo veselību”, akcentējot jaunatnes audzināšanu nacionālā garā¹¹². Attiecībās ar citām organizācijām biedrība solījās

būt lojāla un toleranta¹¹³, neizvirzot savai darbībai nekādas politiskas pretenzijas, un arī praktiski tā neuzrādīja nekādas plašāk ievērotas darbības izpausmes. Acīmredzot, tieši tāpēc Jauno Izlūku turpmāko pastāvēšanu pārējās aktīvā nacionālisma organizācijas atstāja neievērotu, līdz 1932. gadā – gadu pēc sava nosaukuma maiņas (**Latvju Vienība**) – biedrība tikpat klusi un neievēroti tika slēgta¹¹⁴.

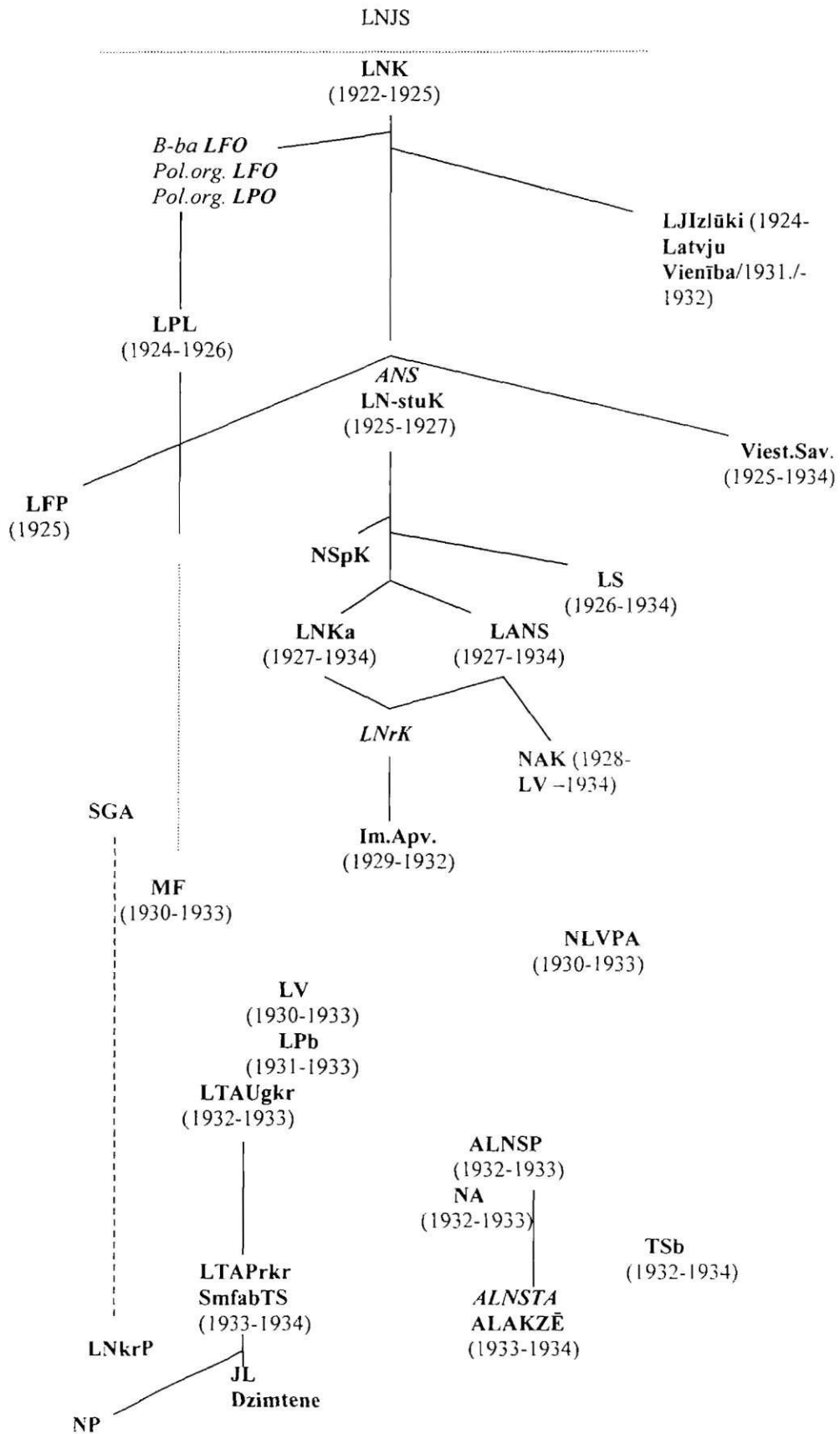
Vērtējot abas 1924. gadā dibinātās organizācijas – Patriotu Līgu un Jaunos Izlūkus –, ir jāatzīst, ka tās nekādi nespēja sacensties ne ar Nacionalā Kluba popularitāti, ne ietekmi, un to pastāvēšana plašākām sabiedrības aprindām palika gandrīz nepamanīta, tomēr aktīvā nacionālisma ietvaros principiāli nozīmīgs bija pats organizāciju dibināšanas fakts : no šī brīža aktīvais nacionālisms vairs nebija organizatoriska *monokustība* un to vairs nevarēja identificēt tikai ar vienu organizāciju. Bez tam, katra no jaundibinātajām organizācijām – līdzās LNK – ar savas pastāvēšanas un darbības principiem apzīmēja pietiekami savdabīga, kaut arī pagaidām vēl vāji izteikta novirziena parādīšanos aktīvajā nacionālismā.

1925. gada februāra notikumi aktīvā nacionālisma attīstībā iezīmēja kardinālu pavērsienu : kā atzīmēja paši “klubisti”, tautiešu vidū pēc 15. februāra bija notikusi krasa nogrupēšanās¹¹⁵. Daži šajos notikumos saskatīja, pirmkārt, Nacionalā Kluba slēgšanu – kā valdošo aprindu represiju politikas turpinājumu – , kas, viņuprāt, bija nopietns iemesls, lai izvēlētos radikālākas taktikas līdzekļus. Praksē šai K.Merta formulētajai “individuāli – partizāniskās cīņas” idejai¹¹⁶ sekoja kāda nelegāla un savās izpausmēs visai neskaidra “**Latvju Fašistu Partija**”(LFP). Tās darbība, cik varēja spriest, aprobežojās ar diviem uzsaukumiem – skrejlapām 1925. gada martā un aprīlī, kurās tika deklarēta gatavība uz “nesaudzīgu teroru”¹¹⁷, uzsverot, ka “pie pašreizējā stāvokļa ir tikai viens ceļš – fašistiskā revolūcija”¹¹⁸. Latvijas drošības iestādēs lielāko satraukumu izsauca aicinājumi organizēties “slepenos fašistu pulciņos”¹¹⁹, taču, kā liecināja Politiskās pārvaldes ierēdņu ziņojumi, ne 1925. gadā, ne sakarā ar atkārtotu proklamāciju parādīšanos arī 1927. gada sākumā reāla partijas darbība

un organizācija valstī nebija novērojama¹²⁰. Visticamāk, praksē šī “partija” nebija nekas vairāk kā atsevišķu personu vai personas radīta papīra vai, šajā gadījumā, precīzāk skrejlapu organizācija, un, izņemot minējumus, arī tās idejiskais iedvesmotājs palika nenoskaidrots (B.Kalniņš savos spriedumos Fašistu partiju pierakstīja V.Smaren-Savinskim¹²¹, tomēr vairākas norādes liek domāt, ka, visdrīzāk, aiz tās stāvēja N.Pūliņš¹²²).

Liberāli noskaņotie nu jau slēgtā Kluba tautieši, atšķirībā no radikāļiem, 1925. gada februāra notikumos vispirms akcentēja neattaisnojamo politisko slepkavību, un lielākā daļa no viņiem, īpaši provinces nodaļās, pauda savu attieksmi, aizejot no aktīvā nacionālisma. Citu ceļu izvēlējās nosvērtākie bijušās LNK Jelgavas nodaļas biedri, kuri, piedaloties arī E.Blankam, 1925. gada martā nodibināja **Biedrību “Viestura Savienība”(Viest. Sav.)**¹²³. Savienība pieteica sevi kā “ārpus politikas stāvošu jaunatnes organizāciju”, atsakoties no piedalīšanās pat Nacionālo organizāciju savienībā¹²⁴, tomēr, neskatoties uz uzsvērto apolitiskumu un plašāk atzīmējamu darbības izpausmju trūkumu, atšķirībā no Jaunajiem Izlūkiem, dažādie aktīvā nacionālisma izdevumi līdz pat 1930. gadiem Savienību minēja starp savām organizācijām¹²⁵.

Tādējādi, ar 1924. gada jauno organizāciju dibināšanu parādījusies vēl tikai kā apzīmēta, pēc Nacionalā Kluba slēgšanas jau varēja runāt par noteiktu un pietiekami skaidru aktīvā nacionālisma idejiskās un taktiskās diferenciācijas tendenci, kuras rezultātā formējās divi, savas darbības principos kardināli atšķirīgi – nosacīti *radikālais* un nosacīti mērenais jeb *liberālais* – novirzieni, turklāt, ņemot vērā ikviena šķelšanās iespaidā dzimuša strāvojuma objektīvos centienus vispirms norobežoties, nav brīnums, ka tieši pirmajām abu novirzienu organizācijām bija spilgtāk izteiktas īpatnējās iezīmes un to nostādnēm piemita daudz krasāks raksturs (tās – katra savā izpratnē – kļuva par aktīvā nacionālisma ekstrēmiem). Tiesa, izvirzot savai darbībai tik šaurus ietvarus, bija skaidrs, ka, šīs organizācijas varēja pārstāvēt – un, tāpat, arī organizatoriski aptvert – tikai ļoti šauru un ierobežotu bijušā Kluba tautiešu daļu un noteicošais vārds aktīvā

Aktīvā nacionālisma organizatoriskā struktūra.

nacionālisma tālākajā pastāvēšanā, tāpat kā līdz šim, piederēs Nacionalā Kluba vadoņu pārstāvētajam kursam.

Kluba līderu politiskā reakcija uz organizācijas darbības apturēšanu bija nekavējoša, tomēr praktisko lēmumu pieņemšanā viņi acīmredzami vilcinājās, kas lika domāt par iespējamām uzskatu atšķirībām vai pat nopietnām pretrunām. Uz šādu varbūtību norādīja arī tas, ka vēl marta sākumā “Imantas Gars” rakstīja par gatavošanos iesniegt reģistrācijai “**Aktivo Nacionalistu Savienības**”(ANS) statūtus¹²⁶, bet 21. martā atklātībā negaidīti tika paziņots pirms mēneša (!) notikušās apspriedes “vienprātīgais lēmums” dibināt uzreiz divas organizācijas¹²⁷. Šis, nenoliedzami, mulsinošais paziņojums par divu organizāciju vienlaicīgo dibināšanu¹²⁸ noskaidrojās, kad kļuva redzams, ka 7. aprīlī reģistrētā Aktivo Nacionalistu savienība tā arī neuzsāka darbību : kā 1927. gadā skaidroja viens no tās statūtu parakstītājiem K.Merts, Savienība tika dibināta, lai jaunās organizācijas “slēgšanas gadījumā būtu vieta (organizācija) ”kur palikt””¹²⁹. Neskaidrs vēl palika jautājums par iemesliem, kas izsauca tieši Savienības atstāšanu “rezerves organizācijas” statusā, taču, kā atklājās vēlākajās bijušo domubiedru viedokļu sadursmēs, Savienībai, līdzās nosaukumam (kas, šajā gadījumā, nozīmētu jau pierastās organizatoriskās abreviatūras zaudēšanu), piemita vēl viens, daudz būtiskāks trūkums, un proti : tā tika reģistrēta kā politiska partija un tās darbības uzsākšana aktīvajam nacionālismam nozīmētu līdzšinējā – vispārnacionālā un nepartejiskā spēka – tēla zaudēšanu. Ar šiem apsvērumiem, acīmredzot, arī bija izskaidrojams tas, kāpēc priekšroka tika atdota 1925. gada 25. martā reģistrētajai **Biedrībai “Latvju Nacionalistu Klubs”(LN-stuK)**.

Jaunais Klubs organizatoriski bija Nacionalā Kluba tiešs pēctecis, par ko liecināja arī aicinājums darbības uzsākšanai izmantot “bij. L.N.K. nodaļu aparātu un visu L.N.K. nodaļu tīklu”¹³⁰, pārņemot arī slēgtā Kluba telpas un inventāru¹³¹. Tomēr Nacionalistu Klubs nebūt nebija automātisks Nacionalā Kluba turpinājums : situācija prasīja, lai jaunajā formā būtu arī jauns saturs. Jau

ar pirmajiem soļiem “klubisti” centās uzsvērt, ka aktīvajā nacionālismā ir sācies jauns kurss, apliecinot to, pirmkārt, ar demonstratīvu principialitāti un atklātību disciplīnas jautājumos. Zīmīgi, ka dibināšanas sapulces lēmumos kā īpašs paragrāfs (Nr.13) tika izcelts aizliegums iereibušā stāvoklī apmeklēt Kluba telpas vai Kluba formā atrasties publiskās vietās¹³², un jau aprīļa sākumā bija publicēti Valdes pirmās sēdes lēmumi izslēgt vai degradēt tautiešus par šo nosacījumu neievērošanu¹³³. Šajā uzsvērtās disciplīnas kontekstā svarīgs bija arī lēmums par tautiešu pārreģistrāciju¹³⁴. Izmaiņas jaunā Kluba deklarētajos principos atspoguļojās arī divos jaunos punktos biedrības statūtu formulētajos darbības mērķos : līdzās citam, Klubs apņēmās turpmāk veicināt arī jaunatnes izglītību, lai audzinātu “brīvi domājošus pilsoņus”, un savā darbībā ieturēt “stingri apolitisku virzienu”¹³⁵. Tomēr vislielākā un būtiskākā atšķirība – tas, kas Kluba pastāvēšanai piešķīra principiāli jaunu nozīmi – bija tā jaunā loma aktīvajā nacionālismā. Abi ar jauno organizāciju dibināšanu jau agrāk noformējušies aktīvā nacionālisma idejisko un taktisko principu novirzieni ne tikai sašaurināja Kluba pastāvēšanas sociāli psiholoģisko bāzi, bet vienlaikus arī, neapšaubāmi, ierobežoja Kluba teorētisko platformu un politiskā manevra iespējas, un šajā situācijā – iespiests starp “liberāļiem” un “radikāļiem” – Klubs bija spiests noskaidrot savu pozīciju, pašam varbūt to negribot, uzņemoties aktīvā nacionālisma “centristu” (attiecībā pret jaunajiem novirzieniem) jeb “neokonservatoru” (attiecībā pret Nacionalā Kluba tradīciju) lomu.

Par iemeslu savas pozīcijas noskaidrošanai kļuva pēc “fašistu” skrejlapu parādīšanās E.Blanka izteiktie publiskie pārmēti “histēriskajiem aktīvistiem”, uz ko Klubs, noraidot jebkādu saistību ar Fašistu partiju, atbildēja, ka Latvijā “pie patreizējiem apstākļiem nelegālas cīņas veids nevar būt vēlams, bet var būt pat bīstams”, pie reizes atzīmējot, ka arī E.Blanka sludinātais “kulturālais nacionālisms” ar tā “lēnprātīgo pretimnākšanu (ieciētību) sociālistiem” jau sen ir zaudējis piekritējus Latvijas laukos¹³⁶. Nedaudz vēlāk – pēc Fašistu partijas otrā uzsaukuma – Klubs vēlreiz uzsvēra savu noraidošo attieksmi pret

“jaunizceptajiem fašistiem”, izsakot cerību, ka aiz šīs partijas slēpjas vienkārši “puicisks neprāts” un nevis “nelietīga prāta izperināta avantūra”¹³⁷. Tādējādi, jau savās pirmajās deklarācijās Klubs pietiekami skaidri norādīja, ka tam nav pieņemama ne “liberāļu”, ne “radikāļu” aktīvā nacionālisma izpratne, un, balansējot starp šiem abiem novirzieniem, sākās Nacionalistu Kluba pastāvēšanas pirmais gads.

Kluba pastāvēšanas pirmie mēneši spilgti izcēla jaunu faktoru : 1925. gadā pirmoreiz par tik nozīmīgu un, dažkārt, pat izšķirošu faktoru aktīvā nacionālisma pastāvēšanā kļuva ārējie – vispārējās iekšpolitiskās situācijas – nosacījumi. Līdzšinējo, visumā iecietīgo, pilsonības nostāju februāra notikumu iespaidā bija nomainījusi acīmredzama neuzticība, kas izpaudās ne tikai pastiprinātā valdošo aprindu politiskā uzraudzībā, bet arī aktīvā un, dažkārt, visai īpatnēji motivētā pretdarbībā. Pirmais spilgtākais apliecinājums tam bija pēkšņais Kluba iecerētā 1. maija lāpu gājiena aizliegums, kuru, ņemot vērā šajā pat dienā notikušā sociālistu gājiena netraucētu norisi, “klubisti” novērtēja kā valdības pliķi Nacionalistu Klubam¹³⁸. Tiesa, steigā sasauktā Kluba tautas sapulce Rīgas Latviešu biedrības namā – pēc, Kluba oficiosa traktējumā, sapulcējušās “tautas pieprasījuma”¹³⁹ – tomēr noslēdzās ar stihisku (par stihisku to atzina arī Rīgas apgabaltiesas izmeklēšana¹⁴⁰) gājienu pa Rīgas ielām. Vienlaikus ar pilsonības nostājas maiņu, februāra politisko panākumu iedvesmoti, bija aktivizējušies arī kreisie sociāldemokrāti. Vispirms, “Socialdemokratā” tika izvērsts plašs uzbrukums Kluba vadītāju privātai dzīvei un, sevišķi, politiskai pagātnei, kurā sociāldemokrāti, pēc zīmīgas ironijas, uzstājās no “valstisko interešu” pozīcijām un galvenos pārmetumus veltīja vairāku aktīvā nacionālisma līderu komunistiskajai pagātnei. Apvainojumi visbiežāk skāra bijušo “padomju ierēdni” I.Poni¹⁴¹, “komunistu spiegu” V.Smaren-Savinski un, protams, bijušo komisāru un “bandītu” K.Mertu. Tiesa, apvainojumu faktiskais pamats izrādījās visnotaļ trūcīgs¹⁴², tāpēc Kluba “komunistu aģenti”, nesagaidījuši atbildi uz prasību sniegt konkrētus pierādījumus, nosauca Saeimas galveno “komisāru

apkarotāju” B.Kalniņu par vienkāršu nelieti¹⁴³ un, izņemot K.Mertu, uz līdzīgiem paziņojumiem turpmāk vairs nereaģēja. Daudz nopietnāka nozīme bija tam, ka B.Kalniņa vadīto “sarkano sportistu” līdzšinējo vairāk aizstāvēšanās taktiku attiecībā ar aktīvo nacionālismu tagad nomainīja viņu jaunās organizācijas – Strādnieku Sports un Sargs – atklāti izaicinoša un aprēķināti agresīva pret-Kluba taktika. Ja varēja ticēt Kluba “pilnīgi drošo avotu” informācijai, “sportisti” bija nopietni – 1923. gada “pipku tradīcijās” (valdības “aizdevums”(!) 1000 pipku iegādei) – gatavojušies 1. maija svinībām¹⁴⁴ (oponentu trūkuma dēļ gatavošanās šoreiz izrādījās lieka), bet tūlīt pēc tam SSS biedri, kuri solījās “sargāt Latvijas Republiku un tās demokrātisko satversmi”¹⁴⁵, arvien biežāk īstenoja Nacionalistu Kluba atklāti provocējošas akcijas¹⁴⁶. Jaunās SSS taktikas aprēķins izrādījās precīzs un, lai gan Kluba vadošās aprindas, spriežot pēc stingrā aizlieguma tautiešiem formas tērpā vakaros apmeklēt jaunatnes pulcēšanās un neizbēgamo sadursmju vietu Vērmanes dārzu¹⁴⁷, demonstrēja centienus izvairīties no atklātas konfrontācijas, sadursmes tomēr notika.

Kulmināciju jaunais “ielu cīņu” vilnis sasniedza 1925. gada jūnija sākumā, kad Rīgas centrā atkal skanēja šāvienī. Sadursmju raksturs un vieta ļāva domāt, ka to iniciatīva pieder B.Kalniņa vadītās organizācijas biedriem¹⁴⁸, taču vienlaikus šajās sadursmēs atklājās arī Kluba biedru sastāva neviendabība : neskatoties uz “visstingrāk izvesto tautiešu izlasi”¹⁴⁹ un pretstatā Kluba oficiāli deklarētajai nostājai, vienu un to pašu sadursmēs iejaukto Kluba tautiešu vārdi liecināja, ka daļa no Kluba biedriem tā arī nespēja atteikties no “fizisko diskusiju” metodēm. Šo sadursmju sakarā sabiedrības uzmanības lokā nonāca īpatnēja apvienība – tā saucamie “akropolieši” –, par kuru vēlākajos aktīvā nacionālisma izdevumos tika runāts kā par Nacionalistu Kluba atzarojumu¹⁵⁰. B.Kalniņš minētās grupas darbību viennozīmīgi saistīja ar aktīvo nacionālismu, apgalvojot, ka 1923. gadā šī grupa tika uzņemta LNK, veidojot tā saukto otro kopu, un kaut arī sadursmju sakarā Nacionalistu Klubs apgalvoja, ka tam nav

nekā kopēja ar “akropoliešu” grupu¹⁵¹, B.Kalniņa versijā, atzīstot par lietderīgu izvairīties no aktīvā nacionālisma vārda aptraipīšanas, 1925. gadā tā bija tikai fiktīvi norobežojusies no Kluba¹⁵². Spriežot pēc dažādu avotu ziņām, apvienības līderis bija 1923. gada septembrī Klubā uzņemtais V.Vaitnieks¹⁵³, kurš ar domubiedriem Klubā veidoja īpašu kopu, kas jau ilgāku laiku izcēlās ar savu radikālismu : V.Vaitniekam, piemēram, tika pierakstīta gatavošanās izjaukt februārī nošautā SSS biedra A.Masaka bēres¹⁵⁴. Tieši šī “akropoliešu” grupa izrādījās iesaistīta lielākajā daļā no 1925. gada vasarā notikušajām sadursmēm, kas izsauca krasu sabiedrības nosodījumu.

Kluba oficiozā sadursmju sakarā nekavējoties tika deklarēts, ka “kauslībai reiz par visām reizēm ir jādara gals”, jo sevišķi, ņemot vērā Latvijas robežošanu ar “sarkano Maskaviju”, un tas, kurš to nesaprot, ir “vai nu muļķis jeb nelietis”¹⁵⁵. Tomēr arī šis nosodījums vairs nespēja ietekmēt pilsonības reakciju uz sadursmēm, kuru iespējamie un, īpaši, politiskie rezultāti 2. Saeimas vēlēšanu priekšvakarā bija neparedzami. Situācijā, kuras attīstība lika atcerēties februāra krīzi, pilsonība uzskatīja par nepieciešamu rīkoties, un, atšķirībā no februāra notikumiem, šoreiz ielu sadursmes tika izšķirtas valdības kabinetos. Politisko apsvērumu diktētais verdikts, patiesībā, jau bija paredzams, un 19. jūnijā, vienlaikus ar trijiem “sportistiem”, uz 1917. gada 2. augusta jeb t.s. Kerenska likuma¹⁵⁶ pamata tika arestēts Nacionalistu Kluba priekšnieks I.Pone. Ar šo arestu Kluba un, tālākās konsekvencēs, arī visa aktīvā nacionālisma pastāvēšanā iezīmējās nozīmīgs pavērsiens.

Klubs, sakarā ar I.Pones arestu, tajā pat dienā sasauca Centra valdes un aktīvo tautiešu kopēju plenārsēdi, kuras galvenais uzdevums bija “vēl reiz pastrīpot L.N.K. darbības apolitisko virzienu”¹⁵⁷. Konkrētajos lēmumos lielākais uzsvars tika likts uz apņemšanos “nesaudzīgi norobežoties no t.s. “akropolisma”” un atkārtoti pārbaudīt Kluba sastāvu, “tīrīšanas darba izvešanai” ieceļot īpašu Disciplīnas komisiju¹⁵⁸. Bez tam, tika pārkonstruēta arī Kluba Valde, izvēloties par priekšnieku “sabiedriski nevainojamu personu”

Ž.Dekšenieku un nomainot vēl divus Valdes locekļus, to skaitā arī līdzšinējo priekšnieka biedru pulkvedi K.Berķi¹⁵⁹. Tomēr svarīgākas par šiem “organizatoriskajiem secinājumiem” bija tās tendences un procesi, kurus ierosināja un uz kuriem norādīja I.Pones arests. Pirmkārt, tas bija pirmais tik tieši un nepārprotami apzīmētais valdošo aprindu preventīva rakstura pasākums pret aktīvo nacionālismu¹⁶⁰, un kā tāds tas acīmredzami apliecināja konstitucionālo institūtu vājumu cīņā ar netradicionālām politiskās darbības izpausmēm. Zīmīgi, ka valdības pirmā Kerenska likuma lietošanas prakse drīzāk izskatījās pēc darījuma ar “sabiedriskā miera un kārtības apdraudētāju” : jūnijā arestētais I.Pone, kurš vēl septembrī Latvijas politiskajā dzīvē bija *persona non grata* un 6. septembrī, lai “atsvabinātos no drūmām izjūtām”¹⁶¹, devās uz Itāliju, jau 7. oktobrī – trešajā dienā pēc 2. Saeimas vēlēšanām (zīmīga sakritība!) –, neizsaucot varas iestāžu iebildumus, atgriezās dzimtenē, lai nekavējoties uzstātos ar priekšlasījumu “Taisnība par fašismu Itālijā”¹⁶². Šajā kontekstā I.Pones arests pārvērtās farsā, kas valdības rīcības motivāciju nostādīja visai komiskā gaismā, tomēr, neskatoties uz to, sava darījuma galveno mērķi valdošās aprindas bija sasniegušas : trūkstot konkrētam un tiesiskam nevēlamo personu tiesību ierobežošanas pamatojumam, Kerenska likums bija izrādījies ideāls līdzeklis, lai nodrošinātu kontrolētu politiskās situācijas attīstību, un pēc 1925. gada, atmetot sākotnējo neveiklību, valdošās aprindas šī likuma izmantošanu padarīja par pastāvīgu iekšpolitiskās dzīves praksi. Otrkārt, I.Pones arests izsauca kardinālus pārkārtojumus Kluba iekšējā dzīvē un arī aktīvā nacionālisma “pirmajās rindās”. Jau 1923. gadā parādījusies tendence aktīvo nacionālismu personificēt ar I.Poni pakāpeniski bija nostiprinājusies kā nerakstīta norma, kas nepieļāva – un nepiedeva – jebkādus mēģinājumus apšaubīt “pirmā nacionālista” autoritāti. Šajā situācijā vadoņa arests viņa līdzgaitniekiem kļuva par vienīgo iespēju apliecināt sevi un īstenot kaut kādus pārkārtojumus. Apliecinot, ka “neaizstājamā vadoņa” piespiedu prombūtne nebūt nenozīmē aktīvā nacionālisma sabrukumu vai panīkumu, Nacionalistu Kluba jaunie līderi

centās parādīt, ka viņiem ir ne tikai savi, bet arī no I.Pones kursa atšķirīgi uzskati. Runa, šajā gadījumā, bija par Kluba oficiālo nostāju pret jau minēto “akropoliešu” grupu, kas, neskatoties uz sabiedrības aso reakciju un Kluba nesenažām deklarācijām, vēl arvien bija Kluba biedru sarakstos, liekot domāt, ka viņu aktivitātēm savu atbalstu un simpātijas bija izrādījis arī pats Kluba priekšnieks I.Pone¹⁶³. Tagad, vienlaikus ar viņa arestu, skaļākie “akropoliešu” pārstāvji nekavējoties tika izslēgti vai, apstākļu spiesti, izstājās no Kluba¹⁶⁴. Tādējādi, kaut arī konkrētajā situācijā atklātībā jaunās Valdes soļi parādījās kā objektīva nepieciešamība, šī disciplīnas nostiprināšanas akcija vadoņa prombūtnē bija visai demonstratīva, un gandrīz droši varēja apgalvot, ka līdz ar viņa atgriešanos Nacionalistu Kluba Valdi gaida neizbēgami satricinājumi.

Nacionalistu Kluba tāpat kā visas valsts dzīvē 1925. gada rudens vispirms nozīmēja 2. Saeimas vēlēšanas. Jau jūlijā, bet īpaši – sākot ar augustu, Klubs izvērsa rosīgu aģitāciju par nacionālās pilsonības vienotību, un tā oficiāls vēlēšanu priekšvakarā izteica cerību, ka kļūmīgajiem pirmā parlamenta vēlēšanu rezultātiem šoreiz sekos veselā saprāta uzvara¹⁶⁵. Tomēr arī paši deklarāciju autori līdz galam neticēja nopietna pavērsiena iespējai un tūlīt pēc vēlēšanām Klubs reaģēja ar skeptisku nolemtību : “Tas ir noticis!”¹⁶⁶ No šī brīža organizācijas dzīvē iestājās acīmredzams pagurums, ko vēl vairāk saasināja I.Pones Itālijas trimdas laika beigas : jau oktobra vidū parādījās ziņa par Kluba finanšu grūtībām¹⁶⁷ un vienlaikus arī daudziem pārsteidzošā ziņa par K.Merta aiziešanu no Valdes, kas zināmu aprindu spriedumos tika uzskatīts par spiestu soli un tieši saistīts ar I.Pones atgriešanos¹⁶⁸. Bez tam, tūlīt pēc Saeimas vēlēšanām strauji pieauga arī uzbrukumi Klubam – sākot ar pārmetumiem par I.Pones izteikumiem Itālijas presē¹⁶⁹ un beidzot ar ielaušanos Kluba telpās, sadedzinot Ziemassvētkiem savāktās ziedojumu mantas¹⁷⁰. Aiz šiem notikumiem it kā starp citu un gandrīz nepamanīta palika I.Pones – “uz paša vēlēšanos” – izstāšanās no Kluba Valdes¹⁷¹. Atklātībai – Kluba oficiāla ziņojumu kontekstā – viņa nemotivētā aiziešana, neapšaubāmi, izskatījās

negaidīta un nesaprotama, taču, ievērojot jau minētās aizkulišu norises, tā, acīmredzot, nozīmēja to, ka viņa prombūtnē jaunās Valdes uzņemtais kurss bija noteiktā konfliktā ar viņa uzskatiem un nostāju un šis solis bija viņa attieksmes demonstrācija. Tiesa, konkrētajos apstākļos I.Pones aiziešanai nebija sevišķas nozīmes, jo nekas vairs nespēja būtiski ietekmēt organizācijas dzīvē iestājušos nopietno depresiju, un pirmais Nacionalistu Kluba pastāvēšanas gads noslēdzās ar draudošu klusumu pirms vētras.

1926. gada sākums, kam, ievērojot iepriekšējā gada atstāto mantojumu, neizbēgami bija jāklūst par aktīvā nacionālisma kritisko punktu, praksē izrādījās vēl daudz būtiskāks vērtību pārvērtēšanas laiks, kura rezultātā līdzšinējais aktīvā nacionālisma organizāciju spektrs piedzīvoja kardinālas izmaiņas. Vispirms, tas attiecās uz Patriotu Līgas sarīkotajiem sprādzieniem pilsonisko laikrakstu redakcijās, kuri iezīmēja līdzšinējās formās pastāvošā aktīvā nacionālisma *radikālā* novirziena centienu sabrukumu : dažādu iemeslu dēļ neguvuši cerēto sabiedrības atbalstu, radikāļi izrādījās spējīgi apliecināt sevi tikai ar atklāti huligāniskām vai naivi avantūriskām akcijām. Par aktīvā nacionālisma *liberāļu* esamību savukārt visi, šķiet, bija piemirsuši jau 1925. gada beigās, un šajā situācijā Nacionalistu Kluba pārstāvētā centrisma dominante aktīvajā nacionālismā neizsauca šaubas – kaut vai tāpēc, ka Klubam vienīgajam bija savs regulāri iznākošs oficiozs, un tāpat, arī iespējas paust “īstā” aktīvā nacionālisma uzskatus. Tomēr attiecībā uz Klubu, kura centrisms vispirms bija tikai formāla norobežošanās un nevis pozitīva principu sistēma, drīzāk varēja runāt par organizācijas, nevis tās uzskatu dominantu : tieši kā aktīvā nacionālisma centrs tas bija ļoti vāji izteikts un, aptverot savās rindās visplašāko uzskatu diapazonu – no “ielas cīnītājiem” līdz pat “tīriem teorētiķiem” –, Klubs izrādījās iekšēji neviendabīgs un organizatoriski labils. Šajā kontekstā aktīvā nacionālisma tālāka sadrumstalošanās uz centra rēķina bija neizbēgama un tāpēc arī jaunu

organizāciju parādīšanās 1926. gadā bija organisks un likumsakarīgs jau ilgāku laiku vērojamās tendences noslēgums.

Pirmā no jaunajām organizācijām – **Nacionalais Sporta Klubs(NSpK)** –, kas, spriežot pēc atsevišķām norādēm, apvienoja no Nacionalistu Kluba izslēgtos vai aizgājušos “akropoliešus”¹⁷², savā darbībā izrādījās ļoti ierobežota un neizteismīga. Zināma nozīme te, acīmredzot, bija ne tikai sliktajai daudzoņu slavai un valdošo aprindu īstenotajai represiju politikai, bet arī skaļajai durvju aizciršanai, aizejot no Kluba, ar kuru starp kādreizējiem domubiedriem parādījās krasas antipātijas. Kā sveši starp savējiem bijušie “akropolieši” bija nonākuši izolācijā, un citas aktīvā nacionālisma organizācijas centās izvairīties pat no viņu pieminēšanas, liekot saprast, ka Nacionalajam Sporta Klubam un līdzīgām organizatoriskām izpausmēm ar aktīvo nacionālismu nav nekā kopēja. Šī noraidošā attieksme, neapšaubāmi, arī pašu neseno ielas varoņu acīs mazināja viņu pastāvēšanas un darbības nozīmi, un varbūt tieši tāpēc šie – demonstratīvi neievērotie un visu noklusētie – bijušo “akropoliešu” organizatoriskie centieni piedzīvoja drīzu fiasko.

Salīdzinot ar pirmo, otrais no Nacionalistu Kluba aizgājušo tautiešu organizatoriskās patstāvības pieteikums gan pēc satura, gan nozīmes bija daudz nopietnāks, un, atšķirībā no Kluba pašattīrīšanās kontekstā pasniegtās atbrīvošanās no “akropolisma”, šoreiz tas izrādījās smags trieciens Kluba un, īpaši, tā vēl pavisam nesen neapstrīdamā vadoņa prestižam. Šķelšanās formālais pamats bija ar jau minēto I.Pones aiziešanu no Valdes pabeigtais pavērsiens Kluba pirmajās rindās, taču tās patiesie cēloņi bija daudz dziļāki un katra no pusēm tos traktēja atšķirīgi. Aizgājušo tautiešu daļa savu 1926. gada 3. februāra vispārējā tautiešu sapulcē paziņoto lēmumu pamatoja ar to, ka lieki “būtu bijis turpināt mazgāt L.N.K. ārējo izkārtņi, kuru tik neatlaidīgi centās nomelnot klubā palikušās grupas locekļi”¹⁷³. Kā galvenais organizācijas grāvējs – dzeršanas un huligānisma “vadonis un iemiesotājs” – tika apvainots I.Pone¹⁷⁴, kurš pēc atgriešanās no Itālijas atkal esot centies “atgriezties pie veciem darbības

paņēmieniem”¹⁷⁵. Atbildot uz viņam izteikto neuzticību, I.Pone “vienkārši paziņoja, ka tam varot splaut ģimī, viņš neaiziešot, un ja metīšot ārā, tad sacelšot tādu skandālu, ka paši pārbīšoties”¹⁷⁶. Tāpēc aiziet bija spiesti Kluba “aktīvākie un nopietnākie locekļi”, atstājot aiz sevis “vienīgi L.N.K. izkārtņi”¹⁷⁷. Otrā, Klubā palikušo tautiešu daļa, turpretī, apgalvoja, ka tieši aizgājušie ir pēdējā laikā Kluba Centrā valdošo juku iniciatori, kuri, tādējādi, jau “divus, trīs mēnešus atpakaļ” ir gatavojušies uz “šo “apvērsumu” L.N.K. iekšējā dzīvē”¹⁷⁸. Notikušais, viņu vērtējumā, tāpēc nebija nekas vairāk, kā “sīku intrigu un personīgu nesaskaņu” izsaukta šķelšanās, kuras rezultātā Klubu ir pametusi vienīgi varaskāra “grupa veikalnieku”¹⁷⁹. Katrā no notikušā versijām, neapšaubāmi, bija sava loģika un, acīmredzot, arī taisnība, tomēr, pievēršoties Klubā palikušo I.Pones piekritēju pozīcijai, lielāku ievēribu pelnīja nevis konkrētais šķelšanās traktējuma saturs, cik tajā ietvertā nostāja : aprobežojoties ar šķelšanās formālajām “galma apvērsuma” izpausmēm, viņu versijā notikušā cēloņi izskatījās daudz vienkāršāki, taču, ja līdz šim, sekojot pašu radītai tradīcijai, “klubisti” bija izvairījušies apspriest sava vadoņa vadības stilu un vienotības saglabāšanas kontekstā tas vēl likās saprotami, tad šoreiz – situācijā, kad tuvākie un, tāpat, arī pietiekami autoritatīvie I.Pones līdzgaitnieki bija atklāti un nepārprotami izteikušies pret viņu – šī izvairīšanās vairāk nekā jebkad izskatījās pēc “strausu politikas”, kuri, pārlicināti par savu taisnību, nevēlējās ne tikai redzēt, bet arī dzirdēt citu patiesību.

Apliecinot, ka notikusī šķelšanās bija aiziešana tikai no I.Pones principiem, nevis aktīvā nacionālisma idejām, aizgājušo tautiešu grupa 1926. gada 5. februārī – otrajā dienā pēc Kluba pamešanas – noturēja jaunas aktīvā nacionālisma organizācijas **Biedrības “Latvijas Sargi”(LS)** dibināšanas sapulci. Jaunās organizācijas parādīšanās, ņemot vērā tās vadītāju nostāju, kuru vēlreiz pasvītvoja pirmajās deklarācijās pasvītrotā atziņa par apzinātas, plānveidīgas cīņas taktikas nepieciešamību¹⁸⁰, noteiktās aktīvā nacionālisma aprindās izsauca nekavējošu rosību, un, kaut gan paši Latvijas Sargi

neaprobežojās tikai ar kulturāli audzinošu darbības mērķu uzstādīšanu – tas ir, nepievienojās līdzšinējo aktīvā nacionālisma liberālā, mērenā novirziena organizāciju apolitiskumam, apzīmējot zināma starposma pozīciju starp tām un Nacionalistu Klubu –, tomēr gan Viestura Savienība, gan Jaunie Izlūki uzņēma Latvijas Sargus kā nepārprotamu saviem darbības principiem tuvu organizāciju, uz ko norādīja arī apsveikumi Biedrības atklāšanas svētkos 18. aprīlī (līdzās LNJ savienībai un Vidzemes Šveicei)¹⁸¹. Īpašu saturu un nozīmi Latvijas Sargu pastāvēšanai piešķīra nedēļu pēc dibināšanas atjaunotā no Nacionalistu Kluba pārņemtā oficioza “Brīvais Imantas Gars” izdošana, kurā līdzās tādiem aktīvā nacionālisma aprindās pagaidām vēl mazpazīstamiem teorētiķiem kā Ā.Šilde, M.Steppe un O.Freivalds, savu vietu ieņēma arī vispāratzītu pilsonības ideologu E.Blanka, J.Sandera un apjoma ziņā, sevišķi, J.Dāvja un A.Krodera publikācijas. Ja katrs no šiem publicistiem Latvijas Sargu un, plašākā nozīmē, arī visa aktīvā nacionālisma nostādņēs ienesa jaunas, saviem uzskatiem un izpratnei raksturīgas atziņas un spriedumus, tad, izmainot un pārceļot līdzšinējo teorētisko nostādņu akcentus, visi kopā viņi jau apzīmēja un veidoja jaunu kvalitāti, objektīvi tuvinot aktīvā nacionālisma un pilsonības pozīcijas. Šajā kontekstā “Brīvais Imantas Gars” pēc savas nozīmes acīmredzami pārsniedza vienas konkrētas organizācijas oficioza ietvarus, piedāvājot pirmo patiešām nopietno alternatīvu aktīvā nacionālisma līdzšinējam saturam un formai. Konkrētajā situācijā uzņemoties zināma visu mērenā novirziena organizāciju pārstāvoša un vienojoša centra lomu, Latvijas Sargi, iespējams, varēja kļūt par nopietnu un vērā ņemamu opozīcijas spēku aktīvā nacionālisma ietvaros. Tomēr, kā izrādījās, teorētiskie centieni arī bija galvenais organizācijas pastāvēšanas papildījums, kamēr savā praktiskajā darbībā Latvijas Sargi tā arī nespēja uzrādīt kaut cik ievērojamus sasniegumus. Izņemot atklāšanas svētkus un maija sākumā sarīkoto tautas sapulci¹⁸², vienīgais biedrības pastāvēšanas atgādinājums bija pēc tās iniciatīvas sarīkotais nacionālo organizāciju gājiens 6. Vispārējo dziesmu svētku laikā¹⁸³. Tikpat necili izrādījās arī biedrības organizatoriskie sasniegumi : aicinājumam

dibināt Sargu nodaļas līdz 1926. gada jūlijam atsaucās tikai Siguldā un Jaungulbenē¹⁸⁴ un gada beigās biedrība varēja uzskaitīt tikai četras provinces nodaļas¹⁸⁵. Ja, ievērojot iepriekšējo, šķelšanās rezultātā no Kluba izaugušo, organizāciju sasniegumus, citā situācijā un apstākļos šos skaitļus varētu vērtēt kā panākumu, tad konkrētajā gadījumā šie rezultāti drīzāk bija vērtējami kā Latvijas Sargu neveiksme, un kad 1926. gada jūlija beigās apstājās arī “Brīvā Imantas Gara” izdošana, biedrība bija izsmēlusi savu sākotnēji šķietami tik lielo potenciālu.

Tik īsam un savās izpausmēs ierobežotam Latvijas Sargu aktīvas darbības uzliesmojumam varēja atrast vairākus gan objektīvus, gan apstākļu noteiktus cēloņus, un runājot par konkrēto organizāciju, tās ierobežotajiem sasniegumiem diez vai būtu meklējams īpašs izskaidrojums, taču, šajā gadījumā, tā bija ne tikai atsevišķas organizācijas, bet arī tās pārstāvēto principu un, plašākā kontekstā, arī vesela, aktīvā nacionālisma ietvaros izkristalizēta vairāk vai mazāk īpatnēja idejiska un taktiska novirziena neveiksme. Tāpēc ir svarīgi saprast, kāpēc šī pirmā patiešām nopietnā alternatīva aktīvā nacionālisma ietvaros piedzīvoja tik strauju norietu, un no šī skatu punkta arī paskatīties, kāds un kāpēc savas pastāvēšanas ceturtajā gadā bija aktīvais nacionālisms vispār. Vienkāršākais Latvijas Sargu vājuma izskaidrojums bija meklējams viņu diplomātiski rezervētajā un varbūt pat naivi augstsirdīgajā savas aiziešanas cēloņu motivācijā, kurā, apliecinot uzticību aktīvā nacionālisma idejām un nebūt nenoliedzot Kluba kā organizācijas lomu un nozīmi, viņi norobežojās vienīgi no I.Pones un viņa vadības stila. Acīmredzot, tāpēc viņi arī neizvērsa skaļu “sabiedriskās domas” sagatavošanu un savas aiziešanas pamatojumu sāka ar atziņu, ka “nekādas principiālas domu starpības nav un nav bijis”¹⁸⁶. Tieši tāpēc daudziem Kluba ierindas tautiešiem 3. februāra lēmums bija negaidīts un nesaprotams, liekot nosvērties par labu I.Pones “galma apvērsuma” versijai. Objektīvs un pietiekami svarīgs, šis apstāklis tomēr nebija galvenais. Būtiskākais bija ietverts kardinālajā pretrunā starp pašas organizācijas principiem un tiem atbilstošo aprindu

psiholoģisko orientāciju, no vienas puses, un tās rašanās izsauktajiem procesiem aktīvajā nacionālismā, no otras. Deklarējot nosvērtību gan uzskatos, gan taktisko līdzekļu izvēlē, Latvijas Sargi nepārprotami bija orientēti uz mēreno, pilsonisko aprindu uzskatiem tuvo aktīvā nacionālisma tautiešu daļu, taču ar savā šķelšanās pamatojumā pausto kritiku viņi vienlaikus bija rosinājuši tieši šīs biedru daļas aiziešanu (vēl lielāka loma nosvērtāko biedru aiziešanā gan, acīmredzot, bija 1926. gada februārī Patriotu Līgas sarīkotajiem sprādzieniem) un, tādējādi, palikuši bez saviem varbūtējiem atbalstītājiem. Aktīvajā nacionālismā bija palikušas radikālāku uzskatu aprindas, kurās vēl sākotnējo deklarāciju un priekšstatu spēcīgā ietekmē uzskatu mērenība un nosvērtība tika uztverti kā lielāki ļaunumi nekā skaļas akcijas, tiešs kontakts ar politisko oponentu un, cita starpā, arī dzeršana. Tādējādi aktīvais nacionālisms 1926. gadā bija nonācis paradoksālā situācijā, kurā, lai gan I.Pone un viņa vadības stils jau arvien noteiktāk sāka pārvērsties par strāvojuma grāvējiem un atņēma tam nopietnu politisko perspektīvu, konkrētajos apstākļos aktīvais nacionālisms izrādījās spējīgs pastāvēt tikai šajā – “ponisma” formā un versijā.

Nacionalistu Klubā februāra notikumi izsauca krasu, bet neviennozīmīgu reakciju. Nosvērtākajiem Kluba tautiešiem tie kļuva par izšķirošo apsvērumu, lai pamestu Klubu un aktīvo nacionālismu vispār (ja var ticēt Politiskās pārvaldes rajona pārziņa ziņojumam, Ventspils nodaļu vien pameta 200 biedri¹⁸⁷), turpretī Kluba vadoņiem tie lika izvērst plašu pašapliecināšanās un vienotības kampaņu, zem kuras lozungiem arī noritēja visa Kluba dzīve 1926. gada sākumā. Jau 14. februārī tika sasaukta LN-stuK I nodaļu konference, kurā, nosodot šķeltniekus un demonstrējot vislielāko izpratni un gatavību ieklausīties tautiešu vēlmēs, Centra valde saņēma sev tik svarīgo uzticības balsojumu¹⁸⁸. Nedēļu vēlāk iznāca biedrības jaunā oficioza “Imantas Gars” pirmais numurs, kas, pirmo reizi atklātībai formulējot Kluba attieksmi pret notikušo, jau ievadrakstā Latvijas Sargu rašanos apzīmēja kā “veikalnieku” grupas radītu “surogātu”¹⁸⁹. Taču, lai cik pašpārliecināta un nicinoša pret aizgājušajiem arī nebija šī nostāja, aiz tās

ārējās formas nepārprotami slēpās nedrošība un bailes – tikai tā var izskaidrot negaidītos, vēl nebijušas iejūtības un demokrātisma uzplūdus Kluba iekšējā dzīvē. Nodaļu konferencē iezīmēto tendenci turpināja 27. martā sanākušais LN-stuK 1. kongress, kurā Centra valde apņēmas pievērst vislielāko uzmanību provincei¹⁹⁰, un tieši šīs nedrošības kontekstā bija skatāms arī 20. marta negaidītais aicinājums pilsonībai : nevis kritizēt aktīvā nacionālisma “puiciskumu”, bet uzņemties atbildību un nostāties strāvojuma priekšgalā¹⁹¹. Lai kas šis aicinājums arī nebūtu – tikai poza, nejauši pasprucis sauklis vai pārdomāts izaicinājums –, ir grūti noticēt, ka konkrētajā situācijā aicinājuma autoru nodomi bija patiesi un viņi nopietni cerēja un vēlējās sagaidīt pilsonības atbildi, tomēr varbūt pateicoties tieši demonstratīvajiem iejūtības žestiem un vispārības interešu nostājai Klubs sasniedza galveno – saglabāja organizāciju.

Nacionālistu Kluba pastāvēšana un darbība 1926. gadā vēlreiz apliecināja, ka aktīvā nacionālisma spēks vispirms ir pretstatā un noliegumā : skaļā uzstāšanās pret šķeltniekiem un cīņa par tautiešu atbalstu, kas gada sākumā bija acīmredzami atdzīvinājusi Kluba dzīvi, praktiski arī izrādījās visrosīgākais laiks organizācijas pastāvēšanā, un jau gada vidū šķelšanās izsauktā rosība bija strauji noplakusi. Pārvarējis krīzi un noklusinājis šķeltnieku kritiku, Klubs, šķiet, bija pazaudējis gan savas darbības pamatu, gan mērķi. Tāpēc galvenais Kluba darbības saturs 1926. gadā koncentrējās tā iekšējā dzīvē, īstenojot vairākus organizatoriskus pārkārtojumus un jaunievedumus, kas uz ārieni sevi pieteica divās spilgtāk izteiktās tendencēs, ar kurām, ņemot vērā jau iepriekš atzīmēto Kluba dominanti, pietiekami noteikti bija raksturojama vispār aktīvā nacionālisma pastāvēšana 1926. gadā.

Pirmkārt, tā bija uzkrītoša un pirmoreiz tik atklāta un tieša simpātiju apliecināšana Itālijas fašismam visos tā pastāvēšanas aspektos un izpausmēs. Uzsverot savu īpatnību kā primāro, aktīvā nacionālisma organizāciju nostādnēs to “gara tuvība” fašismam, tajā pat laikā, bija acīmredzama un arī nenoliedzama, tāpēc izņemot Nacionālā Kluba pirmās uzskatu un principu deklarācijas, aktīvā

nacionālisma organizācijas neuzskatīja par nepieciešamu vēlreiz un kaut kā īpaši akcentēt šo jautājumu. Uz šī fona vēl jo asāk izcēlās demonstratīvi slavinošie un, brīžiem, aklas un neko citu neredzošas pielūgsmes pilnie Nacionalistu Kluba “fašisma apliecinājumi” 1926. gadā. Visvieglāk pamanāmas bija straujās pārvērtības Kluba oficioza saturā, kas gandrīz katrā numurā tagad piedāvāja “fašista vēstules no Itālijas”¹⁹² un izvērstus aprakstus par Itālijas saimniecisko augšupeju, sasniegumiem ārpolitikā vai cīņā pret masoniem un aiz katra no šiem sasniegumiem nepārprotami stāvēja fašistu valdība (fašistu valdības četrgadei bija veltīts pat vesels Kluba oficioza “Imantas Gars” numurs¹⁹³). Tiesa, pati par sevi interese par Itāliju bija saprotama, un īsāki vai plašāki Itālijas notikumu pārskati aktīvā nacionālisma izdevumos laiku pa laikam bija lasāmi arī agrāk, un ja 1926. gadā tie ar kaut ko izcēlās, tad ar savu izvērsto apjomu un klajo sajūsmu. Tas, kas Kluba dzīvē bija principiāli jauns un, acīmredzot, bija tieši saistāms ar I.Pones nesenā ceļojuma iespaidiem, bija mēģinājums pielaikt aktīvajam nacionālismam jau gatavo fašisma formu, pārņemot un izmantojot tā atribūtus un rituālus – fašistu himnu, karogus un citu¹⁹⁴ –, kas, ņemot vērā Romas liktoru tradīcijas turpinātāju īpašo vienreizību, Latvijas apstākļos neizbēgami pārvērtās sliktā atdarinājumā. Tomēr savu vispilnīgāko apliecinājumu jaunā fašistizācijas tendence ieguva Kluba iekšējās dzīves un darbības pieskaņošanā Itālijas iekšpolitiskajiem notikumiem, un sevišķi uzkrītošas, šajā sakarā, bija Nacionalistu Kluba rīkotās tautas sapulces un “fašistu vakari”, kas tika rīkoti atsaucoties uz 1926. gadā visai biežajiem atentātu mēģinājumiem pret B.Mussolini¹⁹⁵. Visas minētās īpašo simpātiju izpausmes Kluba pastāvēšanai piešķīra acīmredzami svešu akcentu, kam, visdrīzāk, vajadzēja nostiprināt tautiešu apņēmību un šīs tendences piekritēju izpratnē, iespējams, ar laiku, savā konsekvencē šai pagaidām vēl ārišķīgai formai vajadzēja pārvērsties jaunā kvalitātē. Taču arī paša aktīvā nacionālisma dažādās aprindās fašistizācijas tendence netika uzņemta ar viennozīmīgu atsaucību. Par ierosinātāju atklātai diskusijai kļuva A.Berga vadītās Nacionalās

apvienības¹⁹⁶ laikrakstā “Latvis” publicētais raksts¹⁹⁷, atsaucoties uz kuru 16. augustā tika sasaukta LN-stuK 2. konference. Galvenā kritiķa lomu uzņēmās K.Merts, kura dotais apzīmējums – “musolinizēšanās” – kļuva par visu Klubā notiekošo procesu apzīmējumu. Atbildot uz to, I.Pone deklarēja, ka Klubs, uzskatot Itālijas stingras nacionālas varas veidu par tagadējai dzīvei vispiemērotāko, nebūt nedomā akli sekot B.Mussolini paraugam¹⁹⁸. Tomēr, neskatoties uz šīm deklarācijām, Kluba Itālijas simpātiju apliecinājumos arī turpmāk nekas nemainījās, un abi 1926. gada beigās pret B.Mussolini vērstie atentāti atkal kļuva par Kluba darbības stimuliem.

Otra, atklātībā mazāk izteikta, tomēr pietiekami spēcīga, lai to ievērotu, 1926. gadā bija Kluba organizatoriskās struktūras militarizācijas tendence. Jau no 1924. gada¹⁹⁹ laiku pa laikam parādoties aktīvā nacionālisma dienaskārtībā, šī tendence nebija ne jauna, ne sevišķa, tomēr līdz šim tā nespēja uzrādīt nopietnāku praktisku piepildījumu, kamēr 1926. gadā tā sāka pieņemt nopietnas un pastāvīgas darbības apveidus, uzrādot veselu virkni principiāli jaunu elementu, daudzi no kuriem saglabājās un turpināja savu attīstību arī 1930. gadu aktīvā nacionālisma organizāciju centienos. Vispirms, tas attiecās uz LN-stu 1. kongresā pieņemto Iekšējās iekārtas instrukciju noteikto organizācijas dzīves militarizāciju, radot īpašas statūtos neparedzētas paramilitāras struktūras – Virsvadoni, viņam pakļautu Štābu, pulkus un daļas²⁰⁰ –, ieviešot noteiktu subordināciju un dienesta pakāpes un nosakot, ka katram Kluba tautietim “jāņem dalība militārās apmācībās” pēc štāba programmas²⁰¹. Kā pilnīgi jauna struktūra aprīlī plašāk sevi pieteica “uz bijušo karavīru iniciatīvu” dibināmā sekcija “Pelēko kreklu leģioni”, kuros varētu tikt uzņemti vienīgi bijušie kareivji un kurus bija iecerēts dibināt pie pastāvošajām Kluba nodaļām²⁰². Vēl nopietnāk izskanēja ziņa par aprīļa vidū notikušajiem manevriem Mežaparkā, piedaloties ap 200 Kluba militāro daļu tautiešiem²⁰³. Šie, kaut arī fragmentārie ziņojumi un norādes, liecināja, ka Kluba un arī aktīvā nacionālisma pastāvēšanā arvien lielāku un nopietnāku nozīmi sāk iegūt jauns aspekts, kuram vismaz iecerēs savā

konsekvencē agrāk vai vēlāk vajadzēja kļūt par pretenzijām uz kaut ko daudz nopietnāku.

1926. gads vairāku Austrumeiropas valstu parlamentārisma attīstībā izrādījās “kritiskās masas” gads, iezīmējoties ar krasu sabiedrības noskaņojumu radikalizēšanos un vairākiem politisko ekstrēmu aktivitātes uzliesmojumiem, kas, izsaucot iekšpolitiskās situācijas destabilizāciju, kļuva par nopietnu, bet dažās valstīs arī liktenīgu pārbaudījumu šo valstu parlamentārisma. Pirmā pēc skaļajām sociālistu demonstrācijām un uz maija sākumu gatavoto labējo apvērsumu²⁰⁴ parlamentārismu reformēja Polija, liekot pamatus maršala J.Pilsudska t.s. sanācijas režīmam²⁰⁵. Kaut arī ārpus reģiona politisko procesu konteksta un neatstājot ietekmi uz tā norisēm, vispārējo tendenci apstiprināja jūnija militārais apvērsums Portugālē²⁰⁶. Gada beigās uzmanību pievērša ģenerāļa R.Gaidas vadītais, tiesa – neveiksmīgais, labējais apvērsuma mēģinājums Čehoslovākijā²⁰⁷. Ārpus šiem procesiem nepalika arī jaunās Baltijas valstis, kuru iekšpolitisko attīstību lielā mērā saasināja kārtējās parlamenta vēlēšanas – 3. Seima Lietuvā un 3. Rikstāga Igaunijā – un negaidītie un, kas ir zīmīgi – arī gandrīz vienlaicīgie –, dažādu apstākļu diktētie pavērsieni un incidenti, kas tā vai citādi skāra šo valstu attiecības ar Padomju Savienību. Mazāk tas attiecās uz Igauniju (kur lielāku ievērību piesaistīja parlamentā iesniegtais Satversmes grozījumu projekts²⁰⁸ un tālākās politiskās attīstības kontekstā 1926. gads, līdzās citam, izcēlās kā “vabsistu”²⁰⁹ dibināšanas gads), kamēr Lietuvā politiskās galējības bija pilnībā pārņēmušas valsts dzīvi. Pēc Seima vēlēšanām izveidotās kreisās valdības darbība un, īpaši, 28. septembrī parakstītais neuzbrukšanas un neitralitātes līgums ar Padomju Savienību noteiktās un pietiekami plašās Lietuvas sabiedrības aprindās izsauca nopietnu satraukumu par iespējamo valsts nākotni, liekot rīkoties, un šajā situācijā, kaut arī negaidīts, tomēr diez vai neparedzams bija 16. decembra militārais

apvērsums, kas kļuva par pirmo parlamentārās demokrātijas krīzes apliecinājumu Baltijas valstīs.

Latvija uz šo straujo politisko pārvērtību fona pārdzīvoja salīdzinoši mierīgu parlamentārās attīstības gadu. Valsts kontroles ierēdņa A.Vītola spiegošanas lieta²¹⁰, atšķirībā no sūtņa Birksa lietas Igaunijā²¹¹, bija drīzāk iekšpolitiska un neizsauca skaļu sabiedrības reakciju, savukārt, februārī notikušajā uzbrukumā Padomju Savienības diplomātikajiem kurjeriem, kā viss liecināja, Latvija bija tikai ģeogrāfisks – šī uzbrukuma vietas – un nevis politisks faktors²¹². Taču decembra sākumā šķietamo stabilitāti satricināja A.Alberinga pilsoniskās valdības krīze, ko LN-stuK oficiozs “Izšķiries” novērtēja kā otro – pēc V.Zamuēla valdības demisijas 1924. gadā – nopietno valdības krīzi²¹³. Jaunas valdības sastādīšanu arī šoreiz un, varbūt, vēl vairāk nekā parasti, apgrūtināja noteikta parlamentārā vairākuma trūkums, un šajā situācijā ar vairāku minoritāšu deputātu aktīvu līdzdalību un atbalstu (kā jaunās koalīcijas galvenais aizkulišu autors un balsts tika minēts Saeimas deputāts Nuroks²¹⁴) pirmo reizi Latvijā pie varas nāca kreisā valdība. M.Skujenieka vadītās valdības kurss un politiskie principi bija pietiekami skaidri, un vēl jo vairāk neseno Lietuvas notikumu gaisotnē aktīvais nacionālisms, nepārprotami, bija viens no valdības dienaskārtības pirmajiem punktiem²¹⁵.

Situācijas saasināšanās sākās nekavējoties : jau decembra beigās viena otrai sekoja, Kluba formulējumā, “nezināmu” ļaundaru ielaušanās Kluba mītnēs Rīgā un tūlīt pēc tam arī Liepājā. Kā atzīmēja Kluba oficiozs, abas ielaušanās bija zīmīgas ar to, ka tieši no Nacionalistu Kluba Rīgas un Liepājas nodaļām tika nosūtītas apsveikuma telegrammas Lietuvas nacionālistiem sakarā ar uzvaru²¹⁶, savukārt, Rīgā vienlaikus ar ielaušanos notikusī – Kluba formulējumā “noteikti politiska rakstura” – dokumentu zādzība bija tas apstāklis, kas aktīvā nacionālisma spriedumos pirmoreiz atklāti lika runāt par “kādu iestādi”, kura, pēc vārdā neminēta augstāka ierēdņa vārdiem, esot appludinājusi Klubu ar saviem aģentiem²¹⁷. 1927. gada janvārī Latvijas politiskā atmosfēra, “Izšķiries”

vārdiem runājot, turpināja sabiezēt²¹⁸, un, ņemot vērā decembra notikumus, Kluba Centrs īsā laikā divreiz nomainīja savu mītnes vietu, vispirms no Martas ielas 7 pārceļoties uz L.Miesnieku ielu 10²¹⁹, bet pēc tam uz L.Pils ielu 6²²⁰. Kluba dzīvē 1927. gada sākums bija cieši saistīts ar gatavošanos Rīgas Latviešu biedrības ierosinātai Nacionālo organizāciju savienības 1. delegātu sapulcei 23. janvārī, kuras dienaskārtībā “beidzamo notikumu iespaidā” kā pirmais punkts bija jautājums par Nacionālā Kongresa sasaukšanu²²¹. Un tieši šajā brīdī Latvijas sabiedrību satricināja ziņa par 21. janvāra puču Valmierā! Dīvainā bija gan “apvērsuma” sākšanai izvēlēta vieta, gan tā spēki un vadītājs, gan ātrais noslēgums²²², taču jaunajai valdībai tas, vispirms, bija lielisks iemesls, lai vērstos pret visiem “demokrātijas draudiem”. Nacionalistu Klubs, jau 1925. gada februāra notikumu mācīts, nekavējoties izlaida ekstratelegrammu, vērtējot Valmieras notikumus kā provokāciju un strikti norobežojoties no tiem, tomēr valdības nostāju tas nespēja ietekmēt, un 4. februārī LN-stuK Valdes locekļu dzīvokļos notika kratīšanas, kas noslēdzās ar I.Pones un vēl trīs Kluba tautiešu arestiem.

Visi šie 1927. gada sākuma notikumi – 4. februāra kratīšanas ar tām sekojošajiem arestiem, dīvainā un neskaidrā banku aplaupīšanas afēra, kas tika inkriminēta arestētajiem²²³ un, visbeidzot, 19. februāra Rīgas apgabaltiesas lēmums par Nacionalistu Kluba darbības apturēšanu – rosināja dažādus minējumus un spriedumus, taču, ja katram par sevi šiem notikumiem varēja meklēt un atrast dažādus izskaidrojumus, tad savā kopsakarībā un konkrētās iekšpolitiskās situācijas kontekstā tie izskatījās kā atsevišķi posmi vienotā, labi pārdomātas un prasmīgi īstenotas politikas ķēdē. Ja par šīs politikas autoriem, iespējams, vēl varēja šaubīties un diskutēt, tad tās mērķis bija skaidrs un nepārprotams, taču, atšķirībā no līdzšinējās – vienkārši aizliedzošās – taktikas, kurai aktīvais nacionālisms, nekavējoties dibinot jaunu organizāciju, bija veiksmīgi pielāgojies, šoreiz pret viņiem vērsto pasākumu plāns izrādījās daudz

sarežģītāks, vispirms izolējot I.Poni un tikai pēc tam slēdzot pašu organizāciju. Kaut arī daudzkārt kritizēts, I.Pone vēl arvien bija noteikta aktīvā nacionālisma autoritāte, simbols, kura oponents, kā liecināja līdzšinējās nesaskaņas un šķelšanās, visdrīzāk izrādītos tīri individuāls vai, labākajā gadījumā, ierobežotas domubiedru grupas fenomens. I.Pones arests, šajā situācijā, bija tas nepieciešamais priekšnoteikums, kas, tūlīt pēc tam slēdzot organizāciju, ļautu rasties un rosinātu nopietnas domstarpības un nesaskaņas pašu aktīvā nacionālisma tautiešu rindās, un tas noteiktu aprindu cerībās gandrīz droši nozīmētu jaunu un varbūt arī pēdējo šķelšanos.

Par izšķirošo aktīvā nacionālisma nākotnei vajadzēja kļūt 20. februārī – jau nākamajā dienā pēc Kluba darbības apturēšanas – bijušās Valdes locekles E.Lazdiņas dzīvoklī sasauktajai apspriedei²²⁴, kurā bez Valdes locekļiem bija uzaicināti piedalīties arī vairāki ierindas tautieši, tostarp, pēc četrus dienas aresta atbrīvotais N.Pūliņš un viens no pirmajiem aktīvā nacionālisma ideologiem V.Smaren-Savinskis, kura klātbūtne likās vēl jo vairāk dīvaina, ņemot vērā vēl pusgadu atpakaļ parādījušos ziņojumus par viņa doto solījumu atteikties no jebkādas politiskas darbības²²⁵. Darbības turpināšanas un, tāpat, arī jaunas organizācijas dibināšanas nepieciešamība apspriedes dalībniekiem neradīja šaubas, un par vienīgo diskusijas priekšmetu kļuva jautājums par jaunās organizācijas statusu. J.Priede un daļa bijušo Valdes locekļu strikti iestājās par to, ka ir jādibina biedrība, kā vienu no argumentiem minot nevēlēšanos pretējā gadījumā iegūt “sev ienaidniekus pat mūsu tagadējo piekritēju pulkā”²²⁶, turpretī E.Lazdiņa līdz ar N.Pūliņu un V.Smaren-Savinski krasi iestājās par politisku partiju, pie kam uzstājoties tik pārliecinoši, ka V.Smaren-Savinskis nekavējoties ķērās pie partijas statūtu izstrādāšanas²²⁷. Šī lēmuma kontekstā atkal iznākošā “Imantas Gars” 24. februāra numurā, raksturojot līdzšinējo apolitiskumu kā aktīvā nacionālisma taktisku kļūdu, atklātībā tika paziņots par gatavošanos dibināt politisku organizāciju²²⁸ un jau marta sākumā Iekšlietu ministrijā reģistrācijai tika iesniegti partijas dokumenti. Līdz pat aprīlim, vismaz atklātībā, nekas

neliecināja par kaut kādām domstarpībām vai nesaskaņām, tāpēc tik negaidīta un nesaprotama likās 12. aprīlī – jaunās partijas dibināšanas sapulces dienā – izskanējusī ziņa par E.Lazdiņas dibināto un jau 30. martā reģistrēto biedrību²²⁹. Ievērojot 20. februāra sapulces diskusijas (kuras plašākai sabiedrībai palika nezināmas), E.Lazdiņas rīcība izskatījās vairāk nekā dīvaina, un, kā pirmajā brīdī varēja likties, vienīgais tās izskaidrojums bija meklējams tīri personīgās ambīcijās, ja vien nebūtu dažu apstākļu, kas notikušā kontekstā ieguva jaunu nozīmi. Pirmkārt, ievērību pelna vēl pirms Kluba darbības apturēšanas 8. februārī “Socialdemokratā” publicētā ziņa par E.Lazdiņas izstāšanos no Nacionalistu Kluba, kuru divas dienas vēlāk viņa pati enerģiski noliedza²³⁰. Ņemot vērā minētā laikraksta pusoficiālo statusu kreisās valdības laikā, tas pārsteidzoši (vai varbūt – pārsteidzīgi) precīzi paredzēja aktīvā nacionālisma drīzās nesaskaņas un to galveno ierosinātāju. Otrkārt, atgriežoties pie 20. februāra sapulcē pārstāvētajiem uzskatiem un, dotajā gadījumā, pie partijas piekritēju konkrētajām personībām, līdzās viņu jau agrākajām visai neviennozīmīgajām aktivitātēm²³¹ pārdomas rosinoša ir kāda sakritība, un proti, viņu nesenie aresti : V.Smaren-Savinska – 1926. gada augustā, E.Lazdiņas – 1926. gada novembrī un N.Pūliņa dīvainais četru dienu arests vēl 1927. gada februāra sākumā... Jebkurā gadījumā, lai kādi arī nebūtu E.Lazdiņas motīvi un intereses, 1927. gadu aktīvais nacionālisms atkal uzsāka ar divām jaunām organizācijām.

Pirmā no jaunajām organizācijām – **Biedrība “Latvju Nacionalā Kustība” (LNKustība)** –, atšķirībā no 1926. gada sākumā dibinātajiem Latvijas Sargiem, kuru parādīšanās savulaik bija drīzāk apliecinājums, savu pastāvēšanu balstīja gandrīz tikai un vienīgi uz noliegumu, par vienu no svarīgākajiem un nereti, šķiet, arī vienīgo biedrības uzdevumu izvirzot savas attieksmes formulēšanu pret J.Priedi un viņa organizāciju. Jau ar pirmajiem soļiem Nacionalā Kustība ieņēma atklāti konfrontējošu pozīciju, noturot dibināšanas sapulci gandrīz nedēļu pirms J.Priedes partijas, lai vienlaikus ar partijas

dibināšanas sapulci 12. aprīlī – tajā pat dienā un laikā – sarīkotu savu pirmo tautas sapulci. Apspriežot atbildi uz J.Priedes izteikumiem par E.Lazdiņas uzņemto kursu, biedrības Valdes sēdē, cita starpā, izskanēja spriedums, ka “pašu partiju nav nozīmes apkarot, jo tās personas, kas tur darbojās, ir nespējīgas un partija nomirs dabīgā nāvē”²³², kas gan likās dīvaini līdzās tajā pat Valdes sēdē pieņemtajam ierosinājumam tautiešiem “visas Priedi kompromitējošas ziņas iesniegt Valdei”²³³. Šī uzsvērtā pretstata kontekstā biedrības dibinātāju mērķi un nodomi izskatījās visai apšaubāmi, par ko vēl jo vairāk lika domāt Kustības skaļo pretenziju acīmredzamā neatbilstība tās neizteiksmīgajiem praktisko centienu sasniegumiem. Lielo ambīciju spilgts piemērs bija jaunu biedru uzņemšanai Valdes nodibinātā īpašā “ilegālā uzņemšanas komisija”, lai izsargātos no iespējamiem provokātoriem²³⁴; citos apstākļos šādai konspirācijai, iespējams, būtu savs pamats un attaisnojums, taču jau pirmais darbības mēnesis liecināja, ka, izņemot pašas E.Lazdiņas sapulcināto sazaroto radu un draugu loku, kuri jau dibināšanas sapulcē bija sadalījuši atbildīgos Valdes amatus, gaidītais biedru pieplūdums acīmredzami izpalika, un šajā kontekstā jau maija sākumā izskanēja E.Lazdiņas ierosinājums dibināt sekciju “zem kaut kāda nosaukuma”, kurā varētu darboties ārpus biedrības esošie cilvēki²³⁵. Ar šo ierosinājumu praktiski arī noslēdzās Kustības Valdes darbība 1927. gadā, taču savu organizatorisko centienu acīmredzamā nespēja nebūt nemulsināja E.Lazdiņu, kuras pārdomāto intrigu (kas, ļoti ticams, bija arī “kādas iestādes” plānu sastāvdaļa) galvenā likme, kā drīz vien kļuva skaidrs, bija arestētais bijušais Kluba vadonis I.Pone. Zinot par I.Pones radikālo nostāju iepretim J.Priedes salīdzinoši nosvērtajiem uzskatiem, tāpat kā viņa noliedzošo attieksmi pret partijas kā tādas dibināšanu aktīvajā nacionālismā vispār, I.Pones, labākajā gadījumā, skeptiskā attieksme pret partiju neradīja šaubas, un ja vēl, ņemot vērā notikušās šķelšanās ārēji vienkāršoto izskatu, prasmīgi izmantotu, acīmredzot, ne pavisam bez pamata dzirdamās runas par J.Priedes godkāri²³⁶, varēja gandrīz droši paredzēt arestētā, bet vēl arvien pietiekami autoritatīvā vadoņa nostāju.

Sekojošā aprēķinam un izrādot vislielāko iejūtību, kas ļāva uzstāties arī zināma I.Pones informatora-monopolista lomā, E.Lazdiņa jūnija beigās beidzot jautājumu formulēja kardināli : vēlreiz norādot uz “teologa partijas” trūkumiem un liekot noprast par tuvojošos Saeimas vēlēšanu sakarā sev izteiktajiem priekšlikumiem pāriet citā politiskā organizācijā, viņa pieprasīja skaidru un tiešu I.Pones atbildi²³⁷. Aprēķins izrādījās precīzs un jūlija sākumā vēl privāti²³⁸, bet augustā vēstulē visiem bijušā LN-stuK tautiešiem arī atklātībā parādījās I.Pones izveidojušās situācijas vērtējums, kurā viņš ne tikai strikti norādīja, ka partijas dibināšana ir “augstākā mērā nosodāma” un no tās dibinātājiem ir noteikti jānorobežojas kā strāvojuma ārdītājiem, kompromitētājiem un atkritējiem, bet arī tieši nosauca “vienīgo LNK darba turpinātāju” – Nacionālo Kustību²³⁹. Šim paziņojumam E.Lazdiņas iecerēs, acīmredzot, vajadzēja kļūt par pagrieziena punktu Kustības un pašas E.Lazdiņas politiskajā liktenī, taču vai nu bez cietuma restēm I.Pones viedoklis likās pārlietu vienpusējs un, sevišķi, konkrētajā situācijā, savā kategorismā par daudz deklaratīvs, vai varbūt citu iemeslu dēļ, bet uz organizācijas pastāvēšanu tas nekādu ietekmi neatstāja, un izņemot vien dažus arestus par pretvalstiskām runām novembra sākumā²⁴⁰, ne ar ko vairāk 1927. gadā Kustība sevi neparādīja²⁴¹. Pavisam īss darbības uzplaisnījums bija vērojams 1928. gada sākumā, taču, kā izrādījās, tikai tāpēc, lai apstiprinātu biedrības gada pārskatu (ko E.Lazdiņa izteica formulējumā : “Izrādās, ka viņa nav noritējuse tā kā cerējām” –, kā vienīgo iemeslu minot represijas pret sevi²⁴²) un pārvēlētu Valdes sastāvu. Attiecībā uz biedrības tālāko pastāvēšanu Valde, vispirms pieņemot formulējumu “arī uz priekšu ar biedrības darbību uz āru skaļumā neiziet”²⁴³, beidzot tomēr bija spiesta atzīt, ka, sakarā ar tautiešu trūkumu, darbība ir jāsašaurina²⁴⁴. Nākamais ieraksts Kustības sanāksmju protokolu grāmatā parādījās jau septembrī, un šoreiz ārkārtas sapulces mērķis bija saņemt Kustības biedru vienbalsīgu akceptu ar “visiem biedrības rīcībā esošiem līdzekļiem” (kas, dotajā gadījumā, bija ekvivalenti Ls.75.29)²⁴⁵ atbalstīt vienīgās Kustības pārstāves E.Lazdiņas Nacionālās apvienības sarakstā uzstādīto

kandidatūru Saeimas vēlēšanās²⁴⁶. Tūlīt pēc tam organizācijas darbība “sašaurinājās” tik tālu, ka tās izpausmes vairs neatspoguļojās pat Valdes sēžu protokolu grāmatā, un kaut arī Valdes locekļu saraksts tika iesniegts vēl pat 1930. gadā²⁴⁷, reāli biedrības darbība bija noslēgusies jau divus gadus agrāk.

Ar neatlaidīgu uzstājību panākusi lēmumu par partijas dibināšanu, lai tūlīt pēc tam reģistrētu savu biedrību, E.Lazdiņa (un līdz ar viņu, acīmredzot, arī “kāda iestāde”), ja arī ne gaidīja, tad vismaz cerēja, ka viņas “svešajā ligzdā” atstātā “dzeguzes ola” kļūs par nopietnu un varbūt pat nepanesamu apgrūtinājumu, un savā ziņā šī iecere arī attaisnojās. Taču tas, ko viņas (un ne tikai viņas) aprēķini nebija ņēmuši vērā, bija apstākļi, ka, iespējams, tieši šis apgrūtinājums, tieši šis “piesmietā ideālista” stāvoklis vēl vairāk nostiprinās partijas līderu apņēmību un izrādīsies vēl viens un pietiekami spēcīgs stimuls, lai apliecinātu sevi. Tā vai citādi, bet tieši otra pēc Nacionalistu Kluba darbības apturēšanas 1927. gadā dibinātā organizācija – **Politiskā partija “Latvju Aktivo Nacionalistu Savienība”(LANS)** – savā pastāvēšanā apzīmēja otro – pēc Nacionalā Kluba – un, vairākos aspektos, varbūt arī augstāko punktu visā aktīvā nacionālisma attīstībā. Partijas statūti pēc to pārlabošanas Iekšlietu ministrijā beidzot tika reģistrēti 30. martā, un 12. aprīlī tika noturēta dibināšanas sapulce, ievēlot pagaidu padomi un Valdi ar J.Priedi kā Valdes priekšnieku²⁴⁸. Jau pirmsākumos skaidri un nepārprotami sevi pieteica divas spilgtākās Savienības pastāvēšanas iezīmes un aspekti : asās attiecības ar visām pārējām – atzītajām un neatzītajām – aktīvā nacionālisma autoritātēm un rosīgā, izteikti pretenciozā, pašapliecinošā un, ja to tā var apzīmēt, apsteidzošā līdzdalība sabiedriski politiskajos procesos. Attiecībās starp Savienību un tās opozīciju pašā aktīvā nacionālisma ietvaros noteicošais bija visai sarežģītās un niansētās principiālā un personīgā kopsakarības : pretrunas, kas, līdzšinējās vienotības vārdā bija tikušas noklusētas vai apspiestas, ar Savienības dibināšanu beidzot izlauzās uz āru, piesakot uzreiz vairākas uzskatu un interešu grupas. Visticšāk, vismaz sākotnēji, bija apzīmēts abu jauno – J.Priedes LANS un E.Lazdiņas

vadītās LNKustības – organizāciju konflikts, taču tieši tajā bija arī vismazāk principu. Paradoksālākais, šajā gadījumā, bija J.Priedes nostāja, un kaut arī acīmredzami pārsteigts par E.Lazdiņas visā slepenībā dibināto Nacionālo Kustību un pirmajā brīdī nosaucis viņas rīcību par “kasāšanos”²⁴⁹, jau aprīļa beigās viņš demonstrēja nepārprotamus samierināšanās centienus, uz ko norādīja Savienības priekšlikums par abu organizāciju kopīgu 1. maija uzstāšanos. Daudz nopietnāka bija noteiktu radikāli noskaņoto aprindu (pie kurām, kā varēja noprast, piederēja arī I.Pone²⁵⁰) krasā un, pirmkārt, tieši personīgā nepatika pret J.Priedi, kuru uztverē viņš bija aktīvajam nacionālismam svešās mīkstčaulīgās iecietības – ar tai apgriezti proporcionālo slavaskāri – un vispār nicināmo “runasvīru” personificējums. Savā vairākumā nepievienojoties ne Savienībai, ne Kustībai, šo “brīvo radikāļu” attieksmi pret J.Priedi un viņa vadītājiem, I.Pones dombiedra P.Mežsēta formulējumā, “Aktīvo Nacionālistu Salašņām” noteica uzskats, kas tā galējā konsekvencē bija vērsts uz to, lai nepieļautu, ka “šie mērkaķi izmantos personīgiem ieguvumiem stingras nacionālas varas ideju”²⁵¹, un, atšķirībā no E.Lazdiņas izvērstajām intrigām, viņi savu attieksmi puda nepastarpināti un burtiskā nozīmē tieši sejā²⁵². Tomēr visasākās veidojās Savienības attiecības ar bijušo aktīvā nacionālisma ideologu un tagadējā “arī-fašisma” kritiķi K.Mertu, kura galvenie pārmēti vērās pret Savienības “domu jucekli” un nezināšanu “ko darīt, kā cīnīties”²⁵³. Kritizējot nopietnas teorētiskās izpratnes un idejiskās vadības trūkumu un pasniedzot savus spriedumus ar augstprātīga pārākuma apziņu – ieskaitot aicinājumu labāk mest plinti krūmos²⁵⁴ –, K.Merts apšaubīja ne tikai atsevišķus organizācijas principus vai vadoņus, bet arī visu tās pastāvēšanu. Tāpēc tieši K.Mertam, nevis E.Lazdiņai vai radikālajiem “dūru varoņiem”, Savienības oficiāls veltīja visasākos izteikumus, nosaucot viņu par laikam līdzmainīgo ”divdabi”²⁵⁵, kurš, sludinot “savu fašismu”, patiesībā sludina bijušā komunistu un čekistu uzskatus²⁵⁶. Visi kopā un katrs par sevi šie dažādie konflikti pasvītēja aktīvajā nacionālismā pastāvošo daudzslāņaino uzskatu un interešu spektru, un kā tādi tie

bija likumsakarīgi un neizbēgami, taču konkrētajā situācijā vairāk nekā jebkad izcēlās arī šī spektra pārsvarā šauri egoistiskais un destruktīvais raksturs, kas, nerēķinoties ar vispārības prioritātēm un nepiedāvājot nekādu pozitīvo programmu, noliegumu pārvērta pašmērķī. Tieši tāpēc, runājot līdzībās, visa opozīcijas kritika izrādījās nekas vairāk kā tikai suņu rejas, kamēr Savienības karavāna gāja tālāk.

Kreisās valdības pastāvēšana bija tas iekšpolitiskais fons, kas raksturoja un daudzos aspektos arī noteica LAN savienības darbību 1927. gadā. Vēl pirms Savienības reģistrēšanas 1927. gada martā J.Priedes rediģētajā “Imantas Garā” asi pārmetumi tika veltīti jaunā Ārlietu ministra F.Cielēna dīvainajai un līdzšinējās vēsturiskās pieredzes un neseno Lietuvas notikumu kontekstā pavisam nesaprotamajai slepenībai sarunās ar Maskavu par neuzbrukšanas un garantiju līgumu, uzstādot pamatotu jautājumu : ko visa šī noslēpumainība nozīmē?²⁵⁷ Kritiski tika vērtēta arī valdības saimnieciskā politika, īpaši tās programma vai, precīzāk, tieši programmas trūkums agrārajā jautājumā un izteiktais politisko interešu princips saimniecisko uzņēmumu valsts atbalstā²⁵⁸, vienlīdz tāpat kā valdības kadru politika (padzenot, citu starpā, arī Ārlietu ministra sekretāru G.Celmiņu)²⁵⁹. Tik tieša un noteikta valdības kritika liecināja, ka Savienība nebūt negrasās ieņemt vienkārša novērotāja pozīciju un ir gatava atklātai konfrontācijai, nevairoties, ja nepieciešams, saukt lietas to, viņuprāt, īstajos vārdos. Šāda nostāja, protams, nevarēja palikt bez valsts iestāžu ievēribas, un novembra sākumā partijas atklātība sodu likuma normu izpratnē beidzot bija aizgājusi par tālu : Savienības oficioza “Imantas Gars” 3. novembra numurs, kurā, asi kritizējot noslēgtā tirdzniecības līguma ar Padomju Krieviju ratificēšanu Saeimā, 52 deputātu balsojums tika pielīdzināts Jūdasa darbam, un, atzīmējot, ka Jūdass pakārās, tika retoriski vaicāts – Ko darīs pēcteči? –, par necieņas izrādīšanu pret likumīgo varu tika konfiscēts²⁶⁰. Tas bija pirmais un 1920. gados arī vienīgais gadījums aktīvā nacionālisma pastāvēšanā, kad tika konfiscēts kādas organizācijas preses orgāna numurs, un, šajā gadījumā, tas tikai

vēlreiz norādīja, ka Savienības uzskatu deklarācijas bija pietiekami krasas. Tomēr kreisās valdības darbības kritika nebija galvenais LAN savienības darbības saturs : kaut arī asi reaģējot uz aktuālo situāciju, savā darbībā Savienība, pirmkārt, uzstājās kā patstāvīgs spēks un tās darbība netika pakārtota ārējiem faktoriem un nekļuva par aklu reakciju.

Nacionālo organizāciju priekšstāvju janvāra apspriedē izskanējušie spriedumi lika domāt, ka par Latvijas iekšpolitiskās dienaskārtības centrālo jautājumu 1927. gadā, viņuprāt, ir jāklūst jautājumam par Satversmes grozīšanu. Šo nodomu nopietnību apstiprināja Saeimas Nacionalās apvienības frakcijas izstrādātais projekts, kura ierosinājumu A.Bergs bija iesniedzis Saeimā un kuru tā bija noraidījusi²⁶¹. Šajā kontekstā aprīļa vidū LAN savienības oficiozā izskanēja atziņa par likumprojekta ierosināšanu no tautas²⁶², kas jau mēnesi vēlāk bija pārvērtusies pārliecībā, ka ir tikai viens ceļš – tautas ierosinājums un nobalsošana²⁶³. Taču tieši tajā brīdī, kad Savienības tuvākais mērķis, kā likās, bija pilnīgi skaidrs, Latvijas sabiedrības uzmanības centrā nonāca ziņa par 20. maijā Saeimā pieņemto paplašināto pavalstniecības likumu²⁶⁴. Tas, ka šie likuma labojumi ir jānoraida, LAN savienības izpratnē neradīja nekādas šaubas, un vienīgā iespēja to izdarīt bija atkal tā pati tautas nobalsošana, ar to atšķirību, ka šajā gadījumā tās ierosināšanai bija alternatīva – to varēja izdarīt trešā daļa no pašiem Saeimas deputātiem. Tautas priekšstāvji, acīmredzot, tomēr nebija tik pārliecināti par pieņemtā likuma draudīgajām perspektīvām, nesavācot ierosinājumam vajadzīgo deputātu balsu skaitu²⁶⁵, uz ko Savienība reaģēja nekavējoties, jau 1. jūnijā sākot pirmo parakstu vākšanu par tautas nobalsošanas ierosināšanu un trīs dienu laikā vajadzīgo 1000 vietā savācot 1611 parakstu²⁶⁶. Savienības apņēmīgā rīcība daudziem bija acīmredzami negaidīta un attiecībā pret nacionālo organizāciju vienības centieniem arī visnotaļ egoistiska (šajā ziņā nevar nepiekrīst K.Merta konstatējumam, ka LANS parakstu vākšanas iniciatīva, “neaprunājoties ne ar vienu nacionālo organizāciju un pilsoniskām partijām”, vismazākais, izskatījās savāda²⁶⁷), tomēr, neskatoties uz visu,

konkrētajā situācijā priekšplānā neizbēgami izvirzījās šīs akcijas praktiskie rezultāti, liekot atcerēties atziņu par uzvarētājiem, kurus netiesā. Nostādītas jau notikuša fakta priekšā, nacionālās pilsonības aprindas būtībā bija palikušas bez izvēles, un nacionālo organizāciju 9. jūnija apspriedē ar motivāciju : lai neizsauktu sabiedrības apātiju –, tika nolemts pagaidām atturēties no tautas nobalsošanas ierosinājuma par Satversmes grozījumiem²⁶⁸. Tādējādi, kaut arī ne visai pievilcīgā ceļā, tomēr objektīvi LAN savienības ierosinājums bija kļuvis par plašu pilsonības aprindu kopējo lietu, un šajā ziņā LANS uzstāšanās nepārprotami apzīmēja vienu no visnozīmīgākajiem aktīvā nacionālisma kā politiska faktora pastāvēšanas un darbības pieteikumiem.

Par Savienības lielākās ietekmes laiku, šķiet, var uzskatīt laika posmu pēc otrās parakstu vākšanas jūlijā, kad trīs nedēļu laikā vajadzīgo 112`003 (jeb likumā noteiktās 1/10 Latvijas pilsoņu pēc pēdējās tautas skaitīšanas datiem) vietā tika savākti 200`000 parakstu²⁶⁹. Pašas partijas darbībā šajā laikā bija vērojama lielāka pievēršanās tīri propagandistiskiem pasākumiem un iekšējiem organizatoriskiem jautājumiem, un par lielāko notikumu tās dzīvē kļuva vienlaikus ar paplašinātā pavalstniecības likuma atcelšanas ierosinātāju konferenci sasauktais Savienības kongress septembrī. Kongress pieņēma partijas deklarāciju, darbības taktiku un vairākus citus lēmumus, kas “Imantas Garā” tika apvienoti zem kopēja apzīmējuma – “kas visiem nav jāzin”²⁷⁰ ; bez tam, Kongresā beidzot tika ievēlēti pastāvīgi Savienības pārvaldes orgāni – Centrālā Komiteja un Centrālā valde. 1927. gada beigās Savienības pastāvēšanā bija sevišķi rosīgas. Protams, Savienība nevarēja atstāt bez ievērības ne neveiksmīgo kreiso spēku apvērsuma mēģinājumu Lietuvā, ne tirdzniecības līguma ar Padomju Krieviju ratifikāciju Latvijā, taču galvenais un noteicošais tās darbības vadmotīvs, neapšaubāmi, bija tautas nobalsošana, un tās saturs koncentrējās vienā : “17.un 18. decembrī izšķirsies Latvijas turpmākie likteņi”²⁷¹.

Apgalvot, ka tautas nobalsošanas rezultāti būtu pilnīgi negaidīti un tāpēc nozīmētu sakāvi konkrētajos apstākļos laikam gan nevarēja neviens²⁷². Sava

nozīme bija gan dīvainajām peripētijām ar ierosinājuma nozušanu²⁷³ un, kā atzīmēja “Imantas Gars”, varas institūtu demonstratīvajai lēnprātībai nobalsošanas izsludināšanā, gan, protams, arī izvēlētajam nobalsošanas datumam, tomēr galvenais un būtiskākais, neapšaubāmi, bija pats tautas nobalsošanas likums, ar kura normām demokrātiskā valstī diez vai tautas nobalsošanai vispār bija iespējams pozitīvs rezultāts. Taču pat nesasnēguši mērķi, tautas nobalsošanas faktiskie rezultāti bija pietiekami iespaidīgi, lai varētu piekrist Savienības vērtējumam, ka tā patiešām bija “aktīvo nacionālistu ievērojama uzvara”²⁷⁴.

Atšķirībā no līdzšinējās aktīvā nacionālisma pieredzes, kad koncentrēšanās uz kādu atsevišķu un saasinātu – būt vai nebūt – mērķi tūlīt pēc tam noveda pie atslābuma vai pat depresijas, LAN savienības pastāvēšanā tautas nobalsošanas rezultāti neizsauca kaut kādu, vismaz ārēji, redzamu krīzi vai kritumu. Jau 1928. gada janvāra vidū tuvojošos vēlēšanu kontekstā “Imantas Gars” pietiekami nepārprotami pievērsās jautājumam par aktīvo nacionālismu un pilsētu un lauku pašvaldībām, bet februāra sākumā ar skaļu paziņojumu, ka “12. stunda situsi”, Savienība pieteica savu kandidātu sarakstu Rīgas domes vēlēšanām²⁷⁵. Konkrētajā situācijā šim solim, protams, bija konkrēta politiska nozīme, taču aktīvā nacionālisma pastāvēšanā tam bija vēl viens, varbūt pat nepamanīts un katrā ziņā vismaz atklāti neuzsvērts, bet pietiekami zīmīgs zemteksts, proti : tieši trīs gadus atpakaļ aktīvais nacionālisms jau bija piedalījies Rīgas domes vēlēšanās. Toreiz, uzstājoties kā nepartejiskam spēkam, tā līdzdalība bija aprobežojusies ar aģitāciju un noslēgusies ar A.Masaka slepkavību un tai sekojošo Nacionalā Kluba slēgšanu. Tagad, 1928. gadā, loks bija noslēdzies un šajā salīdzinājumā varbūt arī vislabāk bija redzamas notikušās pārvērtības, tas, ka, ieguvis vai zaudējis, aktīvais nacionālisms nekādā gadījumā nebija atgriezies tajā pat punktā. LAN savienības vēlēšanu platformas pirmais un galvenais princips bija : “Vislielāko taupību” –, kas kopā ar solījumu ienest latvju aktīvā nacionālisma strāvu pilsētas domē būtībā arī izteica visu pozitīvās programmas

saturu²⁷⁶. Pārējā platformas daļa, formulēta ļoti vispārīgās un vienīgi politiskās un nacionālās kategorijās, bija veltīta esošo trūkumu – izšķērdības un bezatbildības – un negāciju, kas dotajā gadījumā, pirmkārt bija attiecināms uz domes sastāvu – “sociālistu un vecās vācu kliķes”²⁷⁷ –, izvērstam raksturojumam. Kopumā, lai arī ar savu racionālu graudu, Savienības vēlēšanu platforma ar vispārīgo deklarativismu atstājot sasteigtas standartatziņu kompilācijas iespaidu, labākajā gadījumā, izskatījās nepārliciecināma un tāpēc vēlētāju izvēle bija, ja arī varbūt ne patriotiska, tad saprotama²⁷⁸.

Tas, kas nebija noticis pēc tautas nobalsošanas, sekoja neiepriecinošajiem Rīgas domes vēlēšanu rezultātiem – Savienības pastāvēšanā iezīmējās acīmredzams pagurums. Vispildīgāk tas atsaucās Savienības oficiozā un ne tikai un pat ne tik daudz krasajā regularitātes pārrāvumā (pēdējo priekšvēlēšanu numuru no nākamā šķīra tieši pusotrs mēnesis), kas tika pamatots ar līdzekļu trūkumu, cik saturā : arī līdz šim Savienības oficiozs nebija izecēlies ar teorētiskām izstrādēm, tomēr konkrētais politiskais mērķis tā saturam piešķīra zināmu vienību un pašam oficiozam – sabiedrisku nozīmi, kamēr tagad, zaudējis arī savu politisko motivāciju, oficiozs bija kļuvis par klaji deklaratīvu un fragmentāru lozungu nesēju. Līdzās tam, 1928. gada februāra beigās saasinājās arī pretrunas Savienības iekšienē, par kuru formālo apzīmējumu kļuva attiecības starp Savienību un tās savulaik dibināto jaunatnes organizāciju.

Pirmo reiz par vēl vienas organizācijas dibināšanu Savienības oficiozā tika runāts jau 1927. gada jūlijā, taču bez tālākiem paskaidrojumiem, atzīmējot vienīgi, ka jaunās biedrības – Latvju Aktīvo Nacionalistu Izlūki – statūti ir izstrādāti un gatavi iesniegšanai apgabaltiesā²⁷⁹, un tikai novembrī – gandrīz vienlaikus ar ieilgušo biedrības reģistrāciju – parādījās plašāks tās dibināšanas pieteikums, kura saturs koncentrējās atziņā, ka laikā, kad “sarkano pretspēka” vecākā paaudze ir organizējusies LANS partijā, jaunatnei ir jāpulcējas savā organizācijā²⁸⁰. Zināmas neskaidrības radīja izmaiņas biedrības nosaukumā, kuru iemesls, visticamāk, bija varas iestāžu iebildumi, līdz 1928. gada janvārī

Savienības oficiozs beidzot paziņoja, ka darbību ir uzsākusi **Biedrība “Latvju Aktivo Nacionalistu Jaunatne”(LANJ)**²⁸¹. Īsā laikā biedrība izvērsa rosīgu organizatorisko darbību, dibinot visdažādāko novirzienu un interešu sekcijas, taču, vienlaikus, tās iekšējā dzīvē ar tiešu biedrības priekšnieka N.Pūliņa līdzdalību strauji sāka izcelties arī vairākas visai īpatnējas tendences – pasvītota centralizācija apvienojumā ar izteiktu vadonības principu, uzsvērts konspiratīvisms – “arī pret vistuvākiem ģimenes locekļiem”²⁸² –, un, visbeidzot, strikta iekšējās drošības un uzticības kontroles organizēšana –, kas, līdzās pārējam, acīmredzami disonēja ar Savienības organizatoriskajiem principiem un tās nostāju. Grūti spriest, cik lielā mērā tikai un tieši šo organizatorisko principu kardinālās atšķirības bija pamats Savienības noliedzošajai attieksmei un cik te bija personīgā zemteksta, bet jau 1928. gada 24. februārī Savienības apkārtraksts visām nodaļām skaidri norādīja, ka LAN savienībai ar LANJ biedrību “nav pa ceļam” (neizmirstot arī atzīmēt, ka N.Pūliņš LANS “vairs neskaitās”), turpat paziņojot, ka jaunatnes pulcēšanai “latvju aktīvā nacionālisma darbam, kura ietu roku rokā ar L.A.N.S.”, partijas Centrālkomiteja ir nonākusi pie galīgā slēdziena pārņemt jau pastāvošo biedrību Latvijas Sargi, aicinot pārdēvēties arī jau nodibinātās LANJ nodaļas²⁸³. Konflikta turpinājums, bet jau plašākā mērogā, sekoja aprīļa vidū sasauktajā LAN savienības 2. Kongresā, kurā ar pārmetumiem un, “Imantas Gars” vārdiem, “nelietišķu kritiku” par Savienības darbību uzstājās vairāki delegāti²⁸⁴, tostarp Valmieras nodaļas delegāts un viens no LANJ valdes locekļiem J.Jurevits (N.Pūliņa, kuru arī, starp citu, bija deleģējusi Valmieras nodaļa, mandātu kongress bija noraidījis), kurš kopā ar citiem neapmierinātajiem, uzskatot, ka “visa kongresa darbība noritēja zem Priedes nelikumīgas kongresa vadības”, nekavējās apgabaltiesā iesniegt protestu ar prasību kongresu un tā lēmumus atzīt par nelikumīgiem²⁸⁵. Nonākušas šādā līmenī, Savienības iekšējās pretrunas vairs nevarēja noslēpt, tomēr organizācijas noskaņojumos tās, šajā gadījumā, bija tikai pakārtots un nebūt ne noteicošais faktors ; galvenais bija un palika acīmredzamais pozitīvās programmas un

politisko mērķu trūkums, kas Savienības pastāvēšanā bija iestājies pēc pašvaldību vēlēšanām, un, šķiet, nekas arī neliecināja, ka šāda programma un mērķi tik drīz varētu parādīties.

Iespējams, citos apstākļos Savienības iekšējā krīze varbūt neliktos tik nozīmīga, taču konkrētajā situācijā partija bija neapšaubāmi lielākā un reālā darbībā patiesībā arī vienīgā aktīvā nacionālisma organizācija, kuras krīze, tādējādi, nozīmēja, ka 1928. gada vasarā praktiski visa aktīvā nacionālisma pastāvēšana bija nonākusi idejiskas un organizatoriskas depresijas stāvoklī, kurā visasāk izjūtams bija jebkādas nopietnas perspektīvas trūkums. Šajā brīdī, kaut arī saprotams, tomēr pilnīgi negaidīts “Imantas Garā” parādījās ar 22. jūniju datētais J.Priedes un I.Pones aicinājums visām pastāvošām aktīvā nacionālisma organizācijām pārtraukt savu darbību, lai “visu aktīvo nacionalistu vienotas frontes vārdā” apvienotos jaundibināmā organizācijā “Latvju Nacionalrevolucionarais Klubs”²⁸⁶.

2.3. Idejiskā un organizatoriskā krīze. 1928. – 1931. Aktīvā nacionālisma “tumšie viduslaiki”.

Sākusies kā vairāk vai mazāk principiālu domstarpību rosināta un diktēta nepieciešamība, 1920. gadu otrajā pusē jaunu organizāciju dibināšana aktīvā nacionālisma ietvaros jau bija kļuvusi par pietiekami ierastu un, visbiežāk, neko nemainošu parādību, par ko 1931. gadā, pasvītrojot savu idejiskumu un mērķu skaidrību kā pretstatu līdzšinējām tendencēm, Nacionalo Aktivistu Klubs – viena no aktīvo nacionalistu organizācijām – rakstīs : “Uzcep gan jaunu biedrību, bet jaunas domas, jauni ceļi biedrībai nebija”²⁸⁷. Tomēr 1928. gada jūnija ierosinājums, šajā kontekstā, bija principiāli atšķirīgs, pēc savas motivācijas, satura un, savā ziņā, arī sekām apzīmējot nozīmīgu robežšķirtni visā aktīvā nacionālisma pastāvēšanā. Ierosinājuma pamatā, kā deklarēja tā parakstītāji, šoreiz – pirmo, un kā izrādījās, arī vienīgo reizi strāvojuma

pastāvēšanā – bija nevis atsevišķais, nevis personīgas domstarpības, uzskatu atšķirības vai nesaskaņas kādas organizācijas ietvaros – ar tām raksturīgo visa pastāvošā noliegumu –, bet stāvoklis aktīvajā nacionālismā kopumā un, pirmkārt, tieši tā pārliekā organizatoriskā sadrumstalotība. Tiesa, pati par sevi ne šī situācija, ne tās kritiskais vērtējums aktīvajā nacionālismā nebija jauns. Vēl 1927. gada aprīlī, visai indīgi konstatēdams, ka “vecais LNK ikgadus dzemdē kādu jaunu krupi, kas pēc kāda laika atkal sašķeļas”, aktīvā nacionālisma neatzītais pravietis K.Merts sev raksturīgajā neslēpta pārākuma manierē bija vērsies pie strāvojuma vadoņiem ar patētiskas nolemtības pilnu, gandrīz vai programatisku rakstu : “Atjēdzaties!”²⁸⁸. Jau tolaik, K.Merta izpratnē, aktīvais nacionālisms atradās sabrukuma priekšvakarā, un vienīgā izeja, vienīgais attīstības ceļš varēja būt tikai nekavējoša apvienošanās vienlaikus ar visu “sīko un dumjo” nesaskaņu apspiešanu. Atstājot dažas patiešām patstāvīgas un augt spējīgas organizācijas – pie kurām, kā uzskatīja K.Merts, piederēja vienīgi Viestura Savienība un Nacionalā Strādnieku partija²⁸⁹ –, visus pārējos novirzienus vajadzēja liet “atpakaļ katlā, zem vienas izkārtnes un vadības”²⁹⁰. Izteikts tēvišķīgi pamācošā un kategoriskā tonī, savā būtībā K.Merta spriedums bija pamatots un pelnīja ievērību (faktiski K.Merts ar šo 1927. gada nostādni aktīvajā nacionālismā bija pirmais, kurš tā organizatoriskās izpausmes atklātībā skatīja kā vienotu, kopējai idejai un centieniem pakļautu vienību), taču konkrētajos 1927. gada apstākļos, ņemot vērā vēl nesenās šķelšanās izsauktās emocijas un tikko dibināto organizāciju patmīlīgās pretenzijas, jebkura – un vēl jo vairāk K.Merta piedāvātā “mehāniskās saliešanas” – apvienošanās bija acīmredzami neiespējama. Tādai varbūtībai praksē, šķiet, neticēja arī pats K.Merts, kurš, izvirzot vienības ideju, tūlīt arī deklarēja, ka aktīvais nacionālisms jau ir izvirtis “nevīrišķīgā puicismā”²⁹¹, un, uzskatot, ka savā “vecajā “formā” šī kustība vairs necelsies un nedrīkst celties”, jau 1927. gada maijā proponēja jaunas – nacionāli revolucionāras – idejas un politiska strāvojuma nepieciešamību²⁹². Tādējādi, kaut arī izskanējusi, 1927. gadā

vienības ideja tā arī palika tikai kā K.Merta “malā stāvošā” *idea fix*, kurai pašā aktīvā nacionālisma organizācijās nebija ne atbalstītāju, ne sekotāju.

1928. gadā situācija vairākos aspektos bija būtiski mainījusies un tas, kas savstarpējo apvainojumu gaisotnē vēl pirms gada likās neiespējams, tagad izrādījās pirmais un visu aktuālākais jautājums aktīvā nacionālisma dienaskārtībā. No vienas puses, bija mainījušies pastāvošo aktīvā nacionālisma organizāciju noskaņojumi : Nacionalās Kustības acīmredzamā mazasinība un LAN savienības pagurums un iekšējās nesaskaņas bija nepārprotami mazinājušas nesamierināmo vadoņu vēl nesenās pretenzijas un tikpat lielā mērā stiprinājušas viņu gatavību zināmiem kompromisiem. Būtiska nozīme bija arī tam apstāklim, ka no nu jau kārtējās piespiedu prombūtnes Latvijā bija atgriezies I.Pone, kuram tagad ne tikai vajadzēja atrast savu vietu aktīvajā nacionālismā, bet kurš, tajā pat laikā, bija tā vienīgā reālā kompromisa figūra, kura vārds varēja kļūt par vienojošo pamatu strāvojuma sašķeltajām aprindām. No otras puses, 1928. gadā visai kardināli bija mainījusies vispārējā iekšpolitiskā situācija un savā ziņā to varēja uzskatīt par nozīmīga pavērsiena punktu Latvijas parlamentārisma attīstībā kopumā. Kā 1930. gadā rakstīja G.Celmiņš, ar kreisās valdības krišanu 1927. gada beigās, beidzoties “visa nelatviskā socialdemokrātu un minoritātu varas uzplūdiem”, ārēji bija noslēdzies tumšākais – pilnīgs nacionālo centienu un tikumu pagrimuma – laikmets Latvijas neatkarības vēsturē, kam sekoja lēna, bet pastāvīga atdzimšana, kas, pēc viņa domām, pirmkārt, izpaudās stabilā nacionālās pilsonības valdībā un no pilsoniskām aprindām nākuša Valsts Prezidentā personā²⁹³. Kaut arī valsts politiskās nākotnes paredzējumā G.Celmiņa spriedums izrādījās visai ierobežots, viņa dotais 1928. gadā notikušā pavērsiena vērtējums bija pietiekami koncentrēts un izteiksmīgs. Vēl viena un, šajā gadījumā, varbūt pat vēl būtiskāka politiskās dzīves iezīme bija straujā parlamentārās demokrātijas reformu ideju ekspansija²⁹⁴, ko apliecināja gandrīz vienlaicīgā vairāku jaunu politisko organizāciju rašanās, kuru programmu galvenā vienojošā pamatideja bija

pastāvošā parlamentārisma modeļa reformēšana. Ņemot vērā konkrēto iekšpolitiskās dzīves attīstības kontekstu, ir skaidrs, ka šīs negaidītās ekspansijas pamatā nebija kaut kādi īpaši politiski satricinājumi, un tās cēloņi bija meklējami daudz plašāku – vispārējo sabiedrības noskaņojumu un noteikta politiska aprēķina diktēto motīvu – apstākļu kopsummā. Sava nozīme te, neapšaubāmi, bija gan kreisās valdības īstenotajai politikai, gan 1927. gada neveiksmīgajai tautas nobalsošanai, taču noteicošais, visdrīzāk, bija tuvojošās 3. Saeimas vēlēšanas, kas lika sarosīties visu politisko novirzienu piekritējiem. Šo jauno organizāciju virkni ievadīja 1926. gada oktobrī reģistrētā zvērinātā advokāta palīga J.Vintera “Caur 1920. gada 18. marta likumu²⁹⁵ cietušo biedrība” (oficiozs “Taisnība”), kas 1927. gada vasaras sākumā – vienlaikus ar LANS ierosinātai tautas nobalsošanai nepieciešamo parakstu vākšanu – izvērta parakstu vākšanu savam ierosinājumam par 2. Saeimas atlaišanu un, kā ar ļaunu prieku atzīmēja Savienība – “galīgi izgāzās”²⁹⁶ –, bet 1928. gada aprīļa kongresā uzstādīja Satversmes grozīšanas projektu²⁹⁷. “Cietušajiem” sekoja 1928. gada februārī Iekšlietu ministrijā reģistrētā “Latvijas Pilsoņu apvienība”, kas jau ar pirmajiem sava oficioza “Vaga” numuriem deklarēja gatavību uzņemties pastāvošās vēlēšanu kārtības nomaiņu ar iecirkņu vēlēšanu sistēmu²⁹⁸. Tikai mēnesi vēlāk – 1928. gada 25. martā – pirmo sapulci noturēja B.Lindberga (bijušais Patriotu Līgas loceklis) ierosinātā “Vislatvijas Tautas sapulce” (oficiozs “Tautas Griba”), kas, izaugusi un balstoties uz pagastu pārstāvniecības principa, savā parlamentārisma un visas pastāvošās politiskās iekārtas kritikā apzīmēja ļoti ietekmīgu un patiešām nopietnu opozīcijas spēku²⁹⁹. Ikviens no šīm organizācijām, neidentificējot sevi ar aktīvā nacionālisma tradīciju, tajā pat laikā deklarēja aktīvajam nacionālismam vairāk vai mazāk tuvas nostādnas, taču ja pats par sevi tas nebūt nebija kaut kas jauns vai sevišķs³⁰⁰, tad tāds bija jauno organizāciju – īpaši, abu pirmo – izteikti skaļais, pat nekaunīgais politiskā egoisma stils, kas nerēķinoties ne ar pilsonības vienības lozungiem, ne līdzšinējām politiskās attīstības konsekvencēm un autoritātēm, ignorējot visus

nerakstītos politiskās dzīves noteikumus un normas, ļāva tām pieteikt sevi kā pirmos un vienīgi patiesos nācijas interešu aizstāvjus³⁰¹. Šo jauno organizāciju parādīšanās ne tikai apdraudēja aktīvā nacionālisma pozīcijas un ietekmi noteiktās sabiedrības aprindās, bet, kas bija ne mazāk svarīgi, arī liecināja, ka aktīvā nacionālisma idejas kā tādas nebūt nav zaudējušas savu aktualitāti un pievilcību³⁰². Tieši uz jauno organizāciju rosīgās darbības un straujās ekspansijas fona vēl jo krasāk izcēlās aktīvā nacionālisma acīmredzamā bezdarbība un panīkums, kura galvenais – un, kā daudziem likās, arī noteicošais – cēlonis bija tās organizatoriskajā sadrumstalotībā.

Minēto apsvērumu kontekstā vienības nepieciešamība šķita acīmredzama un neapšaubāma, taču palika cits, daudz sarežģītāks jautājums – apvienības konkrētā forma un principi, kuriem, aptverot iespējami plašu sadrumstalotā strāvojuma dažādo aprindu nostājai pieņemama kompromisa praktisko formulējumu, tajā pat laikā, bija jāklūst par priekšnoteikumu kustības atdzimšanai un jaunam uzplaukumam. Tieši tāpēc, apzinoties – vismaz deklaratīvi – sava lēmuma atbildību un tā nozīmi visa strāvojuma nākotnē, 1928. gada 22. jūnija ierosinājuma autori bija izšķīrušies par kardinālu soli aktīvā nacionālisma pastāvēšanā un 1928. gada jūlija sākumā Iekšlietu ministrijā iesniedza **Politiskas partijas “Latvju Nacionālrevolucionārais Klubs”(LNrk)** reģistrācijas pieteikumu. Tas, kas šim lēmumam piešķīra īpašu un principiālu nozīmi, vispirms, bija jau pats jaunās organizācijas statuss : tā bija pirmā apzināti un iekšēji motivēti dibinātā partija – ar izvērstu un saturā visai radikālu programmu³⁰³ – aktīvā nacionālisma ietvaros³⁰⁴, un, kā tāda, tās dibināšana nozīmēja apzinātu atkāpšanos no līdz šim viena no vissvarīgākajiem aktīvā nacionālisma organizatoriskajiem un idejiskajiem principiem – antipartejiskuma. Tomēr galvenais un noteicošais bija jaunās organizācijas nosaukumā ietvertais pavērsiens aktīvā nacionālisma tradīcijā un attieksmē pret to : izvēloties nosaukumu, kas atgriezās pie 1920. gadu sākumā tik pazīstamās un savā ziņā jau simboliskās organizācijas abreviatūras – LNK – un, tādējādi, nepārprotami

apliecinot jaunās apvienības organizatorisko pēctecību, šis nosaukums, tajā pat laikā, sekojot K.Merta vēl 1927. gadā ienestajai reformēšanas idejai, būtībā nozīmēja atteikšanos, bet savā konsekvencē – līdzšinējās aktīvā nacionālisma tradīcijas noliegumu. Tiesa, jau šī kardinālā lēmuma pieteikumā ierosinājuma autori centās mīkstināt savu nostāju, uzsverot savas rīcības iekšējo pārliecību drīzāk kā konservatīvu, nevis radikālu, un norāde uz pirms šī lēmuma pieņemšanas īstenotajiem centieniem “apvienot visus nacionālistus atkal vienā saimē” lika saprast, ka, vismaz teorētiski, viņi pieļāva un bija gatavi iespējamai apvienībai arī pastāvošās – aktīvā nacionālisma – tradīcijas ietvaros, un vienīgi šo centienu neveiksme lika izšķirties par “ārkārtas soli” – aicinājumu pamest jau pastāvošās organizācijas un dibināt principiāli jaunu vienību³⁰⁵. Taču praksē, lai arī kādi būtu ierosinājuma autoru minētie motīvi un mērķi, viņu deklarācijas saturs objektīvi bija acīmredzams mēģinājums norobežoties no līdzšinējās aktīvā nacionālisma tradīcijas, saistot strāvojuma nākotni un uzplaukumu ar jaunu – nacionāli revolucionāras idejas – koncepciju.

Piesakot jaunās organizācijas dibināšanu kā ārkārtēju soli visa strāvojuma interesēs, ierosinājuma autori, kā likās, bija atraduši pietiekami motivētu un argumentētu formulējumu, lai viņu lēmums izskatītos pieņemams un tiktu akceptēts iespējami plašās strāvojuma aprindās un ievērojot gan I.Pones, gan J.Priedes vēl šķietami nesen neapstrīdamo ietekmi, varēja gaidīt, ka jaunā Kluba ierosme izsauks ja varbūt arī ne lielu atsaucību, tad vismaz noteiktu rosību. Taču tajā pat laikā, lai cik pamatoti un pievilcīgi nebūtu apvienošanās motīvi un mērķi, jau iepriekš bija arī skaidrs, ka iespējamā apvienība var būt tikai ierobežota un visa aktīvā nacionālisma “vienotā fronte” ir skaists, bet no realitātes visai tāls lozungs. Sava nozīme tautiešu skeptiskajos noskaņojumos, iespējams, bija jau zināmam organizāciju dibināšanas pagurumam un skaļo pretenziju skepsei vispār, tomēr noteicošais, visdrīzāk, bija principiālās izmaiņas strāvojuma un, protams, arī tās vadoņu sastāvā, tas, ko varētu apzīmēt kā aktīvā nacionālisma “paaudžu maiņu”. Laiku pa laikam uzliesmojošie alkoholisma un

dauzonības skandāli, ielu sadursmes un arvien jaunas šķelšanās bija likušas aiziet lielākai daļai no tiem, kuru vārdi aktīvajā nacionālismā bija atrodami vēl Nacionalā Kluba biedru sarakstos un kuriem I.Pone, vismaz kādreiz, bija, laba vai slikta, bet nenoliedzama aktīvā nacionālisma autoritāte. Viņiem aizejot, arvien lielāka kļuva tā aktīvā nacionālisma tautiešu daļa, kuriem I.Pones ieilgusī piespiedu prombūtne palika nepamanīta un viņš pats nenozīmēja neko vairāk, kā vienīgi pagātnes reliktu. Bez tam, līdz ar nosvērtāko tautiešu aiziešanu aktīvajā nacionālismā arvien uzkrītošāka kļuva savtīgu aprēķinātāju, intrigantu vai vienkārši bezprincipiālu avantūristu izvirzīšanās (E.Lazdiņa ar Nacionalo Kustību un N.Pūliņš ar LANJ bija tikai pirmie, bet nebūt ne spilgtākie piemēri), kuriem vienības galvenais kritērijs bija sava vieta tajā un proporcionāla tam bija arī viņu gatavība apvienoties. Šīs “jaunās paaudzes” vadoņu uztveres un centienu kontekstā nav brīnums, ja viņu aprindās 1928. gada jūnija apvienošanās priekšlikums tika uzņemts visnotaļ atturīgi un rezervēti. Visbeidzot, gandrīz neiespējami šajā apvienībā bija iedomāties arī tos, savulaik no I.Pones aizgājušos un vismaz savā iekšējā motivācijā noteiktu ideju un principu cilvēkus, kuru atsaukšanās uz I.Pones parakstīto ierosinājumu nozīmētu “uzkāpt vēlreiz tam pašam grābeklim”. Viens no viņiem bija kādreizējā Nacionalistu Kluba valdes loceklis M.Stepe, kurš kopā ar citiem 1926. gada februārī bija aizgājis no Kluba, dibinot Latvijas Sargus, un nav brīnums, ja 1928. gadā tieši viņš un Latvijas Sargi tūlīt ieņema krasu noraidošu attieksmi pret apvienošanās ierosinājumu. Un tomēr, neskatoties uz brīžiem acīmredzamo skepsi un pat atklāto naidīgumu, pietiekami plašas aktīvā nacionālisma tautiešu aprindas, kaut arī to nostāja atklātībā palika neformulēta, tālākā perspektīvā, līdz ar partijas pirmajiem soļiem, visticamāk, bija gatavas pievienoties tai. Iespējams, jaunās organizācijas ierosme kaut daļēji spētu papildīt un attaisnot tās dibināšanas motivācijā ietvertos centienus, ja vien Iekšlietu ministra 24. jūlija lēmums, saskaņā ar kuru augusta sākumā arī tika reģistrēti partijas statūti un programma, nesaturētu piezīmi, liekot priekšā “izdarīt grozījumus nosaukumā un statūtos”,

kas būtībā koncentrējās prasībā visos partijas dokumentos lietotajā formulējumā “revolucionārs” atbrīvoties no pirmā simbola³⁰⁶. Varbūt tas arī nebija vienīgais, taču, nenoliedzami, viens no galvenajiem apstākļiem, ar kuriem varēja izskaidrot partijas dibinātāju neapmierinātību, un kā 1935. gadā konstatēja tās likvidācijas komisija, kaut arī reģistrēta, ne juridiski, ne faktiski partija tā arī neuzsāka darbību³⁰⁷.

Tādējādi, reālo sasniegumu kontekstā LNrk dibināšanas ierosinātāju pasludinātie vienības centieni un aicinājums apturēt pastāvošo organizāciju darbību pārvērtās farsā un praksē – ienesot vēl lielāku apjukumu un neuzticību aktīvajā nacionālismā – objektīvi sasniedza pilnīgi pretēju rezultātu, ievadot jaunu – vispārējas idejiskas depresijas un, ar atsevišķiem izņēmumiem, arī noteiktas organizatoriskas krīzes posmu aktīvā nacionālisma attīstībā. Ārēji gandrīz sakrīt ar H.Celmiņa pilsoniskās valdības darbības laiku, kas, iespējams, bija vēl viens no paguruma cēloņiem³⁰⁸, šis posms turpinājās līdz pat 1932. gada sākumam, un visā šajā laikā aktīvo nacionālismu raksturoja spēcīgi izteikts vērtību un ideālu pagrimums. Vispāratzītu un autoritatīvu līderu trūkums krasī saasināja personīgo ambīciju diktētās nesaskaņas organizāciju iekšienē un starp tām, rosinot arvien jaunu un vēl neizteiksmīgāku organizāciju rašanos un strauju biedru sastāva maiņu : par visai pierastu parādību šajā laikā kļuva biedru līdzdalība (biežāk gan tikai sastāvēšana) vienlaikus divās vai pat vairākās organizācijās. Regulāru ilgākas perspektīvas preses izdevumu trūkums atstāja neskaidrus gan atsevišķu organizāciju, gan visa strāvojuma konkrēto centienu mērķus un saturu, un daži retie publicistiskie izdevumi, kas īsā pārstāstā atkārtoja jau iepriekšējo laikmetu atziņas, tikai vēl vairāk izcēla 1920. gadu beigu aktīvā nacionālisma idejisko un finansiālo nabadzību. Taču par spilgtāko ideju un principu pagrimuma pazīmi, šķiet, kļuva straujā vēl nesen publiski nosodīto vai līdz šim vispār nepazīstamu avantūristu un politisku spekulantu izvīrzišanās : tieši šajā laika posmā aktīvajā nacionālismā parādās acīmredzams “purvs” – vāji slēpta aprēķina personīgu interešu un motīvu ietekmē dibinātas

bežpersoniskas, indiferentas organizācijas, kuras pat nemēģināja uzrādīt kaut cik nopietnus darbības centienus – labākajā gadījumā izceļoties ar savu “labo nodomu” deklarācijām – un kuru sastāvā acīmredzami dominēja “radu”, “draugu” vai “kaimiņu” princips. Atbilstošs jaunajām iezīmēm izrādījās arī šajā laikmetā dibināto organizāciju liktenis, kas bija vēl viens, kaut arī varbūt ne pārāk būtisks, tomēr pietiekami izteismīgs aktīvā nacionālisma 1920. gadu beigu mazasinības apliecinājums : no septiņām jaundibinātajām organizācijām divas pašlikvidējās, kamēr vēl trīs tika slēgtas par to finansiālajiem pārkāpumiem vai huligānismu, taču neviena netika slēgta kaut kādu, pat vismazāko politisko vai idejisko motīvu dēļ. Tiesa, vispārējā idejiskā un finansiālā nabadzība un mazasinība kļuva par priekšnoteikumu arī dažām pozitīvām tendencēm, kas, pirmkārt, bija saistītas ar zināmiem tuvināšanās un kopdarbības centieniem aktīvā nacionālisma ietvaros. Spēcīga organizatoriska un idejiska centra izzušana sadrumstalotajam strāvojumam lika vairāk domāt par kopējo, nevis atšķirīgo, kas nenovēršami tuvināja dažādo organizāciju uzskatus un nostādnes un radīja pamatu atsevišķām, kaut ierobežotām, taču pietiekami nopietnām sadarbības un vienotības izpausmēm. Bez tam, līdz ar kādreiz neapstrīdamo vadoņu ietekmes mazināšanos bija izzudis arī līdzšinējais “vienīgi īstā” aktīvā nacionālisma uzskatu monopols, rosinot brīvdomību un ļaujot izvirzīties jauniem līderiem, kas, lai arī ne vienmēr pozitīvā, radošā nozīmē, neapšaubāmi ienesa daudzveidību aktīvā nacionālisma pastāvēšanā. Tomēr kopumā, neskatoties uz salīdzinoši lielo organizāciju skaitu un daudzveidību, aktīvais nacionālisms šajā laikā ar atsevišķiem izņēmumiem uzrādīja izteikti eksistējošu dzīves veidu ar brīžiem visai merkantilu akcentu un ļoti ierobežotu ietekmi uz sabiedriski politiskajiem procesiem un norisēm.

Regulāru preses orgānu trūkums un ierobežotās darbības izpausmes jautājumu par pastāvošo organizāciju spektru un atsevišķu organizāciju vietu tajā padarīja ļoti sarežģītu. Tāpēc, dotajā gadījumā, būtiska un savā ziņā

noteicoša kritērija nozīmi ieguva zināmas pēctecības princips, pieļaujot lielāku vai mazāku konsekvenci līdzšinējo organizāciju līderu uzskatos un nostājā un, atbilstoši tam pieņemot, ka nosacītā centra pozīciju, tāpat kā līdz šim, apzīmēja I.Pones pārstāvētā aktīvā nacionālisma izpratne.

Atsakoties no “evolūcijas” partijas dibināšanas, I.Pone nebūt nebija atteicies no organizatoriskiem centieniem vispār, un 1929. gada 10. martā A.Berga vadītās Nacionālās apvienības telpās uz dibināšanas sapulci sanāca **Biedrības “Imantas Apvienība”(Im.Apv.)** dibinātāji³⁰⁹. Biedrības dibināšanas fakts izsauca pietiekami lielu ievērību, un organizācijas pirmsākumos, līdzās I.Ponem, tās sēžu protokolos bija atrodami gandrīz visu ievērojamāko līdzšinējā aktīvā nacionālisma vadoņu un vēl nesen nesamierināmo oponentu J.Priedes, E.Lazdiņas, K.Merta, J.Jurevitca, N.Pūliņa un citu vārdi, taču jau drīz vien, dažādu apsvērumu un motīvu vadīti, lielākā daļa no viņiem pameta Apvienību un I.Poni³¹⁰. Vienlaikus ar kādreiz tuvāko domubiedru straujo aiziešanu smags un sāpīgs trieciens izrādījās arī citu, jau pastāvošo aktīvā nacionālisma organizāciju attieksme : kaut arī bijušo nopelnu kontekstā noteiktu aprindu uztverē I.Pone varbūt vēl arvien bija viens no aktīvā nacionālisma pirmajām personām, reāli 1920. gadu beigās pastāvošo aktīvā nacionālisma organizāciju acīs viņš bija zaudējis praktiski jebkādu ietekmi un autoritāti, un viņa centieni, tāpat kā viņa vadītā organizācija, tika uzņemti kā traucēklis, kā vēl viens šķeltniecisks un sajukumu nesošs solis³¹¹. Tāpēc ar tik demonstratīvu ignoranci tika uzņemta gan Apvienības 1929. gada pavasarī izvirzītā “Vislatvijas aktīvā nacionālisma padomes” ideja³¹², gan kopīgas, pret “sarkano varu” vērstas, 1. maija demonstrācijas ierosinājums³¹³. Tādējādi, jau ar pirmajiem soļiem I.Pone un viņa vadītā Imantas Apvienība bija nonākuši pilnīgā izolācijā, stāvoklī, kas neradīja ilūzijas ne par I.Pones, ne viņa vadītās organizācijas ietekmi un vietu kustībā. 1929. gada 9. maija pilntiesīgo tautiešu sapulcē, noliekot pagaidu valdes pilnvaras, I.Pone kā tās priekšnieks par galveno turpmākās darbības virzienu akcentēja “provinces nodaļu dibināšanas sekmēšanu, lai visa Latvija būtu

pārklāta ar “Imantas Apvienības” nodaļām”³¹⁴, taču praksē biedrības organizātoriskie sasniegumi aprobežojās tikai ar divām provinces nodaļām – Balvos (1929.gada maijā) un Lubānā (1930.gada novembrī). Praktiski vienīgā publiskā Apvienības darbības izpausme bija tautas sapulces (1929. gadā Rīgā notika četras sapulces), kuras ar 1930. gada novembri nomainīja tā saucamie politisko disputu vakari – visai īpatnēja un, tajā pat laikā, arī pietiekami drosmīga darbības forma –, kuros, atšķirībā no atklāti propagandistiskajām, labi sagatavotajām un stingri kontrolētajām tautas sapulcēm, kā liecināja Politiskās pārvaldes aģenta vērojumi, tika dota iespēja ne tikai piedalīties, bet arī uzstāties dažādu vai pat pilnīgi pretēju uzskatu cilvēkiem³¹⁵, tomēr jau 1931. gada janvārī arī šo disputu vakaru rīkošana to radīto finansiālo zaudējumu dēļ tika pārtraukta³¹⁶. Patiesībā, ja Apvienības pastāvēšanā bija kāds aspekts, kas, neiztrūkstoši pavadīja tās centienus un saasināti izcēla vienu no aktīvā nacionālisma attīstības būtiskākajām problēmām, tad tas, neapšaubāmi, bija tieši finansiālais jautājums. Materiālās grūtības jau ar Nacionālā Kluba paguruma sākumu 1924. gadā bija kļuvušas par vienu no aktīvā nacionālisma sāpīgajām tēmām un klupšanas akmeņiem, taču ja savulaik – iespējams, arī tāpēc, ka šīs grūtības vēl nebija tik akūtas – aktīvais nacionālisms un tā vadoņi, pirmkārt, tomēr runāja par idejām, tad tagad bankas asignāciju trūkums bija kļuvis par svarīgāko un dažkārt arī gandrīz vienīgo jautājumu aktīvā nacionālisma dienaskārtībā. Vislielākais paradokss, šajā gadījumā, slēpās apstākļi, ka nepārtrauktās atsauces uz naudas trūkumu, kas, kā konstatēja Imantas Apvienības Valde, apgrūtina literatūras izdošanu³¹⁷ un pat telpu īres nomaksu³¹⁸, praksē, kā izrādījās, nozīmēja tikai tās daudzuma trūkumu, ko apliecināja visai devīgo (svārstoties robežās no Ls.90 līdz Ls.300) “neatmaksājamo pabalstu” prakse savas organizācijas biedriem³¹⁹. Tādējādi, acīmredzot, ne jau latos bija meklējams galvenais finansiālo grūtību cēlonis un izskaidrojums : mainījušies bija cilvēki un līdz ar viņiem arī viss strāvojums. Idejisko cīnītāju materiālais stimul, kas aktīvā nacionālisma pirmsākumos bija vai uz vispārējā fona vismaz

izskatījās kā izņēmums, tagadējo “grūtību” kontekstā bija izvērties par vispārēju parādību, un organizācijas vārds bija kļuvis par tirgus preci un ienākumu avotu : šajā sakarā izteismīgs un visam aktīvā nacionālisma aktuālajam stāvoklim raksturīgs bija I.Ponem izteiktais piedāvājums izmantot viņa vadītās Imantas Apvienības vārdu, lai izdotu laikrakstu “Sporta Ziņas”³²⁰, kas arī tika pieņemts, pamatojot savu piekrišanu ar atziņu, ka “nekādi izdevumi caur to rasties nevar”³²¹. No asiem uzbrukumiem “veikalnieciskajam nacionālismam” līdz savas organizācijas nosaukuma pārdošanai – tāds izrādījās nepilnos desmit gados noietais I.Pones aktīvā nacionālisma ceļš. Taču, lai cik tālu no kādreizējā Nacionalā Kluba Virsvadoņa principiem arī nebūtu aizgājis Imantas Apvienības priekšnieks, nevar noliegt I.Pones spēju atzīt savu neveiksmi, un, kaut arī kā svarīgāko iemeslu minot tieši finansiālo bezspēcību, deklarējot, ka “pie pašreizējiem apstākļiem nav iespējams pilnīgi izvest dzīvē statutos sprastos mērķus”, Apvienības ārkārtas sapulcē 1932. gada 17. aprīlī viņš ierosināja biedrību likvidēt³²².

Līdzšinējās, ar I.Pones vārdu cieši saistītās, aktīvā nacionālisma tradīcijas noriets, kas no tīri personīga viedokļa dažādās strāvojuma aprindās, varbūt, tika uzņemts ar vairāk vai mazāk līdzīgiem noskaņojumiem, organizatoriski, tajā pat laikā, izsauca ļoti neviennozīmīgu reakciju un procesus, kuri vistiešāk atspoguļojās abu aktīvā nacionālisma pretējo novirzienu attīstībā. Savās teorētiskajās izstrādēs un organizatoriskajā daudzveidībā saistošāks šajā laikā, nenoliedzami, bija aktīvā nacionālisma radikālais spārns, kura ietvaros sevi pieteica četras jaunas organizācijas. Pirmā un ar savās nostādnēs ietverto Latvijas politiskās attīstības izpratni vissavdabīgākā no tām bija **Biedrība “Satversmes grozītāju apvienība”(SGA)**, kas uzstādīja visnotaļ īpatnēju un, sevišķi, Latvijas vēsturiskās attīstības kontekstā šķietami neiedomājamu neomonarhisma koncepciju. Šīs koncepcijas idejiskie pirmsākumi, kā atzīmēja tās autori, bija meklējami no Brīvības cīņu kopdarbības izaugušajā latvju-

lietuvju valstiskās vienības idejā, bet saprotamu sabiedrības politisko noskaņojumu kontekstā 1920. gadu vidū negūstot plašāku atsaucību (kur sava nozīme, nenoliedzami, bija arī A.Niedras tautas nodevēja prāvai), šīs idejas piekritēji bija iesaistījušies citās, tostarp arī, acīmredzot, viņu nostādnēm vairāk vai mazāk tuvā aktīvā nacionālisma organizācijās³²³. Tagad – 1920. gadu beigās – vispārējās situācijas nosacījumi, kā varēja spriest, bija jau tik tālu mainījušies, lai neomonarhisms uzdrošinātos noformēties arī kā politisks strāvojums, un, atsakoties no iepriekšējā nodoma atjaunot “Latviešu tautas partiju”³²⁴, 1929. gada aprīlī Latvijas rojālisti paziņoja par savu lēmumu apvienoties “sevišķā politiskā pagaidu organizācijā – “Satversmes grozītāju apvienībā””³²⁵, kā šīs apvienības dibināšanas iniciatoram uzstājoties bijušajam LN-stuK valdes loceklim A.Laurim. Tiesa, ziņas par Apvienības pastāvēšanu un darbību, atšķirībā no tās teorētiskajām deklarācijām, izrādījās visai skopas un fragmentāras, kas lika domāt, ka aiz skaļajiem nodomiem diez vai stāvēja nopietns reāls spēks. Visticamāk, Apvienība bija tikpat ierobežota pēc darbības satura, cik šaura pēc sava sastāva, un aktīvā nacionālisma literatūrā laikam arī gandrīz vienīgais apliecinājums tās pastāvēšanai bija norāde 1931. gadā publicētās brošūras pārskatā par Nacionālistu fronti³²⁶. Jau vēlāk, 1930. gadu sākumā, kā zināms Satversmes Grozītāju apvienības organizatorisks turpinājums sevi pieteica 1930. gadā reģistrētā “**Latviešu Nāciokrātu Partija**”(LNkrP), uz kuras pēctecību norādīja atsevišķas nostādnes un partijas Prezidija adrese. Tomēr tas, ka savas politiskās programmas terminoloģijā un saturā Partija bija daudz uzmanīgāka, un tāpēc arī nenoteiktāka par Apvienību, Nāciokrātu platformu nepadarīja pievilcīgāku sabiedrības acīs, un tāpat kā Apvienībai, arī partijai acīmredzami trūka praktisku sasniegumu un reālas ietekmes.

Ietekmīgākā un savās pretenzijās, nenoliedzami, nopietnākā no radikālā spārna organizācijām šajā laikā bija 1930. gada 29. oktobrī Rīgas Apgabaltiesā reģistrētā **Biedrība “Mūsu Fronte”(MF)**³²⁷. Ievērojot noteiktu kopsakarību jaunās organizācijas biedru sastāvā, savā ziņā to varēja uzskatīt par 1926. gada

sākumā apturētās Patriotu Līgas organizatorisku turpinājumu³²⁸, tomēr praksē šī saikne izrādījās visai nosacīta, un neskatoties uz dažu Mūsu Frontē apvienoto bijušo Līgas aktīvistu vēl arvien izteikto uzskatu radikālismu³²⁹, kopumā jaunās biedrības teorētiskās nostādnes un darbības izpausmes bija pietiekami rezervētas un ieturētas. Pirmais un, vienlaikus, arī nozīmīgākais biedrības centienu pieteikums bija līdzdalība vienotā “Nacionalrevolucionāro strādnieku kandidātu sarakstā” Rīgas pilsētas domes vēlēšanās 1931. gada martā³³⁰, un kaut gan neviens no šī saraksta kandidātiem nesavāca vajadzīgo balsu skaitu, tomēr jau pats kandidātu saraksta izvirzīšanas fakts pietiekami skaidri liecināja par Mūsu Frontes mērķu un pretenziju nopietnību. Turpmākās biedrības aktivitātes, līdzās vairākām tautas sapulcēm, galvenokārt, lai cik paradoksāli tas neliktos, bija saistītas ar mēģinājumu uzsākt sava preses orgāna izdošanu, kas negaidīti izvērtās ieilgušā un, varbūt, tāpēc vēl jo principiālākā uzskatu sadursmē starp biedrību un Iekšlietu ministrijas oficiālajām amatpersonām. Par galveno diskusijas priekšmetu kļuva biedrības 1931. gada 18. maijā iesniegtajā pieteikumā minētais mēnešraksta nosaukums – “Nacionalrevolucionārs” –, kas Iekšlietu ministrijas noraidošā lēmuma pamatojumā tika traktēts kā nepieļaujams, jo tajā ietvertā terminoloģija paredzot pastāvošās valsts varas pārgrozījumus ar varas darbiem³³¹. Nepiekrītot šādam traktējumam un Ministra lēmumam, 13. jūnijā biedrības pārstāvis iesniedza sūdzību Senāta administratīvajam departamentam³³², kas, savukārt, pieprasīja Iekšlietu ministrijas paskaidrojumus un te jautājuma risināšana apstājās. Iespējams, ministrijas ierēdņi gaidīja, ka savu interešu vārdā biedrība būs gatava piekāpties un izvēlēsies citu oficiālo nosaukumu, taču, nolēmusi demonstrēt principialitāti, arī Mūsu Fronte bija gatava gaidīt, nesteidzoties iepazīstināt sabiedrību ar savām nostādnēm un atziņām. Šīs principiālās nogaidīšanas posmā biedrība turpināja zināmu organizatorisko darbību, kuras lielākais sasniegums bija 1932. gada maijā reģistrētā Liepājas nodaļa³³³, līdz beidzot 1932. gada 26. septembrī – gandrīz pusotru (!) gadu pēc pieteikuma iesniegšanas – ar Senāta lēmumu tika

apmierināta biedrības prasība par oficiāla izdošanu³³⁴. Līdzšinējās principialitātes kontekstā Senāta lēmums izskatījās kā nenoliedzama biedrības uzvara, taču pašas biedrības pastāvēšanā un attīstībā šīs ieilgušās nepiekāpības formālie ieguvumi diez vai atsvēra tās praktiskos zaudējumus un, pirmkārt, nokavēto laiku. Mēnešraksts, kas sāka iznākt decembrī un ar otro numuru kļuva par biedrības oficiālu, 1932. gada beigās jau vairs nespēja pretendēt uz plašāku ievērību (vēl 1932. gada sākumā acīmredzamo aktīvā nacionālisma preses trūkumu gada beigās jau visai stabili bija aizpildījuši J.Štelmahera “Nacionālsociālists” un, īpaši, G.Celmiņa “Ugunskrusts”), turklāt arī tā nacionālrevolucionārā koncepcija jau bija novecojusi (savā ziņā jaunā laikmeta anahronisms), tāpēc nav brīnums, ja ar piekto numuru 1933. gada janvārī mēnešraksta izdošana apstājās. Kaut arī bez sevišķas degsmes un panākumiem, Mūsu Fronte tomēr turpināja pastāvēt, līdz 1933. gada 11. aprīlī, atsaucoties uz biedrības vārdā izziņotu, bet nenotikušu labdarības koncertu un fiktīviem valdes sēžu protokolu ierakstiem – citiem vārdiem, krāpšanu – tika arestēts biedrības priekšnieka palīgs A.Spunde³³⁵, bet 23. maijā, pamatojoties uz Iekšlietu ministrijas ierosinājumu (tādējādi, biedrības un Iekšlietu ministrijas pretstāvēšanas plašākā kontekstā uzvara tomēr piederēja pēdējai), Rīgas apgabaltiesa apturēja arī biedrības darbību, un oktobrī pieņēma lēmumu par tās slēgšanu³³⁶.

Abas pārējās radikālā spārna organizācijas bija izteiktas “kabatas” – ar to, šajā gadījumā, domājot praktiski viena cilvēka ambīciju rosinātas – rakstura apvienības, kuras nespēja un patiesībā, šķiet, pat necentās uzrādīt kaut cik nopietnus sabiedriskus centienus, būtībā vienkārši parazitējot uz patriotisma un aktīvā nacionālisma lozungiem. Abu biedrību pastāvēšanas vienojošais personificējums bija “profesionālais nacionālists” V.Vaitnieks – savulaik skandalozais “akropoliešu” un Nacionālā Sporta Kluba vadonis –, kurš, īsu brīdi uzskavējies LAN savienībā³³⁷ un 1929. gada decembrī izslēgts no NAK (slēdzot, vienlaikus, arī viņa vadīto Rīgas Pārdaugavas nodaļu)³³⁸, atkal bija nolēmis

sapulcināt savus domubiedrus, bet šoreiz jau zem patstāvīgas organizatoriskās izkārtnes. Pirmā no šīm organizācijām – 1930. gada 15. janvārī reģistrētā **Biedrība “Latvijas Vilki”(LV)** – izcēlās ar saviem bērnišķīgajiem atribūtiem (ievēribas vērta, šajā sakarā, bija no bērnu skaitāmpantiņa aizgūtā biedrības devīze “Pieci vilki vilku vilka”) un biedrības statūtos ietverto krasi izteikto vadonības principu, paredzot plašas, bet praktiski gandrīz neierobežotas pilnvaras biedrības priekšniekam, par kuru, kā jau varēja paredzēt, kļuva pats V.Vaitnieks. Lai gan Latvijas Vilku pastāvēšana nepalika bez citu aktīvā nacionālisma organizāciju ievēribas, biedrība īpaši necentās sevi apliecināt, un tas, šķiet, arī nesatrauca tās vadītājus, jo 1932. gada 10. aprīlī V.Vaitnieks ar saviem domubiedriem noturēja jaunas – **“Latvju Patriotu Biedrības”(LPb)** – dibināšanas sapulci. Vispārsteidzošāk šajā situācijā izskanēja sanākušo biedrības statūtu parakstītāju izteiktā nožēla par to, ka materiālo grūtību un vispārējās saimnieciskās krīzes dēļ jau 1931. gada 19. maijā (!) reģistrētajai biedrībai līdz šim “nav bijis iespējams uzsākt un attīstīt savu statutos paredzēto darbību”³³⁹. Taču šī paziņojuma kontekstā meklēt un cerēt atrast ilgi lolotās biedrības dibināšanā un pastāvēšanā kaut kādu sevišķu attaisnojumu vai principiālus idejiskus motīvus bija lieki, jo praksē gan pēc sastāva, gan satura tā izrādījās gandrīz pilnīgs Latvijas Vilku atkārtojums. Abu biedrību statūti, ar dažiem izņēmumiem, likās rakstīti pēc viena parauga, gandrīz idents bija to biedru sastāvs un kopēja bija arī mītnes vieta (precīzāk, Patriotu biedrība kļuva par Latvijas Vilku apakšīrniekiem). Lielākā atšķirība bija tā, ka par Patriotu biedrības priekšnieku (bet, acīmredzot, ne bez V.Vaitnieka piekrišanas) dibināšanas sapulcē tika ievēlēts K.Romanovs, taču jau aprīļa beigās viņš nolika pilnvaras, dodot vietu jaunuzņemtajam (!) J.Čakaram. Tāpat kā Latvijas Vilki, arī Patriotu biedrība necentās uzrādīt kaut kādas plašāka rakstura darbības izpausmes. Zīmīgi, ka vēl mēnesi pēc dibināšanas sapulces Valdes sēdē tika atliktas revīzijas komisijas vēlēšanas atsaucoties uz to, ka biedrība vēl nav uzsākusi darbību³⁴⁰ un vienīgais tās pastāvēšanas pieteikums atklātībā, izdodot

un pārdodot plakātus, 1932. gada maija beigās noslēdzās ar kriminālpolicijas iejaukšanos³⁴¹. 1932. gada 6. jūnija Valdes sēde noslēdza Patriotu biedrības darbību, un vēlreiz Valdes locekļi sapulcējās tikai 1933. gada aprīlī, lai pēc apgabaltiesas lēmuma par biedrības slēgšanu izvestu tās likvidāciju. Latvijas Vilki, no šī aspekta, izrādījās veiksmīgāki, un viņu darbība uz Iekšlietu ministrijas ierosinājumu tika apturēta 1933. gada septembrī; ierosinājuma pamatā bija gan dzeršana, gan vaļīga uzdzīve ar sievietēm – dažām aktīvā nacionālisma tautiešu aprindām tik raksturīgās nacionālisma izpratnes izpausmes³⁴².

Aktīvā nacionālisma liberālajā spārnā 1928. gada notikumu negatīvā ietekme un to ierosinātās krīzes izpausmes pieteica sevi daudz asāk un tiešāk, tomēr, neskatoties uz visu, tas vēl arvien turpināja piesaistīt skaitliski lielāko tautiešu daļu. Pastāvošajām un pavisam nesen, šķiet, vēl rosīgajām organizācijām dažādu motīvu diktētā līdzšinējo līderu aiziešana izrādījās sāpīgs un, savā ziņā, varbūt pat liktenīgs trieciens, kas ienesa nedrošību un šaubas šo organizāciju pastāvēšanā. Viskrasāk šie procesi atspoguļojās LAN savienībā, kas, turpinot pastāvēt dalītā vienībā ar 1928. gada sākumā piesaistīto Latvijas Sargu organizāciju, kādu laiku saglabāja zināmu ietekmi, taču tieši pēc J.Priedes aiziešanas šīs vienības ietvaros iezīmējās principiāla akcentu maiņa, un jau 1928. gada beigās tajā arvien noteiktāk sāka dominēt Latvijas Sargi. Acīmredzot, Savienības politiskās partijas statusā šīs vienības tautieši tomēr saskatīja noteiktu trūkumu un traucēkli, tāpēc, lai arī atklāti nenorobežojoties un neatsakoties, viņi, tajā pat laikā, arī īpaši necentās uzturēt tās dzīvotspēju. Pēc 1929. gada augustā notikušā LANS 3. kongresa par partijas pastāvēšanu atgādināja vairs tikai Rīgas prefektam piesūtītie ziņojumi par CK sēdekli un sastāvu, bet jau no 1931. gada, kā konstatēja 1935. gadā izveidotā LANS likvidācijas komisija, Savienība par savu darbību nekā nebija ziņojusi³⁴³. Vēl klusāk savu pastāvēšanu beidza 1927. gadā dibinātā Savienības jaunatnes organizācija – LANJ –, kuras pēdējā aktivitāte bija “Latvijas 10 gadu jubilejas”

plakātu izplatīšana 1929. gadā ; tā paša 1935. gada decembrī Iekšlietu ministrs biedrības valdei uzdeva tās likvidēšanu³⁴⁴. Vienīgā no liberālā novirziena jau pastāvošajām organizācijām, kas vairāk vai mazāk veiksmīgi pārvarēja 1928. gada apjukumu un pat uzrādīja zināmu uzplaukumu, bija biedrība Latvijas Sargi. Pakāpeniski aizēnojot un vēlāk arī pilnīgi atsumjot LANS, Latvijas Sargi spēja piesaistīt arī jaunus biedrus un 1928. gadā, kā atzīmēja paši biedrības vadītāji, tās sastāvs bija pieaudzis par 19 nodaļām³⁴⁵, bet abi biedrības līderi pat atļāvās izvirzīt savas kandidatūras 3. Saeimas vēlēšanām³⁴⁶.

No abām jaundibinātajām liberālā spārna organizācijām pretrunīgāko iespaidu atstāja 1930. gada 17. septembrī reģistrētā **Biedrība “Nacionālā Latvju Valsts Patriotu Apvienība”(NLVPA)**. Ja izteiktais, gandrīz uzkrītošais radnieku, darba biedru un kaimiņu princips starp organizācijas dibinātājiem³⁴⁷ lika domāt par kaut kādām īpašām, ļoti šauras grupas ierobežotām interesēm un vajadzībām, tad fakts, ka trīs no dibinātājiem jau 27. septembra dibināšanas sapulcē organizācijas darbības uzsākšanai “uz nenoteiktu laiku” aizdeva tai kopsumā Ls.307.30³⁴⁸, drīzāk liecināja par jaunās biedrības dibinātāju pietiekami nopietno apņēmību. Zīmīgs, šajā kontekstā, bija Apvienības jau 29. septembrī – tikai divas dienas pēc dibināšanas sapulces – iesniegtais lūgums Iekšlietu ministram apstiprināt biedrības biedru formas tērpu, uz ko, atsaucoties uz praktiskas darbības trūkumu, ministrija atbildēja ar atteikumu³⁴⁹. Vēl spilgtāk biedrības pastāvēšanas pirmajiem soļiem raksturīgo vērienīgumu izcēla ar plašu žestu sarīkoti atklāšanas svētki 29. novembrī, kas noslēdzās ar tik lielu parādu, ka tikai 1931. gada novembrī biedrības kasieris beidzot varēja paziņot par tā nokārtošanu³⁵⁰. 1931. gadā par nozīmīgāko notikumu NLVP apvienības dzīvē kļuva piedalīšanās Rīgas pilsētas domes vēlēšanās vienotā Nacionalrevolucionāro strādnieku saraksta sastāvā, kurā biedrība uzstādīja trīs kandidātus, taču, neguvuši panākumus, Valdes locekļi nolēma doties vasaras brīvdienās, nenoturot pat Valdes sēdes (pēc statūtu 34.paragrāfa valdei bija jāsanāk “vismaz reizi nedēļā”³⁵¹). Atgriežoties no atpūtas, 1931. gada beigās

Valde ar “skaidru galvu” beidzot bija spiesta konstatēt divus acīmredzamus faktus : biedrības miegainību un ierobežotās finansiālās iespējas, kuru dēļ “tekošā darbība uz āru nevar izpausties” un tai pagaidām jānotiek “iekšējā organizēšanā”³⁵². Tāpēc 1932. gadā Apvienība mēģināja aktivizēt darbību, liekot cerības uz 25. jūlijā darbību uzsākušo jauno biedrības valdi, kas savā deklarācijā paredzēja, pirmkārt, sarīkot mantu loteriju – kā finansiālo līdzekļu ieguves avotu –, atstājot otrajā un trešajā vietā ieceri izvērst aktīvu “komunistu nelietību” un “žīdu nekaunības” apkarošanu³⁵³. Turpmākais jau izskatījās gandrīz kā 1920. gadu beigu aktīvajam nacionālismam raksturīga tradīcija : uz 9. novembrī sarīkoto mantu loteriju izrādījās pārdotas arī nederīgas biļetes³⁵⁴. Biedrības vadība to traktēja ar “provokācijas nolūkos” apvienībā iekļuvušu SSS biedru centieniem “jaukt apvienības darbību”³⁵⁵, kamēr oficiālā lietas izmeklēšana pieļāva gan viltotu, gan arī apzināti nederīgu biļešu izplatīšanu³⁵⁶. Šis starpgadījums tūlīt izsauca Iekšlietu ministrijas pastiprinātu ievēriību Apvienības darbībai, atklājot ne tikai vēl vairākus statūtu pārkāpumus un nelikumības, bet, kas bija nepatīkamākais, pārdurot biedrības pašuzpūsto nozīmības burbuli. Sajutis atklātības draudus, Apvienības Valdes priekšnieks E. Freiborns 1933. gada sākumā pasteidzās Valdes sēdē pats paziņot par neiepriecinošo stāvokli, kad pēc iepriekšējā gada rezultātiem, kurā dažādu apstākļu dēļ biedrībai “kopā aizgājušas zudumā 102 personas”, tās biedru sarakstā ir palikuši vairs tikai 20 pilntiesīgu biedru³⁵⁷, tomēr tas nekādi neatsaucās uz ministrijas revidenta ziņojumā izdarīto secinājumu, ka biedrība “atzīstama par visai nenozīmīgu savu patriotisko mērķu sasniegšanā un par visai nemākulīgi vadītu un tādēļ par slēdzamu”³⁵⁸. Balstoties uz šo ziņojumu, februāra beigās tika ierosināta biedrības slēgšana un marta sākumā apturēta arī tās darbība, taču, kā likās, biedrības pastāvēšanas fināls tās vadītāju acīs bija ieguvis kaut kādu īpašu, principiālu nozīmi, un viņi ar savādu neizskaidrojamu uzstājību centās apsteigt administratīvos lēmumus, kas galu galā arī izdevās, 1933. gada 7. maijā pašlikvidējoties.

Par lielāko un organizatoriski spēcīgāko ne tikai liberālā spārna, bet arī visa aktīvā nacionālisma organizāciju 1920. gadu beigās, kaut ar zināmām atrunām, tomēr vairāk vai mazāk droši bija uzskatāma **Biedrība “Nacionālo Aktīvistu Klubs”(NAK)**, taču lielums un spēks, šajā gadījumā, raksturoja tikai organizācijas iespējas un vēl nebūt nenozīmēja tām atbilstošu piepildījumu un reālo ietekmi un lomu. Biedrības dibināšanas iniciatora lomā uzstājās bijušais LANS Valmieras un apkārtnes nodaļas priekšnieks un partijas CK loceklis A.Skrodels³⁵⁹, kurš 1928. gada aprīlī demonstratīvi paziņoja par izstāšanos no Savienības³⁶⁰, lai jau 8. jūnijā – divas nedēļas pirms LNrk ierosinājuma – varētu atzīmēt NAK dibināšanas dienu. Divus mēnešus vēlāk 8. augustā Rīgas apgabaltiesā tika reģistrēti jaunās biedrības statūti, un 1. septembrī sanāca tās dibinātāju sapulce. 1928. gada beigās biedrība bija aizņemta vienīgi organizatoriskos jautājumos, ievēlot Valdi un izstrādājot biedru formas tērpus. 1929. gads sākās ar ārēji spožām atklāšanas svinībām 26. janvārī un tās dibināšanas iniciatora, pirmā NAK priekšnieka A.Skrodeļa “materiālo interešu” iztirzāšanu februārī, kas noslēdzās ar viņa demisiju³⁶¹. Februārī tika reģistrēta arī pirmā NAK nodaļa³⁶², bet martā, atsaucoties uz I.Pones vadītās Imantas Apvienības nodibināšanos un sabiedrības kļūdainajiem spriedumiem par abu organizāciju varbūtējo tuvību, Kluba priekšnieks N.Lapsiņš beidzot formulēja biedrības mērķi – “neizejot kautiņos uz ielas un neiejaucoties politiskā dzīvē, bet gan audzināt klusus idejas cīnītājus”³⁶³. Ievērojot citu organizāciju līdzīgos formulējumos ielikto saturu un redzot visai nesteidzīgo biedrības veidošanās procesu, šai Virsvadoņa deklarācijai, šķiet, vajadzēja kalpot par jau iepriekš sagatavotu organizācijas mazasinības un šauru iespēju attaisnojumu, tomēr attiecībā uz NAK šāds spriedums izrādījās pārlietu vienkāršs vai vismaz pārsteidzīgs. Kā liecināja rosīgā organizācijas iekšējā dzīve, salīdzinoši izvērsta nodaļu tīkls un pietiekami biežās un principiālās biedru rindu tīrīšanas³⁶⁴, uzskatam, ka NAK izjustu asu biedru trūkumu un tāpēc nespētu īstenot plašākas aktivitātes, trūka nopietns pamats, taču tieši ar šo apstākli vēl jo

vairāk savāda un, ja vien pilnībā nepieņemot “klusos idejas cīnītājus” audzināšanu kā savdabīgas politiskas filantropijas vienīgo mērķi, arī neizskaidrojama izskatījās organizācijas acīmredzamā atturība savās praktiskajās izpausmēs. Pārskatā par biedrības pastāvēšanu starp tās lielākajiem sasniegumiem 1929. gadā tika minēti vien trīs notikumi, īpaši atzīmējot divu tautiešu vasarā uzsākto Eiropas apceļošanu ar nolūku savākt materiālus par “radniecīgām kustībām ārzemēs” un NAK līdzdalību kopīgā gājienā uz Brāļu kapiem³⁶⁵, bet 1930. gadā, kas, kā izrādās, bija “klubam ļoti aktīvs”, līdzās tautiešu otreizējam Eiropas apceļojumam no visām norisēm lielākas ievērības vērti bija varbūt vēl biedrības otrie gada svētki 6. septembrī un gada beigās sasauktās divas nodaļu konferences³⁶⁶. Šīs, tiklab saturā, cik formā, vairāk nekā mērenās darbības izpausmes 1920. gadu beigu aktīvā nacionālisma vispārējā nespēka kontekstā jau varēja uzskatīt par pierastu parādību, taču, atšķirībā no citām organizācijām, NAK gadījumā neizpratni radīja pieticības acīmredzamā neatbilstība organizatoriskajām iespējām, savā konsekvencē liekot uzdot jautājumu par pašas organizācijas pastāvēšanas jēgu un mērķiem. Iespējams, kā vienu no atbildēm varēja skatīt nopietnāko NAK pretenziju pieteikumu 1931. gadā, martā piedaloties nacionālo organizāciju kopējā sarakstā Rīgas domes vēlēšanās, bet oktobrī, uzsverot lielo nozīmi iegūt Saeimā “kaut vienu pārstāvi, kas simpatizē mūsu centieniem un tos aizstāv”, ar pavēli par “obligatorisku” balsojumu cenšoties panākt sava uzticības kandidāta ievēlēšanu parlamentā³⁶⁷. Uz līdzšinējo apceļojumu un konferenču fona 1931. gada vēlēšanu aktivitātes, nenoliedzami, izskatījās kā pirmais patiesi reālais biedrības pastāvēšanas un darbības attaisnojums un motīvs, tomēr, pieņemot, ka tam bija jāklūst par līdzšinējās attīstības vainagojumu, te acīmredzami palika vieta šaubām par to, cik aiz vienkāršas piedalīšanās bija nopietna vēlme, griba un, visbeidzot, arī reāla gatavība sasniegt mērķi. Vienīgais NAK preses oficiozs “Latvju Aktīvists”, kura pirmais numurs parādījās 1929. gada 22. decembrī, materiālo zaudējumu dēļ savu pastāvēšanu beidza jau ar trešo numuru 1930. gada februārī,

bet par 1931. gada oktobrī propagandas sekcijas sagatavotā izdevuma “Cīņai sveiks” varbūtējo lasītāju loku un ietekmi uz sabiedrības uzskatiem ļāva spriest Virsvadoņa pavēle, uzdodot “katram tautietim iegādāties mazākais 2. eksemplāri minētās brošūras”³⁶⁸. Šo nevarīgo teorētisko centienu kontekstā, kad ne tikai organizācijas uzskati, bet arī mērķi palika sveši plašākām sabiedrības aprindām, runāt par NAK nopietnu vēlmi un gatavību līdzdarboties politiskajā dzīvē parlamentārās sistēmas ietvaros un saskatīt tajā organizācijas pastāvēšanas izvēlēto ceļu varēja tikai nosacīti. Vēl grūtāk ar teorētisko un praktisko centienu mērenību bija savienojama organizācijas iekšējās dzīves izteiktā militarizācija un laiku pa laikam vērojamās spēka demonstrācijas. Spēcīgā organizatoriskās struktūras centralizācija un stingrā, pēc militāriem paraugiem veidotā iekšējo attiecību reglamentācija ar tai atbilstošiem atribūtiem – dienesta pakāpēm, formas tērpiem, sveicieniem, apbalvojumiem, Virsvadoņa pavēlēm kā ikdienas praktisko centienu rīcības programmu – atrauti no pārējā konteksta varēja likt domāt par NAK kā par līdzšinējās aktīvā nacionālisma tradīcijas ietvaros nopietnāko “mūsu valsts kritiskiem brīžiem” aktīvai organizētai rīcībai gatavo “cīņas organizāciju”. Šī “savu laiku” gaidošā bruņotā priekšpulka loma, nenoliedzami, būtu labākais un, aptverot daudzveidīgos NAK pastāvēšanas aspektus, arī pilnīgākais tās organizatorisko iespēju un realitātes pretstatu izskaidrojums, taču, lai cik pievilcīgs, pašas organizācijas praksē šim pieņēmumam diez vai bija atrodams nopietns apstiprinājums. Uzstājoties pret vairumu pastāvošo pašlabuma meklētāju partijām un tautas interešu vārdā deklarējot apņēmību “nepiemiegt ne labo, ne kreiso aci”³⁶⁹, NAK pietiekami skaidri norobežojās no tām Latvijas politiskajām aprindām, kuru ietekme un lielāks vai mazāks atbalsts nozīmētu nepieciešamo ne tikai politisko, bet arī un varbūt pat pirmkārt finansiālo sabiedroto, piešķirot varbūtējai NAK perspektīvai kaut kādu realitātes pamatu, kamēr tā izvēlētā “viens pret visiem” opozīcijas pozīcija bija piemērota principialitātes demonstrējumiem, bet tikpat maz atbilda nopietnām tālākām organizatoriskām pretenzijām. Neredzot un nespējot atrast

kopsaucēju un savās cēloņsakarībās vienotu NAK pastāvēšanas konceptuālo izskaidrojumu, visdrīzāk, acīmredzot, ir jāpieņem, ka praksē tāds viens strikti ieturēts princips nemaz nebija : tā vietā bija tas, ko varētu apzīmēt kā organizatorisku kompilāciju, cenšoties mehāniski savienot politiskās stājas nosvērtību un ieturētu nopietnību ar pusmilitāru, kareivīgu un brīžiem uzsvērti rosīgu darbošanās garu organizatoriskajā dzīvē. Paļaujoties uz šo līdzšinējā aktīvā nacionālisma dažādo organizatorisko koncepciju savienošanu, NAK varbūt arī cerēja kļūt par lielāko un spēcīgāko organizāciju, taču neradot kaut kādu vienotu pamatu un nepaceļot savu kompilāciju jaunā kvalitātē, pašas organizācijas pastāvēšanā tā palika kā pretruna un duālisms.

Grūti pateikt, cik liela nozīme bija neizteiksmīgajiem Saeimas vēlēšanu rezultātiem³⁷⁰, bet tieši 1931. gada beigās NAK pastāvēšanā iezīmējās noteikts pavērsiens, ienesot tā nostājā acīmredzamu apņēmību : “Gulēts ir diezgan. 1932. gadam ir jābūt mūsu cīņas gadam!”³⁷¹ Izsūtot nodaļām NAK Centra valdes paskaidrojumu par ilgu laiku vērojamās “ārējās pasivitātes” iemesliem, apņēmību apstiprināja radikālā iekšējās dzīves pārkārtošana, cita starpā, pieņemot lēmumu par visu “noziedzīgi pasīvo” nodaļu slēgšanu (ārpus šī saraksta tika atstātas tikai 12 nodaļas) un mēģinot vēl vairāk izcelt stingras centralizācijas principu organizācijas dzīvē³⁷². Kādu brīdi šķita, ka uzņemtajam kursam tā vai citādi izdosies NAK pastāvēšanai piešķirt jaunu saturu, taču, acīmredzot, līdzšinējās prakses pieradums izrādījās tik spēcīgs, ka gaidītās skaidrības vietā uzsāktie pārkārtojumi atnesa galēju nekonsekvenci un nenoteiktību. Vēl 1932. gada sākumā uzstājoties pret jebkādam “demokrātijas” atliekām iekšējā kluba dzīvē³⁷³, jau 8. jūlijā izskanēja Centrālās valdes paziņojums par Virsvadoņa funkciju uzņemšanos, konstatējot “nepieredzētu psihisku un materiālu krīzi”, kuras pamatā ir gandrīz visu bijušo Virsvadoņu un to vietnieku “varas kāres” un personības aizēnotais praktiskais darbs³⁷⁴. Tikpat nekonsekventi izrādījās gan NAK kluba lēmumi par pasīvāko nodaļu tālāko likteni, sākotnēji viennozīmīgo paziņojumu par to slēgšanu marta beigās

papildinot ar spriedumu slēgto nodaļu vietā dibināt vecākai paaudzei un mērenākiem pilsoņiem piemērotākos “Valdemāriešu cilts” Lāčplēša dzimtas novadus³⁷⁵, gan deklarācijas centra un nodaļu attiecībās, vēl janvārī ar nodaļu pakļaušanu tieši Centrālai valdei nepārprotami nostiprinot centra varu³⁷⁶, bet jau martā samazinot centra biedru sastāvu un paziņojot par visas NAK pastāvēšanas pārvešanu uz laukiem un provinci³⁷⁷. Visai šai nenoteiktībai un pretrunām organizācijas iekšējā dzīvē pievienojās vēl kāds, ar organizācijas centieniem tieši nesaistīts, bet varbūt pat nopietnākais apstāklis – jaunu, daudz konsekvētāku un savās pretenzijās un centienos arī pārliecinošāku organizāciju rašanās, kuru nodomi, tāpat kā iespējas vienā vai otrā virzienā bija acīmredzami jaunā kvalitātē, lai to salīdzinājums ar NAK neliktu ilgi šaubīties par izvēli. Ar 1932. gadu aktīvā nacionālisma pastāvēšanā bija sācies jauns laikmets, kurā NAK ar savu nenoteiktību izrādījās vecās aktīvā nacionālisma tradīcijas reliktis, un kaut arī turpinot savu pastāvēšanu, praksē tam vairs bija tikai otrā plāna organizācijas nozīme.

2.4. Jauns uzplaukums. 1932. – 1934. Aktīvais nacionālisms ir miris! Lai dzīvo aktīvais nacionālisms!

Savas pastāvēšanas desmito gadu aktīvais nacionālisms sagaidīja acīmredzamas idejiskas un organizatoriskas depresijas stāvoklī. Kaut gan ar tā vārdu vēl joprojām sevi identificēja vairāk nekā desmit dažādas partijas un biedrības, praksē par šo organizāciju pastāvēšanu vien atgādināja labākajā gadījumā kāda konference, pašslavinoša brošūra (NAK) vai mantu loterija (Imantas Apvienība), bet sliktākajā – vairs tikai ieraksts Iekšlietu ministrijas vai Apgabaltiesas reģistros (LJI, VS). Aktīvais nacionālisms bija zaudējis savu ietekmi un nozīmi Latvijas sabiedriski politiskajos procesos un, kas bija vēl būtiskāk, tā eksistējošajā dzīves veidā arī nekas neliecināja par varbūtēju pacēlumu un atdzimšanu. Tāpēc strāvojuma iekšējās attīstības kontekstā tik

pārsteidzoša un neizskaidrojama izskatījās uzreiz četrus, savos principos un centienos visai atšķirīgu organizāciju parādīšanās 1932. gadā, kas ievadīja vairākos aspektos principiāli jaunu un tieši savās pretenzijās, varbūt, arī nopietnāko posmu aktīvā nacionālisma attīstībā.

Raksturojot uzreiz četrus jaunu organizāciju parādīšanos 1932. gadā, būtiskākais un reizē arī sarežģītākais bija apstākļi, ka to rašanos nevarēja izprast ne tikai paša aktīvā nacionālisma pastāvēšanas kontekstā, bet arī vispār izskaidrot ar kaut kādu vienu un kopēju cēloni. Šajā nozīmē gandrīz vienlaicīgā organizāciju dibināšana, kaut arī bija acīmredzami likumsakarīga un saistāma ar noteiktiem 1930. gadu sākuma vispārējiem procesiem³⁷⁸, izskatījās pēc sakrītības un lika runāt par ļoti plašu un katrā atsevišķā gadījumā atšķirīgu šīs vispārējās situācijas apstākļu un nosacījumu kontekstu. Hronoloģiski pirmā no jaunajām organizācijām sevi pieteica ar 1932. gada 19. janvāra Rīgas apgabaltiesas lēmumu reģistrētā **Biedrība Latviešu Tautas Apvienība "Ugunskrusts"**. Jau no biedrības dibināšanas brīža visi pārsapņemas un vēlākie atskati uz Apvienības pirmsākumiem bija vienprātīgi, ka tās dibināšanai bija senāka priekšvēsture, tomēr ieskatos par tās konkrēto izcelsmi valdīja tikpat acīmredzama daudzveidība un pretrunīgums³⁷⁹. Dažādo spriedumu un minējumu par Apvienības izcelsmi galvenais saturs, kaut arī nosacīti, tomēr pietiekami precīzi un koncentrēti bija apzīmēti un atspoguļojās 24. janvāra Rīgas Latviešu biedrībā "dažu desmitu latviešu" noturētajā dibināšanas sapulcē³⁸⁰ ievēlētās Centra valdes sastāvā, kurā, līdzās citiem, lielāku uzmanību piesaistīja trīs vārdi : viens no savulaik rosīgākajiem LNJS Valdes locekļiem un laikraksta "Latvis" līdzstrādnieks un 1931. gadā arī atbildīgais redaktors F.Krusa, bijušais Latvijas Sargu ideologs un laikraksta "Latvis" līdzstrādnieks O. Freivalds un, visbeidzot, viens no Sporta un morāli-fiziskās audzināšanas biedrības Tēvijas Sargi līderiem un vēl nesen arī Nacionālās apvienības akadēmiskās sekcijas vadītājs G.Celmiņš. Šo, tikai trīs, bet vairāk pazīstamo Valdes locekļu līdzšinējās sabiedriskās darbības uzskaitījuma izcēlās kopsakarības bija pietiekami

izteiktas, lai tajās varētu saskatīt pamatu noteiktiem spriedumiem. No vienas puses, acīmredzama bija kaut arī pietiekami senā un fragmentārā, bet nenoliedzamā organizatoriskā saikne, kas jaunās biedrības dibināšanu ļāva skatīt kā bijušo savulaik Nacionalā Kluba organizatoriskai tradīcijai tuvu tautiešu un Tēvijas Sargu apvienību un tieši tādā kontekstā organizācijas parādīšanos pieteica tās dibinātāju aprindām tuvu stāvošais akadēmiskās dzīves izdevums "Universitas"³⁸¹. Sava taisnība šajā spriedumā, protams, bija, taču ievērojot jau pieminēto fragmentārismu un 1932. gada konkrētās situācijas nosacījumus, minētajā organizatoriskajā saiknē bija grūti atrast kādu patiešām būtisku motīvu un pamatojumu organizācijas dibināšanai, un visdrīzāk tā bija sabiedriskās dzīves rosīgāko aprindu līdzdalības neizbēgama un, šajā gadījumā, tikai objektīva likumsakarība, nevis apzināti tradīcijas turpināšanas centieni. Daudz nopietnāks pamats organizācijas dibināšanu bija skatīt saistībā ar nacionāli noskaņotās akadēmiskās jaunatnes aprindām, kuras vienā vai otrā veidā vienoja tuvība A.Berga vadītās Nacionālās apvienības politikai³⁸². Te vislielākā nozīme, acīmredzot, bija 1931. gada principiālajam pavērsienam Nacionālās apvienības pastāvēšanā, kad šī savulaik reģistrētā biedrība beidzot oficiāli noformējās kā politiska partija, bet gada beigās piedzīvoja sāpīgu un varbūt pat ne tik daudz skaitliskā izteiksmē izsakāmu, cik morālās kategorijās smagu triecienu 4.Saeimas vēlēšanās³⁸³. Tiesa, konkrētajos apstākļos krasā vēlēšanu novēršanās no A.Berga partijas drīzāk bija ne tik daudz vispārēju idejisku un politisku nosacījumu, cik aktuālās situācijas politisko asociāciju diktēts solis³⁸⁴, taču tas nekādi nemainīja notikušo un lika rīkoties. Tik tālu ar Nacionālās apvienības vārdu saistīto aprindu interese un motivācija jaunas organizācijas dibināšanā likās skaidra un saprotama. Palika cits, vēl būtiskāks un varbūt pat galvenais jautājums : tieši kuru Nacionālās apvienības aprindu griba bija noteicošā LTApvienības pieteikumā vai vēl tiešākā formulējumā cik organizācijas nomināli pirmās personas bija tās faktiskie un reālie dibinātāji un vadītāji. Pašas organizācijas un tās biedru nostādnēs organizācijas ierosme un noteicošais vārds

tās pastāvēšanā tika viennozīmīgi pierakstīts tās vadoņiem, apzīmējot viņos Nacionālās apvienības tuvākā vai tālākā paspārnē darbojošās jaunatnes aprindas³⁸⁵, kuras Saeimas vēlēšanu rezultātu izsauktās vilšanās ietekmē bija nonākušas pie nepieciešamības dibināt patstāvīgu organizāciju. Jaunās organizācijas parādīšanās šajā kontekstā tika skatīts kā pilnīgi atklāts no kaut kādām slēptām politiskām ietekmēm brīvs solis, kurā Nacionālās apvienības vārds uzstājās ne vairāk kā organizatorisks faktors. Varbūt tā patiešām arī bija visa patiesība, tomēr ņemot vērā pašas Nacionālās apvienības stāvokli pēcvēlēšanu kontekstā, nebūtu grūti pieļaut, ka, pieņemot politiskās partijas statusu, Nacionālā apvienība, līdzīgi citu partiju praksei, bija ieinteresēta radīt jaunu organizāciju, kas būtu ne tikai nepartejiska, ļaujot apvienot ārpus partijas ietvaram stāvošo jaunatni, bet tajā pat laikā, pateicoties savam raksturam, īstenotu arī daudz krasāku un radikālāku politiku, kas līdzās tīri organizatoriskiem mērķiem ar savu uzstāšanos it kā mīkstinātu partijas nostāju un tādējādi sagatavotu sabiedrisko domu partijas sekmīgākai darbībai. Šajā gadījumā jaunajai organizācijai bija jāklūst par savdabīgu nacionālo "siseņu" organizāciju, demonstrējot, pie tam, patstāvību un neatkarību. Tiesa, tas ir ne vairāk kā pieļāvums, lai gan ir skaidrs, ka partijas loma LTA Ugunskrusts dibināšanā neaprobežojās tikai ar pirmo valdes sēžu mītnes vietu un aiz jaunās organizācijas ārējās patstāvības un neatkarības slēpās plašākas politiskās intereses. Visvairāk uzmanīgu šajā sakarā darīja acīmredzamā neatbilstība starp jaunās organizācijas dibināšanā ietverto kaut arī netiešo Nacionālās apvienības noliegumu un tajā pat laikā vismaz sākotnēji vēl arvien ciešās personiskās saiknes abu organizāciju pirmajās rindās³⁸⁶. Šim pieļāvumam par labu runāja arī vēlākās un, acīmredzot, ne pavisam bez pamata laikrakstos izskanējušās norādes, ka G.Celmiņš Apvienības priekšgalā ir tikai pagaidām³⁸⁷. Minētie apsvērumi lika domāt, ka Nacionālās apvienības politiskā aizmugure, kaut arī nepārspīlējot tās nozīmi, tomēr bija tas apstāklis, ko LTA pieteikumā un pirmsākumos nevarēja izlaist vai atstāt neievērotu.

Atšķirībā no vairākuma organizāciju vispārpieņemtās prakses, Latviešu Tautas apvienības dibināšanai nesevoja skaļi pašapliecināšanās demonstrējumi un līdz pat 1932. gada augusta beigām tās pastāvēšanu raksturoja gandrīz tikai organizatoriska un uz ārieni maz vērsta darbība. Sākotnējā atturība it kā vēlreiz pasvītēja LTA Ugunskrusts centienu nopietnību, un biedrības iekšējā dzīvē visuzkrītošākais tā apliecinājums šajā laikā bija biežās un regulārās Valdes sēdes. Ne mazāk izteiksmīgi izskatījās arī ieraksti Valdes sēžu protokolu grāmatā, kuros vēl pirmajām sēdēm raksturīgo atklātumu apskatīto jautājumu saturā sākot jau ar 26. februāra Valdes sēdi arvien biežāk nomainīja standartformulējums : “Pārrunā tekošas lietas”³⁸⁸ –, kas lika domāt par noteiktiem zemtekstiem organizācijas pastāvēšanā un centienos. Starp biedrības pirmo pastāvēšanas mēnešu dažādajiem aspektiem viens no tiem, kas pelnīja ievērību, bija principiāli jauns akcents varas iestāžu nostājā un vismaz formāli arī attieksmē pret aktīvo nacionālismu, ko praktiski, dotajā gadījumā, apzīmēja Rīgas pilsētas domes piešķirtais finansiālais pabalsts un pilsētas valdes atļauja iekārtot Ugunskrusta vasaras nometni Babītes virsmežniecībā³⁸⁹. Abus šos lēmumus diez vai varēja uzskatīt par kaut kādas īpašas simpātijas apliecinājumiem³⁹⁰, taču jau kā tādi vien tie acīmredzami atšķīrās no 1920. gadu vidū gandrīz viennozīmīgā varas institūtu demonstrētā nolieguma. Vienlaikus, nevar neatzīmēt arī divus apstākļus, kas raksturoja zināmus organizācijas iekšējās attīstības procesus un tendences. Vispirms, tas bija jau iepriekš iztirzātās Nacionālās apvienības lomas un ietekmes kontekstā noteiktas pārdomas un minējumus rosinošais vēl nesenā biedra dibinātāja F.Krusas paziņojums jūnija sākumā par izstāšanos no Valdes un organizācijas³⁹¹. Otrs un daudz būtiskāks apstāklis bija pakāpeniskā biedrības priekšnieka ietekmes un lomas pieauguma tendence, ko vainagoja 5. augusta sēdē Valdes piešķirtās pilnvaras priekšniekam “iecelt visas amatpersonas, kas nav minētas statūtos”³⁹². Iespējams, šajos faktos nebija nekādas kopsakarības, taču ievērojot F.Krusas izteikto uzticību A.Berga Nacionālās apvienības politiskajiem principiem, tos

varēja uzņemt kā norādi uz plaisu sākotnējā uzskatu un centienu tuvībā un ja organizācijas pirmsākumos bija kāds mājien uz tās saikni ar Nacionālo apvienību, tad notikušais visdrīzāk nozīmēja G.Celmiņa apņēmību atbrīvoties no tās, piesakot pretenzijas uz patstāvību un neatkarību³⁹³.

Praktisks un vispārējs pacēlums LTA Ugunskrusts pastāvēšanā sākās tikai 1932. gada otrajā pusē, kad pēc ieilgušā iekšējās sagatavošanās posma un vasaras nometnes organizācija beidzot uzsāka reālu darbību un pieteica sevi plašākām sabiedrības aprindām. Visvairāk tas bija attiecināms uz biedrības oficiāla parādīšanos, kura pirmais numurs iznāca 21. augustā. LTA Ugunskrusts tāda pat nosaukuma izdotais laikraksts jau uzreiz izcēlās ar savu gatavo spriedumu galējību un kategoriskumu, kas nekavējoties izsauca varas iestāžu reakciju un ar Rīgas apgabaltiesas 14. septembra lēmumu tika apķīlāti pirmie četri laikraksta numuri. Šajā pat laikā Apvienība uzņēma kursu uz savas darbības paplašināšanu, 28. septembra Valdes sēdē kā atsevišķu punktu apspriežot organizācijas amatpersonu izbraukumus “uz provinci nodaļu un atbalsta punktu dibināšanai”³⁹⁴ un gada beigās jau sevi pieteica pirmās trīs Apvienības nodaļas (interesanti, ka lēmums par Apvienības Rīgas nodaļas dibināšanu tika pieņemts tikai 1933. gada sākumā). Šajā laikā bija noformējušies arī organizācijas militāro centienu pamatprincipi, kuriem tika pievērsta liela uzmanība³⁹⁵, taču atklātībā tie palika maz zināmi. Tomēr par nopietnāko Apvienības uzstāšanos 1932. gadā kļuva piedalīšanās LU Studentu padomes vēlēšanās decembrī, deklarējot, ka šajās vēlēšanās Apvienība izvirza savu kandidātu sarakstu “nevis lai piedalītos līdzšinējo grupu andelē un savstarpējā apkarošanā, bet gan lai andeli un savstarpējo apkarošanos paralizētu”³⁹⁶. Piešķirot vēlēšanu rezultātiem lielu nozīmi un izvēršot rosīgu darbību, Apvienības saraksts starp 24 kandidātu sarakstiem savāca 113 balsis, iegūstot vienu vietu padomē.

1933. gada sākumā LTA Ugunskrusts darbība būtībā turpināja jau iepriekšējā gadā iezīmētās tendences. Skaļu un rosīgu darbību izvērša

Apvienības vienīgais pārstāvis Studentu padomē, jau sākumā paziņojot par nostāšanos opozīcijā pret padomes vadību, kurā ir nacionālo minoritāšu pārstāvji³⁹⁷ un 23. februāra plenārsēdē nākot ar iesniegumu, kurā tika pieprasīts griezties pie Universitātes padomes ar lūgumu nodibināt pie Latvijas Universitātes katedru ebreju “pasaules valdniecības centienu un brīvmūrniecības jautājumu noskaidrošanai”³⁹⁸. Taču lielāku uzmanību piesaistīja Apvienības laikrakstā arvien pieaugošā (un valdošajām aprindām arvien nepatīkamākā) pastāvošās politiskās iekārtas kritika un demonstratīvās varas pretenzijas, kas savu kulmināciju sasniedza 12. marta numurā publicētajā rakstā “Kaķu lāsti”³⁹⁹. Šis raksts – zīmējot it kā nākotnes, bet savās detaļās ļoti konkrētas nākotnes ainu – runāja par laiku, kad Ugunskrusta biedri “pelēkos kreklos, slēgtā ierindā, puslokā apņems tautas namu no Tērbatas un Bruņnieku ielām” un skanot apvienoto pūtēju orķestru spēlētai melodijai un “nepārredzamām latviešu strādnieku masām gaviļējot”, bijušajā (nu jau bijušajā!) tautas nama tornī “stalti uzvīsies Ugunskrusta cīņas karogs”. Nav brīnums, ka šis raksts izsauca krasu reakciju, un Saeimas kreiso sociāldemokrātu frakcija nekavējoties nāca ar priekšlikumu “slēgt visas Latvijas demokrātijai naidīgās fašistu organizācijas”, ko “liktenīgā Saeimas sēde” 17. martā ar balsu vairākumu arī pieņēma⁴⁰⁰. Tūlīt pēc tam tika apķīlāts Apvienības oficioza 19. marta numurs, kas ziņoja par kratīšanām Apvienības mītnē, un apturēta laikraksta izdošana. Visbeidzot, ar zināmu vilcināšanos ar Rīgas apgabaltiesas 12. aprīļa lēmumu tika slēgta arī pati organizācija, tādējādi noraujot Apvienības literāro iedomu uzvikto karogu no tautas nama.

Pavisam citu apstākļu un nosacījumu kontekstā bija skatāma **Apvienotās Latvijas Nacionālistu partijas (ALNSP)** dibināšana, kuras statūtus Iekšlietu ministrija reģistrēja 1932. gada 14. jūlijā. Par partijas vadītāju 9. augusta Valdes sēdē tika ievēlēts tās nenoliedzamais dibināšanas iedvesmotājs un iniciators J.Štelmahers – savulaik viens no LNJS dibinātājiem un vadītājiem, kura vārds pēc ilgāka laika Latvijas politiskajā dzīvē atkal bija atrodamas starp

Kristīgās apvienības izvirzītajiem kandidātiem 1931. gada Rīgas domes vēlēšanām⁴⁰¹. Kā KNS Centra valdes loceklis un priekšvēlēšanu laikā tās uzskatus pārstāvošā laikraksta "Dzintarzeme" izdevējs un atbildīgais redaktors J.Štelmahers savienībā nenoliedzami bija sasniedzis zināmu stāvokli, tomēr jau iepriekš bija skaidrs, ka šī stāvokļa formālais statuss ir daudz lielāks par tā praktisko saturu, un kaut arī Savienībai kopumā vēlēšanu rezultāti varbūt nebija slikti, līdzās tādiem uzvārdiem kā G.Reinhardt, K.Beldavs un T.Sanders J.Štelmahera politiskās izredzes, protams, nebija un arī nevarēja būt lielas. Šajā brīdī, kad savu nerealizēto politisko ambīciju apmierināšanai J.Štelmahera dibinātāja un vadoņa gars meklēja savu piepildījumu, bet visu lielāko laikrakstu ārzemju ziņu uzmanības centrā bija Ā.Hitlera vadītās VNSS partijas panākumi Vācijā, J.Štelmahera pievēršanās nacionālsociālisma idejām un jaunas organizācijas dibināšana nebūt nelikās kaut kas pārsteidzošs vai pilnīgi negaidīts. Patiesībā, Vācijas notikumu ierosināta, no ideju un teorētisko nostādņu aspekta nacionālsociālisma lielāka vai mazāka izplatība 1930. gadu Eiropā bija saprotama un šajā nozīmē arī ALNS partijas parādīšanās Latvijā izskatījās kā visnotaļ dabīga un objektīva sava laika noteikta likumsakarība, aiz kuras, ja arī slēpās ārējas ietekmes, tad visdrīzāk nekas vairāk par varbūt kādu ievestu propagandas izdevumu vai Vācijas apceļojuma iespaidiem. Taču nacionālsociālisms bija ne tikai ideoloģija un pat kā ideoloģija tas bija kaut kas vairāk nekā vienkāršs ideju un uzskatu kopums : uzsverot vēsturiski noteikto nacionālās izredzētības ideju, nacionālsociālisma idejas tā vai citādi, bet neizbēgami nesa sev līdz noteikta – nacionāla un valstiska – impērisma pieskaņu, ko vēl jo nopietnāku padarīja neslēptais politiskais atbalsts. Tāpēc, lai kādi un cik saprotami arī nebūtu nacionālsociālisma izplatības dažādie motīvi un intereses Eiropā, nevarēja aizmirst, ka savā būtībā tas tomēr ir un paliek importa produkts, aiz kura stāv lielas un revanšu alkstošas valsts intereses. Tas arī lika uzlūkot partiju kā kādas svešas gribas nesēju un meklēt svešu roku tās centienos.

Atšķirībā no Ugunskrusta, J.Štelmahera vadītā ALNS partija savā darbībā bija acīmredzami vērsta uz ārieni, jau pirmajā Valdes sēdē pieņemot lēmumu sarīkot tautas sapulci, kurā “deklarēt partijas programmu” un tūlīt arī atbalstot ierosinājumu visu valstī notiekošo nebūšanu atklāšanai izdot partijas laikrakstu⁴⁰². Partijas tieksmi pēc skaļām deklarācijām vēl izteiksmīgāk raksturoja Centra valdes otrajā sēdē apspriestais J.Štelmahera priekšlikums “nodibināt internacionālu pretžīdu kustību” un lēmums uzaicināt “visas valstis” nodibināt šādu organizāciju⁴⁰³. To, ka tik visaptveroši partijas nodomi nebija tikai šauru vadības aprindu apspriešanas priekšmets apliecināja partijas oficioza “Nacionālsocialists” pirmajā numurā iztirzātā iecerētās starptautiskās organizācijas izvērstā programa, paredzot, ka tā būs “federācija, kura dibinās uz atsevišķiem principiem, paturot katrā valstī īpatnēju darbības un mērķu brīvību”⁴⁰⁴. Laikam gan vienīgais šī un citu līdzīgu paziņojumu parādīšanās izskaidrojums bija partijas vēlme piesaistīt sev plašāku aprindu ievērību, taču praksē jau gandrīz uzreiz sevi pieteica sabiedrības noraidošā nostāja. Nesamērīgās ambīcijas un pašslavināšanās apvienojumā ar teorētiskām abstrakcijām un neveikliem mēģinājumiem latviskot āriešu ideju jau no partijas parādīšanās sabiedrībā izsauca skeptiski kritisku attieksmi, kas drīz vien pārauga atklātā ironijā, tāpēc partijas necīlie organizatoriskie sasniegumi bija visnotaļ likumsakarīgi. Tāpat kā Ugunskrustam, arī partijai par galveno darbības pieteikumu 1932. gadā kļuva piedalīšanās LU Studentu padomes vēlēšanās, ko partijas oficiozs apzīmēja par nacionālsociālistu pirmo cīņu⁴⁰⁵, tiesa, jau iepriekš visai atturīgi izsakoties par savas uzstāšanās sekmēm un mērķiem un runājot par zināmu, kaut arī nelielu piekritēju skaitu, kas studējošās jaunatnes vidū varētu kļūt par pirmo kodolu idejas tālākai izplatīšanai⁴⁰⁶. Vēlēšanu rezultāti apstiprināja partijas pretenziju piesardzību, un saņemot tikai 40 balsis (gandrīz 3 reiz mazāk par Tautas Apvienību) un neiegūstot nevienu vietu padomē, partija aprobežojās ar aicinājumu visiem studentiem piekritējiem sanākt uz partijas akadēmiskā sekcijas dibināšanu⁴⁰⁷.

1933. gads partijas dzīvē sākās ar savas lomas un nozīmes palielināšanas centieniem. Vispirms, tas izpaudās mēģinājumā vēlreiz atdzīvināt jau savulaik proponētās **Biedrības “Aktīvie Latvju Tautas Sargi”** darbību. Pirmo reiz šīs biedrības dibināšana tika pieminēta jau 1932. gada oktobrī, runājot par aktīvās latvju jaunatnes nepieciešamību apvienoties kopējā lielā organizācijā ar aktīvu politisku partiju aizmugurē⁴⁰⁸. Kā varēja noprast, neko vairāk par šo labo nodomu deklarāciju biedrības dibinātāji nebija spējuši uzrādīt, tāpēc 1933. gada janvārī, deklarējot, ka ir pienācis pēdējais laiks, atkal bija lasāms aicinājums jaunatnei, tautas ideālisma glabātājam uzsākt atklātu cīņu par savām tiesībām, taču šoreiz jau piesakot jauno organizāciju kā nacionālsociālistiskās latvju jaunatnes sporta-kulturālo un aktīvi sabiedrisko vienību⁴⁰⁹. Otrs solis drīzāk bija skatāms kā partijas iekšējās pašapliecināšanās izpausme, 19. janvāra ārkārtas pilnsapulcē ar iekšējās disciplīnas nostiprināšanu pamatotu priekšlikumu ievēlēt “vienu saimnieku, vadoni-diktatoru” partijas priekšnieku J.Štelmaheru vienbalsīgi ievēlot par Apvienotās Latvijas Nacionālsociālistiskās kustības diktatoru ar neaprobežotām pilnvarām⁴¹⁰. Par vēl vienu, bet būtisku stimulu partijas rosībai neapšaubāmi kļuva Ā. Hitlera iecelšana kanclera amatā, sakarā ar ko partija nosūtīja “neviltota prieka” apsveikumu⁴¹¹ un cenšoties savā oficiozā pievērst pastiprinātu uzmanību savas attieksmes noskaidrošanai pret vācu nacionālsociālismu un vietējo vāciešu sabiedrību. Lai gan partijas uzstāšanās 1933. gadā kļuva arvien pašpārliecinātāka, gan savās deklarācijās, gan praktiskajos centienos tā, salīdzinājumā ar G.Celmiņa vadīto Apvienību, tomēr ieturēja visai mērenu kursu, tāpēc 17. marta Saeimas balsojums par fašistisko organizāciju slēgšanu, līdzās LTA Ugunskrusts un Lāčplēša ordeņa kavalieru un brīvības cīnītāju biedrībai **Legions**⁴¹² kā pirmo minot tieši ALNS partiju, partijas oficiozā tika novērtēts kā “nedzirdēts savtīgs terors demokrātijas “glābšanas vārdā””⁴¹³, un attiecībā uz partiju tas patiešām drīzāk izskatījās kā kolektīvās atbildības piemērots lēmums.

Abas pārējās 1932. gadā dibinātās organizācijas savās pretenzijās un centienos izrādījās daudz ierobežotākas un lielā mērā arī pati to pastāvēšana plašākai sabiedrībai palika nepamanīta. Savā ziņā bija simboliski, ka visneizteismīgākā un necilākā no jaunajām organizācijām izrādījās **Biedrība “Nacionālie Aktīvistī”**, kuras pastāvēšana tikai vēlreiz apliecināja līdzšinējā aktīvā nacionālisma tradīcijas norietu. Patiesībā 1932. gada 15. martā reģistrētās biedrības liktenis jau bija skaidrs tās parādīšanās brīdī, kad līdzās acīmredzamiem statistiem starp biedrības dibinātājiem bija atrodami uzreiz vairāki “profesionālie biedri” : NAK Zemgales apgabala inspektors Genādijs Krauksts, nesen dibinātās LTA “Ugunskrusts” biedrs Arvīds Raudiņš⁴¹⁴ un, visbeidzot, kopš zināma laika visai rosīgais vairāku organizāciju vadošā sastāva loceklis Ervīns Akermanis⁴¹⁵. Šajā situācijā pat neskatoties uz pārējā biedru daļā, kā likās, tomēr valdošo ideālismu, noteicošais izrādījās tas, ka vairākiem biedrības dibinātājiem Nacionālie Aktīvistī bija tikai vēl viena savu organizatorisko spēju pārbaude un viņi bija gatavi atrasties biedrības valdes krēslos vien tik ilgi, cik tas apmierināja viņu intereses un ambīcijas. Ievērojot šo biedrības pamatos ielikto motivāciju, nav brīnums, ja biedrībai nebija ne sava preses orgāna, ne nodaļu un Centra valde gada laikā ne tikai pilnībā bija mainījusi sastāvu, bet piecas reizes arī savu mītnes vietu. Dibināti bez idejas un nopietnas gribas, Nacionālie Aktīvistī jau to pirmssākumos bija nolemti vienkāršai eksistencei un 1933. gada 17. oktobra Rīgas apgabaltiesas lēmums par biedrības slēgšanu, iespējams, bija labākais šīs organizācijas pastāvēšanas noslēgums.

Ne tik viennozīmīgi, kaut arī savā ziņā visai līdzīgi bija ceturtais un pēdējās 1932. gadā dibinātās organizācijas – 6. septembrī reģistrētās **“Tēvijas Sargu” biedrības** – pastāvēšanā ieliktie motīvi un mērķi. Jau no dibināšanas lielāko ievērību piesaistīja divi galvenie biedrības pastāvēšanas aspekti – salīdzinoši lielais uzsvars uz biedrības finansiālo jautājumu risināšanu un tajā pat laikā pietiekami nopietnie teorētisko uzskatu deklarēšanas centieni. Līdzekļu

iegūšanai biedrība jau otrajā valdes sēdē pieņēma lēmumu sarīkot koncertu, bet 1933. gada martā iespējami rosīgākas darbības attīstībai nolēma lūgt atļauju mantu loterijas sarīkošanai, paredzot, kas ir interesanti, pusi no loterijas atlikuma trūcīgo biedru pabalstam, kamēr biedrības bibliotēkas un karoga iegādei tika atvēlētas atlikusī puse no atlikuma (pa ¼ katram mērķim). Atzīstot, ka visumā loterija organizēta labi, varas iestādes tomēr atzīmēja, ka izlozēto mantu vērtība ir uzrādīta lielāka par patieso. Aizdomas par varbūtēju krāpšanu izsauca arī 1933. gada vasarā biedrības rīkotā ziedojumu un sava mēnešraksta abonētu vākšana, pieļaujot, ka biedrība varētu būt izmantojusi sava nosaukuma līdzību ar sabiedrībā plašāk pazīstamo Sporta un morāli-fiziskās audzināšanas biedrību “Tēvijas Sargs”, tomēr biedrība tika attaisnota. Šis izteiktais biedrības finansiālās pastāvēšanas aspekts un atsevišķas iezīmes tā risināšanā it kā liecināja un deva iemeslu domāt par materiālisma prioritāti biedrības centienos, tomēr lielā uzmanība biedrības uzskatu propagandai tajā pat laikā lika domāt pretējo. Jau 1932. gada novembrī iznāca biedrības vienreizējais propagandas izdevums “Tēvijas Sargi”, kas, kā izrietēja no ziņojuma Valdes sēdē, tika izsūtīts “mums simpatizējošiem latviešiem”. Gada beigās, apzīmējot turpmākās darbības galvenos virzienus, tika vēlreiz uzsvērta nepieciešamība izvest sistemātisku biedrības mērķu propagandu uz ārieni. Sākot ar 1933. gada februāri biedrības izdots vienreizējais izdevums kļūst par pietiekami regulāri iznākošu mēnešrakstu, taču, izceļoties ar vispārinātiem teorētiskiem spriedumiem, tā saturs, kas ir pārsteidzoši, tajā pat laikā, visai skopi runāja par organizācijas iekšējo dzīvi un praktisko darbību, kas, acīmredzot, liecināja par nopietnu organizatorisko centienu trūkumu un 1934. gadā tā apstāšanās kļuva par organizācijas pastāvēšanas noslēgumu.

1933. gada sākums Eiropas politiskajos procesos apzīmēja būtisku pavērsienu, kas visvairāk bija saistīts ar nacionālsociālistu valdības nākšanu pie varas Vācijā. Šī notikuma kontekstā pieauga ne tikai bažas par iespējamo

Vācijas jaunās valdības kursu un Eiropas drošību, bet arī strauji saasinājās citu valstu iekšpolitiskā situācija (martā Dolfusa jaunā valdība Austrijā) un sabiedrības noskaņojumu polarizācija. Arī Latvijā, neskatoties uz 4.Saeimai šķietami raksturīgo valdību stabilitāti, līdz ar arvien pieaugošo parlamenta prestiža kritumu⁴¹⁶ sākās acīmredzama politiskās situācijas saasināšanās, ko pēc asās baltvāciešu sagaidīšanas pēc Reihstāga vēlēšanām turpināja arvien biežāk skanošā prasība par galēji kreiso politiķu izolēšanu parlamentā. Gada beigās pastāvošās parlamentārās demokrātijas krīze jau kļuva par nenoliedzamu un pašu parlamenta deputātu atklāti atzītu faktu, piesakot sevi ar Zemnieku savienības iesniegto Satversmes reformas likumprojektu un skaļo Strādnieku un zemnieku frakcijas deputātu arestu tieši Saeimas namā 21. novembra sēdē. Latvijas parlamentārai demokrātijai bija sācies pēdējais cēliens, kas noslēdzās ar 1934. gada 15. maiju.

No abām 1933. gada martā apturētajām aktīvā nacionālisma organizācijām vairāk pārsteigta un nesagatavota iespējamai organizācijas slēgšanai izrādījās J.Štelmahera partija, kas, kaut arī nesamierinoties ar varas institūtu lēmumu un turpinot savu uzskatu paušanu, līdz pat septembrim palika bez noteiktas organizātoriskas vienības. Tiesa, kā varēja noprast, slēgtās partijas vadītāji šajā laikā bija vismaz gatavojušies jaunas organizācijas dibināšanai, izstrādājot “Aktīvo Latvju Nacionālsociālistu Tautas Apvienības” programmu, tomēr kaut kādu apsvērumu vai iemeslu dēļ iecerētās apvienības dibināšana nebija notikusi. Tikai septembrī slēgtās partijas idejisko kursu turpinošajā laikrakstā “Zilais Ērglis” beidzot parādījās aicinājums atkal stāties aktīvo latvju nacionālsociālistu rindās un 20. septembrī notika **Aktīvās Latvijas Atjaunošanas kustības “Zilais Ērglis”** dibināšanas sapulce. Salīdzinot ar iepriekšējo laiku, jauns organizācijas dzīvē bija rosīgā tautas sapulču organizēšana, pie kam kā interesantu epizodi šajā sakarā varēja atzīmēt Kustības neatlaidību pēc divkārtēja aizlieguma novembrī tomēr sarīkojot tautas sapulci arī Rīgā. Sākot ar

oktobri Kustības Centra valdes prezidija sēžu dienaskārtībā parādījās tautas nobalsošanas ierosinājuma jautājums par Satversmes grozījumiem, novembra sākumā nolemjot “uzdot J.Štelmaheram lietu virzīt tālāk” bet jau mēneša beigās pieņemot lēmumu nodrukāt 50`000 uzsaukumus tautas nobalsošanas lietā. Lai arī cik nopietni neizskatītos šis Kustības nodoms, reāli un praktiski soļi tā īstenošanai acīmredzot izpalika un arī 1934. gada janvārī Valdes prezidija sēdes apspriešanās tas nebija pavirzījies tālāk par jau iepriekšējo uzdevumu lietu virzīt tālāk. Salīdzinājumā ar partiju, bija mainījusies arī Kustības apzīmētā vieta un attieksme pret citām aktīvā nacionālisma organizācijām, vairs neuzstājoties līdzšinējā zināmu organizatorisko centienu vienotāja lomā un asi vēršoties pret G.Celmiņa vadīto organizāciju. Lai arī visai uzkrītoša izskatījās J.Štelmahera izvērstā plašā propagandas kampaņa, tomēr Kustības biedru skaits un praktiskā darbība bija un palika ļoti ierobežota, tāpēc pilnīgi negaidīts marta beigās bija tās oficiozā publicētais lūgums atsaukties “labvēļus un patriotus”, lai aizņemtos Ls.10`000⁴¹⁷, kuri, kā liecināja 30. marta Valdes sēdes lēmums, bija nepieciešami “partijas vajadzībām uz 1 gadu vēlēšanas izdevumu segšanai”⁴¹⁸. Tādējādi, 1934. gada maija priekšvakarā partijas tuvākais un svarīgākais mērķis jau bija skaidri apzīmēts un ne jau šīs savulaik par demokrātijai bīstamu atzītās organizācijas dēļ palika nepiepildīts.

Atšķirībā no J.Štelmahera vadītās ALNS partijas, G.Celmiņa vadītās LTA Ugunskrusts reakcija uz valdības institūtu ierosināto organizācijas slēgšanu bija daudz noteiktāka un straujāka, jau marta beigās, tas ir, vēl pirms Apvienības slēgšanas 12. aprīlī, Valdes sēdē nolemjot izīrēt daļu no savām telpām Sporta un morāli-fiziskās audzināšanas biedrībai “Tēvijas Sargs”, bet ar 10. aprīļa sēdes lēmumu atdāvinot tai arī visu Galvenās nometnes inventāru un darbības izbeigšanas gadījumā paredzot tai par labu atteikties no telpu īres līguma. Tādējādi, kaut arī tieši neformulējot, Apvienība jau laikus bija sagatavojusi sev pagaidu organizatorisku formu iespējamās slēgšanas gadījumam un pēc 12. aprīļa “Tēvijas Sargs” arī pildīja šo lomu. Pārejas posms bija īss un tieši mēnesi

vēlāk – 12. maijā – ar Iekšlietu ministra lēmumu tika reģistrēta **LTA “Pērkoņkrusts”**⁴¹⁹, bet jau ne vairs biedrība, bet politiska organizācija. Jaunā Apvienība bija nepārprotams Ugunkrusta organizatorisks turpinājums, tāpēc nav brīnums, ja pašas Apvienības spriedumā ar 12. maiju bija sācies cīņas otrais posms.

Atšķirībā no iepriekšējā laika, Apvienības pastāvēšanā jau ar pirmsākumiem iezīmējās iekšējās dzīves stingrāka organizācija un uzsvērtā noslēgtība, pat attiecībā uz 17. maija dibināšanas sapulcē ievēlēto organizācijas vadību plašākas aprindas informējot tikai tik daudz, ka “oficiālos amatos ievēlēja tos, ko vajadzēja”. Par galveno un nozīmīgāko Apvienības darbības un centienu saturu kļuva savu uzskatu propaganda un vēl vairāk organizācijas ietekmes demonstrācijas, rīkojot tautas sapulces un nometnes un izdodot pat skaņu plati. Par nopietnu Apvienības uzskatu deklarāciju tribīni izvērtās savulaik ievēlētā LU Studentu padomes locekļa A. Riekstiņa uzstāšanās, kurš, turpinot jau Ugunkrusta laikā uzņemto kursu, 27. aprīļa sēdē ierosināja *numerus clausus* principa ieviešanu studentu uzņemšanā. Apvienības ietekmi un popularitāti akadēmiskās jaunatnes aprindās vēl vairāk stiprināja akadēmiskais izdevums “Universitas”, kas pauda un aizstāvēja Tautas Apvienībai tuvas nostādnes. Ievērojot šos nosacījumus, nav brīnums, ja savās otrajās Studentu padomes vēlēšanās 1933. gada decembrī Apvienība jau ieguva četras vietas. Par vēl vienu Apvienības cīņas lauku kļuva uzstāšanās pret nacionālo minoritāšu necienīgo un pat pretvalstisko darbību, kuras nopietnākās izpausmes bija saistītas ar Latgali. Vispirms sakarā ar Apvienības laikrakstā publicēto ziņu par kādas latvietes izvarošanu plašākas sabiedrības ievērību piesaistīja parādījušās baumas par 2. jūlijā – Donāta dienas baznīcas svētku dienā – Krāslavā it kā gaidāmo ebreju grautiņu (par šīm baumām 18. jūnijā ziņoja arī Apvienības ofīciosts), kas gan izrādījās tikai baumas, liekot preseī atzīt, ka svētki pagāja klusi. Lielāku un patiešām nopietnu ievērību Apvienība pievērsa vairāku poļu tautības amatvīru

Latgales pārpoļošanas centieniem, 1933. gada jūlijā un augustā savā oficiozā regulāri publicējot ziņas no “Ilūkstes frontes”⁴²⁰.

Apvienības skaļās, pietiekami plašu sabiedrības aprindu uzmanību piesaistošās un dažkārt vismaz ārēji arī iespaidīgās aktivitātes jau no tās dibināšanas brīža izsauca pastiprinātu citu politisko spēku un valsts institūtu uzmanību. 29. jūlijā notika kratīšanas Pērkoņkrusta vasaras mītnē Majoros un Apvienības priekšnieka G.Celmiņa dzīvoklī Rīgā, kurās tika izņemti dokumenti par organizācijas iekšējo militāro disciplīnu. Gandrīz uzreiz pēc dibināšanas Apvienības pastāvēšanas un darbības kritika sāka skanēt arī Saeimā, un jau 1. augustā parādījās ziņa par Iekšlietu ministrijas ierosināto organizācijas slēgšanu. Izrādot acīmredzamu vēlmi atbrīvoties no Apvienības, bet nespējot atrast nekādu konkrētu organizācijas slēgšanas pamatojumu, varas institūti dažādu apstākļu un tai skaitā arī savu neskaidro un pretrunīgo politisko interešu kontekstā ilgāku laiku atturējās no principiāla lēmuma pieņemšanas, aprobežojoties ar kritiku un draudiem, līdz beidzot 15. decembra Saeimas sēdē balsojot par sociāldemokrātu iesniegto lēmuma projektu, tika pieņemts lēmums par Apvienības slēgšanu kā Latvijas demokrātiskai republikai naidīgu. Galīgo lēmumu par LTA Pērkoņkrusts slēgšanu pieņēma Rīgas apgabaltiesa 1934. gada 30. janvārī, vienlaikus slēdzot arī ar Apvienības darbību cieši saistīto Sporta un morāli-fiziskās audzināšanas biedrību “Tēvijas Sargs”.

1933. gada beigās Zemnieku savienības izvirzītā Satversmes reformu projekta un arvien pieaugošā iekšpolitiskās situācijas saspīlējuma⁴²¹ kontekstā aktīvā nacionālisma lielākā un ietekmīgākā šī laika organizācija jau vairs bija ne vien demokrātiskās republikas drauds, bet arī noteikts un vērā ņemams idejisks konkurents, kura politiska iznīcināšana bija kļuvusi par noteiktu valdošo aprindu izjustu nepieciešamību⁴²². Ievērojot G.Celmiņa “cīņas biedru” apņēmību nepadoties, bijušo “pērkoņkrustiešu” un varas aprindu pretstats 1934. gada sākumā ieguva atklāti konfrontējošu raksturu un jautājums par organizācijas

slēgšanu vai darbības turpināšanu ieguva kaut kādu īpašu, gandrīz vai konceptuāla un racionāli neizskaidrojama principa nozīmi.

Daļa un, kā varēja noprast, vairāk mērēnākā bijušās Apvienības tautiešu daļa⁴²³ jau 1933. gada decembra vidū reģistrācijai iesniedza jaunas organizācijas statūtus, un ar Rīgas apgabaltiesas 1934. gada 9. janvāra lēmumu tika reģistrēta **Biedrība “Nacionālie Partizāņi”**. Tas, ka starp biedrības dibinātājiem bija A.Berga aprindām tuvu stāvošie A.Avots⁴²⁴, L.Breikšs un F.Krusa un vēl jo vairāk apstākļi, ka biedrības dibinātāju sanāksmē 26. janvārī pēdējais uzstājās ar ziņojumu par Nacionālās apvienības bez maksas biedrībai atvēlētajām telpām (ko biedrība arī pieņēma)⁴²⁵, lika domāt, ka jaunā biedrība savos centienos orientējās uz Nacionālai apvienībai tuvām nostādnēm un kursu. Par biedrības pretenzijām ļāva spriest pagaidu valdes pirmajā sēdē pieņemtais lēmums iespiest 600 biedru kartes un to, ka šīs pretenzijas nebija bez pamata, apliecināja šajā pat sēdē uzņemto vairāk nekā 30 jauno biedru saraksts⁴²⁶. Vienīgais, ar ko īsajā pastāvēšanas laikā biedrība pieteica sevi plašākām aprindām, bija visai krass darbības principu un mērķu izklāsts brošūrā “Partizāņi”⁴²⁷ un 16. jūlijā noturētā biedru sapulce ar A.Avota ziņojumu par notikušo valsts aparāta pārveidošanu un “turpmākiem pilsoņu uzdevumiem jaunajā valstī” bija pēdējais biedrības pastāvēšanas apliecinājums⁴²⁸.

Radikālāk noskaņotie Apvienības biedri par jaunas organizatoriskās izkārtnes pieņemšanu izšķīrās tikai pēc Apgabaltiesas lēmuma janvāra beigās. Slēgtās partijas vietā par tās darbības turpinātāju nekavējoties kļuva jau 1933. gada 15. augustā reģistrētā **Biedrība “Jaunā Latvija”**. Kā liecināja biedrības likvidācijas materiāli, īsā laikā tā bija spējusi izveidot plašu nodaļu tīklu⁴²⁹, tomēr nekādu nopietnu darbību nodaļas nebija paguvušas attīstīt, tāpēc praktiski visa organizācijas darbība koncentrējās Rīgā. Asā un arvien pieaugošā pastāvošās politiskās iekārtas kritika, kas no vēl nesen pierastajām oficiozu slejām bija izgājusi ielās un galvenokārt skanēja oficiālās un pusoficiālās

sapulcēs, biedrības pastāvēšanu nostādīja īpašas uzmanības lokā un jau 17. martā ar Apgabaltiesas lēmumu tās darbība tika apturēta. Tūlīt pēc tam par “pērkoņkrustiešu” jauno organizatorisko “izkārtņi” kļuva **Biedrība “Dzimtene”** (Liepājā, kā varēja spriest, pēc vietējās Jaunās Latvijas nodaļas darbības apturēšanas šo lomu uzņēmās **Biedrība “Kursis”**), tomēr praksē to pastāvēšanai vairs nebija nozīmes – G.Celmiņa vadīto “cīņas biedru” dzīve un darbība bija izgājusi no organizācijas ietvariem un tagad notika neskaitāmās tautas sapulcēs un nelegālās apspriedēs.

2.5. 15. maijs un aktīvais nacionālisms. Centienu piepildījums vai nozagtie ideāli?

1934. gada 15. maijs aktīvo nacionālismu, nenoliedzami, pārsteidza nesagatavotu, taču lielākā daļa bijušo aktīvā nacionālisma tautiešu šo pavērsienu uzņēma kā notikušu un nenovēršamu realitāti. Lielākā daļa no šajā laikā vismaz formāli vēl arvien pastāvošajām organizācijām apliecināja savu lojalitāti jaunajam režīmam, vai nu statūtu noteiktajā kārtībā pašlikvidējoties, vai arī kā jau ilgāku laiku praktiski tikai eksistējošas organizācijas pakļaujoties varas iestāžu noteiktajai likvidācijas kārtībai. Līdzās atklāti neformulētiem un visdrīzāk vienkārši samiernieciskiem noskaņojumiem šo organizāciju aprindās sevi pieteica arī apmierinājuma un zināmi savu politisko centienu piepildījuma noskaņojumi, kuru saturu pietiekami izteiksmīgi izteica kāda Nacionālo Partizāņu “cīņu biedra” sveiciens biedrības 16. jūlija biedru sapulcei: “15. maija naktī mēs palikāmies novērotāju lomā, bet tas nekas, mēs necentāmies pēc slavas un ordeņiem, mēs savu darbu godam esam veikuši. Mēs taču bijām tie, kas šo cīņu ievadījām ...”⁴³⁰

Principiāli citu attieksmi pret 15. maiju demonstrēja aktīvā nacionālisma radikāli noskaņotās aprindas, un kaut arī par viņiem vairs nevarēja runāt kā par vienotu idejiski politisku strāvojumu, atsevišķas skaļās sabiedriskās aktivitātes

līdz pat 1930. gadu beigām turpināja piesaistīt sabiedrības un varas institūtu uzmanību. Viskonsekventākie savā nostājā tāpat kā pret līdzšinējo parlamentāro demokrātiju arī pret jauno režīmu bija bijušie “pērkoņkrustieši”, kļūstot par visu nacionāli noskaņoto aprindu opozīcijas vienojošo centru. Jau 1934. gada jūnijā Latvijas prese ziņoja par “pērkoņkrustiešu” sarīkotu nelegālu sapulci, kurā tika aizturētas 97 personas, bet 1934. gada augustā Politiskās pārvaldes uzmanības lokā bija nonākušas viņu ikrīta sanāksmes Vērmanes dārzā, kuru centrālā persona bija bijušais Nacionalā Kluba priekšnieks I.Pone⁴³¹. Atbildot uz pārmetumiem par jebkādu pretvaldības kustību attaisnojošu argumentu trūkumu, nelegāli izdotsis “latvju brīvības cīnītāju laikraksts” “Trauksme” 1935. gadā, līdzās neapmierinātībai ar K.Ulmaņa saimniecisko politiku un Vācijas pieaugošo draudu laikā izvirzītā Ārlietu resora vadītāja personu, izcēla vēl vienu un varbūt arī visbūtiskāko apstākli : “Latvju tauta asinīm pirkusi savu brīvību un visi kā viens latvji atkal liktenīgā stundā aizstāvētu šo brīvību. Bet par ko tagad latvju tauta cīnīsies, kad Ulmanis brīvību viņai ir jau atņēmis. Vai Ulmaņa un viņa favorītu dēļ ies kāds mirt?”⁴³² Šo uzstāšanos un deklarāciju saturs bija nepārprotams, taču, izņemot vien dažas skaļas akcijas, tiem nesevoja nopietnas praktiskas konsekvences un, visdrīzāk, šīs jaunā režīma opozīcijas aprindas arī nebija tām gatavas⁴³³. Šajā nozīmē runājot par aktīvo nacionālismu kā noteiktu idejiski politisku strāvojumu tiesas procesus pret arestētajiem bijušās Tautas Apvienības vadoņiem 1935. gada martā varēja uzskatīt par aktīvā nacionālisma un jaunā režīma attiecību noslēgumu.

Aktīvā nacionālisma organizatoriskā tradīcija jeb jautājums par konkrētu organizāciju piederību aktīvajam nacionālismam ir viens no būtiskākajiem un sarežģītākajiem šī strāvojuma izpratnes jautājumiem. Līdz pat 1920. gadu beigām jautājums par organizāciju piederību strāvojumam ir pietiekami skaidrs un noteikts. Šajā laikā – no LNK rašanās (1922.) līdz Imantas Apvienības (1929.) un Mūsu Frontes (1930.) dibināšanai – strāvojuma ietvaros sevi piesaka

11 oficiāli reģistrētas un reāli darbojošās organizācijas, 5 iecerētas vai pat reģistrētas, bet dažādu iemeslu dēļ darbību neuzsākušas organizācijas un vēl trīs organizatoriskas apvienības – Latvijas Fašistu partija, Nacionalais sporta klubs un Satversmes grozītāju apvienība –, par kuru pastāvēšanu un centieniem ļauj spriest atsevišķas pastarpinātas norādes. Izņemot trīs pēdējās, pārējās organizācijas vieno acīmredzama pēctecība un noteiktas kopīgas iezīmes : pašidentifikācija, idejisko nostādņu kontinuitāte un biedru sastāvs. Taču jau 1920. gadu beigās aktīvā nacionālisma tradīcijā sāk iezīmēties pārrāvums, kad līdzās jau pastāvošajām parādās organizācijas, kas atsakās no “aktīvā nacionālisma” apzīmējuma, deklarē jaunas, ar līdzšinējām nostādnēm vāji saistītas idejas un uzrāda lielas pārmaiņas līdzšinējā biedru sastāvā. Tas jautājumu par konkrētu organizāciju iekļaušanu vai neiekļaušanu aktīvā nacionālisma tradīcijā padara ne tikai sarežģītu, bet praksē, ievērojot pašu organizāciju nepilnīgās pastāvēšanas izpausmes – ar to, vispirms, domājot oficiālu preses orgānu trūkumu –, arī visai nosacītu. Šajā situācijā organizatoriskās tradīcijas noteikšanai būtisku nozīmi iegūst organizāciju pieminēšana citu organizāciju dokumentos un to savstarpējās kopdarbības centieni, ar ko lielā mērā ir izskaidrojama, piemēram, Satversmes grozītāju apvienības iekļaušana aktīvā nacionālisma tradīcijā. Vairākos gadījumos, atturoties no organizāciju iekļaušanas aktīvā nacionālisma tradīcijā, par noteicošo kļuva pietiekama faktiskā materiāla trūkums, kā Zemgales Vilku gadījumā – liekot apšaubīt organizācijas pastāvēšanu vispār –, vai kā attiecībā uz Valdemariešu Cilti – atstājot neskaidrus organizācijas centienus un sastāvu. Ievērojot aktīvā nacionālisma nostādnēm tuvās 1930. gadu sākumā pastāvošās un vēstures literatūrā plaši pieminētās Lāčplēša ordeņa kavalieru biedrības Leģions acīmredzami divdomīgos centienus un motīvus⁴³⁴, noteikta faktiskā materiāla trūkums prasīja atturēties no šādu neskaidru organizāciju atzīmēšanas strāvojuma ietvaros⁴³⁵.

Būtisks ir jautājums par aktīvā nacionālisma lomu un nozīmi Latvijas politiskajos procesos un to attīstībā, šajā pat sakarā atzīmējot arī jautājumu par aktīvā nacionālisma lielākās ietekmes un uzplaukuma laiku. Atbilstoši strāvojuma iekšējās attīstības tendencēm un dažādos laika posmos tam raksturīgajām pamatiezīmēm, visā aktīvā nacionālisma tradīcijā bija saskatāmi trīs būtiski pavērsiena punkti, pie kam, interesanti, ka, kaut arī kā parlamentā nepārstāvētam spēkam, kura pastāvēšana it kā nebija tieši saistīta ar parlamenta vēlēšanām, tā galvenie attīstības pavērsieni tomēr sakrita ar trīs Latvijas Saeimu vēlēšanām. Izņemot vien laika posmu no 1928. gada “vienotības aicinājuma” līdz 1932. gadam, kad strāvojums pārdzīvoja acīmredzamu krīzi, pārējos trīs laikmetos aktīvais nacionālisms uzrādīja noteiktas, kaut arī visai dažādas un tāpēc grūti salīdzināmas vērtības un pietiekami ietekmīga politiska spēka un faktora izpausmes. No vienas puses, gan pēc organizācijas biedru, gan nodaļu skaita objektīvi lielākā un izvērstākā bija pirmā aktīvā nacionālisma organizācija Latvijā – Nacionālais Klubs. Kluba ietekmi uz valsts politiskās dzīves procesiem atspoguļoja ne tikai un ne tik daudz pirmās skaļās akcijas un 1923. gada 1. maija sadursmes iespaidā sākusies J.Pauļuka kabineta krīze, cik 1925. gada februāra notikumu ietekme uz Rīgas domes vēlēšanu rezultātiem un pilsonības turpmāko nostāju vispār. Bez tam, uz Kluba iniciatīvu sasauktais Nacionālo organizāciju kongress piešķīra tā pastāvēšanai visplašāko nacionālo spēku vienotāja un tuvinātāja statusu. Pēc 1925. gada Kluba slēgšanai sekojošās šķelšanās strāvojums neizbēgami zaudēja savu agrāko pievilcību un spēku, taču, tajā pat laikā, pēc LANSavienības ierosmes 1927. gadā notikusī tautas nobalsošana par paplašināto pavalstniecības likumu nenoliedzami bija viena no galvenajām aktīvā nacionālisma politisko centienu izpausmēm. Pēc 1932. gada aktīvā nacionālisma lielākais spēks jau slēpās nevis biedru skaitā vai konkrētās politiskās akcijās, bet tieši tā reālās politiskās varas pretenzijās, liekot vērst pret sevi krasas oficiālās varas represijas un kļūstot par cēloni vai vismaz ieganstu, kas pasteidzināja 1934. gada *coup d'état* īstenotāju plānus. Notikušais

apvērsums lika izvērtēt aktīvā nacionālisma lomu Latvijas parlamentārās demokrātijas liktenī, taču atzīstot tā nenoliedzamo nozīmi sabiedrības antiparlamentāro uzskatu veidošanā, 15. maija apvērsuma rīkotāju pamatojumā aktīvā nacionālisma organizāciju loma bija ne tikai acīmredzami pārspīlēta, bet tai arī trūka nopietna pamata⁴³⁶. Visas šīs aktīvā nacionālisma pastāvēšanas iezīmes, atbilstoši izvēlētajam aspektam, strāvojuma lielākā uzplaukuma laiku ļāva saskatīt dažādos laikos, tomēr ikviena no tām padarīja aktīvo nacionālismu par svarīgu un vērā ņemamu politiskās dzīves faktoru.

Aktīvā nacionālisma kā organizatoriska fenomena galvenā īpatnējā iezīme bija organizāciju lielais skaits un to izteiktā neviendabība. Tiesa, runājot par skaitu, svarīgi ir nodalīt formālo un faktisko aspektus, ievērojot, ka organizatoriskā neviendabība, vispirms, bija attiecināma uz organizāciju ļoti atšķirīgo lielumu un vēl vairāk uz to praktisko lomu un ietekmi sabiedriskajos procesos : šajā nozīmē no aktīvā nacionālisma organizāciju kopuma var visai noteikti nodalīt tās organizācijas, kuru pastāvēšana praktiski palika gandrīz neievērota un drīzāk bija skatāma aktīvā nacionālisma remarkās no tām organizācijām, kuru uzstāšanās dažādos laika posmos būtībā noteica aktīvā nacionālisma centienu saturu. Šī pieeja aktīvā nacionālisma organizatorisko izpratni padara daudz koncentrētāku, tomēr pat tad organizāciju skaits aktīvo nacionālismu gan Latvijas politisko spēku, gan Eiropas radniecīgo strāvojumu kontekstā liek skatīt kā ļoti savdabīgu politiskās dzīves fenomenu⁴³⁷. Otrs un ne mazāk svarīgs aktīvā nacionālisma organizatoriskās neviendabības aspekts bija tā iekšējā – idejiskā, bet, pirmkārt, taktiskā – diferenciacija, ko apzīmēja līdzās I.Pones pārstāvētajai nosacīti *centriskajai* aktīvā nacionālisma izpratnei ar 1924. gadu sākusies divu īpatnēju novirzienu veidošanās tendence. Lielākas vai mazākas iekšējas pretrunas bija gandrīz visu pēckara radikālo strāvojumu iezīme, dažkārt iegūstot visai asu raksturu un izpausmes, taču tik krasa un, kas ir galvenais, organizatoriski noformēta diferenciacija strāvojuma ietvaros, nenoliedzami, bija aktīvā nacionālisma īpatnība⁴³⁸. Pirmā un attiecībā pret

I.Pones apzīmēto nosacīti *radikālā* novirziena raksturīgākā iezīme bija uzskatu radikālisms un politiski galēju, pat teroristisku cīņas līdzekļu atzīšana un vienlīdz gan paša strāvojuma, gan tā oponentu aprindās tas tika apzīmēts kā aktīvā nacionālisma galējais, “fašistiskais” spārns⁴³⁹. Šī novirziena organizācijas parasti bija skaitliski mazākas un nepievērsa lielu uzmanību savu teorētisko uzskatu formulēšanai un kā tādām, no vienas puses, aktīvā nacionālisma ietvaros tām bija maza nozīme, taču, tajā pat laikā, no otras, šo organizāciju darbības metodes – skaļie lozungi un trokšņainās sadursmes – spēcīgi ietekmēja aktīvā nacionālisma sabiedrisko tēlu : viņu uzstāšanās bez izšķirības tika attiecināta uz visu strāvojumu kopumā un kļuva par iemeslu sabiedrības kritiskai attieksmei pret aktīvo nacionālismu vispār. Otrs – nosacīti *liberālais* – novirziens, turpretī, atzina par pieņemamām tikai politiskas darbības metodes un vairāk uzsvēra sabiedriski audzinošus centienus. Pretstatā radikāļiem, šīs organizācijas lielāku uzmanību pievērsa savu uzskatu deklarācijām un parasti tās bija arī skaitliski lielākas, ieņemot nozīmīgāku vietu paša aktīvā nacionālisma ietvaros, tomēr ar savu mērenību maz ietekmējot vispārējos sabiedriskos procesus un bieži vien paliekot neievērotas. Bez tam, savā ziņā un, dažkārt, visai spēcīgi liberālā novirziena organizāciju pastāvēšanu apgrūtināja to īpatnējais starpposma statuss starp aktīvo nacionālismu un pilsonības aprindām : pārējo aktīvā nacionālisma novirzienu skatījumā tās bija pārlietu nosvērtas un iecietīgas, kamēr pilsonības aprindās tajās redzēja vien to pašu aktīvo nacionālismu.

Visbeidzot, vēl viena nozīmīga aktīvā nacionālisma īpatnība bija tā attieksme pret varu un nostāja jautājumā par savām pretenzijām uz politisko varu. Jau sākot ar 1924. gada beigām paužot kritisku attieksmi pret parlamentāro demokrātiju un arvien lielāku vietu savās deklarācijās ierādot pastāvošās Satversmes un Saeimas kritikai, aktīvais nacionālisms, neskatoties uz skaļajiem aicinājumiem un draudiem, ka “nākamais gads būs”, tajā pat laikā, praktiski neuzrādīja nekādus nopietnus centienus politiskās varas iegūšanā. Sākotnēji tam bija noteikts principiāls raksturs, kas izrietēja jau no Nacionalā Kluba sludinātā

nepartejiska spēka statusa un gatavošanās Rīgas domes vēlēšanām 1925. gada sākumā šo nostāju arī apstiprināja. Atteikšanos no cīņas par deputātu vietām apliecināja arī gada beigās notikušās Saeimas vēlēšanas (bijušais Kluba Virsaitis K.Ķūķis, kaut arī viņa vārds nepārprotami saistījās ar Klubu, tika ievēlēts Saeimā no Nacionalās apvienības saraksta), kurās Nacionalistu Klubs aicināja balsot par visiem noteikti nacionāliem pilsonības sarakstiem. Pavērsiens aktīvā nacionālisma nostājā pret varu iezīmējās ar LANS kā politiskas partijas dibināšanu 1927. gadā, atzīstot līdzšinējo atteikšanos no politiskās cīņas par kļūdu. Tiesa, praksē izvēlētais partijas statuss izrādījās iekšēju intrigu rosināts lēmums, tomēr tas nekavēja Savienību izvirzīt savus kandidātus Rīgas domes vēlēšanām 1928. gada sākumā, kuri gan nesavāca vajadzīgo balsu skaitu. Gada beigās notikušajās 3.Saeimas un vēl pēc trīs gadiem 4.Saeimas vēlēšanās, lai gan atsevišķi kandidāti bija sevi pieteikuši citu apvienību sarakstos, aktīvais nacionālisms nepiedalījās, un par nopietnāko uzstāšanos kļuva trīs aktīvā nacionālisma organizāciju kopēja saraksta izvirzīšana 1931. gada Rīgas domes vēlēšanām. Formāli, iespējams, šo kandidātu sarakstu izvirzīšanu arī varēja uzskatīt par aktīvā nacionālisma politisko pretenziju pieteikumu, taču praktiski, bez nopietnas gatavošanās un plašākas aģitācijas – vien, varbūt, izņemot 1928. gada Domes vēlēšanas –, tas drīzāk izskatījās kā deklaratīvs solis cerībā uz nejaušību. Bez tam, ir jāievēro, ka aktīvā nacionālisma uzstāšanās līdz pat 1934. gadam palika pašvaldību līmenī un tikai tuvojošos 5. Saeimas vēlēšanu gaisotnē pirmo reiz izskanēja gatavība piedalīties arī parlamenta vēlēšanās. Tāpēc uzskatam, ka nepilnu divpadsmit gadu laikā aktīvais nacionālisms būtu centies vai vismaz pretendējis iegūt varu parlamentārā ceļā diez vai bija nopietns pamats. Vēl mazāk tas bija sakāms par kaut kādiem aktīvā nacionālisma apvērsuma draudiem un dīvainajam Valmieras pučam 1927. gadā nekavējoties sekoja Nacionalistu Kluba ekstrātelegramma, krasi norobežojoties no tā (kas gan neglāba Klubu no slēgšanas). Tādējādi, lai cik tas neliktos paradoksāli, aktīvais nacionālisms izrādījās visai rezervēts savās pretenzijās uz politisko varu, ne tikai

atšķiroties no radniecīgu strāvojumu centieniem, bet arī izvirzot sarežģītu jautājumu par savas pastāvēšanas mērķiem un saturu.

¹ Visatklātāk vēlmi apliecināt piederību Nacionālā Kluba tradīcijai pasvītroja dažādo organizāciju centieni līdz pat 1928.gadam savos nosaukumos saglabāt Kluba abreviatūru – LNK –, taču šo saikni uzsvēra arī organizāciju deklarācijas, piemēram, 1930.gadā izdotajā brošūrā “Aktīvie nacionalisti”, kur, runājot par 1926.gadā dibinātās biedrības Latvijas Sargi vēsturi, tika uzsvērts, ka tā “ir tieša Latvju Nacionālā Kluba pēctece”, pamatojot šo spriedumu ar visu provinces nodaļu mantošanu /E.Tīrumnieks. Aktīvie nacionalisti. Mazas piezīmes par aktīvo nacionalismu. – R., 1930. – 37.lpp./ Vēlāko, 1920. gadu beigās un 1930. gadu sākumā dibināto, organizāciju pieteikumos atsaukšanās uz Kluba tradīciju bija saistīta ar to biedru sastāvu, atzīmējot, vienā gadījumā, ka sava vadoņa aicinājumam dibināt jaunu organizāciju bija sekojuši “vecā LNK” tautieši /Cīņai-sveiks. – R. – 5.lpp./, vai otrā, ka ap jauno organizāciju pulcējas “bijušie Nacionālā Kluba” biedri /Universitas. – 1932. – Nr.2. – 29.lpp./.

² Dōmā tagad šā : // Internacionale. – 1927. – 21.maijs.

³ Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30.augusts.

⁴ Latvju Nacionālais Klubs, viņa mērķi un darbība. – R., 1923. – 10.lpp.

⁵ Līdzjutēji Itālijas fašistiem. // Socialdemokrāts. – 1922. – 4.novembris.

⁶ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 63.l. – 35.-36.lpp.

⁷ LNK, viņa mērķi. – 13.lpp.

⁸ Turpat. – 16.lpp.

⁹ Turpat. – 17.-18.lpp.

¹⁰ Par Kluba pirmajām akcijām vairāk skat. : LNK, viņa mērķi. – 13.-20.lpp.

¹¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 62.l. – 44.lp.

¹² Ņemot vērā jau iepriekšējā – 1922. – gada sadursmju pieredzi, socialdemokrāti, gatavojoties 1.maija svinībām, bija ievēduši Latvijā stekus (pēc žurnālista un LNK biedra P.Laša informācijas, Iekšlietu ministrs socialdemokrātiem bija devis atļauju uz 1.maija svinībām apbruņot 60 cilvēkus ar stekiem, taču steki bija aizturēti ar kuģi muitā, par ko Iekšlietu ministrs bija devis rīkojumu un Buševics pēc tam licis tos izsniegt. LVVA. – 1537.f. – 27.apr. – 28.l. – 99.-101.lp.), un jau pirms 1.maija presē publicētās ziņas par socialdemokrātu bruņošanos un lielo “gatavošanos” un pašu sociāldemokrātu vadoņu (sevišķi F.Cielēna) publiskie izteikumi par vēlmi “parādīt” bija tie apstākļi, kas vēl vairāk saasināja situāciju un vēl vairāk nostiprināja nacionāli noskaņoto sabiedrības aprindu apņēmību, jo, kā par LNK biedru nostāju un rīcību izteicās Kluba priekšnieks I.Pone : “Mēs gājām uz Esplanādi, lai parādītu, ka nacionalistiem nav bailes iet uz Esplanādes noskatīties uz pipkām un draudiem” /Turpat. – 69.lp./.

¹³ Tūlīt pēc 1.maija notikumiem tika izveidota speciāla izmeklēšanas komisija, kura, piedaloties arī Ministru prezidentam J.Paulukam, uzklauzīja notikušo sadursmju lieciniekus. Starp lieciniekiem bija kreisie sociāldemokrāti – Darba ministrs K.Lorencs, Saeimas deputāti A.Veckalns, B.Kalniņš, Saeimas priekšsēdētāja P.Kalniņa sieva K.Kalniņa un citi –, kuri uzstājās sadursmēs cietušo lomā, taču, apgalvojot, ka “mēs tikām apmētāti ar smirdošām bumbām un akmeņiem un mums vienkārši draudēja nolīnčošana” (Lorencs), viņi acīmredzami izvairījās runāt par saviem līdzpaņemtajiem stekiem un to izcelsmi, uz uzdotajiem jautājumiem atbildot, ka “tas nebūtu interesanti, kur es viņu ņemu ; to nevaru teikt, jo tas ir mans privātpašums” (Veckalns). Visnepatīkamāk kreiso sociāldemokrātu nostājas raksturojumam izskanēja sociāldemokrātu mazinieku pārstāvja Saeimas deputāta Dukura liecība, kurš, atzīstot, ka viņu gājiens bija noritējis mierīgi, uz jautājumu par atsevišķa gājiena rīkošanas iemesliem paskaidroja, ka “kreisie sociāldemokrāti un arodnieki noraidīja mūsu prasību atļaut mums iet šai gājienā arī ar nacionālo karogu”. Starp izmeklēšanas komisijas atzīmētajām notikušo sadursmju atsevišķām epizodēm bija cepuru sišana Internacionales dziedāšanas laikā, Veckalna pipkas kratīšana un draudi pilsoņiem, B.Kalniņa mēģinājumi aizdzīt policiju u.c., kas lika domāt, ka notikušās sadurmes, pretēji kreiso sociāldemokrātu apgalvojumiem, bija apzināta viņu gatavota provokācija. – LVVA. – 1537.f. – 27.apr. – 28.l.

¹⁴ Interesanti, ka B.Kalniņš visai detalizētajā pārskatā par sociāldemokrātijas pastāvēšanu, saistot J.Pauluka valdības krīzi ar “latviešu fašistu” uzbrukumiem sociāldemokrātiem un to, ka “policija izturējās pasīvi un koalīcijas valdības vairākums atteicās spert soļus pret fašistiem” /B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – 177.-178.lpp./, pat nepiemin šajā sakarā 1.maija notikumus, tādējādi apejot sev tik nepatīkamos, bet neizbēgamos jautājumus par 1.maija stekiem un kāpēc gan policijai vajadzēja aizstāvēt uz 1.maija mītiņu ieradušos ar stekiem bruņotos kreisos sociāldemokrātus.

¹⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 106.lp.

¹⁶ Ar dažiem izņēmumiem, gandrīz visu aktīvā nacionālisma organizāciju augstākais izpildorgāns bija Valde, kas, parasti – lai to atšķirtu no nodaļu valdēm –, tika saukta par Centra (Centrālo, Galveno) valdi. Šajā darbā, bez īpašas atzīmes runājot par Valdi, vienmēr ir domāta visas organizācijas vadība.

¹⁷ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 20.lp.

¹⁸ Pirmie Kluba izdevumi 1923.gadā aptvēra visai plašu tematiku, sākot no cīņai par nacionālo principu saimnieciskajā dzīvē domāto “Vadoni pa Rīgu” un savas pastāvēšanas un ideju popularizēšanai izdoto “Latvju Nacionalais Klubs, viņa mērķi un darbība” un beidzot ar E.Blanka sarakstīto pārskatu par “Latvju nacionālo domu sadzīves cīņu ugunīs” un tulkoto izdevumu “Itālijas fašisti”.

¹⁹ LVVA. – 2382.l. – 1.apr. – 61.l. – 23.-24.lp.

²⁰ Latvju Nacionalā Kluba pirmais gads. – R.,1924. – 34.-35.lpp.

²¹ Redzamākā persona, nenoliedzami, bija Kluba Virsaitis ģenerālis P.Radziņš, taču līdzās viņam Kluba biedru sarakstos varēja atrast arī publicista E.Blanka, žurnālista P.Laša, rakstnieka J.Jurevitca un citu sabiedrībā pazīstamu cilvēku vārdus.

²² Skat. : Pielikumus izdevumam : Nacionalais Kalendārs 1924.gadam. – R.,1923. – 60.-64.lpp.

²³ LNK, viņa mērķi. – 12.lpp.

²⁴ Par lielāko domstarpību priekšmetu, apspriežot Kluba iekšējās dzīves reglamentu, kļuva Virsaiša amats, kura radīšana, pēc vairāku biedru domām, bija nepietiekami pārdomāts un no juridiskās puses nepamatots lēmums. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 48.,62.lp.

²⁵ Atskaņas par J.A.Ozoliņa vizīti Romā bija lasāmas arī Latvijas presē, kas atreferēja itāļu laikraksta “Il Giornale di Roma” 18.maija numurā publicēto rakstu “Par nacionālo kustību Latvijā”, kurā bija “pastrīpoti prof. Ozoliņa nopelni pie kluba nodibināšanās”, cita starpā atzīmējot, ka aprīļa sākumā “Romā apceļojis L.N.K. viceprezidents” un nodevis fašistu vadonim Musolini nacionalistu atzinības rakstu” /Itāļu avīze par latviešiem. // Latvija. – 1923. – 1.jūnijs./. Par J.A.Ozoliņa vizīti Romā liecināja arī viņa 1923.gada 10.aprīļa vēstule I.Ponem no Romas, kurā viņš rakstīja par sarunu ar “premjera kabineta šefu Baronu Russo, kurš ļoti atzinīgi atsaucās par Latviju” un “atcerējās arī mūsu kādreizējo telegramu”, apsolot audienci pie Mussolini, tiklīdz viņš atkal būšot Romā, taču galvenais vēstules saturs bija lūgums izsūtīt naudu, jo, kā rakstīja J.A.Ozoliņš, “izgāzīšos nevien es, bet arī L.N.K.” /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 62.l. – 64.-66.lp./. Interesanti, ka vēl 1924.gadā Kluba parādnieku sarakstos skaitījās arī J.A.Ozoliņš, kuram 8'460 rbļ. bija nosūtīti uz Itāliju /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 19.lp./.

²⁶ Lai arī J.A.Ozoliņa nostājā liela un dažkārt pat noteicoša nozīme bija viņa tieksmei pēc vispārējas atzinības, ievērojot viņa vēl 1915.gadā Amerikā parādījušās publikācijas ar autora atklātajām simpātijām anarhismam, nevar noliegt, ka J.A.Ozoliņš, tajā pat laikā, tomēr bija politiskajās teorijās visvairāk ziņošais un labāk sagatavotais no Nacionalā Kluba dibinātājiem.

²⁷ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 68.lp.

²⁸ Turpat. – 40.lp.

²⁹ Turpat. – 29.lp.

³⁰ Turpat.

³¹ Lai arī izteikta “principiālu interešu” formulējums, patiesībā visa J.A.Ozoliņa uzstāšanās izskatījās acīmredzami divdomīga un tās saturu vēl jo vairāk apšaubāmu padarīja apstākļi, ka, atsakoties no Virsaiša amata, ģenerālis P.Radziņš nebūt nebija izstājies no Kluba un 1924.gada 14.februāra pilntiesīgo biedru sapulcē uz atkārtoto lūgumu uzņemties Virsaiša amatu viņš atbildēja ar atteikumu, apliecinot vēlmi atgriezties kara dienestā. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 6.lp. Drīz pēc tam, kad ar Valsts prezidenta pavēli 1924.gada 23.februārī tika apstiprināts armijas komandiera postenis, ģenerālis P.Radziņš tika iecelts par armijas komandieri.

³² LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 40.lp.

³³ Turpat.

³⁴ I.Pones īpašā statusa spilgts raksturojums ir vēstule, kuru 1927.gadā pēc kārtējās šķelšanās kāds no viņa līdzbiedriem rakstīja tolaik Centrālcietumā esošajam “Mīļajam virsvadonim” : “... kā citkārt Kristus mācekļi rakstīja tām draudzēm, tā jums tagad jāraksta visiem saviem piekritējiem, uz kādu pusi viņiem slieties”. – LVVA. – 3235.f.–1/22.apr. 421.l.–14.lp.

³⁵ Pulkvedis F.Briedis bija Latviešu strēlnieku komandieris, kas izcēlās Ziemassvētku kaujās. Vēlāk darbojies Savinkova vadītajā organizācijā Padomju Krievijā, arestēts un nošauts. Viens no četriem latviešiem, kurš apbalvots ar Lāčplēša kara ordeņa I pakāpi.

³⁶ Nacionalā kustība. // LNK Biļetens. – 1924. – 11.aprīlis.

³⁷ Turpat.

³⁸ LNKluba centienus citu nacionālo organizāciju atbalstīšanā un veicināšanā ievadīja atbalsts Latvijas Vanagu biedrībai, kas sākotnēji darbojās Kultūras veicināšanas biedrības paspārnē, bet 1923.gadā kļuva par patstāvīgu organizāciju, kuras I kongress notika LNK telpās Martas ielā.

³⁹ J.Mednieks. Šaha partija?.. Pulkveža Ķūķa lieta. – Liepāja, 1924. – 8.lpp.

⁴⁰ No ierēdņiem sociāldemokrātu uzmanības centrā, noliedzami, bija arī Rīgas prefekts Dambekalns, kurš 1923.gada 1.maija notikumos nebija aizstāvējis sociāldemokrātu mītiņotājus, taču, pirmkārt, ne tikai pietiekami populārais, bet arī brīžiem pārlietu asais un atklātais Liepājas garnizona priekšnieks un Kurzemes divīzijas komandieris pulkvedis K.Ķūķis, kurš ar savu darbību armijas nacionālā gara stiprināšanā un dažādu Liepājas streiku likvidēšanu /K.Ķūķis. Visu par Latviju! – R.-L.,1924. – 11.-12.lpp./ jau no 1920. gadu sākuma bija izsaucis asu “Socialdemokrata” kritiku, liekot tam runāt par “ķūķismu” /Ķūķisti jaunā darba laukā. // Socialdemokrats. – 1922. – 27.oktobris./ Šajā kontekstā valdības spertie soļi ne pret Dambekalnu, ne Ķūķi viņiem nebija negaidīti, pie kam, neskatoties uz sabiedrības lielo atbalstu un noskaņojumiem /Latvijas Sargs. – 1924. – 6.februāris./, K.Ķūķa pārceļšana no Liepājas uz Rīgu uz Kara Padomi (formāli it kā paaugstinājums, šī “pārceļšana” faktiski nozīmēja Ķūķa norobežošanu no reālās armijas dzīves, un saprotot to, viņš atteicās no piedāvājuma un lūdza viņu atvaļināt) plašākās aprindās tika tieši saistīta ar kreisajiem sociāldemokrātiem – pie kabineta sastādīšanas – izdotā “vekseļa” izpirkšanu /J.Mednieks. Šaha partija?.. – 17.lpp./.

⁴¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 48.lp.

⁴² Latvijas Kareivis. – 1924. – 23.marts.

⁴³ 1924.gada 28.septembrī LNK Daugavpils nodaļas biedru sapulce nodaļas pastāvēšanā konstatēja noteiktu panīkumu, kā vienu no galvenajiem izskaidrojumiem minot to, ka nodaļas “darbībā lielu atslābumu ienesis tas apstāklis, ka karavīriem bijis jāizstājas no kluba biedru skaita”. – Nacionalā kluba Daugavpils nodaļas ... // Daugavas Vēstnesis. – 1924. – 3.oktobris.

⁴⁴ Latvju Nacionālā Kluba Biļetens. – 1924. – 18.aprīlis.

⁴⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 68.lp.

⁴⁶ Turpat. – 69.lp.

⁴⁷ Turpat. – 70., 71., 73.lp.

⁴⁸ Turpat. – 90., 109.lp.

⁴⁹ Jau 1924.gada 14.maija Valdes sēdē tika nolemts, ka “ņemot vērā, ka daži Kluba biedri dzērumā ierodas Klubā un arī ārpus Kluba kompromitē Klubu, likt priekšā DK šos pārkāpumus sodīt ar augstāko soda mēru, ejot līdz pat izslēgšanai no Kluba” /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 66.lp./ un, piemēram, 4.jūnija sēdes protokolā bija lēmums par dzeršanu ierosināt divu biedru izslēgšanu. – Turpat. – 71.lp.

⁵⁰ Turpat. – 97.lp.

⁵¹ Turpat. – 108.lp.

⁵² Turpat. – 86.lp.

⁵³ Turpat. – 95.lp.

⁵⁴ Vēl 8.augusta Valdes sēdē tika lemts par mantu loterijas rīkošanu /Turpat.–85.lp./, bet jau novembrī Valde nolēma “uzdot Miķelsonam vākt ziedojumus, maksājot 25% no savāktās summas” /Turpat.–104.lp./.

⁵⁵ Turpat. – 112.-113.lp.

⁵⁶ Turpat. – 111.lp.

⁵⁷ Turpat. – 113.lp.

⁵⁸ Visu nacionālo organizāciju kongresa ideju pirmo reiz LNK dienaskārtībā varēja atrast 1924.gada 2.jūlija Valdes sēdē, kad tika atbalstīts I.Pones priekšlikums, paredzot šim nolūkam sarīkot apspriedi ar Tēvijas Sargu biedrību /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 79.lp./ Septembrī jau tika publicēts uzaicinājums visām nacionālām organizācijām sūtīt uz kongresu 3 pārstāvjus. – LNK Biļetens. – 1924. – 26.septembris.

⁵⁹ Nacionalais kongress. // LNK Biļetens. – 1924. – 3.oktobris.

⁶⁰ Nacionalo organizāciju kongress. // Latvijas Ērgļi. – 1924. – Nr3.

⁶¹ Latvju uzvaras ceļš. // LNK Biļetens. – 1924. – 24.oktobris.

⁶² Nacionalais kongress. // LNK Biļetens. – 1924. – 24.oktobris.

⁶³ LNK Biļetens. – 1924. – 11.decembris.

⁶⁴ LNK Biļetens. – 1925. – 17.februāris.

⁶⁵ Vētra ūdens glāzē. // LNK Biļetens. – 1924. – 9.maijs.

⁶⁶ Politiska spekulācija ar huliganismu un avanturismu. // LNK Biļetens. – 1924. – 6.jūnijs.

⁶⁷ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 105.lp.

⁶⁸ Attiecībā pret saviem parādniem Klubs bija visai kategorisks, lemjot “par nenokārtotiem rēķiniem nodot tiesai” /Turpat. – 99.lp./, tomēr, ievērojot organizācijas grūtos finansiālos apstākļus, nevarēja neizbrīnīt šo savulaik izsniegto aizdevumu apmēri, kas sasniedza pat Ls 2'000 /Turpat./.

⁶⁹ J.Aknentiņš. Fašisti. // LZS Akademiskā sekcija. Politiskie virzieni Latvijā. – R. – 123.lpp.

⁷⁰ LNK Biļetens. – 1924. – 11.decembris.

⁷¹ To, ka satraukumam par Rēveles notikumiem bija nopietns pamats arī Latvijā un ar tādām pat bažām tie tika uzņemti arī pasaulē, apliecināja Latvijas jaunā sūtņa Parīzē M.Valtera telegrama Ārlietu ministram 1924.gada 3.decembrī: “Sakarā ar Rēveles notikumiem prese izplata New York Herald telegramu, ka tie uzskatāmi par ievadu pārējās Baltvalstīs. Pēc Stokholmas telegramām Parīzes presē, līdzīgi notikumi bijuši sagatavoti Rīgā. Pie Igaunijas krastiem braukājusi krievu flote”. – LVVA. – 2574.f. – 4.apr. – 1408.l. – 5.lp.

⁷² LNK Bijetens. – 1924. – 11.decembris.

⁷³ Šajā gadījumā runa ir tieši par kreisajiem sociāldemokrātiem, nevis sociāldemokrātiem vispār, ievērojot ka Latvijā darbojās arī sociāldemokrātu maziņu partija.

⁷⁴ Nacionalais kongress. // LNK Bijetens. – 1924. – 24.oktobris.

⁷⁵ Par šo lēmumu ziņoja "Socialdemokrats".

⁷⁶ 1921.gada 8.jūnijā reģistrētā Strādnieku sporta savienība bija Latvijas kreiso sociāldemokrātu paspārnē darbojošās organizācija, kuras galvenie uzdevumi bija nodrošināt kārtību partijas rīkotajos pasākumos.

⁷⁷ Kā bija minēts Iekšlietu ministra ierosinājumā par SSS slēgšanu, Savienība, pretēji statūtiem, ar 1924.gada 21.novembra Galvenās valdes cirkulāru un saskaņā ar SSS II kongresa lēmumu visām nodaļām uzdeva dibināt militāras sekcijas un ar 1924.gada 1.decembri visu SSS militāro sekciju komandieris – milkoms – bija sācis savu darbu un izdevis pavēles. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 10833.l. – 191.lp.

⁷⁸ Jau ilgāku laiku Kluba Valdes sēdēs apspriestais militarizācijas plāns 1924.gada augusta beigās beidzot tika principā pieņemts /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 87.lp./ un decembra vidū tika nolemts uzaicināt arī militārās apmācības instruktoru /Turpat. – 112.lp./.

⁷⁹ Bumbisti darbā. // Socialdemokrats. – 1925. – 20.janvāris.

⁸⁰ Turpat.

⁸¹ Vēl par socialdemokrātu vēlēšanu triku. // Latvīis. – 1925. – 21.janvāris.

⁸² Kreiso sociāldemokrātu oficiozs, atsaucoties uz 26.janvāra LNK sapulcē izskanējušo uzstāšanos, nekavējoties nāca ar SSS Galvenās valdes paziņojumu, ka sapulcē runājušais Strautmanis "nekad nav bijis S.S.S. biedris". – Jauna nacionalā kluba provokācija. // Socialdemokrats. – 1925. – 28.janvāris.

⁸³ Lai gan sakarā ar sprādzienu ebreju lūgšanas namā izskanēja dažādi spriedumi, kā LNK slēgšanas ierosinājuma sakarā 1925.gada martā liecināja prefekts Grinvalds, gadījumu ar ebreju "lūgšanas namu nevar vest sakarā ar klubu". – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 10833.l. – 228.lp.

⁸⁴ Melno kuiļu koris. // Socialdemokrats. – 1925. – 28.janvāris.

⁸⁵ B.Kalniņš. Fašisms un viņa apkarošana. – R., 1925. – 9.lpp.

⁸⁶ No desmit apsūdzētajiem pieci tika attaisnoti.

⁸⁷ Par huliganismu notiesāts aktīvais nacionalisms. // Socialdemokrats. – 1925. – 5.februāris.

⁸⁸ Iesniegums L.N.K. valdei. // Latvijas Sargs. – 1925. – 10.februāris. 14 biedru parakstītajā iesniegumā, publiski paziņojot par izstāšanos no Kluba, Kluba Valdei vēltie pārmēti bija formulēti četrus punktus, līdzās atkarībai no Zemnieku savienības minot Kluba vienaldzību pret 1924.gada 12.decembrī socialdemokrātu sapulcē izskanējušajiem spriedumiem, vairāku Kluba biedru socialistisko un komunistisko pagātni un zināmu Kluba aprindu huligānismu. ; tiesa, praksē iesnieguma autoru nostājā varēja saskatīt zināmu tieksmi uz skajumu (atbildē uz "14 biedru iesniegumu" Kluba oficiozs norādīja, ka patiesībā runa ir par trīs biedriem. – LNK Bijetens. – 1925. – 17.februāris./, turklāt, kaut arī iesniegumā tika izcelti vairāki principiāli iebildumi par organizācijas dzīvē vērojamajām negācijām, tā pamatā, kā liecināja pirmajā vietā atzīmētā Kluba nostāja pret 12.decembra sapulci, pirmkārt, bija vairāku Kluba biedru neapmierinātība ar Kluba pausto neitrālo pozīciju jautājumā par A.Niedru

⁸⁹ Minējumi par Kluba finansiālo līdzekļu izcelsmi, kā vienu no avotiem minot Zemnieku savienību, presē tika izteikti jau 1924.gadā, pie kam, par šiem minējumiem savulaik jau bija runājis arī paša Kluba oficiozs. – Skat., piemēram : LNK Bijetens. – 1924. – 20.jūnijs.

⁹⁰ Nacionalā kluba asinsdarbu novērtējums Saemā. // Socialdemokrats. – 1925. – 19.februāris. Tautas padomes loceklis K.Kurzemnieks tika noslepkavots 1920.gada martā Cēsis.

⁹¹ Uz to, ka SSS 15.februāra notikumos nebūt nebija uzskatāms par nevainīgu Kluba upuri, nepārprotami norādīja Iekšlietu ministra SSS slēgšanas ierosinājumā minētā SSS Pārdaugavas nodaļas biedra M.Strautnieka liecība, kurš, cita starpā, runāja par SSS plānu uzbrukumam LNK, iebrūkot Kluba mītnē, "paņemot vērtīgākās lietas, pašus biedrus piekaujot un klubu nodedzinot". – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 10833.l. – 192.lp.

⁹² Latvju pilsoņi, latvju pilsones! // LNK Bijetens. – 1925. – 17.februāris.

⁹³ Tūlīt pēc 15.februāra notikumiem iznāca īss K.Merta apcerējums par šo notikumu nozīmi un varbūtējām situācijas attīstības iespējām ar virsrakstu "Uz bīstama slīpenuma".

⁹⁴ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.

⁹⁵ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2359.l. – 6.-12.lp.

⁹⁶ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 167.l. – 14.lp. ; arī : Latvijas kareivis. – 1924. – 25.aprīlis.

⁹⁷ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2359.l. – 1.lp.

⁹⁸ Turpat. – 42.lp.

⁹⁹ Sociāldemokrātu īpašo nepatiku pret Nacionalā Kluba formāli otrajā plānā atstumto J.A.Ozoliņu apliecināja 1923.gada 1.maija notikumu izmeklēšanas komisijas materiāli, kuros starp J.A.Ozoliņam uzdotajiem jautājumiem bija gan pārmēti par viņa vēl Amerikā izdotajā žurnālā "Prometejs" paustajiem pret-demokrātiskajiem uzskatiem, gan pārmēti, kas, atsaucoties uz presē izteiktajiem apgalvojumiem, tieši saistīja

J.A.Ozoliņa 1923.gada aprīļa Itālijas vizīti un sarunas ar sekojošo Itālijas jaunā sūtņa personas izvēli /LVVA. – 1537.f. – 27.apr. – 28.l. – 73.-88.lp./.

¹⁰⁰ Uz LPL tiešo saikni ar LFO dibināšanas centieniem norādīja arī 1926.gadā pie LPL Valdes priekšnieka biedra E.Sandera kratīšanā atrastā lieta ar virsrakstu “L.P.L./latvju patriotu liga/ noraidītie statūti”, kurā bija visu trīs iepriekšpieteikto, bet neregistrēto organizāciju statūti. – LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 167.l. – 14.lp.

¹⁰¹ Galvenais Patriotu Līgas un Kluba saiknes apliecinājums, nenoliedzami, bija biedru sastāvs, pie kam tieši 1924.gada septembrī – laikā, kad ar Apgabaltiesas lēmumu tika reģistrēti Līgas statūti – LNK Valdes sēžu dienaskārtībā parādījās divu Kluba biedru grupu iesniegumi par izstāšanos no organizācijas /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 88.,93.lp./, vairāki no kuriem – V.Cīrulis, A.Spunde, A.Kilevics, J.Mihelsons – bija Līgas statūtu parakstītāji vai drīz pēc darbības sākuma pievienojās tai /LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 167.l. – 1.lp./.

¹⁰² 1925.gada februārī Patriotu Līgas Valdes loceklis T.Sanders ziņoja par saņemto Itālijas fašistu organizācijas telegrammu sakaru nodibināšanai, uz ko Līgas priekšnieks apsollīja personīgi izrunāties ar Itālijas sūtni un sagatavot rakstu nosūtīšanai B.Mussolini /LVVA. – 6045.f. – 1.apr. – 1.l. – 5.lp./.

Tomēr lielāku uzmanību pelnīja T.Sandera paziņojums 1925.gada 18.februāra Valdes sēdē, informējot par sarunu ar Latvijas sūtni Francijā Grosvaldu, kurš stāstījis par kāda “baltās internacionāles” biedra rakstu, kurā izteikta vēlme nodibināt sakarus arī ar Latvijas pretkomunistiskām organizācijām /Turpat. – 7.lp./.

Kā liecināja vairākas norādes, runa bija par Teodora Obera 1924.gadā dibināto “Līgu cīņai ar III Internacionāli”, kuras centrs atradās Ženēvā, bet aktīvāko darbību tā izvērsa Francijā, Anglijā, Vācijā un citās valstīs. Līgas vārds plašāku ievēribu ieguva saistībā ar 1923.gadā notikušo Vorovska slepkavību /Vairāk par T.Obera Līgu skat. : G.Poļskojs. Viltoto banknošu bruņinieki. – R., 1989. – 81.lpp. ; V.Minajev. Operacija “hod s čornovo hoda”. – Moskva, 1965. – 206.-207.str./.

Atgriežoties pie Latvju Patriotu Līgas, ir jāatzīmē Valdes 12.maija sēdē izskanējušais priekšnieka ziņojums par sakaru nodibināšanu ar “starptautisko antanti pret 3. internacionāli Ženēvā”, norādot, ka saņemts uzaicinājums uz minētās organizācijas sasaukto konferenci jūnija beigās, uz kuru tika nolemts sūtīt priekšnieka izstrādātu referātu. – Turpat. – 9.lp.

¹⁰³ LVVA. – 6045.f. – 2.apr. – 2.l. – 1.lp.

¹⁰⁴ LVVA. – 6045.f. – 1.apr. – 1.l. – 2.lp.

¹⁰⁵ Turpat. – 2.-3.lp.

¹⁰⁶ Turpat. – 8.lp.

¹⁰⁷ Pirmais skaļais jaunā Patriotu Līgas kursa pieteikums bija A.Spundes konflikts ar Saeimas deputātu Dubinu 1925.gada beigās. – Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 20.decembris.

¹⁰⁸ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 167.l. – 14.lp.

¹⁰⁹ Turpat. – 23.lp.

¹¹⁰ Turpat. – 14.lp.

¹¹¹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2558.l. – 1.lp.

¹¹² J.Pauluks. No jaunajiem izlūkiem. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 22.maijs.

¹¹³ Turpat.

¹¹⁴ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2558.l.

¹¹⁵ Par 15.febr. – melots bez gala. // Imantas Gars. – 1925. – 7.marts.

¹¹⁶ Apcerējumā par aktīvā nacionālisma attīstības iespējām pēc 15.februāra K.Merts atzīmēja divas varbūtības, paredzot vai nu, pirmajā gadījumā, darbības atjaunošanu zem jaunas izkārtnes, vai, ja tas neizdosies, pievēršanos individuāli-partizāniskai cīņai. – K.Merts. Uz bīstama slīpenuma. 15.februāris 1925. – R., 1925. – 12.lpp.

¹¹⁷ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 93.l. – 23.lp.

¹¹⁸ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 471.l. – 3.lp.

¹¹⁹ Turpat.

¹²⁰ Turpat. – 1., 5.lp.

¹²¹ B.Kalniņš. Nacionalās diktaturas nesēji. – R., 1926. – 13.lpp.

¹²² Politiskās pārvaldes ierēdņa ziņojumā no Jelgavas sakarā ar LFpartijas uzsaukumu parādīšanos bija minēts, ka uzsaukumus atvedis un izdalījis “kāds no Rīgas bij. nac. kluba barvežiem P-s”, pie kam, “minētais P. licis priekšā organizēties atsevišķās vienībās, lai vajadzības brīdī varētu organizēti uzstāties” /LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 471.l. – 1.lp./ ; pats N.Pūliņš baumas par savu saistību ar Fašistu partiju noliedza /N.Pūliņš. Paziņojums atklātībai. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 2.jūlijs./.

¹²³ Imantas Gars. – 1925. – 14.marts.

¹²⁴ Nacionālo organizāciju savienības galda žurnāls. // LVVA. – 2494.f. – 1.apr. – 13.l. – 3.lp.

¹²⁵ Atjēdzaties! // Internacionale. – 1927. – 23.aprīlis.

¹²⁶ Imantas Gars. – 1925. – 7.marts.

¹²⁷ Aktīvo nacionalistu apspriede. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.

¹²⁸ Slēgtā Kluba tautiešu lēmumu par divu organizāciju dibināšanu burtiski saprata arī kreisie socialdemokrāti, savā oficiozā runājot par diviem Nacionalajiem Klubiem, kas aktīvā nacionālisma aprindām deva iemeslu

priecāties, ka viņiem “nav vairs nekādas informācijas par aktīvo nacionalistu iekšējo darbību”. – Ar nacionalistu riešanu ne velna vairs nesana. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs.

¹²⁹ Aizrādījums draugiem. // Internacionāle. – 1927. – 7.oktobris.

¹³⁰ Latvju Nacionalistu Klubs. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. 28.marts.

¹³¹ Visām bij. L.N.K. nodaļām. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.

¹³² LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 4.lp.

¹³³ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 4.aprīlis.

¹³⁴ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 9.aprīlis.

¹³⁵ Izvilkums no Latvju Nacionalistu Kluba statūtiem. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.

¹³⁶ Ernests Blanks provocē L.N-stuKlubu. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 4.aprīlis.

¹³⁷ K.Merts. Nelietība vai puiciskošanās? // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs.

¹³⁸ L.N.K. 1.maijā. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 7.maijs.

¹³⁹ Turpat.

¹⁴⁰ LVVA. – 1537.f. – 20.apr. – 108.l.

¹⁴¹ Socialdemokrāts. – 1925. – Nr.67., Nr. 69.

¹⁴² Tūlīt pēc “Socialdemokrata” rakstiem, kuros, atsaucoties uz dokumentiem, tika runāts par K.Merta darbību 1919.gadā, Politiskā pārvalde iesniedza pieprasījumu redakcijai steidzami sniegt materiālus, uz ko “Socialdemokrata” redakcija nosūtīja 1919.gadā izdotā “Jaunais Komunārs” eksemplāru ar K.Merta rakstu, kas arī izrādījās minētais dokuments un pēc tālākas pārbaudes lieta tika slēgta. – LVVA. – 1537.f. – 20.apr. – 109.lp.

¹⁴³ Pēc 9.maija Saeimas sēdes, kurā B.Kalniņš bija nosaucis K.Mertu un I.Poni kā komunistu darboņus, viņi pieprasīja nedēļas laikā sniegt konkrētus faktus /Atklātības tiesai. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 14.maijs./, un nesaņēmuši atbildi uz savu prasību, aicināja sastapt un runāt ar B.Kalniņu kā nelieti /K.Merts. Kad un kur tiks vilkta robeža nelietībai? // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 22.maijs./.

¹⁴⁴ LNK Valde. L.N.K. paskaidrojums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs.

¹⁴⁵ B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – 179.lpp. Plašāks pārskats par SSS centieniem aktīvā nacionālisma oficiozā bija lasāms 1928.gadā. – SSS “sports” un darba jaunatnes nākotne. // Dzimtā Zeme. – Nr.2.-6.

¹⁴⁶ Jau 1925.gada maijā Kluba oficiozs runāja par “sarkano kaušļu nelietībām”, uzbrukumu Kluba biedriem sagaidot Igaunijas viesus atzīmējot jau kā šādu uzbrukumu astoto gadījumu mēneša laikā /Sarkano kaušļu nelietība. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 14.maijs./ un turpat izceļot kārtējo incidentu, kad kāds SSS biedrs bija pieķerts staigājot LNK formas tērpi /Jauna provokācija. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 14.maijs./

¹⁴⁷ Tautiešiem par ziņu. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 22.maijs.

¹⁴⁸ Lielākā daļa sadursmju, kā atzīmēja Kluba oficiozs, notika Martas ielā, t.i., pie Kluba mītnes. – Vai tiks novērstas S.S.S. un L.N.K. sadursmes? // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 11.jūnijs.

¹⁴⁹ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs.

¹⁵⁰ Skat. : Mums būs vajadzīga nacionalrevolucionāra paš aizsargāšanās organizācija. // Internacionāle. – 1927. – 16.jūlijs. ; Cīņai sveiks. – 29.-30.lpp.

¹⁵¹ LNK Valdes paziņojums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 11.jūnijs.

¹⁵² B.Kalniņš. Nacionālās diktatūras nesēji. – R., 1926. – 12.-14.

¹⁵³ LVVA. – 2382.f – 1.apr. – 60.l. – 17.lp.

¹⁵⁴ B.Kalniņš. Nacionālās diktatūras nesēji. – R., 1926. – 13.lpp.

¹⁵⁵ Vai tiks novērstas S.S.S. un L.N.K. sadursmes? // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 11.jūnijs.

¹⁵⁶ 1917.gada 2.augusta jeb tā saucamais Kerenska likums paredzēja tiesības uz nenoteiktu laiku apcietināt personas, kuras, pēc varas iestāžu ieskatiem, apdraud vai var apdraudēt sabiedrisko mieru un kārtību.

¹⁵⁷ LNK Centra Valdes un aktīvo tautiešu 19.jūn. š.g. kopējas plenarsēdes lēmums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 2.jūlijs.

¹⁵⁸ Turpat.

¹⁵⁹ Turpat.

¹⁶⁰ Kluba 1925.gada 1.maija gājiena aizliegums bija varbūt nepatīkams, bet no likuma normu aspekta visnotaļ dabīgs un attaisnojams valdības lēmums.

¹⁶¹ I.Pone izbrauc uz Italiju. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 29.augusts.

¹⁶² Taisnība par fašismu Italijā. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.novembris.

¹⁶³ LN-stuK paziņojums par to, ka neviens no “akropoliešu” grupas biedriem nesastāv Klubā bija parādījušies īsi pirms I.Pones aresta 19.jūnijā, taču, kā liecināja jaunās Valdes soļi, tā izrādījās tikai skaļa deklarācija.

¹⁶⁴ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 30.jūlijs. 29.augusts.

¹⁶⁵ J.Priede. Pārdomas. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 2.oktobris.

¹⁶⁶ K.Merts. Tas ir noticis! // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 9.oktobris.

¹⁶⁷ Ar spiedīgiem materiāliem apstākļiem tika pamatots lēmums Kluba oficiozo turpmāk izdot reizi mēnesī. – Paziņojums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.oktobris.

- ¹⁶⁸ Latvis. – 1925. – 16.oktobris.
- ¹⁶⁹ Sakarā ar presē izteiktajiem komentāriem, Kluba 14.oktobra tautiešu sapulce, noklausījies I.Pones paskaidrojumus par interviju fašistu laikrakstā “Il Tevere”, pieņēma lēmumu šos komentārus ignorēt. – Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.novembris.
- ¹⁷⁰ Mūsu dienu vandalisms. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 20.decembris.
- ¹⁷¹ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 20.decembris.
- ¹⁷² Cīņai sveiks. – 30.lpp.
- ¹⁷³ M.Steppe. Gaitu sākot. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 13.februāris.
- ¹⁷⁴ Kamdēļ mēs aizgājām no L.N.K. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 13.februāris.
- ¹⁷⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 13.l. – 35.lp. Raksturojot I.Poni, viņa “cīņas metodes” un politisko avantūriskumu vispār, kā spilgts piemērs noteikti ir jāatzīmē vairākās atmiņās pieminētā ielaušanās dzejnieka un kreisā sociāldemokrāta J.Raiņa dzīvoklī, kuras organizāšana J.Kārklīņa pierakstītajās K.Konrāda jeb Latvijā pazīstamā “Šanas” Virsaiša atmiņās tiek piedēvēta tieši “lielajam pūķim” I.Ponem /Gangsteru klubs. // J.Kārklīņš. Latviešu pūcesspiegēlis. – 2.grāmata. – Valmiera, 1993. – 123.-127.lpp./ Ielaušanās, kas notikusi 1925.gadā (tiesa, šī notikuma datēšanā atmiņās ir acīmredzamas pretrunas), neizdevās, taču tā izsauca satraukumu un noteiktu reakciju Latvijas sabiedrībā. Šo notikumu, datējot to ar 1923.gadu, pārskatā par latviešu sociāldemokrātijas vēsturi piemin arī B.Kalniņš /B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – Stokholma, 1993. – 175.lpp/.
- ¹⁷⁶ Kamdēļ mēs aizgājām no L.N.K. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 13.februāris.
- ¹⁷⁷ M.Steppe. gaitu sākot. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 13.februāris.
- ¹⁷⁸ L.N.K. I. konference. // Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris.
- ¹⁷⁹ Uz veca taka. // Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris.
- ¹⁸⁰ A.Šilde. Kādu veidosim aktīvo nacionalismu. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 1.aprīlis.
- ¹⁸¹ Biedrības “Latvijas Sargi” atklāšanas svētki. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 25.aprīlis.
- ¹⁸² B-bas “Latvijas Sargi” 1. tautas sapulce. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 16.maijs.
- ¹⁸³ B-ba “Latvijas Sargi”. Nacionālām organizācijām. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 23.maijs.
- ¹⁸⁴ Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 14.marts., 18.aprīlis.
- ¹⁸⁵ “Latvijas Sargi” 3 gadu darbības askats. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.
- ¹⁸⁶ Kamdēļ mēs aizgājām no L.N.K. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 13.februāris.
- ¹⁸⁷ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 471.l. – 5.lp.
- ¹⁸⁸ L.N.K. I. konference. // Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris.
- ¹⁸⁹ Uz veca taka. – Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris.
- ¹⁹⁰ Imantas Gars. – 1926. – 21.aprīlis.
- ¹⁹¹ Latvju pilsoņi! // Imantas Gars. – 1926. – 20.marts.
- ¹⁹² Skat., piemēram : Imantas Gars. – 1926. – 27.marts.
- ¹⁹³ Izšķiries. – 1926. – 28.oktobris.
- ¹⁹⁴ Jau Kluba pirmo nodaļu konferenci 1926.gada februārī Klubs noslēdza ar fašistu himnu Giovenezzo. Nacionalistu Kluba īpašās simpātijas fašismam un Mussolini bija atzīmētas arī organizācijas slēgšanas ierosinājumā /Par ko apsūdz Latvju Nacionalistu klubu. // Imantas Gars. – 1927. – 28.aprīlis., 12.maijs./
- ¹⁹⁵ Skat., piemēram : Imantas Gars. – 1926. – 21.aprīlis. ; Izšķiries. – 1926. – 15.septembris, 4.novembris.
- ¹⁹⁶ Pirmas 2.Saeimas vēlēšanām 1925.gadā A.Berga partija mainīja nosaukumu, kļūstot par Nacionālo apvienību.
- ¹⁹⁷ Par organizāciju – pret vadību! // Latvis. – 1926. – 31.jūlijs.
- ¹⁹⁸ LNK 2. konference. // Izšķiries. – 1926. – 2.septembris.
- ¹⁹⁹ Latvju Nacionālā Kluba Centra valdes 1924.gada 26.marta sēdē tika pieņemts lēmums par Kluba iekšējās militarizācijas plāna izstrādāšanu. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 58.lp.
- ²⁰⁰ Latvju Nacionalistu Klubs. // Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris. ; L.N.K. nodaļu darbība. // Izšķiries. – 1926. – 27.augusts.
- ²⁰¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.-4.lp.
- ²⁰² Pelēko kreklu leģioni. // Imantas Gars. – 1926. – 21.aprīlis.
- ²⁰³ Imantas Gars. – 1926. – 21.aprīlis.
- ²⁰⁴ Latvijas presē bija lasāmas ziņas par uz 4.maiju gatavoto fašistu apvērsumu, kura organizātorus varas iestādes jau apsteidzot bija arestējušas un 4.maijā sākās tiesas process pret šī apvērsuma gatavotājiem. – Kā Polijā gatavoja apvērsumu. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 9.maijs.
- ²⁰⁵ Par sanācības jēdziena izpratni un J.Piļsudka ražīma īpatnējām iezīmēm vairāk skat. : Dž.Rotčailds. Valstis Viduseiropas austrumos starp diviem Pasaules kariem. – R., 1999. – 72.-82.lpp.
- ²⁰⁶ Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 6.jūnijs.
- ²⁰⁷ Latvis – 1926. – 14.septembris.
- ²⁰⁸ Igaunī prasa stingru varu. // Izšķiries. – 1926. – 30.septembris.

²⁰⁹ Igaunijas Brīvības cīnītāju līga (*Vabadusliitlased* - VABS), kas uzstājās kā labēji radikāls spēks Igaunijā, 1930.gadu sākumā kļuva par ietekmīgu politisku faktoru, 1933.gada oktobrī tautas nobalsošanā iegūstot atbalstu savam konstitūcijas projektam, taču pēc 1934.gada marta apvērsuma organizācijas darbība tika aizliegta. Šķaļāk "vabsistu" vārds izskanēja pēc 1935.gada decembrī atklātās tās gatavotās sacelšanās, kuras sakarā parādījās ziņas par organizācijas visai plašajiem sakariem ar citu valstu radikāli nacionālajām aprindām / Vabsu kustība Igaunijā. // LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 743.l./ Vairāk skat. : Dž.Rotčailds. Valstis Viduseiropas austrumos starp diviem Pasaules kariem. – R., 1999. – 430.-431.lpp.

²¹⁰ 1926.gada marta beigās par spiegošanu Padomju Savienības labā tika arestēts Valsts kontroles revidents A.Vītols. – Valsts kontrolei vajadzīga kontrole. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 1.aprīlis.

²¹¹ Igaunijas sūtnis Maskavā.

²¹² 1926.gada 5.februārī netālu no Ikšķiles stacijas Lāvijas teritorijā notika uzbrukums Padomju Savienības diplomātiskajiem kurjeriem, viens no kuriem T.Nette apšaudē tika nogalināts. Apšaudē nogalinātie divi uzbrucēji izrādījās poļi Lietuvas pavalstnieki brāji Gabriloviči. Konkrētu pierādījumu trūkums deva pamatu dažādām versijām, kuras tomēr bija skatāmas tikai kā minējumi. Vairāk par to skat. : V.I.Popov. Proval odnoi meždunarodnoi provokacii. // Dolg i otvaga. – M., 1988. – 182.-212.str.

²¹³ Purva bridēji. // Izšķiries. – 1926. – 2.decembris.

²¹⁴ Latvju tautas naidnieku vienotā fronte. // Izšķiries. – 1926. – 16.decembris.

²¹⁵ Tas, kas par M.Skujenieka kreisās valdības darbības principiem un motīviem 1927.gadā izskanēja kā minējumi, apstiprinājās un vēl vairāk atklājās vēlāk – pēc 1934.gada 15.maija K.Ulmaņa apvērsuma ierosinātās sociāldemokrātu prāvas sakarā –, kad ar M.Skujenieka politisko uzskatu maiņu un iesaistīšanos apvērsuma atbalstītājos kādreizējie sabiedrotie bija nonākuši noteiktu politisko oponentu pozīcijās. Apvainoti ieroču nelikumīgā glabāšanā, apsūdzētie sociāldemokrāti 1934.gadā liecināja, ka ieroči sagādāti tieši M.Skujenieka valdības laikā un ar viņu ziņu. Bez tam, kā liecināja M.Skujenieka valdības ārlietu ministrs F.Cielēns, šajā laikā pie ārlietu ministrijas tika dibināts slepens izziņas un uzraudzības birojs, kura vadītājs bija pazīstamais avantūrists un dažādos notikumos visai pretrunīgās lomās darbojošais S.Staprāns (Vairāk par viņu skat. : A.Zauers. Sergejs Staprāns – brīvības cīnītājs un dēkainis. // Diena. – 1993. – 11.novembris.). Šī "izziņas biroja" aģentūras lomā galvenokārt uzstājās B.Kalniņa vadītās SSS biedri /Skat. : P.Dziņa, K.Klāvs. Bankrots. – R., 1986. – 30.-38.lpp./ un tas, cita starpā, uzraudzīja gan vairākus pazīstamus labēji noskaņotus politiskos un sabiedriskos darbiniekus, gan vairāku ārvalstu vēstniecības. Kā liecināja F.Cielēns, arī šī biroja dibināšana un darbība bija notikusi ar paša ministru prezidenta ziņu.

²¹⁶ Politiskā atmosfēra sabiezē. // Izšķiries. – 1927. – 6.janvāris.

²¹⁷ Politiskā laupīšana LNK telpās. // Izšķiries. – 1926. – 30.decembris.

²¹⁸ Politiskā atmosfēra sabiezē. // Izšķiries. – 1927. – 6.janvāris.

²¹⁹ Izšķiries. – 1927. – 13.janvāris.

²²⁰ Izšķiries. – 1927. – 20.janvāris.

²²¹ Visām LNK nodajām. // Izšķiries. – 1926. – 30.decembris.

²²² "Apvērsuma" vadītāja lomā uzstājās 8.Daugavpils kājnieku pulka leitnants Oliņš, kurš pēc nakts iedzeršanas bija ieradies savas vienības mītnes vietā un, pamodinājis sev padotos kareivjus, bija aizvedis viņus uz pilsētu un ieņēmis pastu, telegrāfa un telefona centrāli un citas iestādes, bet jau pēc pusstundas "apvērsuma" vadītājs tika arestēts un rota aizvesta atpakaļ kazarmās. Leitnants Oliņš tika nodots kara tiesai, kas atņēma viņam dienesta pakāpi un izslēdza no armijas. Ne bez ironijas "Oliņa puča" gaita ir attēlota J.Kārklīņa pierakstītajās K.Konrāda atmiņās. – J.Kārklīņš. Latviešu pūcēspieģelis. – 2.grāmata. – Valmiera, 1993., – 194.-198.lpp. Skat. arī : V.Bērziņš, A.Bambals. Latvijas armija. – R., 1991. – 67.-68.lpp.

²²³ Vairākos laikrakstos ("Pirmdienā", "Jaunākās Ziņas", "Socialdemokrāts") sakarā ar notikušajiem arestiem parādījās ziņas, ka I.Ponem un vairākiem viņam tuvu stāvošiem Nacionalistu Kluba biedriem tiekot inkriminēta kāda saikne ar nodomu par bankas ekspropriāciju. Atbildot uz šiem paziņojumiem, "Imantas Gars" rakstīja, ka "jau ilgāku laiku Ponem mēģināja tuvoties dažādi šaubīgi vīri", izsakot dažādus piedāvājumus un satikšanās ar viņiem netika pārtrauktas tikai tāpēc, lai atklātu viņu patiesos nodomus, jo esot bijušas "noteiktas ziņas, ka viņi tiek uzsūtīti no socialistiem, komunistiem, kā arī no vienas iestādes, kura par varu gribēja panākt Kluba graušanu" /I.Ponem... // Imantas Gars. – 1927. – 3.marts./ Šīs banku aplaupīšanas afēras sakarā atklātībā un arī aktīvā nacionālisma presē parādījās ziņas par sociāldemokrātu partijas paspārnē dibināto un S.Staprāna vadīto "izziņas biroju", un tieši ar šī biroja un S.Staprāna un B.Kalniņa vārdiem tika saistīti I.Ponem izteiktie priekšlikumi /Banku aplaupīšanas iniciatori uzieti! // Internacionale. – 1927. – 30.aprīlis./

²²⁴ Ieskatu notikumos, kas sekoja Kluba slēgšanai, deva tautiešu vēstules apcietinātajam I.Ponem, no kurām plašāk un objektīvāk notikušo raksturoja kāda E.Dzenis. – LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 10.-13.lp.

²²⁵ Kā 1926.gada augusta beigās ziņoja Nacionalistu Kluba oficiozs, "nacionālais darbinieks Smaren-Savinskis, kurš atrodas apcietinājumā par stingras nacionālas varas propagandas vešanu, grūtu materiālu apstākļu spiests" bija devis parakstu turpmāk ar politiku nenodarboties. – Izšķiries. – 1926. – 27.augusts.

²²⁶ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 10.lp.

- 227 Turpat.
- 228 Velti prieki. // Imantas Gars. – 1927. – 24.februāris.
- 229 Kam niez, lai kašājas, tikai ne citu azotē. // Imantas Gars. – 1927. – 14.aprīlis.
- 230 Imantas Gars. – 1927. – 10.februāris.
- 231 Tieši V.Smaren-Savinska un N.Pūliņa vārdi tika minēti saistībā ar 1925.gadā izlaistajām Fašistu partijas proklamācijām.
- 232 LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 3.l. – 2.lp.
- 233 Turpat.
- 234 LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.lp.
- 235 LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 3.l. – 3.lp.
- 236 Par J.Priedes godkāri asi izteicās vairāki I.Pones tuvākie domubiedri vēstulēs arestētajam bijuša Kluba priekšniekam 1927.gadā /Skat. : LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 9.,16.-17., 19.lp./ Šo J.Priedes rakstura iezīmi atzīmēja arī K.Merts, “Internacionālē” rakstot : “Skaugi stāsta, ka Priede pārlietu mīlot reprezentēšanos troksni un lētu popularitāti”. – Kā dzīvo internacionālisti un kā dzīvo nacionālisti. // Internacionāle. – 1927. – 2.jūlijs.
- 237 LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 14.-15.lp.
- 238 Turpat. – 18.lp.
- 239 I.Pones vēstule iz centrālcietuma visiem bij. L.N.K. tautiešiem. // Internacionāle. – 1927. – 31.augusts.
- 240 Jauni aktīvo nacionalistu aresti. // Internacionāle. – 1927. – 5.novembris.
- 241 Interesanti, ka ar LNKustības un tās vadošo personu bezdarbību bija neapmierināti arī organizācijas ierindas biedri un H.Steinbergs vēstulē I.Ponem 1927.gada augustā rakstīja : “Vienu es Jums gan lūdzu rakstat taču Lazdiņa kundzei, lai L.N.K. sāk strādāt, jo viņa no pašas dibināšanas guļ vārda pilnā nozīmē”. – LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 24.lp.
- 242 LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 3.l. – 5.lp.
- 243 Turpat.
- 244 Turpat. – 6.lp.
- 245 LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 2.l. – 7.lp.
- 246 Latvis. – 1928. – 9.augusts.
- 247 LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11798.l. – 8.lp.
- 248 Latvju Aktīvo Nacionalistu Savienība. // Imantas Gars. – 1927. – 14.aprīlis.
- 249 Kam niez, lai kašājas, tikai ne citu azotē. // Imantas Gars. – 1927. – 14.aprīlis.
- 250 Atbildē uz E.Lazdiņas prasību izšķirties I.Pone viņai rakstīja, ka noteikti norobežojas no partijas un nekad tajā nestāsies, jo “mani šķir no šīs partijas kā principālas nesamierināmas domstarpības, tā arī šīs partijas personīgais sastāvs”. – LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 18.lp.
- 251 LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 7.-8.lp.
- 252 Par tikšanos ar J.Priedi arestētajam I.Ponem rakstīja “Tavs Kārlis” (K.Apinis), jautājot par viņa domām /LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 19.lp./, savukārt J.Priede savas domas par šo tikšanos izteica rakstā ar nepārprotamu virsrakstu “Nepatīk patiesība” /Imantas Gars. – 1927. – 7.jūlijā./
- 253 Nebiedra domas par tekošo momentu. // Internacionāle. – 1927. – 7.oktobris.
- 254 Atjēdzaties! // Internacionāle. – 1927. – 23.aprīlis.
- 255 Divdabji jeb K.V.P. // Imantas Gars. – 1927. – 6.oktobris.
- 256 Arī “fašists”. // Imantas Gars. – 1927. – 20.oktobris.
- 257 Kara draudi. // Imantas Gars. – 1927. – 3.marts.
- 258 Kapēc “Linus” glābj, cukurfabriku gremdē? // Imantas Gars. – 1927. – 17.februāris.
- 259 Atkal sarkano upuris. // Imantas Gars. – 1927. – 7.aprīlis.
- 260 LVVA. – 1537.f. – 29.apr. – 378.l.
- 261 Vairāk par A.Berga iesniegto un Saeimas noraidīto likumprojektu skat. : U.Krēsliņš. Latvijas parlamentārisma realitāte un alternatīvas : piezīmes pie 1922.gada Satversmes diviem reformu projektiem. // Latvijas Vēsture. – 1999. – Nr.4(36). – 10.-18.lpp.
- 262 Par tautas vēlētu valsts prezidentu. // Imantas Gars. – 1927. – 14.aprīlis.
- 263 Tautas balss. // Imantas Gars. – 1927. – 12.maijs.
- 264 Pieņemtais likums, kas tika saistīts ar Saeimas deputātam Nurokam pie M.Skujenieka valdības sastādīšanas doto solījumu, paredzēja mīkstināt agrāk pieņemto pavalstniecības likumu, paredzot samazināt pavalstniecības iegūšanai paredzēto nodzīvošanas laiku.
- 265 Kā jūnija sākumā rakstīja “Imantas Gars”, likuma noraidīšanas ierosinājumam vajadzīgo 34 jeb 1/3 Saeimas deputātu balsu vietā par tā atcelšanu bija nodotas tikai 22 balsis. – Kapēc aktīvie nacionalisti ierosināja šo likumu. // Imantas Gars. – 1927. – 9.jūnijs.
- 266 Imantas Gars. – 1927. – 18.augusts.
- 267 Nacionālie ūdeņi sākuši kustēties. // Internacionāle. – 1927. – 4.jūnijs.

²⁶⁸ LVVA. – 2494.f. – 1.apr. – 6.l. – 1.-2.lp.

²⁶⁹ Imantas Gars. – 1927. – 4.augusts.

²⁷⁰ Latvju Aktīvo Nacionalistu Savienības kongress. // Imantas Gars. – 1927. – 23.septembris.

²⁷¹ Imantas Gars. – 1927. – 1.decembris.

²⁷² Latvijas tautas nobalsošanas likuma normu ietvaros neviena no notikušajām tautas nobalsošanām nesasniedza un, kā daudzi atzīmē, arī nevarēja sasniegt rezultātu. Šajā kontekstā kā noteikts tautas nobalsošanas ierosinātāju panākums bija vērtējams jau pats tā atbalstam savākto parakstu skaits – 245'000 –, un kā tādu to atzīmēja arī LANS oficiozs. – 1927. // Imantas Gars. – 1928. – 1.janvāris.

²⁷³ 1927.gada septembrī Savienības oficiozs ziņoja, ka pēc otrās parakstu vākšanas tautas nobalsošanas ierosinājums ar visiem parakstiem bija nozudis. – Imantas Gars. – 1927. – 8.septembris.

²⁷⁴ 1927. // Imantas Gars. – 1928. – 1.janvāris.

²⁷⁵ Imantas Gars. – 1928. – 1.februāris. Rīgas dome bija pilsētas pašvaldības orgāns. Šajā sakarā ir jāatzīmē, ka parlamentārās republikas laikā Latvijā bija trīs pašvaldību veidi: pilsētu, apriņķu un pagastu pašvaldības. Pilsētu pašvaldības, tāpat kā Saeimu, ievēlēja uz trim gadiem (sākot no 1931.gada – uz četriem gadiem). Lielākajā un nozīmīgākajā pašvaldībā Rīgas domē bija 90 domnieku vietas (no 1931.gada – 100) un tās vēlēšanās 1922.gadā piedalījās 16 saraksti, 1925.gadā – 23, bet 1928.gadā – 28. Vairāk par pašvaldību vēlēšanām skat.: I.Mednis. Kā pašvaldības vēlēja 20. un 30. gados. // Diena. – 1994. – 14.februāris.

²⁷⁶ Turpat.

²⁷⁷ Pilsopi. // Imantas Gars. – 1928. – 15.februāris.

²⁷⁸ LANS izvirzītie kandidāti Rīgas domnieku vietas neieguva un vienīgais, ko uzsvēra Savienības oficiozs, bija fakts, ka starp visbiežāk citos sarakstos ierakstītajām personām pēc A.Berga un K.Ulmaņa kā ceturtais bija LANS priekšnieks J.Priede. – Populārākās personas Rīgā. // Imantas Gars. – 1928. – 1.aprīlis.

²⁷⁹ Imantas Gars. – 1927. – 7.jūlijs.

²⁸⁰ N.Pūliņš. Mēs radam pretspēku sarkaniem. // Imantas Gars. – 1927. – 15.novembris.

²⁸¹ Imantas Gars. – 1928. – 15.janvāris.

²⁸² LANJ iekšējās iekārtas instrukcijas 11. paragrāfs – LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 8.l. – 6.lp.

²⁸³ LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 3.l. – 22.lp.

²⁸⁴ Atskats uz mūsu II kongresu. // Imantas Gars. – 1928. – 1.maijs.

²⁸⁵ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2351.l. – 87.lp.

²⁸⁶ Paziņojums. // Imantas Gars. – 1928. – 22.jūnijs.

²⁸⁷ Cīņai sveiks. – 36.lpp.

²⁸⁸ Internacionāle. – 1927. – 23.aprīlis.

²⁸⁹ Atjēdzaties! // Internacionāle. – 1927. – 23.aprīlis.

²⁹⁰ Turpat.

²⁹¹ Klausies, baltais: // Internacionāle. – 1927. – 23.aprīlis.

²⁹² Domā tagad šā: // Internacionāle. – 1927. – 21.maijs.

²⁹³ G.Celmiņš. 12 gadi. // Latviešu Avīze. – 1930. – 16.novembris.

²⁹⁴ Simptomātisks vispārējo politisko noskaņojumu izmaiņu apliecinājums bija arī fakts, ka tieši 1928. gadā iznāca LZS Akadēmiskās sekcijas rakstu krājums “Demokrātijas krīze”.

²⁹⁵ Likums par vienīgo maksāšanas līdzekli un agrāko līgumu un parādu nokārtošanu jeb t.s. 18.marta likums noteica, ka likumīgais maksāšanas līdzeklis Latvijā ir Latvijas nauda un, kas, šajā gadījumā, bija galvenais daudzu Latvijas iedzīvotāju neapmierinātības cēlonis, tas noteica atšķirīgus līdz 1918.gada 1.janvārim un pēc 1918.gada 1.janvāra noslēgto līgumu ietvaros kārtojamo maksājumu valūtas kursus. – “Latvijas Sargs” kalendārs: 1922. – R., b.g. – 46.-47.lpp.

²⁹⁶ Satversmes grozīšana. // Imantas Gars. – 1927. – 23.jūnijs.

²⁹⁷ L.Z.S.Akadēmiskā sekcija. Politiskie virzieni Latvijā. – R., 1928. – 132.-133.lpp.

²⁹⁸ Kā atvieglot smago valsts aparātu? // Vaga.–1928.–22.jūnijs. Plašāk izvērstā un pamatota Apvienības darbības programma ir atrodama tās izdotajā brošūrā Kas ir Latvijas Pilsoņu Apvienība? – R., [1928.] – 14.lpp.

²⁹⁹ Runājot par Vislatvijas Tautas Sapulci, ļoti svarīgi ir uzsvērt tās organizatoriskos turpinājumus, lai skaidri nodalītu vairāku 1930.gados pastāvošo organizāciju attiecības ar aktīvo nacionālismu. Nodibinājusies īsi pirms 3. Saeimas vēlēšanām, bet nesasniedusi gaidītos rezultātus, 1929.gada aprīlī Sapulce pārtapa par *Jauno Zemnieku Apvienību* (P.Leikarts, oficiozs “Lauku Domas”), no kuras atšķēlušos biedru grupa vēlāk dibināja biedrību *Latviešu Vara* (A.Frišmanis, oficiozs “Latviešu Vara”). Tas, ka 1930.gados gan t.s. “leikartieši”, gan Latviešu Vara visai asi uzstājās pret pastāvošo parlamentārismu, šīs organizācijas it kā nostādīja līdzās aktīvajam nacionālismam, taču acīmredzami atšķirīgā organizatoriskās izcelsmes tradīcija tās lika nodalīt no aktīvā nacionālisma tradīcijas. Vairāk par šīm organizācijām skat.: J.Ziluss. Deputata Leikarta aizkulisēs.

³⁰⁰ Vairākās nostādnēs aktīvajam nacionālismam tuvas atziņas deklarēja gan Nacionālā Zemnieku savienība, gan profesora K.Baloža Latvijas darba savienība.

- ³⁰¹ Zīmīgs jauno organizāciju "politiskās nekaunības" piemērs bija Latvijas Pilsoņu Apvienības īsi pēc dibināšanas savā oficiozā publicētais aicinājums visām pilsoniskām partijām apvienoties vienā organizācijā uz Apvienības programmas pamata, atteikuma gadījumā pieprasot paskaidrot tā iemeslus, lai "to mēs varētu publicēt vispārīgai zināšanai": J.Ozollapa. Uzaicinājums visām politiskām partijām. // Vaga. – 1928. – 1.jūlijs.
- ³⁰² Zīmīgi, ka J.Vintera vadītā apvienība jau 3. Saeimas vēlēšanās ieguva vienu vietu parlamentā.
- ³⁰³ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2353.l. – 2.lp.
- ³⁰⁴ J.A.Ozoliņa neveiksmīgie mēģinājumi 1924. gadā un ANS reģistrācija 1925. gadā, tāpat kā LANS dibināšana drīzāk bija pierakstāmi pie apstākļu spiestiem vai intrigu un pārpratumu diktētiem lēmumiem.
- ³⁰⁵ Paziņojums. // Imantas Gars. – 1928. – 22.jūnijs.
- ³⁰⁶ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2353.l. – 1.,9.lp.
- ³⁰⁷ Turpat. – 14., 20.lp.
- ³⁰⁸ Līdzās politiskiem nosacījumiem ir jāievēro arī vispārējās saimnieciskās situācijas pasliktināšanās, ko izsauca 1928.gada neraža, 1929.gada plūdi un tam sekojošā lauksaimniecības produktu cenu krišanās 1930.gadā.
- ³⁰⁹ Latvis. – 1929. – 12.marts.
- ³¹⁰ Katram no I.Pones līdzgaitniekiem aiziešanas motīvi bija dažādi, un ja J.Jurevites tika izslēgts par biedru naudas nemaksāšanu, tad N.Pūliņa aiziešana bija saistīta ar darbu Lidotāju biedrībā, bet J.Priedem tie vairāk bija idejiski motīvi, par ko liecināja viņa drīz vien izdots "1919.g. Brīvprātīgais". Savukārt K.Merta un E.Lazdiņas aiziešanas galvenais iemesls, acīmredzot, bija tīri subjektīvs aizvainojums, jo viņu vārdi izpalika biedrības vadītāju sakstos.
- ³¹¹ "Latvijas Sargi" 3 gadu darbības atskats. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.
- ³¹² LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.lp.
- ³¹³ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 1.l. – 4.lp.
- ³¹⁴ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 1.l. – 4.lp.
- ³¹⁵ 1930.gada 26.novembra Imantas Apvienības rīkotajā disputā, piemēram, pēc I.Pones referāta "Socialisti no 4.ģimnāzijas jāpadzen" kāds no disputa dalībniekiem, nosaucot I.Poni par meli, tūlīt arī paziņoja, ka šeit sapulcējušies fašisti ir muļķi un idioti – LVVA. – 3235.f. – 3.apr. – 245.l.
- ³¹⁶ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 51.lp.
- ³¹⁷ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 1.l. – 4.lp.
- ³¹⁸ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 29.lp.
- ³¹⁹ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 22.,45.lp.
- ³²⁰ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 9.lp.
- ³²¹ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 1.l. – 4.lp.
- ³²² LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 1.l. – 9.lp.
- ³²³ 1925.gadā, piemēram, aktīvā nacionālisma oficiozs publicēja galvenā Latvijas un Lietuvas Kopvalsts teorētiķa J.A.Liberta rakstu. – Skat. : J.A.Liberts. Varoņkults un Brīvības pieminekļa lieta. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.
- ³²⁴ Baltijas ķēniņvalsts. I. – R., 1929. – 14.-15.lpp.
- ³²⁵ Turpat. – 15.lpp.
- ³²⁶ Cīņai sveiks. – 38.lpp.
- ³²⁷ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11903.l. – 26.lp.
- ³²⁸ 1931. gadā izdotās NAK brošūras pārskatā par Nacionālistu fronti Patriotu Līgas un Mūsu Frontes saikne tika uzsvērtā kā nepārprotama un skaidra, apzīmējot Mūsu Fronti kā fašistisku un visu pretmarksistisko organizāciju virknē pašu galējo apvienību. – Cīņai sveiks. – 31., 38.lpp.
- ³²⁹ E.Sandera un A.Spundes uzstāšanās I.Pones disputā 1930. gada 26. novembrī. – LVVA. – 3235.f. – 3.apr. – 245.l. – 1., 4.-5.lp.
- ³³⁰ Februāra sākumā pēc NAK ierosinājuma vairākas organizācijas noturēja apspriedes par piedalīšanos Rīgas pilsētas domes vēlēšanās, un pēc Mūsu Frontes pārstāvja Sandera priekšlikuma tika nolemts uzstāties vienotā blokā zem "Nacionalrevolucionaro strādnieku kandidātu saraksta", piedaloties NAK, Mūsu Frontei un NLVPA /LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 2.l. – 5.-7.lp./ Kopumā sarakstā bija iekļauti 33 kandidāti /LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11903.apr. – 70.lp./.
- ³³¹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11903.l. – 67.lp.
- ³³² Turpat. – 67.-68.lp.
- ³³³ Turpat. – 35.lp.
- ³³⁴ Kā haidījās no "Nacionālrivolucionāra". // Nacionālrivolucionārs. – 1932. – N.1.
- ³³⁵ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11903.l.
- ³³⁶ Turpat.
- ³³⁷ LANS 2. kongresā 1928.gada aprīlī Centrālās Komitejas vēlēšanās V.Vaitnieks tika ievēlēts kā viens no locekļu kandidātiem. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2351.l. – 69.lp.
- ³³⁸ NAK dzīve. // Latvju Aktīvistis. – 1929. – 22.decembris.

- ³³⁹ LVVA. – 2999.f. – 1.apr. – 2.l. – 2.lp.
- ³⁴⁰ Turpat. – 8.lp.
- ³⁴¹ Turpat. – 12., 14.lp.
- ³⁴² LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 6264.l.
- ³⁴³ LVVA. – 5022.l. – 1.apr. – 5.l. – 21.lp.
- ³⁴⁴ LVVA. – 5022.l. – 1.apr. – 10.l. – 6.lp.
- ³⁴⁵ “Latvijas Sargi” 3 gadu darbības atskats. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.
- ³⁴⁶ Dzimtā Zeme. – 1928. – 23.augusts.
- ³⁴⁷ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 1.l. ; LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11799.l. – 15.lp.
- ³⁴⁸ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 4.l. – 1.lp.
- ³⁴⁹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11799.l. – 34.-39.lp.
- ³⁵⁰ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 2.l. – 8.lp.
- ³⁵¹ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 1.l.
- ³⁵² LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 2.l. – 8.lp.
- ³⁵³ Turpat. – 11.lp.
- ³⁵⁴ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11799.l. – 1.-3.lp.
- ³⁵⁵ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 2.l. – 17.lp.
- ³⁵⁶ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11799.l. – 1.-3.lp.
- ³⁵⁷ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 2.l. – 16.lp.
- ³⁵⁸ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11799.l. – 4.lp.
- ³⁵⁹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2351.l. – 54., 69.lp.
- ³⁶⁰ Pateidzies. // Imantas Gars. – 1928. – 1.maijs.
- ³⁶¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 77.l. – 8.lp.
- ³⁶² Turpat.
- ³⁶³ Turpat. – 9.lp.
- ³⁶⁴ Kluba Virsvadoņa pavēlēs laiku pa laikam parādījās paziņojumi par veselu nodaļu pārkārtošanu vai pat slēgšanu, 1931.gada oktobrī, piemēram, pēc inspekcijas apskates reorganizējot Jelgavas un Cēsu nodaļas /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 1.lp./, bet 1932.gada janvārī slēdzot uzreiz vairākas Kluba nodaļas. – Turpat. – 43.lp.
- ³⁶⁵ Cīņai – sveiks. – 24.-25.lpp.
- ³⁶⁶ Turpat. – 25.-26.lpp.
- ³⁶⁷ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 15.-16.lp.
- ³⁶⁸ Turpat. – 18.lp.
- ³⁶⁹ Cīņai sveiks. – 9.lpp.
- ³⁷⁰ NAK vadītāju pieteikti un ar pavēli viesiem NAK biedriem obligatoriski nobalsojamie uzticības kandidāti 3. Saeimas vēlēšanās tomēr nesavāca vajadzīgo balsu skaitu.
- ³⁷¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 43.-44.lp.
- ³⁷² Turpat.
- ³⁷³ Turpat.
- ³⁷⁴ Turpat. – 62.lp.
- ³⁷⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 75.l. – 30.-31.lp.
- ³⁷⁶ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 43.-44.lp.
- ³⁷⁷ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 75.l. – 30.-31.lp.
- ³⁷⁸ Tie nosacījumi, kas 1930.gadu sākumā noteica pavērsienu atsevišķu Latvijas politisko spēku nostādņēs un visu politisko procesu attīstībā, bija meklējami gan vispārējās Eiropas politiskās attīstības tendencēs un vispirms straujajā nacionālsociālistu ietekmes pieaugumā Vācijā, gan saimnieciskās krīzes radītajās grūtībās, gan, visbeidzot, plašāku Latvijas sabiedrības aprindu politisko noskaņojumu izmaiņās, kuras atspoguļojās jau 1931.gada beigās notikušajās 4.Saeimas vēlēšanās.
- ³⁷⁹ Lielākā atkāpe attiecībā uz Ugunskrusta dibināšanu, kas ir atrodama vairāku autoru darbos (skat., piemēram : E.Andersons. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. – 472.-473.lpp.), ir visdrīzāk no atmiņām aprītē ienestā novirze organizācijas dibināšanas laikā, atzīmējot tās dibināšanu jau 1930.gadā un divus gadus vēlāk runājot tikai par G.Celmiņa nostāšanos organizācijas priekšgalā. Dokumentāli šo novirzi neapstiprina neviens fakts vai pat netieša norāde. Vairāk par atmiņās un literatūrā atrodamajām organizācijas dibināšanas versijām skat. : A.Paeglis. “Pērkonkrusts” pār Latviju. – R., 1994. – 7.-12.lpp.
- ³⁸⁰ Ugunskrusta pirmais gads. // Ugunskrusts. – 1933. – 22.janvāris.
- ³⁸¹ Universitas. – 1932. – N.2.
- ³⁸² Pašos Tautas Apvienības pirmsākumos tās saikni ar A.Berga partiju vēl vairāk pasvītvoja apstākļi, ka pirmās Valdes sēdes tika noturētas Nacionālās apvienības telpās, lai gan pats par sevi šis fakts vēl neko neliecināja, jo līdzīga pieredze bija arī citām organizācijām, piemēram, Imantas Apvienībai.

³⁸³ Saglabājot jau zināmo vēlētāju politisko simpātiju tendenci parlamenta vēlēšanās arvien samazināties par abām lielākajām Saeimā pārstāvētajām partijām nodoto balsu skaitam, 1931.gada 4.Saeimas vēlēšanas izrādījās kaut kas īpašs, apzīmējot lūzumu visā parlamenta spēku samērā un ietekmē, kas līdzās atkārtotajiem nopietnajiem galēji kreiso spēku panākumiem atspoguļojās arī līdzšinējā labējā spārna ietekmīgā spēka Nacionālās apvienības parlamentārās pārstāvniecības sabrukumā.

³⁸⁴ Par galveno A.Berga vadītās Nacionālās apvienības neveiksmes iemeslu 4.Saeimas vēlēšanās kļuva jau iepriekš atzīmētā ar 1920. gadu beigām vērojamā vairāku "konjunktūras nacionālisma" grupu skaļā un agresīvā uzstāšanās, un, šajā gadījumā, 1931.gada februārī M.Skujenieka un vairāku citu deputātu Saeimā iesniegtais likumprojekts par Doma baznīcas vācu draudzes tiesību ierobežošanu, ierosinot baznīcas pārdēvēšanu par "Māras baznīcu" un tās reģistrēšanu uz Latvijas valsts vārda kara ministrijas personā (par konkrēto draudžu konfliktu un tā cēloņiem vairāk skat. : Māras baznīca un Rīgas garnizona draudze. – R., 1931.). Šis ierosinājums A.Bergu, kura partija piedalījās koalīcijas valdībā, nostādīja ļoti sarežģītā situācijā, ko citi politiskie spēki nekavējoties izmantoja savā priekšvēlēšanu cīņā. Tiesa, tas, ka šis konkrētais "Māras baznīcas" jautājums varēja izsaukt un izsauca tik krasu vēlētāju novēršanos liecināja, ka 1930. gadu sākumā A.Berga vadītajai apvienībai nebija sava stabila vēlētāju loka.

³⁸⁵ Runa, šajā gadījumā, pirmkārt, bija par Nacionālās apvienības Akadēmisko sekciju, kuras vadītājs 1930.gadu sākumā bija G.Celmiņš. Pirmo reizi par tās dibināšanu aktīvā nacionālisma aprindās runāja jau 1927.gadā, par ko K.Apinis rakstīja vēstulē arestētajam I.Ponem : "A.Bergs domā dibināt pie savas partijas akadēmisko sekciju, kurā pulcētos un darbotos studējošā jaunatne. Arī daļa no mūsu studentiem domā tur pieslēties". – LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 26.lp.

³⁸⁶ Ar 4.Saeimas rezultātos vīlušā un no A.Berga politiskajiem centieniem aizgājušā cīnītāja statusu skaidrojamā G.Celmiņa nostāšanās LTA Ugunskrusts priekšgalā bija acīmredzamā pretrunā ar to faktu, ka Nacionālās apvienības 1932.gada 7.februāra kongresā viņš tika ievēlēts partijas jaunajā padomē un tas pats notika arī nākamajā partijas kongresā vēl pēc gada. Vairāk par Nacionālās apvienības pastāvēšanu šajā laikā skat. : U.Lasmanis. A.Bergs. – R., 1998., 3.grāmata. – 178.,192.-194.,232.lpp.

³⁸⁷ Kā 1933.gadā rakstīja "Jaunākās Ziņas", tas ka Gustavs Celmiņš organizācijas "priekšgalā bija tikai pagaidām" tās biedriem bija uzsvērts "ne vienu vien reizi". – Kas gatavojuši hitlerisku diktatūru Latvijā. // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 9.augusts.

³⁸⁸ LVVA. – 2906.f. – 1.apr. – 2.l.

³⁸⁹ Turpat. – 8.,9.lp.

³⁹⁰ Visdrīzāk, galvenais šī Rīgas domes atbalsta izskaidrojums bija meklējams faktā, ka pēc 1931.gada domes vēlēšanām, atsakoties no vietām vairākiem ievēlētiem Nacionālās apvienības saraksta kandidātiem, par vienu no Rīgas domes domniekiem bija kļuvis pats LTA Ugunskrusts priekšnieks G.Celmiņš. – Skat. : U.Šmits. Par krēsliem Rīgas domē – kārotajiem un sadauzītajiem. // Lauku Avīze. – 1994. – 27.maijs.

³⁹¹ LVVA. – 2906.f. – 1.apr. – 2.l. – 7.lp.

³⁹² Turpat. – 9.lp.

³⁹³ Divus gadus vēlāk, atskatoties uz savas darbības sākumu, Tautas Apvienība izteicās ļoti tieši, atzīmējot, ka F.Krusa izstājās no Valdes un organizācijas, "motivēdams savu aiziešanu ar to, ka netiekot ieturēta Nacionālās Apvienības līnija". – Cīņas par Latviešu Latviju pamati un līdzšinējā gaita. // Pērkonkrusts. – 1934. – 21.februāris. G.Celmiņa vēlmi ieturēt savas organizācijas distanci no A.Berga tuvākajām aprindām apliecina arī Ā.Šilde, kurš pats sevi uzskatīja par A.Berga "polītiskā virziena pārstāvi", tieši ar to izskaidroja, kāpēc G.Celmiņš viņu nelaida Tautas Apvienības valdē. – Ā.Šilde. Trimdiņieka raksti. – Mīnsterē, 1991. – 31.-32.lpp.

³⁹⁴ LVVA. – 2906.f. – 1.apr. – 2.l. – 11.lp.

³⁹⁵ Vairāk skat. : A.Paeglis. "Pērkonkrusts" pār Latviju. – 14.-15.lpp.

³⁹⁶ Kāpēc Ugunskrusts piedalās L.Ū. studentu padomes vēlēšanās? // Ugunskrusts. – 1932. – 4.decembris.

³⁹⁷ Latviešu studentība kompromisu valgos. // Ugunskrusts. – 1933. – 29.janvāris.

³⁹⁸ Cīņa par latvietību Studentu padomē. // Ugunskrusts. – 1933. – 26.februāris.

³⁹⁹ Ugunskrusts. – 1933. – 12.marts.

⁴⁰⁰ Pērkonkrusts. – 1933. – 26.marts.

⁴⁰¹ Rīgas pilsētas domes vēlēšanas. // Dzintarzeme. – 1931. – 21.marts.

⁴⁰² LVVA. – 5582.f. – 1.apr. – 1.l. – 2.lp.

⁴⁰³ Turpat. – 3.lp.

⁴⁰⁴ Nacionālsocialists. – 1932. – 24.septembris.

⁴⁰⁵ Latv. Nacionālsociālisti iet pirmā cīņā! // Nacionālsocialists. – 1932. – 19.novembris.

⁴⁰⁶ Nacionālsocialists. – 1932. – 26.novembris.

⁴⁰⁷ 40! // Nacionālsocialists. – 1932. – 10.decembris.

⁴⁰⁸ E.Akermanis-Īrumnieks. Kas tagad darāms organizētai aktīvai latvju jaunatnei. // Nacionālsocialists. – 1932. – 1.oktobris.

⁴⁰⁹ T.Priekšnieks. Vienīgi tērauda fronte uzvarēs! // Nacionālsocialists. – 1933. – 14.janvāris.

- ⁴¹⁰ Nacionālsocialists. – 1933. – 21.janvāris.
- ⁴¹¹ Nacionālsocialists. – 1933. – 4.februāris.
- ⁴¹² Pulkvežleitnanta V.Ozola vadītā biedrība “Leģions”, kas tika dibināta 1932.gada decembrī, bija izaugusi uz 1920.gadu vidū dibinātās un profesora K.Baloža vadītās Latvijas darba savienības platformas un izcēlās ar īpašiem biedru sastāva nosacījumiem, tāpēc, kaut arī dažos jautājumos deklarējot aktīvajam nacionālismam tuvas nostādnēs, tā tomēr nepiederēja pie aktīvā nacionālisma tradīcijas.
- ⁴¹³ Tautai grib noslēpt patiesību! // Nacionālsocialists. – 1933. – 18.marts.
- ⁴¹⁴ LVVA. – 2906.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.lp.
- ⁴¹⁵ Starp citu, vēl nesenais NAK amatvīrs E.Akermanis tieši 1932.gada marta beigās par piesavināšanos tika izslēgts no NAK Vircavas nodaļas : LVVA. – 2382.f. – 1. – 75.l. – 31.lp.
- ⁴¹⁶ Paradoxu, kas slēpās 4.Saeimas sastāvā un kas varbūt kļuva par izšķirošo pieaugošajā pastāvošajā parlamentārisma kritikā, ļoti precīzi savās atmiņās raksturo bijušais viens no Latviešu Zemnieku savienības līderiem Ā.Klīve. No vienas puses, 1931.gadā ievēlētajā 4.Saeimā pirmo reizi parlamentā bija latviešu pilsonības vairākums (55 deputāti no 100), kas sabiedrībā deva pamatu lielām cerībām. Taču no otras puses šajās vēlēšanās zaudējumus bija cietušas noteiktas politikas partijas – gan abas lielākās partijas Zemnieku savienība un sociāldemokrāti, gan A.Berga Nacionālā apvienība –, dodot vietu dažādām “konjunktūras partijām”. Šajā situācijā, kad 4.Saeimā vairāk nekā piektā daļa deputātu (21) piederēja pie vieninieku vai pārinieku partijām, parlamenta sekmīga darbība patiesībā kļuva sevišķi apgrūtināta un tas acīmredzami zaudēja sabiedrības uzticību. – “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija. – R., 1987. – 113.-115.lpp.
- ⁴¹⁷ Labvēļus un patriotus lūdzam atsaukties! // Zilais Ērglis. - 1934. – 24.marts.
- ⁴¹⁸ LVVA. – 5760.f. – 1.apr. – 1.l. – 9.lp.
- ⁴¹⁹ Neskaidrs un neviennozīmīgs gan pašas organizācijas izdevumos, gan vēstures literatūrā ir jautājums par organizācijas nosaukumu. Organizācijas rakstu krājuma pirmajā izdevumā 1933.gada jūnijā ir runāts par to, “Kas ir? Ko grib? Kā darbojas? Pērkonkrusts” (un šai tradīcijai seko A.Paeglis darbā par organizācijas pastāvēšanu. – A.Paeglis. Pērkonkrusts pār Latviju. – R., 1994.), kamēr organizācijas oficiālā tiek runāts par LTA Pērkonkrusts dibināšanu (un šai tradīcijai seko H.Biezais pētījumā par organizācijas aprindu centieniem vācu okupācijas gados. – H.Biezais. Gustava Celmiņa Pērkonkrusts dokumentu gaismā. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1992. – Nr.1.-4.). Šis atšķirības izskaidrojums ir meklējams jau pieminētajā organizācijas rakstu krājuma izdevumā publicētajos statūtos, kuru beigās ar G.Celmiņa parakstu ir apstiprināti statūtos izdarītie labojumi, atzīmējot arī izmaiņas organizācijas nosaukumā. Tāpēc, lai arī no valodnieciskā aspekta izsaucot noteiktus iebildumus, pareizais oficiāli reģistrētais organizācijas nosaukums ir Pērkonkrusts un, sekojot dotā pētījuma koncepcijai, pie tā arī pieturās arī šis darbs.
- ⁴²⁰ Vairāk par Latvijas poļu kopienas un attiecību saasināšanos 1930.gadu sākumā skat. : Ē.Jēkabsons. Poļu minoritāte Latvijas Republikā. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr.2. – 85.-101.lpp.
- ⁴²¹ 1934.gada 12.martā bez nopietnas pretošanās bija noticis apvērsums Igaunijā, kamēr Latvijā sabiedrības noskaņojumus saistīja sociāldemokrātu ierosinātā un februāra beigās notikusī tautas nobalsošana par strādnieku nodrošināšanu vecuma, darba nespējas un bezdarba gadījumā.
- ⁴²² Izteiksmīgs piemērs varas politisko spēku nostājai pret LTA “Pērkonkrusts” bija Latviešu zemnieku savienības konferencē 1933.gada decembrī K.Ulmaņa teiktā konferences noslēguma runa, kurā, minot Apvienības oficiālo nostāšanos pret šajā laikā iesniegto Satversmes reformu projektu, tika skaidri paziņots : “Viņi piesaka karu, mēs to pieņemam” /J.Daģis. Prezidents Kārlis Ulmanis.I. – R., 1990. – 54.lpp./ Zīmīgi bija tas, ka šis nostājas formulējums un tā visai izvērsta motivācija, atvēlot G.Celmiņa organizācijas un tās oficiālo centienu iztīrīšanai konferences runā pietiekami lielu vietu, uzkrītoši disonēja ar turpat izskanējušo ironisko norādi uz Apvienības izdotā laikraksta “stipri mazo” lasītāju skaitu. – Turpat.
- ⁴²³ Vēlreiz pasvīturojot savu noraidošo attieksmi pret G.Celmiņa Pērkonkrustu J.Štelmahera Kustības oficiāls jaunās organizācijas dibināšanu pieteica tieši kā “smalkjūtīgāko biedru” novēršanos no Pērkonkrusta. – Ved nenosvērto jaunatni un urā ļaudis uz anarhiju! // Zilais Ērglis. – 1934. – 13.janvāris.
- ⁴²⁴ Arvīds Avots bija viens no laikraksta “Latvis” līdzstādniekiem un 1930. gadu sākumā bija arī tā galvenais redaktors.
- ⁴²⁵ LVVA. – 5971.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.lp.
- ⁴²⁶ Turpat. – 2.lp.
- ⁴²⁷ Partizāņi, viņu mērķi un ieroči. – B.v.,b.g. – 15.lpp.
- ⁴²⁸ LVVA. – 5971.l. – 1.apr. – 2.l. – 7.lp.
- ⁴²⁹ Biedrības likvidācijas komisijas materiālos kopā bija uzskaitītas 22 Jaunās Latvijas nodaļas, no kurām gan dažas (Krāslavas, Liksnas) nebija uzsākušas darbību. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5096.l. – 24.-27lp.
- ⁴³⁰ LVVA. – 5971.f. – 1.apr. – 2.l. – 10.lp.
- ⁴³¹ LVVA. – 3235.f. – 3.apr. – 175.l. – 1.-13.lp.
- ⁴³² LVVA. – 1307.f. – 1.apr. – 839.l. – 6.-8.lp.

⁴³³ Biežāk atzīmētā bijušo "pērkoņkrustiešu" akeija bija 1937.gada 15.maija svinību laikā iecerētā ar K.Ulmaņa ģimetni rotāta sivēna publiska palaišana pilsētas centrā, kas tomēr pilnībā neizdevās (Skat., piemēram : A.Stranga. Kas bija Pērkoņkrusts. // Diena. – 1997. – 1.novembris.). Citā aspektā par "pērkoņkrustiešu" lomu 1930.gadu beigās raksta A.Kundrāts darbā "Neredzamā divīzija". Kā viņš apgalvo, cīņai pret pieaugošo komunistu aktivitāti un gatavojoties varbūtējam politiskam pavērsienam, Latvijas pretizlūkošanas dienests jau 1938.gada beigās izšķīrās par nacionālās pagrīdes veidošanu. Šim uzdevumam tika atlasīti un organizēti nosvērtākie cilvēki no bijušo "pērkoņkrustiešu" aprindām (Aleksandrs. Zilā Aploksne. Neredzamā divīzija. – R., 1993. – 301.-323.lpp.), taču šos plānus, ja tādi bija, nebūt nevarēja saistīt ar pašu "pērkoņkrustiešu" centieniem.

⁴³⁴ 1930.gadu sākumā Latvijas politiskajās norisēs bieži pieminētās Lāčplēša ordeņa kavalieru biedrības "Leģions" divdomība bija ietverta, no vienas puses, šīs organizācijas deklarētajās nostādnēs un uzskatos un, no otras, tās vadītāju un pirmkārt pulkvežleitnanta V.Ozola personā. Asi uzstājoties pret pastāvošo politisko sistēmu, "Leģions" bija trešā organizācija, par kuras slēgšanu 1933.gada martā reizē ar LTA Ugunskrusts un ALNS partiju lēma Saeima. Organizācijas uzstāšanās lika to skatīt kā zināmā nozīmē aktīvā nacionālisma organizāciju nostādnēm tuvu organizāciju. Taču šīs organizācijas vadītāja V.Ozola persona jau tolaik deva pamatu arī citiem spriedumiem. Kā spējīgam un pazīstamam virsniekam, kas bija izcēlies Atbrīvošanās karā un 1919.gadā īsu laiku pavadījis Latvijas armijas štāba operatīvās daļas priekšnieka amatā, bet vēlāk tika atstumts no Latvijas armijas, V.Ozolam nenoliedzami bija pamats izjust aizvainojumu un nepatiku pret K.Ulmaņa politiku. Taču tajā pat laikā nevarēja aizmirst, ka 1917.gada 27.martā V.Ozols bija ievēlēts par Apvienotās latviešu strēlnieku pulku deputātu padomes Izpildu komitejas -- Iskolastrela -- priekšsēdētāju, kas rosināja noteiktas šaubas par viņa politisko uzskatu konsekvenci. Minējumus izsauca arī V.Ozola gaitas Krievijā 1917.gada beigās un 1918.gadā, tāpat kā tas, ka vēlāk, kā to atzīmē J.Baloža atmiņas, savos operatīvās daļas priekšnieka pienākumos viņš bija iekļāvis arī ziņu vākšanu par pazīstamāko politisko darbinieku dzīvi un sakariem /Ģenerāļa Jāņa Baloža atmiņu burtnīcas. // Neatkarīgā Rīta Avīze. – 1997. – 1.marts./, 1930.gados V.Ozola politiskajai pagātnei pievienojās arī ļoti nopietnas finansiālas grūtības /Latviešu Vara. – 1933. – 23.septembris./, kas viņa politiskajā darbībā jāva meklēt zināmus zemtekstus un divdomību. Šos varbūtējos ārējas ietekmes politiskos zemtekstus organizācijas pastāvēšanā vēl vairāk pastiprināja arī dažu citu "Leģiona" vadoņu – E.Plan-Dubrovska un citu – saikne ar visai atšķirīgu politisko uzskatu aprindām. Vēlākie V.Ozola biogrāfijas pavērsieni, karojot republikāniskajā Spānijā un pēc tam franču Pretestības kustībā /J.Dzintars. Neredzamā fronte. – R., 1970. – 222.lpp./, nepārprotami norādīja uz viņa saistību ar PSRS militārajiem dienestiem, tādējādi liekot apšaubīt arī 1930.gadu sākumā viņa vadītās organizācijas patiesos mērķus un nodomus. Vairāk par "Leģionu" skat. : I.Zālīte, A.Bergmanis. Kā čeka spiegoja Latvijā. // Lauku Avīze. – 1998. – 28.maijs. ; I.Stūrīte, B.Daukšts. Kopveža Voldemāra Ozola kara gaitas un politiskie piedzīvojumi. // Atmoda Atpūtai. – 1993. – 17.jūlijs. – 9.oktobris.

⁴³⁵ Līdzās jau minētajām organizācijām noteikta faktiskā materiāla trūkuma dēļ šajā darbā ...

⁴³⁶ Kaut arī kritizējot pastāvošo parlamentārisumu un tā konkrētās izpausmes, abas 1930.gadu lielākās aktīvā nacionālisma organizācijas neslēpa savas pretenzijas uz piedalīšanos 5.Saeimas vēlēšanās un tām trūka gan motīvi, gan spēki un iespējas, lai pirms Saeimas vēlēšanām gatavotu un vēl jo vairāk īstenotu valsts apvērsumu. Daudz nopietnāk kā 15.maija apvērsuma priekšnoteikumi ir skatāmi vairāku pētnieku atzīmētie politiskās un ekonomiskās situācijas nosacījumi /Skat., piemēram : M.Graudiņš. Pēckoloniālais autoritārisms. // Atmoda. – 1992. – Augusts./, starp kuriem vieni no būtiskākajiem bija paša apvērsuma autora K.Ulmaņa vadītās Latviešu zemnieku savienības gaidāmā politiskās ietekmes mazināšanās tuvojošajās vēlēšanās un neveiksmes vai nepatīkami darījumi ar viņa vārdu saistītajos saimnieciskajos uzņēmumos.

⁴³⁷ No citiem radniecīgiem Eiropas strāvojumiem organizatoriskā daudzskaitlība kā noteikta īpatnēja strāvojuma iezīme tiek izcelta Francijā, kur līdzās jau XX gadsimta sākumā dibinātajai monarhistiskajai "Action Francaise" pastāvēja vēl vesela virkne dažādu organizāciju.

⁴³⁸ Pēckara nacionāli radikālo strāvojumu iekšējā neviendabība bija raksturīga gan Itālijas fašismam (par uzskatu sadursmēm fašistu partijā starp R.Farinačēri vadītajiem "nesamierināmajiem" jeb "skvadristiem" un "mērenajiem" vairāk skat. : B.R.Lopuhov. Istorija fašistskogo režīma v Itālijā. – M., 1977. – 32.-72.str. Skat. arī : U.Krēsliņš. Daži fašisma aspekti Latvijas sūtņa Miķeļa Valtera skatījumā. // Latvijas Vēsture. – 1993. – Nr.4. – 34.-35.lpp.), gan Vācijas nacionālsociālismam (1934.gada jūnija notikumi Vācijā bija partijas iekšējās tīrīšanas rezultāts, kurā Ā.Hitlers atbrīvojās no savas iekšējās opozīcijas, ko Padomju izlūkošanas rezidenta V.Krivicka vienkāršotā izklāstā apzīmēja no vienas puses kapteiņa Rēma pārstāvētie partijas radikāļi, kuri sapņoja par "otro revolūciju" un bija neapmierināti ar Ā.Hitlera politikas mērenību un no otras puses vairāku ģenerāļu vadītās armijas virsnieku aprindas, kas vēlējās monarhijas atjaunošanu. V.Krivickii. Ja bil agentom Staļina. – Moskva, 1998. – 11.-12.str.) un citu valstu strāvojumiem, taču parasti šīs iekšējās pretrunas tika risinātas jau pastāvošās organizācijas ietvaros.

⁴³⁹ B.Kalniņš savā pārskatā par "nacionālās diktatūras nesējiem" radikālākās organizācijas apzīmēja kā aktīvā nacionālisma galējo spārnu /B.Kalniņš. Nacionālās diktatūras nesēji. – R., 1926. – 32.lpp./, kamēr NAK pārskatā par nacionālistu vienoto fronti tās tika nosauktas kā galējās, fašistiskās organizācijas /Cīņai sveiks. – 38.lpp./.

3.nodaļa. Aktīvā nacionālisma organizāciju struktūra, īpašais “organizācijas gars” un biedru sastāvs.

Aktīvā nacionālisma organizāciju iekšējā struktūra un biedru sastāvs ir tie jautājumi, kam jau no pirmsākumiem tika ierādīta īpaša vieta un nozīme strāvojuma centienu un principu izpratnē. Jau ar pirmajām pastāvēšanas dienām piesakot pretenzijas valstisku vispār nacionālu uzdevumu risināšanai, ja vajadzīgs – pat ar stingrākiem līdzekļiem, un apliecinot gatavību “pilnā mērā uzņemties vēsturiskā momenta prasības”, aktīvais nacionālisms visai uzsvērti centās piešķirt savām organizācijām īpašu – cīņas organizācijas – raksturu¹, tāpēc iekšējai darbībai strāvojuma pastāvēšanā tika pievērsta liela uzmanība. Praksē šīs darbības saturs, pirmkārt un arī galvenokārt, bija noteikta biedru sastāva un organizatorisko struktūrvienību veidošanā, kam, kā uzsvēra pašas organizācijas, vajadzēja nodrošināt tikai “norūdītu spēku pulcēšanu”², lai pēc tam, “pateicoties savdabīgai iekārtai”, tos sakausētu par “viengabalainu, nesašķelamu vienību”³, kas valsts dzīves izcilos brīžos ļautu “brīvi izteikties” tautas nacionālajam spēkam. Tāpēc biedru sastāvs un tā veidošanas pamatprincipi, kas bija paredzēti dažādo organizāciju statūtos, bija viens no būtiskākajiem strāvojuma pastāvēšanas un izpratnes jautājumiem. Ne mazāk svarīga nozīme aktīvā nacionālisma pastāvēšanā tika ierādīta arī sevišķa, organizāciju centieniem un biedru noskaņojumiem atbilstoša “organizācijas gara” radīšanai, uz ko bija vērsti organizāciju centieni izstrādāt vairāk vai mazāk striktu biedru uzvedības modeli un īpašu, visai organizācijas pastāvēšanai raksturīgu darbības stilu. Katrs par sevi un visi kopā šie iekšējās organizatoriskās darbības aspekti bija nozīmīgs un pietiekami būtisks aktīvā nacionālisma koncepcijas elements, kas vēl jo vairāk pelnīja visnopietnāko ievērību, ievērojot jau 1930. gadu sākumā sevis pašraksturojumā izskanējušo spriedumu, ka aktīvā nacionālisma organizācijās ir “īpatnēji cilvēki, savi likumi

un parašas, tradīcijas un iekārta”⁴ un tieši šīs iekšējās dzīves nepazīšana bieži vien ir lielākais sabiedrības “neuzticības iemesls” pret aktīvo nacionālismu⁵.

3.1. Organizatoriskā struktūra.

Aktīvā nacionālisma organizāciju struktūra to deklarācijās tika izcelta kā viens no svarīgākajiem sekmīgas un pilnvērtīgas darbības priekšnoteikumiem, kas vienlaikus raksturoja gan strāvojuma mērķus un centienus, gan tā politisko pretenziju reālo pamatu, turklāt, savā ziņā tieši organizatoriskās struktūras attīstībā – atbilstoši nepieciešamībai un laika prasībām – visprecīzāk un uzskatāmāk atspoguļojās arī visa aktīvā nacionālisma attīstības tendences un akcenti. Raksturojot kopumā, visa organizāciju struktūra veidoja un bija skatāma it kā divos līmeņos, kurus, no vienas puses, apzīmēja *pamatstruktūras* – parasti nodaļas, sekcijas un kopī –, ar kuru starpniecību tika īstenota praktiskā darbība, un, no otras, *pārvaldes* jeb *centrālās struktūras*, kas vadīja un kontrolēja organizāciju iekšējo dzīvi. Kā tādi šie divi līmeņi bija noteikts statūtu reglamentēts organizatorisks princips⁶, taču atsevišķos laika posmos dažādu nosacījumu ietekmē to pastāvēšana ieguva atklāta konflikta raksturu, un, sevišķi, attiecībās starp provinces nodaļām un centrālajām struktūrām to pretstats izrādījās par pamatu nopietnām nesaskaņām.

Teorētiski centrālo un vietējo struktūru attiecību modelis izrietēja jau no Nacionalā Kluba deklarētās “stingrās centralizācijas sistēmas”⁷, kas radīja situāciju, kurā nodaļu viedoklim praktiski nebija iespējas ietekmēt organizācijas dzīvi. Taču runa bija ne tikai par statūtos atrunāto organizācijas struktūru “pilnvaru pretstatu”, bet arī par ārpusstatūtiem īpaši atrunātām normām⁸ un, plašākā nozīmē, par Centra – visu metropoles biedru⁹ – statusu un attiecībām ar provinci, kur kritiskais punkts bija pretstats starp biedru vienlīdzību pienākumos un nerakstītām “dzīves vietas” privilēģijām tiesībās. Visbeidzot vēl viens un ne mazāk nopietns iemesls provinces nodaļu neapmierinātībai bija diskriminējošais

finansiālā jautājuma risinājums¹⁰, saskaņā ar kuru noteikta daļa – nereti, puse, bet pēc ALNSP statūtiem¹¹ arī ne mazāk kā puse – no nodaļas ienākumiem bija iemaksājama Centra valdes kasē. Ievērojot šos nosacījumus, nav brīnums, ja provinces nodaļās pakāpeniski brieda neapmierinātība un protests pret Centra pārlieku regulējošo uzraudzību un savā ziņā ne vien augstprātīgo, bet arī savtīgo attieksmi, kamēr Centrs, it kā neredzot pamatu satraukumam, ilgāku laiku neizrādīja nopietnu vēlmi kaut ko mainīt¹².

Par pavērsiena punktu kļuva 1926. gada sākums, kad pēc pirmās nopietnās organizatoriskās šķelšanās Nacionalistu Klubs un Latvijas Sargi izrādījās konkurenti cīņā par pastāvošo nodaļu piesaistīšanu sev un, centienos izskatīties iespējami pievilcīgāk, abas organizācijas bija gatavas demonstrēt vislielāko izpratni un pretimnākšanu nodaļu tautiešiem. Tiesa, Latvijas Sargu izredzes un arī pretenzijas jau sākotnēji bija acīmredzami mazākas, tāpēc vēl jo izteismīgāka izskatījās Nacionalistu Kluba rosība, kura jaunā Valde, speciālā apkārtrakstā paziņojot par smagi sajusto “līdzšinējo saišu trūkumu ar nodaļām”¹³, februāra vidū sasauca visu nodaļu konferenci, lai noskaidrotu, ka “aizgājušie valdes locekļi pilnīgi ignorējuši nodaļu vajadzības” un vispār kavējuši nodaļu darbību¹⁴. Tas lika noprast līdzšinējās Centra nostājas maiņu, kas drīz vien pieteica sevi īpašās instrukcijās nodaļām – “nodaļu un centra attiecību regulēšanai”¹⁵ – un nodaļu inspektora amata nodibināšanā, pēc kura “LNK Centrs sen jau sajutis nepieciešamību”¹⁶. Skaļās deklarācijas bija radījušas iespaidu par nopietnu akcentu pārbīdi, taču, kā izrādījās, saturs nebija mainījies līdz ar formu : nodaļu instrukcijas vēlreiz norādīja uz “stingras centralizācijas sistēmu” (14.punkts)¹⁷, uzsverot, ka Centra valdei ir nodaļu lēmumu “korigēšanas tiesības” (18.punkts)¹⁸, kamēr nodaļu inspektora pienākumi aprobežojās ar “iepazīties” un “pārliecināties”¹⁹. Kaut arī praksē šos iekšējās dzīves pārkārtošanas pasākumus varēja vērtēt ne vairāk kā varbūt vien labas gribas apliecinājumu, Nacionalistu Kluba Valdes izpratnē tie, acīmredzot, bija pietiekami, un ar 21. aprīlī publicēto paziņojumu, ka, “izpildot L.N.K. 1.

Kongresa lēmumu, Centra valde vasarā piegriezīs visu vērību provincei, sarīkojot tautas sapulces, nacionālus svētkus, sirojumus”²⁰ tā it kā lika saprast, ka jūtas izdarījusi visu, lai uzskatītu, ka pastāvošās domstarpības ir pieklusinātas.

Klusums izrādījās mānīgs, un jau jūlija beigās to satricināja “Latvis” ievadraksts ar nepārprotamu virsrakstu : “Par organizāciju – pret vadību!”²¹ LN-stuK Valde, atkal demonstrējot principialitāti, ar apkārtrakstu izziņoja nodaļu ārkārtas konferenci, uzaicinot piedalīties visus, kuri vēlas izteikt “lietišķu, bet nesaudzīgu kritiku par centru”²². Realitātē, un to jau varēja paredzēt, konference izvērtās par kārtējo Centra iejūtības un labo nodomu tribīni, kas – tikpat pašsaprotami – nespēja izsaukt lielu sajūsmu un izgaisināt skepsi Centra darbības vērtējumos. Varbūt arī tāpēc decembrī Valde izšķīrās par lēmumu ierosināt statūtu grozījumus, kas paredzētu tās ievēlēšanu nodaļu kongresā (līdz šim to darīja tikai Centra tautieši), cerot, ka tādējādi Centra valde “būs vairāk neatkarīga un stabila”²³, taču jau 1927. gada februārī Nacionalistu Kluba darbība tika apturēta un līdz ar viņu – arī saasinātais jautājums par nodaļu un centra attiecībām.

Ar Nacionalistu Kluba slēgšanu, kaut arī vēlāko organizāciju nostājā nekas būtiski nebija mainījies²⁴, nodaļu un centrālo struktūru konflikts aktīvā nacionālisma dienaskārtībā tik atklāti vairs neparādījās, ļaujot domāt, ka provinces nodaļas varbūt bija samierinājušās ar tām atvēlēto vietu un lomu, tomēr, visdrīzāk, galvenais šī jautājuma noklusēšanas izskaidrojums bija meklējams 1920. gadu beigās vērojamajā aktīvā nacionālisma vispārējā pagurumā un apstākļi, ka, izņemot LANS un NAK, pārējās Nacionalistu Klubam sekojošās organizācijas praksē bija izteiktas metropoles organizācijas ar mazu provinces nodaļu skaitu. Savā ziņā, iespējams, šajā gadījumā varēja teikt, ka Centra nostāja bija likusi provincei izdarīt savu izvēli, atturoties atbalstīt un subsidēt Centra vadoņu nekontrolējamās ambīcijas un iegribas.

3.1.1. *Pamatstruktūras.* Aktīvā nacionālisma organizāciju pamatstruktūras bija nodaļas un sekcijas, retāk – kopi un citas atsevišķām organizācijām īpatnējas un atbilstoši nepieciešamībai veidotas struktūras. *Nodaļas* bija organizāciju teritoriālās pārstāvniecības pamatvienības, apvienojot tuvākās apkārtnes “nacionālistus un redzamākos sabiedrības darbiniekus”²⁵, un tām bija jāklūst par “aktīvā nacionālisma priekšposteņiem” uz vietām²⁶. Nodaļu dibināšana, vismaz nomināli, gandrīz vienmēr notika pēc vietējo iniciatoru ierosmes un galvenais – vairāku, bet ne visu – organizāciju statūtos paredzētais nosacījums bija nepieciešamais dibinātāju minimālais skaits (skat. 3.tabulu), parasti – no 5 līdz 10 cilvēkiem²⁷. Sevišķa nozīme tika piešķirta nodaļu atklāšanas svētkiem, kuriem vajadzēja atstāt “labu un paliekošu iespaidu uz vietējo sabiedrību”²⁸. Šie svētki bija viens no uzskatāmākajiem un tāpēc iedarbīgākajiem aktīvā nacionālisma propagandas elementiem un ar laiku to norise ieguva jau zināma rituāla raksturu – ar nodaļas karoga iesvētīšanu, Centra valdes pārstāvju runām un citu nodaļu apsveikumiem un saviesīgo daļu, parasti, teatralizētu uzvedumu²⁹. Nodaļu darbība visbiežāk aprobežojās ar tautas sapulču rīkošanu, lai gan dažkārt tika rīkoti arī plašāki pasākumi, piemēram, nacionālie svētki vai manifestācijas. Tāpat atbilstoši interesēm un vajadzībām pie nodaļām varēja pastāvēt sekcijas. Vairāku organizāciju statūti paredzēja iespēju nodaļām “pēc vajadzības grupēties rajonos”³⁰ vai apgabalos, kas praksē (nodaļu apvienošana rajonos bija spēcīgi izteikta NAK pastāvēšanā³¹) nozīmēja tuvāk atrodošos nodaļu apvienošanu vienā apgabalā ar apgabala inspektoru priekšgalā³².

Nodaļu biedru skaitliskais sastāvs bija visai plašās robežās – no dažiem desmitiem līdz pat dažiem simtiem biedru³³ –, taču visbiežāk tas svārstījās dažos desmitos un reti pārsniedza pussimtu. Viens no svarīgākajiem organizāciju spēka un reālās ietekmes kritērijiem, nenoliedzami, bija pats nodaļu skaits, taču ievērojot apstākli, ka centienos izcelties ar iespējami lielākiem sasniegumiem un piešķirot šim rādītājam būtisku nozīmi, organizācijas jau sākot ar Nacionalistu

Klubu un tā 1925. gadā skaļi pasludinātajiem “nodaļu ekspansijas” plāniem³⁴ uzrādīja praksi pieteikt vēl tikai iecerētas vai vēl darbību neuzsākušas nodaļas, šis skaitlis bija visai nosacīts rādītājs un tikai aptuveni atspoguļoja konkrēto organizāciju patieso lielumu. Neiekļaujot aktīvā nacionālisma organizāciju sarakstā Sporta un morāliski fiziskās audzināšanas biedrību Tēvijas Sargi (kas, kaut arī 1930. gados uz brīdi kļūstot par apturētās LTA Ugunskrusts pagaidu mītni un uzrādot tuvību G.Celmiņa vadītās organizācijas centieniem, tomēr bija skatāma kā patstāvīga, ārpus aktīvā nacionālisma tradīcijas radusies un pastāvoša organizācija), reāli tikai 15 jeb nedaudz vairāk par pusi no aktīvā nacionālisma organizācijām uzrādīja nodaļas³⁵, pie kam, sešas no tām uzrādīja vienu vai divas nodaļas³⁶. Interesanta, šajā gadījumā, bija krasā nodaļu skaita attiecība starp vienas vai divu nodaļu organizācijām un organizācijām ar lielāku nodaļu skaitu, kuras uzrādīja vairāk nekā 20 (LN-stuK, LANS, NAK) vai – kā, neapšaubāmi, ietekmīgākā organizācija Nacionalais Klubs – pat 42 nodaļas³⁷. Nosacīto skaitlisko rādītāju kontekstā daudz konkrētāka nozīme organizāciju ietekmes un centienu izpratnei bija nodaļu ģeogrāfiskajam izvietojumam, kas, ievērojot arī citu valstu radniecīgo pēckara strāvojumu nevienmērīgo iespaidu dažādos zemes reģionos³⁸, raksturoja un ļāva spriest par aktīvā nacionālisma ideju popularitāti atsevišķos Latvijas apgabalos un atsevišķu organizāciju orientāciju savas ietekmes nostiprināšanai. Runājot par aktīvā nacionālisma organizāciju “nodaļu ģeogrāfiju” kopumā, ir jāatzīst, ka bieži vien nodaļu dibināšana – un arī to atrašanās vieta – bija ne tik daudz organizācijas vai tās ideju popularitātes, cik personīgu simpātiju vai pazīšanās apliecinājums, taču ja vienas vai divu nodaļu organizācijām šim principam bija gandrīz absolūta nozīme un ar to bija izsakāms viss³⁹, tad lielākajām organizācijām aiz tā tomēr bija noteiktas likumsakarības un tendences. Ievērojot jau minēto skaita nosacītību, ar lielāku uzticību varēja runāt vienīgi par Nacionalā Kluba nodaļām. No Kluba Valdes sēdēs apstiprinātajām 42 nodaļām⁴⁰ nepārprotamus spriedumus varēja izdarīt par 40 nodaļām (skat. 2.tabulu)⁴¹, no kurām 18 bija

Vidzemē, atstājot aiz sevis Kurzemi (9 nodaļas), Zemgali (7 nodaļas) un Latgali (6 nodaļas). Kā redzams, vislielākā aktīvā nacionālisma pirmās organizācijas ietekme (svarīgi ir ievērot atrunu, ka runa ir tikai par nodaļām, nevis par to biedru skaitu) bija Vidzemē, kur atradās gandrīz puse no visām Kluba nodaļām, un tas bija divreiz vairāk nekā Kurzemē un trīsreiz vairāk nekā Latgalē. Interesanti bija arī tas, ka no šīm 40 Kluba nodaļām tikai 11 jeb 1/4 nodaļu neatradās pilsētās⁴², un ja Vidzemes nodaļās šī attiecība bija lielāka (no 18 nodaļām 6 jeb 1/3 nebija pilsētu nodaļas), tad Latgalē un Kurzemē, savukārt, tikai pa vienai nodaļai katrā nebija pilsētu nodaļas. Spriežot pēc šiem skaitļiem, aktīvā nacionālisma izplatība nebija tieši saistāma ar dažādu Latvijas reģionu iedzīvotāju sastāvu, un šis secinājums vairāk ir negaidīts attiecībā uz nacionāli neviendabīgāko Latgali, kaut gan, jāatzīst, ka tieši pret Latgali aktīvā nacionālisma organizācijas demonstrēja īpašu nostāju : izturoties krasī negatīvi pret jebkādam Latgales īpatnības vai separātisma izpausmēm, aktīvais nacionālisms ne tikai uzstājās ar tās iekšējās kolonizācijas ideju, bet 1920. gadu vidū arī īpaši akcentēja savu nodaļu dibināšanu Latgalē, 1924. gada sākumā pilnvarojot LNK Valdi "Latgales lietās"⁴³ un 1926. gadā no jaundibināto LN-stuK nodaļu saraksta īpaši izceļot vairākas Padomju Krievijas robežas tuvumā dibinātās nodaļas⁴⁴.

Visbeidzot, saistībā ar organizāciju darbības pamatprincipiem un centieniem ir jāatzīmē vēl viens savdabīgs organizāciju statūtos paredzēts aspekts, ko nosacīti varētu apzīmēt kā *diasporas principu* un kas pieļāva un paredzēja organizāciju nodaļu dibināšanu ārzemēs. Īpatnējā pēckara situācijā, kad daudzas nācijas apstākļu spiestas izrādījās izkaisītas dažādās valstīs, mēģinājumi saglabāt kopīgu nacionālās vienības sajūtu bija likumsakarīgi un saprotami (šādā kontekstā, piemēram, bija skatāma 1925. gadā "Brīvais Imantas Gars" publicētā ziņa par iecerēto visas pasaules lietuviešu kongresa sasaukšanu, kas "sevišķi domāts sakaru nodibināšanai ar kolonijām"⁴⁵), taču dotajā gadījumā runa bija ne tikai un varbūt pat ne tik daudz par nacionālu, cik tieši idejisku un

politisku kopības garu, kas ārpus Latvijas dzīvojošos latviešus⁴⁶ skatīja ne tik daudz kā valsts interešu, cik noteiktas politiskas ideoloģijas nesējus. Šis princips, apzīmējot vienu no būtiski svarīgiem vairāku pēckara nacionālo strāvojumu pastāvēšanas un darbības principiem un sevišķi spēcīgi izcelts vācu nacionālsociālistu partijas pastāvēšanā⁴⁷, jau ar LNK bija ielikts arī aktīvā nacionālisma organizāciju statūtos⁴⁸. Tiesa, aktīvajā nacionālismā tam praktiski izrādījās tikai deklaratīva nozīme, un vienīgais izņēmums, ziņojot par ārzemju grupu dibināšanu, bija saistīts ar no Latvijas aizbraukušo bijušo aktīvā nacionālisma organizāciju tautiešu individuālām un vairāk demonstratīvām akcijām bez reālas nozīmes⁴⁹.

Sekcijas apvienoja tautiešus atbilstoši to “spējām un tieksmēm”⁵⁰. Kaut arī sekciju dibināšana nebija paredzēta Nacionālā Kluba statūtos, jau 1923. gadā īstenotās akcijas rosināja atbilstoši būtiskākajiem darbības virzieniem veidot noteiktas sekcijas⁵¹, deklarējot, ka tieši sekcijas ir “tās laboratorijas, kuras izstrādā katrā atsevišķajā jautājumā vadošos principus”⁵². Visu nākamo aktīvā nacionālisma organizāciju pastāvēšanā īpašu sekciju dibināšana jau bija paredzēta statūtos. Sekciju dibināšanu un tām pievērsto vērību noteica tas, cik daudz to darbība pasvītvoja konkrēto organizāciju deklarētās pamatnostādnes un atbilda aktuālā laikmeta prasībām. Ievērojot to, likumsakarīgi, ka līdzās Nacionālā Kluba pirmajām – Studentu un Žīdu iespaيدا apkarošanas – sekcijām⁵³ 1920. gadu sākumā tika dibinātas arī Kukuļošanas un valsts apzagšanas apkarošanas sekcija un Latvju valodas nievāšanas un kropļošanas sekcija⁵⁴, kamēr jau ar 1920. gadu vidu un, sevišķi, 1930. gados populārākas bija sociāla rakstura sekcijas – Strādnieku vai, piemēram, no pastāvošās ekonomiskās situācijas Cietušo sekcija⁵⁵. Atsevišķu novirzienu sekcijas – parasti, jaunatnes⁵⁶ un propagandas vai sabiedrisko jautājumu sekcijas – tika dibinātas un pastāvēja pie vairākām organizācijām, kamēr citas bija raksturīgas tikai kādai konkrētai organizācijai, piemēram, Oratoru sekcija (LN-stuK), kuras mērķis bija sagatavot aktīvā nacionālisma propagandistus⁵⁷, vai Pretalkohola

sekcija⁵⁸ un Āriešu sekcija (LANS), pēdējā no kurām par savu mērķi uzstādīja “restaurēt senču parašas un tikumus”⁵⁹. Īpaša uzmanība tika veltīta pie dažām organizācijām dibinātajām Militārai⁶⁰ vai Aizsardzības sekcijai⁶¹, kurai vajadzēja pasvītrot organizāciju sevišķo raksturu un nodomu nopietnību. Dažkārt tika dibinātas sekcijas arī ar izteikti īpatnējiem darbības virzieniem, un kā tādas noteikti ir jāatzīmē 1920. gadu vidū dibinātās Radio un Aviācijas sekcijas⁶². 1925. gada janvārī vēl Nacionalā Kluba dibinātā Radio sekcija gada beigās saņēma radio aparātu detaļas, lai uzstādītu Nacionalistu Kluba uztverošo radiostaciju, taču par turpmāko sekcijas darbu gaitu informācija neparādījās. Aviācijas sekcijas darbība, savukārt, cik var spriest, būtībā koncentrējās tās vadītāja un viena no Latvijas aviācijas pamatlicējiem N.Pūliņa centienos. Grūti izvērtēt, cik liels bija patiesais aktīvā nacionālisma atbalsts N.Pūliņa darbam⁶³, tomēr Nacionalistu Klubs neaizmirsā pieminēt sevi saistībā ar N.Pūliņa lidmašīnas “Sprīdītis P.2” pirmo lidojumu 1925. gadā⁶⁴. Tomēr visbiežāk sekcijas apvienoja tautiešus ar kopīgu vaļasprieku un to dibināšana bija atkarīga no organizāciju biedru sastāva un interesēm : radošos talantus varēja attīstīt korī, Dramatiskajā un Mākslas sekcijās, savukārt Sporta sekcijas izcēlās ar visai lielu daudzveidību, sākot no vairāk pierastajām vingrošanas, velosipēdistu, vieglatlētu un šaha grupām un beidzot ar tolaik vēl mazpazīstamā basketbola, hokeja un ping-ponga grupām. Kopumā, raksturojot sekciju darbību, ir jāatzīmē tās daudzveidība un šajā sakarā arī apstākļi, ka vairākos darbības virzienos aktīvā nacionālisma sekcijas izrādījās vienas no pirmajām Latvijā.

Kopi bija vairāku aktīvā nacionālisma organizāciju ietvaros dibinātas īpašas struktūras, kuru pastāvēšanas mērķis bija nostiprināt disciplīnu kā “raksturu audzinošu un darba sekmīgu faktoru”⁶⁵. Koku veidošanas nepieciešamība praksē pirmo reizi aktīvā nacionālisma dienaskārtībā parādījās 1923. gada septembrī, kad LNK 11. septembra Valdes sēdē tika nolemts divu nedēļu laikā sadalīties pa kopiem⁶⁶. Kā uzsvēra Kluba deklarācijas, koku sadalīšanā – no 8 līdz 15 cilvēkiem katrā – centās stingri ievērot profesionālo vai personīgi tuvas

pazīšanās principu⁶⁷, taču sīkāka informācija par tiem netika sniegta. Plašākas sabiedrības ievērtību šādu īpašu struktūru pastāvēšana aktīvā nacionālisma organizāciju ietvaros pirmo reizi piesaistīja 1925. gada vasarā, kad skaļās ielu sadursmes lika runāt par “akropoliešu” grupu. No šī brīža, neskatoties uz pašu organizāciju deklarācijām, kopu pastāvēšana aktīvajā nacionālismā ieguva visai sliktu pieskaņu un to darbība visbiežāk tika skatīta kā viens no iekšējo nesaskaņu priekšnoteikumiem. Pēc “akropoliešiem” skaļāko slavu izpelnījās LN-stuK ietvaros dibinātie “muskatieri” – Kluba formulējumā, trīs atsevišķu kopu apvienība ar mērķi piesaistīt Klubam vecāko paaudzi – un “pašaudzināšanas un pašdisciplīnas sekcija” ar pieņemto nosaukumu “fiskarieši”⁶⁸, kuru rosinātās iekšējās frakciju cīņas vēlāk tika atzīmētas ne tikai kā viens no 1926. gada sākumā notikušās šķelšanās cēloņiem⁶⁹, bet bija arī viens no Kluba provinces nodaļu neapmierinātības galvenajiem motīviem, uzskatot, ka “šādi grupējuma veidi padara katru raženu darbu klubā par neiespējamu”⁷⁰. Tomēr, neskatoties uz sliktu slavu, no kopu idejas neatteicās arī vēlākās aktīvā nacionālisma organizācijas (Imantas Apvienība⁷¹, NAK⁷²), pamatojot to dibināšanu, lai cik paradoksāli iepriekšējās pieredzes kontekstā tas neskanētu, tieši ar stingras disciplīnas ieviešanu⁷³.

3.1.2. Pārvaldes struktūras. Pārvaldes struktūras pamatprincipi visām aktīvā nacionālisma organizācijām bija līdzīgi – mainījās tikai atsevišķu struktūru nosaukumi⁷⁴ un pilnvaru akcenti (skat. 3.tabulu). Organizācijas darbības izvērtēšanai un jaunu amatpersonu vēlēšanām visās organizācijās bija paredzēta augstākā lēmējinstāde – parasti organizācijas Pilna sapulce (Vispārējā sapulce, Delegātu sapulce u.c.) –, kuras sasaukšanai dažu organizāciju (Nacionālie Aktīvistu, LTA Pērkonkrusts) statūti atrunāja nepieciešamo organizācijas nodaļu pārstāvniecības minimumu (Nacionālie Aktīvistu – ne mazāk kā 10 nodaļas), līdz tam lēmumu pieņemšanai paredzot īpašu pagaidu struktūru⁷⁵. Pilnas sapulces sastāvu, līdzās atsevišķi atrunātām organizācijas amatpersonām, veidoja nodaļu pārstāvji, pie kam interesanta bija statūtu noteiktā

pārstāvniecības norma. Pilnīgu demokrātismu šai ziņā demonstrēja LNKustība un LPbiedrība, kuru pilntiesīgo biedru sapulcē varēja piedalīties visi pilntiesīgie organizācijas biedri ; noteiktākas pārstāvniecības normas paredzēja NA, ALNSP – 1 priekšstāvis no 10 biedriem un LTA Ugunskrusts – 1 no 20 (interesanti, ka Pērkoņkrustam šī norma jau bija 1 no 15), savukārt LANS un LNRK statūti paredzēja ievēlēt vienu pārstāvi no katriem 50 biedriem (vai nu orientējoties uz lielu biedru skaitu, vai, kas ir vairāk ticams, paredzot lēmumu pieņemšanu ļoti šaurā lokā). Līdzās Pilnai sapulcei dažu organizāciju (LNK, LNKustība) statūtos principiālu jautājumu izšķiršanai bija paredzēts Kongress⁷⁶, kura sasaukšanai tika atrunāts nepieciešamais minimālais nodaļu skaits⁷⁷ un kas pēc tam varēja notikt pēc vajadzības.

Praktisko organizācijas dzīvi un darbību organizācijās noteica un vadīja augstākais izpildorgāns – parasti Centra valde (Galvenā valde, Centrālā komiteja u.c.) –, ko vienmēr ievēlēja lēmējorgāns. Centra valdes sastāvā visbiežāk bija paredzēti 7 valdes locekļi un tās tradicionālais amatu sadalījums bija : priekšnieks, sekretārs, kasieris, mantzinis un tautiešu zinātājs. Savdabīgs šajā kontekstā izskatījās abu 1930. gadu lielāko organizāciju koleģiālisms, paredzot ļoti plašu Centra valdes sastāvu : ALNSP – 15, bet LTA Pērkoņkrusts – pat 40 (!) Centra valdes locekļus (Pērkoņkrusta nostāja, ievēlot 40 valdes locekļus uz gadu, bija vēl jo vairāk interesanta, ievērojot, ka tā organizatoriskā priekšgājēja LTA Ugunskrusts statūtos Centra valdē bija paredzēts ievēlēt 7 locekļus uz 3 gadiem). Attiecībā uz pilnvaru laiku, dažas organizācijas ar lielāku Centra valdes sastāvu (LNRK, ALNSP) paredzēja tās ievēlēšanu uz 3 gadiem un sastāva maiņu ar īpašu rotācijas kārtību (ALNSP), tomēr parasti Centra valde tika ievēlēta uz 1 gadu. Ļoti īpatnēja, šai ziņā, bija NLVPA paredzētā kārtība, kuras 3 (!) Valdes locekļi tika ievēlēti uz 5 (!) gadiem. Organizāciju pārvaldes struktūru sarežģītāku padarīja tas, ka vairākās organizācijās bija paredzēta divpakāpju pārvaldes sistēma, pie kam, ja dažkārt (Latvijas Fašistu Ordenis, Nacionalie Partizāņi) tā paredzēja starpposmu – Padomi kā īpašu pārvaldes

struktūru – pirms Valdes ievēlēšanas (Pilna sapulce⁷⁸ ievēlēja šo Padomi un tā, savukārt, Centra valdi), tad citās organizācijās – parasti, ar salīdzinoši lielu Valdes sastāvu (LANS, LNRK, LTA Ugunskrusts, ALNSP) – šī divpakāpju pārvaldes sistēma paredzēja īpašu Centra valdes sašaurināto sastāvu – Prezidiju, kas izšķirtu steidzamus jautājumus Valdes sēžu starplaikā. Bez tam, vairāku organizāciju statūtos (LFO, Mūsu Fronte, LPb, LV) bija īpaši atrunāts biedrības priekšnieka statuss un pilnvaras, paredzot, ka viņš, vienlaikus esot arī Centra valdes priekšnieks, tiek ievēlēts atsevišķi un ir atbildīgs tikai Pilnai sapulcei.

Finansiālo jautājumu un lietvedības kontrolei visu organizāciju statūtos bija paredzētas Revīzijas komisijas, kas gandrīz vienmēr sastāvēja no 3 cilvēkiem (LTA Ugunskrusts – 5) un tika ievēlētas uz gadu.

Līdzās minētajiem pārvaldes orgāniem dažu organizāciju pārvaldē bija paredzētas arī īpašas struktūras, piemēram, Aktīvo biedru kolēģija LNK un Uzņemšanas komisija Ugunskrustam, taču to pastāvēšana, acīmredzot, sevi neattaisnoja un ne LN-stuK, ne Pērkoņkrusta statūti tās vairs neizcēla.

3.2. *“Organizācijas gars”.*

Veidojot savu iekšējo dzīvi, aktīvā nacionālisma organizācijām bija ne tikai jāveido īpatnēja – cīņas organizācijas – raksturam atbilstoša organizatoriskā struktūra, bet arī jārada īpašs organizācijas gars, atmosfēra, kas pasvītrotu organizācijas statusu un katra biedra sevišķo misiju “būt piederīgam”. Jau ar pirmsākumiem un visā savas pastāvēšanas laikā uzstājoties kā apziņas un ticības strāvojums, apelējot pie nacionāliem ideāliem un tautas tikumības vērtībām, aktīvajā nacionālismā ļoti liela vieta un nozīme bija ierādīta iracionālajam, tām īpašās kopības sajūtām un izjūtām, kas stāvēja aiz organizācijas dzīvē pasvītrotās noslēpumainības⁷⁹ un aprautu frāžu atmosfēras. Katram jaunuzņemtam biedram bija jāliek saprast, ka, iestājoties aktīvā nacionālisma organizācijā, viņš izvēlas jaunu dzīves stilu, kura galvenie principi ir aktīvisms,

disciplīna, pašuzpurēšanās un kopības gars⁸⁰. Šī mērķa sasniegšanai aktīvā nacionālisma organizācijas savās deklarācijās apzīmēja un praksē īstenoja veselu virkni īpašu normu un pasākumu, kas savā kopumā arī veidoja to, ko varēja apzīmēt kā aktīvā nacionālisma organizācijas garu.

Vispirms, te bija jāatzīmē īpašā attieksme pret biedru sastāvu un tā "tīrību", ko, pirmkārt, uzsvēra noteiktā uzņemšanas kārtība, jau statūtos paredzot normu par ieteikuma vai galvojuma nepieciešamību un radot īpašu uzņemšanas rituālu, kura galvenā sastāvdaļa bija svinīgais solījums vai zvērests, ar kuru jaunuzņemtais biedrs apliecināja gatavību atdot spēkus valsts un tautas labākai nākotnei⁸¹. Ļoti būtiska nozīme biedru iesaistīšanā organizācijas dzīvē tika ierādīta vairāku organizāciju statūtos paredzētajam biedru kategoriju principam, atbilstoši noteiktiem kritērijiem paredzot biedru dalījumu attiecīgi no 2 līdz 5 kategorijām. Jau 1923. gadā, apzinoties lielos uzdevumus un to, ka "darbam var tikt pulcēti tikai norūdīti spēki"⁸², Nacionalais Klubs skaļi deklarēja biedru kategoriju principa ieviešanu organizācijas dzīvē, atzīmējot četras biedru kategorijas. Pirmā un zemākā no tām bija biedrs-kandidāts, kurš varēja darboties kādā no sekcijām. Pēc 6 mēnešiem viņš varēja tikt uzņemts biedru-veicinātāju kategorijā, iegūstot balstiesības⁸³. Par "sevišķi rosīgu un apzinīgu darbību" varēja kļūt par pilntiesīgu biedru, kas jau paredzēja arī iespēju tikt ievēlētam amatos un noteikt Kluba dzīvi, jo Centra valde bija atbildīga pilntiesīgo biedru sapulces priekšā. Visbeidzot, par "izciliem nopelniem Kluba labā" statūtos bija paredzēta augstākā biedru kategorija – aktīvais biedrs. Visas Klubam sekojošās organizācijas, kuru statūtos bija ietverts biedru kategoriju princips, saglabāja Kluba radīto kategoriju shēmu, biežāk gan kategoriju skaitu samazinot, tomēr dažkārt arī papildinot ar goda un mūža biedru kategorijām. Atsevišķos gadījumos biedru izvešanai jaunā kategorijā tika paredzēti arī citi, parasti, vecuma ierobežojumi. Šim pakāpeniskajam biedru statusa izmaiņu principam, kas, līdzīgi pakāpēm, it kā tuvināja katru biedru jaunai atklāsmei, acīmredzot, vajadzēja pildīt vairākas funkcijas, gan, kā to motivēja pašas organizācijas,

mēģinot izsargāt sevi no nevēlamu cilvēku parādīšanās un padarīt to par zināmu garantu no organizācijas novirzīšanās uz maldu ceļiem, gan ieliekot tajā noteiktu atzinības apliecinājumu, paredzot, ka par “apzinīgumu” katrs biedrs saņems pieaugošas uzticības pierādījumu un viņa “īpašie nopelni” tiks atalgoti ar lielāku pilnvaru devu. Tiesa, tajā pat laikā aiz šī biedru kategoriju principa viegli varēja paslēpt arī personīgu ambīciju diktētas intereses, dodot pamatu ierobežot vai kavēt citādi domājošo biedru izvirzīšanos un iniciatīvu un tādējādi it kā principiālu apsvērumu vārdā ļaujot veidot noteiktu aktīvā nacionālisma virsslāni. Tomēr nevarēja noliegt organizāciju strikto nostāju pret biedru sastāvu un centienus saglabāt rindu tīrību – protams, savā izpratnē –, ko uzsvēra un apliecināja arī tīrīšanas akcijas, no kurām skaļākās un nopietnākās bija attiecināmas uz 1920. gadu vidu, kad, piemēram, 1924. gada beigās ar Nacionālā Kluba ierosināto biedru pārreģistrāciju tika pieņemts lēmums “nepārreģistrējušos uzskatīt kā labprātīgi izstājušos no Kluba”⁸⁴.

Iekšējā dzīvē organizāciju praktiskie centieni īpaša organizācijas gara radīšanā galvenokārt koncentrējās spēcīgā iekšējās kārtības reglamentācijas un disciplīnas akcentā. Pasvītrojot organizācijas centienus noteikt un regulēt biedru uzvedību un savstarpējās attiecības, vairākās organizācijās bija izstrādāts īpašs iekšējās kārtības un uzvedības reglaments, paredzot ne tikai biedru savstarpējās uzrunas⁸⁵, bet arī nepieciešamību būt tuvi pazīstamiem un uzturēt savstarpēji draudzīgas attiecības⁸⁶. Konkrētu biedru rīcības un darbības izvērtēšanai organizācijas izmantoja gan noteiktu sodu sistēmu – ieskaitot arī biedru degradāciju un pat izslēgšanu⁸⁷ –, gan noteiktus atzinības apliecinājumus, starp kuriem, nenoliedzami, izteiksmīgākais bija 1930. gadu sākumā vairāku aktīvā nacionālisma organizāciju izmantotās atzinības zīmes – “Melnā komandiera krusts” un ordenis “Nacionālais Ugunskrusts” NAK⁸⁸ un iecerētais “Ugunskrusta” ordenis un medaļa Latvijas Sargiem⁸⁹. Nereti organizāciju centienos reglamentēt savu biedru uzvedību varēja saskatīt tieksmi absolutizēt organizācijas ietekmi uz tautiešu dzīvi, padarīt to visaptverošu un totālu, izvirzot

konkrētus pienākumus vasaras brīvdienās aizejošajiem tautiešiem⁹⁰, liekot ievērot “konspiratīvo principu” arī pret vistuvākiem ģimenes locekļiem⁹¹ un pat aicinot sekot un ziņot par citu organizācijas biedru pārkāpumiem⁹². Brīžiem šī tendence jau uzrādīja visai pārspīlētas izpausmes, statūtos paredzot organizācijas biedriem pat īpašu apbedīšanas rituālu⁹³ vai, kā citā gadījumā, sodot par iepirkšanos ebreja tirgotavā vai par veikalnecisku darījumu ar ebreju drēbnieku⁹⁴.

Liela nozīme tika piešķirta organizāciju kopības un vienības gara demonstrācijām, jau statūtos paredzot tiesības rīkot parādes⁹⁵ un, sevišķi, 1920. gadu sākumā un vidū, padarot tās par nozīmīgu sava spēka un ietekmes apliecinājumu. Dažas organizācijas (LN-stuK un LTA Ugunskrusts), sekojot noteiktiem principiem un jau pašos pirmsākumos radot jaunuzņemtajos biedros īpašu kopības sajūtu, īstenoja biedru uzņemšanu iesaukumos. Būtiska loma organizācijas īpašā statusa un iekšējā vienības gara izcelšanā bija militārajiem centieniem, ienesot organizācijas dzīvē atsevišķus militārus elementus un veidojot sevišķas paramilitāras struktūras. Militārisma aspekts aktīvajā nacionālismā parādījās jau ar Nacionalo Klubu, dibinot Militārā sporta sekciju, kuras uzdevums būtu ne tikai “sagatavot latvju tautas un valsts brīvības aizstāvētājus”, bet ar militārisma palīdzību “pacelt atsevišķa pilsoņa garīgās un fiziskās spējas” un audzināt visu tautu⁹⁶. Pēc 1924. gada 26. marta Valdes sēdes lēmuma par Kluba “iekšējās militarizācijas plāna” izstrādāšanu⁹⁷ un tā apstiprināšanas 21. maijā⁹⁸, jau maija beigās ar atbilstošām dienesta pakāpēm (cīņvedis, kopvedis, kārtzinis u.c.) tika apstiprinātas I. Aktīvo nacionālistu pulka amatpersonas⁹⁹, nolemjot turpmākai pulku organizēšanai pieņemt īpašu organizatoru¹⁰⁰. Sākotnēji paramilitarizētās struktūras tika veidotas un pastāvēja kā atsevišķa vienība organizācijas ietvaros (Militārā sporta sekcija LNK vai leģions LPL), taču jau Latvju Nacionalistu Klubam pēc 1926. gada marta kongresā pieņemtajiem lēmumiem un dažām vēlākajām organizācijām (NAK un LTA Ugunskrusts) militārisma aspekts vai atsevišķas tā iezīmes sāka izplatīties

arī uz visu organizācijas dzīvi. Kā noteica Nacionalistu Kluba Iekšējās iekārtas instrukcijas¹⁰¹, “militārās audzināšanas pārraudzībai” Klubā tika radīts pilntiesīgo tautiešu sapulces ievēlēts Virsvadoņa amats¹⁰², pie kura pastāvošā štāba uzdevumos bez militārās apmācības vadīšanas bija paredzēts arī apspriest un sagatavot visus iekšējās iekārtas, administratīvos un disciplīnas jautājumus¹⁰³. Pakļaujot visus Kluba biedrus militārai apmācībai, tika paredzēta visu tautiešu sadalīšanās kopos (13 tautieši katrā), daļās (4 kopi – daļa) un pulkos (4 daļas – pulks), pulkus nosaucot vēsturiska varoņa vai vietas vārdā¹⁰⁴. Uzsverot šo militarizācijas aspektu, Kluba un vēlāko organizāciju dzīvē tika ieviesti un plaši izmantoti arī sevišķi amatpersonu nosaukumi un dienesta pakāpes (ko LTA Ugunskrusts, sekojot studentu korporāciju tradīcijai, īsināja, tādējādi vēl vairāk pasvītrojot savu iekšējās dzīves norobežotību), tāpat kā prakse, sevišķi, NAK pastāvēšanā, organizēt un vadīt organizācijas dzīvi ar speciālām Virsvadoņa pavēlēm.

Visbeidzot, organizācijas gara stiprināšanā svarīga nozīme bija arī organizāciju ārējiem atribūtiem – īpašām piederības zīmēm un simboliem –, kuros, līdzās citam, varbūt arī visspilgtāk sevi pieteica aktīvā nacionālisma gara tuvība citiem pēckara Eiropas nacionālistu strāvojumiem¹⁰⁵. Tiesa, salīdzinājumā ar citu valstu radniecīgiem strāvojumiem un, sevišķi, vācu nacionālsociālismu, aktīvais nacionālisms, ar retiem izņēmumiem, ļoti maz uzmanības pievērša izmantoto simbolu vai atribūtu mistiskajai nozīmei un mistiskajam vispār¹⁰⁶, vairāk orientējoties uz to racionālo izskaidrojumu un racionālo vispār. Vispirms tie bija organizāciju vispārējie atribūti – karogi, devīzes, himnas, emblēmas un citi, kuriem, atšķirībā no vēlākā laika, tieši 1920. gadu sākumā tika pievērsta lielāka uzmanība. LNK baltais cīņas karogs un skaļā devīze : “Visu par Latviju!”¹⁰⁷ jau ar pirmsākumiem kļuva par galveno aktīvā nacionālisma simbolu sabiedriskajā dzīvē, līdz pat 1920. gadu beigām kalpojot par paraugu vēlāko organizāciju spriedumos¹⁰⁸. Sākot ar 1920. gadu vidu par aktīvā nacionālisma atribūtu neatņemamu elementu kļuva ugunskrusts jeb

svastika¹⁰⁹, parādoties gan organizāciju preses orgānos, gan karogos un zīmogos¹¹⁰. Savu idejisko centienu kontekstā 1930. gados sevišķu vērību organizācijas atribūtiem piešķīra J.Štelmahera vadītā ALNS partija, kuras sarkano karogu ar balto svītru, atšķirībā no 1920. gadu galvenā vadmotīva, jau rotāja uzraksts : “Visu šķiru latvji – apvienojaties”¹¹¹. Partijas oficiozā īpaši tika paskaidrota arī tā simbolika, kurā līdzās ugunskrustam, rīkšu sainītim un no Meterlinka darba “Zilais putns” aizņemtajam neatkarības simbolam ērglim bija arī 7-stūru zvaigzne – personības un garīgo vērtību izkopšanas simbols¹¹². 1930. gados par aktīvā nacionālisma organizāciju būtisku atribūtu kļuva organizācijas himna, kuras sarakstīšanu ALNSP nolēma lūgt V.Dārziņam¹¹³. Lai arī nosacīti, šajos ārējos atribūtos, nenoliedzami, tomēr bija zināms organizāciju nostājas raksturojums, un no šī aspekta ar iespēju salīdzināt interesantākais no visiem organizāciju atribūtiem bija devīzes, kas, izsakot atsevišķu organizāciju centienus, raksturoja visa strāvojuma uzskatu un nostādņu attīstību. Pirmo aktīvā nacionālisma organizāciju centienu vadmotīvs bija valstisko ideālu apliecinājums, sākot ar LNK “Visu par Latviju!” un turpinot ar Nacionalistu Kluba “Visu Latvijai!”¹¹⁴ un Latvijas Sargu “Sargi Latviju!”¹¹⁵. Sākot ar 1920. gadu beigās dibinātajām organizācijām devīzes kļuva mazāk kategoriskas un to saturs vairāk akcentēja nacionālos ideālus – kā Latvju Nacionalās Kustības devīze “Par ticību, tautu, tēviju!”¹¹⁶ un Nacionalo Aktivistu “Mans zelts ir mana tauta, mans gods ir viņas gods!”¹¹⁷. Savukārt par 1930. gados dibināto organizāciju lozungu prioritāti kļūst sociālais aspekts, ko līdzās jau pieminētajai ALNSP “Visu šķiru latvji – apvienojaties!” apliecināja LTA Ugunskrusts pazīstamais : “Latviju latviešiem – latviešiem darbu un maizi!” Kā izņēmums no šīm aktīvā nacionālisma organizāciju centienu deklarācijām, kas tomēr visai precīzi raksturoja organizācijas centienu saturu, bija Latvijas Vilku bērnišķīgā “Pieci vilki vilku vilka”¹¹⁸.

Otru atribūtu grupu veidoja organizāciju biedru atšķirības zīmes – formas tērpi, krūšu nozīmes, īpaši sveicieni. Formas tērpu galvenā sastāvdaļa bija

kreklis, kura pelēkā krāsa 1930. gados jau pati par sevi bija kļuvusi par kaut kādu īpašu piederības zīmi. Tiesa, krekla un vispār formas tērpa krāsās aktīvajā nacionālismā nepastāvēja strikta konsekvence, un līdzās tradicionālai “vienkārši” pelēkajai (LNK, IA, LTA Pērkoņkrusts) organizācijas – “kā arīgu simbolu lielākai aktivitātei”¹¹⁹ – izmantoja arī melnu (LS)¹²⁰ vai zilu krāsu (NAK)¹²¹. Bez tam, vairākas organizācijas uz krekliem, tāpat kā uz biedru galvassegām, paredzēja īpašas uzšuves, kas norādīja gan biedra statusu organizācijā, gan piederību konkrētai organizācijas struktūrai¹²². No citiem biedru piederības atribūtiem sevišķi ir jāizceļ sveicieni, kuri plašāk sevi pieteica 1930. gados un kuri ne tikai bija visnepārprotamākā konkrēta biedra *derības zīme* ar organizāciju, bet arī koncentrēti izteica noteiktus organizācijas principus un vērtības. Zīmīgs, šajā sakarā, bija 1930. gadu abu lielāko organizāciju salīdzinājums, kur līdzās Pērkoņkrusta darbību apliecinojamam : “Cīņai sveiks!” – stāvēja ALNS partijas skaļais : “Lai dzīvo Štelmahers!”¹²³

3.3. Biedru sastāvs.

3.3.1. Principi.

Iztirzājot organizāciju deklarācijās un praktiskajos centienos apzīmētos biedru sastāva veidošanas principus, būtībā tie koncentrējās divos aspektos. Atšķirībā no tām politiskām organizācijām, kuru ietekmes svarīgākais un izšķirošais kritērijs bija vēlēšanu rezultāti (un, kā liecināja parlamentārisma prakse, vēlēšanās nodoto balsu skaits visai nosacīti atspoguļoja un bija saistāms ar konkrēto partiju organizatoriskajām iespējām un, cita starpā, arī ar to biedru skaitu¹²⁴), atsakoties no cīņas par elektorātu, aktīvā nacionālisma organizāciju galvenais un gandrīz vienmēr arī vienīgais ietekmes kritērijs bija tieši pašu organizāciju biedru sastāvs. Tāpēc, no vienas puses, likās pašsaprotami un neapšaubāmi, ka strāvojums, kas uzstājas tautas interešu vārdā un pretendē uz tautas interešu aizstāvēšanu ir tieši un vitāli ieinteresēts savās organizācijās radīt

iespējami plašāku – un plašāku, pirmkārt, skaitliskā nozīmē – “tautas” pārstāvniecību. Taču, tajā pat laikā, uzsvērti militarizētais organizāciju raksturs un to teorētiskās deklarācijas caurstrāvojošā apziņa, ka “veicams ļoti liels un pašuzpurēšanās pilns darbs”¹²⁵, kas uzticams un pa spēkam vienīgi pārbaudītiem biedriem, no otras puses, lika domāt un saprast, ka ne mazāk būtiska nozīme ir biedru sastāva konkrētām vērtībām un pašu organizāciju formulējumā “stingrai biedru izlasei”¹²⁶. Abi šie biedru sastāva veidošanas pamatprincipi – skaitliskais un saturiskais –, kaut arī neizslēdzot viens otru, praktiski tomēr gandrīz vienmēr atradās konfliktā, jo, izņemot varbūt vien LNK, kas vairāku nosacījumu kontekstā un pateicoties sākotnējai sabiedrībā izsuktajai sajūsmā varēja – bet tikai varēja – īstenot vairāk vai mazāk striktu biedru atlasīšanu nesatraucoties par būtiskiem skaitliskā sastāva zaudējumiem, visām nākamajām organizācijām bija jārēķinās ar LNK slēgšanas izsaukto un līdz pat 1930. gadu sākumam viennozīmīgi valdošo biedru skaita samazināšanās tendenci. Šajā situācijā, kad sekošana vienlaikus abiem principiem nebija iespējama, viens no tiem neizbēgami bija “jāupurē” par labu otram.

Savās deklarācijās aktīvais nacionālisms viennozīmīgi lika akcentu uz biedru sastāva saturu, norādot, ka tam nav vajadzīgas izplūdušas “nacionālšvaukstu” organizācijas¹²⁷, bet tikai “pašai dziedīgu latviešu saujiņa”¹²⁸, un vismaz ārēji to vajadzēja apliecināt arī laiku pa laikam demonstratīvi uzsvērtajām biedru izslēgšanām un, kaut arī retajām, tomēr pietiekami skaļajām “lielās tīrīšanas” akcijām (LN-stuK¹²⁹, NAK). Ievērojot noteiktus organizāciju centienus, sevišķi, LNK laikā, šo kvalitātes apoloģiju nevarēja vispār noliegt, taču jau sākot ar 1926. gadu tās uzkrītošā ārišķība – ar skaidri nojaušamo sevis mierinājuma pieskaņu un īpašo uzsvaru katras jaunas organizatoriskās šķelšanās traktējumā¹³⁰ – un vairāk vai mazāk izteiktais kontrasts ar organizāciju iekšējā dzīvē vērojamo realitāti lika domāt, ka, pretēji deklarācijām, primārā nozīme tomēr pieder skaitliskajam principam un tā noliegums drīzāk bija morāla kompensācija par praktisko nevarību. Šī

secinājuma kontekstā acīmredzami iederējās un bija skatāmi aktīvā nacionālisma organizāciju savdabīgie un visai īpatnējie centieni sava biedru sastāva paplašināšanā, kas laika gaitā no atsevišķām parādībām pakāpeniski pārauga veselā līdzekļu arsenālā.

Vispirms te bija atzīmējamas tīri organizatoriskas un šajā nozīmē salīdzinoši korektas metodes, starp kurām nozīmīgākā bija organizāciju pievilcības nostiprināšana, piedāvājot biedriem noteiktus, lai arī no idejiskām vērtībām nereti visai attālus pakalpojumus un priekšrocības. Parasti, uzsverot rūpes par organizācijas biedru vajadzībām un interesēm, pirmajā vietā tika minēta fiziskās¹³¹ un garīgās¹³² kultūras izkopšana, taču īpaša motivācija un nozīme bija tiem centieniem, kas tā vai citādi bija saistīti ar biedru materiālā stāvokļa uzlabošanu. Jau ar 1923. gada aprīļa ostas strādnieku streiku Nacionalais Klubs lika pamatus darba apgādāšanas praksei, ko sevišķi 1930. gadu sākuma saimnieciskās krīzes apstākļos plaši izmantoja vairākas organizācijas (NAK¹³³, LTA Ugunskrusts¹³⁴), līdzās kam ar 1920. gadu beigām parādījās arodnieciskās izglītības kursi (Imantas Apvienība¹³⁵) un bezmaksas juridiskās konsultācijas (ALNSP), bet galvenā, neapšaubāmi, pievilcīgākā un tajā pat laikā arī visbiežāk praktizētā palīdzības forma bija reāli finansiāli pabalsti vai aizdevumi. Kā atklāti formulēts viens no organizācijas pastāvēšanas aspektiem, dibinot īpašu sociālās palīdzības sekciju¹³⁶, un pietiekami pastāvīga prakse tie pastāvēja jau LNK laikā, bet statūtos kā viens no organizācijas darbības principiem tas pirmo reiz sevi pieteica tikai 1930. gadu sākumā¹³⁷. Laika gaitā materiālās palīdzības aspekts kļuva par visai nozīmīgu organizāciju darbības virzienu, liekot dibināt arī sevišķas, parasti uz biedru pašpalīdzību orientētas, organizatoriskas struktūras – īpašu “Nacionalistu KrājAizdevu Sabiedrību” (LN-stuK¹³⁸), pašapdrošināšanās un pašpalīdzības savienību (ALAKZĒ¹³⁹) vai vienkārši palīdzības fondu (Nacionālie Partizāņi¹⁴⁰). Tāpat biedru sastāva palielināšanai 1920. gadu otrajā pusē visai izplatītu praksi ieguva īpašas pasīvo tautiešu kategorijas radīšana¹⁴¹, paredzot viņiem organizācijas

dzīvē vai nu visai ierobežotus pienākumus un tiesības (LN-stuK¹⁴²), vai atstājot vispār bez tiesībām un atzīstot, ka “labums būtu tikai tāds, ka būtu masa sapulcēs un gājienos”(LNKustība¹⁴³). Līdzīga nozīme bija organizāciju centieniem, kas rosināja jaunu nodaļu dibināšanu, visbiežāk paredzot noteiktas priekšrocības biedriem dibinātājiem, vai, kā NAK, atbilstoši savai nodaļu struktūrai, paredzot, ka nodaļa, kas veicinās vēl divu jaunu tuvākās apkārtnes nodaļu dibināšanu, kļūst par apgabala centru¹⁴⁴. Vistālāk savos centienos un atbalstā jaunu nodaļu dibinātājiem gāja LNK, jau 1923. gada maijā pieņemot lēmumu nodibināt propagandas sekciju nodaļu dibināšanas veicināšanai¹⁴⁵, bet ar 1924. gada martu paredzot nodaļu instruktoram īpašu samaksu par katru jaunnodibinātu nodaļu¹⁴⁶. Daudz tiešāk apzīmēts mērķis un arī praktiskie rezultāti bija tiem organizāciju centieniem, kas bija vērsti uz jau esošā biedru sastāva un organizatorisko struktūru saglabāšanu, radot šim nolūkam īpašas organizatoriski noformētas atrunas. Šādu praksi attiecībā uz savām nodaļām aktīvā nacionālisma organizācijas pirmo reizi demonstrēja jau 1924. gada decembrī, kad LNK Salacgrīvas nodaļai, kas izteica vēlēšanos likvidēties “darbinieku trūkuma dēļ”, Centra valde ierosināja to nedarīt, paliekot “kā neaktīvai kluba nodaļai”¹⁴⁷. Līdzīga situācija atkārtojās 1930. gadā, kad LNKustības vienīgā – Ikšķiles – nodaļa pieņēma lēmumu likvidēties sakarā ar nodaļas biedru pret darbību valdei un kreiso organizāciju atbalstīšanu¹⁴⁸(!), taču uz Centra valdes aizrādījumu tomēr turpināja pastāvēt un darboties, minot kā pamatojumu apstākli, ka “pārējās vietējās organizācijas atrodas vēl sliktākā stāvoklī”¹⁴⁹.

Lai arī formāli nevainojami, saturā šie organizatoriskie biedru sastāva paplašināšanas centieni brīžiem varbūt bija ne pārāk pieņemami un simpātiski, taču pat kā tādiem tiem bija kāds būtisks trūkums – iecerētā rezultāta nenoteiktība attiecībā uz jaunu biedru piesaistīšanu un tas, ko varētu apzīmēt kā minimālismu attiecībā uz jau esošā biedru sastāva saglabāšanu, kas abos gadījumos tikai nosacīti varēja ļaut runāt par kaut kādiem sasniegumiem. Tāpēc

līdzās vismaz ārēji korektajiem organizatoriskajiem centieniem bija atrodami arī acīmredzami nekorekti biedru sastāva palielināšanas paņēmieni. Attiecībā uz konkrētu biedru piesaistīšanu šādi paņēmieni bija ļoti reti, un drīzāk kā izņēmums ir skatāms saistībā ar LTA Pērkonkrusts minētais gadījums, kad konkrēta cilvēka pieņemšana darbā bija saistīta ar viņa iestāšanos organizācijā¹⁵⁰. Vismazāk atzīstamais, taču no skaitliskā aspekta vienīgais drošais līdzeklis aktīvā nacionālisma organizāciju arsenālā bija manipulācijas ar skaitļiem, tādā vai citādā veidā mēģinot padarīt vēlamu par esošo. Sākot ar 1920. gadu otro pusi pietiekami plašu izplatību ieguva prakse uzskaitīt tikai perspektīvā iecerētas vai pat neesošas organizāciju nodaļas, un spilgts piemērs tam bija LANS, no kuras 16 oficiāli pieteiktajām un vēl 6 presē minētajām nodaļām, kā liecināja likvidācijas komisijas materiāli, 12 (!) faktiski nepastāvēja un vēl divas bija dibinātas, bet darbību neuzsāka¹⁵¹. Savukārt, NAK nodaļu "skaista problēmu" risināja ar īpatnējo numerācijas sistēmu, kas viennozīmīgi pieauga, neskatoties uz iepriekšējo nodaļu slēgšanu vai likvidāciju (kā lai neatcerās VNSSP biedru karšu numerācijas sistēmu), tāpēc paša NAK apgalvojumi, ka, piemēram, 1932. gada decembrī tam bija 56 nodaļas¹⁵² (1931. gada beigās – 45¹⁵³) bija vērtējami skeptiski.

3.3.2. *Vadošais sastāvs.*

Latvju Nacionalā Kluba deklarētajam stingras centralizācijas principam vajadzēja pasvītrot aktīvā nacionālisma idejiskās cīņas organizāciju stingri hierarhisko raksturu, taču praksē līdzās objektīvi nepieciešamai pilnvaru sadalīšanai tas radīja arī virkni blakusparādību un, pirmkārt, tendenci sašaurināt organizācijas vadošo personu loku. Pietiekami atklāti šī tendence sevi pieteica jau pirmās LNK valdes vēlēšanās, kad apspriežot Valdes skaitlisko sastāvu, pretstatā J.A.Ozoliņa priekšlikumam par 13 cilvēkiem, kas neļautu padarīt Valdi par viegli ietekmējamu, tika pieņemts I.Pones priekšlikums par 5 cilvēkiem¹⁵⁴.

Tiesa, gadu vēlāk 1924. gada februārī jaunajā Kluba Valdē tika ievēlēti jau 7 locekļi – pievienojot līdzšinējiem Valdes amatiem Biedru zinātāju un Mantzini¹⁵⁵ –, taču gandrīz tūlīt Valdes sēdē tika pieņemts lēmums “sevišķi steidzīgu jautājumu izšķiršanai iecelt mazo prezidiju”, pie kam, nosakot tā sastāvu (4 cilvēki) nevis pēc amatiem, bet personāli¹⁵⁶. Līdz ar šo tendenci, kas guva apliecinājumus arī nākamo organizāciju pastāvēšanā¹⁵⁷, ne tikai strauji pieauga konkrētu organizācijas vadoņu loma¹⁵⁸, bet arī veidojās visai norobežots vadošā sastāva saraksts – noteikts pastāvīgo vadoņu princips. Tāpēc aktīvajā nacionālismā pietiekami izplatīta parādība bija vienu un to pašu vārdu atkārtotāšanās divu un trīs vai, dažkārt, kā I.Pone un J.Priede, pat piecu organizāciju statūtu parakstītāju vai Valdes locekļu sarakstos. Šīs parādības kontekstā ir jāatzīmē organizāciju nostāja pret Vadoņa ideju un vadonības principu vispār.

Pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas LNK vadonības principa spilgtākais iemiesojums – LNK Virsaiša¹⁵⁹ amats – bija ar visai nenoteiktu un ierobežotu raksturu, pie kam, tā pastāvēšana nebija paredzēta statūtos un tas tika radīts ar Iekšējās kārtības reglamentu, kura pirmās nodaļas – “Virsaitis” – apspriešana izsauca asus iebildumus¹⁶⁰. Iespējams, tāpēc, kaut arī deklarācijās Virsaitis bija “vadošā un noteicošā persona LNK iekšējā dzīvē, daudzos jautājumos pat ar veto tiesībām”¹⁶¹, praksē LNK Virsaiša amatam bija drīzāk deklaratīvs un reprezentējošs statuss, uz ko norādīja arī abu LNK Virsaišu – ģenerāļa P.Radziņa un pulkveža K.Ķūķa – personas. Nacionalam Klubam sekojošo organizāciju nostājā pret vadonības principu iezīmējās divas atšķirīgas pieejas. Lielākā daļa organizāciju – un starp tām arī ietekmīgākās (LANS, LTA Ugunskrusts) – priekšnieka amatu pilnībā identificēja ar Centra valdes priekšnieka amatu, vismaz formāli nekādi neizdalot to no visa Valdes locekļu sastāva un paredzot viņa ievēlēšanu visas Centra valdes vēlēšanās, atsevišķos gadījumos lielākas pilnvaras viņam paredzot tikai Valdes balsojumos. Šo organizāciju nostādnēs, lai arī praksē bija vērojamas zināmas atkāpes, runāt par

kādu vadonības ideju un Vadoņa slavināšanu bija neiespējami. Tajā pat laikā, bija vairākas organizācijas, kas biedrības pirmajai personai ierādīja īpašu nozīmi un izcēla viņu no visām pārvaldes struktūrām, jau statūtos piešķirot sevišķas pilnvaras (LFO, LPb, LV, Mūsu fronte) vai, kā Latvijas Sargi un NAK, organizācijas iekšējās militarizācijas centienu kontekstā radot īpašu militāra rakstura amatu – Virsvadoni¹⁶² – ar plašām pilnvarām. Tiesa, ja attiecībā uz šīm organizācijām vairāk vai mazāk varēja runāt par vadonību kā organizatorisku principu, tad tā gandrīz nekad nebija vadonība kā idejiska kategorija. Vienīgais, bet īpatnējs izņēmums aktīvā nacionālisma organizāciju nostājā pret Vadoņa ideju bija ALNSP. Īpatnējais slēpās apstākļi, ka pēc statūtiem partija bija viena no viskoleģiālākajām organizācijām, kuras darbību vadīja Centra valde 15 locekļu sastāvā, taču tieši partijas dzīvē vadonības princips aktīvajā nacionālismā ieguva savu spilgtāko apliecinājumu. Pamatu šai parādībai lika 1933. gada 19. janvāra ārkārtas pilnsapulce, kurā Valdes loceklis J.Ziemelis pēc izvērstā pamatojuma nāca ar priekšlikumu “ievēlēt no mūsu vidus vienu saimnieku, vadoni – diktatoru ar neaprobežotām pilnvarām” un par tādu vienbalsīgi tika ievēlēts līdzšinējais Centra valdes priekšsēdētājs J.Štelmahers¹⁶³. Tam nekavējoties sekoja jaunā vadoņa statusam atbilstoši atribūti – plašāka diktatora biogrāfija¹⁶⁴, ārvalstu radniecīgo strāvojumu apsveikumi¹⁶⁵, vadoņa uzstāšanās dažādās valsts vietās un jauns partijas biedru sveiciens : Lai dzīvo Štelmahers!¹⁶⁶. Pati par sevi šī ideja un tās iemīļojums, sakņojoties vēsturiskās konsekvencēs, tikai atkārtoja sava laikmeta paraugus, taču konkrētajā situācijā – kad partijas biedru skaits nerasniedza pat simtu – un konkrētajos Latvijas apstākļos tā neizbēgami pārvērtās farsā un tika uztverta ar atklātu ironiju. Tādējādi, ir jāatzīst, ka lai arī vadonības princips vai vismaz tā aizmetņi bija atrodami vairāku aktīvā nacionālisma organizāciju nostājā, kopumā Vadoņa ideja un izpausmes bija visai neizteiksmīgas, un ALNSP vienīgais nopietnākais tā iemīļojums kļuva par izsmiekla priekšmetu.

Raksturojot vadošā sastāva veidošanos un dažādu organizāciju nostāju, ir jāievēro, ka tas, nenoliedzami, bija viens no organizāciju pašapliecināšanās faktoriem, tāpēc organizācijas pēc iespējas centās piesaistīt sabiedriski pazīstamu cilvēku vārdus, kuri apzīmēja “organizācijas seju” un ar kuriem sabiedrības uztverē identificētos visa organizācija. Tieši tāpēc dažādos laikmetos starp aktīvā nacionālisma organizāciju vadītājiem bija atrodami gan ģenerāļa P.Radziņa (LNK), pulkveža K.Ķūķa (LNK) un pulkveža K.Berķa (LN-stuK), gan profesora J.Plāķa (LTA Ugunskrusts) un Dr.J.Ziemeļa (ALNSP) vārdi, kuru klātbūtnei, lai arī ne vienmēr un tikai, tomēr, neapšaubāmi, bija reprezentatīva nozīme. Organizāciju vadošā sastāva struktūra, kaut arī nosacīti, bija skatāms kā koncentrēts pašu organizāciju biedru sastāva atspoguļojums, uzrādot līdzīgas tendences un akcentus. Izceļot galvenās iezīmes (skat. 4.tabulu), pirmkārt, uzkrītoša bija krasā vīriešu dominante, un lai arī vēl dažu organizāciju Valdēs bija atrodami sieviešu vārdi, praktiski tikai LNKustības Valdes loceklei E.Lazdiņai bija nopietna loma un ietekme organizācijas dzīvē. Otrkārt, lai arī varēja atrast kādu izņēmumu, absolūtais vairums aktīvā nacionālisma vadošo personu brīdī, kad viņi tika ievēlēti vadošā amatā, bija vecumā līdz 40 gadiem, turklāt vairums no viņiem pat līdz 30 gadiem (no 30 pazīstamākajiem un 4.tabulā minētajiem aktīvā nacionālisma organizāciju vadītājiem, kuru dzimšanas dati ir norādīti, 18 jeb 3/5 bija vecumā līdz 30 gadiem). Pats par sevi šis fakts, lai arī norādot uz noteiktām tendencēm, vēl nedeva pamatu nopietniem secinājumiem un ievērojot pietiekami ilgo strāvojuma pastāvēšanu un atšķirīgo organizāciju dibināšanas laiku, tas bija arī nosacīts¹⁶⁷ : svarīgākas šajā vecuma faktorā bija kopsakarības, kas izrietēja no tā attiecībā pret Latvijas valsts un politisko darbinieku vecuma struktūru. Kā norādīja lielāko un ietekmīgāko organizāciju pazīstamāko vadītāju dzimšanas laiks (J.Štelmahers – 1893., I.Pone – 1894., K.Merts – 1895., J.Priede – 1896., G.Celmiņš – 1899.), salīdzinājumā ar ievērojamākajiem Latvijas valsts un politiskajiem darbiniekiem (G.Zemgals – 1871., P.Kalniņš, V.Zamuels – 1872., A.Bergs – 1875., A.Alberings – 1876.,

K.Ulmanis, H.Celmiņš – 1877.), viņus šķīra gandrīz divdesmit gadu vai paaudzes attālums, pie kam konkrētajos gadsimta sākuma apstākļos tas bija krasi atšķirīgas vēsturiskās pieredzes attālums : ja 1870. gados dzimušo uzskatus un priekšstatus veidoja “jaunā strāva” un 1905. gada revolūcija, tad 1890. gados dzimušo uzskatus – I Pasaules karš un bēgļu laikmets. Protams, šai sakarībai nebija absolūta nozīme, taču par tik, cik aktīvā nacionālisma biedru sastāvā vispār var runāt par kopsakarībām, tā, nenoliedzami, bija viens no visnozīmīgākajiem aktīvā nacionālisma izpratnes aspektiem, aiz kura stāvēja ļoti būtisks un konceptuāls visa strāvojuma pastāvēšanas un centienu pamatojums.

Atzīmējot aktīvā nacionālisma organizāciju vadītāju nodarbošanos, uzkrītoša ir lielā žurnālistu un studentu pārstāvniecība, ļaujot apgalvot, ka aktīvā nacionālisma vadošo sastāvu veidoja pietiekami izglītotas un politiskajās norisēs informētas aprindas. No citām sabiedrības grupām kā interesantākā ir jāatzīmē salīdzinoši lielā mācītāju pārstāvniecība (J.Priede un V.Sanders), kas bija viena no aktīvā nacionālisma īpatnējām iezīmēm.

No pārējiem vadošā sastāva stuktūras aspektiem lielāka nozīme bija viņu biogrāfijās pamanāmajām tendencēm un kopsakarībām, kas deva pamatu vairākiem interesantiem secinājumiem. Pirmkārt, pietiekami izteikta, lai par to varētu runāt kā par noteiktu likumsakarību, bija vairāku vadītāju biogrāfijās atzīmētā dalība I Pasaules karā un atgriešanās Latvijā pēc tādu vai citādu apstākļu noteiktās prombūtnes. Līdzās Krievijā dzīvojošajiem vai 1905. gada notikumu iespaidā emigrējušiem lielākā daļa no aktīvā nacionālisma “atbraucējiem” bija bijušie kara bēgļi, tāpēc nav brīnums, ja viņus vienoja svešā vidē izaugušais nacionālais ideālisms un pietiekami skaidra attieksme pret komunisma idejām. Tāpat daudzi no viņiem bija karojuši dažādos latviešu karaspēka formējumos un atzīmēti ar valsts apbalvojumiem, kas liecināja, ka šo cilvēku nacionālisms patiešām bija ne tikai vārdos. Vēl viena un nereti visai būtiska vadošā sastāva kopsakarība bija korporatīvās saiknes, ar to saprotot arī – tiesa gan, mazāk – skolas un darbavietas kopību, bet vairāk – tieši piederību

kādai noteiktai studentu korporācijai¹⁶⁸. Dažādo studentu korporāciju vidū nopietnāk bija izceļamas trīs. Pirmā no tām, kuras saikne ar aktīvo nacionālismu, sevišķi, 1920. gadu sākumā un vidū, pelnīja lielāku ievērību, bija 1900. gadā dibinātā Talavija, kurā, līdzās I.Ponem, LTA Uguskrusts Valdes loceklim F.Krusam un ALNSP vadītājam J.Štelmaheram varēja atrast arī Nacionālā Kluba pēdējā priekšnieka P.Bērziņa, Kluba biedra Lāčplēša kara ordeņa kavaliera A.Ošes un vēl veselu rindu aktīvā nacionālisma organizāciju biedru sarakstos lasāmu vārdu¹⁶⁹. Otrā, kas izcēlās jau ar savos pirmsākumos skaidri apzīmēto pozīciju, bija uz V.Olava komercskolas abiturientu ierosmi 1926. gadā dibinātā Fr.Lataviensis¹⁷⁰, starp kuras biedriem bez vēlākā “Universitas” redaktora Ā.Šildes bija arī O.Freivalds un Nacionālo Patizāņu vadītājs L.Breikšs. Visbeidzot, trešā, kas īpašu uzmanību piesaistīja 1930. gadu sākumā, bija 1880. gadā dibinātā Selonija, pie kuras piederēja ne tikai LTA Uguskrusts vadītājs G.Celmiņš, bet, kā 1933. gada decembrī Saeimas runā atzīmēja B.Kalniņš, arī ap 90 % no visiem viņa vadītās organizācijas biedriem¹⁷¹. Izskaidrojums tam, kas noteica tieši šo studentu korporāciju īpašo lomu un saikni ar aktīvo nacionālismu, acīmredzot, bija meklējams to noteikti nacionālajā garā, kuram, kā liecināja gan Talavijas, gan Selonijas jau 1918. gadā paustā nostājā pret jauno valsti¹⁷², bija senākas un dziļākas saknes.

Citiem aktīvā nacionālisma vadošā sastāva aspektiem bija vairāk individuāls raksturs un tajos bija grūti runāt par kopsakarībām, taču nedrīkst apiet kādu, kaut arī ļoti nosacītu, tomēr būtisku un principiālu biedru sastāva aspektu – jautājumu par svešām ietekmēm viņu centienos, kas radīja ne tikai noteiktas šaubas par konkrētu biedru darbības motivāciju, bet brīžiem lika pārnest šīs šaubas arī uz plašāku visas organizācijas pastāvēšanas kontekstu vispār¹⁷³. Pamatu šādam jautājumam, pirmkārt, deva pietiekami uzkrītošā vairāku aktīvā nacionālisma pirmo personu kreisā vai pat komunistiskā pagātne (I.Pone, K.Merts) vai pretrunīgā loma atsevišķos notikumos (E.Freiborns¹⁷⁴, V.Smaren-Savinskis), kas, kaut arī nebija noslēpums¹⁷⁵ un diez vai uzskatāms

par pamatu kaut kādiem tālākiem secinājumiem (atceroties gadsimta sākumu un 1905. gada notikumus, kad, pēc J.Lapiņa vārdiem, “katrs latviešu jauneklis, kas sevi skaita par progresīvu, līdz ar to ir arī sociālists”¹⁷⁶, starp Latvijas politiskajiem darbiniekiem diez vai vispār varēja atrast kādu cilvēku bez sociālistiskas pagātnes), tomēr vedināja uz zināmām pārdomām. Daudz nopietnāk, šajā kontekstā, izskatījās vairāku aktīvā nacionālisma pirmo personu vienā vai otrā laika posmā atzīmējamā līdzdarbība Latvijas Ārlietu resorā, pie kam, būtiskākais, dotajā gadījumā, bija viņu darba pienākumi austrumu virzienā : V.Smaren-Savinskis, un to neslēpa arī viņš pats, 1920. gadu sākumā kā LTA korespondents bija strādājis Latvijas sūtniecībā Maskavā¹⁷⁷, savukārt Latvijas Sargu priekšnieks Ž.Dekšeniņš un LTA Ugunskrusts priekšnieks G.Celmiņš katrs savā laikā – pirmais 1924.-1925. gados kā kurjera pavadonis¹⁷⁸, bet otrs – 1926. gadā kā diplomātiskā pasta kurjers¹⁷⁹ – bija apmeklējuši Maskavu. Šīs sakarības bija visai interesantas, lai gan pašas par sevi, tāpat kā vairāku vadoņu ceļojumi uz Itāliju un Vāciju, tās vēl neko neliecināja. Līdzīgā sakarā bija atzīmējamās arī aktīvā nacionālisma vadošo aprindu attiecības ar Latvijas Politisko pārvaldi, kuras interese un arī ietekme brīžiem bija ne tikai nojaušama, bet, kā 1927. gada norisēs, kad E.Lazdiņš, V.Smaren-Savinska un N.Pūliņa centieni noslēdzās ar kārtējo šķelšanos, arī jūtama, tomēr no ārējām ietekmēm atšķirīgā motivācija Politiskās pārvaldes interesi padarīja saprotamu un plašākā nozīmē, jāatzīst, arī attaisnojamu. Tāpat kā runājot par ārējām ietekmēm, arī attiecībā uz Politisko pārvaldi ir grūti spriest, cik liela nozīme šai ietekmei bija aktīvā nacionālisma pastāvēšanā, taču nevar noliegt, ka jebkurā gadījumā un sevišķi 1920. gadu otrajā pusē tā rosināja neuzticības atmosfēru aktīvā nacionālisma rindās un pastiprināja organizāciju iekšējās nesaskaņas.

3.3.3. *Skaitis.*

Atšķirībā no pietiekami skaļi uzsvērtā nodaļu skaita, biedru skaits bija viena no galvenajām un uzkrītošākajām aktīvā nacionālisma tabu tēmām¹⁸⁰. Tiesa, parasti tabu attiecās uz organizāciju biedru kopskaitu, kamēr biedru skaits atsevišķās nodaļās vai jaunuzņemto biedru skaits netika īpaši slēpts. Situāciju ar biedru skaitu vēl neskaidrāku padarīja apstākļi, ka Nacionalais Klubs un vairākas tam sekojošās organizācijas praktizēja centienus atsevišķi izcelt organizācijas Centru, tāpēc, īpaši līdz 1927. gadam, brīžiem ir grūti saprast, uz ko tieši ir attiecināmi nosauktie skaitliskie rādītāji. Ievērojot minētos apsvērumus, sekojošajā izklāstā atzīmēto skaitļu izcelsme ir balstīta uz dažādos avotos atrodamajām norādēm un atsevišķiem aprēķiniem, tomēr arī tad šie skaitļi ir skatāmi kritiski un kā aptuvena aplēse.

Attiecībā uz Nacionalo Klubu un pēc tā slēgšanas dibināto Nacionalistu Klubu līdz pat 1927. gadam tiešu skaitļu vispār trūkst un vienīgā iespēja iegūt kaut kādu priekšstatu ir no aprēķiniem, ņemot par pamatu minēto kopu skaitu. Sakarā ar Nacionalā Kluba slēgšanas ierosinājumu 1925. gada sākumā I.Pone norādīja, ka pēdējā laikā Klubā bija 20-22 kopu ar 8-15 cilvēkiem katrā¹⁸¹, tātad, no 160 līdz 330 cilvēkiem, taču ievērojot to, ka no 1923. gada maija līdz decembrim vien LNK Centra valde bija apstiprinājusi 314 jaunu biedru uzņemšanu¹⁸², šis skaitlis, acīmredzot, bija attiecināms tikai uz organizācijas Centru. 1925. gada beigās kopu skaits, kas, pēc Kluba ziņām, februāra notikumu ietekmē gada vidū bija noslīdējis līdz 17, sasniedza jau 64¹⁸³, tas ir, pēc tiem pašiem aprēķiniem no 512 līdz 960 cilvēku, un ņemot vērā biedru skaitīšanas tradīciju¹⁸⁴, varēja pieņemt, ka arī šis skaitlis attiecās tikai uz Centru. Šajā laikā, acīmredzot, jau varēja runāt par to, ka I.Pones pārstāvētais nosacīti *centriskais* aktīvais nacionālisms jau bija nostiprinājis savu atbalstītāju loku, un neskatoties uz 1926. gada sākumā notikušo šķelšanos, 1926. gada decembrī intervijā ebreju laikrakstam Nacionalistu Kluba priekšnieks J.Priede biedru skaitu vērtēja līdzīgi, minot skaitli – no 800 līdz 900¹⁸⁵. Gan Nacionalā, gan vēlāk Nacionalistu Kluba biedru kopskaitu var vērtēt tikai nosacīti, taču ievērojot vairākus apstākļus,

varētu piekrist spriedumam, ka uzplaukuma laikā tas bija apmēram 3-3,5 tūkstoši biedru¹⁸⁶. Pārējās līdz 1927. gadam dibinātās organizācijas savos rādītājos bija nesalīdzināmi neizteismīgākas : *liberālā* spārma ietekmīgākā organizācija Latvijas Sargi 1926. gada beigās uzrādīja tikai četras provinces nodaļas, kamēr *radikālā* spārma nopietnākā apvienība Patriotu Līga, kuras iecerētā nodaļa Liepājā tā arī palika nedibināta, biedru sarakstā uzskaitīja nedaudz vairāk par 30 biedriem¹⁸⁷.

Sākot ar Nacionalistu Kluba slēgšanu un tai sekojošo šķelšanos 1927. gada sākumā aktīvajā nacionālismā iezīmējās noteikta krīze, kas nepārprotami atspoguļojās arī organizāciju biedru sastāvā. Tāpēc abas lielākās no 1920. gadu beigu organizācijām – LANS un NAK –, skaļi atzīmējot arvien jaunu nodaļu parādīšanos, izvairījās minēt savu biedru skaitu. Vienīgā organizācija, par kuras biedru skaitu varēja izdarīt noteiktus spriedumus, bija LNKustība, kas īsi pēc dibināšanas 1927. gadā uzrādīja 28 biedrus¹⁸⁸, kuriem vēl bija jāpieskaita vienīgās Ikšķīles nodaļas biedri, kuru skaits 1929. gada sākumā bija 24¹⁸⁹ (tātad kopā ap 50). Pavērsiens organizāciju nostājā pret konkrēto biedru skaitu notika 1930. gadu sākumā, kad savulaik dibinātās biedrības uzskatīja par nepieciešamu pasvītrot savu rosību un ietekmi, un vispirms 1930. gadā ar savu deklarāciju klajā nāca Latvijas Sargi, piesakot sevi kā organizāciju ar “vairākiem tūkstošiem tautiešu”¹⁹⁰ (1934. gada sākumā, kad Latvijas Sargi pievienojās no Jaunās zemnieku apvienības aizgājušā A. Frišmaņa vadītajai Latviešu Varai, tika minēts, ka biedrībai ir 36 nodaļas un 1280 biedru¹⁹¹), bet gadu vēlāk viņiem sekoja NAK, paziņojot, ka trešajā darbības gadā tas apvieno pāri par 2 tūkstošiem tautiešu¹⁹². No citām 1930. gadu sākumā dibinātajām organizācijām, par kuru biedru skaitu ļāva spriest to Valdes sēžu protokoli, drošāk ir minami skaitļi par LPb un NLVPA – attiecīgi 12¹⁹³ un 28¹⁹⁴ biedri.

Īpašu ievērību, sevišķi, 1934. gada 15. maija pamatojuma kontekstā, pelna pēdējās aktīvā nacionālisma organizācijas, kurās tika saskatīts reāls pastāvošās varas drauds un ar kuru centieniem tika attaisnota apvērsuma nepieciešamība.

J.Štelmahera vadītā ALNS partija, neskatoties uz skaļo nosaukumu un pretenzijām, praksē izrādījās visai mazskaitlīga un savā biedru sarakstā uzrādīja tikai 93 biedrus¹⁹⁵. Līdzīgu biedru skaitu uzrādīja 1934. gada janvārī dibinātie Nacionālie Partizāņi, līdz maijam piecu biedrības dibinātāju noturētajās biedrības Valdes sēdēs uzņemot 77 jaunus biedrus¹⁹⁶. Lielākā un nozīmīgākā no šī laika organizācijām, neapšaubāmi, bija LTA Ugunskrusts ar tās vēlākajiem organizatoriskajiem turpinājumiem, par kuras biedru skaitu ir izteikti ļoti dažādi spriedumi¹⁹⁷, tomēr ticamākas liekas varas institūtu aplēses un vēlākajās atmiņās minētie skaitļi. Kā 1933. gada augustā informēja “Jaunākās Ziņas”, sakarā ar Iekšlietu ministrijas ierosināto Pērkoņkrusta slēgšanu notikušajā izmeklēšanā bija noskaidrots, ka, pretstatā savulaik izteiktajiem G.Celmiņa apgalvojumiem par 10`000 biedriem, biedru skaits organizācijā nepārsniedz 1200¹⁹⁸. Aptuveni līdzīgs Pērkoņkrusta skaitliskā sastāva vērtējums tika izteikts arī 1933. gada jūlijā rakstītajā Vācijas sūtniecības ziņojumā, minot, ka organizācijai ir 2000 biedru, galvenokārt Rīgā¹⁹⁹.

Minētie skaitļi liecināja, ka, lai arī starp konkrētām organizācijām pastāvēja visai krasas skaitliskā lieluma atšķirības, aktīvais nacionālisms kopumā – no LNK 3-3,5 tūkstošiem 1920. gadu vidū līdz vairāk nekā desmit organizācijās apvienotajiem strāvojuma biedriem 1933. gadā – visā pastāvēšanas laikā uzrādīja salīdzinoši noturīgu un ievērojamu biedru skaitu (salīdzinājumam, lielākās Latvijas parlamenta frakcijas partija – sociāldemokrāti – 1920.-30. gados savās rindās uzrādīja no 2`773 (1924. gadā) līdz 12`525 (1932. gadā) biedru²⁰⁰), kas, ievērojot organizāciju sevišķo struktūru un vismaz deklarātīvi apzīmētās pretenzijas uz noteiktu uzstāšanos “vajadzības gadījumā”, aktīvo nacionālismu lika skatīt kā nopietnu un ietekmīgu sabiedriski politiskās dzīves spēku.

3.3.4. Biedru sastāva struktūra.

Raksturojot aktīvā nacionālisma organizāciju biedru sastāva struktūru, organizāciju statūtos izvirzītajiem nosacījumiem bija īpaša un dažādo organizāciju centienu izpratnei savā ziņā pat konceptuāla nozīme, un kaut arī visbiežāk šiem nosacījumiem nebija absolūts raksturs, tie, neapšaubāmi, atspoguļoja svarīgākās pamattendences.

Vienīgā, visām organizācijām kopējā aksioma bija noteiktas politiskas pārliecības nepieciešamība. Tiesa, organizāciju statūtos šis princips netika īpaši akcentēts, aprobežojoties ar vispārēju norādi uz “nacionāli domājošiem” pilsoņiem²⁰¹ vai prasību atzīt organizācijas mērķus²⁰², taču šo vispārējo deklarativismu, acīmredzot, vajadzēja kompensēt “stingrai biedru izlasei”²⁰³, tos uzņemot. Stājoties organizācijā, gandrīz vienmēr bija nepieciešams divu jau esošu biedru ieteikums – un, tātad, arī galvojums –, pēc kā īpaša uzņemšanas komisija, balstoties uz pretendenta sniegtajām ziņām un vajadzības gadījumā tās pārbaudot, pieņēma lēmumu²⁰⁴. Bez tam, lielākai drošībai vairums organizāciju jaunuzņemto biedru iepazīšanai paredzēja pārbaudes jeb kandidāta laiku. Šai uzņemšanas kārtībai teorētiski bija jānodrošina aktīvo nacionālistu organizācijas pret nevēlamu – politiski “svārstīgu un nedisciplinētu” – elementu parādīšanos tajās²⁰⁵, bet, kā liecināja realitāte, praktiski biedru izlase bija visai nosacīta un ar laiku, sevišķi 1920. gadu beigās izteiktās organizatoriskās mazasinības apstākļos tā pārvērtās drīzāk ārējā formalitātē.

Citiem statūtos ietvertajiem biedru kritērijiem bija organizatoriski individuāls raksturs, un tie visbiežāk attiecās uz biedru dzimumu, vecumu un nacionālo piederību. Attiecībā uz dzimumu savos statūtos absolūtais vairums aktīvā nacionālisma organizāciju neizvirzīja nekādus nosacījumus, demonstrējot gatavību atzīt sieviešu un vīriešu līdztiesību, un arī atsevišķās uz askētismu orientētās organizācijas (LTA Ugunskrusts) ar īpašām atrunām atzina par iespējamu sieviešu līdzdalību savās organizācijās. Praksē, tajā pat laikā, pat visliberālāko organizāciju ietvaros tomēr bija pamats runāt par īpaša “sieviešu jautājuma”²⁰⁶ pastāvēšanu, kas izpaudās sevišķu sieviešu sekciju²⁰⁷ un Dāmu

komiteju dibināšanā, kā arī ar atsevišķiem darbības veidiem saistītās atrunās²⁰⁸. Bez tam, spriežot pēc dažām norādēm, zināma un 1920. gadu beigās dibināto “kabatas organizāciju” pastāvēšanā varbūt pat noteicošā nozīme sieviešu piesaistīšanas motivācijā bija atklāti neformulētajiem, bet nenoliedzamajiem centieniem bagātināt organizāciju saviesīgo dzīvi. Tādējādi, ir jāatzīst, ka neskatoties uz teorētiskajiem principiem, praktiskā sieviešu līdzdalība aktīvā nacionālisma organizācijās izrādījās saistīta ar lielākiem vai mazākiem ierobežojumiem, tomēr raksturojot sieviešu klātbūtni aktīvā nacionālisma organizācijās kopumā, kā liecināja pieredze, tiem nebūt nebija izšķirošā nozīme un sieviešu proporcionāli nelielais skaits, tāpat kā nelielā ietekme, vispirms tomēr bija skatāms kā citas, daudz plašākas politiskās līdzdalības tendences atspoguļojums.

Vienlīdz tāpat lielākā daļa organizāciju demonstrēja arī pietiekami liberālu pieeju attiecībā uz biedru vecumu, strikti nosakot vienīgi balstiesīgo un, tāpat, lemjošo biedru minimālā vecuma cenzu; tiem, kuri vēl nebija sasnieguši vajadzīgo vecumu, bija tiesības līdzdarboties organizācijās biedru-kandidātu vai biedru-veicinātāju statusā, turklāt, rosinot viņu kopdarbību, parasti tika dibinātas īpašas – jaunatnes vai, citkārt, skolnieku vai studentu – sekcijas. Tiesa, Nacionalā Kluba iekšējā sabrukuma un organizācijas slēgšanas iespaidā 1925. gadā iezīmējās tendence atbrīvoties no līdzšinējā “puicisma” izpausmēm, pastiprinot vecuma ierobežojumus un nosakot vienotu – 18 gadu – cenzu²⁰⁹, taču jau 1926. gada martā šie ierobežojumi tika atcelti, atsaucoties uz nepieciešamību jaunatni “jau no mazotnes audzināt nacionālā garā”²¹⁰. Tādējādi, organizāciju statūtos ietvertās normas aktīvo nacionālismu atstāja pieejamu visplašākajām sabiedrības vecuma grupām un iztīrājot faktiskās aktīvā nacionālisma vecuma struktūras veidošanos un attīstību var runāt tikai par vispārējām tendencēm, ko noteica noteiktām vecuma grupām raksturīgie sociāli psiholoģiskie noskaņojumi un paša strāvojuma iekšējās attīstības procesi. Veidojoties kā lielā mērā tieši jaunatnes protesta kustība ar izteiktu jaunatnes apoloģiju savās deklarācijās,

aktīvā nacionālisma biedru saraksti jau ar pirmsākumiem izcēlās ar vairāk vai mazāk noteiktu jaunākās paaudzes pārsvaru, tomēr piesakot sevi kā ārpus šaura politiska aprēķina stāvošs spēks, kas uzstājas vispārības interešu vārdā, tieši Nacionalā Kluba pirmajos gados tas spēja piesaistīt visplašākās nacionāli noskaņotās sabiedrības aprindas. Taču pirmās sajūsmas rosinātā vienotība ilga tikai īsu brīdi : I.Pones iedibinātais vadības stils un ja arī ne vienmēr viņa vadīto, tad vismaz klusi atbalstīto “nacionālisma” apliecinājumu raksturs, kas aktīvajam nacionālismam arvien biežāk piešķīra “ielas dauzoņu” pieskaņu, kļuva par iemeslu nosvērtāko un galvenokārt vecākās paaudzes tautiešu aiziešanai un tā ietekmē sākās aktīvā nacionālisma “atjaunošanās” process, ko daļēji kompensēja jaunu, mērenākas nostājas organizāciju dibināšana. Noteikts pavērsiens iezīmējās 1927. gadā, kad, sakarā ar I.Pones arestu, radikālākās aprindas bija palikušas bez līdera un vienotāja un pakāpeniski “izšķīda”. Ar šo brīdi aktīvajā nacionālismā, kaut arī sākotnēji varbūt visai nenoteikti, tomēr parādījās pakāpeniskas “novecošanas” tendence, par ko vairāk vai mazāk liecināja arī atsevišķu dažādos laika posmos pastāvošo organizāciju biedru vecuma struktūras analīze (skat. 6.tabulu), no kuras var redzēt, ka 1920. gadu vidū četri no katriem pieciem biedriem bija vecumā līdz 25 gadiem (81,3%), kamēr 1930. gadu sākumā pie šīs vecuma grupas piederēja vairs trīs no katriem četriem biedriem (68%), bet 1933. gadā, kaut arī, jāatzīst, savos centienos salīdzinoši visai mērenajā ALNSpartijā, tāds bija tikai katrs trešais biedrs (35,9%). Tomēr, neskatoties uz dažādajām tendencēm un izņēmumiem, kopumā aktīvais nacionālisms bija un visā savas pastāvēšanas laikā palika jaunatnes strāvojums.

Vispārsteidzošākā, nenoliedzami, bija aktīvā nacionālisma organizāciju statūtu izvirzītajos kritērijos paustā nostāja jautājumā par biedru tautību, kur gaidītā un, kā varētu likties, pašsaprotamā mononacionālisma vietā vesela virkne, sevišķi, 1920. gados dibināto, organizāciju vismaz deklarātīvi demonstrēja pilnīgu nacionālo indiferentismu. Mēģinot izprast dažādo organizāciju atšķirīgās pieejas un, pirmkārt, šo šķietami neizskaidrojamo

liberālismu, ir pamanāma, kaut arī neformulēta un varbūt ne vienmēr tik strikta, tomēr pietiekami izteiksmīga sakarība, un proti : nacionālais indiferentisms attieksmē pret saviem biedriem bija drīzāk raksturīgs organizācijām, kuras, nebūt neatsakoties no aktīvajam nacionālismam raksturīgajām nostādnēm un spriedumiem, tajā pat laikā tomēr tā vai citādi, bet salīdzinoši vairāk uzstājās kā politiskas organizācijas, un sevišķi spilgti tas, dotajā gadījumā, bija attiecināms uz organizācijām, kuras, vismaz ārēji, orientējās un apzīmēja sevi kā vispārēju un šajā nozīmē pārnacionālu kustību – fašisma un nacionālsociālisma – pāstāvniecību Latvijā, ar savu nostāju, tādējādi, acīmredzot, apliecinot un vēl vairāk pasvītrotot teorētisko principu praktisko konsekvenci. Interesanta un visas aktīvā nacionālisma pastāvēšanas kontekstā arī nopietnas ievērtības vērta šī sakarība bija ar to, ka pieņemot dažādo organizāciju biedru tautībai izvirzītos nosacījumus kā kritēriju, attiecībā pret to visas aktīvā nacionālisma organizācijas var skatīt nosacīti divās grupās :

- 1) politiskās organizācijas, tas ir, tās organizācijas, kuru organizatoriskajos principos noteicošā nozīme bija tikai un vienīgi to biedru politiskajiem uzskatiem un pārliecībai, un
- 2) nacionālās organizācijas, tas ir, organizācijas, kuras, uzsverot noteiktas politiskās pārliecības nepieciešamību un nozīmi, kā primāro tomēr apzīmēja biedru tautību.

Protams, ir skaidri jādefinē, ka šīs sakarības, tāpat kā no tās atvasinātās organizāciju dalījuma robežšķirtnes pamatā bija vienīgi organizāciju statūtu teorētiskie pieļāvumi, un praksē, neskatoties uz deklaratīvajiem principiem, nelatviešu līdzdalība aktīvā nacionālisma organizācijās jebkurā gadījumā bija drīzāk izņēmums, nevis likumsakarība. Ievērojot aktīvā nacionālisma nostādnēs pausto attieksmi pret nacionālajām minoritātēm un dažādo mazākumtautību politiskā “dzīves veida” iezīmes un īpatnības Latvijā, nav nejaušība, ka visbiežāk un plašāk aktīvo nacionālistu organizācijās bija pārstāvēti krievi, un divu organizāciju – Imantas Apvienības²¹¹ un ALNS partijas²¹² (vēlāk arī

ALAKZĒ²¹³) – ietvaros tika dibinātas arī atsevišķas krievu tautības pilsoņu sekcijas. Runājot par citu mazākumtautību attieksmi, noteiktu ievērību pelnīja trešās lielākās mazākumtautības – Latvijas vāciešu – nostāja, pie kam, šajā nostājā interesanti bija divi aspekti. Jau ar Nacionalā Kluba asajām deklarācijām ierakstīti aktīvā nacionālisma ienaidnieku kategorijā, līdz pat 1930. gadu sākumam vācieši bija visai rezervēti, taču Ā.Hitlera panākumu iedvesmoti un ieraugot LTA Ugunskrusts “Hitleram radniecīgu kustību, vācieši vairs nejutās vieni” un bija gatavi mainīt savu attieksmi, taču pēc G.Celmiņa atklāti pretvāciskajiem izteicieniem viņu atsaucība acīmredzami saplaka²¹⁴. Paradoksālākais, šajā gadījumā, bija tas, ka pret daudz iecietīgāko J.Štelmahera ALNS partiju vāciešu attieksme izrādījās ļoti rezervēta un viņi nebūt neizrādīja vēlmi saistīties ar to, kas bija sevišķi interesanti, runājot tieši par to vāciešu nostāju, kuri 1930. gadu sākumā nepārprotami apliecināja savas simpātijas nacionālsociālismam. Tā bija vēl viena nianse jautājumā par ideju uztveri sabiedrībā, jo, acīmredzot, šai Latvijas vāciešu daļai svarīgs bija tieši Ā.Hitlera nacionālsociālisms, un nevis nacionālsociālisms vispār vai tā lokālais traktējums²¹⁵. Pārējo Latvijas mazākumtautību attieksmē pret aktīvo nacionālismu nenoliedzami dominēja skepse – visplašākajā tās diapazonā –, un atsevišķie izņēmumi tikai apstiprināja likumsakarību. Kopumā ir jāatzīst, ka neskatoties uz atsevišķu organizāciju apzīmēto pozīciju un zināmiem centieniem pārvarēt nacionālās ierobežotības barjeru, praksē aktīvais nacionālisms tomēr bija un palika mononacionāla kustība.

Izņemot jau pieminētos kritērijus – dzimumu, vecumu un tautību – citus biedru sastāvu ierobežojošus nosacījumus organizāciju statūti neizvirzīja, liekot saprast, ka viss pārējais atrodas ārpus organizāciju principiālo interešu ietvariem. Tāpēc tādas biedru sastāvu raksturojošas iezīmes, kā izglītība, ģimenes stāvoklis, sociālā un reliģiskā piederība un citas strukturējās it kā starp citu, objektīvi un bez tiešas organizāciju iejaukšanās, tomēr tas nebūt nenožīmē,

ka šis process bija pilnībā pakļauts nejaušībām un tajā nepastāvēja savas likumsakarības.

Runājot par aktīvā nacionālisma biedru sastāva *sociālo struktūru*, kas bija viens no būtiskākajiem un vairākas citas iezīmes noteicošiem faktoriem, ir jāatzīst, ka lai gan visas organizācijas īpaši uzsvēra savu vispārnacionālo raksturu, noliedzot jebkādas sociālās piederības, amatu un kārtu izšķirības, tomēr noteikti sociāli akcenti organizāciju nostādnēs pastāvēja. Par pirmās aktīvā nacionālisma organizācijas Nacionalā Kluba biedru sastāva pamattendencēm ļāva spriest tās biedru reģistrācijas žurnāls²¹⁶, no kurā atzīmētajiem pirmajiem 92 biedriem (skat. 7.tabulu) vairāk kā puse – 47 – bija studenti, kuriem varēja vēl pieskaitīt 9 skolniekus. No citām sabiedrības grupām lielākā pārstāvniecība bija ierēdņiem (14), militārpersonām (7) un žurnālistiem (3). Šie skaitļi, lai arī diezgan nosacīti, liecināja, ka aktīvo nacionālismu varēja uzskatīt galvenokārt par studējošās un skolu jaunatnes strāvojumu, un šī jaunības un jaunatnes apoloģētika saglabājās gandrīz visu organizāciju nostādnēs un pieejā. Pievēršoties citu sabiedrības grupu pārstāvniecībai, interesanti ir atzīmēt aktīvā nacionālisma attiecības ar inteliģenci un šajā kontekstā arī tā duālismu un pretišķības nostājā pret fiziskā un garīgā darba strādniekiem vispār. Uzsverot tuvību praktiskajai dzīvei un tās vajadzībām, savās nostādnēs aktīvais nacionālisms gandrīz vienmēr uzstājās kā produktīvā, radošā darba aizstāvis, akcentējot zemnieka un, vairāk 1930. gadu sākumā, arī rūpnīcu strādnieka interešu ievērošanu, tajā pat laikā, neslēpjot nepatiku pret glēvo inteliģenci un valsts ierēdņiem ar to birokrātismu un “šeftēm”²¹⁷, tādējādi, it kā distancējoties no inteliģences un no neproduktīvā darba vispār. Taču praksē, uzstājoties kā izteikti politisku centienu stāvojums un neuzstādot skaidru sociālo programmu, aktīvais nacionālisms, neapšaubāmi, nevarēja piesaistīt kaut cik nopietnu zemnieku vai strādnieku aprindu pārstāvniecību, tāpēc, pretstatā deklarācijām, tieši inteliģences un t.s. brīvo profesiju pārstāvji veidoja ievērojamu aktīvā nacionālisma biedru sastāva daļu un G.Celmiņa vadīto LTA

Ugunskrusts pēc tās sastāva visai pamatoti varēja apzīmēt kā ierēdņu organizāciju.

No citām biedru sastāva iezīmēm ievērtību pelnīja savdabīgais “ģimeņu princips”, kas izpaudās gan radnieku, parasti – brāļu, gan plašākā nozīmē arī draugu, kaimiņu un citām tīri privātām attiecībām saistītu cilvēku līdzdalībā organizācijās, nereti dodot pamatu spriedumiem par noteiktu korporatīvu interešu akcentiem. Radniecīgās saiknes starp aktīvā nacionālisma organizāciju biedriem bija pietiekami izplatīta parādība (runājot par politikas “ģimeniskumu” vai “radnieku politiku” Latvijas parlamentārisma laikmetā, ir jāievēro, ka tā nekādā gadījumā nav uzskatāma par kaut kādu īpašu aktīvā nacionālisma prerogatīvu : pietiek atcerēties laikam gan visvairāk pazīstamo piemēru – kreisā sociāldemokrāta P.Kalniņa ģimeni), un tikai dažādo organizāciju vadošajos amatos vien varēja atrast brāļus Sanderus (viņu tēvs, luterāņu mācītājs un Saeimas deputāts J.Sanders, lai arī uzrādot uzskatu tuvību, no tiešas līdzdalības aktīvā nacionālisma organizācijās atturējās), brāļus Dekšeniekus (Latvijas Sargi), brāļus Mihelsonus (Latvijas Fašistu Ordenis) un brāļus Raudiņus (Nacionalie Aktīvisti). Vēl striktāk radniecības saites bija izteiktas provinces nodaļās, galvenokārt, to mazskaitlīguma dēļ, un, piemēram, LNKustības Ikšķiles nodaļa 1920. gadu beigās brīžiem atgādināja nepārprotamu ģimeņu klanu organizāciju. Tajā pat laikā precēto pāru līdzdalība aktīvā nacionālisma organizācijās bija drīzāk izņēmums, kas gan ir saprotams, ievērojot organizāciju nostāju jau pieminētajā sieviešu jautājumā, biedru vecumu un lielākai vai mazākai biedru daļai raksturīgo vecpuiša garu, par kuru aktīvajā nacionālismā varēja runāt ne tikai attiecībā uz zināmas biedru daļas uzskatiem, bet jau arī kā par zināmu organizatorisku kategoriju : spilgts piemērs, šai sakarā, bija P.Mežsēta cietuma pārdomās gūtās atziņas, apliecinot gatavību visu atdot idejiskai cīņai, salīdzinājumā ar ko, kā viņš uzsvēra, pat sievietes šķiet “niecīgas”²¹⁸.

Visbeidzot, runājot par aktīvā nacionālisma organizāciju biedru sastāvu, ir jāatzīmē arī visai plaši izplatītā vienlaicīgā sastāvēšana divās vai vairākās organizācijās. Prakse līdzdarboties dažādās nacionālās organizācijās bija saprotama un viegli izskaidrojama ar lielāku vai mazāku uzskatu un centienu tuvību, lai arī dažkārt iestāšanās citās organizācijās bija ne tikai individuāla, bet jau apzināta organizācijas taktika²¹⁹. Lielāku uzmanību prasīja, kaut arī ne pārlietu bieži, tomēr vairāku organizāciju dienaskārtībā iekļautais un pirmajā brīdī paradoksālais jautājums par biedru straujo pāreju vai pat vienlaicīgo sastāvēšanu pretēju politisko novirzienu organizācijās, kas izskatījās vēl jo dīvaināk skaļi deklarētās biedru izlases un biedru sastāva tīrības kontekstā, kuras nepilnības gan, kaut arī netieši, jau preventīvi atzina un atrunāja arī pašas organizācijas, statūtos paredzot iespēju izslēgt biedrus, kuru rīcība kaitē biedrības interesēm²²⁰. Acīmredzot, galvenais šīs parādības izskaidrojums bija meklējams galēji pretējo politisko uzskatu organizāciju izteiktajā gara radniecībā, un tas, ka šajās organizācijās vienlaikus sastāvošie cilvēki, ar retiem izņēmumiem²²¹, parasti bija tuvi tieši radikālākajām aprindām (ko aktīvajā nacionālismā apzīmēja V.Vaitnieka pārstāvētās organizācijas)²²² un bija iesaistīti dažādos konfliktos²²³, liecināja, ka tas drīzāk bija viņu personīgo iezīmju un nevis kāda apzināta nodoma rezultāts.

Īpašā nozīme, ko aktīvā nacionālisma organizācijas piešķīra iekšējai organizatoriskai darbībai, lika pieiet šim jautājumam ar vislielāko uzmanību, sevišķi tāpēc, ka tieši tajā bija meklējams izskaidrojums noteiktām aktīvā nacionālisma attīstības tendencēm, kas kļuva par iemeslu visa strāvojuma pakāpeniskai sadrupšanai un tā lielo iespēju patiesībā neizteiksmīgajam papildījumam. Īpašais organizāciju gars, uzsverot organizācijas misiju un katra biedra izredzētību un organizāciju paramilitārā struktūra bija tās iezīmes, kas aktīvo nacionālismu atšķīra no tradicionālām politiskām organizācijām un pasvītēja to īpašo cīņas raksturu un pretenzijas uz gatavību "vajadzības

gadījumam”. Tam bija pakārtota un ar to tika pamatota organizāciju stingra biedru atlase un organizāciju uzbūves pamatā liktais stingras centralizācijas princips, paredzot tikai norūdītu un pārbaudītu spēku pulcēšanu, taču šajos apstākļos īpašu un varbūt pat izšķirošu nozīmi ieguva konkrētu vadoņu personības, viņu tīri personīgas rakstura un rīcības iezīmes, kuras tradicionālo politisko organizāciju pastāvēšanā paliekot un no to viedokļa liekoties nenozīmīgas, aktīvā nacionālisma cīņas organizācijas statusā ieguva daudz asāku, jau hipertrofētu nozīmi. Un tieši tas savā ziņā izrādījās arī visa aktīvā nacionālisma “Ahileja papēdis”. Nenoliedzamā 1920. gadu aktīvā nacionālisma organizāciju lielākā autoritāte un līdz pat 1927. gadam arī strāvojuma faktiskais vadonis I.Pone, kurš K.Merta raksturojumā bija “īsts pārvērtību laika politisks cīkstonis, no kura dveš fizisks gandrīz atbaidošs spēks”²²⁴, izrādījās ne tikai visai radikālu darbības izpausmju piekritējs, bet arī biežu, un kas šajā gadījumā bija svarīgāk arī skaļu iedzeršanu rīkotājs un dalībnieks, kas kļuva par ieganstu pirmajām asajām nesaskaņām LNK iekšienē un vēlāk par iemeslu vismaz formālai viņa aiziešanai no LNK priekšnieka amata un sekojošajām aktīvā nacionālisma šķelšanās. Tāpēc kad tā paša K.Merta, bet jau 1927. gadā izteiktajā spriedumā izskanēja vērtējums : “Žēl, ka Indriķis Pone palaidis garām savu īsto laiku”²²⁵ –, patiesībā varēja apgalvot, ka viņš bija palaidis garām ne tikai savu, bet arī aktīvā nacionālisma laiku²²⁶. Savi trūkumi tāpat bija gan otrai 1920. gadu aktīvā nacionālisma redzamākai personai J.Priedem, kura politiķa karjerai, kā atzīmēja K.Merts, traucēja “dziļā reliģiozitāte” un vairāku līdzbiedru ievērotā pārliekā tieksme uz “reprezentēšanos troksni un lētu popularitāti”²²⁷, gan arī pašam K.Mertam, aiz kura dažādos laikos izteiktajiem kategoriski pamācošajiem spriedumiem daudzi atzīmēja tā autora nenoteiktību²²⁸. Ievērojot citu radniecīgu strāvojumu pastāvēšanu, kuros konkrētu vadoņu trūkumi un neatbilstība pašu deklarētajiem āriskās izcelsmes principiem tomēr nekavēja šo strāvojumu nostiprināšanos, šiem vadoņu trūkumiem nebija izšķirošā nozīme un iespējams, citos apstākļos arī aktīvajā nacionālismā tie, kaut arī pamanīti, tomēr

tiktu pieklusināti (LNK Valdes 1923. gada oktobra lēmums nepārprotami bija šādu centienu diktēts apliecinājums) un nepārvērstos tik nozīmīgos faktoros, taču konkrētajā situācijā tiem pievienojās vēl vairāki nosacījumi – latviešu sabiedrībai vispār raksturīgā skeptiskā attieksme pret vadonības ideju un spēcīgi izteiktā “kritizētāja” pozīcija un pašu vadoņu fascinējuma trūkums –, kas šos trūkumus padarīja par skaļu šķelšanos iemesliem un pretstatā citiem radniecīgiem strāvojumiem noveda nevis pie atkritēju aiziešanas, bet pie strāvojuma sadrupšanas. Saglabājoties, lai arī atklāti neformulētam, noteiktam vadonības principam, bet mainoties pašiem vadoņiem un tātad arī izpratnei par strāvojuma mērķiem un saturu, gan atsevišķu aktīvā nacionālisma organizāciju, gan visa strāvojuma nostādņēs iezīmējās acīmredzama nekonsekvence, kas fragmentēja ne tikai tā biedru sastāvu, bet arī pašu ideju. Visbeidzot, pie izvētā stingrās centralizācijas principa neizbēgamā idejas personificēšanās ar konkrētu vadoņu personībām, ko pastiprināja šī latviešu idejiskajai dzīvei vispār raksturīgā tendence, aktīvā nacionālisma vadoņu trūkumi – dzeršana, dauzonība, finansiālās intereses un citi – sabiedrības uztverē tika tieši saistīti ar pašu ideju, tādējādi graujot ne tikai konkrētu organizāciju, bet visa aktīvā nacionālisma ideju un principu nozīmi vispār.

Raksturojot aktīvā nacionālisma biedru sastāvu un tā galvenās iezīmes – skaitlisko sastāvu, vecuma struktūru un sociālo sastāvu – tradicionālo politisko vērtību kontekstā pašas par sevi tās drīzāk izskatījās kā trūkumi, ļaujot runāt par strāvojuma skaitlisko maznozīmīgumu, jaunības nenosvērtību un sociālo ierobežotību, taču svarīgi ir skatīt un vērtēt šīs iezīmes caur paša strāvojuma organizatorisko principu un uzstādīto politisko pretenziju prizmu. Īpatnējais pēckara nacionāli radikālo strāvojumu paramilitārais organizācijas jaunais modelis, kas tos atšķīra no tradicionālām politiskām partijām, bija tas apstāklis, kāpēc pat organizācijas ar nelielu biedru skaitu kļuva par nopietnu sabiedriski politiskās dzīves faktoru un to pastāvēšana ieguva jaunu nozīmi. Šajā kontekstā pilnīgi pamatoti var apgalvot, ka aktīvais nacionālisms kā strāvojums, kas savās

organizācijās visā pastāvēšanas laikā apvienoja vairākus tūkstošus biedru, bija pietiekami liels, lai tā uzstāšanās “vajadzības gadījumā” tiktu ievērota. Sarežģītāk šajā politisko pretenziju kontekstā ir izvērtēt aktīvā nacionālisma organizāciju biedru sociālo sastāvu. Tas, ka aktīvā nacionālisma organizāciju biedru vairākumu veidoja studenti, skolnieki un bijušie kara dalībnieki – tas ir, sabiedrības grupas ar acīmredzami pagaidu sociālās piederības statusu –, nepārprotami norādīja, ka esošajai aktīvā nacionālisma sociālajai struktūrai bija tikai pagaidu raksturs un aktīvo nacionālismu tā esošajā sastāvā varēja uzskatīt tikai par konkrētā pēckara laikmeta fenomenu. Vēl vairāk. Kā liecināja aktīvā nacionālisma “pirmās rindas”, aktīvais nacionālisms visā tā 12 gadu pastāvēšanas laikā praktiski bija vienas paaudzes fenomens (abi 1930. gadu pazīstamāko organizāciju vadītāji G.Celmiņš un J.Štelmahers aktīvā nacionālisma vai tam tuvās aprindās sevi bija pieteikuši jau 1920. gadu sākumā). Šajā kontekstā, kaut arī uzrādot noteiktas izmaiņas strāvojuma biedru sociālajā sastāvā – kā to apliecināja LTA Pērkonkrusts, kurā bijušie studenti, paliekot uzticīgi idejām, pārvērta aktīvo nacionālismu savā ziņā par valsts ierēdņu strāvojumu –, strāvojuma pastāvēšanai tā sākotnēji apzīmētajā apolitiska, uz politisko varu nepretendējoša spēka statusā visdrīzāk nebija tālākas perspektīvas un tas tā arī paliktu par vienas paaudzes vēstures parādību, kas bija izaugusi no konkrētiem šīs pēckara paaudzes noskaņojumiem un “nomirtu” līdz ar šo paaudzi. Tāpēc vienīgā strāvojuma pastāvēšanas perspektīva bija tieši atkarīga no tā nostājas maiņas pret politiskas varas pretenzijām un pārvēršanās reālas politiskās varas spēkā, un šo vienīgo iespējamo attīstības ceļu 1930. gadu sākumā bija sapratušas arī pašas aktīvā nacionālisma aprindas, pēc 12 gadu pastāvēšanas beidzot atklāti piesakot pretenzijas uz piedalīšanos 5. Saeimas vēlēšanās 1934. gada rudenī.

¹ Nosodot pilsoniskās preses glēvumu un aktīvā nacionālisma apkarošanu, Latvju Nacionalistu Kluba oficiozs sakarā ar šiem pārmetumiem skaidri deklarēja, ka "L.N.K. ir tikai tad nozīme pārdzīvojamā laikmetā un tikai tad L.N.K. sevi attaisno vēstures priekšā, ja L.N.K. nezaudēs cīņas organizācijas raksturu". – Par L.N.K. taktiku. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 20.decembris. Vēl tiešāk šo nostādni 1930.gadu sākumā formulēja LTA Pērkonkrusts : "Pirmā kārtā Pērkonkrusts ir *cīņas* organizācija. Tā ir viņa īpatnējā pazīme, saturs. Nevīs kompromisu, audzināšanas, sadraudzības, bet tēraudcietā cīņas organizācija. Tā nav vārdiska atšķirība vien. Visa Pērkonkrusta iekārta, darbības princips, taktika atbilst *cīņas* organizācijai, un tikai tik ilgi, cik tā šo raksturu uzturēs tīru pēc būtības, tā pastāvēs un gūs sekmes". – Kas ir?Pērkonkrusts. – 7.lpp.

² LNK, viņa mērķi. – 10.lpp.

³ Cīņai sveiks. – 8.lpp.

⁴ Turpat. – 18.lpp.

⁵ Turpat. – 19.lpp.

⁶ Parasti organizāciju statūtos centrālo un vietējo struktūru nošķiršana izrietēja no to ojektīvajām pilnvaru atšķirībām, taču dažkārt, piemēram, LANS statūtos, tas parādījās kā īpaši izcelts princips, atsevišķi runājot par visas partijas (Kongress un Centrālā Komiteja) un atsevišķu nodaļu pārvaldes struktūrām (Nodaļu sapulce, padome, valde). – Latvju Aktīvo Nacionalistu Savienība. – R.,b.g. – 9.-1.lpp.

⁷ LNKlubs, viņa mērķi. – 11.lpp.

⁸ Līdzās statūtos atrunātām un pašsaprotamām Centra tiesībām, piemēram, apstiprināt un slēgt biedrības nodaļas, Centra pilnvaras paplašināja arī ārpus statūtu ietvariem paredzēti organizātoriski principi, piemēram, LNK Centra valdes jau pirmajā sēdē 1923. gada 9. maijā pieņemtais lēmums, ka nodaļas bez CV piekrišanas nevar izvest biedrus ne aktīvo, ne pilntiesīgo biedru kategorijās. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 1.lp.

⁹ Līdz 1926. gadam Rīgā netika dibinātas īpašas nodaļas un visi Rīgā dzīvojošie aktīvā nacionālisma organizāciju biedri skaitījās pie Centra valdes, veidojot t.s. organizācijas Centru.

¹⁰ Pirmo reiz jautājums par nodaļu maksājumiem Centram parādījās Latvju Nacionalā Kluba (LNK statūti paredzēja no nodaļu ienākumiem pusi iemaksāt Centram. – Statūtu 6. punkts. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 108.lp.) dienaskārtībā 1924.gada februārī, Valdes sēdē pieņemot lēmumu to izšķirt LNK kongresā. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 49.lp.

¹¹ Statūtu 9.punkts. – ALNSP programma un statūti. – 14.lpp.

¹² Īpašs jautājums par Centra un nodaļu kopdarbību pirmo reiz tika izvirzīts LNK konferencē 1924. gada oktobrī, pie kam, zīmīgi, ka konferences dienas kārtībā tas tika minēts kā pēdējais jautājums. – LNK Biļetens. – 1924. – 26.septembris.

¹³ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 1.lp.

¹⁴ L.N.K. I konference. // Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris.

¹⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 5.lp.

¹⁶ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 13.l. – 45.lp.

¹⁷ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 5.lp.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 13.l. – 45.lp.

²⁰ Imantas Gars. – 1926. – 21.aprīlis.

²¹ Latvis. – 1926. – 31.jūlijs.

²² LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 13.l. – 53.lp.

²³ Izšķiries. – 1926. – 9.decembris.

²⁴ To, ka arī 1920.gadu beigās un 1930.gadu sākumā Centra attieksme pret provinces nodaļām praktiski nebija mainījusies, apliecināja NAK, kas nodaļām bija ieviesis pat īpašu galvas naudas nodokli – Ls. 0.10 no katra tautieša mēnesī par labu Centram. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 44.lp.

²⁵ LNK 1 gads. – 31.lpp.

²⁶ Turpat. – 32.lpp.

²⁷ Bez tabulā minētajām organizācijām : LN-stuK – 7 /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 5.lp./ ; Latvijas Sargi – 6 /F.Tūrmnieks. Aktīvie nacionalisti. – 45.lpp./ ; NAK – 8 /Latvju Aktīvistis. – 1929. – 22.decembris./ vai 5 /Cīņai sveiks. – 22.lpp./.

²⁸ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 5.lp.

²⁹ 1920.gados nodaļu atklāšanas svētku saviesīgajā daļā īpaši populāra bija R.Šitca "Varoņu atsveice" ar Imantas parādīšanos pusnaktī.

³⁰ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 5.lp.

³¹ 1931.gada 25.novembrī, stājoties NAK Virsvadoņa vietas izpildītāja amatā, E.Akermanis ar pavēli noteica vairāku apgabalu sastāvu un to vadītājus, Vidzemes apgabalā ieskaitot 6 nodaļas (Valmieras, Cēsu, Valkas, Smiltēnes, Rozēnu un Cirgaļu), Malienas – 3 (Alūksnes, Annas un Zvārtavas) un Zemgales – 4 nodaļas (Tukuma, Vircavas, Ķemeru un Slokas). – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 25.lp.

³² E.Trumnieks. Aktivie nacionalisti. – 38.lpp. Nosakot nodaļu apvienošanu apgabalos, dažkārt tika atrunāts arī to atrašanās attālums, kas, Latvijas Sargiem, piemēram, bija 25 kilometri. – Turpat.

³³ NAK Litenes nodaļā, piemēram, 1933. gadā bija 11 biedru /LVVA. – 1537.f. – 29.apr. – 489.l. – 20.lp./, kamēr LN-stuK Ventspils nodaļā pēc Politiskās pārvaldes ierēdņa ziņām 1920.gadu vidū bija ap 200 biedru /LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 471.l. – 5.lp./.

³⁴ 1925.gada maijā, raksturojot LN-stuK uzdevumus un šajā sakarā ar nožēlu konstatējot, ka divu mēnešu laikā darbību ir atjaunojušas tikai 22, bet gatavojas atjaunot vēl 18, pirmo reiz tika pieminēta iecere dibināt visā Latvijā ap 240 nodaļu /K-ņš. Par mūsu uzdevumiem. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 22.maijs./, bet jau jūlijā, paziņojot, ka Kluba “Centra Valde savās pēdējās sēdēs ir nomietojusi paredzamā organizatoriskā darba plānu tuvākiem 4-6 mēnešiem”, tika skaidri deklarēts: “Jau tuvākos mēnešos mums jāiespēj organizēt ne mazāk kā 250 nodaļas Latvijas novados”, paredzot katrai jau pastāvošai nodaļai divu mēnešu laikā nodibināt jaunu nodaļu sev tuvākajā apkārtnē /Iestājaties Latvju Nacionalistu Klubā! // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 17.jūlijs./.

³⁵ Organizāciju dibināšanas secībā organizācijas, pie kurām pastāvēja nodaļas, bija: Latvju Nacionalais Klubs, Latvju Jaunie Izlūki, Latvju Nacionalistu Klubs, Latvijas Sargi, Latvju Nacionalā Kustība, Latvju Aktīvo Nacionalistu Savienība, Nacionalo Aktivistu Klubs, Imantas Apvienība, Mūsu Fronte, LTA Ugunskrusts, ALNS partija, LTA Pērkoņkrusts, ALAK Zilais Ērglis, Jaunā Latvija un Dzimtene.

³⁶ Viena provinces nodaļa bija Latvju Jaunajiem Izlūkiem, Latvju Nacionalai Kustībai, Mūsu Frontei un ALAK Zilais Ērglis, pa divām – Imantas Apvienībai un ALNS partijai.

³⁷ Sakarā ar Kluba nodaļu skaitu ir jāatrunā, ka LNK Centra valdes sēžu protokolos dažādu jautājumu izskatīšanā ir atrodamas ziņas par 43 nodaļām, taču, ievērojot apstākli, ka ir minētas gan Rīgas Jūrmalas, gan Pabažu nodaļas, turklāt 1924.gada 4.jūnija sēdes protokolā atzīmētā Pabažu nodaļas valdes apstiprināšana notiek gandrīz gadu pēc Jūrmalas nodaļas apstiprināšanas, var pieļaut, ka šajā gadījumā runa varētu būt par kaut arī atšķirīgu nosaukumā tomēr faktiski vienu un to pašu nodaļu.

³⁸ Par Itālijas fašistu lielākās ietekmes apgabalu tradicionāli tiek uzskatīti valsts ziemeļi, bet par vācu nacionālsociālistu partijas galveno atbalsta punktu, sevišķi, līdz 1923.gada novembra pučam, tiek uzskatīta Vācijas zeme Bavārija. – Skat.: E.Kolbs. Veimāras republika. – R., 1997. – 93.lpp.

³⁹ Ievērojot brāļu Sanderu ciešo saikni ar Liepāju, nav brīnums, ja LPL iecerētās un Mūsu Frontes nodibinātās nodaļas atrašanās vieta bija Liepājā, savukārt I.Pones sakari un pazišanās valsts austrumu pusē izskaidroja, kāpēc abas Imantas Apvienības nodaļas bija dibinātas Balvos un Lubānā.

⁴⁰ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l.

⁴¹ LNK nodaļu ģeogrāfiskajā izvietojumā nav atzīmētas Opes (apstiprināta 1923.gada 5.decembrī) un Biķeru (1923.gada 10.decembrī) nodaļas.

⁴² Ievērojot, ka neatkarīgās valsts laikā, piešķirot apdzīvotām vietām pilsētas statusu, to skaits no sākotnējām 30 pilsētām pakāpeniski pieauga līdz 60, ir jāatzīmē, ka “pilsētas” apzīmējums šajā gadījumā atbilst Latvijas administratīvajam dalījumam uz 1940.gadu.

⁴³ LNK pilntiesīgo biedru sapulcē 1924.gada 19.martā V.Smaren-Savinskis referēja par “Latgales jautājumu”, norādot, ka “ar Latgales kultūras darbinieku palīdzību būtu iespējams dibināt Kluba nodaļas Latgalē, nerēķinoties ar šo darbinieku politiskās darbības virzienu”, uz ko sapulce nolēma pilnvarot Kluba Valdi spert nepieciešamos soļus. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 2.lp.

⁴⁴ L.N.K. jaunās nodaļas. // Izšķīries. – 1926. – 27.augusts.

⁴⁵ Lietavieši. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 14.maijs.

⁴⁶ Kā 1920.gadu vidū atzīmēja viens no aktīvā nacionālisma oficioziem, ārpus Latvijas dzīvoja 1/5 latviešu, no viņiem visvairāk – 115'000 – Eiropas Krievijā (pēc M.Skujenieka datiem 1926.gada tautas skaitīšana Krievijā uzrādīja 151'000 latviešus. – Skat.: M.Skujenieks. Latvijas statistikas atlases XX. – R., 1938. – 14.lpp.), 60'000 – Kaukāzā un Sibīrijā, 55'000 – ASV, 27'500 – Lietuvā, 14'000 – Dienvidamerikā u.c. – Cik latvju ir vēl svešumā. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 1.marts.

⁴⁷ Veimāras Vācijai vispār raksturīgais īpatnējais attiecību modelis ar ārpus Vācijas teritorijas dzīvojošajām dažādu valstu vāciešu minoritātes grupām, ciešās saiknes un lielā māteszemes ietekme uz ārpus-Vācijas vāciešu kopienu dzīvi atspoguļojās arī VNSSP pastāvēšanā, 1930.gadu sākumā dibinot Vācijas nacionālsociālistu partijas ārzemju nodaļu, 1933.gada aprīlī liekot pamatus A.Rozenberga vadītajam ārpolitiskajam dienestam un vēlāk šiem institūtiem pievienojot 1936.gadā izveidoto dienestu sakariem ar vācu nacionālajiem mazākumiem /Vairāk skat.: L.de Jong. Nemeckaja pjtatja kolonna vo vtoroi mirovoi voine. – M., 1958./.

⁴⁸ LNK statūtu 9.punkts. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 108.lp.

⁴⁹ Cīņai sveiks. – 22.-23.lpp.

⁵⁰ LNK, viņa mērķi. – 11.lpp.

⁵¹ Sekciju pastāvēšanas praktisko lietderību un nepieciešamību apliecināja 1923. gada novembrī Kluba valdes sēdē izskatāmais jautājums par ierosinājumu organizācijas darbības sadalīšanu sekcijās ievest arī statūtos. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 31.lp.

⁵² LNK 1.gads. – 20.lpp.

⁵³ Turpat. – 20.-25.lpp.

⁵⁴ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.novembris.

⁵⁵ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 9.lp.

⁵⁶ Jaunatnes sekciju dibināšanas galvenais motīvs bija iespēja piesistīt organizācijai tos jauniešus, kuri statūtu noteikto vecuma ierobežojumu dēļ nevarēja būt organizāciju biedri. Tiesa, cik var spriest, parasti arī šo sekciju biedriem bija vairāk vai mazāk noteikti vecuma ierobežojumi un šajā nozīmē kā izņēmums ir skatāma bēdīgi pazīstamā V.Vaitnieka vadītā Latvijas Vilku biedrība, kuras biedrs E.Strautiņš pēc savas ierosmes un biedrības priekšnieka uzdevumā organizēja pie biedrības “jaunos vilkus”, t.i. zēnus no 8 līdz 16 gadu vecumam. – Akts “Latvijas Vilki” biedrības slēgšanas lietā. // LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 6264.l. – 2.lp.

⁵⁷ LNK centra darbība. // Izšķiries. – 1926. – 2.septembris.

⁵⁸ LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 9.l. – 17.lp.

⁵⁹ LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 8.l. – 1.lp.

⁶⁰ LNK 1 gads. – 29.lpp.

⁶¹ Cīņai sveiks. – 13.lpp.

⁶² Kaut arī praktiski neīstenojoties, interesanti, ka 1923. gadā kāds no Nacionālā Kluba biedriem ziņoja Valdei par savu apņemšanos dibināt pie Kluba Jūras sekciju, kas pulcētu ap sevi visus jūrniekus, organizētu jūras skautus un rīkotu dažādas apmācības. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 62.l. – 5.lp.

⁶³ Kluba oficiozs 1924.gada aprīlī rakstīja, ka aviācijas sekcijas darbinieki “cītīgi strādā pie lidmašīnu būves”. – Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 9.aprīlis.

⁶⁴ Nacionālās Aviācijas jauns sasniegums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 19.jūnijs.

⁶⁵ LNK 1 gads. – 19. lpp.

⁶⁶ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 17.-19.lp.

⁶⁷ LNK, viņa mērķi. – 11.lpp.

⁶⁸ LNK iekšējā dzīve. // Izšķiries. – 1926. – 14.oktobris.

⁶⁹ “Latvijas Sargi” 3 gadu darbības atskats. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.

⁷⁰ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 13.l. – 15.lp.

⁷¹ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 1.l. – 4.lp.

⁷² Cīņai sveiks. – 15.-17.lpp.

⁷³ N.Lapsiņš. Kā dzīma un izveidojās NAK. // Latvju Aktīvistis. – 1929. – 22.decembris.

⁷⁴ Attiecībā uz organizāciju statūtos paredzēto pārvaldes orgānu atšķirīgajiem nosaukumiem nevar nepieminēt 1924.gadā iesniegtos Biedrības Latvijas Fašistu Ordenis un abu tam sekojošo, bet neregistrēto organizāciju statūtus, kas, burtiski pielāgojot vēsturisko tradīciju politiskai dzīvei, Ordeņa priekšnieku apzīmēja par lielmestru (nodaļas priekšnieku, attiecīgi, par prioru), Ordeņa padomi – par kapitulu, bet Ordeņa valdi – par krusta domi. Šajā pat sakarā interesanti, ka Ordeņa biedrus statūti paredzēja saukt par brāļiem, izceļot četras biedru kategorijas : brāļus juniorus (veicinātāji), brāļus seniorus (aktīvie), novīčus (kandidāti) un patronus (goda), savukārt, biedru naudas tika nosauktas par artavām. – LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 167.l. – 38.-44.lp.

⁷⁵ Nacionālie Aktīvistī līdz Pilnvarnieku sapulcei paredzēja Dibinātāju sapulci /LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11794.l. – 33.lp./, tāpat kā LTA Pērkonkrusts – līdz Delegātu sapulcei /Kas ir? Pērkonkrusts. – 29.lpp./.

⁷⁶ Attiecībā uz dažādu organizāciju pārvaldes institūtu nosaukumiem un to pilnvarām jābūt ļoti uzmanīgiem : šajā gadījumā runa ir par dažu organizāciju (LNK, LNKustības) Kongresu kā īpašu un biedrības Vispārējai sapulcei līdzās paredzētu institūtu, kamēr citās organizācijās – LANS, Nacionālie Partizāņi – Kongress bija organizācijas lēmējorgāns un tā pilnvaras atbilda Pilnai sapulcei.

⁷⁷ LNK statūti Kongresa sasaukšanu paredzēja tad, ja organizācijai ir ne mazāk par 10 nodaļām. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 111.lp.

⁷⁸ Nacionālo Partizāņu augstākais lēmējorgāns bija Kongress, kas, šajā gadījumā, atbilda Pilnas sapulces pilnvarām un statusam.

⁷⁹ Pirmo reizi norāde uz izvairīšanos no atklātības un tādiem organizāciju pastāvēšanas aspektiem, par kuriem tās izvairījās informēt ne tikvien plašākas, bet arī noteiktas savu biedru aprindas, bija atrodama jau LNK otrās pilnsapulces protokolā 1923.gada maija beigās, kad pēc I.Pones ziņojuma par sapulcē klātesošo laikraksta “Latvis” līdzstrādnieku un priekšstāvi no Valmieras nodaļas dibinātājiem sapulce balsojot nolēma “minētās personas aiz zināmiem iemesliem sapulcē nepielāist”, aicinot iziet arī klātesošos biedrus-kandidātus /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 65.lp./ Vēlākajos gados šī prakse jau kļuva par pastāvīgu aktīvā nacionālisma organizāciju dzīves elementu, 1927.gada septembrī, piemēram, sakarā ar LANS kongresu informējot, ka kongress “pieņēma Savienības deklarāciju, darbības taktiku un t.t., kas visiem nav jāzin” /Latvju Aktīvo Nacionālistu Savienības kongress. // Brīvais Imantas Gars. – 1927. – 23.septembris./ vai, kā 1930.gadu sākumā LTA Pērkonkrusts, ziņojot par biedrības dibināšanas sapulci : “Formalitātes nokārtoja ātri un skaidri. Oficiālos amatos ievēlēja tos, ko vajadzēja. Ar šo organizācija ir sākusi darboties”. – Pērkonkrusts. – 1933. – 21.maijs.

⁸⁰ Tas, ka jau iestāšanās aktīvā nacionālisma organizācijā nozīmēja īpašu soli un piederībai pie tās vajadzēja kļūt par kardinālu pavērsienu, liekot izvēties jaunu dzīves saturu, visatklātāk un tiešāk, šķiet, bija formulēts un

izteikts biedru solījumos : “Solos, ka no šī brīža nebūs man citas dzīves, kā dzīve – cīņa par dzimteni Latviju. Es saraušu visas personīgās dzīves saites un nekādi šķēršļi nespēs mani no šīs cīņas atraut ...”. – Latvijas Sargu aktīvā tautieša solījums. – Dzimtā Zeme. – 1928. – 2.augusts.

⁸¹ Jau sākot ar Latvju Nacionalo Kluba organizācijas paredzēja dažādām biedru kategorijām atšķirīgus solījumus /skat., piemēram : Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 23.aprīlis./, kas, saglabājot vienojošo domu, atšķīrās tās formulējumos, un parasti to saturs bija solījums visur un vienmēr aizstāvēt “Latvijas brīvību, neatkarību un godu” /LNK Virsaiša solījums. – LNK, viņa mērķi un darbība. – 12.lpp./ un “ziedot visu, lai sagādātu latvju tautai labāku nākotni” /NAK tautieša solījums. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 83.l. – 1.lp./.

⁸² LNK mērķi. – 10.lpp.

⁸³ Interesanti, ka jau LN-stuK statūtos, saglabājot LNK ievestos biedru kategoriju nosaukumus, tika būtiski mainīts biedra-veicinātāja statuss, ieskaitot šajā kategorijā biedrus, kuri “neņem aktīvu dalību biedrības dzīvē, bet pabalsta to morāliski un materiāli” /LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 116.lp./ ; atbilstoši tam, biedriem, kuri organizācijas dzīvē piedalījās aktīvi, LN-stuK statūti paredzēja 3 biedru kategorijas.

⁸⁴ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 106.lp.

⁸⁵ Jautājums par biedru savstarpējām uzrunām aktīvā nacionālisma dienaskārtībā pirmo reizi parādījās 1924.gada novembrī, kad Nacionālā Kluba Valdes sēdē tika izskatīts priekšlikums “izņemt no kluba dzīves nosaukumu “biedris” un viņa vietā lietot “tautietis”” /LVVA.–2382.f.–1.apr.–60.l.–105.lp./.. Nacionālistu Kluba dzīvē šis jautājums jau bija atrunāts ar īpašu statūtu punktu (statūtu 12.paragrāfs), atzīmējot, ka “biedrības biedri saucas par tautiešiem” /LVVA.–3724.f.–1.apr.–5314.l.–116.lp./.. Vēl tālāk, šajā ziņā, gāja LTA Ugunskrusts, jau ceturtajā Valdes sēdē pieņemot priekšnieka biedra V.Jursona priekšlikumu “sekmīgas sadarbības un solidaritātes dēļ turpmāk valdes locekļiem savstarpējās uzrunās vārda “Jūs” vietā lietot tikai – “Tu”” /LVVA. – 2906.f. – 1.apr. – 2.l. – 7.lp./.

⁸⁶ LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 8.l. – 5.lpp.

⁸⁷ 1925.gada aprīlī atklātībā tika paziņoti uzreiz vairāki LN-stuK Valdes pirmās sēdes lēmumi par tautiešu sodīšanu, izslēdzot uz 3 mēnešiem tautieti Cīruli par dauzonību iereibušā stāvoklī un šī paša iemesla dēļ degradējot no pilntiesīgā par kandidātu tautieti Cinātu. – Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 4.aprīlis. Interesanti, ka NAK paredzēja arī naudas sodus, pie kam dažādām amatpersonām nosakot atšķirīgas pilnvaras soda naudu likmēs : kopu vadītājam – līdz Ls.0.50, bet Virsvadonim – pat līdz Ls.5. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 39.lp.

⁸⁸ Kā liecina NAK Virsvadoņa pavēles, ordeņa “Melnā komandiera krusts” III šķira tika piešķirta par konkrētu rīcību, visbiežāk, noņemot komunistu karogus /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 52., 57., 58.lp./, vai, dažkārt, arī par “nopelniem sadursnē ar kreisiem elementiem” /Turpat. – 58.lp./, savukārt ordeņa “Nacionālais Ugunskrusts” piešķiršana bija īpašas ordeņa domes prerogatīva /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 75.l. – 31.lp./, piešķirot to par “nopelniem nacionālo aktivistu kustības un N.A.K. labā” /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 27.lp./.

⁸⁹ 1930.gada beigās, atzīmējot gatavošanos Latvijas Sargu 5 gadu svētkiem, tika atzīmēts, ka šajā sakarā notiks pirmā apbalvošana ar “Ugunskrusta” ordeni un medaļu, norādot, ka “ordeni “par nopelniem” piešķirs biedrības tautiešiem un privātpersonām, kam lieli nopelni aktīvā nacionālismā vai biedrības labā, bet ar medaļu “par aktivitāti” apbalvos centīgākos biedrības tautiešus”. – “Latvijas Sargi” darbinieku apspriede. // Latviešu Avīze. – 1930. – 7.decembris.

⁹⁰ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.maijs.

⁹¹ Latvju Nacionalistu Kluba Iekšējās iekārtas instrukcijas. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.lp. ; Latvju Aktīvo Nacionalistu Jaunatnes Iekšējās iekārtas instrukcija. – LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 8.l. – 6.lp.

⁹² Kā paredzēja Latvju Nacionalistu Kluba Iekšējās kārtības instrukcija (20.punkts), “lai pilnīgi izskaustu no LNK tautiešu vidus mūsu icnaidniekus, nelabvēļus un skauģus, tad katram LNK tautietim jāizved dzīvē tautiešu savstarpējās, atklātās un slepenās uzraudzības princips, pēc kura neviens otram galīgi uzticēties nedrīkst, pastāvīgi slepeni un atklāti pārbaudot un sekojot viņu darbībai, izteiktām domām un pārlicībai, nekavējoši ziņojot par vismazākām aizdomām”. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.lp. Interesanti, ka 1927.gadā dibinātās LANJ ietvaros 1928.gada janvārī tika dibināta īpaša Disciplinārā kopa, kuras iekšējās instrukcijās tās uzdevums bija formulēts ar nepieciešamību “uzturēt kārtību izrikojumos, sapulcēs u.t.t., kurus sarīko L.A.N.J.” /LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 9.l. – 15.lp./, taču tās dibināšanas ierosinātāja A.Otvara ziņojumā organizācijas Valdei kā viens no Disciplinārā kopa galvenajiem uzdevumiem tika atzīmēts, ka “D.K. seko un ziņo Centr. Valdei par katra L.A.N.J. locekļa darbību atsevišķi, ciktālu šī darbība saistas ar L.A.N.J. mērķiem un ideju”. – Turpat. – 16.lp.

⁹³ Tiesības apglabāt mirušos biedrus pēc īpaša organizācijas apbedīšanas ceremoniāla sev paredzēja 1924.gadā iesniegtie Politiskās organizācijas Latvijas Fašistu Ordenis statūti /statūtu 50.punkts. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2359.l. – 11.lp./, uz ko, noraidot iesniegto statūtu reģistrāciju, Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļas pamatojums norādīja, ka apbedīšana nevar būt pretrunā ar tās konfesijas cerimoniju, kurai piederošā kapsētā notiek apglabāšana. – Turpat. – 1.lp.

⁹⁴ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.maijs.

⁹⁵ LFO statūtu 50.punkts. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2359.l. – 11.lp.

⁹⁶ LNK 1 gads. – 29.-30. Lpp.

⁹⁷ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 58.lp.

⁹⁸ Turpat. – 67.lp.

⁹⁹ Turpat. – 69.lp.

¹⁰⁰ Turpat. – 78.lp.

¹⁰¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.-4.lp.

¹⁰² Instrukciju 3.punkts. – Turpat.

¹⁰³ Instrukciju 5., 6.punkti. – Turpat.

¹⁰⁴ Instrukciju 7.punkts. – Turpat.

¹⁰⁵ Izteismīgs piemērs aktīvā nacionālisma simbolu pārņemšanai bija Patriotu Līgas lēmums par organizācijas biedru krūšu nozīmi, ņemot par pamatu Itālijas fašistu nozīmi un Itālijas karoga vietā liekot Latvijas karogu /LVVA. – 6045.f. – 1.apr. – 1.l. – 7.-8.lp./ Starp citu, gan LNK, gan LN-stuK slēgšanas ierosinājuma pamatojumā kā viens no punktiem tika minēta formu un nozīmju pilnīgā analogija fašistu simboliem /Par ko apsūdz Latvju Nacionalistu Klubu. Izvilkums iz apsūdzības raksta. // Imantas Gars. – 1927. – 12.maijs./

¹⁰⁶ Pirmais izņēmums aktīvā nacionālisma organizāciju attieksmē pret saviem simboliem un atribūtiem bija trīs J.A.Ozoliņa un viņa domubiedru 1924.gadā pieteiktās, bet neregistrētās organizācijas, kuru statūtos, tieši sekojot bruņinieku ordeņu tradīcijai, ar īpašu atrunu par “religiskās simbolikas cildeno ētisko nozīmi” tika izcelts šai tradīcijai piederīgs Ordeņa patrons un pirmais brālis – Sv.Gabriels – un Ordeņa ģērbonis – balta krusta zīme melnā vairogā ar uzrakstu “Hoc signo vinces” /statūtu 5.punkts. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2359.l. – 6.lp./, pie kam, pamatojot izvēlēta organizācijas patrona izvēli ar atsauci uz Svētajiem rakstiem (Daniēla grāmata 9, 21 : “Vārdu sakot, vēl manas lūgšanas laikā pie manis steigšus laidās šurp tas Gabriēls, kuru es jau redzēju agrāk savā pirmajā redzējumā, un pieskārās man ap vakara upura laiku”) /LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 167.l. – 38.lp./ No vēlākajām aktīvā nacionālisma organizācijām lielāko uzmanību izmantoto simbolu nozīmei piešķīra J.Štelmahera vadītā ALNSpartija.

¹⁰⁷ LNK statūtu 2.paragrāfs. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 108.lp.

¹⁰⁸ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 2.l. – 4.lp.

¹⁰⁹ Sens Āzijas un Eiropas tautu ornaments, kas pēc I Pasaules kara plaši tika izmantots vairāku jauno valstu varas atribūtos (naudas zīmēs, armijas atšķirības zīmēs u.c.). Vairāk skat. : Par svastiku. // Kultūras fonda avīze. – 1990. – Janvāris. ; G.Vaivars. Kas ir svastika? // Diena. – 1993. – 7.decembris.

¹¹⁰ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 3.l. – 2.lp. ; LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 44.lp.

¹¹¹ LVVA. – 5582.f. – 1.apr. – 1.l. – 12.lp.

¹¹² Paskaidrojums. // Nacionālsocialists. – 1933. – 4.marts.

¹¹³ LVVA. – 5582.f. – 1.apr. – 1.l. – 12.lp.

¹¹⁴ LN-stuK statutu 2.paragrāfs. – Izvilkums no Latvju Nacionalistu Kluba statūtiem. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.

¹¹⁵ “Latvijas Sargi” 3 gadu darbības atskats. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.

¹¹⁶ LNKustības statūtu 3.paragrāfs. – LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.lp.

¹¹⁷ NA statūtu 3.paragrāfs. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11794.l. – 33.lp.

¹¹⁸ Latvijas Vilku statūtu 2.paragrāfs. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 6264.l. – 5.lp.

¹¹⁹ Aktīvo nacionalistu apspriede. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.

¹²⁰ Imantas Gars. – 1928. – 1.aprīlis.

¹²¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 9.lp.

¹²² LN-stuK. – Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs. ; Latvijas Sargi. – Imantas Gars. – 1928. – 1.aprīlis. ; LANJ. – LVVA. – 5022.f. – 1.apr. – 10.l. – 2.lp.

¹²³ ALNS partijas slēgšanai sekojošās ALAK Zilais Ērglis dibināšanas sapulcē 1933.gada 20.septembrī tika nolemts, ka “partijas biedri sasveicinājās savā starpā paceļot labo roku sakot : “Lai dzīvo Štelmahers!”. – LVVA. – 5760.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.lp.

¹²⁴ Uz šo apstākli, runājot jau par 1917.gada vēlēšanu rezultātiem, norādīja arī A.Ezergailis, atzīmējot, ka 1917.gada vēlēšanās Zemnieku savienība piedalījās kā lielākā, bet ne kā spēcīgākā partija, un kaut arī Zemnieku savienībai gada vidū bija ap 20'000 biedru (pretstatā sociāldemokrātu 7'000), tas nedeva uzvaru vēlēšanās. – A.Ezergailis. Esejas par 1917.gadu. – 58.lpp.

¹²⁵ LNK, viņa mērķi un darbība. – 10.lpp.

¹²⁶ LNK 1 gads. – 12.lpp.

¹²⁷ Kas ir? Pērkonkrusts. – 8.lpp.

¹²⁸ Partizāni. – 5.lpp.

¹²⁹ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs, 2.jūlijs.

¹³⁰ Pirmo reizi šķelšanos kā organizatoriskās vienotības nostiprināšanās motīvu un stimulu apzīmēja LN-stuK 1926. gada sākumā, deklarējot : “Kad politiskie veikalnieki un daļa viņu apmānītās jaunatnes aizgāja no pelēko

kreklu rindām, kluba iekšējā dzīvē beidzās visas intrigas, nesaskaņas, personīgās rīvēšanās”. – Nacionalā aktivitāte aug augumā! // Imantas Gars. – 1926. – 21.aprīlis.

¹³¹ Jaunās Latvijas statūtu 1.paragrāfs. – LVVA. – 1977.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.lp.

¹³² Latvijas Vilku statūtu 1.paragrāfs. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 6264.l. – 5.lp. ; Nacionālo Aktīvistu statūtu 1.paragrāfs. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11794.l. – 33.lp.

¹³³ Latvju nacionālo strādnieku un zemnieku cīņas organizācijas ... // Nacionālisti. – 1932. – 3.decembris.

¹³⁴ Ugunskrusts. – 1932. – 21.augusts.

¹³⁵ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 7.lp.

¹³⁶ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 15.lp.

¹³⁷ Nacionālo Aktīvistu statūtu 1.paragrāfa e apakšpunkts : “rūpēties par biedrības tautiešu un viņu ģimeņu materiālo pabalstīšanu trūkuma un bezdarba gadījumos”. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11794.l. – 33.lp.

¹³⁸ LNK dzīve. // Izšķiries. – 1927. – 13.janvāris.

¹³⁹ LVVA. – 5760.f. – 1.apr. – 1.l. – 9.lp.

¹⁴⁰ LVVA. – 5971.f. – 1.apr. – 1.l. – 3.lp.

¹⁴¹ Pirmo reiz par pasīvo biedru kategoriju tika runāts jau Nacionalā Kluba 1923.gada novembra Valdes sēdē, ierosinot to ienest statūtos /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 31.lp./, taču praksē kā statūtu atrunātu principu pirmo reiz šādu organizācijas dzīvē aktīvi nepiedalošos tautiešu kategoriju radīja LN-stuK ar savu biedru-veicinātāju kategoriju, paredzot, ka tie būs biedri, “kuri neņem aktīvu dalību biedrības dzīvē, bet pabalsta to morālistiski un materiāli”. – LN-stuK statūtu 18.paragrāfs. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 116.lp.

¹⁴² LNK dzīve. // Izšķiries. – 1926. – 28.oktobris.

¹⁴³ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 3.l. – 3.lp.

¹⁴⁴ Kluba Virsvadoņa pavēles. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 5.lp. Pirmo reiz šis “apkārtnes nodaļu” dibināšanas princips atklātībā bija formulēts LN-stuK paredzētajā Kluba organizatoriskās ekspansijas plānā 1925.gadā, paziņojot, ka “katrai jau eksistējošai L.N.K. nodaļai divu mēnešu laikā būs jānodibina viena jauna nodaļa savā novadā (25 kilometru apkārtmērā)”. – Iestāties Latvju Nacionalistu Klubā! // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 17.jūlijs.

¹⁴⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 4.lp.

¹⁴⁶ Turpat. – 51.lp.

¹⁴⁷ Turpat. – 109.lp.

¹⁴⁸ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 4.l. – 44.lp.

¹⁴⁹ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 4.l. – 45.-46.lp.

¹⁵⁰ Kā liecināja Politiskās pārvaldes savāktās ziņas par “pērkonkrustiešiem”, V.Drīgalis bija “uz Dr.Plaķa spiediena iestāties pērkonkrustiešos, jo citādi nav uzņemts Šarkankalna slimnīcā darbā”. – LVVA. – 3235.f. – 3.apr. – 126.l. – 11.lp.

¹⁵¹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2351.l. – 8.-36.lp.

¹⁵² Latvju nacionālo strādnieku un zemnieku cīņas organizācijas ... // Nacionālisti. – 1932. – 3.decembris.

¹⁵³ Cīņai sveiks. – 22.lpp.

¹⁵⁴ Šī jautājuma īpašs zemteksts bija apstākļi, ka Kluba statūtos bija paredzēta Valde 6 locekļu sastāvā. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 67.lp.

¹⁵⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l. – 51.lp.

¹⁵⁶ Turpat. – 53.lp.

¹⁵⁷ Latvju Nacionalā Kluba pilntiesīgo tautiešu sapulcē 1926.gada novembrī, pārrunājot jautājumu par “LNK pārvaldes orgānu lielāku piemērošanu diktaturas principam”, tika pieņemts vienprātīgs lēmums “atļaut valdei pagaidām darboties piecu cilvēku sastāvā”. – Izšķiries. – 1926. – 11.novembris.

¹⁵⁸ Pirmos asos pārmetumus par Valdes vēlmi norobežoties, atstumjot no kopdarbības sev nevēlamus, bet faktiski spējīgus darbiniekus, jau pēc 1923.gadā notikušajām Kluba Valdes vēlēšanām izteica tas pats J.A.Ozoliņš, lai gan pēc Revīzijas komisija pārbaudes Kluba pilntiesīgo biedru sapulce šos apvainojumus nosauca par nepatiesiem. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 40.,15.lp.

¹⁵⁹ Virsaiša nosaukums nāca no latviešu senvēstures, taču, šajā gadījumā, runājot par tā izvēles pamatojumu, drīzāk tajā tika ielikts daudz tiešāks, laikmetīgāks un nopietnāks militārs pamats, jo augstākā no 1919.gadā ieviestajām Latvijas armijas dienesta pakāpēm bija ģenerālvirsaitis. – V.Bērziņš, A.Bambals. Latvijas armija. – R.,1991. – 22.lpp. Šajā pat sakarā ir atzīmējama arī vairākās organizācijās ieviestā kopveža pakāpe, kas nepārprotami sasauca ar Latvijas armijas agrāko pulveža-leitnanta pakāpi.

¹⁶⁰ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 62.,63.lp.

¹⁶¹ LNKlubs, viņa mērķi. – 12.lpp.

¹⁶² Kā tika norādīts pārskatā par Latvijas Sargu vēsturi 1930.gadā izdotajā E.Tīrumnieka-Akermaņa brošūrā, “visu organizācijas iekšējo dzīvi pārzin virsvadonis ar savu štābu un Centrālā valde”. – E.Tīrumnieks. Aktīvie nacionalisti. – 38.lpp. NAK Virsvadonis, kurš pārzināja Kluba Aizsardzības sekcijas visā valstī, nomināli bija

padots NAK Centrālajai valdei /Cīņai-sveiks. – 13.lpp./, taču, kā liecināja NAK Virsvadoņa 1930-jos gados izdots pavēju saturs /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l./, praksē viņam bija ļoti plašas pilnvaras.

¹⁶³ Nacionalsocialists. – 1933. – 21.janvāris.

¹⁶⁴ Turpat.

¹⁶⁵ Nacionalsocialists – 1933. – 28.janvāris.

¹⁶⁶ Zilais Ērglis. – 1933. – 16.decembris.

¹⁶⁷ I.Pone, piemēram, 29 gadu vecumā kļūstot par LNK pirmo priekšnieku 1923.gada maijā, savu politisko karjeru aktīvā nacionālisma vadošajos amatos beidza 1932.gadā – tas ir, gandrīz pēc 10 gadiem –, kad pēc Imantas Apvienības priekšnieka I.Pones ierosinājuma viņa vadītā biedrība pašlikvidējās. Šajā aktīvā nacionālisma lielā organizāciju skaita un to īsā pastāvēšanas laika kontekstā ir grūti izdarīt kaut kādus noteiktākus biedru sastāva un vadošā sastāva salīdzinošus spriedumus ar citu valstu radniecīgiem strāvojumiem, jo aktīvā nacionālisma biedru struktūras veidošanos, līdzās citām tendencēm, spēcīgi ietekmēja arī acumirkliņu un personīgu simpātiju nosacījumi.

¹⁶⁸ Bijušo studentu korporatīvajām saiknēm gan aktīvā nacionālisma organizācijās, gan vispār Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē bija patiešām būtiska nozīme un varbūt vislabāk to atklāj K.Ulmaņa jau 1940.gadā rakstītajās piezīmēs /Kārļa Ulmaņa trimdas piezīmes. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr.2. – 163.-177.lpp./ paustā attieksme. Pats nepiederot pie kādas no studentu korporācijām, viņš Pērkonkrusta sociālo bāzi – kuru, pēc viņa vārdiem, veidoja no tautas masām novērsušās studentu korporācijas – novērtēja kā pārlieku šauru /Turpat. – 167.lpp./, turpat tālāk atzīstot savu vēlmi un gatavību pēc 1934.gada 15.maija īstenot noteiktus pasākumus pret studentu korporācijām /Turpat. – 168.lpp./.

¹⁶⁹ Skat. : Talavija : 1900 – 1925. – R., 1928. Tiesa, attiecībā uz I.Poni, tāpat kā P.Bērziņu, ir jāatzīmē, ka, lai arī kā savulaik Talavijas biedri viņi bija minēti tās sarakstos, tomēr pēc zināmiem ar Nacionalā Kluba darbību saistītiem notikumiem korporācija viņus bija izstūmusi uz 99 gadiem. – Turpat. – 165., 217.lpp.

¹⁷⁰ Atzīmējot šo faktu, kā galvenie jaunās korporācijas dibināšanas motīvi tika minēti nacionālie noskaņojumi un atturības kustības uzplaukums Latvijā 1920-to gadu vidū. – E.Lazda. Fraternitas Lataviensis 50 gadi. // Universitas. – 1976. – 9.-11.lpp. Fr.Lataviensis dibināšana 1926.gadā, šajā gadījumā, bija interesanta tieši kā turpinājums neseno V.Olava komercskolas beidzēju (O.Freivalda un Ā.Šildes vārdi bija atrodami šīs skolas 1925.gada abiturientu sarakstā. – skat. : Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 10.jūlijs.) vienībai, norādot uz vispār korporatīvo saikņu noturību un lielo nozīmi dažādās Latvijas sabiedrības dzīves norisēs. Šajā pat sakarā, tikai nedaudz citā kontekstā, 1926.gadā publicētajā pārskatā par “nacionālās diktatūras nesējiem” V.Olava komercskolu atzīmēja arī B.Kalniņš, minot, ka savulaik “Olava komercskolā un sevišķi IV klasē bij vesela Nacionalistu kluba kopa” un tās audzēkņi ir Latvijas Sargu biedri un pat laikraksta redaktori. – B.Kalniņš. Nacionalās diktatūras nesēji. – R., 1926. – 22.lpp.

¹⁷¹ Saeima vakar slēdza “Pērkonkrustu” un “Tēvijas Sargu”. // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 16.decembris.

¹⁷² 1918.gadā dibinātās Tautas padomes pirmais militārais formējums bija Studentu rota, kurā divas studentu korporācijas – Selonija (29.novembrī) un Talavija (13.decembrī) – nolēma iestāties pilnībā un par bijušo studentu nopelniem liecināja tas, ka no brīvības cīņām 40 Selonijas biedri atgriezās kā Lāčplēša kara ordeņa kavalieri.

¹⁷³ Aktīvā nacionālisma organizāciju biedru komunistisko pagātni sevišķi bieži uzsvēra Latvijas sociāldemokrāti un plašu ieskatu šajā jautājumā savā brošūrā “Nacionālās diktatūras nesēji” deva B.Kalniņš, atzīmējot, ka tas “aktīvistu aprindās ir ieviesies par tādu kā goda lietu, par tādu pilnīgi parastu lietu”. – B.Kalniņš. Nacionalās diktatūras nesēji. – 18.lpp.

¹⁷⁴ 1926.gada martā Latvijas Sargu oficiozā “Brīvais Imantas Gars” parādījās raksts “Nodevējs”, kurā bija teikts : “Krievijas sūtniecība nodevusi politiskai pārvaldei kādu Freibergu-Freibornu, kas piedāvājis savus pakalpojumus spiegošanā un atentatu sarīkošanai. Nodevēja iekrišana izskaidrojas ar to, ka Padomju sūtniecība viņu noturējusi par provokatoru”. – Nodevējs. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 14.marts. Ievērojot NLVPA priekšniekam E.Freibornam 1926.gada jūlijā piespriesto cietumsodu, visai pamatoti var pieļaut, ka 1926.gada “nodevējs” bija tieši vēlākais NLVPA priekšnieks.

¹⁷⁵ Visbiežāk pārmēti tika vēltīti bijušajam komisāram K.Mertam, kurš par aiziešanu no komunisma šajā sakarā izteicās visai nepārprotami : “Es aizgāju uz neatgriešanos, kā aizgāja no socialistu partijas kāds bij. populārais socialistiskās partijas partijas līders Mussolini”. – K.Merts. Izspiesta atbilde. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 11.jūnijs.

¹⁷⁶ J.Lapiņš. Atzīmes par latvju jaunatnes kustību attīstību. // Latvju Jaunatne.I. – 56.lpp.

¹⁷⁷ V.Smaren-Savinskis. Mana īsā atbilde “Socialdemokratam”. // LNK Biļetens. – 1924. – 18.aprīlis.

¹⁷⁸ LVVA. – 2570.f. – 14.apr. – 313.l.

¹⁷⁹ LVVA. – 2570.f. – 14.apr. – 270.l.

¹⁸⁰ Raksturīgs piemērs, šajā ziņā, bija J.A.Ozoliņa atbilde uz 1923. gada 1. maija notikumu izmeklēšanas komisijas uzdotu jautājumu par kluba biedru skaitu, nepārprotami atsakoties minēt kādus skaitļus. – LVVA. – 1537.f. – 27.apr. – 28.l. – 86.lp.

¹⁸¹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 10833.l. – 229.lp.

¹⁸² LNK Centra valdes sēžu protokoli : 28.maijā – 40, 11.septembrī – 81, 18.oktobrī – 90, 13.novembrī – 56, 17.decembrī – 47. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l.

¹⁸³ Iedzimusi nekautrība vai atklāta bezkaunība? // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 20.decembris.

¹⁸⁴ Runājot par saviem organizatoriskajiem plāniem, 1925.gada vidū Klubs runāja par mērķi saorganizēt ne mazāk kā 250 nodaļas Latvijā un 1000 “pelēkos krekļus” Rīgā. – Iestājaties Latvju Nacionalistu Klubā! // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 17.jūlijs.

¹⁸⁵ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 64.l. – 122.lp.

¹⁸⁶ Šāds vērtējums par Kluba biedru skaitu tā uzplaukuma laikā bija izteikts 1928.gadā izdotajā pārskatā par Latvijas politiskajiem virzieniem /J.Akmentiņš. Fašisti. // L.Z.S.Akadēmiskā sekcija. Politiskie virzieni Latvijā. – R., 1928. – 119.lpp./, kura ticamību gan mazināja turpat minētais nodaļu skaits – aptuveni 70 –, kas, nenoliedzami, bija pārspilēts. Līdzīgus skaitļus savā pārskatā min arī I.Mednis, norādot, ka Klubā bija atuvēni 3 tūkstoši biedru, no kuriem ap 400 – Rīgā. – I.Mednis. Latvijas neproletāriskās partijas (1920-1934). // Pretstatu cīņā. – R., 1990. – 139.lpp.

¹⁸⁷ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 167.l. – 1.lp.

¹⁸⁸ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.lp.

¹⁸⁹ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 4.l. – 31.lp.

¹⁹⁰ F.Tirumnieks. Aktīvie nacionalisti. – 37.lpp.

¹⁹¹ Sargi Latviju un vienotu latviešu tautu! // Latviešu Vara. – 1934. – 3.marts.

¹⁹² Cīņai sveiks. – 27.lpp.

¹⁹³ LVVA. – 2999.f. – 1.apr. – 2.l.

¹⁹⁴ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 3.l. Tiesa, dažādu jautājumu kontekstā NLVPA sapulču un Valdes sēžu protokolos ir minēti visai iespaidīgi skaitļi, 1932.gada maijā, piemēram, sakarā ar Iekšlietu ministra rīkojumu runājot par 30 biedru izstāšanos /LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 2.l. – 10.lp./ un kopumā visos 1932. gada biedru sastāva zaudējumos minot 102 biedrus /Turpat. – 16/, taču, ievērojot pašas Apvienības Biedru grāmatā uzrādītos biedrus /LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 3.l./ un citus biedrības dokumentus, šos skaitļus diez vai varēja skatīt nopietni.

¹⁹⁵ LVVA. – 5582.f. – 1.apr. – 2.l.

¹⁹⁶ LVVA. – 5971.f. – 1.apr. – 1.l.

¹⁹⁷ Ē.Žagars min 5 tūkstošus /Ē.Žagars. 1934.gada 15.maija apvērsums. // Latvijas likteņgadi. II. – R., 1988. – 59.lpp./, J.Dzintars rakstā par II Pasaules kara “piekto kolonnu” runā par 4 tūkstošiem /J.Dzintars. Ar kāškrusta zīmi. // Literatūra un Māksla. – 1986. – 4.jūlijs./.

¹⁹⁸ Iekšlietu ministrija ierosina “Pērkonkrusta” slēgšanu. // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 1.augusts.

¹⁹⁹ H.Biezais. Gustava Celmiņa Pērkonkrusts dokumentu gaismā. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis. – 1992. – Nr.4. – 44.lpp.

²⁰⁰ B.Kalniņš. Latvijas sociāldemokratijas piecdesmit gadi. – 166.lpp.

²⁰¹ Skat. piemēram : LNK statūtu 1.paragrāfa e punkts. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 108.lp.

LNKustības statūtu 1.paragrāfa e punkts. – LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.lp.

²⁰² Skat. piemēram : LANS statūtu 17.paragrāfs. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2351.l. – 39.lp. ALNSP partijas statūtu 5.paragrāfs. – ALNSP programma un statūti. – R., 1932. – 13.lpp.

²⁰³ LNK 1 gads. – 12.lpp.

²⁰⁴ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 61.l. – 17.lp.

²⁰⁵ LNK 1 gads. – 20.lpp.

²⁰⁶ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 1.l. – 4.lp.

²⁰⁷ Attiecībā uz sieviešu klātbūtni pirmajā organizācijā – LNK – aktīvā nacionālisma literatūrā bija atrodamas pretējas norādes, un ja paša Kluba izdevums atzīmēja īpašas Sieviešu sekcijas pastāvēšanu /LNK 1 gads. – 29.lpp./, tad 1931. gadā izdotajā pārskatā par aktīvā nacionālisma organizāciju attīstību sieviešu līdzdalība Klubā tika noliegta /Cīņai sveiks. – 29.lpp./. Interesanti, ka 1925.gadā, uzrunājot Nacionalistu Kluba sieviešu sekcijas un tautiešu kopēja tējas vakara dalībniekus, I.Pone, kaut arī atzīstot sieviešu sekcijas pastāvēšanu par labu, tomēr atzina ilgās šaubas par tās dibināšanu. – Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 11.jūnijs.

²⁰⁸ Savā laikā gan Imantas Apvienības, gan NAK dienaskārtībā parādījās jautājums par sieviešu līdzdalību organizāciju paramilitārajās struktūrās. Imantas Apvienības Valde, šajā sakarā, 1929.gada 8.aprīļa sēdē izskatot “sieviešu jautājumu” atzīmēja, ka “tautietēm nav jāņem dalība militāro kopu dzīvē” /LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 5.lp./, savukārt NAK jautājums par sieviešu piedalīšanos aizsardzības vienībās tika izvirzīts Virsvadoņa 1931.gada decembra pavēlē, prasot aizsardzības vienību pārziņiem iesūtīt savus ieskatus /LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 35./ un pēc mēneša ar Priekšrakstu nodaļām paziņojot, ka visas nodaļas, izņemot divas, ir “izteikušas vēlēšanos paturēt aizs. sekc. tautietes”. – Turpat. – 49.lp.

²⁰⁹ LNK Centra Valdes un aktīvo tautiešu 19.jūn. š.g. kopējas plenārsēdes lēmums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 2.jūlijs.

- ²¹⁰ L.N.K. svētki 27. un 28.martā. // Imantas Gars. – 1926. – 21.aprīlis.
- ²¹¹ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 2.l. – 43.lp.
- ²¹² LVVA. – 5582.f. – 1.apr. – 1.l. – 5.lp.
- ²¹³ LVVA. – 5760.f. – 1.apr. – 1.l. – 2.lp.
- ²¹⁴ Enfants Terribles. // Debates. – 1934. – 11.februāris.
- ²¹⁵ 1930.gadu sākumā pieaugošās nacionālsociālisma popularitātes ietekmē dibināto Latvijas vāciešu radikālo organizāciju attiecības ar līdzīgajām latviešu organizācijām bija visai rezervētas un noteiktu faktu trūkums par kaut kādiem sakariem starp tām ir izskaidrojams drīzāk nevis ar dokumentālu liecību trūkumu, bet ar to, ka šādi noteikti sakari patiešām arī nebija. Šo apstākli, analizējot E.Krēgera vadīto Latvijas vāciešu “kustību”, atzīmē arī R.Cerūzis, norādot uz to kā Latvijas īpatnību salīdzinājumā ar Igauniju, kur vācu “kustības” un Igaunijas brīvības cīnītāju apvienības (VABS) attiecības izrādījās tuvākas. – R.Cerūzis. Latvijas vāciešu minoritāte un nacionālsociālisms. // Latvijas Vēsture. – 2000. – Nr.3(39). – 27.-28.lpp.
- ²¹⁶ LVVA. – 2350.f. – 1.apr. – 5.l. – 1.-23.lp.
- ²¹⁷ LNK 1 gads. – 26.-27.lpp.
- ²¹⁸ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 7.lp.
- ²¹⁹ 1925.gada janvārī Latvju Patriotu Līgas Valdes sēdē, apspriežot biedrības iekšējās militarizācijas plānus un struktūru, B.Lindbergs uzstājās ar priekšlikumu, ka “vajadzētu Līgas biedriem iestāties arī aizsargos un iespaidot viņus zināmā virzienā, tāpat arī piegriezt vērību “Tēvijas Sargam””. – LVVA. – 6045.f. – 1.apr. – 1.l. – 3.lp.
- ²²⁰ Latvju Patriotu Biedrības statūtu 27.parágrāfs. – LVVA. – 2999.f. – 1.apr. – 1.l. – 2.lp.
- ²²¹ Kā zināms izņēmums šādu gadījumu virknē un vienlaikus ar organizācijas reakcijas motivāciju ļoti interesants piemērs bija atrodamas NAK Virsvadoņa N.Lapsiņa 1931. gada 16. augusta pavēlē, kurā “par iestāšanos SSS-ā, par to neziņojot Kluba vadībai”, atsevišķā punktā tika paziņots Virsvadoņa lēmums izslēgt no Kluba kopzini H.Rozi. – LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 74.l. – 9.lp.
- ²²² Viens no pirmajiem straujās politisko uzskatu “pārmaiņu” piemēriem bija 1920. gadu vidū Patriotu Līgas “melnajā žurnālā” minētais Grīnbergs Kārlis, kurš no SSS bija pārgājis “akropoliešos”. – LVVA. – 6045.f. – 2.apr. – 1.l. – 18.lp.
- ²²³ Ļoti spilgts šādu biedru un viņus uzņemt gatavo organizāciju raksturojums bija atrodamas Latvijas Vilku slēgšanas lietā, kurā kā viens no galvenajiem jautājumiem bija biedrības biedra E.Strautiņa sūdzība par biedrības priekšnieku V.Vaitnieku. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 6264.l. – 2.lp. Atbildot uz pret viņu vērsto kritiku, V.Vaitnieks izteica šaubas par E.Strautiņa vārdu ticamību, par ko, viņaprāt, vajadzēja liecināt tam, ka E.Strautiņš ir bijis SSS biedrs un savulaik izslēgts no skautiem un nesen arī no SSS par zādību (pēdējā fakta apstiprinājumam atsaucoties uz ziņu laikrakstā “Latvis”). – Turpat. – 29.lp.
- ²²⁴ K.M. Par I.Poni. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 2.jūlijs.
- ²²⁵ Kā dzīvo internacionālisti un kā dzīvo nacionālisti. // Internacionale. – 1927. – 2.jūlijs.
- ²²⁶ Nedaudz pārspīlēti, bet trāpīgi par aktīvā nacionālisma varbūtējo lomu un I.Pones ietekmi atmiņās “Dullā Daukas piezīmes” runā vēlākais kinorežisors V.Lapenieks, pieļaujot, ka Nacionālais Klubs no vienas puses un Strādnieku Sports un Sargs no otras varēja likt pamatus jaunas politiskas paaudzes divpartiju sistēmai “haotiskās” daudzpartejības vietā un turpat tālāk atzīmējot, ka “diemžēl visas šīs iespējas palika neizmantotas, jo Pone Nacionālo klubu, un arī pats sevi, vienkārši nopļēguroja, bet Bruno Kalniņš ar saviem siseņiem aizbrauca, tā teikt, pa krievu platuma sliedēm”. – V.Lapenieks. Dullā Daukas piezīmes. // Talsu Vēstis. 1993. – 21.augusts.
- ²²⁷ Turpat.
- ²²⁸ Vēstule arestētajam I.Ponem. // LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 63.l. – 81.lp.

4. nodaļa. Aktīvā nacionālisma ideoloģija.

Aktīvais nacionālisms kā īpatnējs noteiktu ideju, teorētisko nostādņu un spriedumu kopums bija otrā, jēdzieniski plašākā, būtiskākā un vairākos aspektos arī noteicošā šīs vārdkopas lietošanas un izpratnes nozīme, kas, pamatojot konkrēto organizāciju aktuālos centienus un apzīmējot to vietu sava laika Latvijas sabiedriski politisko spēku attiecībās, vienlaikus plašākā nozīmē formulēja visa strāvojuma rašanās un pastāvēšanas nepieciešamību – *no kurienes* – un tās apzīmēto un pārstāvēto valsts un sabiedrības attīstības alternatīvu – *uz kuriem*. Ideoloģijai aktīvā nacionālisma pastāvēšanā tika ierādīta sevišķa vieta un loma, uz ko norādīja jau pats strāvojuma acīmredzami ideoloģiskais – teorētiskās kategorijās formulētais – pašidentifikācijas apzīmējums, vienlīdz tāpat, kā lielākās daļas atsevišķo organizāciju nosaukumi. Vēl tiešāk idejisko centienu nozīmi uzsvēra organizāciju statūtos ietvertās darbības principu deklarācijas, kurās, izvirzot kā pirmo savas pastāvēšanas un darbības mērķi “modināt un audzināt latvju tautā valstiski-nacionālu apziņu”¹, ar noteiktiem izņēmumiem gandrīz visas aktīvā nacionālisma organizācijas pieteica sevi, pirmkārt, kā “idejiskas cīņas organizācijas”. Teorētisko uzskatu deklarācijas gandrīz vienmēr bija svarīgākais, bet dažkārt, arī vienīgais aktīvā nacionālisma organizāciju darbības saturs : neskaitot vienreizējos, atsevišķu nodaļu un citus neperiodiskos izdevumus, no LNK oficiāla pirmā numura parādīšanās 1924. gada aprīlī līdz 1934. gada maija apvērsumam tika izdoti pusotrs desmits dažādu organizāciju oficiālie preses orgāni vien (skat. 1.tabulu). Plašo un daudzveidīgo aktīvā nacionālisma literatūras sarakstu vēl izteiksmīgāku padarīja tas apstāklis, ka līdz pat 1928. gadam visas organizācijas, deklarējot savu imunitāti pret “partejiskuma” izpausmēm, principiāli atteicās no līdzdalības vēlētajos valsts, pašvaldību un sabiedrisko institūciju pārvaldes struktūrās un, tāpat, arī no cīņas par vēlētajū balsīm, kas, atšķirībā no tradicionālo politisko partiju principiem, teorētisko uzskatu un ideju paušanu aktīvajā nacionālismā no

instrumenta, no līdzekļa cīņā par varu savā ziņā padarīja par pašmērķi. Tomēr visbūtiskākais apstāklis, kas izcēla un pasvītēja ideoloģijas – *aktīvā nacionālisma kā idejiska strāvojuma* – sevišķo nozīmi, bija no kustības iekšējās attīstības likumsakarībām pakāpeniski izkristalizējies tās īpašais statuss attiecībā pret konkrētajām organizatoriskajām izpausmēm – *aktīvo nacionālismu kā politisku strāvojumu* : jau ar organizatoriskās diferenciācijas sākumu 1924. gadā, bet īpaši, pēc Latvju Nacionalā Kluba darbības apturēšanas 1925. gada februārī un tam sekojošo organizāciju rašanās iegūstot relatīvi patstāvīgu raksturu, 1920. gadu otrajā pusē ideoloģija bija kļuvusi par sadrumstalotā un iekšēji neviendabīgā strāvojuma būtiskāko un principiāli svarīgāko vienojošo stūrakmeni, kas gan pēc sava satura, gan nozīmes pārsniedza konkrēto organizāciju izpratnes ietvarus. Tāpēc, kaut arī aktīvā nacionālisma ideoloģija, formulējot atsevišķo organizāciju uzskatus un centienus, nebija atdalāma no konkrētā laikmeta un organizācijām, pēc savas nozīmes tai vairākos aspektos pamatoti varēja ierādīt primāru lomu visa aktīvā nacionālisma pastāvēšanā. Visbeidzot, līdzās iepriekšminētajiem ideoloģijas lomas un nozīmes aspektiem nedrīkst atstāt neievērotu apstākli, ka aktīvais nacionālisms savā attīstībā nerasniedza politiska režīma pakāpi un teorētiskās nostādnes un deklarācijas šajā gadījumā ir vienīgais, kas, kaut nosacīti – ievērojot neizbēgamo šķirtni starp to, “ko domā” un to, “ko grib, lai domātu” – ļauj spriest par strāvojuma mērķiem un iespējamo politisko perspektīvu, tajā pat laikā, atspoguļojot dažādo radniecīgo Eiropas strāvojumu ietekmi un ietverot sevī arī tos pamatkritērijus, kas aktīvo nacionālismu ļauj definēt kā noteiktu fenomenu un pēckara Eiropas vispārējo procesu atsevišķu izpausmi.

4.1. Pretrunīgums un īpatnējais ideoloģijas un teorijas attiecību duālisms aktīvā nacionālisma vērtību sistēmā. Teorētiskās izstrādes galvenie posmi.

Iztirzājot un analizējot nepilnu 12 pastāvēšanas gadu laikā aktīvā nacionālisma oficiozos paustās teorētiskās nostādnes un atziņas, uzmanības centrā – agrāk vai vēlāk, bet neizbēgami – kā visraksturīgākā un krasāk izteiktā to iezīme izvirzās acīmredzamais, pat uzkrītošais un gandrīz vai demonstratīvais uzskatu *pretrunīgums* un fragmentācija – atsevišķu ideju un spriedumu neviennozīmīgās un, nereti, arī vājās un nestabilās cēloņsakarības, stratēģisko mērķu un taktisko centienu acīmredzamā nekoncekvence, krasās un teorētiski nepamatotās pārejas no atsevišķiem aktuāliem vērojumiem un izjūtām uz izteikti konceptuāliem secinājumiem. Šīs iezīmes, krasi disonējot ar pašu organizāciju deklarācijām par ideoloģijas lomu un nozīmi strāvojuma pastāvēšanā, tajā pat laikā, bija tās, kas, katra par sevi piešķirot aktīvā nacionālisma teorētiskajiem uzskatiem visai lielu nosacītību, to kopumā radīja eklektiskas un atklāti deklaratīvas atziņu un spriedumu kompilācijas priekšstatu un savā koncekvencē lika apšaubīt vispār jebkādas aktīvā nacionālisma kā patstāvīgas un vienotas ideoloģijas pastāvēšanu. Dažādos laika posmos vairāk vai mazāk izteikts, šis pretrunīgums, kā pirmajā brīdī likās, bija tikai un vienīgi nepārprotams aktīvā nacionālisma teorētisko centienu trūkums, kas tikai vēlreiz norādīja uz tā “filozofijas nabadzību” un visa strāvojuma radošo nespēju (ideoloģijas pretrunīgums vienmēr ir kalpojis kā viens no galvenajiem argumentiem aktīvā nacionālisma kritikā, kamēr pati ideoloģija kā patstāvīga un, kas ir svarīgi, pēctecīga uzskatu sistēma, tajā pat laikā, praktiski tā arī nav plašāk analizēta un ar to, acīmredzot, ir izskaidrojams apstāklis, ka šī kritika ļoti reti ir vērsusies pret ideoloģiju kā tādu, un ideoloģijas pretrunīgums parasti ir izmantots tikai kā “arī”, “vēl viens”, un “vispār” arguments visa aktīvā nacionālisma kritikā), taču apstājoties pie šī konstatējuma, paliek neievērota kāda savdabīga un principiāli nozīmīga pretruna, proti : akcentējot ideoloģijas nozīmi un prioritāti, no vienas puses, un ne tikai redzot, bet arī atzīstot savu spriedumu pretrunīgumu – no otras –, aktīvā nacionālisma organizācijas, tajā pat laikā, neuzrādīja nopietnus centienus noklusēt vai vismaz mazināt šo pretrunīgumu, bet, drīzāk, otrādi --

nekautrējās to atklāti demonstrēt un uzsvērt. Te, šajā nostādnē, liekot nodalīt pretrunīgumu kā *teorētisko uzskatu* iezīmi no pretrunīguma kā *teorētisko centienu* iezīmes, teorētisko deklarāciju pretrunīgums iegūst principiāli jaunu nozīmi, no ideoloģijas iezīmes, no vienkārša konstatējuma – un gandrīz vienmēr arī sprieduma un vērtējuma – pārvēršoties konceptuāli būtiskā jautājumā, kas, pastāvot un paliekot kā uzskatu neapšaubāma realitāte, ideoloģijas centienu motivācijā apzīmē nevis rezultātu, bet tieši pretēji – izejas punktu aktīvā nacionālisma teorētisko spriedumu un visas ideoloģijas kā noteikta fenomena izpratnei kopumā.

Analizējot aktīvā nacionālisma teorētisko deklarāciju pretrunīgumu un tā cēloņus, ir jāņem vērā, ka sava loma tajā, protams, bija arī vispārējām, ikvienai politiskai ideoloģijai raksturīgām iezīmēm un tendencēm. Tas, pirmkārt, bija attiecināms uz daļējo atkāpšanos vai novirzīšanos no stratēģiskajiem mērķiem, uz zināmu laiku dodot priekšroku aktuālajām interesēm un operatīvajai ideoloģijai². Tomēr izšķirošā nozīme, šajā gadījumā, neapšaubāmi, bija noteiktas atbilstošas nacionālās filozofiskās domas tradīcijas trūcumam, kas, neļaujot izmantot jau izstrādātas vairāk vai mazāk konceptualizētas nostādnes un atsaukties uz atzītām sabiedrības autoritātēm³, ideoloģijas veidošanos padarīja par sevišķi komplicētu un sarežģītu procesu. Situācijā, kad vienlaikus ar zināmiem ideju sintēzes centieniem turpinājās atsevišķo ideju izstrāde un arvien jaunu to aspektu parādīšanās, ideoloģijas iekšējās struktūras nestabilitāte bija neizbēgama : *teorētiskās nostādnes pietiekami viegli mainīja savas cēloņsakarības un akcentus*. Varbūt viens no izteiksmīgākajiem piemēriem, šajā ziņā, bija aktīvā nacionālisma “šķiru cīņas” izpratnes attīstība, kuras pamats sākotnēji viennozīmīgi tika saskatīts “kreiso murgotāju” interesēs⁴, bet drīz vien nonākot pie atziņas, ka sociālisms ir ebreja “prece”⁵, 1930. gadu sākumā šķiru cīņas “skaldi un valdi” princips jau tika uzlūkots kā ebreju ierocis⁶. Šajā pat kontekstā ir atzīmējama arī fragmentārā un īslaicīgā atsevišķu nostādņu parādīšanās (rasisms), kas, neiekļaujoties aktuālajā teorētisko uzskatu shēmā un

neguvušas atsaucību, tika atstātas bez ievērības, lai pēc zināma laika atkal atgrieztos, taču jau citu akcentu un kopsakarību formā.

Nacionālās filozofiskās tradīcijas trūkums, tajā pat laikā, bija galvenais nosacījums aktīvā nacionālisma ideoloģijas *kompilatīvismam*, tam, ka ideoloģija bija izteikti uzņēmīga pret jau gatavajām un nesalīdzināmi pievilcīgākajām “importa” idejām. Daļa no aizņemtajām atziņām bija piemērojamas arī Latvijas apstākļos un pietiekami organiski iekļāvās aktīvā nacionālisma uzskatu sistēmā (arodparlaments), kaut dažkārt tām trūka nopietnas motivācijas (brīvmūrnieki, Paneiropa), kamēr citas tika absorbētas tīri mehāniski un bija tik nepamatotas un neiederīgas, ka nekavējoties apliecināja savu izcelsmi, nereti pārvēršoties absurdā. Ārpus konkurences, šai ziņā, atradās ALNSpartija, kuras centieni lokalizēt vācu nacionālsociālisma “trešās valsts” nostādnes, iekļaut tās tādos “teorētiskos rāmjos, lai tauta to saprastu un novērtētu”⁷ nevarēja neizsaukt ironiskas piezīmes⁸.

Visbeidzot, striktu teorētisko kanonu un autoritatīvu teorētiķu trūkums ideoloģiju lielā mērā padarīja atkarīgu no *konkrētu cilvēku subjektīvās pieredzes, uzskatiem un izjūtām*, zem oficiāla konkrētas organizācijas oficiāla izkārtnes un veselas organizācijas vārdā ļaujot deklarēt vairāk vai mazāk intuitīvas – “es-tā-domāju” – atziņas un spriedumus, kas dažkārt pat vienas organizācijas teorētisko deklarāciju ietvaros noveda pie pretējām vai pat savstarpēji izslēdzošām nostādnēm⁹.

Apstākļos, kad teorētisko uzskatu izstrādē nebija iespējams balstīties un atsaukties uz nacionālās filozofiskās domas tradīciju, lielāks vai mazāks ideoloģijas pretrunīgums bija objektīva un, konkrētajos apstākļos, arī neizbēgama aktīvā nacionālisma ideoloģijas iezīme, pie kam, ievērojot atsevišķos laika posmos situācijas diktētās prioritātes, ārējās ietekmes un konkrēto ideologu uzskatus, šajā pretrunīgumā varēja saskatīt noteiktas sakarības. Tomēr, lai cik svarīgs, savā būtībā šis filozofiskās tradīcijas trūkums un tā praktiskās konsekvences ļauj izskaidrot vienīgi konkrēto teorētisko uzskatu

un spriedumu pretrunīgumu, pastāvošo pretrunu cēloņus un to likumsakarības, taču nebūt neizskaidro pretrunīgumu kā tādu, šī pretrunīguma uzsvērtu klātbūtni un, lai cik paradoksāli tas neskanētu, pretrunīgumu kā noteiktu un acīmredzamu ideoloģijas piederumu. Te atbilde bija meklējama citos nosacījumos un, visdrīzāk, konkrētajā 1920. gadu sākuma situācijā aktīvā nacionālisma izvēlētajā savas pastāvēšanas un darbības statusā un principos, kuri, atkal un atkal iegūstot jaunus teorētiskos apliecinājumus, 1920. gadu beigās jau bija noformējušies par apzinātu strāvojuma doktrīnu.

Veidojoties vienlaikus ar valsts politiskās izbūves pirmajiem soļiem gaisotnē, kad sabiedrības dzīvi bija pārņēmis partiju dibināšanas drudzis un izteikts “politikānisma gars”, no vienas puses, un šajos apstākļos pretendējot uz vispārnacionālu interešu pārstāvniecību – no otras –, aktīvais nacionālisms jau pirmsākumos sevišķi uzsvēra savu apolitiskumu, savu nepartejisko un pāri “atsevišķu grupu egoistiskām tieksmēm”¹⁰ stāvošo raksturu, pretstatot, cita starpā, sevi kā darītāju salīdzinājumā ar skaļo solījumu un “politisko balsu zvejotāju” organizācijām¹¹. Šo pretstatu vēl vairāk vajadzēja pasvītrot demonstratīvajai nepatikai pret neko nenozīmējošo tukšvārdību, kas aktīvā nacionālisma nostādnēs bija jo vairāk nevēlama un kaitīga tāpēc, ka pārlicēki kultivētā “abstraktā domāšana” Latvijā bija saglabājusies kā krievu kultūras iespaida relikts¹² (šajā tēzē zināma aizmetņa formā sevi pieteica tradicionālais pretstats starp Rietumu pragmatisko un Austrumu apcerošo orientāciju, kas jau bija atrodams agrākās nostādnēs¹³). Teorijas izpratne tika pielīdzināta partiju un īpaši latviešu sociāldemokrātu dogmātismam, kas ideoloģiju padara par “dzīvu mironi”¹⁴ un tās piekritēju pārvērš par “apsūnojušu, vecā dogmā sastingušu vienas doktrīnas fānātiķi”¹⁵. Strikti uzstājoties pret “visādu “labu”, “pareizu” un vispusīgu teoriju izdomāšanu”¹⁶, aktīvais nacionālisms tai pretstatīja savu – “vienkāršās tautas” – darba lakonismu, jo : “Ko līdz visaugstākā ideja, gudrākā doma, ja to nerealizē?”¹⁷. Tādējādi, jau pirmajās – un, savā ziņā, tieši pirmajās arī viskrasāk – aktīvā nacionālisma deklarācijās iezīmējās tas savdabīgais un

tradicionālām politiskām ideoloģijām svešais *pretstats starp vispāratzīto ideoloģijas nozīmi un nepieciešamību, no vienas puses, un teoriju kā nicināmu un pilnīgi lieku "gara aristokrātijas" laika kavēkli – no otras*. Šī nostāja ne tikai attaisnoja, bet arī pamatoja izvērstu un nopietnu teorētisko centienu trūkumu, kas, ar retiem izņēmumiem, līdz pat 1925. gadam raksturoja aktīvā nacionālisma deklarācijas. 1925. gada 15. februāra notikumi ar tiem sekojošo LNK darbības apturēšanu ideoloģijas teorētiskajā izstrādē iezīmēja noteiktu pavērsienu, taču, neskatoties uz atsevišķu teorētiķu (A.Krodera, bet, visvairāk K.Merta) atšķirīgo viedokli un praktiskajiem centieniem, organizāciju nostājā šī noliedzošā attieksme pret teoriju kā tādu saglabājās¹⁸ un plašākā kontekstā – kā princips – turpināja valdīt līdz pat strāvojuma pēdējam brīdim 1934. gadā.

Savdabīgais ideoloģijas un teorijas attiecību duālisms aktīvā nacionālisma teorētiskos centienus nostādīja principiāli īpatnējā vērtību sistēmā, kurā ideoloģijas pretrunīgums bija ne tikai objektīva, bet, kas ir vēl svarīgāk, arī iekšēji motivēta un apzināta – strāvojuma organizatoriskajam statusam un darbības principiem atbilstoša – iezīme, noteikts ideoloģijas elements. Atšķirībā no tradicionālajām ideoloģijām, kurām konceptuālists, noteikta sociālā orientācija un uzskatu konsekvence bija vieni no svarīgākajiem principiem un kuras ar "greizsirdīgu kategorismu" noliedza jebkādu pretrunīgumu, aktīvais nacionālisms ne tikai necentās mazināt vai noliegt savu uzskatu nekonsekvenci, bet drīzāk padarīt (un parādīt) to par vienu no kustības sasniegumiem un ieguvumiem, par vienu no kustības konceptuālajiem principiem¹⁹. Tieši tāpēc, ievērojot un pieņemot šo aktīvā nacionālisma ideoloģijas iekšējo vērtību un kritēriju sistēmu kā nepieciešamu nosacījumu, kā pamatu ideoloģijas izpratnei, ir skaidri jādefinē, ka, atzīstot lielāku vai mazāku teorētisko uzskatu vienotību un pēctecību, ideoloģiju kopumā, tajā pat laikā, *nevar* un ja, atzīstot un akceptējot paša aktīvā nacionālisma pieeju par noteicošo, būt pilnīgi konsekventiem, tad arī *nedrīkst* skatīt kā striktu, konstantu un noslēgtu ideju un teorētisko nostādņu sistēmu. Runājot par aktīvā nacionālisma teorētiskajiem

uzskatiem, ar to, pirmkārt, ir jāsaprot noteiktas, salīdzinoši patstāvīgas pamatnostādnes, kas raksturoja aktīvo nacionālismu visā tā pastāvēšanas laikā un kuras varēja uzskatīt par ideoloģijas principiāliem vērtību orientieriem. Kā principiālas kategorijas, pamatnostādnes bija ideoloģijas atbalsta punkti – bet tikai –, kamēr to konkrētais saturs, akcenti un savstarpējās kopsakarības un prioritātes palika pietiekami nenoteiktas un nestabilas, un atbilstoši aktuālās situācijas un ideoloģijas iekšējās attīstības kontekstam tika izvērstas un papildinātas ar pakārtotām idejām un atziņām, pārceļot un, kas ir būtiski, arī kardināli mainot visas ideoloģijas akcentus un prioritātes. Krasie ļoti dažādu nosacījumu diktētie pavērsieni, kas dažādo un atšķirīgo nereti nostādīja pāri kopīgajam un vienojošajam, ir galvenais, kāpēc aktīvā nacionālisma teorētiskos uzskatus ir praktiski neiespējami skatīt atrauti no konkrētā laika, atrauti no ideoloģijas konkrētajiem mērķiem un uzdevumiem, liekot tās ietvaros runāt drīzāk par dažādiem – kaut arī strikti nedefinētiem, tomēr acīmredzami atšķirīgiem – attīstības posmiem.

No ideoloģijas pašidentitātes un – ne tik daudz saturiskās, cik attīstības pēctecības nozīmē – iekšējās vienības kritērija aktīvā nacionālisma teorētiskajos centienos nepārprotami izcēlās divi kardināli atšķirīgi laikmeti, robežšķirtni starp kuriem apzīmēja gandrīz vienlaicīgā vairāku jaunu organizāciju parādīšanās 1932. gadā. Izvirzot savai pastāvēšanai aktīvā nacionālisma tradīcijai raksturīgus mērķus un principus un apliecinot savu organizatorisko – šī vārda plašākajā izpratnē – pēctecību, 1930. gadu sākumā dibinātās organizācijas (runa, šajā gadījumā, ir nevis par maznozīmīgajām un neizteismīgajām organizācijām, kuras drīzāk aiz inerces turpināja nest aktīvā nacionālisma vārdu, bet tieši par lielākajām un ietekmīgākajām organizācijām, kuras šajā laikā noteica aktīvā nacionālisma veidolu) tikpat nepārprotami norobežojās no aktīvā nacionālisma kā idejiska strāvojuma, uzstājoties vai nu kā LTA Ugunskrusts kā teorētiskās peticības sludinātāji ar noteiktiem idejisko kompilāciju elementiem, vai kā ALNS partija kā drīzāk savrupi un patstāvīgi nacionālsociālisma

lokalizētās versijas nesēji. Tādējādi, kaut arī turpinot aktīvā nacionālisma organizatorisko tradīciju un pārņemot līdzšinējās aktīvā nacionālisma nostādnes, teorētiskajos centienos kopumā laikmets pēc 1932. gada atradās acīmredzamā nošķirtībā, un izņemot vien skaļos, skaidri formulētos un tāpēc daudziem arī tik pievilcīgos lozungus un atsevišķas, gandrīz vienīgi ar savu savdabību interesantās nostādnes, tā eklektiskajiem spriedumiem un atziņām visas ideoloģijas satura konceptuālajā izpratnē patiesībā bija maza nozīme. Šajā nozīmē aktīvā nacionālisma teorētiskie centieni līdz 1932. gadam apzīmēja un bija skatāmi kā vairāk vai mazāk vienots veselums, tas, kas kā noteikts teorētisko uzskatu *fenomens* praktiski arī bija identificējams kā *aktīvā nacionālisma* ideoloģija. Tomēr, ja kā principiāls pavērsiens 1932. gads bija tā robežšķirtne, attiecībā pret kuru par laika posmu līdz 1932. gadam varēja runāt kā par konceptuālu vienību, tad no ideoloģijas iekšējās attīstības aspekta tā vienība bija pietiekami nosacīta, lai, ievērojot un sekojot ideoloģijas pastāvēšanā apzīmētajām pamatvērtībām un principiem un saglabājot iekšējās cēloņsakarības, tā ietvaros izceltu trīs vairāk vai mazāk principiāli īpatnējus posmus.

Pirmais no tiem, sakrītot ar LNKluba pastāvēšanu, bija idejisko meklējumu un ideoloģijas veidošanās posms, kura ietvaros, cenšoties ieņemt noteiktu pozīciju un formulēt savas pastāvēšanas nepieciešamību, pakāpeniski izkristalizējās aktīvā nacionālisma idejiskās pamatnostādnes. Spēcīgais uzsvars uz darbības prioritāti pār abstrakto teoretizēšanu noteica ideoloģijas vājo teorētisko izstrādi. Apzīmējot un uzsverot sevi, pirmkārt, kā pretspēku un, tāpat, pretstatu noteiktām sabiedrības dzīves parādībām un norisēm, aktīvā nacionālisma deklarācijas šajā laikmetā raksturoja spēcīgi izteikts noliegums, un līdzās citām nostādnēm, salīdzinājumā ar vēlāko ideoloģijas attīstību, tajā lielu vietu aizņēma antipartejiskums un vēršanās pret Krievijas un Vācijas impērisma tieksmēm. Nacionalā Kluba darbības apturēšana 1925. gada februārī kļuva par iemeslu nopietnai vērtību pārvērtēšanai, liekot pievērsties savas teorētiskās

platformas izstrādei un ievadot aktīvā nacionālisma ideoloģijas pastāvēšanā jaunu – ideoloģijas konceptualizācijas – posmu. Centienos, no vienas puses, beidzot teorētiskās kategorijās formulēt strāvojuma pašidentifikācijas apzīmējumu un, no otras, tuvināt līdzšinējās fragmentētās nostādnes, apzīmējot starp tām noteiktas cēloņsakarību saiknes, aktīvā nacionālisma ideoloģija šajā laikā visās nozīmēs uzrādīja lielāko uzplaukumu, iegūstot salīdzinoši skaidru struktūru un iekšējo vienotību. Straujā un nopietnā teorētisko uzskatu attīstība galvenokārt bija saistīta ar ievērojamākā aktīvā nacionālisma ideologa K.Merta vārdu, kurš, ienesot daudz plašāku un vispārīgāku skatījumu apvienojumā ar krasu antikomunismu, izcēlās ar centieniem skatīt aktīvo nacionālismu kā vispārējo pēckara Eiropas politisko procesu sastāvdaļu un piešķirt tā pastāvēšanai plašāku vēsturisko nozīmi. Tomēr lielākais K.Merta nopelns bija aktīvā nacionālisma nostājas formulēšana pret pastāvošo valsti un parlamentāro demokrātiju kā tādu, kas jau gandrīz tūlīt kļuva par aktīvā nacionālisma teorētisko deklarāciju centrālo un galveno nostādni un savu piepildījumu 1920. gados sasniedza viņa izvirzītajā nacionālās diktatūras idejā. Tajā pat laikā, neskatoties uz noteicošo ietekmi, K.Merts nebūt nebija vienīgais šī laika posma ideologs : organizatoriskā diferenciācija, kas, līdzās citam, aktīvajā nacionālismā ienesa arī uzsvērtu ideju monopolizācijas tendenci, tam piesaistīja gan jau ievērojamu pilsonības ideologu, gan vēl nepazīstamu publicistu ievērību. Ar viņu vārdiem, līdzās noteiktiem ideju konceptualizācijas centieniem, aktīvā nacionālisma uzskatos parādījās vesela virkne principiāli jaunu atziņu un aspektu (1920. gadu vidū aktīvajā nacionālismā pirmo reizi tiek nopietni iztirzāta attieksme pret kristīgo reliģiju un formulēta aktīvā nacionālisma nostāja vairākos sociālās politikas – tostarp, arī bezdarba un tautas garīgās un fiziskās veselības – jautājumos). Atplūdi aktīvā nacionālisma teorētiskajā izstrādē iezīmējās 1920. gadu otrajā pusē vienlaikus ar kustības pieaugošo organizatorisko sadrumstalošanos, taču, atšķirībā no organizatoriskajām izpausmēm, teorētiskajos centienos šis process nebija apzīmēts ar striktu

robežlīniju, atstājot vietu atšķirīgiem spriedumiem. No vienas puses, par aktīvā nacionālisma teorētisko uzskatu izstrādes norieta sākumu varēja uzskatīt 1927. gadu, kad tolaik jau no kustības atstumtais K.Merts mēnešrakstā "Internacionale" pirmo reiz centās reformēt pašus tās teorētiskos pamatprincipus, izvirzot nacionālrevolucionārisma ideju, taču, vienlaikus, tieši viņa centieni izvērst un pamatot savu nostāju bija tie, kas savā konsekvencē šajā laikā turpināja aktīvā nacionālisma teorētisko izstrādi. Tāpēc drīzāk par atskaites punktu ir pieņemams 1928. gads, kad organizatoriskās mazasinības ietekmē apstājās regulāru aktīvā nacionālisma preses oficiozu izdošana un reto idejisko centienų saturs skaidri norādīja, ka aktīvā nacionālisma ideoloģijas pastāvēšanā ir sācies idejiskās stagnācijas laiks. Ierobežota – un ne tikai idejiski, bet, kas nav mazāk svarīgi, arī materiāli – savās iespējās un resursos, ideoloģija atkal strauji fragmentējās, atvēlēto preses laukumu ietvaros tikai pārstāstot vai vienkārši saīsinātu lozungu formā pārfrāzējot iepriekšējā laikmeta idejas un nostādnes un praktiski neienesot tajās nekā jauna. Patiesībā, lai arī vēl arvien saglabājot aktīvā nacionālisma vārdu un apliecinot savu piederību tā idejām, realitātē jau ar šo, no 1928. gada aktīvā nacionālisma teorētiskos centienus raksturojošo pagrimuma stāvokli var runāt par ideoloģijas izstrādes noslēgumu, un kā tāds ideoloģijas attīstībā tas it kā pavilka noteiktu šķirtni, apzīmējot tos ietvarus, kuros praktiski tā vai citādi koncentrējās visu aktīvā nacionālisma ideoloģijas teorētiskās koncepcijas izstrādes centienų saturs.

Atzīmējot šo nevienmērīgo un bieži vien ārēju apstākļu ietekmē saraustīto ideoloģijas iekšējās attīstības procesu un ideoloģijas atšķirīgo un dažādo raksturu, mērķus un prioritātes katrā no tās attīstības posmiem, svarīgi ir ne tikai norādīt uz apsvērumiem, kas aktīvā nacionālisma ideoloģijas izpratnei lielāko uzmanību lika koncentrēt tieši uz 1920. gadu vidus teorētiskajām nostādnēm un ļoti rezervēti skatīt un izmantot 1930. gadu sākumā pastāvošo organizāciju deklarācijas; galvenais, šajā gadījumā, ir pasvītrot un uzsvērt nepieciešamību aktīvā nacionālisma ideoloģiju skatīt attīstībā un tieši caur tās prizmu skaidri un

nepārprotami nodalīt atsevišķo – atsevišķus spriedumus, nostādnes un deklarācijas, kas bija cieši saistītas ar konkrēto laiku un atrauti tā, izceļoties no vispārējā ideoloģijas konteksta, acīmredzami disonēja ar ideoloģijas pamatnostādnēm un gandrīz neizbēgami rada izkropļotu priekšstatu – no principiālā un vairāk kopējā visu ideoloģiju vienojošā pamata, kas, kaut arī piederīgs noteiktam laikam, saskanēja un atbilda ideoloģijas vērtību kritērijiem un principiālajām nostādnēm.

4.2. Aktīvā nacionālisma ideoloģijas saturs.

4.2.1. Vispārējs raksturojums.

Aktīvā nacionālisma teorētiskos uzskatus visā šī fenomena pastāvēšanas laikā raksturoja vesela virkne vairāk vai mazāk spēcīgi izteiktu un būtisku iezīmju, kas caur savu prizmu atspoguļoja un izcēla kādu no ideoloģijas aspektiem. Katrai no tām bija savs konteksts un priekšnosacījumi, tomēr mēģinot atrast noteicošo un dažādās iezīmes vienojošo pamatu, šķiet, visaptverošākais un precīzākais tās raksturojums ir ietverams formulējumā ***moderna*** – laikmeta procesiem un garam atbilstoša – XX gadsimta ideoloģija. Pirmkārt, tas vistiešāk bija attiecināms uz ideoloģijas satura izteikto ***daudzpusību*** – to, ko varētu apzīmēt kā ideoloģijas tieksmi uz zināmu universālismu – un tās noteiktajām kopsakarībām. Vēl 1920. gadu sākumā izvīrnot savai pastāvēšanai ierobežotus, visnotaļ šauros ietvaros formulētus mērķus un uzdevumus, jau ar 1920. gadu vidu aktīvais nacionālisms arvien noteiktāk uzrādīja centienus aptvert visas nozīmīgākās sava laikmeta sabiedriskās dzīves izpausmes, aptvert – pie kam, aptvert nevis demonstrējot attieksmi vispār, bet uzsverot tieši savu izpratni un pat lielākajā noliegumā atstājot vietu varbūtībai un sapratnei – visas tās sfēras, tendences, aspektus un atribūtus, kas XX gadsimta sākumā bija veiksmīgas (kas, šajā gadījumā, pirmkārt, nozīmēja vēlētajiem un plašākā nozīmē sabiedrībai vispār pievilcīgas)

politiskas ideoloģijas “obligātais minimums”. Šajos centienos, atsaucoties un reaģējot uz iespējami plašākiem aktuālās dzīves procesiem un norisēm, aktīvā nacionālisma nostādnes neizbēgami piesaistīja ļoti daudz acumirkliņu – ar savas koncepcijas pamatprincipiem teorētiski nesaistītu un no šī aspekta drīzāk nejaušu – deklarāciju un atziņu, tomēr tieši tas, kaut arī pastiprinot teorētisko spriedumu nekoncekvenci, tajā pat laikā piešķīra ideoloģijai aktuālu, ikdienas uzskatu raksturu. Ciešā saistībā ar ideoloģijas daudzpusību un aktualitāti bija tās *demokrātisms*, to, vispirms, saprotot kā vienkāršību, kā pieejamību, atturoties no sarežģītām teorētiskām konstrukcijām un, sevišķi 1930. gados, formulējot savus uzskatus vienkāršu, bet nepārprotamu lozungu formā : “Latviju latviešiem – latviešiem darbu un maizi!” Taču demokrātisms nozīmēja ne tikai un šajā gadījumā arī ne tik daudz ideoloģijas vienkāršību, cik atvērtību, tās acīmredzamo gatavību aptvert iespējami plašu sabiedrības aprindu identifikācijas aspektus. Sarežģītākais, dotajā situācijā, bija apstākļi, ka ideoloģijas atvērtība praksē izrādījās ietverta visai daudzveidīgās un nebūt ne viennozīmīgās principiālo un pakārtoto vērtību sistēmas attiecībās. Kā primārais un noteicošais uzstājās nacionālais princips, tautība, kur aktīvais nacionālisms sevi pieteica kā visu latviešu interešu pārstāvis, tieši nacionālisma kontekstā uzsverot piebildi – visas tautas bez šķiru izšķirības. Tiesa, šim principam gandrīz tūlīt sekoja atruna, ka tikai būt latvietim, tikai latvietība vēl nenozīmē aktīvā nacionālisma indulgenci un tas pārstāv katra latvieša intereses samērojami tik tālu, cik tam ir svarīgi un būtiski nacionālie un valstiskie ideāli. Vēl zemāk šajā vērtību sistēmā bija sociālais statuss un piederība noteiktām sociālām grupām, lai gan ar 1920. gadu vidu arvien biežāk sāka skanēt uzsvars, ka rūpēs par nācijas un valsts labklājību aktīvajam nacionālismam nav sveši arī darba dzīves jautājumi, aizstāvot ne tikai zemnieka – kura sūri sastrādātie graši ieplūst pilsētnieku kabatās – un rūpnīcas strādnieka – kura taisnīgās prasības ir nepieciešams ievērot –, bet vispār radošā, produktīvā darba intereses, pretstatā spekulatīvajam kapitālam. Šajā sakarā ir atzīmējams arī ideoloģijas īpatnējais

sociālais revolucionārisms, kas, uzsverot nesenās, jau stipri ierobežotās, tomēr vēl pietiekami spēcīgās pirmskara kārtu sistēmas sabrukumu, kādreizējo, savā izsmalcinātībā nespējīgo un no reālās dzīves atrauto privilēģēto kārtu vietā par jaunā laikmeta vadošo un valdošo kārtu pasludināja strādnieku šī jēdziena visplašākajā izpratnē un nozīmē. *Strādnieks* kā jaunās sabiedrības veidotājs un noteicējs bija ne tikai darba tikuma – pretstatā “mantīgajai buržuāzijai” – un valstiskās apziņas – pretstatā “bezzimtenes proletārietim” – simbols, bet arī tautas instinktīvā un veselīgā gara iemiesojums, kas pretstatā visiem politikāņiem, spekulantiem, ierāvējiem un sarkanajiem dienderiem tagad ir kļuvis par patieso valstisko un nacionālo ideālu nesēju, un šajā kontekstā aktīvā nacionālisma nostādnēs arī skanēja brīdinošā atziņa, ka pastāvošās nenacionālās varas nomākto strādnieku pacietības mērs reiz var izrādīties pilns. Tikpat atklātas bija aktīvā nacionālisma simpātijas jaunatnei, bijušajiem brīvības cīnītājiem un laiku pa laikam uzsvērtā uzmanība sieviešu līdztiesības jautājumos²⁰, bet Imantas Apvienības vārdā izdotās “Sporta ziņas”, šajā kontekstā, ar zināmu ironiju varēja skatīt gandrīz kā pieteikumu uz pretenzijām sporta līdzjutēju politisko interešu pārstāvēniecībai. Visa šī ideoloģijas daudzpusība, vienkāršība un komplicētais politisko un sociālo interešu pārstāvēniecības un simpātijū tīkls, kas, veidojot neskaitāmas atskaites sistēmas, tā vai citādi bija vērsts uz to, lai iespējami plašākām sabiedrības aprindām dotu iespēju aktīvā nacionālisma nostādnēs atrast sev tuvu un svarīgo, tradicionālo, no Francijas ģenerālštatu nejaušās vietu izvēles izaugušo un XX gadsimta sākumā uzskatos vēl arvien valdošo, stingri norobežojošo politisko priekšstatu kontekstā neapšaubāmi izskatījās kā bezprincipialitāte un populisms un tieši kā tāds arī tika vērtēts²¹, tomēr, nenoliedzot, ka šajā spriedumā bija sava taisnība, tas atstāja neievērotu vienu apstākli : bija mainījies laikmets. Jau XIX gadsimta industriālo lielvalstu sociālā likumdošana uzņēmēju un strādnieku no divu nesamierināmu pretstatu konflikta sāka uzlūkot kā, kaut arī dažādu sociālo interešu vadītu, tomēr savā pastāvēšanā neizbēgami saistītu vienību, kamēr šo

valstu politiskā prakse arvien noteiktāk apliecināja kādreiz stingro ideoloģisko robežšķirtņu acīmredzamo tuvināšanos. I Pasaules karš ar tā atstāto sagrauto saimniecisko dzīvi (un, tātad, arī neizbēgami vēl vairāk pieaugošo valsts lomu²²) un politiskās demokrātijas uzvaru šo sabiedrības iekšējās tuvināšanās un konsolidācijas tendenci padarīja vēl spēcīgāku, nomainot pirmskara politiskajā leksikā tik populāro “*revolūcijas*” terminoloģiju pret pēckara laikmetā daudz aktuālākajām “*sabiedrības interesēm*”. Šajā XX gadsimta jaunās pasaules kontekstā politisko ideoloģiju atvērtība un vēršanās pie visplašākajām sabiedrības aprindām kļuva par dabisku nepieciešamību, un līdzās citam varbūt tas savā ziņā visprecīzāk atspoguļoja aktīvā nacionālisma kā modernas ideoloģijas būtību.

Aktīvā nacionālisma piederību konkrētajam laikmetam un pasaulei apliecināja un ar to bija izskaidrojamas arī citas, varbūt pašas ideoloģijas izpratnei mazāk nozīmīgas, tomēr pietiekami izteiktas un būtiskas iezīmes: saistībā ar vispārējo kara ideālismu, ar I Pasaules kara radīto ticību cilvēkam un viņa spēkiem, kas sagrautās pēckara realitātes apstākļos ieguva vēl lielāku nozīmi, bija skatāms ideoloģijas savdabīgais *iracionālisms*, kas, runājot par daudzām parādībām un procesiem, kā būtiski nepieciešamu un nozīmīgu sabiedriskās dzīves faktoru un spēku apzīmēja cilvēka nacionālo pārliecību un motivāciju, dažādu, un bieži vien arī visai konkrētu savu uzskatu un centienu deklarācijās apelējot pie cilvēka apziņas. Tomēr visbiežāk uzsvērtā un varbūt arī spilgtākā ideoloģijas iezīme laikmetīguma nozīmē bija tās *internacionālisms* – internacionālisms ne tikai kā spēja piesaistīt un uzņemt konkrētajiem apstākļiem acīmredzami svešas idejas un nostādnes un atsaukšanās uz savu piederību un kopību vispārējām pēckara Eiropas norisēm un tendencēm, bet arī kā uzstāšanās par visu nacionālistu pārnacionālu apvienību. Šaurākā un burtiskā izpratnē internacionālisms bija traktējams kā paša aktīvā nacionālisma deklarācijās apzīmētās neslēptās simpātijas un garīgās tuvības apliecinājumi Itālijas fašismam 1920. gados un skaļās āriešu nāciju vienības idejas deklarācijas 1930.

gadu sākumā ; tieši šajā politisko mērķu kopības – “melnās internacionāles” – nozīmē saprastais internacionālisms tika padarīts par galveno uzbrukuma smaili pret aktīvo nacionālismu vērstajā kritikā, dodot pamatu minējumiem ne tikai par svešiem zemtekstiem aktīvā nacionālisma nostādnēs, bet savās konsekvencēs arī par visas kustības patstāvību un mērķiem²³.

Tomēr apzīmējums *moderna*, runājot par aktīvā nacionālisma ideoloģiju, bija attiecināms un nozīmēja ne tikai atsevišķas teorētisko uzskatu iezīmes, ne tikai ideoloģijas pretstatu tradicionālās politiskās kultūras normām un vērtībām vai tās piederību savam laikmetam un spēju piesaistīt sava laikmeta idejas ; attiecināts uz ideoloģiju, tieši apzīmējums *moderna* bija arī visprecīzākais formulējums, kas atspoguļoja un raksturoja tās īpašo un visu ideoloģijas saturu caurstrāvojošo statusu, norādot un šajā nozīmē apzīmējot to kā plašākas vēsturiskas tendences noslēgumu, pēdējo – vai vismaz sava laikmeta pēdējo – ķēdes posmu kādā noteiktā parādību virknē, kuras saturs, dotajā gadījumā, bija politiskās ideoloģijas un plašākā nozīmē sabiedrības politiskās koncepcijas vispār. Parādījusies laikā, kad pasaule un Latvija jau bija iepazinusi visdažādāko ideoloģiju nostādnēs formulētās cilvēka un sabiedrības prioritātes un principus, aktīvā nacionālisma ideoloģija šajā situācijā, no vienas puses, it kā pašsaprotami uzstājās kā visu līdzšinējo ideoloģiju vainagojums, ne tikai aptverot, bet tā vai citādi cenšoties saistīt to svarīgākās nostādnes, taču, tajā pat laikā, no otras, kas bija ne mazāk svarīgi, jebkuras ideoloģijas pastāvēšanai būtiskā pašidentifikācijas nepieciešamība pietiekami skaidri definēt savu īpatnību bija tā, kas prasīja iespējami noteiktāk norobežoties no visu iepriekšējo ideoloģiju nostādnēm. Tiesa, ievērojot vēsturiski noteikto visai ierobežoto sabiedrības politiskās kultūras tradīciju, aktīvā nacionālisma ideoloģijas saturā abas šīs tendences it kā palika nepamanāmas, taču runa, šajā gadījumā, nav par kaut kādu konkrētu izpausmi, bet objektīvu, pašas ideoloģijas iekšējās nepieciešamības diktētu un jau ar tās parādīšanos likumsakarīgu tās satura principiālu kontekstu, un kā tāda šo divu tendenču klātbūtne bija neapšaubāma.

Abas šīs ideoloģijas noslēdzošā (*latecomer*) statusa noteiktās tendences, lai arī nepārspilējot to konkrēto nozīmi, nepārprotami atspoguļojās aktīvā nacionālisma ideoloģijas vispārējos principos, un ja pirmā no tām – apkopojošā – izskaidroja ideoloģijas daudzpusību, tad otrā – norobežojošā –, izsaucot kaut varbūt pat neapzinātu tomēr objektīvu un likumsakarīgu vēlmi atgrūsties un pretstatīties, bija viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem un izskaidrojumiem aktīvā nacionālisma ideoloģijas izteiktajam antiraksturam.

4.2.2. *Principi un pamatnostādnes.*

Izaugusi un veidojoties kā noteiktām sabiedrības aprindām raksturīgo sociāli psiholoģisko noskaņojumu transformācija pēckara sabiedrības ietvaros un, pirmkārt, kā šo aprindu reakcija uz jauno un, viņu izpratnē, kāda uzurpēto, bez viņu līdzdalības un neievērojot viņu intereses, pēckara sabiedrisko attiecību modeli un sev atvēlēto vietu tajā, aktīvais nacionālisms visā savas pastāvēšanas laikā uzstājās kā izteikta pretstatu – *pro et contra* – ideoloģija, teorētisko un praktisko centienu pamatā izvirzot principiāli atšķirīgu un nesamierināmu vērtību duālismu un, atbilstoši tam, savās teorētiskajās nostādnēs apzīmējot divas polāras, taču iekšējās cēloņsakarībās tikpat cieši saistītas pasaules. Kā viena veseluma divas puses, ne savā motivācijā, ne saturā tās nevarēja strikti atdalīt vai šķirt, tomēr objektīvi atšķirīgā izcelsme, nevienmērīgā attīstība un kopsakarības katrai no tām piešķīra savu vietu un lomu aktīvā nacionālisma ideoloģijas ietvaros.

Ideoloģijas pirmsākumos par noteicošo attiecībās starp *par* un *pret* konflikta abām pusēm, acīmredzot, bija uzskatāmi divi un vienlīdz būtiski nosacījumi. No vienas puses, tā bija aktīvā nacionālisma nepārprotamā tuvība un orientācija uz tām sabiedrības grupām, kuras pastāvošajā liberālo sabiedrības vērtību sistēmā vienoja zināms “atstumto” vai “zaudētāju” statuss un kurām tieši noliegums tā plašākā nozīmē bija galvenais un nereti arī vienīgais vienotājs²⁴.

No otras puses, tas bija aktīvā nacionālisma un lielākās latviešu sabiedrības daļas uzskatos 1920. gadu sākumam raksturīgais savdabīgais politiskais ideālists, kas, neskatoties uz neskaidras vilšanās izjūtām, sakņojās pārliecībā, ka valstiskie un nacionālie ideāli tikko dibinātās valsts kontekstā ir pašsaprotamas sabiedrības vērtības un pastāvošā valsts, valdošo aprindu politika un plašākā nozīmē visas latviešu pilsoniskās sabiedrības valstiskie centieni un labā griba ir neapstrīdamas, apriori esošas un pozitīvas vērtības pašas par sevi, un kā tādas neprasa paskaidrojumus vai pamatojumus²⁵. Tas arī izskaidroja, kāpēc, izņemot vispārīgās vērtību deklarācijas un atsevišķas teorētiskās atkāpes, līdz pat 1925. gadam aktīvais nacionālisms neuzrādīja nopietnus centienus izstrādāt skaidru un izvērstu pozitīvo programmu; pozitīvo mērķu un principu deklarācijas bija tīri teorētiskas abstrakcijas un pastāvēja it kā savrupi un nesaistīti ar ideoloģijas konkrēto politisko saturu. Abu šo nosacījumu kontekstā par galveno – acīmredzami plašāko, tiešāk formulēto un nopietnāk argumentēto – konflikta pusi kļuva pastāvošo pēckara sabiedrības morālo un politisko vērtību noliegums.

Sākotnēji no aktuāliem vērojumiem, iespaidiem un izjūtām izaugušās antinostādnes daudz spēcīgāk, nekā vēlāk, raksturoja konkrētība un spriedumu subjektīvisms apvienojumā ar krasām pārejām no empīriskiem vērojumiem uz absolutizētiem vispārinājumiem, kas visbiežāk lika tās skatīt un uztvert kā tiešu un no konkrētās situācijas konteksta neatraujamu aktualitātes refleksiju (atsevišķi, šajā gadījumā, ir jārunā par savas rašanās un nepieciešamības teorētisko pamatojumu, kas krasi disonēja ar savu konceptuālismu). Parasti šo nostādņu galvenais uzdevums bija pamatot vai attaisnot pirmās skatās praktiskās akcijas (LU studentu protests, ostas streiks, ebreju veikalu boikots), tāpēc tās izcēlās ar savu fragmentārismu un deklarātīvismu, taču, tajā pat laikā, nenoliedzami, tieši lakonisms un vienkāršība lielā mērā kļuva par aktīvā nacionālisma sākotnējā straujā uzplaukuma pamatu.

Jaunu posmu aktīvā nacionālisma un, pirmkārt, antinostādņu teorētiskajā izstrādē ievadīja sava preses orgāna izdošanas sākums 1924. gadā, kad arvien noteiktāk iezīmējās tendence radīt īpašu un vispārinātu teorētisku kategoriju – *ienaidnieki*. Kā reāls spēks un neatņemams Latvijas sabiedriski politiskās dzīves faktors, “ienaidnieki” bija atrodami jau pirmajās aktīvā nacionālisma teorētiskajās deklarācijās, vairāk vai mazāk strikti izceļot un nošķirot trīs galvenos un būtiskākos ienaidnieku tēlus – “senās virskundzības atlikušos priekšstāvjus” vāciešus un krievus²⁶ līdz ar jaunajiem Latvijas “ekonomiskās dzīves virskungiem” ebrejiem²⁷, “valsts grāvējus” komunistus un viņu līdzskrējējus sociālistus un, visbeidzot, Latvijas “vēsturiskos ienaidniekus” – Vāciju un Krieviju²⁸. Jau tolaik “ienaidnieki” parādījās kā aktīvā nacionālisma teorētisko uzskatu principiāls un nozīmīgs elements, taču kā izvērsta un apkopjoša kategorija tā pirmo reizi sevi pieteica 1924. gada 4. oktobrī LNK 1. konferencē nolasītajā J.Priedes referātā “Latvju tautas naidnieki”²⁹, kurā bija izcelti jau astoņi, viņaprāt, svarīgākie ienaidnieki. Šajā brīdī jau varēja runāt par galvenajiem “ienaidnieku” kategorijas teorētiskās izstrādes principiem un tendencēm, kas laika gaitā ieguva arvien skaidrākus apveidus. Pirmkārt, tā bija diferenciācija pašas ienaidnieku kategorijas ietvaros, pie kam, akcentējot kādu atsevišķu aspektu, šajā diferenciācijā varēja saskatīt vairākus dažādajiem kritērijiem atbilstošus pretstatus. Parasti, vēršoties pret ienaidniekiem, aktīvā nacionālisma deklarācijas šī formulējuma izpratni sašaurināja līdz dažiem – tādā vai citādā secībā izkārtotiem, taču gandrīz nemainīgiem –, viņaprāt, galvenajiem, valsts un nācijas intereses visvairāk apdraudošajiem, ienaidniekiem, ar to liekot saprast, ka līdzās primārajiem ir arī otršķirīgi, mazāk nozīmīgi un mazāk bīstami ienaidnieki. Tāda pati – atklāti nedefinēta, taču objektīvi acīmredzama – bija aktīvā nacionālisma nostādnēs apzīmētā diferenciācija dažādo ienaidnieku mērķu un centienu raksturā, un šajā nozīmē tās spilgtākais apliecinājums bija robežšķirtnē starp nenacionālajiem un pretvalstiskajiem ienaidniekiem³⁰. Viskonsekventākais un plašāk izvērsta no

šiem pastarpinātajiem, tikai apzīmētajiem diferenciācijas pretstatiem izrādījās pirmajā brīdī šķietami formālais ārējo un iekšējo ienaidnieku pretstats, izceļoties ar visai interesantajām savstarpējo attiecību prioritātēm : jau pirmajās aktīvā nacionālisma deklarācijās ārējie ienaidnieki – Vācija un Krievija – tika uzsvērti ne tikai kā viens no galvenajiem, bet arī sensenais un mūžīgais Latvijas drauds, un tikai ar to, ka neviena no šīm lielvarām Latviju pagaidām neapdraudēja tieši, aktīvais nacionālisms izskaidroja savu sākotnēji pastiprināto uzmanību pret iekšējiem ienaidniekiem³¹. No valstisko un nacionālo interešu aspekta nostādot ārējos un iekšējos ienaidniekus vienā rindā, 1920. gadu sākumā tie savā būtībā tika skatīti kā atsevišķi un vairāk vai mazāk patstāvīgi spēki, līdz vienlaikus ar vispārējo teorētisko uzskatu attīstību arī to attiecībās parādījās noteikts cēloņsakarību traktējums, no vienas puses, uzsverot, ka iekšējais ienaidnieks ir bīstamāks par ārējo³², taču, no otras, deklarējot, ka savos centienos iekšējie ienaidnieki, sevišķi – noteikta to daļa, uzstājas kā naidīgu varu rokaspuīši³³. Tiesa, izteikti dažādos laika posmos, šie spriedumi drīzāk papildināja konkrēto laikmetu vispārējās nostādnes, kamēr paši par sevi tie bija visai nosacīti un palika tikai aizmetņa formā bez tālākām teorētiskās izstrādes konsekvencēm.

Daudz koncentrētāka un, kas ir likumsakarīgi, tieši aktīvā nacionālisma ideoloģijas pirmsākumos arī asāk izteikta bija otra ienaidnieku kategorijas tendence – tās teorētiskās izpratnes ietvaru straujā un acīmredzamā paplašināšanās. Vēl 1923. gada deklarācijās aprobežojoties ar trīs ienaidniekiem, tikai gadu vēlāk jau pieminētajā J.Priedes referātā to skaits bija gandrīz trīskāršojies, bet ar 1920. gadu vidu – gan politisku, gan ideoloģijas iekšējās attīstības, gan, sevišķi, 1930. gados arī ārēju nosacījumu ietekmē parādoties arvien jauniem “ienaidniekiem”, kas, savukārt, atražoja nākamos – jau varēja runāt par plaši sazarotu ienaidnieku tīklu, vienotu ienaidnieku fronti, kuras vienā galā bija komunisms, sociālisms un “koruptīvā demokrātija”, bet otrā – “iedzīvošanās kāre, garīgs trulums un stulbums”³⁴.

Nacionalā Kluba darbības izsauktajā sākotnējā negaidīti plašu sabiedrības aprindu atbalsta vai vismaz simpātiju kontekstā, kurā nopietnas teorētisko uzskatu pozitīvās programmas izstrāde nebūt nelikās akūta nepieciešamība, bet drīzāk varēja izrādīties šķērslis un apgrūtinājums kustības vienotībai, aktīvais nacionālisms, pirmkārt, uzstājās kā nepārprotama “*anti*”-ideoloģija. Tāpēc brīdī, kad Kluba slēgšana strāvojuma dienaskārtībā izvirzīja jautājumu : “Kas mēs?”³⁵ – prasot skaidru pozitīvo mērķu izvirzīšanu vienlaikus ar noteiktiem teorētisko uzskatu konceptualizācijas un sintēzes centieniem, bija ne tikai likumsakarīgi, bet arī neizbēgami, ka tieši antinostādnes kļuva par šīs sintēzes pamatu, pie kam, atbilstoši līdzšinējai, pietiekami skaidri apzīmētajai ideoloģijas veidošanās un iekšējās attīstības tendencei, jau sākumā bija acīmredzams šī procesa neizbēgamais prioritātes konflikts : ģenealoģiski izaugusi no nolieguma un uzstājoties kā nolieguma ideoloģija, kuram sekoja – un ar kuru tika pamatota – ideoloģijas pozitīvā daļa, savā konceptuālajā saturā, savās teorētisko vērtību deklarācijās, tajā pat laikā, aktīvais nacionālisms uzstājās kā apliecinājuma ideoloģija, kuras pamatā atradās tās pozitīvie principi. Tieši šis konflikts arī noteica visas aktīvā nacionālisma ideoloģijas nostādnēm raksturīgo duālismu un pašas ideoloģijas struktūru, kas koncentrēti bija formulējams pamatprincipā : *tēze kā teorētisks princips – antitēze – tēze kā praktisko centiemu konsekvence.*

Tēze kā teorētisks princips, šajā gadījumā, bija tās kategorijas, kas kā strāvojuma pašidentifikācijā apzīmētie teorētiskie postulāti – nacionālisms un aktīvisms – kā tādas formulēja strāvojuma galvenās vērtības un mērķus un ar kurām tika pamatota un attaisnota vērsšanās pret noteiktām, šīm vērtībām svešām un tās noliedzošām negācijām un trūkumiem. No ideoloģijas apzīmēto pamatvērtību aspekta nacionālisms un aktīvisms, neapšaubāmi, atradās aktīvā nacionālisma koncepcijas centrā, taču to konkrētais saturs bija cieši saistīts un atklājās caur *antitēzēm*, kas atšķīrās ar izvērsto, daudz spēcīgāk argumentēto saturu un salīdzinoši lielu patstāvību jeb to, ko varētu apzīmēt par teorētisko pašpietiekamību. Pēc izcelsmes un tās noteiktajām cēloņsakarībām antitēzes bija

aktīvā nacionālisma ideoloģijas svarīgākais elements un veidoja visas ideoloģijas stūrakmeni, no vienas puses, piešķirot vispārinātajiem ideoloģijas teorētiskajiem postulātiem noteiktu politisku raksturu, bet no otras, tajā pat laikā, izvirzot konkrētas rīcības nepieciešamību un pamatojot *tēzi kā praktisko centienu konsekvenci*. Šis teorētisko centienu princips raksturoja gan atsevišķus aktīvā nacionālisma spriedumus un nostādnes, gan visu ideoloģiju kopumā, un tieši sekojot tam ir skatāms un analizējams viss ideoloģijas saturs.

4.2.3. Nacionālisms.

Nacionālisms bija aktīvā nacionālisma koncepcijas noteicošā un pēc savas nozīmes, neapšaubāmi, centrālā nostādne, kas formulēja un pamatoja visu aktīvā nacionālisma vērtību un principu sistēmu un no kuras, vismaz deklarātīvi, tajā pat laikā, tika atvasināta aktīvā nacionālisma pozīcija visos aktuālās sabiedriski politiskās dzīves procesos un norisēs. Nacionālisms aktīvā nacionālisma teorētiskajās izstrādēs tika apzīmēts kā viena no vecākajām cilvēces idejām un būtiskākajiem civilizācijas rašanās un attīstības priekšnoteikumiem un motīviem, kā likumsakarīgs un neatņemams Eiropas filozofiskajā tradīcijā izaugušajā cilvēka un nācijas suverenitātes idejā apzīmēts visas kulturālās pasaules sasniegums un vērtība, kas XX gadsimta sākumā (interesanti, ka par nacionālisma idejas attīstību pasaules kontekstā aktīvā nacionālisma nostādnes runāja no tīri lokālā vēstures skatu punkta – par tik, par cik –, plaši iztīrējot Eiropas vispārējo pēckara nacionālisma uzplaukumu, bet, tajā pat laikā, piemēram, atstājot pilnīgi neievērotu Napoleona laikmetu) no neatpazīta un neapjausta, pirmkārt, kultūras faktora ir kļuvis par visas Eiropas politikas galveno un vadošo ideju. Līdz ar I Pasaules kara izsaukto impēriju sabrukumu bija sācies jauns – “nacionālo atmodu” laikmets³⁶, kurā nacionālisms kļūst par “moderno valstu vadošo ideju”³⁷, iegūstot vēl jo lielāku nozīmi komunisma idejas agresīvo pretenziju diktētajā nepieciešamībā nostiprināt katras nācijas un

valsts patstāvību un kopīgi nosargāt visas civilizētās pasaules vērtības. Tieši šajā, civilizētās kultūras un komunisma “divu gigantu cīņās”³⁸ kontekstā, aktīvais nacionālisms formulēja arī Latvijas un latviešu nacionālisma kā civilizētās pasaules priekšposteņa vēsturisko misiju un atbildību laikmeta priekšā.

Būtiskākais, kas raksturoja aktīvā nacionālisma uzskatus un nostādnes par latviešu nacionālismu un tā vietu un nozīmi sabiedrības attīstībā, bija tajās – ja arī ne kategoriski, tad tomēr pietiekami skaidri – apzīmētā robežšķirtne starp vēsturisko, nacionālisma tautisko un aktuālo valstiskās politikas laikmetu. Pagātne, tautas vēsture vispār, bija tas laiks, kurā aktīvais nacionālisms atrada pierādījumu un apliecinājumu tautas spēcīgajam nacionālismam, kas kādreiz – “pa gariem verdzības, vācu un vēlāki krievu virskundzības gadiem” – bija palīdzējis tautai izdzīvot, lai galu galā kļūtu par “vienīgo faktoru, kas mūs noveda pie brīvības”³⁹. Taču pagātne aktīvā nacionālisma nostādnēs bija ne tikai apliecinājums latviešu nacionālajai idejai un nacionālismam vispār, bet, kas bija ne mazāk svarīgi, arī savas pastāvēšanas vēsturiskais pamatojums un attaisnojums. Aktīvā nacionālisma mēģinājumi apzīmēt savu centienu vēsturiskās konsekvences – savā ziņā piesakot ideoloģiskas pretenzijas uz vēsturi – viskoncentrētāk izpaudās acīmredzamajos dažādu varoņu un notikumu monopolizācijas centienos, īpaši, saduroties ar tāda pat rakstura sociāldemokrātu centieniem. Mazāk krasa un dažkārt drīzāk pat ironiska bija aktīvā nacionālisma reakcija uz sociālistu mēģinājumiem piesaistīt sev 1905. gada revolūciju, vērtējot to vienkārši kā “spekulāciju ar 1905. gadu”⁴⁰, kamēr kategoriski noliedzoša attieksme raksturoja aktīvā nacionālisma vērsanos pret, viņuprāt, sociālistu liekulīgajām demonstrācijām Brāļu kapos⁴¹, nonākot līdz pat spriedumam : “Brīvības cīnītāju kapī apsmieti no internacionāles sarkano karogu nesējiem”⁴² –, vienlīdz tāpat, kā pret viņu slavinošajām runām par Lāčplēša un Imantas apdziedātāju A.Pumpuru, šajā sakarā arī visprecīzāk formulējot savu nostāju : “Būtu labāk godu pratuši un klusējuši, kad nacionālisti piemin savus

varoņus”⁴³. Tiesa, meklējot savus idejiskos pirmsākumus plašākā nozīmē un piesakot pretenzijas uz vēsturi, aktīvais nacionālisms pagātnes izpratni ievērojami sašaurināja, izceļot tos trīs laikmetus, kuros, viņuprāt, tā vai citādi koncentrējās nacionālisma ideālu spilgtākie apliecinājumi. Senākais un arī ideoloģiski viennozīmīgākais no tiem bija XIII gadsimta brīvības cīņu laikmets, varoņlaiks, kurā aktīvais nacionālisms atrada savus un visas tautas neapstrīdamos varoņus : ne velti tieši uz šī laikmeta “brīvo Imantas garu” vērstās norādes ar 1920. gadu vidu kļuva par aktīvā nacionālisma neatņemamu iezīmi (Imantas Apvienība, Viestura savienība), 1930. gadu sākumā par savu deklarāciju gandrīz vai galveno motīvu padarot saukli “Imanta nevaid miris”. Tuvāks, bet arī ideoloģiski pretrunīgāks bija tautiskās atmodas laikmets, kas ar jaunlatviešu kustības nacionālajiem ideāliem un to ierosināto nacionālās pašapziņas pieaugumu, no vienas puses, bija nepārprotams latviešu nacionālisma apliecinājums, taču, no otras, ar savu – kaut ierobežoto un laikmeta nosacījumu diktēto, tomēr nenoliedzamo – krieviskās orientācijas aspektu šis apliecinājums, īpaši pēckara situācijas kontekstā, ieguva visai divdomīgu raksturu. Acīmredzot, tāpēc arī krieviskās orientācijas “darvas piliena” sabojātais jaunlatviešu nacionālo centienu “medus pods”, ar retiem izņēmumiem (Valdemāriešu cilts)⁴⁴, aktīvā nacionālisma nostādnēs tika skarts ļoti deklaratīvi un it kā starp citu⁴⁵ ; šajā ziņā kā visai interesants pieteikums uz akcentu pārbīdi izskatījās kādam citam un ļoti konkrētam tautiskās atmodas laikmeta notikumam – “nacionālo virsnieku” Aizupa un Krātiņa prāvai – veltītā ievēribe, uzsverot, ka norisinoties XIX gadsimta septiņdesmitajos gados, šī prāva bija “laikam pirmā, kur latviešu nacionālistus par viņu nacionālismu tiesāja atklāta tiesa”⁴⁶. Tomēr visbiežāk, kas, protams, bija likumsakarīgi, aktīvā nacionālisma nostādnēs tika izcelts trešais – nesenā Pasaules kara un brīvības cīņu – laikmets kā visu tautas nacionālo centienu un “nacionālisma sajūsmas”⁴⁷ kulminācija, kas, turklāt, vairākos aspektos apzīmēja aktīvā nacionālisma “šūpuli”. Ja līdzšinējā tautas pastāvēšana un centieni ļāva runāt par nacionālismu tikai kā nojausmu, kā drīzāk

iracionālu spēku un vērtību – “Pasaules Radītājs negrib, lai mūsu tauta mirst un iznīkst”⁴⁸ –, tad tieši Brīvības cīņu laikmetā – **“Latviju ir izcīnījuši latvieši”** – aktīvā nacionālisma nostādnes atrada to attaisnojumu un pamatu, no kura tika atvasinātas latviešu vēsturiskās tiesības – **“un vienīgi viņiem pienākas noteicošais vārds par mūsu valsti un viņas iekārtu”**⁴⁹. Tiesa, arī šī laikmeta nacionālisma apliecinājumam piemita vispārzināma politiska divdomība – sarkano strēlnieku motīvs –, ko vēl jo vairāk pastiprināja jau ar 1920. gadu sākumu parādījušās nesaskaņas spriedumos par Atbrīvošanas kara nopelniem starp J.Baloža vadīto “dienvidnieku” karaspēku un J.Zemitāna “ziemeļniekiem”. Interesanti, ka aktīvā nacionālisma nostāja šajās nesaskaņās veidojās sakrītot ar strāvojuma apzīmēto pozīciju kopumā : apzīmējot opozīciju pastāvošajai varai un tās nesējiem, aktīvā nacionālisma iekšējai būtībai tuvāka, nenoliedzami, bija “ziemeļnieku” pozīcija un, kaut arī 1920. gadu sākumā aktīvais nacionālisms palika it kā ārpus šīs pretstatīšanas, 1920. gadu beigās ar J.Priedes deklarācijām aktīvā nacionālisma simtātijas “ziemeļniekiem” tomēr ieguva zināmu apliecinājumu (ar G.Celmiņa, kurš pats piederēja pie “dienvidniekiem”, izvirzīšanos 1930. gadu sākumā šis pretstats saprotami izzuda). Ievērojot šos sarežģītos zemtekstus un psiholoģiskās tuvības diktēto cilvēciski saasināto uztveri vispār, kaut varbūt negaidīti, tomēr saprotami izskatījās aktīvā nacionālisma acīmredzamā atturība no pārlietas konkrētības. Gandrīz vienīgais aktīvā nacionālisma nostādnēs akceptētais I Pasaules kara varoņa tēls bija pulkvedis F.Briedis, taču arī viņa neviennozīmīgās personas glorificēšanā 1920. gadu vidū (“Viņa tēls kā spoža saule apspīdēja pasaules kara vētrās izpostīto Latviju”⁵⁰) bija saskatāmi vairāk personiski un pat privātas dabas motīvi⁵¹, ar kuru izzušanu arī viņa personība vairs neparādījās aktīvā nacionālisma nostādnēs.

I Pasaules karš un Brīvības cīņu laiks aktīvā nacionālisma nostādnēs bija tā robežšķirtne, kas apzīmēja kardinālu pavērsienu latviešu nacionālisma pastāvēšanā. No vienas puses, līdz ar valsts rašanos bija mainījusies

nacionālisma loma un nozīme, un tam no līdzšinējās instinktīvās tautas kopības idejas bija jāklūst par politisku principu, par valsts pastāvēšanas un attīstības vadmotīvu un katra latvieša nepieciešamu rīcības programmu. Visbīstamākā parādība, no kuras, ja tauta un valsts grib pastāvēt, vajadzēja atbrīvoties, bija maldīgais ieskats, ka ar valsts dibināšanu nacionālismam vairs nav tik lielas nozīmes un tas savā nostājā var kļūt pielaidīgāks ; patiesībā, ievērojot to, ka brīvību ir vieglāk iegūt, nekā paturēt, latviešu nacionālismam pēc valsts dibināšanas bija jāklūst vēl noteiktākam un spēcīgākam⁵². Taču tieši šajā ziņā, no otras puses, aktīvā nacionālisma spriedumos Brīvības cīņu laiku varēja uzskatīt par vislielākās nacionālās sajūsmas apliecinājumu un piepildījumu⁵³, kamēr tam sekojošie aktuālie neatkarīgās valsts gadi, pretstatā tam, kā vajadzētu būt, bija izvērtušies par nacionālās idejas aizmirstības un nievāšanas laikmetu⁵⁴. Šī principiālā atziņa un konstatējums kļuva par to postulātu, kas pamatoja un no kura izrietēja aktīvā nacionālisma izvirzītā nacionālās idejas programma, nacionālisma kā politiskas kategorijas saturs.

Formulējot jaunā, valstiskā nacionālisma nepieciešamību un tā mērķus un uzdevumus kā pretstatu tiem apstākļiem un nosacījumiem, kas bija izsaukuši nacionālisma aizmirstību un slēpa sevī draudus tautas nākotnei, aktīvā nacionālisma nostādņēs iezīmējās trīs galvenie nacionālisma “atdzimšanas” centienu pamatvirzieni. Pirmkārt, tas attiecās uz 1920. gadu vidū sevišķi saasināto apjausmu, ka būtiska un ne mazsvarīga nozīme ir pašas nacionālās idejas nievājošai pieskaņai, no vēsturiski noteiktajām sarežģītajām sociālā un nacionālā kopsakarībām izaugušajiem un revolūciju un kara laikmeta nostiprinātajiem sabiedrības priekšstatiem par nacionālismu kā brīvībai un demokrātijai naidīgu ideju un tautas interesēm svešu “niedrisma” strāvojumu. Šo nosacījumu kontekstā arī bija skatāmi pirmajām aktīvā nacionālisma deklarācijām raksturīgie centieni “attīrīt” nacionālisma izpratni, uzsverot, ka nacionālisms un demokrātija nebūt nenozīmē aklus pretstatus un “visi *patiesie* brīvības idejas paudēji arvienu ir bijuši lieli nacionālisti”⁵⁵, un ja savulaik slikto

pieskaņu nacionālisma idejām bija piešķīrusi tā attīstības “imperiālistiskā stadija” – viena “no tām pretrunām, ko nacionālismam vajadzēja pārdzīvot” –, tad pēckara mazo tautu nacionālisms ir ne vien mainījis nacionālisma saturu, bet arī pašos pamatos satricinājis imperiālistu⁵⁶. Daudz grūtāk, bet, kā uzskatīja noteiktas aktīvā nacionālisma aprindas, arī daudz svarīgāk bija pārvarēt latviešu nacionālisma uzsvērto “niedrisma” pieskaņu un pārvērtēt attieksmi pret pašu A.Niedru. Šis nacionālisma personificējums sabiedrības uzskatos bija tik spēcīgs un burtisks, ka, pēc T.Sandera atzinuma, pat latviešu bēgļu aprindas, kuras neko nezināja par Liepājas notikumiem, atgriežoties bija nokļuvušas un izrādījās A.Niedras “biedekļa” gūstā⁵⁷ un arī Nacionalais Klubs 1924. gada decembrī sakarā ar “tautas nodevēja” prāvu bija demonstratīvi izvairījies no jebkādas skaidras pozīcijas paušanas, deklarējot savu stāvokli kā “absolūtu neitralitāti”⁵⁸. Vienīgais nacionālisma un visu latviešu nacionālistu ceļš šajos apstākļos, kā, meklējot izskaidrojumu sociālistu atkārtotajiem panākumiem 1925. gada pilsētu un arī Rīgas domes vēlēšanās, uzsvēra tas pats T.Sanders, varēja būt nevis slēpšanās, bet tikai atklāta A.Niedras jautājuma noskaidrošana⁵⁹, atbrīvojoties no “kaunīgo nacionālistu” bailēm tikt nosauktam par “niedristu”.

Otrs, būtiskāks un aktīvā nacionālisma nostādnēs arī daudz striktāk uzsvērta nacionālisma aizmirstības cēlonis bija, viņuprāt, jau pašos valsts pamatos ieliktie visas politiskās sistēmas principi, un šajā nozīmē galvenais no tiem – partiju pārstāvniecība –, kas mākslīgi sašķēlot tautu, tajā pat laikā radīja apstākļus, kad uz nepārtrauktiem kompromisiem gatavie politiķi strauji zaudēja visas idejas, un, atzīstot par nederīgu, slēpdamies aiz demokrātisma lozungiem, bija aizmetuši arī nacionālo ideju. Nacionālisma trūkums valsts politikā bija novedis pie apstākļiem, kad, kā deklarēja aktīvais nacionālisms, “nekas īpatnēji-nacionāls, nekas valstisks un cildenu darbu saturošs nav saskatāms mūsu dzīvē”⁶⁰ un kādreizējās vienprātības un saderības vietā “valda partiju kultivēts šķiru naidis”⁶¹. Šajā kontekstā par nacionālisma galveno mērķi aktīvā nacionālisma deklarācijās likumsakarīgi kļuva lozungs : vienotu tautu bez šķiru

un grupu izšķirības⁶². Šķiru vienībā slēpās aktīvā nacionālisma apzīmētās nacionālās idejas lielākais spēks un priekšrocība, un pieņemot kā neapstrīdamu patiesību, ka “visiem latvjiem, lai arī pie kādas šķiras tie piederētu, ir kopējas nacionālas intereses”⁶³, no tā nepārprotami izrietēja, ka tieši nacionālisms ir ideja, kas nacionālas valsts un nākotnē arī pasaules apjomā spēs saskaņot šķiru intereses⁶⁴. Tiesa, ieskatoties vērīgāk šī lozunga dažādo formulējumu saturā, uzmanīgu darīja apstākļi, ka līdzās nepieciešamībai “ievērot” un “saskaņot” tajos parādījās arī norāde uz centieniem “apvienot visu šķiru intereses”⁶⁵. Ievērojot aktīvā nacionālisma deklarācijām dažbrīd raksturīgo nevērību pret vārdu izvēli, iespējams, tas bija tikai nenozīmīgs terminoloģijas trūkums, tomēr izvairīšanās no konkrētības drīzāk lika domāt, ka aiz vispārinātām “šķiru vienības” deklarācijām slēpās konkrētas un reālas jautājuma izpratnes trūkums. Tikpat noteikti aktīvā nacionālisma nostādnes uzstājās par īpašu, valsts un nācijas interesēm atbilstošu ekonomiskās attīstības politiku, to, ko šajā nozīmē varētu apzīmēt kā nacionālo principu saimnieciskajā dzīvē. Nepieciešamība nostiprināt latviešu noteicošo iespaidu saimnieciskajā dzīvē⁶⁶ un panākt stāvokli, ka latvieši kļūst par ekonomiski visstiprāko grupu⁶⁷, visbiežāk tika pamatota, runājot par ekonomisko patstāvību un stiprumu kā pamatu un nepieciešamu ne tikai ekonomisku, bet arī psiholoģisku priekšnoteikumu valsts neatkarībai un drošībai, uzsverot, ka valsts “būs katram latvietim tikai tad mīļa, kad viņš redzēs, ka viņa sūrais darbs nes augļus viņam pašam un neaiztek vis sveštautiešu platajās kabatās”⁶⁸. Bailēs no iespējamās kapitāla rīcības valstij grūtā vai pat izšķirošā brīdī tēzei tieši par “nacionālās” ekonomikas stiprināšanu, neapšaubāmi, bija savs pamats, tomēr arī aiz šī principa aktīvā nacionālisma nostādnēs palika kāda neskaidrība : pārdomas, un pietiekami dibinātas pārdomas par tā motivāciju radīja apstākļi, ka, piemēram, 1920. gadu vidū kā gandrīz vienīgais no patiešām valsts saimniecisko interešu aspekta paustais spriedums izskanēja atziņa, ka “no nacionālisma redzes viedokļa” aktīvais nacionālisms nevar atbalstīt mākslīgu rūpniecības audzēšanu ar sveša kapitāla palīdzību, bet tā

vietā ir “pieliekamas absolūti visas pūles” zemkopības pacelšanai, lai tā “tiešām kļūtu par mūsu ekonomiskās dzīves pamatu”⁶⁹. Visas tā laika ideoloģijas kontekstā šis spriedums palika drīzāk izņēmums, biežāk dodot vietu daudz pragmatiskajam konstatējumam : “Pārāk daudz mūsu sviedru aiztek svešautiešu kabatās”⁷⁰. Ar zināmu personīgu pieskaņu izteiktā nožēla nevarēja neradīt šaubas par idejisko motīvu patiesumu, lai gan vienlīdz nevietā, acīmredzot, te būtu runāt arī par tīri merkantilām interesēm ; visdrīzāk, arī šoreiz tā bija sadursme starp “augstos” vārdos formulēto mērķi un neizpratni par reāliem un konkrētiem tā sasniegšanas ceļiem, aprobežojoties ar aicinājumiem uz svešautiešu veikalu boikotu un iepirkšanos tikai pie latviešiem.

Visbeidzot, trešais nacionālisma “atdzimšanas” centienu virziens aktīvā nacionālisma deklarācijās bija nepieciešamība vienlaikus ar politisko un saimniecisko dzīvi padarīt nacionālismu arī par sabiedrības garīgās dzīves svarīgāko un noteicošo vadmotīvu, un šī procesa saturs aktīvā nacionālisma nostādēs tieši vai pastarpināti fokusējās lozungā : atgriezies pie senču gara. Ar atgriešanos, kā ne vienu reizi vien uzsvēra aktīvā nacionālisma nostādnes, nebija jāsaprot akla pagātnes pielūgšana un sekošana tai. Atgriešanās, visupirms, nozīmēja, ka ir pienācis laiks meklēt un atrast “izlīgšanas ceļus ar mūsu Tautas Garu”⁷¹, atdzīvinot un pievēršoties kaut arī senām, tomēr pārkārtotām un “tagadējai dzīvei un apstākļiem” piemērotām tautas tradīcijām⁷². Nopietnākais un savā ziņā arī vistiešākais šīs “atgriešanās” apliecinājums, neapšaubāmi, bija 1920. gadu vidū aktīvā nacionālisma nostādnes parādījušās simpātijas kristīgās ticības reformēšanas centieniem, kas 1930. gadu sākumā pārauga atklātā dievturības atbalstā, kamēr plašākā nozīmē ar to bija saistāmi gan pamudinājumi “mācīties mīlēt savu dzimteni” to apceļojot, uzskatot, ka cilvēks, kas nepazīst dzimteni, “nevar to arī nekad pareizi saprast un mīlēt”⁷³, gan aicinājumi biežāk godināt kritušos varoņus, lai “izkoptos varoņkults un ar laiku mūsu tauta atkal iegūtu mūsu senču varoņgaru, taptu garīgi dižciltīga un atdzimtu fiziski un morālistiski”⁷⁴. Šajā pat kontekstā aktīvā nacionālisma nostādnes skanēja arī drīzāk

sadzīviski aicinājumi gremdēties “mūsu sirmo senču senās gaitās kaldinātās un vergu kalpībā rūdītās dainās”⁷⁵ un klavieru un gramafonu vietā atcerēties senos tautas instrumentus stabuli un kokli⁷⁶, lielāku uzsvāru gan, šajā gadījumā, liekot uz pirmo daļu – nepieciešamību atmest visu, “kas nesaskan ar mūsu senču latvisko garu”⁷⁷. Un tomēr, lai arī visi un katrs no dažādajiem nacionālisma aspektiem bija pietiekami nozīmīgi un būtiski, patiesa nacionālisma atdzimšana – tieši neformulējot, bet savās konsekvencēs nepārprotami apzīmējot šo domu – nebija iespējama bez cilvēka, bez katra latvieša nacionālās apziņas un rīcības. Būt nacionālistam, kā to uzsvēra aktīvā nacionālisma nostādnes, vajadzēja būt nevis katra latvieša brīvas izvēles jautājumam un pat ne vienkārši viņa uzvedības un centienu vadmotīvam, bet tieši pienākumam, skaidram un iekšēji apzinātam pienākumam, ko, visupirms, uzliek “kritušie varoņi”⁷⁸, kuri, atdevuši savas dzīvības, “novēlēja, lai tā zeme, kur viņi atdusas, būtu noteikti latviska”⁷⁹. Būt nacionālistam šī vārda plašākajā nozīmē bija katra latvieša pienākums arī pret savu valsti un tautu, un tautai bija tiesības katram latvietim jautāt, ko viņš ir darījis valsts neatkarībai un cik “no sava dvēseles mirdzuma” viņš ir ziedojis tautai⁸⁰. Tieši šajā – pienākuma un atbildības kontekstā – aktīvā nacionālisma uzskatos arī bija apzīmēta cilvēka vieta ideoloģijas vērtību sistēmā, skatot un vērtējot cilvēku “pēc viņa patriotiskā darba tēvzemes labā”⁸¹ un atzīstot viņa patstāvību tik tālu, cik tā nebija pretrunā ar nācijas un valsts vispārības interesēm. Pienākums pret valsti un tautu bija tā robežšķirtne, līdz kurai aktīvais nacionālisms uzstājās kā nepārprotami antilibērāla ideoloģija, taču strikti uzsverot savu principiālo nostāju, tās konkrētais saturs, tajā pat laikā, palika visai neskaidrs un ierobežots : kā pirmais un patiesībā arī vienīgais no vispārības aspekta noteikti formulētais nacionālisma uzliktā pienākuma apliecinājums aktīvā nacionālisma nostādnēs tika izcelts “ikkatra apzinīga pilsoņa” pienākums piedalīties vēlēšanās⁸² (zīmīgi, ka pienākuma izpratnē runa bija tieši par piedalīšanos vēlēšanās, nevis par balsošanu par kādu noteiktu politisko spēku) un citu tautai nozīmīgu jautājumu nobalsošanās, novelkot kategorisku robežu :

“...kas neies balsot, tas tieši pabalstīs mūsu tautas un valsts nodevējus”⁸³. Skaļāk gan parasti pienākums būt nacionālistam skanēja daudz šaurākā un pragmatiskākā saimniecisko interešu nozīmē, turklāt, ja vēl 1920. gadu sākumā tas parādījās kā drīzāk vispārēja norāde – “latvis drīkst pirkt tikai pie latvja!”⁸⁴ – tad 1920. gadu beigās tas jau bija pāraudzis ne tikai izvērstā, bet arī pārspīlēti pretenciozā “Latvju nacionālista 10 baušļu” programmā⁸⁵, savā konsekvencē novedot pie atziņas : “Tāpēc katra apzinīga pilsoņa pienākums ir pieteikt žurkām un pelēm nesaudzīgu cīņu”⁸⁶.

Nacionālisma ideju “sliktā” pieskaņa un nacionālisma trūkums valsts politikā un katra latvieša nostājā bija tās parādības, kuras aktīvā nacionālisma nostādnēs pamatoja nacionālisma politiskos mērķus un prasīja noteiktus centienus, taču, kas bija svarīgi, savā būtībā tieši vai pastarpināti tās bija saistītas un, tātad, arī vērstas uz sabiedrības apziņu un parlamentārās demokrātijas ietvaros to pārvarēšana, ja arī bija iespējama, tad tikai ilgākā un turklāt nenoteiktā laika posmā. Ievērojot vairākus nosacījumus un, visupirms, aktīvā nacionālisma izvēlēto ārpusparlamentārā (un ilgu laiku arī nepartejiska) spēka statusu savienojumā ar krasī izteikto iekšējās mobilizācijas raksturu, tas tikai ļoti nosacīti atbilda un spēja apmierināt aktīvā nacionālisma nepieciešamību pēc vitālas, pašaplicinošas un, kas nav mazāk svarīgi, arī skaidras, aktuālai realitātei tuvas un konkrētas nacionālisma programmas. Tāpēc, lai cik nopietni un izvērsti arī nebūtu visi minētie nacionālisma “atdzimšanas” aspekti, kā tālākas perspektīvas mērķi tie drīzāk tomēr bija skatāmi kā vispārināti teorētiski orientieri, kamēr par ikdienas nacionālisma galveno saturu kļuva uzstāšanās un prasība atbrīvoties no konkrētām nenacionālām parādībām un pretvalstiskiem spēkiem.

4.2.3.1. Ārējie ienaidnieki.

Pirmā un, vairākos aspektos, it kā savrup stāvošā nacionālisma antitēze bija tas īpatnējais dažādo spēku, parādību un faktoru kopums, kas aktīvā nacionālisma terminoloģijā tika apzīmēts un skatīts kā vienota – ārējo ienaidnieku – kategorija. Šīs antitēzes galvenā savdabība, acīmredzot, bija meklējama Latvijas ģeopolitiskā stāvokļa un līdzšinējās vēsturiskās pieredzes noteiktajā tās šķietamajā pašsaprotamībā, pat zināma aksiomatismā, kas ne tikai neprasija kaut kādus īpašus izvērstus teorētiskos pamatojumus – ļaujot “ārējo ienaidnieku” kategorijas izstrādē lielā mērā palikt tradicionālo, jau 1920. gadu vidū radīto deklaratīvo spriedumu ietvaros –, bet, kas ir vēl svarīgāk, neradīja nepieciešamību vairāk vai mazāk strikti un noteikti definēt arī pašu šī formulējuma saturu. Tāpēc, demonstrējot principialitāti un, iespējams, atstājot sev zināmu spriedumu brīvību nākotnē, aktīvais nacionālisms necentās konkretizēt ļoti vispārinātos ārējo ienaidnieku apveidus, aprobežojoties ar vispārējām un katrā atsevišķā gadījumā dažādi traktējamām atziņām. Plašākā izpratnē šo formulējumu, acīmredzot, varēja attiecināt uz visiem “no ārpusē nākošiem ārdošiem vējiem”⁸⁷ – gan no austrumiem vai rietumiem ievestajām “mūsu zemei un tautai naidīgām mācībām”⁸⁸, gan modernajām, latviešu morāli un tikumību graužošajām svešu kultūru ietekmju atnestajām negācijām – dažās, īpaši valdības, aprindās vērojamo izšķērdīgo izsmalcinātību (“Latvija ir jāvienkāršo – nedrīkstam piemirst senču tikumus!”⁸⁹) un eiropējisko dižošanu⁹⁰, politiķu “panamām”⁹¹, pornogrāfiju⁹², narkotiku ieviešanu un, sevišķi, dzeršanu⁹³ –, gan kosmopolitiskajām un, īpaši 1930. gadu sākumā, populārajām brīvmūmieku⁹⁴ un Paneiropas⁹⁵ kustībām –, tomēr praksē aiz visiem šiem dažādajiem ļaunumiem gandrīz vienmēr stāvēja divi – visnozīmīgākie un, patiesībā, arī vienīgi reālie – ārējo draudu spēki – Vācija un Krievija.

Kā galvenā un noteicošā Vācijas un Krievijas “Baltijas politiku” raksturojošā iezīme aktīvā nacionālisma teorētiskajās nostādnēs tika izcelta to permanentais – “agrāk vai vēlāk”⁹⁶ – un absolūtais impērisms, pie kam, šī impērisma stratēģiskajos mērķos aktīvais nacionālisms nesaskatīja atšķirības,

deklarējot, ka Latvijas neatkarību vienlīdz lielā mērā apdraud gan Vācija, gan Krievija – “katra par sevi vai pat vienotā frontē”⁹⁷. Sekojot šim postulātam, savās konceptuālajās un, sevišķi, sākotnējās deklarācijās aktīvais nacionālisms demonstrēja atklātu un nepārprotamu konsekvenci, ar aizdomām un neuzticību atsaucoties uz visām ar Vācijas vai Krievijas vārdu saistītajām norisēm Latvijā kā iespējamām pretenzijām un bijušās kundzības latentām izpausmēm, taču pirmkārt – viskrasāk un striktāk – vēršoties pret “kaitīgo mantojumu”⁹⁸ sabiedrības domāšanā un apziņā. Aktuālais, liktenīga lūzuma laiks visā tautas pastāvēšanā aktīvā nacionālisma formulējumā, vispirms, prasīja atbrīvoties no visām “agrāko dzīves periodu atliekām”⁹⁹, un tieši tāpēc sabiedrības uzskatos nebija pieļaujama nekāda iecietība vai samierināšanās ne ar 1920. gadu “kārķļu vācietību”, aiz kuras stāvēja “Vācijas varas atjaunošanas darbs”¹⁰⁰, ne ar “krievu orientāciju”, kas, neticot Latvijas kā patstāvīgas valsts naktonei, ar savu nostāju “nokauj tautas ticību uz sevi”¹⁰¹. Par vienu no galvenajiem un asāk izjustajiem soļiem šajā virzienā aktīvā nacionālisma deklarācijās tika uzsvērtā nepieciešamība atteikties no krievu un vācu valodām, īpaši skolās¹⁰², jo to lietošana neizbegami “nes līdz ar šo kultūru politiskās tendences”¹⁰³. Tādējādi, liekot principiālu vienlīdzības zīmi starp Vācijas un Krievijas impērisma stratēģiskajiem mērķiem un interesēm Latvijā, aktīvais nacionālisms to vērtējumā bija vienlīdz kategorisks, vēršoties pret visām “nesenās virskundzības atliekām un aģentiem”¹⁰⁴, tomēr, pakāpeniski attālinoties no I Pasaules kara emocijām un mazinoties atklātas agresijas draudiem, šo impērisma politiskā satura un praktisko centienu izpratnē jau 1920. gadu otrajā pusē arvien skaidrāk iezīmējās noteikta nacionālā pragmatisma caurstrāvota mazākā ļaunuma diferenciācija, kas apzīmēja vienīgi mazāko no ļaunumiem un nekad netika skatīta kā kaut kāds labā vai vēlamā un sliktā pretstats. Šīs diferenciācijas konkrēto saturu tās pirmsākumos lielā mērā noteica vēl nesenā padomju ierēdņa K.Merta krasi izteiktais antikomunisms un 1924. gada 1. decembra Tallinas notikumi.

Pirmais, acīmredzami objektīvais, bet salīdzinoši retāk izceltais diferenciācijas aspekts aktīvā nacionālisma nostādņēs bija abu impērisma metropoļu pārstāvētās principiāli atšķirīgās sabiedrības vērtību koncepcijas un Latvijas intereses šo vērtību kontekstā. Vācija, pat ja tā, aktīvā nacionālisma formulējumā, ir “atdzimstošā prūšu kazarmu trešā valsts”, tomēr nenoliedzami pieder Eiropai, tai sabiedrības un kultūras vērtību sistēmai, kuras kontekstā bija veidojusies un attīstījusies arī Latvijas sabiedrība, un ar kuras sasniegumiem, “pārstrādājot tos savas tautas nacionalajā laboratorijā”¹⁰⁵, aktīvais nacionālisms vairāk vai mazāk saistīja Latvijas nākotni. Krievijas impērisms, no šī aspekta, pārstāvēja pilnīgi citas – Eiropas un, tātad, arī Latvijas – kultūrai ne tikai svešas, bet, kopš zināma laika, arī naidīgas vērtības : ja līdz šim, aktīvā nacionālisma formulējumā, tā bija “pusaziatiskās Moskovijas” kultūra¹⁰⁶, tad tagad tas ir graužošs un iznīcinošs barbarisms, visas civilizētās pasaules pretstats un bieds, ar kuru nav un nevar būt nekādu kompromisu¹⁰⁷. Tieši tāpēc Krievijas impērisms aktīvā nacionālisma izpratnē bija daudz bīstamāks un tā iespējamie panākumi nozīmētu ne tikai nācības, bet arī visas kultūras galu.

Otrais, aktīvā nacionālisma deklarācijās daudz biežāk uzsvērtais diferenciācijas kritērijs bija Vācijas un Krievijas impērisma atšķirīgā motivācija un no tās izrietošais impērisma saturs. Kaut gan impērisms kā tāds bija dzīvs un spēcīgs gan Vācijas, gan Krievijas “tautas masās”¹⁰⁸, tomēr, atšķirībā no otrā, tieši Vācijas impērisms, neatkarīgi no tā, vai tas uzstājas zem monarhijas atjaunošanas karogiem¹⁰⁹, vai ar jaunā vācu nacionālisma lozungiem¹¹⁰ (interesanti, ka 1920. gadu sākumā aktīvais nacionālisms pauda visai kritisku attieksmi pret Ā.Hitlera partiju), savos centienos bija saglabājis un, pirmkārt, balstījās uz nācības ideju, uz ideju, kuru attiecībā uz Latviju vēl spēcīgāku padarīja ne tikai “ilgās virskundzības” atmiņas¹¹¹, bet arī jaunās valsts radikālā agrārpolitika, tas, ko noteiktās aprindās dēvēja par agrārboļševismu. Taču pati šī nācības ideja, kuras attaisnojumam, aktīvā nacionālisma formulējumā, viņi “priekš sevīm” bija izgudrojuši mesianismu¹¹², bija sveša un acīmredzami

nepieņemama šī impērisma tieksmju apdraudētām tautām, un kā tāda, tā nekad nevarētu tikt akceptēta šo tautu plašās sabiedrības aprindās. Tāpēc “melns” vācu impērisms, lai cik bīstams arī nebūtu, vienmēr ietvertu sevī agrākas vai vēlākas, bet neizbēgamas reakcijas priekšnoteikumus un atstātu iespēju cīnīties un pretoties tam. Krievijas impērisma motivācija, šajā kontekstā, bija daudz komplicētāka, un, lai gan visa Krievijas vēsture, kā atzīmēja aktīvais nacionālisms, bija spilgts apliecinājums “melnā” – lielkrievu idejas – impērisma centieniem¹¹³, pēc 1917. gada tas vairs bija tikai atsevišķu aprindu un dažu iekšējo pretrunu novājinātu organizāciju ieguvums un princips (sava nozīme te, acīmredzot, bija arī tam apstāklim, ka atšķirībā no vāciešiem, krievu impērisms attiecībā uz Latviju un Baltiju kopumā vēl nebija ieguvis noteiktu vēsturisku apziņu un attiecībā uz Latviju tajā nesalīdzināmi mazāka loma bija vēsturiskai apziņai), kamēr Krievijas valstiskais impērisms – “lielkrievu tautas oficiālā krāsa”¹¹⁴ – tagad bija kļuvis sarkans, izvirzot principiāli jaunu – sociālās un “pārvalstiskās” – kopības ideju. Apelējot pie noteiktu sociālo grupu kopīgajām – tām tuvajām un saprotamajām – interesēm un uzstājoties vispārības vārdā, kuras vispārhumānie vienlīdzības un brālības ideāli bija pieņemami un pievilcīgi visplašākajām sabiedrības aprindām, Padomju Krievijas ideoloģija vārdos likās esam atteikusies no jebkurām “trešās Romas” pretenzijām, taču tieši šī šķietamība bija tas, kas aiz jaunās – kosmopolītisma – maskas paslēpto “sarkano” krievu impērismu padarīja sevišķi bīstamu. Tādējādi, kaut arī Vācijas un Krievijas impērismu Baltijas politikas mērķos aktīvais nacionālisms nesaskatīja atšķirības, to saturā un motivācijā tā nostādnes apzīmēja nepārprotamu diferenciaciju : ja Krievijā, īpaši, tās jaunajā lielnieciskajā veidolā, visu aktīvā nacionālisma organizāciju deklarācijās tika saskatīts nevis vienkārši bīstamāks (šis konstatējums ir būtisks, lai uzsvērtu, ka aktīvā nacionālisma daudz krasākā nostāja pret Krieviju nav izskaidrojama vienīgi ar tūri formāliem – tiešās robežas, aktīvākas politikas vai plašāku saimniecisko attiecību – faktoriem), bet savos centienos – viennozīmīgs drauds un absolūts

ienaidnieks, ar kuru nav pieļaujami nekādi kompromisi, tad Vācija un vācu “Drang nach Osten”, šajā kontekstā, bija “mazākais ļaunums” – attiecībā pret kuru, sevišķi 1930. gadu sākumā, starp dažādo aktīvā nacionālisma organizāciju pozīcijām pastāvēja acīmredzama un visai principiāla diferenciācija (šajā gadījumā, pirmkārt, protams, ir jāizceļ Mūsu Frontes, bet, sevišķi, ALNS partijas simpātijas Ā.Hitlera nacionālsociālismam).

Kopumā, raksturojot aktīvā nacionālisma “ārējo ienaidnieku” kategoriju, līdzās citam, ir nepieciešams izcelt trīs principiāli būtiskus tās aspektus. Pirmkārt, kā liecināja gandrīz visu organizāciju noliedzošā vai vismaz rezervētā attieksme pret Ā.Hitlera kustību, aktīvā nacionālisma nostājā kā princips noteicošās bija valsts un nacionālās, nevis ideoloģiskās intereses. Otrkārt, vēršoties pret Padomju Krieviju un Veimāras Vāciju kā “ārējiem ienaidniekiem”, aktīvais nacionālisms runāja par tiem kā politiskiem un ideoloģiskiem, nevis nacionāliem ienaidniekiem. Sevišķi spilgti šis dalījums bija formulēts ALNS partijas deklarācijās, nošķirot krievus kā nāciju un Padomju Krieviju kā valsti. Un treškārt, deklarējot striktu nostāju pret “ārējiem ienaidniekiem”, aktīvais nacionālisms, tajā pat laikā, bija visai ierobežots savas nostājas praktiskajās konsekvencēs ; šī nostāja bija nepārprotama aizsardzības pozīcija, un – kaut arī zināmu objektīvu (ņemot vērā valsts reālo stāvokli un iespējas) un subjektīvu (jebkādas revanšisma idejas un noskaņojumu trūkums sabiedrības uzskatos) apstākļu noteikta – jebkādas agresīvas tendences tai bija pilnīgi svešas. Vienīgās aktīvā nacionālisma prasības, šajā ziņā, bija noteikta, nacionālajām un valsts interesēm atbilstoša Ārlietu ministrijas kursa un stipras, nacionāli noskaņotas armijas nepieciešamība.

4.2.3.2. Sveštautieši.

Visbiežāk izceltā un izņemot īsu K.Merta ienestās krasās komunisma kritikas radītu starpposmu 1920. gadu vidū, gan pēc satura, gan nozīmes centrālā

nacionālisma antitēze aktīvā nacionālisma teorētiskajās deklarācijās pieteica sevi uzreiz vairākos un pietiekami dažādos formulējumos, tomēr plašākā, visas ideoloģijas attīstības kontekstā tās būtību un saturu visprecīzāk izteica apzīmējums *sveštautieši* – ar to saprotot tās Latvijas *sabiedrības aprindas* (vai *sabiedrības daļu* -?), kuru sabiedriskie, politiskie, saimnieciskie un sociālie centieni, aktīvā nacionālisma izpratnē, neatbilda vai bija pretēji, naidīgi Latvijas valsts un nacionālajām interesēm, un *kā tādos, šajos centienos*, pirmkārt, *bija saskatāmi* (vai *kā tādus šos centienus noteica* -?) noteikti nacionālās īpatnības diktēti motīvi. Uzstājoties latviešu kā pamatnācijas interešu nesēju un aizstāvju lomā un izvirzot savai pastāvēšanai nacionālus ideālus, cittautieši likumsakarīgi kļuva par aktīvā nacionālisma nolieguma priekšmetu, bet tas, kas šo antitēzi padarīja sevišķi pievilcīgu, visdrīzāk un vienlīdz lielā mērā, acīmredzot, bija meklējams gan tās universālismā, tas ir, iespējā gandrīz visas valsts politiskās un sociāli ekonomiskās norises – un pirmkārt, protams, negācijas – skatīt no viena, nacionālo attiecību aspekta, gan tās uzskatāmībā un tīri sadzīviskajā aktualitātē, kas daudziem bija svarīgākais un pārlicecinošākais arguments. Pēdējās atziņas sakarā visai raksturīgi bija tas, ka aktīvo nacionālistu oficiozos gan 1920. gadu sākumā¹¹⁵, bet īpaši 1930. gadu sākumā, latviešu un Latvijas mazākumtautību attiecības bieži vien tika apzīmētas kā vienkārši skaitlisks – parasti nodarbinātības vai dzīves vietas statistikas – rādītājs, atbilstošā kontekstā uzticot secinājumus pašam lasītājam. Tomēr, neskatoties uz pirmajā brīdī šķietamo viennozīmību un vienkāršību, aiz tās patiesībā stāvēja pietiekami komplicēta un nebūt ne vienveidīga teorētiska kategorija.

Īpašs un, šajā gadījumā, arī konceptuāli nozīmīgs ir jau iepriekš izceltais jautājums par šīs antitēzes konkrēto formulējumu un aktīvā nacionālisma apzīmētajām prioritātēm tās izpratnē. Pirmajās teorētisko uzskatu deklarācijās aktīvais nacionālisms bez jebkādas izšķirības runāja gan par sveštautiešiem, gan cittautiešiem, Latvijas mazākumtautībām un nacionālajām minoritātēm, un kā liecināja konkrēto publikāciju saturs, 1920. gadu sākumā minēto formulējumu

saturā netika ietvertas un saskatītas kādas atšķirības un tie tika lietoti kā pilnīgi sinonīmi¹¹⁶. “Sveštautiešu” kategorijas izpratne šajā laikā pilnībā identificējās tikai un vienīgi ar Latvijas mazākumtautībām, parasti to vēl vairāk sašaurinot līdz trīs lielākajām Latvijas nacionālajām minoritātēm – krieviem, ebrejiem un vāciešiem. Atbilstoši šai pieejai, kā vienīgais un pēc savas nozīmes absolūtais šīs antitēzes kritērijs uzstājās acīmredzamās, ārējās, un no šī aspekta drīzāk formālās tautības pazīmes – pases ieraksts, zināmi sadzīves atribūti (tai skaitā, arī apģērbs) un, pirmkārt, valoda –, un ikviens un jebkurš nelatvietis – tāpat kā visas nacionālās minoritātes kopumā un ikviena no tām atsevišķi –, neatkarīgi no viņa uzskatiem, konkrētās rīcības un nacionālās apziņas tika skatīts kā latviešu valstiskajiem un nacionālajiem ideāliem apriori svešs, pat naidīgs sabiedriskās dzīves faktors. Šis nacionālais absolūtisms “sveštautiešu” izpratnē kā princips aktīvā nacionālisma nostādnēs saglabājās līdz pat 1934. gadam, taču līdzās tam jau 1920. gadu vidū arvien skaidrāk sāka iezīmēties cita – noteiktas diferenciācijas – tendence. Sākotnēji tā parādījās kā “mazākā ļaunuma” princips lielāko un ietekmīgāko Latvijas mazākumtautību nostājas un centienu vērtējumā, un turpinājās mēģinājumos formulēt savu attieksmi pret katru no Latvijas mazākumtautībām atsevišķi, taču konceptuāls pavērsiens notika tajā brīdī, kad, arvien striktāk nostājoties Latvijas parlamentārisma un visas pastāvošās politiskās sistēmas, viņuprāt, nenacionālās politikas opozīcijā, aktīvais nacionālisms nonāca pie nepieciešamības pēc diferenciācijas arī pašā latviešu sabiedrībā. Patiesībā norādes uz latviešu sabiedrības neviendabību bija atrodamas jau pirmajās aktīvā nacionālisma deklarācijās, kad jau 1922. gada 18. novembra rakstā Valsts prezidentam LNK apliecināja gatavību vērsties pret “nelatviskajiem latviešiem”¹¹⁷ un Kluba Virsaitis K.Ķūķis nepārprotami izteicās par “tautas atkritumiem”¹¹⁸, taču tajā laikā tās bija skatāmas ne vairāk kā deklaratīvi formulējumi, kuros netika ielikts plašāks jēdzieniskais saturs. Ar 1920. gadu vidu vērojami mēģinājumi atrast izskaidrojumu valdošo aprindu *pretlatviskajai* politikai un plašākā nozīmē valsts izbūvē vērojamajam

nacionālajam indiferentismam vispār drīz vien izkristalizējās spriedumā, ka dažās, un ne tikai kreisās, bet arī pilsoniskās latviešu aprindās latviskie ideāli ir sveši un pakārtoti citām – politiska vai finansiāla pragmatisma diktētām – interesēm un savā nostājā tās drīzāk ir tuvas sveštautiešiem. Šī atziņa, radot neizbēgamu nepieciešamību pāriet no kolektīviem un drīzāk formāliem pie daudz būtiskākiem – indivīda iekšējās motivācijas un apziņas – kritērijiem, ienesa kardināli jaunu saturu “sveštautiešu” kategorijas izpratnē. “Sveštautieši” šajā nozīmē parādījās, pirmkārt, jau kā noteikta uzskatu, uzvedības un rīcības pamatprincipu summa, tas, kas, kaut arī saistīts ar nacionālās īpatnības noteiktām iezīmēm, nebūt nebija attiecināms uz visām Latvijas mazākumtautībām un, kas ir ne mazāk svarīgi, neaprobežojās tikai ar tām. Tieši un strikti nedefinēta, šī minoritāšu un visas sveštautiešu kategorijas izpratnes diferenciācija un individualizācija tomēr bija acīmredzama, savu vispilnīgāko noformējumu iegūstot 1930. gadu sākumā LTA Ugunskrusts nostādnes. Izvirzot, un ne vairs kā nejaušu formulējumu, bet izvērstu teorētisku jēdzienu, apzīmējumu “nelatvieši”, LTA Ugunskrusts norādīja, ka, uzstājoties pret nelatviešiem, tā savās deklarācijās vēršas nevis pret atsevišķu cilvēku – ebreju, vācieti, krievu –, bet gan pret plašāku iezīmju kopumu vispār – ebrejismu, vācismu, krievismu¹¹⁹, šajā pat kontekstā, vienlaikus, apzīmējot arī savu attieksmi pret “latviešu ebrejiem” un tiem latviešiem, kuri neapzinādamies ir no savas tautas nošķirti un kļuvuši par “baltkrieviem”, “poļiem” vai “vāciešiem”. Vēl tiešāk šī doma izskanēja 1934. gada sākumā publicētajā Nacionalo Partizāņu mērķu deklarācijā, piesakot nesaudzīgu cīņu “visiem valsts stipruma grāvējiem, vienalga, kādai tautībai tie arī nepiederētu”¹²⁰. Viss iepriekš minētais ir svarīgs ar vienu, bet principiāli būtisku secinājumu, un proti : deklarējot savu attieksmi pret sveštautiešiem, mazākumtautībām un minoritātēm, aktīvā nacionālisma nostādnes šos formulējumus nesaprata un nesaistīja tikai un vienīgi ar nacionālo piederību, un, kā liecināja šo formulējumu ietvaros arvien striktāk izteiktā diferenciācija, nacionālā piederība kā tāda un pati par sevi nebija arī noteicošais

to izpratnes saturs un kritērijs. Ievērojot šo principiālo nosacījumu, aktīvā nacionālisma nostādnēs drīzāk ir jārunā par diviem dažādiem skatu punktiem, nodalot deklarācijas, kas tā vai citādi bija vērstas un skāra vienīgi Latvijas mazākumtautības, formulējot to, ko varētu nosaukt par aktīvā nacionālisma mazākumtautību politiku, no principiāli cita rakstura un nozīmes deklarācijām, kas kā tādas veidoja un formulēja teorētisku kategoriju *sveštautieši*. Tiesa, apzīmējot šo šķirtni starp mazākumtautības un *sveštautiešu* jēdzienisko izpratni, ir vēlreiz jāuzsver, ka tā pastāvēja kā konceptuāls, bet strikti neformulēts, princips, kamēr konkrētajās deklarācijās šo jēdzienu izpratnes saturs lielā mērā pārklājās un ar sveštautiešiem parasti tika saprastas tieši nacionālās minoritātes. Sekojošajā izklāstā, necenšoties īpaši izcelt, bet arī neizvairoties no minētās jēdzieniskās šķirtnes, pirmkārt, tomēr ir iztīrāta aktīvā nacionālisma attieksme un nostāja pret Latvijas nacionālajām minoritātēm.

Skatot aktīvā nacionālisma mazākumtautību politiku kopumā, ir jāatzīst, ka tajā spilgtāk un uzkrītošāk nekā jebkurā citā no pamatnostādnēm izcēlās krasi pretrunīgas vai pat savstarpēji izslēdzošas nostādnēs. Tieši tāpēc tās izpratnē tikpat svarīgi, cik sarežģīti ir izvairīties no absolutizācijas, aiz vispārējā (kas, dotajā gadījumā, lielā mērā nozīmēja aiz vienkāršākā un vieglāk saprotamā) atstāt neievērotu atsevišķo un niansēto, to, kurā patiesībā arī atklājās šīs antitēzes daudzšķautņainais raksturs. Nodalot acīmredzami subjektīvos un populistiskos aktuālās situācijas vai citu nosacījumu ietekmē un kontekstā izteiktos spriedumus, aktīvā nacionālisma minoritāšu deklarācijas var sadalīt divās lielās grupās. Pirmajā gadījumā mazākumtautības tika skatītas valsts un sabiedrības politisko, saimniecisko un kultūras jautājumu kontekstā kā ietekmīgs, pietiekami būtisks un nozīmīgs, bet tikai viens no vispārējo procesu faktoriem un spēkiem. Šajās nostādnēs Latvijas sabiedrība tika apzīmēta kā izteikti divdaļīgs un savā motivācijā un interesēs objektīvi pretēju un nesamierināmu daļu formējums, kurā minoritātes uzstājās kā vairāk vai mazāk vienots veselums un savu interešu un centienu kopībā atrodas neizbēgamā, it kā

pašsaprotamā konfrontācijā ar latviešu valstiskās un nacionālās attīstības ideāliem. Viskoncentrētāk argumentēta, neapšaubāmi, bija aktīvā nacionālisma vēršanās pret mazākumtautību nostāju un centieniem valsts politisko procesu attīstībā, un, pirmkārt, pret sadrumstalotā Saeimas sastāva apstākļos nesamērīgi pieaugošo minoritāšu deputātu ietekmi politisku lēmumu pieņemšanā un valdības kursa noteikšanā. Sevišķi krasa bija aktīvo nacionālistu reakcija uz tām mazākumtautību politiskajām deklarācijām un centieniem (pavalstniecības likums, autonomijas projekti), kuros, viņuprāt, tieši un atklāti sevi pieteica to ne tikai nesamērīgās, bet arī nepamatotās politiskās pretenzijas. Tam visam pievienojās zināms ārpolitisks aspekts kā vēl viens, bet savā ziņā arī spilgtākais, minoritāšu nostājas un, pirmkārt, valstiskās apziņas vai, precīzāk, tieši tās trūkuma un neloyalitātes apliecinājums ; te, vispirms, protams, bija jāatzīmē Latvijas vāciešu sūdzība Tautu savienībā sakarā ar radikālo agrārreformas projektu un demonstratīvā piedalīšanās Reihstāga vēlēšanās 1930. gadu sākumā. Salīdzinoši retāk tika kritizētas svešās ietekmes sabiedrības kultūrā, tāpēc pati par sevi šī kritika, iespējams, arī neliktos īpašas ievērības vērtā, ja vien tieši tās saturā tik atklāti neiezīmētos citās nostādnēs grūti pamanāmā, taču vairāk vai mazāk visām aktīvā nacionālisma minoritāšu deklarācijām raksturīgā principu dilemma, un proti, pretstats starp mazākumtautību ietekmes lielāko ļaunumu un pašu mazākumtautību atbildību. Kā lielākais ļaunums, kas izsauca visnesamierināmāko nostāju, aktīvā nacionālisma deklarācijās bija apzīmēta mazākumtautību ietekme tieši kultūras dzīvē, kurā, kā uzskatīja aktīvie nacionālisti, bija saskatāmi mazākumtautību centieni sava pasaules uzskata un dzīves veida saglabāšanā un izplatīšanā. No šī aspekta aktīvo nacionālistu attieksme pret mazākumtautību politisko un saimniecisko ietekmi bija mazāk kategoriska, un lielā mērā izrietēja un balstījās uz tēzi par tiesību un pienākumu samēru. Tomēr, izteikti krasa savos formulējumos, saturā šī svešo kultūras ietekmju kritika bija vērsta ne tikai un varbūt pat ne tik daudz pret pašām mazākumtautībām, cik pret noteiktām nelatvisko latviešu aprindām, kuru tiešs

vai pastarpināts atbalsts bija šīs ietekmes pamats. Ievērojot šo dalītās atbildības principu, nevar nepamanīt, ka visai līdzīga bija aktīvo nacionālistu pieeja arī mazākumtautību politiskajai ietekmei, un no šī aspekta principiālākā – salīdzinoši vistiešāk un vairāk pret mazākumtautībām vērstā – izrādījās to saimnieciskās ietekmes kritika, kas, uzsverot ekonomisko labklājību kā nācijas uzplaukuma un patstāvības pamatu, visbiežāk vērsās pret, šajā ziņā, viņuprāt, pārlieko un tāpēc bīstamo mazākumtautību ietekmi noteiktās – sevišķi ienesīgās un valstiski nozīmīgās – ekonomiskās dzīves sfērās.

Daudz komplicētāka pieeja raksturoja aktīvā nacionālisma teorētiskajās deklarācijās ietverto attieksmi pret Latvijas mazākumtautībām kā patstāvīgu un savdabīgu vēsturisku un sociāli psiholoģisku sabiedriski politiskās dzīves faktoru, tomēr visā šīs attieksmes daudzveidībā ļaujot saskatīt trīs pietiekami izteikti apzīmētas mazākumtautību grupas. Pirmo no šīm grupām veidoja mazākumtautības, kuras Latvijas politiskajā un saimnieciskajā dzīvē neīstenoja un visbiežāk – noteiktu politisku (pārāk tālu vai, tieši otrādi, pārāk tuvu mātes zemei), sociālu (nodarbinātības, dzīves vietas un citu faktoru noteikts partikulārisms), vēsturiski psiholoģisku (vāji izteikta nacionalā ideja vai, konkrētajos apstākļos, tās otršķirīgā, pakārtotā nozīme) vai vienkārši kvantitatīvu nosacījumu dēļ – arī nespēja īstenot kaut kādu patstāvīgu un īpašu nacionālo politiku un pret kurām, acīmredzot, nesakatot nepieciešamību savas nostājas tiešai formulēšanai, aktīvais nacionālisms demonstrēja nenoteiktu vai drīzāk neitrālu pozīciju. Tieši tā var raksturot aktīvo nacionālistu attieksmi gan pret Latvijā dzīvojošajām skaitliski nelielajām ukraiņu (pēc 1925. gada 2. Tautas skaitīšanas datiem Latvijā dzīvoja 512 ukraiņu) un angļu kopienām (497), gan salīdzinoši lielajām un vienkopus dzīvojošajām Latvijas igauņu (7'893) un lietuviešu (23'192) kopienām, pie kam, attiecībā uz igauņiem un lietuviešiem 1932. gadā, formulējot savu nostāju pret mazākumtautībām, G.Celmiņa vadītā LTA Ugunskrusts īpaši pasvītvoja, ka “nemaz neuzskata” tās par svešām tautībām¹²¹. Visai interesanti un, raksturojot aktīvā nacionālisma attieksmi pret

mazākumtautībām kopumā, arī svarīgi ir atzīmēt, ka, atšķirībā no vairāku citu Eiropas valstu radniecīgajām kustībām, aktīvais nacionālisms nevērās pret Latvijā dzīvojošajiem čigāniem (2'870). Tas ir vēl jo vairāk ievēribas cienīgs fakts tāpēc, ka 1920. gadu sākumā atsevišķi, drīzāk gan kā izņēmums, mēģinājumi vērsties pret čigāniem Latvijas presē bija sastopami.

Otru aktīvā nacionālisma nostādnēs apzīmēto mazākumtautību grupu vienoja to valstiskās apziņas ārēja, drīzāk nogaidoša lojalitāte, pieļaujot, ka zināmos apstākļos šo mazākumtautību politiskās simpātijas varētu strauji mainīties, tāpēc attiecībā pret tām aktīvais nacionālisms parasti pauda uzmanīgu, rezervēti skeptisku nostāju. Asāki spriedumi aktīvā nacionālisma deklarācijās atskanēja brīžos, kad šo mazākumtautību centienos, kā likās, sevi pieteica tām raksturīgās uz zināmām vēsturiskām tradīcijām vai tuvības ar māteszemi balstītas separatisma tendences. Šāda nostāja, visupirms, raksturoja aktīvā nacionālisma attieksmi pret Latvijas poļiem (51'143), kuru salīdzinoši lielajam skaitam, ko vēl izteiktāku padarīja koncentrācija notiektos valsts pierobežas rajonos, pievienojās gan vēsturiskās atmiņas un spēcīgi izteiktās reliģiskās kopības apziņas nosacījumu diktētā savrupība, gan Atbrīvošanās kara un radikālās agrārās reformas rezultātu rosinātais aizvainojums¹²². Pirmo reizi lielāks sataukums aktīvā nacionālisma spriedumos ieskanējās 1924. gada beigās, kad Latgalē tika atklāta kāda nelegāla pārpoļotāju organizācija¹²³ un parādījās ziņas par 6 Ilūkstes apriņķa pagastu memorandu Polijas valdībai ar lūgumu pievienot tos Polijai¹²⁴, tomēr, lai cik tas varbūt neliktos dīvaini, nekāda īpaša pretpoļu kampaņa aktīvā nacionālisma nostādnēs šiem ziņojumiem nesevoja. 1920. gadu otrajā pusē aktīvā nacionālisma nostāju drīzāk varētu raksturot kā rezervētas simpātijas, pie kam šīs simpātijas nepārprotami bija saistītas ar 1926. gadā notikušo pavērsienu Polijas politikā, par ko liecināja arī 1927. gadā nosūtītā apsveikuma telegrāma maršalam J.Pilsudskim 60 gadu jubilejā¹²⁵. Vēlreiz, bet jau daudz asāk un nepārprotamāk "poļu jautājums" aktīvā nacionālisma dienaskārtībā parādījās 1930. gadu sākumā, un sevišķi, 1933. gada

jūlijā un augustā, kad, vērsoties pret poļu amatvīru īstenoto Latgales pārpoļošanas politiku, G.Celmiņa vadītās organizācijas oficiāls regulāri informēja par t.s. “Ilūkstes fronti”¹²⁶. Vājāk izteikta, taču līdzīga bija aktīvā nacionālisma attieksme arī pret Latvijas baltkrieviem (38’010)¹²⁷.

Tomēr, ne poļi, ne baltkrievi, ne kāda cita no nacionālajām minoritātēm nebija aktīvā nacionālisma skeptiski rezervētās nostājas diktēto spriedumu galvenais saturs, jo tieši šīs nostājas ietvaros visprecīzāk bija skatāma aktīvā nacionālisma attieksme pret vienu no Latvijas etniskajām vienībām – latgaliešiem –, un tieši viņiem un viņu centieniem arī izrādījās pievērsta vislielākā ievērība¹²⁸. Īpatnējās, no citiem Latvijas novadiem atšķirīgās vēsturiskās attīstības noteiktās atšķirības – valoda, ticība, salīdzinoši ilgās rusifikācijas politikas ietekme un savdabīgā sadzīves kultūra – Latgali objektīvi padarīja par savrupāko no “Latvijas trīs zvaigznēm”, kas jau valsts pastāvēšanas pirmajos gados pārvērtās par īpašu Latgales jautājumu (šajā gadījumā ir svarīgi uzsvērt vienlīdz gan Latgales īpatnējās iezīmes un visai komplicētās sabiedrības attiecības, gan ļoti neviendabīgo nacionālo sastāvu, kas, nenovelkot skaidru jēdzieniskās izpratnes līniju starp Latgali un latgaliešiem, aktīvā nacionālisma deklarācijās nereti kļuva par iemeslu zināmiem pārklājumiem). Apliecinājuši savu piederību Latvijai, bet nesaņemot, viņuprāt, pienācīgo uzmanību un savas īpatnības izpratni un atzīšanu, latgalieši jau Satversmes sapulces vēlēšanās pieteica virkni īpašu partiju, tādējādi, pietiekami atklāti pasvītrojot gan savu īpatnību, gan neuzticību “baltiešu” politiskajai pārstāvniecībai¹²⁹, un kaut gan vārdos visplašākās politiskās aprindas deklarēja iejūtību un vērību Latgales problēmām, tomēr praksē laika gaitā acīmredzami iezīmējās zināma nošķirtība un pat pretstatījums. Aktīvā nacionālisma nostāja, ievērojot strikti apzīmētos valstiskos ideālus, Latgales jautājumā un sevišķi attiecībā uz centieniem pasvītrot kaut kādu tās īpašo stāvokli bija nepārprotami noliedzoša un laiku pa laiku dažādās sapulcēs un konferencēs atklātībā izskanošās “latgaliešu separātās tieksmes” aktīvā nacionālisma oficiālos izsauca atklāti noraidošu¹³⁰ un

dažkārt arī visai ironisku¹³¹ reakciju. Pie kam, atšķirībā no citu politisko spēku iejūtīguma demonstrācijām, aktīvais nacionālisms necentās izrādīt kaut kādu izpratni un, skatot latgaliešu centienus vienīgi kā nevajadzīgu tautas vienības šķelšanu un aicinot viņus vienkārši atmet separātismu¹³², atklāti uzstājās no “baltiešu” pozīcijām. Likumsakarīgs šajā kontekstā izskatījās arī vienīgais aktīvā nacionālisma deklarācijās apzīmētais praktiskais solis, kas, uzsverot valsts austrumu robežas lielo nozīmi un šajā sakarā atzīmējot, ka “saimnieciskā dzīve mūsu austrumu apgabalā ir gausa” un atrodas svešautiešu rokās¹³³ un norādot uz nepietiekami spēcīgu “nacionālo elementu pierobežā”¹³⁴, jau 1920. gados koncentrējās atziņā par Latgales iekšējās kolonizācijas nepieciešamību.

Visbeidzot, trešo un plašāk iztīrīto minoritāšu grupu veidoja trīs skaitliski lielākās un ietekmīgākās Latvijas minoritātes – krievi, vācieši un ebreji –, ikviena no kurām, izceļoties gan ar politiski, gan saimnieciski visai organizētu kopienas iekšējo dzīvi (kas, varbūt, mazāk bija attiecināms uz Latvijas krieviem), ieņēma redzamu, būtisku un nozīmīgu vietu Latvijas sabiedriskajos procesos, un, vienlaikus, zināmu vēsturisku nosacījumu un politisku, sociālu un ekonomisku interešu ietekmē tieši to centienos visbiežāk parādījās aktīvā nacionālisma deklarācijās uzsvērtais svešautiešu pretstats valsts un nacionālajām interesēm. Aktīvā nacionālisma mazākumtautību politikas nostādņēs šis vācu-krievu-ebreju “triumvirāts”¹³⁵, nenoliedzami, bija svešautiešu izpratnes stūrakmens, tomēr arī tā ietvaros pastāvēja visai ievērojamas atšķirības. Visretāk aktīvā nacionālisma kritiskie spriedumi vērsās pret Latvijas krieviem (193’648), pie kam noliedzošā attieksme pret krieviem vispār praktiski vienmēr bija pastarpināta, bet neizbēgama blakusparādība nepatikai pret krievisko – kā noteiktu kultūras un savulaik arī vēsturiski noteiktu sabiedriskās dzīves iezīmju fenomenu. Krievu centienos bija grūti saskatīt kaut kādu izteiktu nacionālās īpatnības diktētu motīvu klātbūtni : gan politiskajos, gan saimnieciskajos procesos viņi uzstājās kā acīmredzami neviendabīgs, iekšēju interešu saskaldīts spēks, un izņemot atsevišķas aprindas, jebkādas

izteikta politiska separātisma vai orientācijas uz māteszemi tendences Latvijas krieviem likās pilnīgi svešas. Zīmīgi, šajā sakarā, ka, arī runājot par Latvijas austrumu kaimiņu, aktīvā nacionālisma deklarācijās krievi tika nepārprotami nošķirti no Padomju Krievijas, drīzāk saskatot viņos nevis komunisma nesējus, bet komunisma upurus. Daudz asāka bija aktīvā nacionālisma vēršanās pret Latvijas vāciešiem (70'964), kuri, kaut arī zaudējuši savu noteicošo ietekmi, saglabāja pietiekami spēcīgas pozīcijas saimnieciskajā un īpaši politiskajā dzīvē un kurus, tajā pat laikā, vienoja sevišķi spēcīga savas īpašās vēsturiskās kopības apziņa. Vāciešu politisko ietekmi, visupirms, noteica viņu izteiktā vienprātība Saeimas un pašvaldību vēlēšanās, un kaut gan parasti no vācu aprindām ievēlēto priekšstāvju balsis tika nodotas kopā ar kreiso sociāldemokrātu un citu mazākumtautību deputātu balsīm, ļaujot aktīvajam nacionālismam ik reizi atkal norādīt uz vāciešu nevalstisko un pretlatvisko nostāju, nevarēja noliegt vācu deputātu politisko kultūru. Plašāku ievērību Latvijas vācieši piesaistīja ar savu 1920. gadu vidū izvirzīto autonomijas projektu, ko aktīvais nacionālisms uzņēma krasī noliedzoši un novērtēja kā "atklātu, bezkaunīgu izsmieklu" latvju tautas suverenitātei¹³⁶. Taču visasāko reakciju izsauca Latvijas vāciešu politiskās aktivitātes nevis iekšējā, bet tieši ārējā politikā, kas tā vai citādi meta ēnu uz valsts politiku un labo gribu. 1920. gados šīs aktivitātes, pirmkārt un galvenokārt, bija saistītas ar vāciešu apelācijām pie starptautiskām organizācijām sakarā ar Latvijas mazākumtautību politiku vai atsevišķiem likumdošanas aktiem, bet 1930. gadu sākumā par vislielākās kritikas objektu kļuva zināmas vāciešu daļas vāji slēptās simpātijas Ā.Hitlera kustībai un demonstratīvā piedalīšanās Reihstāga vēlēšanās. Tiesa, tieši ar nacionālsociālisma ideju straujo izplatību 1930. gadu sākumā, līdzās līdzšinējai nostājai attieksmē pret vāciešiem aktīvajā nacionālismā iezīmējās principiāli atšķirīga pieeja, kas, kaut arī pietiekami piesardzīgi un pirmkārt tomēr cenšoties uzsvērt nacionālsociālisma idejisko, nevis nacionālo aspektu, savos spriedumos tomēr nonāca pie atziņas, ka "mums tagad jānorij rūgts kumoss – vēsturiskais

naids pret mūsu vēsturiskiem vajātājiem vāciešiem – jaunās un lielās visu kalpināto āriešu atdzimšanas labā”¹³⁷. Protams, konkrētajā situācijā tas izskanēja tikai un vienīgi kā idejisku apsvērumu diktēts spriedums, un tā izteiksmes forma aizēnoja acīmredzamo patiesību, ka samierināšanās bija dzīves prasība arī no tīri pragmatiska valsts interešu aspekta, jo ne Latvijas vāciešu politiskā, ne vēl jo vairāk saimnieciskā ietekme, lai cik spēcīga, tomēr nebija tik liela, lai izskaidrotu tik kategorisku visa vāciskā noliegumu. Tieši šis apstāklis nepārprotami apliecināja, ka, aiz pārējā, savā būtībā visa antivācisma pamatā slēpās, pirmkārt, noteiktas vēsturiskas atmaksas un atreibības motīvs. Šajā nozīmē iepriekšminētais secinājums ir būtisks ar to, ka, ja aktīvā nacionālisma attieksmē pret Latvijas mazākumtautībām varēja runāt par kaut kādiem iracionāliem un apziņas motīviem, tad tas, pirmkārt, bija attiecināms tieši uz attieksmi pret Latvijas vāciešiem, kuri aktīvā nacionālisma un vispār latviešu sabiedrības uzskatos tā arī palika vēsturiskie ienaidnieki, ko, cita starpā, apliecināja arī zīmīgie K.Ulmaņa vārdi, 1939. gadā atvadoties no vācu repatriantiem.

Vienīgā no Latvijas mazākumtautībām, kuras nostājā un centienos aktīvais nacionālisms visā savas pastāvēšanas laikā nesaskatīja nekādu diferenciaciju un pauda konsekventi noraidošu nostāju, bija Latvijas ebreji (95'675). Izņēmums, bet konkrētā jautājuma kontekstā drīzāk tāds izņēmums, kas tikai vēl vairāk pasvītvoja un izcēla vispārējo nostāju, bija aktīvā nacionālisma deklarācijās paustā attieksme pret pirmo Latvijas Ārlietu ministru Z.A.Meierovicu, viņa piemiņai veltītajam rakstam 1925. gadā liekot virsrakstu “Mazās tautas lielais dēls”¹³⁸ un 1932. gadā, raksturojot valsts ārējo politiku kopumā, skaidri un nepārprotami konstatējot : “Meierovics dus, dus arī mūsu ārpolitika”¹³⁹. Vienlaikus ar bēgļu atpakaļatgriešanās kustību salīdzinoši straujais ebreju skaita pieaugums un vairāku objektīvu faktoru ietekmē vēl asāk izteiktā viņu koncentrēšanās pilsētās, sevišķi, Rīgā – atšķirībā no laukiem – un atsevišķos nodarbinātības veidos, sevišķi, tirdzniecībā, finansēs un t.s. brīvajās profesijās¹⁴⁰

– atšķirībā no rūpniecības un īpaši lauksaimniecības – bija tās parādības, kas jau pirmajās savu uzskatu deklarācijās aktīvajam nacionālismam lika nostāties krasi noraidošā pozīcijā pret, viņuprāt, no valsts un nacionālajām interesēm draudoši pieaugošo ebreju ietekmi. Tieši skaitliskais sastāvs dažādos tā aspektos arī bija tas, kas acīmredzami dominēja aktīvā nacionālisma pirmajos spriedumos un nostājā, gan runājot, šajā sakarā, par Rīgas “austrumniecisko izskatu”¹⁴¹ un pilsētām raksturīgo “to specifisko garu, no kura katram latvietim sāp sirds”¹⁴², gan statistikas procentuālajā izteiksmē saskatot pamatu secinājumam, ka ebreji “galvenām kārtām ir uzņēmušies mūsu ekonomiskās dzīves organizētāju lomu”¹⁴³, gan, visubeidzot, par savas pirmās praktiskās uzstāšanās Latvijas Universitātē vadmotīvu izvirzot prasību pielīdzināt ebreju “tautības studējošo daudzumu Latvijas Universitātē” armijā atrodošos ebreju “tautības procentam”¹⁴⁴. Tomēr vieni skaitļi kā tādi drīzāk tikai pasvītroja, nevis izteica aktīvā nacionālisma vispārējo nostāju 1920. gadu sākumā, kamēr konkrēto nostādņu saturs vairāk vai mazāk koncentrējās divos jautājumos. Vispirms, tā bija krasos izteikumos formulētā attieksme pret to daudzveidīgo un sarežģīto iezīmju kopumu, kas aktīvā nacionālisma nostādnēs bija apzīmēts par nācijas un plašākā nozīmē arī valsts godu aizskarošām necieņas demonstrācijām un kura būtību savā ziņā varbūt visprecīzāk izteica atbildi negaidošā neizpratne : kā viņi rod iespēju ”būdami mazākumā – uzvesties it kā mūsu zemes aristokrātija un patiesi valdnieki?”¹⁴⁵. Tieši ar neiecietību pret jebkādam, aktīvā nacionālisma formulējumā, necieņas izpausmēm un vēršanos pret ebreju studentu Universitātē ienesto krievu-ebreju žargonu arī tika pamatota Latvju Nacionālā Kluba pirmā uzstāšanās 1922. gada beigās. Kaut īpaši neizcelts, laiku pa laikam šis aspekts atgriezās aktīvā nacionālisma deklarācijās, liekot runāt par ebreju netaktisko uzvedību un “ārišķi – uzbāzīgo semitismu”¹⁴⁶. Tomēr galvenais aktīvā nacionālisma uzstāšanās saturs 1920. gadu sākumā, neapšaubāmi, bija ebreju ietekmes saimnieciskais aspekts, vēršanās pret ebreju “pārmērīgo iespaidu mūsu ekonomiskajā dzīvē”¹⁴⁷. Iemesls nepatikai tika saskatīts jau pašā šīs ietekmes

sasniegšanas ceļā, kas, kā atzīmēja aktīvā nacionālisma nostādnes, bija panākts, izmantojot gan pirmo saimniecisko panākumu apreibināto saimnieciskās dzīves vadītāju nepietiekamo vērību¹⁴⁸, gan vispār latviešu piekāpību un nevaļu pirmos valsts pastāvēšanas gados¹⁴⁹. Lielākās kritikas pamats bija ebreju ieņemtā vieta Latvijas saimnieciskajos procesos, tas, kas šaurākā izpratnē bija attiecināms uz viņu īpatsvaru noteiktos nodarbinātības veidos, bet plašākā izskanēja kā spriedums, ka ebreji “galvenām kārtām ir uzņēmušies mūsu ekonomiskās dzīves organizētāju lomu”¹⁵⁰. Ar šo īpašo lomu, kā liecināja dažādo šajā sakarā izteikto atziņu saturs, aktīvais nacionālisms norādīja ne tikai uz viņu lielo ietekmi tirdzniecībā, ne tikai uz veikalu tā tiešā un burtiskā izpratnē, bet uz veikalnieciskumu kā zināmu vispārinātu ebreju ekonomiskās darbības principu, kā principu, kura būtību apzīmēja starpniecība. Neko neradot, bet nostājoties starp ražotāju un patērētāju, līdzās tīri praktiskam preces sadārdzinājumam starpnieka statusam pievienojās arī noteikts vispārinājums – iedzīvošanās uz citu rēķina. Bez tam, koncentrējoties uz iespējami ātrākas peļņas gūšanu un nesaistoties ar ilgtermiņa ieguldījumiem pie konkrētās vietas, starpnieka darbība nozīmēja nepieciešamības gadījumā ātri likvidējamu uzņēmumu un, tātad, arī strauji aizplūstošu kapitālu, kas bija pretrunā gan ar valsts saimnieciskajām, gan īpaši drošības interesēm. Šīm starpnieka principiālajām iezīmēm ebreju uzņēmumu pastāvēšanā pievienojās arī vairāki daudz praktiskāki aspekti – sākot ar veikalu izkārtnēm veidoto pilsētas seju, apkalpošanas valodu un preču nosaukumiem un beidzot ar reliģisko kanonu diktēto darbu svētdienās, kas izsauca noteiktus iebildumus par priekšrocībām konkurencē ar citu tautību tirgotājiem. Ebreju saimnieciskā ietekme un tās negatīvie aspekti bija un palika viens no galvenajiem aktīvā nacionālisma asākās kritikas objektiem, taču arī te ir savarīgi nodalīt krasos formulējumos izteiktos teorētiskos spriedumus un praktiskos soļus šīs ietekmes ierobežošanā, starp kuriem radikālākais bija ebreju veikalu boikots un pretebreju demonstrācijas.

Jauns un salīdzinājumā ar iepriekšējiem aktuālo vērojumu diktētajiem spriedumiem jau daudz vispārinātāks aspekts attieksmē pret ebrejiem aktīvā nacionālisma nostādnēs sāka parādīties 1920. gadu vidū, kad strauji pieaugošās komunisma kritikas kontekstā sākotnēji vēl īpaši neizcelta un it kā starp citu izskanēja atziņa par komunismu kā ebrejiskā internacionālisma ideju¹⁵¹. Pats par sevi mēģinājums saistīt ebrejus un strādnieku kustību aktīvā nacionālisma nostādnēs nebija jauns, taču ja vēl 1924. gadā tā saturu vairāk izteica un raksturoja jautājums : “Kāda tiesība” ebrejam “skaitīties pie darba tautas?”¹⁵² –, tad 1925. gadā šī saikne bija ieguvusi principiāli citu izpratni, jau visai kategoriski un nepārprotami nosaucot strādnieku internacionālo apvienību par “aizmaskotā” ebrejisma “padevīgo kalpu”¹⁵³. Visvairāk uzkrītoša un teorētisko uzskatu attīstības kontekstā vispār izteiksmīga, šajā gadījumā, bija straujā pāreja uzreiz pie konceptuāliem un no ideoloģijas iepriekšējām nostādnēm acīmredzami atrautiem spriedumiem, kas, pasludinot internacionālismu par tautu pašiznīcināšanai izgudrotu mācību, tieši saistībā ar komunismu aktīvā nacionālisma nostādnēs pirmo reiz ienesa jautājumu par ebreju pasaules kundzības plāniem, kad pēc internacionālistu gatavotās pēdējās kaujas uz sagrauto tautu gruvešiem “pacelsies viena cilts, jūdu cilts”¹⁵⁴. Izskanot kā vēl viens arguments komunisma kritikā un paliekot bez turpinājuma un plašāka skaidrojuma, 1925. gadā šī doma atstāja gandrīz nejaušas gadījuma deklarācijas iespaidu, un tikai nākamajā gadā Latvijas Sargu ideologa J.Dāvja rakstos tā sāka pieņemt vairāk vai mazāk izvērstas nostādnēs veidolu, iegūstot, cita starpā, vēl vienu un pēc savas nozīmes konceptuāli jaunu akcentu, ar kuru iezīmējās principiāls pavērsiens visā aktīvā nacionālisma nostājā. Sākotnēji vien atkārtojot jau izskanējušo spriedumu par ebreju kalpiem socialdemokrātiem, kuri, sagraujot vienu valsti pēc otras, grib “dibināt uz to drupām starptautisko vispasaules” ebreju valsti¹⁵⁵, J.Dāvis šim politiskajam principam pievienoja ticības motīvu, runājot ne vairs vienkārši par valstīm un tautām, bet tieši par kristīgām valstīm¹⁵⁶ un tautām¹⁵⁷. Tieši caur šo prizmu aktīvā nacionālisma

nostādņēs apzīmētais pretstats starp pie savas “tautības, ticības, privātīpašuma, darbmīlestības un savstarpējās satiecības” principiem stingri pieturošajiem ebrejiem¹⁵⁸, no vienas puses, un ar viņu pabalstītās bezdievju mācības saindētajām kristīgajām tautām, no otras, pacēlās jaunā kvalitātē, no līdzšinējā kaut arī krasā, bet tikai pretstatījuma pārvēršoties kategoriskā un nesamierināmā konfliktā, kurā par vienu no galvenajiem, ja ne vislielāko ebreju un viņu “dienderu” sociāldemokrātu nesto ļaunumu kļuva Dieva nievāšana¹⁵⁹ un tautā izplatījusies “netiecības sērga”¹⁶⁰. Atradis jaunu pieeju un formulējumus, no šī brīža aktīvā nacionālisma spriedumu saturs arvien vairāk sāka iegūt teorētiskas abstrakcijas veidolu – veidolu, kas 1930. gadu sākumā izrādījās krasā un acīmredzamā pretstatā ar tajā pat laikā vērojamo teorētiskā minimālisma diktēto atgriešanos pie statistikas skaitļiem – un to attīstības galvenais motīvs tā vai citādi koncentrējās centienos izcelt ebreju klātbūtnes izsauktā konflikta nenovēršamo, pat vēsturisko nolemību, piešķirot tā pirmcēloņiem un pastāvēšanai kaut kādu vispārēju, gandrīz absolūtu nozīmi. Šajā kontekstā ir jāatzīmē arī divi 1930. gadu sākumā noformējušies aktīvā nacionālisma spriedumu aspekti.

Pirmais vēl trūkstošais akcents, kas kaut arī palicis nenosaukts jau bija apzīmēts līdzšinējo nostādņu kontekstā, bija āriešu tautu vienības un interešu kopības motīvs. Parādījusies 1920. gadu beigās¹⁶¹, bet nopietnāk piesakot sevi tikai 1930. gadu sākumā, šī ideja strauji kļuva par aktīvā nacionālisma deklarāciju neatņemamu sastāvdaļu, atrodot savu pamatojumu arī šajā laikā vērojamajos reliģijas reformātoru centienos¹⁶², taču ar konkrētās vēsturiskās situācijas noteikto un neizbēgamo nacionālsociālisma politisko zemtekstu, tās izpratnē vairāk vai mazāk strikti iezīmējās noteikta šķirtne. Tik tālu, cik runa bija par rasu principu un āriešu īpašo izredzētību vispār, šī ideja bija pietiekami pievilcīga un nevarēja izsaukt iebildumus un kā tādu aktīvais nacionālisms to arī pieņēma un akceptēja, kamēr, tajā pat laikā, tas, kas attiecās uz centieniem veidot un uzsvērt stingru tautību rangu tabulu un hierarhiju pašu āriešu tautu

ietvaros, radīja noteiktas atkāpes un galu galā arī nekonsekvenci. Lielākais rasu idejas piekritējs, kā jau varēja gaidīt, bija nacionālsociālisma vietējais sludinātājs J.Štelmahers, sevišķi pēc tam, kad, kā paziņoja viņa vadītās partijas oficiozs, Ā.Hitlers Vācijā 18 Eiropas tautas, tostarp arī latviešus, bija pasludinājis par āriešiem, izsaucot sajūsminātu spriedumu, ka “arī mūsos rit āriešu asinis” un aicinājumu paglābt “mūsu rasu tīrību”, taču aklā un burtiskā sekošana svešiem piemēriem, kas noveda pie skaļā paziņojuma “Senlatvji – vistīrākā āriešu tauta Eiropā!”¹⁶³, galu galā visus viņa mēģinājumus pārvērta absurdā. Citas aktīvā nacionālisma organizācijas šajā jautājumā demonstrēja daudz racionālāku pieeju, savos spriedumos ātri vien apstājoties pie atziņas, ka nevar uzstādīt prasību “pēc bioloģiskas rases tīrības, jo tīra latviešu tipa nemaz nav”¹⁶⁴. Tas arī izskaidroja, kāpēc, izņemot J.Štelmahera partijas pārstāvēto novirzienu, par āriešu tautām aktīvais nacionālisms runāja tikai kā pretstatu ebreju tautas centieniem, šajā rasu terminos formulētajā nostādnē patiesībā ieliekot citu, drīzāk vēsturisku un morāli ētisku nozīmi.

Otrs un daudz striktāk formulētais akcents, kas spēcīgi sevi pieteica 1930. gados, bija ebreju pasaules kundzības plāni, pievienojot jau iepriekš apzīmētajiem komunisma aizmaskotajiem plāniem ebreju “mērķi, kuru tie apsprieda 40 gadus atpakaļ Bazelē “Ciānas gudro sapulcē””¹⁶⁵. Par noteiktu kritikas objektu gan LTA Ugunskrusts, gan ALNSP nostādnēs kļuva Tautu savienība, kas, kā uzsvēra ALNSP, “ir bez šaubām jūdu-masoņu radījums”¹⁶⁶ un šajā pat kontekstā par to runāja arī LTA Ugunskrusts, atzīstot, ka nemaz neuzstājas pret Tautu savienību kā tādu un tās idejai pilnīgi piekrīt, taču, tajā pat laikā, strikti paziņojot, ka “tagadējai” ebreju-brīvmūmieku “radītai Tautu savienībai mēs neticam un neticēsim”¹⁶⁷. Līdzīgi pārmetumi tika veltīti arī tolaik populārajai Paneiropas idejai, saskatot tajā vēl vienu ebreju “izgudrojumu”, kura mērķis ir “sagrābt visas Eiropas tautas vienā kolektīvā veidā” zem ebreju “pasaules kapitāla varas”¹⁶⁸. Ebreju ietekme un loma 1930. gadu aktīvā nacionālisma organizāciju nostādnēs tika iztirzāta kā reāls un ļoti nozīmīgs

pasaules attīstības faktors un kā praktisks apliecinājums ebreju pasaules kundzības plāniem un to rezultāts tika skatīti arī 1920.-30. gadu pasaules procesi un vispirms pasaules problēmas : kā rakstīja “Nacionalsocialists”, “bez” ebrejisma “problēmas mēs nevaram saprast, kamdēļ valda tik šausmīga pasaules saimnieciskā krīze, kamdēļ tik liels bezdarbs”¹⁶⁹ un šo domu turpināja “Ugunskrusts”, kas, vēlreiz atgādinājis par “Ciānas gudro protokoliem”, tūlīt norādīja : “Ja arī nebūtu tiešu, taustāmu pierādījumu par viņu patiesību, tad novērojis 1932. gada zemkopi, tirgotāju vai rūpnieku” (neebreju) “tu vairs nevari un nedrīksti par tiem šaubīties”¹⁷⁰. Šo spriedumu kontekstā vispirms LTA Ugunskrusts pārstāvis Studentu padomē A.Riekstiņš, bet vēlāk arī ALNS partijas uzstādītā “pakāpeniskā” ebreju “galveno aprobežojumu” programma izvirzīja prasību pie Latvijas Universitātes nodibināt katedru ebreju “pasaules valdniecības centienu un brīvmūrniecības jautājumu noskaidrošanai”¹⁷¹.

Raksturojot aktīvā nacionālisma mazākumtautību politiku kopumā, līdzās citam, šķiet, tomēr svarīgākais, kas ir jāuzsver, bija tās izteiktā neviennozīmība un teorētisko un praktisko spriedumu acīmredzamais duālisms. No vienas puses, nevar noliegt, ka aktīvā nacionālisma teorētiskajās deklarācijās Latvijas mazākumtautības nekad netika skatīts kā vēlams, kaut kādā mērā pozitīvs, valstiskajām un nacionālajām interesēm labvēlīgs faktors. Labākajā gadījumā nacionālo minoritāšu klātbūtne tika uztverta kā pastāvoša, vēsturiski objektīva realitāte, kā pagātnes mantojums un neizbēgams valsts un sabiedriskās dzīves elements, taču biežāk – kā noteikts kavēklis un apgrūtinājums, kā traucējošs un vispārējo situāciju destabilizējošs sabiedriskās dzīves balasts. Tomēr, demonstrējot pietiekami krasu un kategorisku nostāju pret mazākumtautību klātbūtni vispār un to ietekmi valsts un sabiedrības dzīvē, šī jautājuma praktiskajās konsekvencēs aktīvais nacionālisms, tajā pat laikā, izrādījās daudz mērenāks un savā ziņā varbūt pat pragmatiskāks, reālākās kategorijās domājošs, uzstādot kā savu centienu mērķi nevis kaut kādu – morālu vai fizisku – “galīgo

risinājumu”, bet cīņu tieši pret mazākumtautību tiesību privilēģijām un, viņuprāt, nesamērīgo lomu un ietekmi valsts dzīvē.

Galvenā un visbiežāk izceltā praktiskā nepieciešamība aktīvā nacionālisma deklarācijās bija jau 1922. gada beigās izskanējusi prasība pēc noteikta cenza – *numerus clausus* – ieviešanas dažādās valsts saimnieciskās un kultūras dzīves sfērās. Striktāk, ņemot vērā salīdzinoši lielo akadēmisko aprindu pārstāvniecību un ietekmi aktīvajā nacionālismā, šī cenza nepieciešamība tika attiecināta uz studentu uzņemšanu Latvijas universitātē, taču līdzīga prasība tika izvirzīta arī citos nodarbinātības veidos.

4.2.3.3. Antikomunisms.

“...Līdz komunistiskās un socialistiskās kustības likvidēšanai miera pasaulē nebūs. Tā ir patiesība, kura jāpieņem bez ierunām”¹⁷². Ar šo K.Merta imperatīvu aktīvā nacionālisma nostādnēs sevi pieteica trešā, visprincipiālākā un konsekventāk apzīmētā nacionālisma antitēze *komunisms* – visās šī fenomena formās un izpausmēs. Tieši komunisma ekspansija un Eiropas kultūrai draudošā “barbaru laiku atgriešanās”¹⁷³ bija izsaukusi fašismu – kā “vienīgo vecās Eiropas apstākļu līdzsvarotāju”¹⁷⁴ un civilizācijas vērtību glābēju¹⁷⁵ un tieši komunisma briesmas bija visu pēckara Eiropas nacionālo kustības pastāvēšanas pamats un attaisnojums. Dažādos laikmetos pārceļot savas darbības un pastāvēšanas akcentus, komunisms aktīvā nacionālisma deklarācijās vienmēr bija un palika ienaidnieks numur viens, kura apturēšanā tas saskatīja savu galveno uzdevumu un vēsturisko misiju.

Tiesa, demonstrējot krasu un nesamierināmu nostāju pret komunismu kā vispārēju principu, atsevišķu tā aspektu un izpausmju kritikā aktīvais nacionālisms tomēr izrādījās ierobežots un spiests ievērot divus būtiski svarīgus nosacījumus. Pirmkārt, tā bija neapšaubāmi pievilcīgā komunisma teorijas ekonomiskā un, sevišķi, sociālā programma, kam konkrētajos Latvijas apstākļos

pievienojās arī vēsturiskās attīstības noteiktie vispārējie sabiedrības priekšstati, kuru kontekstā pietiekami lielu sabiedrības aprindu uztverē komunisms vēl arvien asociējās ar sociālā taisnīguma un vienlīdzības un plašākā kontekstā arī sabiedrības progresa ideāliem. Tāpēc, ja vien aktīvais nacionālisms – tāpat kā jebkurš cits idejisks un politisks strāvojums – negribēja uzrādīt pilnīgu sociālu indiferentismu vai ieņemt aklu politisku fanātiķu pozīciju, tas nedrīkstēja ignorēt šo komunisma teorijas aspektu. Otrs, kaut arī mazāk būtisks, bet sava personiskuma un morāles zemtekstu dēļ, varbūt, pat vēl principiālāks nosacījums aktīvā nacionālisma nostājā pret komunismu bija kāds noteikts posms vairāku savas kustības – un, ja mēs runājam par fašismu kā plašāku fenomenu, tad ne tikai savas – vadoņu politiskajās biogrāfijās, posms, kurā bija ietverts sarežģīts, bet pietiekami raksturīgs pēckara Eiropas politiskās attīstības paradokss – lielāko nacionālistu (un antikomunistu) komunistiskā pagātne. Tieši tāpēc, kritizējot un noliedzot no vienas puses, komunisma noliegums, tajā pat laikā, nedrīkstēja būt absolūts ; tajā bija jāatstāj vieta vienlīdz gan no komunisma teorijas nodalītajiem sociālajiem ideāliem un, ko nevarēja noliegt, arī sasniegumiem, gan tam, lai izskaidrotu – un izskaidrotu kā pārliecības, nevis vienkārša politiska aprēķina vai nejaušības diktētu – savu vadoņu politisko uzskatu kardinālo, diametrālo maiņu. Abi šie nosacījumi prasīja noteiktas atrunas, tāpēc aktīvā nacionālisma nostādnēs jau no pirmsākumiem sāka iezīmēties vairāki komunisma izpratnes pretstati, kuri, saglabājot principiāli noliedzozo nostāju, lielākā vai mazākā mērā tomēr diferencēja tā dažādos aspektus un izpausmes. Visbiežāk konkrētais diferenciacijas saturs bija drīzāk situatīvs un vērsts uz atsevišķo, taču, līdzās citiem, bija arī kāds daudz vispārinātāks un savā ziņā pat visnotaļ dialektisks pretstats, kura klātbūtne tā vai citādi caurstrāvoja visu komunisma izpratni – pretstats, kas krasi nošķīra XIX gadsimta sociālo teoriju un politisko kustību strādnieku interešu pārstāvēšanai no jaunā XX gadsimta komunisma. Kā sava laikmeta progresīvākā sociālo ideālu koncepcija, komunisms, pēc aktīvā nacionālisma atzinuma, bija

piesaistījies ļoti plašu progresīvo sabiedrības aprindu prātus, un šajā kontekstā pēckara nacionālistu komunistiskā pagātne – un runa te nav par vienkāršām politiskām simpātijām vai gadījuma epizodi, kā tas vispārējās sajūsmas atmosfērā bija ar daudziem, bet tieši par aktīvu darbību – bija ne tikai saprotama, bet arī likumsakarīga. Vēl vairāk : pateicoties savai komunistiskajai pagātnei tagadējie nacionālisti bija iepazinuši gan komunisma teoriju – kurā, kā viņi paši uzsvēra, vēl arvien bija atrodams daudz derīga –, gan tā praksi, ar to liekot saprast, ka viņi zin, par ko runā. Taču no tā laika mainījies bija gan pats komunisms, gan vispārējās situācijas konteksts. XX gadsimta komunisms, kā uzsvēra aktīvais nacionālisms, vairs nebija tikai teorētiska koncepcija, bet jau noteikta varas ideoloģija un, kopš zināma laika, arī veselas, turklāt, impērisma kategorijās domājošas, valsts iekšējās un ārējās politikas saturs, kas komunisma lozungiem piešķīra principiāli jaunu nozīmi un jēgu. Vēl vairāk mainījies bija laikmets un vispārējā situācija : valsts, kas vēl gadsimtu mijā bija spējīga īstenot noteiktas sociālās programmas un lielākas vai mazākas reformas, pēckara apstākļos savās iespējās izrādījās stipri ierobežota. Šajos apstākļos, kad I Pasaules karā sagrautās saimnieciskās dzīves atjaunošana, pirmkārt, prasīja vienotu un saskaņotu produktīvu darbu valsts un visas sabiedrības interesēs, jebkuras nesamērīgās, neko citu neievērojošās sociālās prasības un to izsauktie satricinājumi varēja tikai vēl vairāk apgrūtināt un kavēt valsts un sabiedrības attīstību. Jo asāka šī valstisko un atsevišķu sociālo grupu interešu dilema bija jaunajās valstīs, kuru politiskā un saimnieciskā dzīve ne tikai objektīvi bija mazāk stabila, bet kurās, atšķirībā no vecajām demokrātijām, valstiski un nacionāli noskaņotie pilsoņi vēl bija vāji organizēti, lai vajadzības brīdī būtu droši par savu spēju izrādīt pietiekamu pretsparu. Tieši tāpēc, saprotot un apzinoties laikmeta prasības un iespējas, kādreiz pārliecinātie komunisti jaunu vērtību un ideālu vārdā bija atteikušies no dogmām un aizgājuši no komunisma, atstājot tur vienīgi “avantūristus, bezprincipu veikalniekus, apzinīgus sarkanos

liekuļus”¹⁷⁶, par kuru pēc savas līdzības veidoto “biedekli” arī bija kļuvis XX gadsimta komunisms.

Pievēršoties aktīvā nacionālisma antikomunisma konkrētajam saturam, tajā vairāk vai mazāk strikti, tomēr nepārprotami varēja izcelt divas pamatnostādņu grupas, kuru nosacīto robežšķirtni apzīmēja komunisma teorija un prakse. Kaut arī atzīstot, ka komunisma lielākais spēks ir teorijā, komunisma teorija kā tāda aktīvā nacionālisma nostādnēs tika iztīrīta visnotaļ reti : savā kritikā aktīvais nacionālisms vērsās ne tik daudz pret atsevišķām idejām un idejām vispār, cik pret šajās idejās ietvertajām vērtībām, pašas teorijas raksturu un to, ko plašākā nozīmē varēja apzīmēt kā komunisma teorijas vēsturiskajām saknēm un tās nacionālo akcentu.

Apkopojot un mēģinot formulēt dažādajās nostādnēs izteikto atziņu būtību un to galveno vienojošo pamatdomu, visupirms bija atzīmējami tie spriedumi, kas runāja par komunismu *kā novecojušu un pret dabīgu, aktuālās dzīves realitātei un prasībām neatbilstošu teoriju*, laikmeta reliktu un anahronismu. Veidojies no gandrīz gadsimta vecām atziņām, “marksisms – sociālisms ir sastindzis”¹⁷⁷ un, neņemot vērā ne reālās dzīves jaunradīšanas procesu, ne kara izpostīto valstu grūto saimniecisko stāvokli, tas “pēckara laikā ir palicis par tukšu demagoģiju un dzīves atjaunošanas procesa nāvekli”¹⁷⁸. Taču galvenais nav pat tas, ka “kā no mašīnas” nākošie komunisma lozungi “jau ir pārdzīvojuši savu laiku – kļuvuši “dzīvi miroņi””¹⁷⁹, bet gan tas, ka “piesaukdams Marksa bauslību”, komunisms arī šodien nolamā un atbaida no sevis katru jaunu ideju¹⁸⁰. Šajā pat sakarā aktīvais nacionālisms runāja par komunisma teorijas pārspīlēto universālismu, par centieniem, neievērojot dabisko nevienlīdzību un dažādību, pataisīt visus “pēc viena deguna” un attiecināt un izmantot vienu un to pašu teoriju vienlīdz visās valstīs¹⁸¹, kas komunismu, kā jebkuru teoriju ar tādu pieeju, pārvērtā absurdā¹⁸². Norādot uz komunisma teorijas pretenzijām uz universālismu, aktīvais nacionālisms šajā kontekstā kā vienu no svarīgākajiem apsvērumiem neiztrūkstoši uzsvēra tās “ievesto” raksturu, sevišķi izceļot to kā

komunisma teorijas neatņemamu iezīmi Latvijā : “Nepiemērojot jauno ideju latvju tautas apstākļiem, nemēģinot to sakausēt ar tautas agrāko attīstības periodu, sociālismu pie mums pārnesa ar visām viņa ļaunajām īpašībām, kā pilnīgi gatavu, svešos apstākļos veidotu teoriju”. Konkrētāks saturs raksturoja spriedumus, kas apzīmēja komunismu *kā postošu un ārdošu, uz šķietami nesamierināmām sabiedrības sociālo grupu pretrunām balstītu sociāli ekonomisku mācību*. Komunisma ārdošā daba, kā atzīmēja aktīvā nacionālisma nostādnes, bija ielikta un izrietēja jau no tā teorijas pamatakmens – šķiru naida sludināšanas –, kas, skatot pastāvošo sabiedrību vienīgi kā sociālo interešu sabiedrību un uzsverot, pirmkārt, tieši šķiru pretstatu, atstāja neievērotas citas, ne mazāk svarīgas, sabiedrībā pastāvošās saiknes un acīmredzami ignorēja visām šķirām kopējās un tās vienojošās intereses – valsti, nāciju un galu galā arī visas sabiedrības labklājību. Ja valsts un nācijas ideāli, sakņojoties apziņā, atšķirīgos apstākļos kā dažādu šķiru vienojošais pamats varbūt vēl varēja likties neviennozīmīgi, tad vispārējā labklājība bija tas, kas nepārprotami atbilda visu šķiru interesēm, tāpēc tieši te visskaidrāk bija saskatāma komunisma graužošā loma : savā pastāvošo sociāli ekonomisko attiecību kritikā novirzot visu problēmu risinājumu politiskās varas jautājumā, komunisms, kā atzīmēja aktīvais nacionālisms, neievēro, ka “darbs ir sabiedriski nepieciešama funkcija” neatkarīgi no šīs politiskās varas¹⁸³ un bez darba devēja nav arī strādnieka. Tāpēc, lai kādas arī nebūtu konkrētās šķiru attiecības, savā būtībā darba devēja un strādnieka intereses ir kopējas un, tātad, saskaņojamas. Neievērojot šo acīmredzamo patiesību, komunisma piekritēju nepārtrautie centieni vēl un vēlreiz uzsvērt šķiru interešu nesamierināmību un šķiru naidu, aktīvā nacionālisma izpratnē, lielā mērā bija mākslīgi, radīti un kultivēti viņu pašu interesēs, jo “vienīgi pastāvot šķiru naidam var eksistēt arī viņu partijas” un tāpēc arī sociālisti ir ieinteresēti bezdarbnieku armijā kā savos atbalstītājos. Turpinot šo domu, bet ne vairs tik daudz no sociālā, cik saimnieciskā aspekta, šķiet, paradoksālākais spriedums, pie kura nonāca aktīvais nacionālisms,

iztirzājot komunisma ārdošo būtību, bija atziņa, ka komunisms – tā nav darba ideja. Plašākā nozīmē tas izrietēja no visas komunisma saimnieciskās teorijas, kuras izvirzītā kopīpašuma ideja ir pilnīgi pretēja cilvēka dabai un, kā liecināja Krievijas pieredze, strauji noved pie strādnieku deģenerēšanās¹⁸⁴, turklāt, sludinot tikai un vienīgi šķiru cīņas lozungus un aicinot uz streikiem, komunisms ar savu nostāju ir atradinājis strādniekus no darba pienākuma, no materiālo vērtību radīšanas. Praksē, kā izrietēja no aktīvā nacionālisma spriedumiem, šī komunisma deģenerējošā iezīme daudz koncentrētāk izpaudās krasajā pretstatā starp savulaik spēcīgā nolieguma diktēto pievilcīgo sociālo demagoģiju un pēc politiskās uzvaras tam sekojošo nepieciešamību radīt : komunisma “stiprākā puse ir prasība pēc saražoto produktu “taisnīgas”, vienlīdzīgas sadalīšanas”, un tieši tas arī bija pirmais darbs komunistiskajā Krievijā, kur visu iepriekšējā laikmetā uzkrāto vērtību “dalīšana” pārvērtās laupīšanā¹⁸⁵, bet šī pati prakse arī skaidri pierāda, ka komunisms nespēj organizēt ražošanu un visur, kur pēc politiskas uzvaras komunisms ir nācis pie varas, tas “aiz sevis ir atstājis drupu kaudzes”¹⁸⁶. Tomēr viskrasākais komunisma noliegums, tas, kas komunismu aktīvā nacionālisma spriedumos nostādīja ārpus jebkādiem normālas parādības ietvariem, neapšaubāmi, bija ietverts tajās aktīvā nacionālisma nostādnēs, kas runāja par komunismu *kā visu tradicionālo civilizācijas* (aktīvais nacionālisms ar ļoti retiem izņēmumiem bija izteikti lokāla satura ideoloģija, kurā vispārēja, pārvalstiska rakstura procesi un tendences tika skarti visai maz un visbiežāk tulkotu spriedumu formā, tāpēc “civilizācijas” jēdziens aktīvo nacionālistu terminoloģijā tika lietots tikai komunisma kritikā kā kaut kāds labā simbols bez plašākiem paskaidrojumiem, tomēr no konkrētā konteksta bija skaidrs, ka civilizācijas izpratne aktīvo nacionālistu nostādnēs apliecināja viņu eirocentrismu, uzskatot austrumus par kaut ko kultūras un civilizācijas ziņā zemāku) *vērtību noliegumu*. Vispārinātākā nozīmē ar šo spriedumu tika norādīts uz cilvēka vietu komunisma teorijā, uz to, ka savā ““filozofijā” dibināts uz naivo materiālismu” un skatot visu sabiedrības attīstību

un pastāvēšanu no sociāli ekonomisko attiecību aspekta, komunisms, aktīvā nacionālisma izpratnē, nepiedodami minimizēja katra cilvēka gribu un apziņu atsevišķi¹⁸⁷ un sabiedrības garīgās dzīves lomu un nozīmi vispār. Koncentrētākā formā tā pati doma skanēja nostādnēs, kas, uzsverot komunisma teorijas atskaites sistēmas diktēto pieeju visam piemērot merkantilā materiālisma mērauklu un, šajā nozīmē, visupirms, norādot uz to kā bezdievju mācību¹⁸⁸ – turklāt, kā uz tādu bezdievju mācību, kura visas savas pamatidejas patapinājusi no Kristus mācībām, pati uzstājas kā “mūsu dienu prieka vēsts”¹⁸⁹ –, apzīmēja komunismu kā kardinālu pretstatu ne tikai civilizētās kultūras morāles normām un tikumībai¹⁹⁰, bet kristīgās pasaules vērtībām vispār, kas to nostādīja atklātā un nesamierināmā konfliktā ar pastāvošo sabiedrību. Tieši šajā – komunisma un kristīgās pasaules pretstata – kontekstā iezīmējās viens no teorētiski plašāk izvērstajiem un, nenoliedzami, arī viens no būtiskākajiem aktīvā nacionālisma nostādnēs izceltajiem komunisma teorijas aspektiem – tā saturā ietvertās nacionālā un pārnacionālā attiecības, kas tā vai citādi transformējās jautājumā par komunisma nacionālajām saknēm. Tas, ka “valsts pēc sociālistu mācības ir nevēlams, bet neizbēgams vēsturisks pārdzīvojums”¹⁹¹ un nacionālisms ir “buržujiskās pārliecības atliekas, kas kavē tik sociālisma uzvaru un tautu saplūšanu internacionālā idiotisma barā”¹⁹², tika konstatēts jau pirmajās aktīvā nacionālisma nostādnēs, taču runājot tikai un vienīgi politiskās kategorijās un atstājot gandrīz neievērotus komunisma mācības vēsturiskās izcelsmes un attīstības citus aspektus, šī nolieguma izskaidrojums viennozīmīgi tika saskatīts pašā komunisma teorijā. Pirmo reiz norādi uz komunisma nacionālajām saknēm un to saikni ar pašas mācības saturu aktīvā nacionālisma nostādnēs varēja atrast 1925. gada maijā, kad, runājot par sociālistu tradicionālajiem svētkiem kā dienu, kad internacionālisma vārdā “tiek pausts Latvijas gals, tautas nāve, tiek pausts, ka nācijai nav rītdienas”, tūlīt arī sekoja galvenā aktīvā nacionālisma pārspriedumos ietvertā nostādne par sociālismu kā “aizmaskotā” ebrejisma “padevīgo kalpu” un sociālistiem kā aklu ieroci ebrejisma “algoto miljonāru

rokās”¹⁹³. Izvērstāk šī saikne bija apzīmēta gadu vēlāk J.Dāvja atbildē uz paša uzstādīto jautājumu : “Kam sociāldemokrāti kalpo?”¹⁹⁴, bet visburtiskāk to formulēja viņa savdabīgais mēģinājums izskaidrot “sociālisma trijotni” : sācis ar konstatējumu, ka sociālismu ir izdomājis ebrejs un tāpēc “sociālisms ir” ebreja “prece” un turpinot ar postulātu, ka gandrīz katrai ebreja precei ir dažādas šķirnes, tieši šajā kopsakarībā viņš atrada pamatojumu komunisma, lielniecisma un maziniecisma pastāvēšanai, secinot, ka neskatoties uz atšķirībām, tie “visi nāk no viena un tā paša” ebreja “Mardakaja paunas un viņiem visiem ir viens un tas pats gala mērķis”¹⁹⁵. Ļaujot pārcelt komunisma kritikas akcentus un vērsties vairs ne pret atsevišķām idejām un nostādnēm, bet pret to, kas likās, bija pati komunisma teorijas būtība, komunisma mācības nacionālais aspekts arvien noteiktāk kļuva par tā kritikas būtisku elementu, sākotnēji vēl tikai kā papildinājums, bet 1930. gadu sākumā lielā mērā kļūstot arī par visa antikomunisma saturu.

Daudz noteiktāk un biežāk aktīvais nacionālisms uzstājās pret komunisma kā politiska un saimnieciska fenomena praksi, norādot uz kraso neatbilstību starp pievilcīgajiem komunisma mērķiem un to sasniegšanas praktiskajiem centieniem. Visvairāk atšķirību komunisma vārdos un darbos aktīvā nacionālisma nostādnes attiecināja uz komunisma pretenzijām strādnieku interešu pārstāvēšanai. Pirmais un svarīgākais bija nepieciešamība atbrīvoties no sociālistu uzurpētās strādniecības aizbilstniecības¹⁹⁶, no viņu piesavinātajām monopoltiesībām “zemāko šķiru eksistences nodrošināšanas laukā” un maldīgā priekšstata par citu partiju absolūto vienaldzību šajā jautājumā¹⁹⁷. Taču kritiski bija vērtējamas ne vien sociālistu uzurpētās tiesības : apšaubāms bija viņu strādnieku aizstāvju deklarāciju patiesīgums vispār. Šajā sakarā vispirms vajadzēja atcerēties to, ka pašas mācības “cilts tēvi” un redzamākie revolucionāri visi pieder inteliģencei, kas “nākusi no turīgām aprindām”¹⁹⁸. Vēl pārlicinošāk sociālisma sludinātāju liekulība atklājas reālajā dzīvē, kur sociālā taisnīguma sludinātāji ir lielu muižu centru īpašnieki un skaļie “onkuļu

sistēmas” apkarotāji sadala amatus slimokasēs¹⁹⁹. Tomēr galvenais aktīvā nacionālisma asās kritikas pamatojums bija nevis atsevišķi cilvēki, bet visas komunisma strāvas būtība, tas, ka pastāvošās parlamentārās iekārtas ietvaros tā praksē ir izrādījusies trūcīgo ideoloģija, kurai panākumi ir tikai saimnieciskās grūtībās nonākušajās sabiedrības aprindās. Šajā apstākļi aktīvais nacionālisms, no vienas puses, saskatīja pamatojumu sociālistu panākumiem tūlīt pēc kara, kad viņi nāca ar skaļiem solījumiem “pūļa gaumē”²⁰⁰ un ar to pašu 3. Saeimas vēlēšanās viņi tiek “pārtrumpoti” no pašu biedriem komunistiem, kas “pilnīgi pareizi izpratuši masu psiholoģiju”²⁰¹. No otras puses, tas arī noteica un izskaidroja sociālistu lomu un pozīciju sabiedrības politiskajā dzīvē. Vispirms tas atspoguļojās sociālistu parlamentārajā darbībā, kurā, saprotot, ka viņu lielākais spēks ir skaļos sociālos lozungos un pastāvošās varas kritikā, sociāldemokrāti bezdarba un citu sociālu jautājumu risināšanā arvien uzstājas ar nekonstruktīvu kritiku²⁰² un piedalīdamies valdības gāšanās, acīmredzami izvairās no jaunas valdības sastādīšanas²⁰³. Taču svarīgāk bija tas, ka ar savām musinošajām runām un politisko darbību sociāldemokrāti ne tikai kultivēja šo bezdarbnieku armiju, bet patiesībā, nevēloties zaudēt ietekmi, objektīvi izrādījās arī ieinteresēti tās saglabāšanā, slēpjot savas šaurās partijas intereses aiz sociālā taisnīguma lozungiem²⁰⁴. Tāpēc aktīvais nacionālisms asi uzstājās pret sociāldemokrātu rīkotajiem streikiem, kuri kavēja valsts saimniecisko attīstību²⁰⁵ un kuriem trūka ekonomiska pamata²⁰⁶, pret “mūžīgo bezdarbnieku” demonstrācijām²⁰⁷ un pret valsts pabalstu politiku bezdarbniekiem. Visas šīs sociālistu darbības iezīmes lika uzlūkot viņu deklarācijas un politiskos centienus ļoti kritiski, taču aiz visām tām stāvēja vēl viens un arī nopietnākais aspekts, kas, kā uzsvēra aktīvais nacionālisms, bija galvenais, kas atšķir latviešu sociāldemokrātus no citu valstu sociālistiem : tā bija sociālistu nostāja pret valsti. Kā koncentrēti šo domu izteica K.Merts, latviešu sociāldemokrātija, pretstatā lielākai daļai citu sociālistisko partiju, gājieni priekšgalā nes nevis valsts un tikai pēc tam sarkano karogu, bet “viņa apkārt blandās ar savu sarkano

vien”²⁰⁸. Tieši latviešu kreiso sociāldemokrātu neslēptās simpātijas Padomju Krievijai un laiku pa laikam iekšpolitiskajos procesos nojaušamā Krievijas ietekme aktīvajam nacionālismam lika runāt par īstajiem pavēļu devējiem kreiso politisko spēku darbībā un Kominternes akciju un plānu kontekstā šīs bažas nebūt nebija bez pamata²⁰⁹.

Parādot sociālisma liekulību, vārdu un darbu neatbilstību, aktīvais nacionālisms jau ar pirmajām deklarācijām, uzstājoties pret 1924. gada vasarā gaidāmajiem streikiem, uzrādīja centienus nodalīt sociālistu uzurpētās tiesības runāt strādnieku vārdā no strādnieku patiesajām interesēm, uzsverot, ka tas “nekad nav cīnījies pret strādniekiem, bet gan pret viņu muļķotājiem komunistiem un socialistiem”²¹⁰. Šajā kontekstā aktīvais nacionālisms izrādīja simpātijas un atbalstu nacionālo strādnieku organizāciju un arodbiedrību dibināšanai 1920. gadu vidū, uzsverot, ka tās ir tādas pat strādnieku interešu aizstāves, tikai atšķirībā no sociālistisko organizāciju politiskas demagoģijas diktētajām nesamērīgajām prasībām tās “paliek savās prasībās reālu iespējamību rāmjos”²¹¹.

4.2.4. Aktīvisms.

Aktīvisms – otrs aktīvā nacionālisma doktrīnas postulāts un teorētiskais pamatprincips – nenoliedzami, bija komplicētākā un sarežģītākā ideoloģijas nostādne, kas savā saturā piedzīvoja un uzrādīja vislielāko un būtiskāko attīstību, un kaut gan aktīvā nacionālisma konceptuālajās deklarācijās tā biežāk parādījās un tika apzīmēta kā sekundāra, nacionālisma idejai pakārtota un to raksturojoša kategorija, praksē, ideoloģijas iekšējās vienības un kustības politisko mērķu konsekvencēs tieši aktīvisms bija galvenais un noteicošais aktīva nacionālisma identitātes kritērijs un tā jaunā, savdabīgā un fenomenālā satura defīnējums.

Atšķirībā no *nacionālisma*, kas jau pirmajās aktīvā nacionālisma deklarācijās ieguva nepārprotamu un skaidru teorētiskās kategorijas saturu, *aktīvisms* sākotnēji tika traktēts tikai un vienīgi kā burtisks jaunās organizācijas – Latvju Nacionalā Kluba – darbības rakstura – noteikta taktisko līdzekļu kopuma un īpašu, organizācijas centieniem atbilstošu un nepieciešamu, organizatoriskās dzīves principu vienojošs apzīmējums, pie kam, ar aktīvismu saprotot – biežāk nevis tieši formulētu, bet lietojot to kā sinonīmu – visai plašu un daudzveidīgu parādību un iezīmju kopumu²¹². Īpašas nostājas un pozīcijas – aktīvisma – pamatojums tika atvasināts no sprieduma, ka, kaut arī sasniegusi valstisko neatkarību un tieši neapdraudēta, Latvija “vēl nav pilnīgi atbrīvojusies no pēckara un pēcrevolūcijas sekām” un “naidīgās strāvas, kas apdraud kultūru un nacionālās valstis, vēl Latvijā ir diezgan stipras”²¹³ : tāpēc “šis ārējais šķietamais miers lai mūs neiemidzina, lai neapmāna tautu, itkā zeme būtu pilnīgā drošībā”²¹⁴. Latvijai naidīgo spēku un, pirmkārt, komunistu aktīvā un labi organizētā uzstāšanās, kurai, kā to jau bija pierādījusi Eiropas pieredze, liberālā un savos līdzekļos mērenā pilsoniskā demokrātija, pēc aktīvā nacionālisma uzskatiem, nespēja izrādīt pretestību, kļūstot par šīs komunisma ekspansijas veicinātāju, no savas valsts un nācijas patriotiem prasīja tikpat spēcīgu un tikpat labi organizētu pretspēku, kas “uz sevi uzņemas no vienas puses sarga lomu, no otras neizvairās no cīņas, kad apstākļi to prasa”²¹⁵. Šajā nozīmē aktīvisms, pirmkārt, bija reakcija, reakcija kā tieša un savu līdzekļu izvēlē adekvāta atbilde uz akciju. Tiesa, skaidru un vienotu teorētisko principu trūkums jau pašos pirmsākumos noveda pie tā, ka šīs reakcijas nepieciešamības un mērķu izpratnē aktīvā nacionālisma nostādnēs iezīmējās noteikta pretruna – pietiekami vāja un niansēta, lai paliktu gandrīz nepamanīta kā teorētisko uzskatu elements, bet pietiekami būtiska, lai kļūtu par pamatu visai pretrunīgiem traktējumiem praktiskajos centienos. Savā konsekvencē, kā princips, šī reakcija bija ne tik daudz aktuāla, cik preventīva un kā tāds tās saturs bija cieši saistīts ar formulējumiem “vajadzības gadījumā”²¹⁶, “var pienākt brīdis”²¹⁷ un “lai

nejaušību gadījumā mēs nepiedzīvotu katastrofu”²¹⁸. Tieši, un līdz pat 1920. gadu vidum, arī vienīgi preventīvisma un tā saasinātās principialitātes kontekstā aktīvā nacionālisma deklarācijas caurstrāvoja vajadzības izteiksmē formulētā savdabīgā kara atmosfēras leksika – dažādos locījumos un variācijās atkārtotojās sentences, ka ir “jābūt modriem”²¹⁹, jābūt nomodā²²⁰, jābūt gataviem izšķirošai cīņai²²¹. Svarīgākais, šajā gadījumā, bija tas, ka aktīvā nacionālisma teorētiskajās deklarācijās pati “vajadzības gadījuma” izpratne izrādījās visai relatīva, ko spilgti apliecināja arī LNK 1922. gada 18. novembrī Valsts prezidentam adresētajā rakstā paustā atziņa, ka “tikai tur, kur nevīžība, ietiepība vai naids pret latvju tautību nometīs cimdu mūsu nacionālam godam, būs vietā stingrāki līdzekļi”²²². Šīs nenoteiktības kontekstā un ņemot vērā radikālo lozungu piesaistīto noteiktu aktīvo nacionālistu aprindu noskaņojumus, nav brīnums, ja jau tā vājā preventīvisma robežšķirtne strauji saplūda ar aktuālo realitāti – teorētiskais princips reakcija “vajadzības gadījumā” praksē pārauga rīcības lozungā reakcija “katram gadījumam” –, 1920. gadu vidū novedot aktīvo nacionālismu pie dauzoņu, ielas huligānu un pat slepkavu organizācijas statusa. Tikai 15. februāra notikumu iespaidā aktīvā nacionālisma teorētiskajās nostādnēs parādījās centieni strikti norobežot aktīvisma kā reakcijas izpratni, uzsverot, ka “aktivitāti mēs nesaprotam kā nekavējošu fizisku agresivitāti pret mūsu pretiniekiem” un tās saturs, visupirms, ir “nacionālo spēku uzkrāšanā, norūdišanā, sagrupēšanā”²²³. Šīs deklarācijas acīmredzamais pretstats starp nepārprotamo : kas nav aktīvisms – un nenoteikto : kas ir aktīvisms (patiesībā, konkrētā formulējuma kā tāda saturā ir praktiski neiespējami saskatīt kaut kādu jēdzienisku saikni ar aktīvismu un tā klātbūtne ir atpazīstama un saprotama vienīgi iepriekšējo deklarāciju kontekstā) – tikai vēl vairāk izcēla, ka pievēršanās aktīvisma teorētiskajiem principiem bija ne tik daudz iekšējas nepieciešamības, cik apstākļu diktēts solis. Tomēr, arī kā tāds, tas jau norādīja uz iezīmējušos pavērsienu aktīvisma kā taktiskas kategorijas izstrādē un kā likumsakarīgs turpinājums izskatījās tālāka diferenciacija aktīvisma ietvaros ar

drīz vien sekojošo akcentu pārbīdi tā izpratnē. Saglabājot reakciju un preventīvismu kā principu – “tas laiks vēl nav nācis, bet nākt var gan, uz ko arī jāgatavojas spēkus uzkrājot” –, bet tikai kā teorētisku principu, un vēlreiz aicinot nesaprast aktivitāti “kā tūlītēju karu uz atklātas ielas”, aktīvisms kā praktisks aktuālo – “jau tagad, sīkā ikdienībā” – centienu elements tika identificēts ar rosību “kā nepieciešamu pavadoni ik laikā, ik vietā, ik sīkumā”, ar rosību kā bezkompromisu neiecietību pret visām ikdienas negācijām un visiem tiem sīkumiem, no kuriem veidojas veselums²²⁴. Šī aktīvisma iekšējo akcentu pārbīde atspoguļojās arī ideoloģijas leksikā, kurā tieši ar 1920. gadu otro pusi arvien biežāk parādījās formulējumi, kas izcēlās ar savu kategorismu – “izšķiries”.

Aktīvisms kā noteiktu organizatoriskās dzīves un darbības principu apzīmējums bija acīmredzami atvasināta un savā saturā viskonkrētāk definētā aktīvisma izpratnes nozīme, tomēr aktīvisma kategorijas komplicēto cēloņsakarību un visas ideoloģijas nevienmērīgās attīstības kontekstā tieši 1920. gadu sākumā tās savdabīgā teorētiskās izpratnes un motivācijas pretruna piešķīra tai īpašu nozīmi un lomu. Pats par sevi, tās pamatojums un saturs, neapšaubāmi, izrietēja un bija pakārtots aktīvismam kā taktiskai kategorijai : deklarējot īpašu, tradicionālajām politiskajām organizācijām neraksturīgu attieksmi un nostāju kā savas darbības un visas pastāvēšanas pamatprincipu, tā praktiskajam iemiesojumam bija nepieciešams atbilstošs jauns, tikpat īpašs organizācijas veids, un šai kopsakarībai vajadzēja it kā pamatot un noteikt aktīvisma kā noteiktu organizatoriskās dzīves un darbības principu izpratnes saturu. Taču laikā, kad vispār aktīvisma izpratne bija ļoti neskaidra un nenoteikta – kāpēc pārējās aktīvisma izpratnes nozīmes arī savā saturā piedzīvoja noteiktu attīstību un zināmos laika posmos uzrādīja pietiekami būtiskas atšķirības –, aktīvisms kā noteiktu organizatoriskās dzīves un darbības principu vienojošs apzīmējums jau 1920. gadu sākumā ieguva ļoti konkrētu un skaidri formulētu saturu. Tas arī noteica visai paradoksālo situāciju, kad pakārtotā, acīmredzami otršķirīgā aktīvisma izpratnes nozīme līdz 1920. gadu vidum kļuva par plašāko un lielā

mērā arī galveno aktīvisma kategorijas saturu. Šajā nozīmē aktīvisms visbiežāk tika identificēts ar aktīvā nacionālisma principiālo nepartejiskumu (kas kā organizatorisks princips bija cieši saistīts ar antipartejiskumu kā teorētisku principu) un īpašo attiecību reglamentu organizāciju iekšējā dzīvē. Izvēloties biedrības statusu, LNK dibinātāji, visticamāk, vadījās no 1920. gadu sākumam raksturīgajiem spēcīgajiem partiju skepses noskaņojumiem sabiedrībā, taču laika gaitā nepartejiskums kļuva par apzinātu un vienu no visbūtiskākajiem aktīvā nacionālisma pastāvēšanas principiem, pie kam, tik lielā mērā, ka atkāpšanās no tā 1927. gadā izsauca krasī noliedzošu, gandrīz vai histērisku reakciju noteiktās aktīvo nacionālistu aprindās. Demonstratīvais nepartejiskums parasti tika pamatots ar centieniem radīt organizāciju, kas, no vienas puses, ļautu apvienot visus "latvju nacionālistus, neskatoties uz viņu sabiedrisko, jeb politisko stāvokli un pārliecību"²²⁵, bet no otras, vienotu tos pilsoņus, kuri "tiešām stāv ārpus politiskajām partijām un Latvijas intereses stāda augstāk par savas partijas interesēm"²²⁶. Šajā kontekstā aktīvais nacionālisms vēlējās ne tikai izcelties ar savu Latvijas un latvju tautas kopējo interešu izpratni pretstatā politikāņu šauru grupu interesēm, bet, kas savā ziņā bija ne mazāk svarīgi, iegūt arī "brīvas rokas", lai no bezgrēcīga pravieša pozīcijas bez jebkādas vainas apziņas varētu mest akmeni "pret partiju savstarpējo cīņu un andeli"²²⁷. Vēl tiešāk ar kustības lielo un "pašuzupurēšanās pilno" darbu tika saistīta organizāciju iekšējās dzīves stingrā reglamentācija²²⁸, ar to vispirms saprotot biedru kategoriju principu un stingras centralizācijas sistēmu. Tomēr savā ziņā precīzākā, kaut arī atklāti nedefinētā, varbūt tieši tāpēc interesantākā aktīvisma kā organizatoriska principa izpratne bija attiecināma uz to parādību, ko varēja apzīmēt kā īpašu darbības kultu, radot tādu organizācijas struktūru, kas savā ideālā tā vai citādi aptvēra un iesaistīja katru organizācijas biedru tās dzīvē. Tiesa, praksē šie centieni dažādu nosacījumu ietekmē izrādījās visai tāli no sava piepildījuma, tomēr kā tendence, sevišķi aktīvā nacionālisma deklarētās cīņas organizācijas statusa kontekstā tie neapšaubāmi pelnīja ievērību.

Parādījies kā labskanīgs, bet drīzāk nejaušs apzīmējums, līdz pat 1920. gadu vidum aktīvisms palika vienīgi kā kaut kādas īpašas nacionālisma izpratnes apzīmējums un tika traktēts, pirmkārt, kā taktiska kategorija, neieliekot tajā plašāku teorētisku saturu un neizvirzot tai kādu noteiktu antitēzi. Pavērsiens aktīvisma izpratnē sāka iezīmēties 1924. gada otrajā pusē un bija cieši saistīts ar attieksmi pret pastāvošo valdību un plašākā nozīmē varu vispār. Mēģinot formulēt aktīvā nacionālisma nostāju politiskās iekārtas un varas jautājumos līdz 1924. gadam, var gandrīz viennozīmīgi apgalvot, ka šie jautājumi tika skarti ne vien pietiekami reti, bet arī visai rezervēti. Viens no šajā ziņā nedaudziem un ar aktīvā nacionālisma vārdu drīzāk pastarpināti saistītiem izņēmumiem bija V.Smaren-Savinska pārdomas 1924. gadā publicētajā brošūrā “Latvju Jaunatne”, kurās viņš, vēršoties pret latviešu sociāldemokrātu maldīgajiem priekšstatiem un progresā monopoltiesībām, cita starpā runāja arī par jaunajai valsts iekārtai ar varu uzspiesto “absolūtā, pilnīgi abstrakti veidotā” demokrātisma zīmogu. Galvenais šī laika nostādņu saturs praktiski koncentrējās divos cieši saistītos spriedumos : pieņemot par neapšaubāmu un vēsturiskās pieredzes apstiprinātu patiesību, ka XIX gadsimta demokrātijas modelis valstī, kurā pastāv un darbojas sociālisti, tiek izmantots un ir kļuvis par “atvieglinājumu” viņu tālākai cīņai par sociālisma uzvaru un tāpēc prasa noteiktu pretspēku un “apzinīgu valsts iekšējās organizācijas darbu”²²⁹ un šīs patiesības kontekstā uzskatot, ka Latvijas oficiālā politika “nerod pietiekoši daudz spēka priekš noteiktības”²³⁰, aktīvais nacionālisms kā savu galveno uzdevumu apzīmēja vēlmi neko vairāk, kā vienīgi ar plašu masu pabalstu piedot spēku un noteiktību šai valsts politikas apņēmībai. Atkāpe no līdzšinējās nostājas iezīmējās jau ar pirmajiem “LNK Biļetena” numuriem 1924. gada aprīlī, kad, atbildot uz janvāra beigās sastādītās V.Zamuēla valdības uzņemto kursu, aktīvais nacionālisms arvien noteiktāk tuvojās tam ierādītajai varas opozīcijas pozīcijai, un šajā gadījumā par pamatu apgalvojumam, ka aktīvais nacionālisms nevis apzināti ieņēma, bet tieši valdības soļu spiests tuvojās varas opozīcijas lomai kalpoja V.Zamuēla valdības un

Nacionalā Kluba attiecību veidošanās hronoloģija un acīmredzamā pakāpenība aktīvā nacionālisma nostājas maiņā. Līdz pat septembrim varas kritika aprobežojās un vērsās tikai un vienīgi pret valdošo koalīciju, pie kam sākotnēji dažādos kontekstos izsakot vienīgi nepatiku un pat nožēlu par valdības “bezgalīgo padevību kreiso sociālistu diktatūras priekšā”²³¹, kamēr attiecībā pret pastāvošo parlamentāro demokrātiju, turpinot jau iepriekš pausto principiālo pieeju un uzskatot, ka demokrātisms, kura izpratne “kontrabandas ceļā” ir padziļināta ar sociālisma idejām, “ir jāattīra no tām utopijām, ko socialisti ir viņam klāt piejaukuši”, aktīvais nacionālisms asi nostājās pret domu par vēlētāju skaita ierobežošanu, uzsvērot, ka tas ir sasniedzams “pārveidojot valsts augstāko institūtu pamatus un stiprinot tos pret visu pučistu tieksmēm”²³². Tikai augusta sākumā aktīvā nacionālisma deklarācijās parādījās atklāti konfrontējošas nostādnes, uzsverot, ka no tautas nacionālo interešu viedokļa pastāvošo koalīciju nevar nosaukt citādi, kā par “nodevēju un ienaidnieku sazvērestību pret latvju tautu”²³³. Šajā brīdī, kad, atklāti apzīmējis savu attieksmi pret koalīcijas valdību, aktīvais nacionālisms bija nonācis pie nepieciešamības formulēt visas pastāvošās politiskās situācijas un tās cēloņu un priekšnoteikumu izpratni, līdz jautājumam par Saeimas lomu, nozīmi un atbildību palika vairs tikai solis. Šis solis arī nenovēršami sekoja, savu spriedumu centrā izvirzot tēzi par, aktīvā nacionālisma izpratnē, acīmredzamo neatbilstību starp “no latvju tautas cīņām” radītās Saeimas nospiedošo pilsonisko vairākumu un pastāvošo situāciju, kad valstī valda sociālisti, pie kam, šajā parlamenta vairākuma shēmā jau gandrīz tūlīt iezīmējās arī kāda visai būtiska akcentu pārbīde : ja vēl augusta beigās kā neatbilstošs tautas nacionāliem centieniem tika apzīmēts “parlamentāriskais vairākums”²³⁴, tad divus mēnešus vēlāk šī tēze jau bija transformējusies atziņā, ka “Saeima savā pašreizējā vairākumā vērsas pret latvju tautu”²³⁵. Tieši ar šiem spriedumiem beidzot, vairāk vai mazāk noformējusies, aktīvā nacionālisma uzskatos sevi pieteica pēdējā un savā ziņā visaptverošākā no ideoloģijas pamatnostādnēm, nostādne, kuras saturs, izceļoties ar krasām pārvērtībām un

neviennozīmību, jebkuru mēģinājumu to definēt saistīja ar lielākām vai mazākām atrunām, tomēr, izvēloties kādu no tiem, plašākā izpratnē par tās būtībai atbilstošāko un precīzākāko, šķiet, bija uzskatāms formulējums *antidemokrātisms* – kā pastāvošās un konkrētās demokrātijas antitēze. Sākotnēji izkristalizējusies kā apstākļu diktēta pozīcija, kā reakcija uz aktuālās situācijas nosacījumiem, šīs antitēzes parādīšanās 1924. gada beigās izskatījās gandrīz kā aktīvajam nacionālismam nepiederīga nejaušība, tomēr tieši ar tās parādīšanos aktīvā nacionālisma teorētiskie uzskati ieguva savu principiālo asi, ap kuru jau sākot ar 1925. gadu lielā mērā koncentrējās visas ideoloģijas saturs²³⁶.

Negaidīti straujā uzskatu attīstība attieksmē pret varu noteica un izskaidroja to, ka savos pirmsākumos antidemokrātisms izrādījās ne tikai nedrošs un ierobežots savā saturā, bet arī nošķirts no līdzšinējām ideoloģijas nostādnēm, taču 1925. gada sākumā šī savrupība sāka izzust, iezīmējot saikni, kas bija cieši saistīta ar tādiem jēdzieniem kā pilsonības *piekāpība*, *padevība* un *nenoteiktība*. Neviens no šiem pilsonības raksturojumiem aktīvā nacionālisma terminoloģijā nebija jauns, taču līdz šim to teorētiskā izpratne nepārprotami atradās *nacionālisma* kategorijas ietvaros, tā vai citādi papildinot tēzi par jauno, apzināto nacionālismu kā pretstatu instinktīvajam, salonu nacionālismam, un kā pakārtoti jēdzieni, tie tika lietoti ļoti vispārinātā kontekstā, runājot par “oficiālo politiku” vai “dažām bezprincipu pilsonības grupām” un aprobežojoties ar tikpat deklaratīviem secinājumiem. Tagad, turpretī, šo jēdzienu izpratne jau bija pārgājusi *aktīvisma* kategorijas ietvaros, runājot nevis vairs par atsevišķām pilsonības aprindām un Saeimas vairākumu, bet visu pilsonību un pastāvošo politisko iekārtu kopumā. Pilsonība un pilsoniskums kā princips šajā gadījumā jau vairs nenozīmēja tikai vai tik daudz pretstatu kreiso sociāldemokrātu nostājai, cik apzīmēja īpašu attieksmi pret noteiktām politiskām vērtībām un pirmkārt – valsti un politisko stabilitāti²³⁷.

K.Merts, ar kura vārdu 1925. gadā bija saistāma straujā antiparlamentārisma idejas ekspansija aktīvajā nacionālismā, kritisko nostāju

pret parlamentāro demokrātiju skaidroja un pamatoja ne tik daudz ar demokrātijas kā tādas iekšējiem trūkumiem vai nepilnībām (kaut arī atzīmēja tos), cik ar tās acīmredzamo nepiemērotību un neatbilstību aktuālā pēckara laikmeta realitātēm un prasībām : laikā, kad “katru demokrātismu apdraudošie spēki – komunisms un sociālisms” Eiropā ir sasnieguši visaugstāko spēku koncentrāciju, apdraudot visu civilizēto kultūras valstu pastāvēšanu, tiem pretī var stāties vienīgi “līdzīga varas organizācija” – nacionālo spēku “cieta vara”, kamēr “mīkstčaulīgā demokrātija”, kuras “bīstamā loma” – tas ir, nespēja – Eiropas glābšanā jau ir vēstures fiksēta, ar tās iecietību un liberālismu ir kļuvusi par “sarkano barbaru” uzvaras gājiena veicinātāju²³⁸. Tajā pat laikā, demokrātijas vājā vara ir nevietā arī nestabilajā pārejas laikā, kas ir “nemiera, nepieticības, noziedzīgu dziņu un instinktu patvaļas laiks” ; šajā laikā ir vajadzīga “vara savaldītāja, vara politiska audzinātāja”, kas vienīgā spēj izvest tautu cauri pārejas laika haosam²³⁹. K.Merts pirmais aktīvā nacionālisma leksikā ienesa “stingras nacionālas” varas jēdzienu. Tiesa, šīs “stingrās nacionālās” varas praktiskie apveidi 1925. gadā vēl palika neskaidri, aprobežojoties ar deklaratīvu atziņu, ka, pirmkārt, ar to ir jāsaprot “darba režīms” – darbs visu šķiru interesēs, darbs, kas vienīgais ļautu attīstīties valsts un tautas labklājībai un garam²⁴⁰. Izvirzot “stingras nacionālas” varas ideju, 1925. gadā K.Merts to skatīja kā nepieciešamu, tomēr tālākas, vēl neskaidras nākotnes perspektīvu, kamēr tuvākā laika politiskos uzdevumus viņš saistīja ar pastāvošās iekārtas reformēšanu, tūlīt pēc 2.Saeimas vēlēšanām asi kritizējot “ultrademokrātisko, kroplo un tautas politiskai negatavībai pagalam nepiemēroto” vēlēšanu likumu un uzstādot vēlākajos gados visai populāro iecirkņu vēlēšanu principu²⁴¹ (ienesis aktīvā nacionālisma nostādnēs šo ideju, pats K.Merts jau drīz vien no tās atteicās, 1927. gadā nosaucot parlamentārās demokrātijas reformu piekritējus par lētticīgiem un deklarējot, ka “satversmes grozīšana labākā gadījumā var būt ielāps uz laiku, bet ne izeja²⁴²). Un tomēr, kaut arī pietiekami nosacīta un praktiskajās konsekvencēs neskaidra, K.Merta parlamentārās demokrātijas

kritika apzīmēja principiāli jaunu kvalitāti aktīvā nacionālisma teorētiskajā izstrādē. Balstot savus uzskatus uz tēzi, ka valsts gan no politiskās stabilitātes, gan sabiedrības morālo vērtību aspekta atrodas sevišķā, tas ir, nenormālā stāvoklī, K.Merts uzstādīja jautājumu par pilsonības prioritātēm, un atbilstoši tām, ar savu “stingrās nacionālās” varas ideju un pilsonības attieksmi pret to viņš apzīmēja robežšķirtni dažādu pilsonības aprindu pamatprincipos un centienos – pat ne tik daudz centienos, cik gatavībā – šo vērtību un ideālu aizstāvēšanai²⁴³. K.Merta izvirzītajā jautājuma nostādnē pilsonības izvēle konkrētajos apstākļos nozīmēja izvēli nevis starp demokrātiju un diktatūru, bet starp demokrātiju un valsti. *Aktīvisms*, šajā kontekstā, nozīmēja pilsonības gatavību augstāku vērtību – valsts un nācijas interešu – vārdā atteikties no sava konservatīvisma, no aklas pieķeršanās un sekošanas tradicionālām, jau pārbaudītām un šķietami neapstrīdamām, taču konkrētajā realitātē acīmredzami nederīgām vērtībām, pirmkārt, to attiecinot uz parlamentāro demokrātiju (vēl tiešāk un skaidrāk šī aktīvisma izpratne kļuva saskatāma 1927. gadā, kad savā pretkomunistiskās ievirzes izdevumā “Internacionāle” K.Merts aktīvisma jēdzienu nomainīja ar *revolucionārisma* kategoriju²⁴⁴).

Lai arī visai krasi uzstājoties pret parlamentārismu un Saeimu, savās konsekvencēs un to formulējumos 1925. gadā aktīvais nacionālisms bija visai ierobežots, un gada sākumā izteikto acīmredzami paradoksālo K.Merta atziņu par stingras nacionālas varas nepieciešamību bez diktatūras tikai septembrī beidzot nomainīja spriedums par stingru nacionālu varu, kuru “pārejas laikā var dēvēt, ja gribat, arī par nacionālo diktatūru”²⁴⁵. Gadu vēlāk K.Merta uzskati un terminoloģija jau bija kļuvuši daudz tiešāki un atklātāki, ko apliecināja arī viņa plašāk izvērstā un argumentētā jaunās varas programa brošūrā ar skaidri formulētu nosaukumu “Nacionālās diktatūras būtība”. Viņa 20 punktos ietvertās nacionālās diktatūras galvenais mērķis un saturs koncentrējās veselīga darba režīma radīšanā, izbeidzot jebkādu apgādes un bezdarba pabalstu neproduktīvu izdevumu politiku un visus valsts resursus un dzīvi pakļaujot saimnieciskai

jaunizbūvei (6.p.). Šīs nacionālās diktatūras politiskais mērķis un attaisnojums ir nepieciešamība apturēt sociālisma-komunisma postošo ietekmi, kuru demokrātija nevis apkaro, bet audzē (4.p.), tāpēc, tai nodibinoties, “savas tautas un tēvzemes vārdā” tiek nekavējoties slēgtas visas sociālistiskās un komunistiskās strādnieku partijas un organizācijas, atstājot vienīgi apolitiskās, saimnieciskās cīņas rakstura organizācijas (9.p.). Izaugusi kā veco Eiropas kultūru glābjoša kustība, nacionālās diktatūras nepieciešamība ir cieši saistīta ar komunistiski-sociālistiskā neprāta izdeldēšanu, un tas arī nosaka, ka diktatūras režīms ne katreiz iecer sevi par ilgstošu faktoru, bet pārejošu parādību (7.p.). Sevišķa nozīme un loma tika ierādīta valstij. Saskaņā ar tēzi : “Nacionālā diktatūra – valsts apjomā organizēts radoša darba režīms” – valstij kā visas tautas un katra pilsoņa labklājības uzraudzei tika pieļautas tiesības kontrolēt un pārbaudīt uzņēmumu un personu mantas stāvokli (14.p.) un vienlaikus uzraudzīt, lai visi tās pilsoņi strādātu, paredzot ne tikai sliņķu un fiktīvo bezdarbnieku labošanās iestādes, bet arī visu pilsoņu reģistrāciju pēc profesijām, periodiski pārbaudot, vai viņi strādā (15.p.). Savā sociālajā politikā, jau uzreiz norādot uz vispārnacionālo bezšķiru raksturu (1.p.), K.Merta sludinātais darba režīms pirmā kārtā būtu vērsts uz brāļu-strādnieku vajadzībām, dibinot nacionālas arodbiedrības ar zināmām valstiskām funkcijām (10.p.). Par nacionālās diktatūras galveno politisko spēku K.Merts apzīmēja nesaudzīgi centralizētu stingrvarnieku partiju, kas, sekojot kārtībai un aptverot visu valsti, būtu nacionālās diktatūras “visu redzošā acs, visu uztverošā dzirde” (13.p.). Savienojot nesaudzīgu varu un labu gribu (1.p.), šis darba režīms sabiedrības un tautas attīstībai dotu jaunu pamatu un tad “pacelsies uz izvirtušā demokrātisma drupu kaudzes darba diktatūras pils, kura mirdzēs vienkāršā daiļumā un patiesībā” (17.p.). Tiesa, par praktisko ceļu uz nacionālās diktatūras nodibināšanu K.Merta uzskati bija ļoti vispārēji, atzīstot varas gūšanu gan apvērsuma, gan parlamentārā ceļā, bet pagaidām organizējot kaut nelielu tās piekritēju kopu un vērojot laiku (3.p.).

Veidojusies aktīvā nacionālisma teorētisko centienu ietvaros, nacionālās diktatūras idejas noformēšanās 1926. gadā, nenoliedzami, bija uzskatāma par līdzšinējo uzskatu attīstības vainagojumu, tomēr vispārējo priekšstatu un asociāciju kontekstā arī paša strāvojuma ietvaros tās parādīšanās izsauca neviennozīmīgu un ļoti dažādu reakciju. Aktīvā nacionālisma liberālākās aprindas, saglabājot stingras nacionālas varas lozungu, tajā pat laikā viennozīmīgi un krasi vērsās pret jebkādas diktatūras – vienlīdz komunistiskās vai nacionālās – ideju. Par galveno šo aprindu uzskatu paudēju kļuva A.Kroders, kurš, kaut arī pieļaujot diktatūras nepieciešamību, bet tikai uz “īsu brīdi”²⁴⁶ un tikai kāda ārēja vai iekšēja ienaidnieka draudu gadījumā²⁴⁷, tūlīt arī norādīja, ka pavisam maldīgs ir uzskats par diktatūru kā kultūras un sevišķi saimnieciskās dzīves pacelšanas veidu. Atsaucoties uz citu valstu praksi, viņš atzīmēja, ka tieši diktatūra parasti rada vislielāko korupciju²⁴⁸ un ekonomisko situāciju var uzlabot tikai ar saimniecisku brīvību un konkurenci, kamēr “ar diktatūru, normēšanu, ņemšanu un dalīšanu nekāda tautas labklājība nav nodibināma”²⁴⁹. Bez tam, svarīgi bija atcerēties, ka diktatūra kā līdzeklis ir ļoti bīstams un pielietojams tikai tad, kad citi līdzekļi jau izmēģināti. Kopumā, vērtējot K.Merta “pretrunu pilno savārstījumu”, atmetot nacionālās frāzes, tas, viņaprāt, tomēr nebija nekas cits, kā tas pats “aziātiskais boļševisms”²⁵⁰. Principiāli noliedzošu nostāju demonstrēja Ā.Šilde, deklarējot, ka demokrātija ir “visideālākais valsts varas veids, kāds vien iedomājams” un negāciju izskaidrojums ir meklējams tautas neprasmē izvēlēties labākos valsts vīrus, bet pie tā nedrīkst “vainot pašu valsts iekārtu”²⁵¹. Tomēr plašākās aktīvā nacionālisma aprindas, nenoliedzami, sliecās akceptēt stingras nacionālas varas prasību, tiesa, ar zināmām atrunām, vai nu pirmajā gadījumā izvairoties attiecināt diktatūras ideju tieši uz Latviju, bet plaši iztīrējot pirmās nacionālās diktatūras valsts Itālijas sasniegumus, vai otrajā gadījumā šīs varas izpratni saistot ar reformām jau pastāvošās politiskās sistēmas ietvaros. Centienos it kā netieši, atkal un atkal runājot par “stabila un taisnīga saimnieka” vadībā vērojamo Itālijas politisko un saimniecisko

augšupeju²⁵², pasvītrot diktatūras pozitīvo lomu, interesants bija mēģinājums izvērst atbildi uz jautājumu : “Kas ir diktatūra?” –, iztirzājot tās vēsturiskās saknes un likumības aspektus. Būtiskākā bija nepieciešamība saprast un skaidri nodalīt uzurpatora tirāna varu, kas rīkojas pēc neaprobežoto monarhu parauga, no diktatora, kas Romā bija “republikas iestādīts amats”, paredzot nemieru vai ārēju draudu gadījumā ar Senāta lēmumu nodot varu viena konsula rokās²⁵³. Tāpat bija jāatbrīvojas arī no pasakas par fašistu valsts apvērsumu, jo, saņemot karaļa uzaicinājumu sastādīt valdību, patiesībā fašisti savu mērķu sasniegšanai bija atraduši likumīgus un konstitucionālus ceļus²⁵⁴. Otra uzskatu grupa ceļu uz stingras nacionālas varas nodibināšanu saskatīja pastāvošās politiskās iekārtas reformās, izvirzot Satversmes grozīšanas ideju un “kā pirmo un steidzamāko prasību”²⁵⁵ uzstādot tautas vēlētu Valsts prezidentu ar plašākām pilnvarām. 1920. gadu beigās parlamentārisma reformu prasība kļuva par aktīvā nacionālisma antidemokrātisma centrālo tēzi, deklarējot kā savu centienu mērķi “satversmes grozīšanu uz lietderīgākiem un taisnīgākiem principiem”²⁵⁶ un uzsverot, ka reformu ideja un prasība “ir tapusi vārda pilnā nozīmē par neatlaidīgu tautas prasību”²⁵⁷. Saglabājot parlamentārisma reformu ideju un prasību, 1930. gadu sākumā šīs nostādnes ietvaros visā aktīvā nacionālisma attieksmē pret varu iezīmējās būtisks pavērsiens, kā reformu pamattēzi uzstādot paša politiskās pārstāvniecības principa nomainīšanu ar saimniecisku interešu pārstāvniecību. Pati saimnieciskās pārstāvniecības ideja nebija ne pilnīgi jauna Latvijas politisko spēku programmās²⁵⁸, ne pilnīgi sveša Latvijas politiskās dzīves attīstībai vispār, taču tieši 1930. gadu sākumā vispārējās saimnieciskās krīzes apstākļos tā kļuva par aktīvā nacionālisma politiskās programmas centrālo nostādni. Tiesa, šīs nostādnes konkrētajā saturā trūka skaidra izpratne par tās praktisko īstenošanu. Vairāk organiski saimnieciskās pārstāvniecības ideja iekļāvās Mūsu Frontes deklarētajā nacionālrevolucionārās strādniecības platformā, kas kā savu centienu mērķi uzstādot “glēvā parlamentārisma un izkurtējušās demokrātijas vietā” likt “nacionāl-revolucionāro valsts iekārtu” un

paredzot valsts varas stingru centralizāciju un Saeimas atlaišanu, tās vietā likumu izstrādāšanai pie ministrijām dibinot “lietpratēju kameras”²⁵⁹, šo politiskās reformas ideju skatīja plašākas visas saimnieciskās dzīves reformu kontekstā, kas atzīstot individuāli-kapitālistiskās (buržuaziskās) sistēmas pārākumu pār valsts-kapitālistisko (komunistisko) sistēmu, tajā pat laikā tomēr asi vērsās pret pirmajai raksturīgo spekulatīvo kapitālu un saimniecības haotisko attīstību, sludinot saimnieciskās dzīves plānveida attīstības nepieciešamību²⁶⁰. Nedaudz savādāk šī nostādne parādījās LTA Ugunskrusts deklarācijās, kas atzīmējot kā laikmeta jauno principu arodu priekšstāvniecību, norādīja, ka arodu organizāciju priekšstāvju sanāksme būs tā, kas nāks tagadējā parlamenta vietā²⁶¹ un šajā kontekstā secinot, ka tādējādi “pie noteicošā vārda nāktu taisnīgais zemnieks, jo viņu Latvijā ir 73%”²⁶².

4.2.5. Aktīvais nacionālisms.

Visas iepriekšminētās nostādnes un idejas, savā kopumā veidojot aktīvā nacionālisma ideoloģiju un apzīmējot atsevišķas tās pamatnostādnes, tajā pat laikā pamatoja un formulēja arī pašas ideoloģijas pamatprincipu – aktīvo nacionālismu kā jēdzienisku kategoriju. Apkopojot visu un mēģinot tajā atrast galveno vienotāju, par aktīvā nacionālisma ideoloģijas pamatpostulātu un visas kustības pastāvēšanas pamatojumu un vadmotīvu varēja uzskatīt tēzi, ka pastāvošais sabiedriski politiskās iekārtas modelis – 18. novembra republika – neatbilst (vai, drīzāk, pat ir pretrunā ar) latviešu nacionālajām interesēm un konkrētajā situācijā ne tikai nenodrošina, bet atsevišķos aspektos pat kavē pilnvērtīgu nācijas saimniecisko, politisko un kultūras attīstību un savā konsekvencē, tādējādi, apdraud gan nācijas, gan arī pašas valsts pastāvēšanu. Valsts bija neapšaubāms latviešu nacionālo centienu sasniegums un kā tāda aktīvā nacionālisma nostādnēs tā bija augstākā vērtība, taču konkrētā 18. novembra valsts bija tikai formāla, nevis saturiska vērtība. Pirmkārt, tā neatbilst

sabiedrības politiskajai kultūrai un vispirms sabiedrības un politiķu pienākumu un tiesību samēra izpratnei (nepamatotie streiki). Otrkārt, un tas bija galvenais, šis valsts nedabīgā, aizgūtā forma ir pārlieku demokrātiska un liberāla un konkrētajos sarežģītajos sociāli ekonomiskajos un nacionāli neviendabīgās sabiedrības apstākļos tā ir ne tikai nenacionāla, bet pat antinacionāla. No tā izrietēja aktīvā nacionālisma izpratne par aktuālo situāciju un katra valsts un tautas patriota uzdevumu : I Pasaules kara Brīvības cīņas bija beigušās ar valsts dibināšanu, taču pastāvošā valsts nebija patiesais tās izcīnītāju centienu papildījums un tāpēc cīņa ir jāturpina, ievadot Brīvības cīņu otro posmu. Aktīvajam nacionālismam šajā kontekstā vajadzēja vienlaikus kļūt gan par nacionālās pašapziņas “raugu” un jaunu nacionālo ideālu nesēju, gan par to priekšpulku, kas būtu gatavs cīnīties un vest cīņā visus, kuriem valsts un nacionālās intereses patiešām stāv pirmajā vietā. Tiesa, saglabājot savu principiālo saturu, no šīs nostādnes atvasinātajās praktiskajās konsekvencēs tās iekšējie akcenti laika gaitā piedzīvoja būtisku pārbīdi. Sākotnēji, sekojot uzskatam, ka valsts vara un politiskā iekārta savos principos ir pareiza un nacionāla un valdošo aprindu stingrākai nacionālai politikai ir nepieciešams tikai atbalsts, aktīvais nacionālisms par galveno uzdevumu izvirzīja nepieciešamību mainīt *situāciju*, vēršoties vienīgi pret noteiktām sabiedrības grupām, kurām bija jādod vajadzīgais pretspars un jāierāda viņām pienākošās vieta. Taču līdz ar pieaugošo nemieru ar atsevišķiem valdības soļiem un pēc tam jau arī Saeimas likumdošanas praksi aktīvais nacionālisms arvien noteiktāk tuvojās atziņai par pastāvošās valsts varas neatbilstību nacionālajām interesēm, nonākot galu galā pie sprieduma, ka stāvokļa labošanai ir nepieciešams mainīt pašu *politisko iekārtu*.

4.2.6. Otrā plāna idejas.

Visas iepriekš iztirzātās idejas, spriedumi un atziņas, tā vai citādi pamatojot un formulējot aktīvā nacionālisma pastāvēšanas nepieciešamību un mērķus, apzīmēja ideoloģijas pamatnostādnes un veidoja aktīvā nacionālisma kā teorētiskas koncepcijas kodolu, un praktiski ar tām arī bija identificējama aktīvā nacionālisma ideoloģijas satura izpratne. Šajā nozīmē pārējās ideoloģijas nostādnes, kuras, atšķirībā no pamatidejām, pirmkārt, raksturoja acīmredzams fragmentārisms un kuru parādīšanās un pastāvēšana bija cieši saistīta ar visnotaļ subjektīviem nosacījumiem – konkrēto situāciju vai, biežāk, ar konkrēta cilvēka personību un uzskatiem –, nepārprotami piederēja pie otrā plāna idejām un to trūkums – tāpat kā lielā mērā arī to klātbūtne – visdrīzāk paliktu bez īpašas ievēribas un nopietnas ietekmes uz ideoloģijas saturu. Vairumā gadījumu šīs nostādnes nebija sevišķas uzmanības vērtas, tomēr vairāku būtisku nosacījumu kontekstā vismaz divas no tām nevarēja neatzīmēt.

4.2.6.1. Neomonarhisms.

Monarhisms un monarhijas politiskie ideāli nekādā gadījumā nebija uzskatāmi par aktīvā nacionālisma uzskatiem un teorētiskajām nostādnēm tuvām vai, vēl jo vairāk, raksturīgām idejām un vērtībām, un, tāpat kā absolūtais vairums Latvijas politisko spēku, arī aktīvais nacionālisms demonstrēja krasi noraidošu nostāju pret jebkurām monarhisma kā tāda izpausmēm un spēkiem²⁶³. Taču, vienlaikus, aizmirstot (vai, vismaz, pieklusinot) monarhisma konkrēto politisko saturu un neizbēgamo impērisma pieskaņu, nevar noliegt, ka, vienā gadījumā, tā “idejas karogs” noteiktā politisko interešu kontekstā, vai citā, tā ētiskie un kristīgās morāles principi daudziem arī Latvijā vēl arvien likās pievilcīgi un tuvi. Pirmajā gadījumā simpātijas monarhismam pamatojās un bija saistītas tikai un vienīgi ar krasi noliedzošo attieksmi pret Krievijas padomju režīmu un tā saturs koncentrējās visai tālejošu, bet tikpat nereālu šī režīma gāšanas plānu kaldināšanā²⁶⁴. Otrajā gadījumā, un tieši par tā nostādnēm ir runa,

monarhisms drīzāk tika skatīts kā pretstats liberālās demokrātijas, cita starpā, līdznestajai morāles brīvībai, kam pievienojās arī zināms valsts ārējās drošības aspekts un, atšķirībā no pirmā, tā saturs un centieni bija vērsti uz pašas Latvijas iespējamo politisko nākotni. Ievērojot zināmu mērķu un principu līdzību, nebija nejaušība, ja savā laikā monarhisma principu piekritēji bija pievienojušies aktīvajam nacionālismam un arvien vairāk attālinoties no Pasaules kara atmiņām (un monarhisma negatīvajām asociācijām) sabiedrības apziņā, tieši aktīvā nacionālisma ietvaros līdzās oficiālajai nostājai 1920. gadu beigās sevi pieteica ļoti savdabīga un ar līdzšinējām aktīvā nacionālisma deklarācijām šķietami nesavienojama neomonarhisma koncepcija.

Pirmo reiz plašāk šī koncepcija tika iztirzāta 1923. gadā publicētajā bijušā Kalpaka bataljona majora, Lāčplēša ordeņa kavaliera J.A.Liberta brošūrā “Bez 5 minūtēm divpadsmit!”²⁶⁵. Uzsverot latviešu un lietuviešu kopīgo vēsturi, līdzīgo likteni un jau esošos kopdarbības piemērus, kuri, pēc viņa domām, ir pietiekams pamats, lai runātu par “ļoti stipru rāsas kopsajūtu”²⁶⁶, J.A.Liberts proponēja ideju par savdabīgas Latvijas-Lietuvas Vienības jeb Baltu Kopvalsts dibināšanu. Šis Kopvalsts nepieciešamību viņš pamatoja ar ārējiem draudiem, kas vienlīdz lielā mērā nāk gan no Vācijas, gan Krievijas, taču konkrētajā situācijā, kad tās pagaidām pašas ir vājas, vislielākos draudus viņš saskatīja Polijas interesēs²⁶⁷. Tāpēc arī savos Vienības principos viņš pirmajā vietā izvirzīja vienotas armijas un flotes radīšanu un kopējus ārlietu, finansu un satiksmes resorus²⁶⁸. Vienības politisko raksturu J.A.Liberts necentās īpaši iztirzāt, aprobežojoties ar kopējas politiskas robežas izveidošanu (atstājot administratīvo robežu) un pārvaldei paredzot Vienības Padomi ar iespējamu kopēju valsts galvu²⁶⁹. Zīmīgi, ka šajā projektā ne reizi netika pieminēts monarhijas vārds un visai neskaidrais, tikai cita starpā skartais Vienības politiskais saturs lika noprast tā šķietami otršķirīgo, drīzāk formālo un pakārtoto nozīmi jaunās etnokrātiskās un, pirmkārt, aizsardzības interešu diktētās Kopvalsts pamatprincipos. Tomēr neskatoties uz savu mīkstināto politisko formu, 1920. gadu vidū šī Baltu Kopvalsts ideja

sabiedrībā nebija guvusi nekādu atsaucību, un atturoties no publiskas savu uzskatu atklātas deklarēšanas, par tās piekritēju galveno auditoriju turpmākajos gados kļuva ikgadējie latvju-lietuvju tuvināšanās kongresi.

No jauna Latvijas rojālisti plašakai sabiedrībai par sevi atgādināja 1920. gadu beigās, kad pēc ilgākas gatavošanās viņi beidzot paziņoja par lēmumu dibināt politisku organizāciju. Šajā laikā bija kļuvušas skaidrākas ne tikai neomonarhisma politiskās kontūras, bet arī izkristalizējušās galvenās pretrunas un domstarpības. Pirmais diskusiju priekšmets, kā pārskatā par “Baltijas ķēniņvalsts jautājumu latvju presē” norādīja šīs idejas atbalstītāji, bija iespējamās valsts teritoriālie apjomi : ja Latvijas un Lietuvas apvienībai bija pietiekami spēcīga motivācija un savs pamats, tad Baltkrievija kā varbūtējais trešais Vienības loceklis daudz izsauca noteiktas šaubas un iebildumus²⁷⁰. Latvijas rojālistu iecerētā jaunā politiskā apvienība šajā jautājumā demonstrēja vairāk nogaidošu nostāju, deklarējot Latvijas un Lietuvas apvienošanu vienā konstitucionālā vienībā – Baltijā –, kas paplašinātos tālāk arī ar Baltkrieviju²⁷¹. Daudz principiālākas bija domstarpības par iespējamās Vienības troņa kandidātiem, kam īpašu nozīmi piešķīra leģitīmistiem, kuri arī pašas Troņa padomes darbības uzsākšanu tieši saistīja ar tās atzīšanu no “cara Kirila Vladimiroviča”²⁷². Taču 1929. gadā arī šīs pretrunas, šķiet, vairāk vai mazāk bija atrisinātas, un Latvijas rojālisti likās atraduši pietiekamu pamatu atklātībā pieteikt savas politiskās pretenzijas. Salīdzinājumā ar 1920. gadu vidu, viņu deklarācijas par Baltijas ķēniņvalsti 1929. gadā bija kļuvušas daudz tiešākas, tomēr acīmredzami centieni izvairīties no asociācijām ar monarhismu bija saglabājušies, un visspilgtāk to, šķiet, apliecināja viņu pašu uzsvērtais lēmums atteikties no iepriekšējā nodoma atjaunot monarhistisko Latviešu tautas partiju, izvēloties tīri politisku, bet, šajā gadījumā, arī neko neizsakošu Satversmes grozītāju apvienības nosaukumu²⁷³. Tiešāki, tomēr vēl arvien piesardzīgi Latvijas rojālisti bija arī savā politiskajā programā, norādot, ka “valsts augstākās varas sadalīšanas jautājumu starp valsts galvu, ideju nesēju partiju un plašu

tautas pārstāvību” Apvienība grib atrisināt pēc Itālijas valsts iekārtas parauga²⁷⁴, taču tā arī neminot konstitucionālās monarhijas vārdu.

Trešais un pēdējais neomonarhisma piekritēju mēģinājums piesaistīt sabiedrības ievērību bija 1933. gadā publicētais Latviešu Nāciokratu partijas deklarācijas izklāsts²⁷⁵, uz kura idejisko saikni gan norādīja tikai atsevišķas nostādnes un aiz izteikti vispārinātajām deklarācijām patiesībā bija grūti atpazīt to idejisko pirmsākumu. Atšķirībā no iepriekšējām nostādnēm, partijas deklarācijas izcēlās ar radikālismu, paredzot ne tikai “sveštautiešu un nodevēju” zemes piederumu un neapstrādāto zemju atsavināšanu un sadalīšanu latviešiem²⁷⁶ un visu valsts, pašvaldību un armijas virsnieku amatu pieejamību vienīgi latviešiem²⁷⁷, bet pasludinot arī privātīpašuma un visu cilvēka tiesību un brīvību pakārtošanu nācijas interesēm – “cik tas Nācijai derīgi”²⁷⁸. Valsts politisko attīstību partija saistīja ar pastāvošās Satversmes pilnīgu atcelšanu, paredzot “šķiru tiesisku organizēšanu un pārstāvjus šķiru saeimā”²⁷⁹. Gandrīz vienīgais, kas Nāciokratu platformā atgādināja par latviešu rojālistu sākotnējām nostādnēm, bija Latvijas un Lietuvas valstiskā vienība, tās pamatā gan izvirzot vairs ne aizsardzības vai saimniecisko, bet, pirmkārt, nacionālo aspektu, kas, apvienojot latviešus, latgaliešus un lietuviešus “vienā lielnācijā un valstī”, radītu vienas – “aistu nācijas” – spēku pretī Eiropas tautām²⁸⁰. Izteiktas pretenciozos formulējumos, šīs Nāciokratu partijas deklarācijas bija acīmredzami deklaratīvas un, salīdzinājumā ar 1920. gadu teorētiskajiem centieniem, tās bija zaudējušas savu galveno saturu un atstāja saraustītas kompilācijas iespaidu, apliecinot neomonarhisma idejisko galu.

Parādījies kā fragmentārs dažu, ļoti šauru un savās iespējās visai ierobežotu ar aktīvā nacionālisma vārdu saistītu aprindu ieguvums, savas teorētiskās izstrādes visizvērstākajā formā – kas, nepārprotami, bija attiecināma uz 1920. gadu beigām – neomonarhisms, tajā pat laikā, nenoliedzami, bija viena no visīpatnējākajām un Latvijas apstākļos arī ekstravagantākajām teorētiskajām koncepcijām. Sabiedrības apziņā nostiprinājušies vēsturiskie priekšstati un

asociācijas, ko vēl vairāk pastiprināja “mūsu patentētās republikāņu preses” attieksme, acīmredzami ierobežoja šīs koncepcijas pilnvērtīgu attīstību – gan tās saturā, gan formā –, un galu galā kļuva arī par galveno iemeslu tās atmiršanai 1930. gadu sākumā, taču pat savā ierobežotajā veidolā neomonarhisms atspoguļoja zināmus sabiedrības idejiskās dzīves procesus un centienus. Runājot par neomonarhisma vietu un lomu aktīvā nacionālisma teorētiskajos uzskatos, ir vēlreiz jāuzsver, ka pastāvot zināmai, bet drīzāk organizātoriskai saiknei, neomonarhisms nekādā gadījumā nav uzskatāms par aktīvā nacionālisma ideoloģijas elementu; savā būtībā neomonarhisms bija – un arī uzstājās kā – patstāvīga teorētiska koncepcija, kuras atsevišķas nostādnes objektīvu vai citu nosacījumu ietekmē bija vairāk vai mazāk tuvas aktīvajam nacionālismam. Tāpēc dotajā gadījumā neomonarhisma koncepcija pelna ievērību ne tik daudz pati par sevi, cik ar iespēju caur tās prizmu paskatīties uz aktīvo nacionālismu no vēl viena aspekta.

4.2.6.2. Attiecības ar kristīgo reliģiju un Baznīcu.

Aktīvā nacionālisma teorētiskajās nostādnēs ticības un Baznīcas²⁸¹ jautājumi, kaut arī skarti, nebija plašāk iztirzāti un akcentēti, un no šī aspekta runāt par kaut kādu īpašu, teorētiski izvērstu aktīvā nacionālisma politiku vai platformu sabiedrības garīgās – pretstatā laicīgajai – dzīves veidošanā būtu grūti. Tajā pat laikā, vairāku Eiropas valstu politiskajos procesos, vienlīdz kā šo valstu dažādo politisko spēku nostādnēs šiem jautājumiem piederēja patiešām sevišķa nozīme un tie, nenoliedzami, apzīmēja vienu no svarīgākajiem jebkura politiska strāvojuma pozīcijas un nostājas kritērijiem. Tieši pēdējā apsvēruma dēļ būtu nepiedodami šo aktīvā nacionālisma teorētisko uzskatu daļu atstāt vispār bez ievērības, un kaut arī dotajā gadījumā tā nebija noteikta un patstāvīga ideoloģijas nostādne, tomēr zināmu attieksmi tā nepārprotami demonstrēja.

Aktīvā nacionālisma, tāpat kā gandrīz visu Latvijas politisko spēku, attieksmi pret Baznīcu 1920. gadu sākumā noteica līdzšinējās vēsturiskās attīstības kontekstā izveidojušies sabiedrības vispārējie noskaņojumi. Pirmskara apstākļos latviešu sabiedrības uztverē Baznīca (šeit un turpmāk, nelietojot īpašas atrunas, ar Baznīcu ir domāta evaņģēliski luterāniskā Baznīca), pirmkārt, bija viens no pastāvošās varas galvenajiem balstiem, un tātad – prettautisks un reakcionārs institūts –, un šo attieksmi spilgti apliecināja 1905. gada notikumu antiklerikālais raksturs. Šai pieejai bija pakārtota gan attieksme pret kristīgo mācību (1905. gada t.s. baznīcas demonstrāciju raksturs skaidri norādīja, ka Kristus mācība tikai ļoti nosacīti tika uzverta kā ētiski morālu vērtību kanons), gan pret tās sludinātājiem – “melnsvārčiem”. I Pasaules karš latviešu sabiedrības attieksmi pret Baznīcu krasi diferencēja : vācu okupācija (te kā vēl vienu piemēru latviešu attieksmei pret kristīgo tradīciju var atzīmēt Ziemassvētku kaujas), vēl 1918. gadā garīdzniecības nosūtītie padevības apliecinājumi Vācijas ķeizaram Vilhelmam II un A.Niedras valdība 1919. gadā vēl vairāk nostiprināja sabiedrības antiklerikālos noskaņojumus Latvijā, kamēr bēgļu aprindās Krievijā latviešu mācītāji kļuva par būtisku sabiedriskās dzīves nepieciešamību, uzturot un iedvesmojot bēgļu nacionālās kopības garu²⁸². Šī diferenciacija kļuva acīmredzama, sākoties bēgļu atgriešanās kustībai un visatklātāk iezīmējās tieši politiskajos procesos. Atspoguļojot sabiedrībā valdošos noskaņojumus, Latvijas pirmo valdību politika, kaut arī netieši un atklāti neformulēti, tomēr objektīvi nepārprotami vērsās pret baznīcu : ja ar agrārreformu tika dots trieciens mācītāju un baznīcas draudžu materiālajam stāvoklim²⁸³, tad ar ticības mācības izslēgšanu no obligātajiem skolēnu mācību priekšmetiem (un, starp citu, arī aizliegumu mācītājiem ietekmēt vēlētajus Saeimas vēlēšanās) tika krasi ierobežota baznīcas sabiedriskā loma²⁸⁴. Bijušie bēgļu mācītāji, turpretī, svešatnē atraduši jaunu savas misijas papildījumu, arī dzimtenē nevēlējās samierināties ar jaunās valsts baznīcai atvēlēto vietu un lomu, un paļaujoties uz savu autoritāti, 1920. gada sākumā dibināja KNpartiju, kas jau Satversmes Sapulcē ieguva trīs mandātus.

Tieši bijušie bēgļu mācītāji bija tie, kuru darbība sāka iezīmēt kaut arī lēnu, bet tomēr pavērsienu visas latviešu sabiedrības attieksmē pret baznīcu, padarot to ja ne par mīlamu, tad vismaz respektējamu sabiedriskās dzīves sastāvdaļu.

Atšķirībā no gandrīz visu Latvijas sabiedriski politisko spēku 1920. gadu deklarācijās vairāk vai mazāk izteiktā viennozīmīguma, Nacionalā Kluba apzīmētā aktīvā nacionālisma nostāja attieksmē pret baznīcu līdz pat 1926. gadam atspoguļoja šo savdabīgo duālismu, kura pamatā, dotajā gadījumā, bija kāds principiāli būtisks nosacījums. Konkrētajā situācijā baznīca, tāpat kā aktīvais nacionālisms, pirmkārt, bija, kaut arī saturā un mērķos dažādas, tomēr nenoliedzamas un šī vārda plašākajā nozīmē opozīcijas apzīmējums attiecībā pret pastāvošo realitāti, un šo objektīvo sava sociāli psiholoģiskā statusa tuvību vēl vairāk izcēla noteikta teorētisko uzskatu un politisko deklarāciju sakritība, kas Kristīgos nacionālistus un viņu pārstāvētās baznīcas aprindas no vienas puses un aktīvo nacionālismu – no otras –, padarīja par neizbēgamiem sabiedrotajiem. Aktīvā nacionālisma un Baznīcas sabiedroto attiecības, un tas citu Eiropas valstu iekšpolitisko procesu kontekstā bija visai interesanti, neapšaubāmi, veicināja arī tas, ka aktīvā nacionālisma principiālās antipartejiskās nostājas dēļ starp viņiem nepastāvēja elektorāta pretrunas. Visbeidzot, noteiktā uzskatu un interešu kopība likumsakarīgi pieteica sevi arī aktīvā nacionālisma biedru sastāvā, kuras spilgtākais apliecinājums bija 1924. gadā dibinātā LPLīga. Visu šo apstākļu un nosacījumu ietekmē aktīvā nacionālisma attieksmei un nostājai pret baznīcu bija nepieciešams vidusceļš, kompromiss starp sabiedrības sekularizējošajiem noskaņojumiem un 1924. gada A.Niedras prāvas gaisotnē visnotaļ reālo iespēju iemantot “reakcionāru” slavu no vienas puses, un saviem domu biedriem – no otras, taču 1920. gadu pirmajā pusē sabiedrības vispārējo noskaņojumu neiecietība, acīmredzot, vēl arvien bija tik liela, ka šāda kompromisa varbūtība likās praktiski neiespējama. Tāpēc līdz pat 1926. gadam aktīvā nacionālisma nostādnes vispār neformulēja savu attieksmi pret baznīcu, acīmredzami un pat demonstratīvi (laikā, kad 1923. gada

tautas nobalsošana un vēl jo vairāk A.Niedras prāva visiem Latvijas sabiedriski politiskajiem spēkiem deva iespēju un pat pieprasīja savas pozīcijas deklarēšanu, LNK klusēšanu un atbildot uz šajā sakarā izteiktajiem pārmētumiem deklarēto “absolūto neitralitāti”²⁸⁵ citādi, kā par demonstratīvu apzīmēt nevarēja) izvairoties no jebkādam deklarācijām : vienīgais, ko varēja atzīmēt, bija pastarpināti paustā atieksme, kritizējot sociāldemokrātus – bezdievjus un viņu jaunatnes “maitāšanas” politiku skolās²⁸⁶.

Atteikšanās formulēt savu nostāju 1920. gadu vidū savā ziņā jau bija ieguvusi principiālu raksturu, un arī negaidītais pavērsiens, kas 1926. gada sākumā iezīmējās aktīvā nacionālisma nostājā, bija ne tik daudz kaut kādas iekšējās uzskatu attīstības atspoguļojums, cik atbilde uz vispārējiem procesiem un, pirmkārt, uz gandrīz vienlaicīgajiem jaunās nacionālās reliģijas atjaunotāju kustības jeb dievturu un Dr. theol. J.Sandera, kaut arī pagaidām vēl nenoteiktajiem, ticības reformēšanas centieniem²⁸⁷. Bez tam, vērtējot šo pavērsienu, ir jāievēro, ka, ja abu jauno ticības strāvojumu nostādnes ietvertais vecā noliegums un tā nepieciešamība un motīvi likās skaidri un nepārprotami, tad sava apliecinājuma, savu pozitīvo principu konsekvencēs, cik ļāva spriest aktīvā nacionālisma oficiozu publikācijas, tie atradās spēcīgā laicīgās dzīves izjūtu iespaidā un bija visai pretrunīgi : ievērojot minēto apstākli, šo strāvojumu centienos ir skaidri jānošķir to politiskais aspekts – tas, kas šajos centienos, visdrīzāk, arī bija tuvs un pievilcīgs aktīvā nacionālisma uzskatiem – no to reliģiskā satura, kam aktīvo nacionālistu spriedumos drīzāk tika atvēlēta pakārtota, otršķirīga vieta un nozīme. Kā galvenais un noteicošais abu jauno ticības strāvojumu vadmotīvs izskanēja kristietības noliegums, kura pamatā tā vai citādi bija kristietības kanonu un plašākā nozīmē visas kristīgās tradīcijas izteiktā un neizbēgamā saikne ar ebreju tautas vēsturi. Tieši caur uzstāšanos pret ebrejisko sarkano internacionāli, šajā mērķu kopībā tika saskatīta galvenā saikne starp reliģiju un patriotismu²⁸⁸. Salīdzinot J.Sandera un E.Brastiņa pārstāvētos uzskatus, nesalīdzināmi tālāk savā noliegumā gāja senlatvju reliģijas atjaunotāji,

apgalvojot, ka kristietisms ir maz iespaidojis latviešus un kā apliecinājumu tam norādot uz dainām, kurās Kristus nav minēts gandrīz ne reizi²⁸⁹. Tiesa, jautājumā par pašu senlatviešu reliģijas saturu aktīvā nacionālisma oficiozos lasāmie spriedumi bija visai atturīgi, kas gan vairāk, šķiet, bija vispārējās neizpratnes un pretrunu atspoguļojums, par ko lika domāt izskanējušais jau pats par sevi dīvainais uzskats, ka kristietisms var papildināt senlatvju reliģiju²⁹⁰. Skaidrs bija tikai viens : "... vienprātīgais gala slēdziens ir, ka nacionālā reliģija nepieciešama"²⁹¹. Ar šo konstatējumu arī noslēdzās aktīvā nacionālisma spriedumi 1920. gados²⁹².

Atkal aktīvā nacionālisma dienaskārtībā reliģijas un ticības jautājumi atgriezās 1930. gadu sākumā, taču, atšķirībā no iepriekšējā laikmeta, tagad bija izkristalizējušās ne tikai dievturu un kristietības reformatoru pozīcijas, bet arī noskaidrojušās to principiālās domstarpības, kuras vairāk vai mazāk atrada savu atspoguļojumu arī abu šī laika nopietnāko aktīvā nacionālisma organizāciju nostādnēs. Ievērojot to, ka J.Sandera pārstāvētais reformatoru novirziens, vēršoties pret noteiktiem kristietības kanoniem, nebūt nenoliedza kristietību kā tādu (J.Sandera uzskatu kodols, žurnālista J.Kārkliņa vārdiem, bija "Jauno derību atbrīvot no Vecās, to atstājot tiem, kam tā pieder"²⁹³), un, šajā nozīmē, nepārprotami apliecināja piederību vispārējām universālām vērtībām, tā nostādnēs vismaz no šī aspekta bija acīmredzami tuvākas J.Štelmahera partijas pozīcijai. Tāpēc bija likumsakarīgi, ka ALNSP izvirzītajā Baznīcas reformēšanas programā, kas prasīja Baznīcas uzturēšanu no valsts, reliģijas mācību kā obligātu skolas mācību priekšmetu un mācītāju augstu tikumību kā viens no svarīgākajiem principiem, kaut arī tieši nenorādot uz J.Sandera uzskatu pēctecību, tika uzstādīta arī prasība radikāli pārredīgēt visu Veco Derību, kur valda "kaila jūdu vēsture un āriešiem nepiemērotā viņu morāles izpratne"²⁹⁴. Turpretī LTA Ugunskrusts, kas savās nostādnēs daudz spēcīgāk apzīmēja nacionālās īpatnības prioritāti, nenoliedzami tuvāka bija E.Brastiņa dievturība²⁹⁵, ļaujot tajā saskatīt vēl vienu tautas vēsturiskās misijas apliecinājumu un paziņot

: “Mūsu tautas dižais Dieva uzliktais uzdevums ir atjaunot āriski-latvisko reliģiju, lai nodotu to atpakaļ āriskai Eiropai. Tā ir tiešām varena kultūras misija visaugstākā nozīmē”²⁹⁶.

Raksturojot aktīvā nacionālisma teorētiskos uzskatus un nostādnes kopumā ir jāatzīmē, ka tos, tāpat kā pašu organizāciju deklarētās izpratnes pieeju teorētiskajiem centieniem – nodalot ideoloģiju no teorijas – raksturoja noteikts duālisms. No vienas puses, acīmredzama bija aktīvā nacionālisma uzskatu nekonsekvence, skaidras programmas trūkums un vājā un nepilnīgā ideoloģijas iekšējā saistība un struktūra. Taču no otras puses tieši idejiskie principi kļuva par strāvojuma vienojošo stūrakmeni, spējot piesaistīt un izsakt pietiekami plašu aprindu politiskās intereses un centienus. Neskatoties uz ideoloģijas teorētiskās izstrādes trūkumiem, tā, izceļoties ar vairākām savdabīgām nostādnēm un savu noteiktu terminoloģiju, bija pietiekami īpatnēja un bija galvenais, kas noteica aktīvā nacionālisma īpatību Latvijas politisko spēku attiecībās. Bez tam, nevar neievērot, ka aktīvā nacionālisma teorētisko uzskatu veidošanā piedalījās vai ar to bija saistīti vairāku 1920.-30. gadu ievērojamāko latviešu publicistu un sabiedriskās domas izstrādātāju – E.Blanka, K.Merta, A.Krodera, J.Dāvja, Ā.Šildes – vārdi, kas strāvojuma nostādnēm piešķīra plašāku, pāri šauriem politiskiem principiem stāvošu raksturu.

Raksturojot ideoloģiju un tās nostādņu konkrēto saturu, ir jāizceļ vairāki spriedumi. Kā liecināja aktīvā nacionālisma teorētisko deklarāciju saturs, pieņemot atsevišķas Latvijas apstākļiem mazpamatotas, neorganiskas un acīmredzami ārējas izcelsmes idejas un nostādnes, kas ļāva runāt par aizņēmumiem, ideoloģijas principiālais saturs un pamatnostādnes – vēršanās pret Krievijas un Vācijas ietekmi, vēršanās pret svešautiešiem un komunismu – tomēr bija piederīgas un izrietošas no konkrētajiem Latvijas apstākļiem, pie kam tas, ka šīm nostādnēm praktiski nebija atrodamas nekādas izstrādes pirmskara latviešu sabiedriskajā domā norādīja, ka aktīvā nacionālisma uzskatu pamats un

pirmsākumi bija meklējami tieši konkrētajā pēckara situācijā un nosacījumos²⁹⁷. Salīdzinājumā ar citiem radniecīgiem strāvojumiem, aktīvajā nacionālismā nebija un visā pastāvēšanas laikā neparādījās nekādas ārējas ekspansijas un revanša idejas. Izaugusi no konkrētās pēckara realitātes spriedumiem, aktīvā nacionālisma ideoloģija salīdzinoši maz vietas ierādīja mistiskajam – tādiem jēdzieniem, kā tautas dvēsele un tautas gars –, pamatojot savas nostādnēs ar praktiskajiem politiskās, saimnieciskās un kulturālās dzīves aspektiem un iezīmēm un visā savas pastāvēšanas laikā paliekot kā visai racionāla ideoloģija. Izvērtējot aktīvā nacionālisma uzskatus, ir noteikti jāpasvīturo, ka tā bija izteikti politiska ideoloģija. Visā strāvojuma pastāvēšanas laikā ideoloģijā praktiski neparādījās konkrēti pārspriedumi par saimnieciskās dzīves jautājumiem. Nedaudz nopietnāk varēja runāt par zināmu aktīvā nacionālisma pozīciju sociālajos jautājumos, taču 1920. gados tā palika visai deklaratīva, kamēr 1930. gadu sākumā sociālā jautājuma iztirzājuma saturs vairāk bija saistīts un koncentrējās arodu pārstāvniecības principā. Gan saimnieciskie, gan sociālie jautājumi aktīvajā nacionālismā tika skarti par tik, par cik tie bija saistīti ar politiskām nostādnēm un runāt par nopietnu un konkrētu aktīvā nacionālisma saimniecisko un sociālo programmu praktiski nevar. Taču uzstājoties kā noteikti politiska ideoloģija, arī aktīvā nacionālisma politiskā programma izrādījās ļoti deklaratīva un nekonsekventa. Iespējams, viens no šī deklaratīvisma un nenoteiktības izskaidrojumiem bija saistāms arī ar vēlmi izvairīties no “roku saistīšanas”, saglabājot zināmu rīcības brīvību, taču galvenais tā cēlonis nenoliedzami bija strāvojuma pirmo personu acīmredzamā neizpratne, nesagatavotība nopietnai politiskai līdzdalībai un pašu deklarēto skaļo lozungu reālam papildījumam. Gadu no gada atkārtojot par savu gatavību izšķirošajiem notikumiem, aktīvajā nacionālismā tā arī neparādījās konkrēta un skaidra programma šo lozungu papildījumam, kas lika izdarīt vienīgo secinājumu, ka aiz lozungiem nestāvēja ne nopietna vēlme, ne vēl jo vairāk gatavība tos īstenot. Paradoksālākais šajā gadījumā atskatoties uz aktīvā nacionālisma

organizatorisko tradīciju bija teorētisko uzskatu izstrādes saistība ar strāvojuma pastāvēšanu. Kaut arī laiku pa laikam, cenšoties uzsvērt strāvojuma nopietnību, bija vērojami nopietnāki teorētiskās izstrādes centieni un atskanēja nožēla par izvērstas ideoloģijas trūkumu, tieši organizācijas ar nopietnām idejiskām pretenzijām – Latvijas Sargi un ALNS partija – nespēja piesaistīt plašāku ievērību. Lielāko uzplaukumu aktīvā nacionālisma ietvaros piedzīvoja tās organizācijas (L NK, LTA Pērkonkrusts), kuru pastāvēšanā un centienos ideoloģijai nebija būtiska nozīme. Tādējādi ideoloģijai aktīvā nacionālisma pievilcībā un praktiskajos sasniegumos nebija ne galvenā, ne noteicošā nozīme : svarīgāka bija reālā praktiskā aktīvā darbība.

Visbeidzot, analizējot ideoloģiju un ievērojot vienu no galvenajām pēckara radikāli nacionālo iezīmēm un to dažādības kritērijiem, ir jāatzīmē arī aktīvā nacionālisma nostāja jautājumā par nācijas un valsts prioritātēm²⁹⁸. Piederot pie Austrumeiropas valstu strāvojumiem, kuros nacionālajam aspektam tika piešķirta īpaša nozīme, arī aktīvais nacionālisms teorētiskajos centienos lielu un nozīmīgu vietu atvēlēja nacionālajam principam, taču latviešu sabiedrības līdzšinējās tolerances un spēcīgas valstiskuma idejas caurstrāvoto noskaņojumu kontekstā nacionālisma kategorija, salīdzinājumā ar citu valstu strāvojumiem, uzrādīja visai mērenus, no krasām galējībām brīvus spriedumus un kā liecināja gan īpatnējā “sveštautiešu” kategorijas izpratne, gan rasu idejas atskaņas, ideoloģijas pamatvērtību izvēlē starp nāciju un valsti nacionālismu ne pēc satura, ne nozīmes nevarēja uzskatīt par aktīvā nacionālisma ideoloģijas prioritāti.

¹ LNK statūtu 1.punkts. – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 108.lp. Šajā pat kontekstā Latvju Nacionālā Kustība statūtos paredzēja “modināt, sekmēt, audzināt un izkopt”, Latvju Nacionālrevolucionārais Klubs – “vest idejisku cīņu”, Jaunā Latvija – “izkopt apziņu”.

² Šajā ziņā izteiksmīgākais piemērs bija jau ar 1920. gadu vidū aktīvajam nacionālismam raksturīgās Saeimas kritikas acīmredzamā mīkstināšana jaunu vēlēšanu priekšvakarā, lai gandrīz tūlīt pēc vēlēšanām, kuras, viņuprāt, arī šoreiz nebija devušas gaidīto rezultātu, atkal strauji pieaugtu. – Skat. piemēram : Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 11.septembris., 9.oktobris. ; Dzimtā Zeme. – 1928. – 20.septembris., 1929. – 24.marts.

³ To, cik lielu nozīmi aktīvais nacionālisms piešķir sabiedrībā pazīstamu cilvēku spriedumiem un iespējai atsaukties uz viņu izteikumiem visspilgtāk apliecināja ALNSP, kas 1933.gadā beidzot varēja paziņot, ka dzejniecei Aspāzijai nacionālsociālisma "ideja un kustība esot simpātiska", turklāt, kā viņa aizrādījusi, "arī Rainis vēl pirms Hitlera uzvarām vairākos rakstos un vēstulēs minējis nacionālsociālismu kā nākošo ceļu, pa kuru neizbēgami ies visas tautas. Šī kustība došot jaunu atdzimšanu un patiesu taisnību ļaužu dzīvē". – Ko saka dzejn. Aspāzija par nacionālsociālismu un sociālismu. // Zilais Ērglis. – 1933. – 22.aprīlis.

⁴ Padziļina šķiru ciņu. // LNK Biļetens. – 1924. – 16.maijs.

⁵ J.Davis. Socialisma trijotne. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 11.aprīlis.

⁶ Ciņas paradoksi. // Ugunskrusts. – 1932. – 25.septembris.

⁷ Latvju nacionālsociālisms. // Zilais Ērglis. – 1934. – 13.janvāris.

⁸ Bija grūti nopietni uztvert ALNS partijas oficiālo pārspriedumus par t.s. "trešās valsts" ideju, kas kā izrādās "nav tā, ko proklamējis Hitlers Vācijā" /Fašisms, hitlerisms un latvju nacionālsociālisms. // Zilais Ērglis. – 1933. – 16.decembris./ vai rasu teoriju /Senlatvi – vistīrākā āriešu tauta Eiropā! // Zilais Ērglis. – 1934. – 17.februāris./, pie kam šīs J.Štelmahera partijas nostādnes izskatījās vēl jo interesantāk ievērojot viņa pašu pausto atziņu, ka "mūsu laiks ir raksturīgs starp citu arī ar ideju nabadzību un līdz ar to arī ar ideju zagšanu". – J.Štelmahers. Starptautiskā politiskā orientācija. // Zilais Ērglis. – 1933. – 16.septembris.

⁹ Ļoti pretrunīga un nekoncekventa un vispirms tieši ar konkrētu cilvēku uzskatiem saistāma bija 1920. gadu vidū aktīvā nacionālisma organizāciju paustā nostāja jautājumā par diktatūru. Izvirzījis stingras nacionālas varas ideju, Latvju Nacionālistu Kluba galvenais ideologs K.Merts pēc 2.Saeimas vēlēšanām 1925.gada novembrī par galveno ciņas objektu apzīmēja "iecirķu vēlēšanu propagandu" /K.Merts. Ko dos mums nākošie trīs gadi? // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.novembris./, bet jau mēnesi vēlāk atkal uzsvēra savu nacionālās diktatūras ideju /K.Merts. Gaitu izbeidzot. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 20.decembris./ un 1926.gada sākumā izdeva programmatisko skatījumu "Nacionālās diktatūras būtība", savukārt 1926.gada februārī dibinātie Latvijas Sargi, kaut arī sākotnēji vēl iztīrījot "stingras nacionālas varas" domu /Vidusceļš. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 14.marts./, jau drīz vien savā oficiālā publicētajā spriedumā, ka diktatūras jau tā ir par daudz un K.Merta deklarētā nacionālā diktatūra savā būtībā "nav nekas cits, kā tas pats aziatiskais boļševisms" /I.A.K. Mērķi un centieni. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 11.aprīlis./.

¹⁰ Mūsu uzdevums. // LNK Biļetens. – 1924. – 11.aprīlis.

¹¹ LNK 1 gads. – 14.lpp.

¹² Kā cīnīties ar socialismu? // LNK Biļetens. – 1924. – 9.maijs.

¹³ Viens no plašākiem pārspriedumiem šajā sakarā bija V.Smaren-Savinska raksts. – V.Smaren-Savinskis. Krievu kultūras iespaids. // Latvju Jaunatne. II. – R., 1924. – 97.-112.lpp.

¹⁴ E.Tīrumnieks. Aktīvie nacionālisti. – 11.lpp.

¹⁵ K.Merts. Nacionalisms, strādnieki un socialdemokratija. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 9.aprīlis.

¹⁶ Četri gadi fašistu varas. // Izšķiries. – 1926. – 28.oktobris.

¹⁷ Kas ir? Pērkonkrusts. – 18.lpp.

¹⁸ Sava nozīme organizāciju nostājā bija arī tam apstāklim, ka ar 1924.gadā sākušos organizatorisko diferenciāciju aktīvais nacionālisms vairs nebija tikai vienas organizācijas ideoloģija un šķelšanās rezultātā izaugušo dažādo organizāciju idejas monopolizācijas tendence padarīja praktiski neiespējamu plašāku uzskatu koncekvenci.

¹⁹ Uzsverot, ka dažādu valstu "aktīviem nacionālistiem nav stingri zinātniskas teorijas", izvērsti šādu pieeju raksturoja un pamatoja E.Tīrumnieks pārspriedumos par aktīvā nacionālisma ideoloģiju. – E.Tīrumnieks. Aktīvie nacionālisti. – 10.-15.lpp.

²⁰ Pirmo reiz plašāki pārspriedumi par sievieti un viņas lomu sabiedrībā aktīvā nacionālisma deklarācijās parādījās īsi pirms 2.Saeimas vēlēšanām 1925.gadā /Ausma. Latvju sievietei. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 18.septembris./, kas, lai arī tieši šajā laikā aktīvais nacionālisms bija izšķīries par sieviešu klātbūtni organizācijā, pirmkārt, tomēr, acīmredzot, bija saistāms ar vēlmi piesaistīt sieviešu balsis (iespējams, galvenā nozīme te bija tam apstāklim, ka, kā vērtējot vēlēšanu rezultātus jau pēc vēlēšanām rakstīja Kluba oficiāls, sieviešu balsis vēlēšanās bija mestas atsevišķā urnā, tiesa, ļaujot izdarīt tikai vienu secinājumu, ka sievietes kandidātu sarakstos cītīgi strīpojušas pašas sievietes. – Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.oktobris.)

²¹ Spēcīgo tradicionālo politiskās kultūras priekšstatu dominanti vēl 1920.-30.gadu politikas teorētiku vidū un šo priekšstatu acīmredzamo pašpārliecināto arhaismu attiecībā pret jauno visspilgtāk, neapšaubāmi, apliecināja Veimāras Vācija, kuras intelektuāļi no saviem filozofiskās pieejas augstumiem ilgi, varbūt pat pārāk ilgi nicināja un izsmēja viņuprāt savā vienkāršībā plebejisko nacionālsociālismu.

²² Sagrautās pēckara saimnieciskās dzīves un sociālo problēmu diktētais un nepieciešamais valsts lomas pieaugums bija neizbēgama parādība ne tikai zaudējušajās vai karā vairāk cietušajās valstīs, bet pēckara Eiropā vispār un, piemēram, par šī procesa nepieciešamību un saturu Francijā atmiņās plaši runā E.Erio /E.Erio. Iz prošlovo. Meždu dvumja vainami. – Moskva, 1958. – str. 98.-136.

²³ Vairāk par to skatīt izmantoto Avotu un literatūras apskatā.

²⁴ Šajā gadījumā ir būtiski uzsvērt, ka, pretstatā uzskatam un priekšstatam, ka vienīgi aktīvais nacionālisms bija valsts liberālisma atstumto un neapmierināto vienotājs un šādas apvienības iespēja un nepieciešamība bija raksturīga tikai 1920.gadu sākumam, Latvijas parlamentārās demokrātijas laikmeta prakse liecināja, ka patiesībā laika gaitā neapmierināto motīvs politiskajā dzīvē drīzāk kļuva arvien spēcīgāks, uz ko, cita starpā, varbūt visspilgtāk norādīja jaundibināto politisko partiju izvēlētie nosaukumi : 1926.gadā parādījās “Caur 1920.gada 18.marta likumu cietušo biedrība”, bet 1930.gadu sākumā visai ietekmīga izrādījās “Saimnieciskā Centra ar politisko partiju saimniekošanu neapmierināto” organizācija.

²⁵ Pirmajās LNK deklarācijās tika norādīts uz demokrātiskas valsts pastāvēšanas principiem, kuri ir pieņemami un apmierina pilsonību, taču tie neapmierina sociālistus, kas demokrātisko valsts iekārtu izmanto “vienīgi sava stāvokļa nodrošināšanai” cīņā par sociālisma uzvaru. Tieši tāpēc valstij ir nepieciešama aktīva pilsoņu organizācija, kas vērstos pret sociālistiem un stiprinātu valdības nacionālos centienus. – LNK mērķi. – 7.lpp.

²⁶ LNK 1.gads. – 9.lpp.

²⁷ LNK mērķi. – 4.lpp.

²⁸ Turpat.

²⁹ Latvju tautas naidnieki. // LNK Biļetens. – 1924. – 27.novembris.

³⁰ Šī nenacionālo un pretvalstisko ienaidnieku šķirtne, lai arī pieminēta aktīvā nacionālisma deklarācijās (Skat., piemēram : Latvju tautai! – R., 1933. – 4.lpp./, netika plašāk izvēsta un neparādījās kā konceptuāla nostādne.

³¹ LNK mērķi. – 21.lpp.

³² Valdemāriešu Cilts 1933.gadā izdots pārskaits par latviešu sasniegumiem un pienākumiem noslēdzās ar nepārprotamu norādi : “Latvieši ir vienprātīgi cīnījušies, izcīnījuši valsti, pārspējuši ārējos ienaidniekus ... Bet bīstamāks par ārējo ienaidnieku ir iekšējais ienaidnieks, t.i. savas tautas Judasi ...”. – Latviešu sasniegumi un pienākumi. – R., 1933. – 31.lpp.

³³ Jau pirmajās LNK deklarācijās tika uzsvērts : “... vienīgie uzskati par komunistiem un viņu līdzskrējējiem drīkst būt, ka viņi ir svešas valsts politiskie un militārie aģenti un kā pret tādiem viņiem arī ir jāizturas”. – LNK mērķi. – 9.lpp. Šī nostādne atkārtojās arī pēdējās aktīvā nacionālisma organizācijas Nacionālo Partizāņu deklarācijas ievadā. – Partizāņi. – 3.lpp.

³⁴ Kā baidījās no “Nacionālrevolucionāra”. // Nacionālrevolucionārs. – 1932. – Decembris.

³⁵ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.

³⁶ LNK 1.gads. – 3.lpp.

³⁷ Turpat.

³⁸ K.Merts. Skaidrību centienos! // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.

³⁹ K.Ķūķis. Visu par Latviju! – 28.lpp.

⁴⁰ Spekulācija ar 1905.gadu. // LNK Biļetens. – 1924. – 15.augusts.

⁴¹ Seja liekuļo, acis asaro. // Imantas Gars. – 1927. – 7.jūlijs.

⁴² 10. // Imantas Gars. – 1927. – 15.decembris.

⁴³ Lien kā utis ... // Imantas Gars. – 1927. – 4.augusts.

⁴⁴ Interesanti, ka Valdemāriešu cilts, kas sevišķi uzsvēra tautas atmodas laikmeta lielo nozīmi, izcēla ne tik daudz Ausekli vai Kronvaldu, cik tieši K.Valdemāru, nosaucot viņu par “atmodas laikmeta garīgo cilts tēvu. – Latviešu sasniegumi un pienākumi. – R., 1933. – 4.lpp.

⁴⁵ Īpaši runājot par tautas atmodas laikmetu ir vietā atzīmēt kādu pietiekami izteiksmīgu aspektu aktīvā nacionālisma spriedumos par nacionālisma lomu un nozīmi tautas pastāvēšanā : parasti, pievērsoties pagātnei un izceļot trīs latviešu nacionālisma apliecinājuma laikmetus, tie tika skatīti kā norobežoti un savstarpēji nesaisīti posmi ar patstāvīgu nozīmi, un uz šī fragmentārisma fona visai krasi iezīmējās tās akcentu atšķirības, kas pieteica sevi 1924.gada beigās publicētajā no vienotas tautas pagātnes aspekta skatītajā pārskatā par “Latvju tautas nacionālismu”. Atšķirībā no citkārt pierastajām deklarācijām, šajā pārskatā tautas atmodas laikmets tika apzīmēts kā vienīgais, kad “tauta bij vienota visos savos centienos”, un, kas bija ne mazāk interesanti, tautas pastāvēšanas un nacionālisma attīstības vispārējo cēloņsakarību kontekstā, cita starpā, nonākot pie sprieduma, ka vienlaikus ar nacionālisma centienu pagrimumu 1905. gads savā ziņā bija arī jaunas tautas atmodas sākums. – Latvju tautas nacionālisms. // LNK Biļetens. – 1924. – 3.oktobris.

⁴⁶ P.Bērziņš. Nacionālo virsnieku Aizupa un Krātiņa prāva. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.

⁴⁷ LNK mērķi. – 4.lpp.

⁴⁸ Partizāņi. – 13.lpp.

⁴⁹ LNK mērķi. – 4.lpp.

⁵⁰ Nacionālais varonis pulkvedis Fridrihs Briedis. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.novembris.

⁵¹ 1920.gadu vidū visai rosīgais aktīvā nacionālisma organizāciju biedrs R.Šitcs, kurš vairāk bija pazīstams kā vairāku aktīvā nacionālisma organizāciju dramatisko uzvedumu autors, bija pulkveža F.Brieža radnieks. – Izšķiries. – 1926. – 9.septembris.

⁵² K.Ķūķis. Visu par Latviju! – 28.lpp.

⁵³ LNK mērķi. – 4.lpp.

- ⁵⁴ Mūsu uzdevums. // LNK Biļetens. – 1924. – 11.aprīlis.
- ⁵⁵ K.Ķūķis. Visu par Latviju! – 28.lpp.
- ⁵⁶ Nacionalisms un socialismis. // LNK Biļetens. – 1924. – 25.aprīlis.
- ⁵⁷ T.Sanders. Kādēļ latvju tauta tik sarkana? – 12.-14.lpp.
- ⁵⁸ LNK Biļetens. – 1924. – 18.decembris.
- ⁵⁹ T. Sanders. Kādēļ latvju tauta tik sarkana? – 14.-15.lpp.
- ⁶⁰ Latvijas valsts 11 gadi. // Latvju Aktīvistis. – 1930. – 3.februāris.
- ⁶¹ Latviešu sasniegumi un pienākumi. – 29.lpp.
- ⁶² LANS programma. – LANS. – 5.lpp.
- ⁶³ A.Kaņepe. Mūsu uzdevumi. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.
- ⁶⁴ Nacionalisms un socialismis. // LNK Biļetens. – 1924. – 25.aprīlis.
- ⁶⁵ Nacionalisma uzdevumi. // LNK Biļetens. – 1924. – 6.jūnijs. ; A.Kaņepe. Mūsu uzdevumi. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.
- ⁶⁶ LNK mērķi. – 6.lpp.
- ⁶⁷ A.Kaņepe. Mūsu uzdevumi. // Dzimtā Zeme. – 1929. – 24.marts.
- ⁶⁸ LNK mērķi. – 6.lpp.
- ⁶⁹ Nacionalisma uzdevumi. // LNK Biļetens. – 1924. – 6.jūnijs.
- ⁷⁰ LNK Vadonis 1923.g. – 164.lpp.
- ⁷¹ Līgo svētki. // LNK Biļetens. – 1924. – 20.jūnijs.
- ⁷² N.Pūliņš. Demokratiskie principi un dzīves sabrukums. // Jaunā Tauta. – 1929. – 1.maijs.
- ⁷³ A.Šilde. Kā savu dzimteni mīlēt mācīties. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 25.aprīlis.
- ⁷⁴ J.A.Liberts. Varoņkults un Brīvības pieminekļa lieta. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.
- ⁷⁵ Ko līgo dziesma dzied. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 19.jūnijs.
- ⁷⁶ Muzika latvju dzīvē. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.
- ⁷⁷ Līgo svētki. // LNK Biļetens. – 1924. – 20.jūnijs.
- ⁷⁸ Latviešu sasniegumi un pienākumi. – 28.lpp.
- ⁷⁹ LNK mērķi. – 4.lpp.
- ⁸⁰ Latviešu sasniegumi un pienākumi. – 30.lpp.
- ⁸¹ K.Merts. Nacionalās diktaturas būtība. – 11.lpp.
- ⁸² M.Stepe. Saeimas vēlēšanas. // Dzimtā Zeme. – 1928. – 20.septembris.
- ⁸³ Saeima un žīdu likums. // Imantas Gars. – 1927. – 1.decembris.
- ⁸⁴ LNK mērķi. – 18.lpp.
- ⁸⁵ Latvju tautai. – R.,1933. – 9.lpp.
- ⁸⁶ Pret parazitiem. // 1919.gada Brīvprātīgais. – 1929. – 22.jūnijs.
- ⁸⁷ N.Pūliņš. Demokratiskie principi un dzīves sabrukums. // Jaunā Tauta. – 1929. – 1.maijs.
- ⁸⁸ Partizāni. – 7.lpp.
- ⁸⁹ Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 20.jūnijs.
- ⁹⁰ Mania grandiosa jeb : latvisku vienkāršību vai eiropējisku dižošanas. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 30.jūlijā.
- ⁹¹ Vārds *panama*, kas visai plaši tika lietots gan aktīvā nacionālisma, gan vispār 1920.-30.gadu politiskajā termonoloģijā, tika attiecināts uz finansiālām manīcijām un citiem neskaidriem saimnieciskiem darījumiem un šī apzīmējuma izcelsme bija saistīta ar XIX gadsimta beigās notikušo finansiālo skandālu, kad lielus privātos un valsts – galvenokārt franču un Francijas – naudas līdzekļus piesaistījuši akciju sabiedrība Panamas kanāla izbūvei 1889.gadā negaidīti paziņoja par bankrotu, izputinot daudzus akciju turētājus un atstājot neatbildētu jautājumu par savāktās naudas izlietojumu.
- ⁹² A.Francis. Internacionālisms un pornogrāfija. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 20.decembris.
- ⁹³ J.Dāvis. “Sausā” un “slapjā” Latvija. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 11.jūlijs.
- ⁹⁴ Brīvmūrnieki jeb masoni sākotnēji bija īpaša mūmicku amata pratēju kategorija, kas veidojās 16.gadsimtā līdz ar katedrāļu celtniecības diktēto augstu profesionāļu nepieciešamību un pakāpeniski laika gaitā, izejot ārpus šauri profesionāliem ietvariem, pārvērtās slepenā biedrībā, kas piesaistīja sava laika izglītotākos, bagātākos un ietekmīgākos cilvēkus. Veidojot pārnacionālu un pārvalstisku brālību un atstājot noteiktu ietekmi uz dažādu valstu politiskajiem procesiem (masonu ietekme, cita starpā, tika saskatīta gan Lielajā Franču revolūcijā, gan A.Kerenska valdības nenoteiktībā pēc 1917.gada Februāra revolūcijas Krievijā), masonu pastāvēšana lika ne tikai meklēt slēptas ietekmes dažādos procesos un norisēs, bet arī apšaubīt politiķu – brīvmūrnieku darbības centienu atbilstību savas valsts interesēm.
- ⁹⁵ Paneiropas kustība, kuras konkrētais idejiskais iedvesmotājs bija austriešu filozofs grāfs R.Kudenhove-Kalergi, par savu centienu mērķi izvirzīja izveidot Eiropas kontinenta valstu saimniecisku un politisku apvienību. 1926.gada oktobrī Vīnē notika Paneiropas kustības dibināšanas kongress.
- ⁹⁶ Kara draudi. // Imantas Gars. – 1927. – 3.marts.

- ⁹⁷ LNK mērķi. – 5.lpp.
- ⁹⁸ Kaitīgs mantojums. // LNK Biļetens. – 1924. – 11.aprīlis.
- ⁹⁹ “Pret velnu, krievu un socialistu!” // Izšķiries. – 1927. – 6.janvāris.
- ¹⁰⁰ Latvju tautas naidnieki. // Imantas Gars. – 1927. – 20.oktobris.
- ¹⁰¹ Turpat.
- ¹⁰² Krievu kalpi un aģenti. // Imantas Gars. – 1927. – 10.februāris.
- ¹⁰³ Latvju tautas naidnieki. // Imantas Gars. – 1927. – 20.oktobris.
- ¹⁰⁴ V.S. Kāds vārds par akt. nacionalismu. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 26.septembris.
- ¹⁰⁵ Latvju kulturas virzieni. // Izšķiries. – 1926. – 18.novembris.
- ¹⁰⁶ Turpat.
- ¹⁰⁷ K.Merts. Skaidrību centienos! // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 21.marts.
- ¹⁰⁸ Atbrūņošanās kustība. // LNK Biļetens. – 1924. – 26.septembris.
- ¹⁰⁹ LNK 1 gads. – 4.lpp.
- ¹¹⁰ V.Sauliets. Aktīvais nacionalisms. // Izšķiries. – 1926. – 7.oktobris.
- ¹¹¹ LNK 1 gads. – 4.lpp.
- ¹¹² V.Sauliets. Aktīvais nacionalisms. // Izšķiries. – 1926. – 30.septembris.
- ¹¹³ “Pret velnu, krievu un socialistu!” // Izšķiries. – 1927. – 6.janvāris.
- ¹¹⁴ Turpat.
- ¹¹⁵ Skat. piemēram : LNK Vadonis pa Rīgu. – 161.-162., 180.lpp.
- ¹¹⁶ Skat. piemēram : LNK Vadonis pa Rīgu. – 36.,164.lpp. ; LNK mērķi. – 4.,5.lpp.
- ¹¹⁷ Laikrakstu izgriezumi. // LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 63.l. – 35.-36.lp.
- ¹¹⁸ K.Ķūķis. Visu par Latviju! – 28.lpp.
- ¹¹⁹ Gods, drosme, prāts. // Ugunskrusts. – 1932. – 9.oktobris.
- ¹²⁰ Partizāni. – 6.lpp.
- ¹²¹ Kas ir? Pērkonkrusts. – 8.lpp.
- ¹²² Vairāk skat. : Ē.Jēkabsons. Poju minoritāte Latvijas Republikā. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr.2. – 85.-101.lpp.
- ¹²³ LNK Biļetens. – 1924. – 15.novembris.
- ¹²⁴ LNK Biļetens. – 1924. – 11.decembris.
- ¹²⁵ Maršalam Pilsudskim. // Imantas Gars. – 1927. – 24.marts.
- ¹²⁶ Pērkonkrusts. – 1933. – Nr.22.
- ¹²⁷ Plašāku sabiedrības uzmanību Latvijā dzīvojošo baltkrievu centieni piesaistīja 1920.gadu vidū, kad Kapiņu pagasta baltkrievu skolā Rīgas inspektors pamanīja karti, kurā saskatīja Baltkrievijas apevidus ar tajos ietvertu Latgales teritoriju. Baltkrievu skolotājus apvainoja valsts nodevībā, astoņi no viņiem tika tiesāti (tiesa viņus attaisnoja, jo kartē bija atzīmēts baltkrievu etnogrāfiskais areāls), tika slēgtas baltkrievu skolas un, kas bija galvenais, šī procesa un tajā apzīmētās attieksmes ietekmē sākās strauja Latvijā dzīvojošo baltkrievu skaita samazināšanās.
- ¹²⁸ Interesanti, ka pret otru Latvijas etnisko vienību – lībiešiem – aktīvais nacionālisms vispār neformulēja savu nostāju.
- ¹²⁹ Interesanti, ka jau 1920.gados publicētajos darbos, kas mēģināja raksturot Latvijas politisko patiju spektru, “latgalieši” tika skatīti līdzās sociāldemokrātiem, labā spārna partijām un citiem politiskiem spēkiem kā atsevišķs un patstāvīgs politisks spēks – A.Avots. Politiskās partijas I Saemā. – 4 ; Politiskie virzieni Latvijā. 8.-9., 40.-45.
- ¹³⁰ Vai tāds vīrs var būt par ministri? // 26.janvāris. – 1930. – 26.janvāris.
- ¹³¹ V.Spunde. Šķiru naida kultivēšana. // Nacionālrevolucionārs. – 1932. – 23.decembris.
- ¹³² J.Smalkais. Noziedzīga rīdīšana. // Dzimtā Zeme. – 1928. – 19.jūlijs. ; J.S. Latgales separatisti trūkušies. // Dzimtā Zeme. – 1928. – 23.augusts ; Nacrev n4
- ¹³³ Latvijas aizsardzības jautājums. // LNK Biļetens. – 1924. – 19.jūlijs.
- ¹³⁴ A.Š. Latvi ārzemēs un pierobežā. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 30.maijs.
- ¹³⁵ LNK mērķi. – 4.lpp.
- ¹³⁶ Vācu autonomijas projekts prasa : // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.
- ¹³⁷ Vai Pērkonkrusts žīdu boikota akls ierocis? // Zilais Ērglis. – 1933. – 14.oktobris.
- ¹³⁸ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 29.augusts.
- ¹³⁹ Pārmaiņas mūsu diplomatiskās pārstāvniecībās iegūlušās. // Ugunskrusts. – 1932. – 21.augusts.
- ¹⁴⁰ Pie brīvajām profesijām tiek pieskaitīti ārsti, juristi, žurnālisti, mākslinieki u.c.
- ¹⁴¹ LNK Vadonis pa Rīgu. – 36.lpp.
- ¹⁴² Turpat. – 161.lpp.
- ¹⁴³ Turpat. – 162.lpp.
- ¹⁴⁴ LNK mērķi. – 13.lpp.

- ¹⁴⁵ LNK Vadonis pa Rīgu. – 162.lpp.
- ¹⁴⁶ Eksteritorialie žīdi suverenā Latvijā. // Izšķiries. – 1926. – 27.augusts.
- ¹⁴⁷ LNK 1 gads. – 23.lpp.
- ¹⁴⁸ Turpat.
- ¹⁴⁹ LNK mērķi. – 5.lpp.
- ¹⁵⁰ LNK Vadonis pa Rīgu. – 162.lpp.
- ¹⁵¹ Latvju Nacionalistu Klubs. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.
- ¹⁵² Kā sargāt latvju patstāvību. Žīdi kā strādniecības vadoņi. // LNK Biļetens. – 1924. – 29.augusts.
- ¹⁵³ Pirmā maijā. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs.
- ¹⁵⁴ Turpat.
- ¹⁵⁵ J.Davis. Kam socialdemokrati kalpo? // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 1.aprīlis.
- ¹⁵⁶ J.Davis. Starptautisko parazitū armija. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 9.maijs.
- ¹⁵⁷ J.Davis. Vai “lūdz Dievu un strādā”, vai “nievā Dievu un nestrādā”. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 16.maijs.
- ¹⁵⁸ J.Davis. Kam socialdemokrati kalpo? // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 1.aprīlis.
- ¹⁵⁹ J.Davis. Vai “lūdz Dievu un strādā”, vai “nievā Dievu un nestrādā”. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 16.maijs.
- ¹⁶⁰ J.Davis. Neticības sērga. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 2.maijs.
- ¹⁶¹ Viens no pirmajiem rakstiem, kurā saistībā ar ebreju sludināto sociālisma mācību tika minētas āriešu tautas, parādījās 1927.gadā. – E.L. Skats tuvākā apkārtnē. // Imantas Gars. – 1927. – 10.februāris.
- ¹⁶² Viens no 1920.-30.gadu ticības reformātoriem J.Sanders spriedumos par latviešu izcelsmi nepārprotami norādīja, ka “mūsu baltiešu tautas ir zars no lielās āriešu tautu ģimenes”. – J.Sanders. Baltiešu tautu pirmdzimtene un valoda. – J., b.g. – 3.lpp. Vairāk par ticības reformācijas centieniem skat. turpmāk.
- ¹⁶³ Senlatvji – vistīrākā āriešu tauta Eiropā! // Zilai Ērglis. – 1934. – 17.februāris.
- ¹⁶⁴ Pērkonkrusta nacionālie, sociālie un valsts iekārtas pamata nolikumi. // Kas ir? Pērkonkrusts. – R., 1933. – 9.lpp.
- ¹⁶⁵ N.Lapsiņš. Neaizmirstat žīdu jautājumu! // Latvju Aktīvistis. – 1930. – 26.februāris.
- ¹⁶⁶ Žīdisma problēmas atrisināšanā – atslēga cilvēces likteņa izprašanā. // Nacionalsocialists. – 1933. – 11.marts.
- ¹⁶⁷ Tautu Savienības sapnis izsapņots? // Ugunskrusts. – 1932. – 9.oktobris.
- ¹⁶⁸ Paneiropas mirāžs žīdu izgudrojums. // Ugunskrusts. – 1932. – 30.oktobris.
- ¹⁶⁹ Žīdisma problēmas atrisināšanā – atslēga cilvēces likteņa izprašanā. // Nacionalsocialists. – 1933. – 11.marts.
- ¹⁷⁰ Cīņā pret žīdismu un brīvmūmiekiem. // Ugunskrusts. – 1932. – 13.novembris.
- ¹⁷¹ Cīņa par latvietību Studentu padomē. // Ugunskrusts. – 1933. – 26.februāris. ; Būsim aktīvi un radikāli! // Rung'iz maisa. – 1933. – 15.aprīlis.
- ¹⁷² K.Merts. Skaidri apjaušamas, bet nievājamas patiesība. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 4.aprīlis.
- ¹⁷³ LNK 1 gads. – 8.lpp.
- ¹⁷⁴ Domas par diktaturu. // Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris.
- ¹⁷⁵ Nacionālās diktaturas būtība. – 15.lpp. ; Četri gadi fašistu varas. // Izšķiries. – 1926. – 28.oktobris.
- ¹⁷⁶ Mūsu dienu socialisti. // LNK Biļetens. – 1924. – 5.jūlijs.
- ¹⁷⁷ Purva bridēji. // Izšķiries. – 1926. – 2.decembris.
- ¹⁷⁸ LNK 1 gads. – 5.lpp.
- ¹⁷⁹ E.Tīrumnieks. Aktīvie nacionalisti. – 11.lpp.
- ¹⁸⁰ Sarkanie varmākas. // LNK Biļetens. – 1924. – 3.maijs.
- ¹⁸¹ T.Sanders. Kas jāzin par socialistiem. – 3.lpp.
- ¹⁸² E.Tīrumnieks. Aktīvie nacionalisti. – 11.lpp.
- ¹⁸³ Kā cīnīties ar socialismu? // LNK Biļetens. – 1924. – 9.maijs.
- ¹⁸⁴ J.Davis. Privātīpašuma neaizskaramības nozīme. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 27.jūnijs.
- ¹⁸⁵ Patērētāji un ražotāji. // LNK Biļetens. – 1924. – 15.novembris.
- ¹⁸⁶ Sarkanie varmākas. // LNK Biļetens. – 1924. – 3.maijs.
- ¹⁸⁷ Kaut, varbūt, nedaudz vulgārs, tomēr pietiekami interesants un nebūt ne tik viennozīmīgs, kā pirmajā brīdī varētu likties, šajā sakarā, bija viena no aktīvā nacionālisma oficiozu atreferējumā 1926. gadā K.Poļa kādā tautas sapulcē izteiktais spriedums par materiālisma uzskatiem tuvo teoriju par cilvēka izcelšanos no mērkaļa, deklarējot, ka pilsonība tā nevar domāt : “Mēs jūtam, ka mūsu dzīslās tek nevis mērkaļa, bet latvja asins”. – Kas pilsoņiem šimbrīžam visvairāk vajadzīgs. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 1.marts.
- ¹⁸⁸ Rīgas pilsētas domes vēlēšanas. // Dzintarzeme. – 1931. – 21.marts.
- ¹⁸⁹ Sarkanie barbari. // Izšķiries. – 1926. – 30.decembris.
- ¹⁹⁰ Sarkanais Mardohajs trako... // Izšķiries. – 1926. – 11.novembris.
- ¹⁹¹ LNK mērķi. – 7.lpp.
- ¹⁹² Latviskā nievāšana. // LNK Biļetens. – 1924. – 29.augusts.

- ¹⁹³ Pirmā maijā. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 1.maijs.
- ¹⁹⁴ Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 1.aprīlis.
- ¹⁹⁵ J.Davis. Socialisma trijotne. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 11.aprīlis.
- ¹⁹⁶ LNK mērķi. – 9.lpp.
- ¹⁹⁷ K.Merts. Nacionalisms, strādnieki un socialdemokrātija. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 9.aprīlis.
- ¹⁹⁸ Sarkanie varmakas. // LNK. – 1924. – 3.maijs.
- ¹⁹⁹ Onkuļu sistēma slimo kasē. // LNK. – 1924. – 23.maijs.
- ²⁰⁰ Ad.Austriņš. Politiskie šarlatani. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 20.jūnijs.
- ²⁰¹ J.Smalkais. Socialisma spraugā ... // Dzimtā Zeme. – 1928. – 20.septembris.
- ²⁰² Latvijas kaprači darbā. // Imantas Gars. – 1925. – 14.marts. ; M.Steppe. Aktīvais nacionalisms un strādniecība. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 9.maijs.
- ²⁰³ A.Birzgalis. Valdību maiņā. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 9.maijs.
- ²⁰⁴ To, ka šī aktīvā nacionālisma nostādņēs atzīmētā “bezdarbnieku armijas” kultivēšana objektīvi atbilda sociāldemokrātu interesēm kaut netieši un nedaudz citā aspektā pārskatā par Latvijas sociāldemokrātijas vēsturi atzina arī B.Kalniņš, raksturojot Saeimas laikmetu : “Politiskie apstākļi bija mainījušies sociāldemokrātijai nelabvēlīgā virzienā. ...bezzemnieki, kas pateicoties sociāldemokrātijai ieguva zemi, pēc tam savā vairumā kļuva politiski pasīvi, un iegrīma savu jaunsaimniecību celšanā. Viņu lielākā daļa arī politiski pārorientējās, uzskatot, ka jaunsaimniekiem kā zemes īpašniekiem vairs tālāk nav pa ceļam ar sociāldemokrātiju kā strādnieku partiju”. – B.Kalniņš. Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – Stokholmā, 1993. – 156.lpp.
- ²⁰⁵ Streiku priekšvakarā. // LNK. – 5.jūlijs.
- ²⁰⁶ Streiki. // 1919.gada Brīvprātīgais. – 1929. – 22.jūnijs.
- ²⁰⁷ Izšķiries. – 1926. – 25.novembris.
- ²⁰⁸ K.Merts. Aktīvais nacionalisms kā kustība. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.
- ²⁰⁹ Par Kominternes graujošo darbību, organizējot “revolūcijas” Eiropas valstīs, plaši atmiņās raksta pārbēgušais Padomju rezidents V.Krivickis /V.Krivickii. Ja bil agentom Staļina. – Moskva, 1998. – 29.-59.str./, cita starpā, piemēram, minot arī 1924.gada 1.decembra “revolucionāros” notikumus Igaunijā /Turpat. – 43.-44.str./.
- ²¹⁰ Vai komunisti jau legalizēti? // LNK. – 1924. – 5.jūlijs.
- ²¹¹ K.Lapiņš. Kā atgriest strādniekus no socialisma un komunisma. // Internacionale. – 1927. – 23.septembris.
- ²¹² Aktīvisma kategorijai vispār bija plašākas un dziļākas saknes un tās izpratnes attīstība, nenoliedzami, bija cieši saistīta arī ar Pasaules kara norisēm. Aktivitāte un aktīvisms bija viens no I Pasaules kara laika leksikas nozīmīgākajiem vārdiem, kas tika lietots, lai norādītu un pasvītrotu tautas lomu savas valsts vēsturiskā likteņa izlemšanā un vēlreiz uzsvētu patriotisma nepieciešamību. Ļoti izteiksmīgs, šajā nozīmē, bija G.Štilmana 1916.gadā publicētais raksts par karu un patriotismu /G.Štilman. Voina i patriotizm. // Vestņik Evropi. – 1916. – Nr.7. – 223.-227.str./, kurā viņš iztīrāja tautas politiskā aktīvisma saturu un saknes. Norādot uz savulaik apdraudēto vācu valstiņu lozungu : “Ruhe ist die erste Bürgerpflicht” (“Paklausība ir pirmais pilsoņa pienākums”) –, kas, atstājot valsts likteni tikai valdošo aprindu rokās, noveda pie šo valstiņu ātras pakļaušanas, viņš šādai pozīcijai pretstatīja “jauno cilvēku” nostāju, kuri apliecina savu aktivitāti, iejaucoties un piedaloties savas dzimtenes aizstāvēšanā. Šajā pat rakstā G.Štilmans deklarēja : “Apzinīgs patriotisms – tā ir trauksme. Tā nepārvaramā trauksme, kas dzen uz priekšu, traucējot nomierināties, ļauties atpūtai, gulēt uz lauriem”.
- ²¹³ LNK 1 gads. – 10.lpp.
- ²¹⁴ LNK mērķi. – 21.lpp.
- ²¹⁵ LNK 1 gads. – 11.lpp.
- ²¹⁶ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 63.l. – 36.lp.
- ²¹⁷ LNK mērķi. – 21.lpp.
- ²¹⁸ Turpat. – 8.lpp.
- ²¹⁹ K.Ķūķis. Visu par Latviju! – 29.lpp.
- ²²⁰ K.Merts. Sargies Latvija! – 47.lpp.
- ²²¹ LNK mērķi. – 6.lpp.
- ²²² LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 63.l. – 36.lp.
- ²²³ Laiks un uzdevumi. // Imantas Gars. – 1925. – 7.marts.
- ²²⁴ K-ņš. Par mūsu uzdevumiem. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 22.maijs.
- ²²⁵ LNK 1 gads. – 13.lpp.
- ²²⁶ Turpat.
- ²²⁷ Turpat. – 14.-15.lpp.
- ²²⁸ LNK mērķi. – 10.lpp.
- ²²⁹ LNK mērķi. – 7.-8.lpp.
- ²³⁰ Turpat. – 5.lpp.
- ²³¹ Zem kreiso socialistu diktatūras. // LNK Biļetens. – 1924. – 16.maijs.
- ²³² Sajukušas galvas. // LNK Biļetens. – 1924. – 20.jūnijs.

- ²³³ Uz zemnieku rēķina. // LNK Biļetens. – 1924. – 15.augusts.
- ²³⁴ Boikots. // LNK Biļetens. – 1924. – 29.augusts.
- ²³⁵ Latvju uzvaras ceļš. // LNK Biļetens. – 1924. – 24.oktobris.
- ²³⁶ Atstāstot jau LN-stuK dibināšanas sapulcē 1925.gada 31.martā teikto I.Pones runu, Kluba oficiozs rakstija : “Runātājs beidz ar to, pēc kā cenšas aktīvie nacionalisti, kas likts tiks visa viņu turpmākā darba pamatos : nesaudzīgi stingru nacionalu varu”. – Latvju Nacionalistu Kluba dibināšanas sapulce. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 4.aprīlis.
- ²³⁷ Pilsoņa pienākums. // LNK Biļetens. – 1924. – 26.septembris.
- ²³⁸ K.Merts. Artūrs Kroders un diktatūra. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 23.aprīlis.
- ²³⁹ K.Merts. Vai pozitīvu mērķu trūkums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 26.septembris.
- ²⁴⁰ Turpat.
- ²⁴¹ K.Merts. Ko dos mums nākamie trīs gadi. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 15.novembris.
- ²⁴² Domā tagad tā. // Internacionāle. – 1927. – 21.maijs.
- ²⁴³ Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 14.maijs.
- ²⁴⁴ Skat. piemēram : Internacionāle. – 1927. – 16.jūlijs.
- ²⁴⁵ K.Merts. Vai pozitīvu mērķu trūkums. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 26.septembris.
- ²⁴⁶ J.A.K. Mērķi un centieni. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 11.aprīlis.
- ²⁴⁷ J.A.K. Diktatura. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 18.aprīlis.
- ²⁴⁸ Turpat.
- ²⁴⁹ J.A.K. Mērķi un centieni. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 11.aprīlis.
- ²⁵⁰ Turpat.
- ²⁵¹ A.Šilde. Pilsoniskā apziņa. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 2.maijs.
- ²⁵² Fašistu zemē. // Izšķiries. – 1926. – 27.augusts.
- ²⁵³ Kas ir diktatura? // Izšķiries. – 1926. – 28.oktobris.
- ²⁵⁴ Fašisti nav vainojami valsts apvērsumā. // Izšķiries. – 1926. – 28.oktobris.
- ²⁵⁵ Nekronētie “keizariņi”. // Izšķiries. – 1926. – 14.oktobris.
- ²⁵⁶ A.Kaņepe. Mūsu uzdevumi. // Dzimtā zeme. – 1929. – 24.marts.
- ²⁵⁷ Satversme jāgroza! // 26.janvāris. Vienreizējs izdevums. – 1930. – 26.janvāris.
- ²⁵⁸ Vēl 2.Saeimas vēlēšanās sevi pieteikusī Miera, Kārtības un Ražošanas apvienība savā deklarācijā runāja par to, ka “politisko partiju nemākulīgā, izšķiedīgā un savtīgā saimniekošana sagādājusi tautai nepanesami smagus nodokļus” un tāpēc ir jāaturas no politiskām partijām un “valsts dzīve jānodibina vienīgi uz saimnieciskiem pamatiem”. – Miera, Kārtības un Ražošanas draugiem. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 4.septembris.
- ²⁵⁹ Nacionāl-revolucionārās strādniecības platforma. // Nacionāl-revolucionārs. – 1932. – Nr.1. – Decembris.
- ²⁶⁰ M-ists. Kādas atziņas sniedz saimnieciskā krīze. // Nacionāl-revolucionārs. – 1932. – Nr.1. – Decembris.
- ²⁶¹ Pārejas laikmeta pārdomas. // Ugunskrusts. – 1932. – 4.decembris.
- ²⁶² Domas par latviešu valsts iekārtas principiem. // Ugunskrusts. – 1933. – 26.februāris.
- ²⁶³ Monarhisms visā aktīvā nacionālisma pastāvēšanas laikā tika minēts kā viena no galvanajām strāvojuma “cīņas frontēm”. – LN-stuK. Latvju pilsoņi! // Imantas Gars. – 1926. – 20.marts.
- ²⁶⁴ Interesants bija Politiskās pārvaldes aģentūras apstrādājums par krievu monarhistu darbību Latvijā, pieminot tajā arī J.Priedi, kura dzīvoklī notikušajās apspriedēs “pārrunāts jautājums par iebrukumu Pad. Krievijā, lai izsauktu karu”. – LVVA. – 3235.f. – 3.apr. – 173.l. – 27.lp.
- ²⁶⁵ J.A.Liberts. Bez 5 minūtēm divpadsmit! – R.,1923. – 31.lpp.
- ²⁶⁶ Turpat. – 19.lpp.
- ²⁶⁷ Runājot par Polijas draudu Lietuvai un Latvijai, J.A.Liberts norādīja uz Viļņas okupāciju un pretenzijām uz Latgali jeb “polska Inflantija” un Liepāju. – Turpat. – 15.lpp.
- ²⁶⁸ Turpat. – 22.lpp.
- ²⁶⁹ Turpat. – 23.lpp.
- ²⁷⁰ Baltijas ķēniņvalsts. I. – R.,1929. – 5.-6.lpp.
- ²⁷¹ Turpat. – 15.lpp. Tas, ka Latvijas rojālistu spriedumos par iespējamās Baltu Kopvalsts trešo iespējamo locekli tika pieņemta nevis no ārējās drošības aspekta daudz nozīmīgākā Igaunija, bet tieši baltu tautām tuvākā Baltkrievija liecināja, ka šo centienu pamatmotīvs, pirmkārt, tomēr bija nevis militāra, bet etniska vienība.
- ²⁷² Turpat. – 11.lpp.
- ²⁷³ Turpat. – 14.-15.lpp.
- ²⁷⁴ Turpat. – 15.lpp.
- ²⁷⁵ Latviešu Nāciokratu Partijas mērķis un kā tas sasniedzams. – R.,1933.
- ²⁷⁶ Turpat. – 4.lpp.
- ²⁷⁷ Turpat.
- ²⁷⁸ Turpat. – 3., 4.lpp.
- ²⁷⁹ Turpat. – 3.lpp.

²⁸⁰ Turpat. – 5.lpp.

²⁸¹ Runājot par Baznīcu, šajā gadījumā ar to ir domāta nevis baznīca kā ēka, dievnams, bet Baznīca kā ticīgo apvienība, reliģiska organizācija.

²⁸² Par mācītāju lielo lomu un nozīmi latviešu bēgļu laikmetā liecināja arī Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas priekšnieka V.Olava pārskatā izteiktais atzinīgais vērtējums. – Bēgļu Apgādāšanas CK Ziņojums. – 1917. – 12.janvāris. Plašāk šo laikmetu ir raksturojis mācītājs K.Beldavs savās atmiņās, atzīstot: “Reti kad savā mūžā esmu redzējis tik lielas un tik uzmanīgas draudzes, kā Maskavā un vispāri bēgļu laikā” /K.Beldavs. Bēgļu mācītāja piedzīvojumi. – Valmiera., 1924. – 10.lpp./ Nedrīkst arī aizmirst, ka pirmais Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas priekšnieks V.Plute (Olavs) bija mācītājs.

²⁸³ Agrārās reformas rezultātā 171 mācītāja muižai tika atsavināta zeme un valsts zemes fondā ieskaitīti gandrīz 60 tūkstoši ha zemes. – N.Gills. Evaņģēliski luteriskā baznīca Latvijā (1918.-1940.). // Reliģija. Vēsture. Dzīve. – R., 1993. – 29.lpp.

²⁸⁴ Prāvests A.Veinbergs pārskatā par Baznīcu un latviešu tautu, minot argumentus, kas liecinātu par latviešu tautas vienaldzību ticības lietās, līdzās citam atzīmēja arī to, ka gan Tautas padome 1918.gadā, gan Satversmes sapulce 1920.gadā tika atklātas bez lūgšanas un valsts proklamēšanas aktā, kas tāpat notika bez lūgšanas, no visiem delegātiem vienīgi S.Paegle par Latvijas brīvību izteica pateicību “Likteņu lēmējam”. – A.Veinbergs. Baznīca un latviešu tauta. // Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas kalendārs 1991.gadam. – R., 1990. – 50.lpp.

²⁸⁵ LNK Bijetens. – 1924. – 18.decembris.

²⁸⁶ J.Priede. Pārdomas. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 2.oktobris.

²⁸⁷ Kreisais mēnešraksts “Domas”, 1925.gadā ironizējot par “nacionālās reliģijas taisītājiem”, starp pirmajiem šīs idejas propagandētājiem minēja V.Eglīti, atsaucoties uz 1923.gadā “Latvijas Vēstneša” 157.numurā publicēto viņa rakstu “Nacionālās reliģijas jautājums” /Aizbērts avots un nacionālās reliģijas taisītāji. // Domas. – 1925. – Nr.6. – 53.lpp./ Kā pārskatā par latviešu dievestības vēsturi 1936.gadā norādīja dievturības pamatlicējs E.Brastiņš, līdz ar valsts dibināšanu daļā sabiedrisko un kultūras darbinieku valdīja uzskats, ka īpatnas latviešu kultūras stiprināšanai būs nepieciešamas arī īpatnas reliģiskas atziņas, pie kam, par reliģijas konkrēto saturu starp šīs domas piekritējiem pastāvēja četri dažādi novirzieni: līdzās mācītāja J.Sandera kristīgās ticības latviskošanas idejai un paša E.Brastiņa senās reliģijas atjaunošanas centieniem (dievturu draudze oficiāli tika reģistrēta 1926.gada jūlijā) viņš minēja arī rakstnieka E.Meklēra pārstāvēto uzskatu par jaunu sintētisku, visu līdzšinējo reliģiju elementus apkopojošu reliģiju un filozofa V.Reiznieka izvirzīto spriedumu, ka jāizdomā pilnīgi jauna reliģiska mācība. – E.Brastiņš. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – R., 1986.g. – 116.lpp.

²⁸⁸ J.Sanders. Patriotisms un reliģija. // Brīvais Imantas Gars. – 1926. – 23.maijs.

²⁸⁹ Dievturība. // Imantas Gars. – 1926. – 21.februāris.

²⁹⁰ Nacionāla reliģija nepieciešama. // Imantas Gars. – 1926. – 20.marts.

²⁹¹ Turpat.

²⁹² Varbūt lielākā nozīme tajā, ka 1920. gadu beigās aktīvais nacionālisms atkal nerunāja par reliģijas un ticības jautājumiem, bija apstāklim, ka jau tūlīt pēc 1926.gadā izskanējušajiem J.Sandera un E.Brastiņa centienu pieteikumiem sabiedrībā bija vērojama visai skeptiska un pat atklāti ironiska attieksme pret šiem centieniem /skat.: E.Brastiņš. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – 117.-118.lpp./ un izteikto kritiku vēl jo spēcīgāku padarīja skaidras un noteiktas centienu teorētiskas koncepcijas trūkums.

²⁹³ J.Kārklīšs. Latvijas preses karalis. – R., 1990. – 144.lpp.

²⁹⁴ Baznīca jāreformē un jāvieno ar valsts dzīvi! // Nacionālsocialists. – 1932. – 12.novembris.

²⁹⁵ Kaut arī E.Brastiņu un G.Celmiņa vadītās organizācijas saistīja zināms uzskatu tuvums, tomēr, kā vēlāk padomju izmeklētājiem liecināja arestētais E.Brastiņš, viņa tiešā saikne ar organizācijām aprobežojās ar vairāku referātu nolasīšanu. Skat.: E.Pelkaus. Brastiņu Ernests padomju cietumā. // Atmoda Atpūtai. – 1992. – 16.septembris.

²⁹⁶ Kas īsti ir Brastiņa dievturība? // Ugunskrusts. – 1932. – 2.oktobris.

²⁹⁷ Varbūt vistiešāk un skaidrāk šo aktīvā nacionālisma uzskatu pēckara izcelsmi atspoguļoja šķirtne, vērsoties pret Krievijas un Vācijas centieniem, pārejot no pirmskara laikam raksturīgās viennozīmīgās izvēles par labu Krievijai (“Ja manai tautai kādreiz būtu jāizvēlas starp krievu un vācu valdību, viņa dotu priekšroku pirmajai kā mazākajam no ļaunumiem”. – No A.Ķeniņas vēstules R.Rolānam 1914.gada 30.septembrī. // N.Iksena. Pārnākšana. – R., 1993. – 210.lpp.) uz atziņu, ka mazākais ļaunums ir Vācija.

²⁹⁸ Izceļot divus t.s. klasiskos fašisma modeļus Itālijā un Vācijā, kā viena no galvenajām to atšķirībām tiek uzsvērts tieši jautājums par to ideoloģijā apzīmētajām valsts un nācijas vērtību prioritātēm. Itālijas fašismā kā galvenā vērtība uzstājas valsts, savukārt vācu nacionālsociālisms kā primāro vērtību izvirza tautu. – Skat.: R.C.Macridis. Contemporary Political Ideologies. – Boston, Toronto, 1986. – 214.p.

Nobeigums.

Aktīvā nacionālisma vieta pēckara radikāli nacionālo strāvojumu vidū un tā kopīgās un atšķirīgās iezīmes attiecībā pret citiem radniecīgiem strāvojumiem ir jautājumi, kas prasa citu pētījuma nostādni un plašāku salīdzinošu analīzi, tomēr noteiktus secinājumus dotais pētījums ļauj izdarīt. Aktīvā nacionālisma rašanās bija vēl viens un spilgts apliecinājums pēckara radikāli nacionālo strāvojumu parādīšanās ciešai saiknei ar nesenā Pasaules kara bijušo kareivju aprindām un, šajā gadījumā, vēl vairāk apliecinājums vairākos strāvos spēcīgāk izteiktai tieši “ārpus dzimtenes” jeb emigrācijas kareivju un bēgļu aprindu un to noskaņojumu īpašajai nozīmei. Šajā nozīmē aktīvais nacionālisms piederēja pie tiem strāvojumiem, kuru izcelsmē svarīgi bija ne tikai iekšpolitiskie procesi un pretrunas, bet būtiska nozīme bija arī dzimtenē palicēju un atgriezušos aprindu konfliktam un īpatnējai emigrācijas aprindu psiholoģijai.

Uzrādot zināmu līdzību ar XX gadsimta 20.-30. gados visu Eiropas valstu iekšpolitiskajā dzīvē vērojamo pēckara radikālo politisko tendenci, aktīvais nacionālisms gan pēc savas izcelsmes, gan teorētiskajām pamatnostādnēm acīmredzami piederēja pie Centrālās un Austrumeiropas radikāli nacionālajiem strāvojumiem, kuros kā būtisks parlamentārās demokrātijas kritikas motīvs bija uzstāšanās pret to kā svešu un neorganisku Versaļas sistēmas uzspiestu iekārtu un vienlaikus spēcīgs nacionālo attiecību akcents. Kaut arī aktīvā nacionālisma nostādnēs abu šo faktoru loma tika absolutizēta un ieguva pārspīlētu nozīmi, tomēr tiem bija noteikts pamats un tie bija pietiekami izteikti, kas, kā liecināja arī 1934. gada 15. maija apvērsums un tam sekojošie notikumi, laika gaitā šīs kritiskās, pret pastāvošo parlamentāro demokrātiju vērstās idejas sabiedrības uztverē padarīja vieglāk akceptējamas. Neskatoties uz salīdzinoši ilgo strāvojuma pastāvēšanas laiku un rosīgo darbību, aktīvais nacionālisms līdzīgi vairākiem Centrālās un Austrumeiropas radniecīgo strāvojumu savā attīstībā nerasniedza politiska režīma pakāpi, objektīvi sagatavojot augsni pavisam citu

politisko spēku un vadoņu nākšanai pie varas¹. Tas kas šajā gadījumā bija noteicošais, lai runātu par īpašu Austrumeiropas valstu iezīmi² bija ne tik daudz pats fakts (pie varas nenāca arī vairāku Rietumeiropas valstu radniecīgie strāvojumi), cik tā tieši Austrumeiropas valstīm raksturīgie iemesli un cēloņi. Būtiska nozīme te bija Padomju Savienības tiešā tuvuma un lielās ietekmes faktoram, kas lika būt rezervētiem un kā 1925. gadā deklarēja aktīvie nacionālisti, šajā situācijā runāt par “fašistisko revolūciju” Latvijā var vai nu muļķis, vai avantūrists. Tomēr noteicošie bija jauno valstu sabiedrībās valdošie noskaņojumi tūlīt pēc I Pasaules kara. No vienas puses, parlamentārā demokrātija tajos bija spēcīgi identificēta ar valsts rašanos, tāpēc parlamentārisma kritiķi ilgu laiku bija spiesti darboties parlamentārās demokrātijas apstākļos, dodot iespēju citiem spēkiem līdz ar sabiedrības noskaņojumu izmaiņām pārņemt viņu lozungus. No otras puses, šajos noskaņojumos valsts rašanās un attīstība bija spēcīgi personificēta ar konkrētiem cilvēkiem, visai skeptiski uzņemot jaunu politisku figūru izvirzīšanos. Te slēpās Austrumeiropas radikāli nacionālo strāvojumu pastāvēšanas būtiska īpatnība, jo objektīvi sagatavojot augsni parlamentārās demokrātijas ierobežošanai un citu spēku nākšanai pie varas, šie strāvojumi un to centieni tajā pat laikā kļuva vai tika padarīti par argumentu un pamatojumu preventīva coup d'état nepieciešamībai.

Tajā pat laikā, uzrādot noteiktas vienojošas iezīmes ar citiem radniecīgiem nacionāli radikāliem strāvojumiem, aktīvais nacionālisms visos savas pastāvēšanas aspektos pirmkārt tomēr bija un palika īpatnēji latvisks strāvojums. Tas vispirms bija attiecināms uz aktīvā nacionālisma teorētiskajām nostādnēm, kur jau ar pirmajām deklarācijām – nepatiku pret svešautiešiem un “nelatviskajiem latviešiem”, krasi noraidošo attieksmi pret Vācijas un Krievijas tieksmēm un, īpaši, nostāju pret valsts varu, nevis noliedzot, bet deklarējot vēlmi tikai palīdzēt stingras nacionālas politikas centienos – bija saskatāma aktīvā nacionālisma uzskatu vietējā izcelsme. Vēl noteiktāk aktīvo nacionālismu no

citiem radniecīgiem strāvojumiem atšķīra jebkādas nacionāli vai vēsturiski motivētas revanša idejas trūkums. Šajā pat sakarā ir atzīmējams spēcīgas un ietekmīgas nacionāli konservatīvas strāvas un nopietnas nacionālisma filozofiskās domas tradīcijas trūkums, kas atšķirībā no citām valstīm, aktīvo nacionālismu padarīja par salīdzinoši tīru, no iepriekšējo laikmetu ideju uzslāņojumiem brīvu strāvojumu, kura idejiskās saknes bija meklējamas praktiski tikai un vienīgi pēckara apstākļos. Īpatnējais, konkrēto Latvijas iekšpolitisko apstākļu diktētie nosacījumi raksturoja arī aktīvā nacionālisma organizatoriskos principus. Veidojoties un parādoties konkrētajā 1920. gadu sākuma iekšpolitiskajā situācijā, aktīvajam nacionālismam svarīgi bija ievērot Latvijas politiskajai dzīvei raksturīgo ironisko un pat skeptisko attieksmi pret lielo partiju skaitu un partiju dibināšanu kā tādu. Šajā situācijā strāvojuma pirmās organizācijas izvēlētais nepartejiska spēka statuss un tā pamatojums pilnībā atbilda Latvijas iekšpolitiskās dzīves kontekstam. Ar pirmajām deklarācijām padarīts par sevišķu principu, no kura nebija pieļaujama atkāpšanās, antipartejiskums sākotnēji veicināja aktīvā nacionālisma uzplaukumu, taču laika gaitā, praktiski izslēdzot jebkādas reālas politiskas ietekmes iespējas, šī pašizolēšanās jau pārvērtās par paša strāvojuma organizāciju atzītu attīstības kavēkli. Tas arī izskaidroja īpatnējo aktīvā nacionālisma nostāju politiskās varas pretenziju jautājumā, tikai 1928. gada pašvaldību vēlēšanās pirmo reizi izvirzot savu kandidātu sarakstu un līdz pat 1934. gadam principiāli atsakoties no piedalīšanās parlamenta vēlēšanās.

Tik tālu aktīvā nacionālisma pastāvēšana un centieni bija skatāmi citu radniecīgu strāvojumu kontekstā, ļaujot izcelt aktīvā nacionālisma un citu strāvojumu līdzīgās un atšķirīgās iezīmes. Tomēr ir vēl kāds aspekts, kam aktīvā nacionālisma pastāvēšanā bija sevišķa, vienreizēja un ne ar vienu citu strāvojumu nesalīdzināma nozīme un izpausmes un par kuru ir jārunā atsevišķi.

Aktīvo nacionālismu visā šī politiskā un idejiskā strāvojuma pastāvēšanas laikā raksturoja virkne dažādu un vairāk vai mazāk principiālu iezīmju, kas noteica tā īpatnējo veidolu un vietu Latvijas sabiedriski politisko spēku sistēmā, tomēr, apkopojot visa strāvojuma vienojošo un kopīgo būtību, visizteiktākais un nozīmīgākais bija pārsteidzoši lielais aktīvā nacionālisma organizāciju skaits un daudzo organizāciju acīmredzamā neviendabība un pretrunīgums. Tradicionālām politiskām un idejiskām strāvām neraksturīgais lielais aktīvā nacionālisma organizāciju skaits izskatījās vēl jo vairāk dīvains, ievērojot gandrīz pilnīgo strāvojuma deklarētajiem mērķiem atbilstošu, nopietnu reālu darbības rezultātu un sasniegumu trūkumu. Strāvojuma pastāvēšanas un sevišķi tās vienības izpratni apgrūtināja tas ļoti sarežģītais un neviennozīmīgais apstākļis, ka dažādo organizāciju teorētiskajos uzskatos un taktikas principos bija atrodamas atšķirīgas un dažkārt pat savstarpēji izslēdzošas nostādnes. Visbeidzot, uzmanību piesaistīja ātrums, pat zināms vieglums, ar kuru organizācijas vajadzības gadījumā mainīja savus nosaukumus, savas “organizatoriskās izkārtnes” un turpināja darbību, demonstrējot, pie tam, visnotaļ savdabīgu organizatoriskās pēctecības noliegumu : kaut gan absolūtais vairums organizāciju uzsvēra savu saikni ar Latvju Nacionalā Kluba tradīciju un identificēja sevi ar aktīvā nacionālisma principiem, tomēr, ar atsevišķiem izņēmumiem, tās gandrīz nekad nerunāja par sevi kā organisku vienota strāvojuma turpinājumu. Visas šīs iezīmes lika skatīt aktīvo nacionālismu kā principiāli īpatnēju sabiedriski politisku fenomenu, kura izpratnes būtība ir jautājumā par **aktīvo nacionālismu kā organizatorisku kustību**.

Jēdziens “kustība” bija pietiekami bieži un plaši izmantots pēc I Pasaules kara radušos radikālo politisko organizāciju apzīmējumos³. Vācijas nacionālsociālisti savu partiju reizēm sauca par partiju, reizēm par kustību⁴. Dažkārt apzīmējuma *kustība* izvēle tika pamatota ar iespēju piesaistīt sev citu politisko organizāciju biedrus⁵. Par kustību sevi apzīmēja arī aktīvais nacionālisms, tiesa, neieliekot šajā formulējumā kādu skaidri definētu nozīmi un

attiecinot to uz saviem organizatoriskajiem un idejiskajiem principiem vispār. Tāpēc šajā gadījumā runājot par noteiktiem, objektīvi esošiem, bet skaidri un to vienībā nedefinētiem aktīvā nacionālisma pastāvēšanas principiem, jēdziena “kustība” saturs un izpratne ir uz faktisko materiālu balstīta autora konstrukcija.

Pirmajā gadījumā (un parasti to skata kā vienīgo “kustības” izpratni) apzīmējums “kustība” ir attiecināms uz aktīvā nacionālisma organizatorisko tradīciju kopumā. Nacionalais Klubs laika gaitā bija kļuvis par īpaša idejiska novirziena un politiskas strāvas pārstāvi, kura nostādnes saglabāja savu nozīmi arī pēc Kluba darbības apturēšanas 1925. gadā, un tā slēgšanai sekoja virkne jaunu – pēctecīgi vai vienlaikus pastāvošu – organizāciju, tādējādi veidojot to, ko var apzīmēt par aktīvā nacionālisma faktisko organizatorisko kustību. Tomēr “kustība”, šajā gadījumā, drīzāk ir formāls organizāciju summas apzīmējums, kas neizskaidro organizāciju savstarpējo pretrunīgumu un kustības nozīmi uz konkrētajām organizācijām lielā mērā tiek pārnesta shematiski, piešķirot to pastāvēšanai no tālākās attīstības konteksta izrietošu nozīmi un atstājot neievērotu to, ko varētu apzīmēt par kustības klātbūtni atsevišķo organizāciju centienos un principos. Tāpēc tik svarīgi kustības apzīmējumā ir izcelt vēl vienu izpratni, kas precīzāk atbilst un arī raksturo strāvojuma pastāvēšanas principus.

Aktīvajam nacionālismam raksturīgā *kustības momenta* pirmsākumi bija cieši saistīti ar Latvju Nacionalā Kluba darbības sākumu un tajā ietverto spēcīgo reakcijas klātbūtni. Kā liecināja pirmie pastāvēšanas mēneši, Kluba dibināšana izrādījās vairāk spontānas aizrautības rosināta, un, pieteikuši aktīvas patriotiskas organizācijas parādīšanos, paši dibinātāji, šķiet, nebija skaidrībā par to, ko darīt pēc 1923. gada pirmajām skaļajām, izteikti konfrontējošām, bet nepārdomātām un savā ziņā pat stihiskajām akcijām. Šajā laikā Kluba pastāvēšana bija raksturojama kā izteikta reakcija, ko apliecināja arī Kluba deklarācijas, saistot savu centienu mērķi un uzdevumu ar “vajadzības gadījumu”, valstij kritiskām dienām un tikai tur, kur “nepieciešamība spiedīs”. Organizatoriski Nacionalā

Kluba sākotnējais reakcijas motīvs, nenoliedzami, bija saistāms ar 1920. gadu sākumā Latvijas politiskajā dzīvē vispār vērojamo tendenci, kas izpaudās veselās nosacītu antiorganizāciju virknes dibināšanā, kurā kā burtisks pretstats kreisajām organizācijām – kreisajām arodbiedrībām un kreiso arodbiedrību savienībai, atvaļināto kareivju biedrībai, jaunatnes savienībai, skolotāju savienībai – tika dibinātas pilsoniskās organizācijas – nacionālās arodbiedrības un nacionālo arodbiedrību savienība, nacionālā atvaļināto kareivju biedrība, nacionālā jaunatnes savienība, nacionālo skolotāju centrs. Latvju Nacionālā Kluba dibināšanu šajā organizatoriskās reakcijas virknē var skatīt kā noteiktu atbildi uz Latviešu Sociāldemokrātiskās partijas paspārnē 1921. gada 8. jūnijā reģistrēto jaunatnes Strādnieku Sporta savienību⁶. Tieši šī reakcijas – burtiskās un preventīvās – dominante Nacionālā Kluba pastāvēšanas pirmsākumos piešķīra organizācijas pastāvēšanai spēcīgu kustības momentu, kas drīz vien atrada savu atspoguļojumu arī organizatoriskajos principos.

Pirmo reiz īpatnējā kustības momenta klātbūtne kā organizatorisks elements sevi pieteica 1924. gada sākumā, kad ar V.Zamuēla valdības izveidošanos Nacionālā Kluba varbūtējās slēgšanas gadījumam tika izstrādāti jaunas organizācijas statūti. Šī fakta kontekstā Kluba pastāvēšana ieguva principiāli jaunu nozīmi. Organizācijas slēgšanu Kluba vadošās personas, acīmredzot, uztvēra kā vienu no savas pastāvēšanas un darbības iespējamām perspektīvām un gatavojās tai jau priekšlaikus, līdz ar to, kaut tieši neformulēti, tomēr liekot saprast, ka par lielāku un būtiskāku vērtību, viņu izpratnē, ir uzskatāma *kustība* – organizācijas kā noteiktas idejas un centienu nesējas saglabāšana – un konkrētajai tās organizatoriskajai izpaušmei vispirms ir jā saglabā šis kustības moments – darbības nepārtrauktība. Tiesa, konkrētajos apstākļos 1924. gada lēmums vairāk izskatījās kā aktuālās politiskās situācijas nosacījumu diktēts gadījums, taču, kad gadu vēlāk pēc LNK darbības apturēšanas ar šādu pat motivāciju vienlaikus tika dibinātas divas organizācijas, jau varēja runāt par noteikta organizatoriska principa veidošanos.

Parādījies kā drīzāk spiests organizatoriskās dzīves elements, pēc 1925. gada februāra notikumiem un straujā pavērsiena valdošo aprindu nostājā kustības moments aktīvajā nacionālismā sāka pārvērsties jau par apzinātu organizatorisku principu, kura cēloņi bija meklējami aktīvā nacionālisma izvēlētajā savas darbības statusā un konkrētās politiskās darbības nosacījumos. Piesakot sevi kā vispārnacionāls, pāri partiju interesēm stāvošs nepartejisks spēks, kas savas pastāvēšanas nepieciešamību saistīja ar ārpusparlamentāru darbību, aktīvais nacionālisms izcēlās ar nepierasti asām, pret, savā izpratnē, nozīmīgākajām negācijām un oponentiem vērstām, teorētiskām deklarācijām un darbības akcijām, kas iespējamā valdības politiskā kursa maiņas gadījumā (kā tas bija 1924. gadā) lika būt gataviem noteiktai pretdarbībai. Līdz ar straujo antiparlamentārisma idejas ekspansiju un pavērsienu aktīvā nacionālisma attieksmē pret parlamentāro demokrātiju vispār aktīvais nacionālisms jau nostājās ne vairs atsevišķu negāciju vai kāda viena politiska spēka, bet jau visas pastāvošās politiskās iekārtas oponenta pozīcijā. Šajā situācijā, neatsakoties no savas bezkompromisu nacionālo interešu nesēja lomas, nepieciešamība būt gatavībā noteiktiem valdošo aprindu pretdarbības soļiem kļuva jau par neatņemamu un pastāvīgu aktīvā nacionālisma pastāvēšanas nosacījumu. Apstākļos, kad arvien biežākā valdošo aprindu pretdarbība un pret aktīvā nacionālisma organizācijām vērstās preventīvās akcijas – aresti uz t.s. Kerenska likuma pamata, sapulču un demonstrāciju aizliegumi – jau bija kļuvušas par pastāvīgu praksi, gatavība organizāciju slēgšanai bija kā nepieciešama reakcija un veids darbības turpināšanai, padarot organizāciju slēgšanu no pārtraukuma, pauzes par vienu no kustības pastāvēšanas elementiem. Šī izpratne drīz vien kļuva par principu, kuru visatklātāk pēc Nacionalistu Kluba slēgšanas 1927. gada februārī formulēja tolaik arestētais I.Pone vēstulē tautiešiem : “Vienu ir gan jāievēro : ne par kādu cenu nepadoties un, ja citādi nevar, tad nodibiniet kādu dziedāšanas biedrību, griestos spļāvēju klubu, jeb ko tamlīdzīgu”⁷. Praksē šo valdošo aprindu rīcību apsteidzošo organizāciju dibināšanas principu

viskonsekventāk īstenoja LTA Ugunskrusts, divu gadu laikā nomainot piecas organizatoriskās izkārtnes.

Līdzīga nozīme bija arī vairāku organizāciju statūtos paredzētajai likvidācijas kārtībai, apzināti paredzot iespēju varbūtējās slēgšanas gadījumā sasaukt organizācijas likvidācijai legālu biedru pilnsapulci. Šādas likvidācijas “ekstrēmo” variantu literārā izklāstā 1931. gadā aprakstīja viens no rosīgākajiem aktīvā nacionālisma darboņiem E. Tīrumnieks⁸. Pēc viņa scenārija, kāda iedomāta organizācija “Dzelzs Līga” savā Saeimas vēlēšanu priekšvakarā sasauktajā ārkārtas kongresā bija nolēmusi izvirzīt valdībai ultimatīvas prasības, uz kurām kā atbilde sekoja valdības lēmums par organizācijas slēgšanu. Tādu valdības lēmumu, kā pauda literārā apraksta autors, izrādās, Līga jau bija gaidījusi un tam sekoja rīkojums visām Līgas nodaļām “noteiktā dienā ierasties pilsētā uz “likvidācijas kongresu””⁹. Ievērojot autora piederību aktīvā nacionālisma aprindām, viņa mājienu par vilcieniem, kas bija “pārpildīti veselīgiem lauku jaunekļiem”, jau varēja uztvert kā iespējamu rīcības programmu un nevis vienkāršu literāru fantāziju¹⁰. Katrā ziņā, 1934. gada septembrī līdzīgā situācijā Rīgas prefekts atzina, ka biedrības Jaunā Latvija likvidācijas sapulces sasaukšana “patreizējos apstākļos nebūtu vēlama”¹¹, tiesa, nesniedzot plašākus paskaidrojumus savam lēmumam.

Visbeidzot, trešais un varbūt arī spēcīgākais kustības momenta kā organizatoriska principa aspekts bija izteiktais un visai īpatnējais organizatoriskās pēctecības noliegums. Tam bija vairāki cēloņi, no kuriem galvenais, acīmredzot, bija pēc LNK slēgšanas sabiedrībā vērojamā un ar katru nākošo organizāciju pieaugošā sabiedrības skepse pret aktīvo nacionālismu : vīlušies “īsto nacionālistu” darbībā, daudzi vairs neticēja skaļajiem lozungiem un deklarācijām. Šīs sabiedrības attieksmes kontekstā aktīvā nacionālisma organizācijas centās norobežoties vai vismaz distancēties no saviem tiešajiem priekšgājējiem un izcelt sava aktīvā nacionālisma principiāli jauno saturu, uzrādot, vienlaikus, arī izteiktu idejas monopolizācijas tendenci. Sākot ar

Latvijas Sargu dibināšanu 1926. gadā jau varēja runāt par noteiktu shēmu, pēc kuras aktīvā nacionālisma organizācijas aprakstīja savu izcelsmi : vispirms tika norādīts uz LNK viennozīmīgi pozitīvo darbības posmu, kuram sekoja “tumšais” – ideju un centienu pagrimšanas – laiks (tāpēc par to parasti arī runāt nebija vērts), līdz beidzot atkal bija parādījusies idejiski un morāli nevainojama “vienīgā patiesā” aktīvā nacionālisma organizācija, kas apvieno pārlicinātākos un nosvērtākos tautiešus no bijušā LNK aprindām. Atbilstoši šai shēmai katras jaunas organizācijas dibināšana tika skatīta kā kvalitatīvi jauna laikmeta sākums aktīvajā nacionālismā.

Parādījies kā atbilde uz praksi, kustības moments no neapzināta organizatoriskās darbības elementa ar laiku pārvērtās jau apzinātā kustības apoloģijā, kas, sākot ar teorētiskās izstrādes centieniem 1920. gadu vidū, pakāpeniski sāka iegūt atspoguļojumu arī aktīvā nacionālisma ideoloģijā. Idejiskajās nostādnēs šī pārvērtība vistiešāk atspoguļojās aktīvisma kategorijas izstrādē, kas sākotnēji apzīmēto burtisko reakciju lika saprast nevis kā tūlītēju atbildi, bet iekšēju spēku uzkrāšanu un gatavību. No šīs nostādnes arī izrietēja aktīvā nacionālisma organizāciju iekšējās darbības praktiskās konsekvences, un pirmkārt, sevišķais darbības kults kā vitalitātes apliecinājums¹². Vispirms, tie bija centieni organizāciju biedru iespējami vispusīgākai iesaistīšanai organizāciju dzīvē, līdzās nodaļām un sekcijām paredzot kopus un vēl virkni īpašu struktūru. Šajā pat kontekstā bija skatāms arī jautājums par tautiešu aizņemību vasarās, paredzot īpašas vasaras nometnes. Vēl viens būtisks iekšējās darbības aspekts bija organizāciju iekšējās struktūras visai izteiktā centralizācija, biedru kategorijas un īpašu militāru struktūru veidošana, kas, vērsts uz organizāciju iekšējās disciplīnas nodrošināšanu, katram organizācijas biedram lika justies kā īpašam un neizstājamam organizācijas dalībniekam, izvirzot viņa darbībai skaidri apzīmētus mērķus un uzdevumus. Tikpat svarīgi bija organizāciju iekšējās vienības gara stiprināšanai paredzētie īpašie organizatoriskās vienības atribūti – formas, tautiešu sveicieni, svinīga tautiešu

uzņemšana un zvērestī. Visi šie iekšējās darbības aspekti ne tikai pasvītvoja aktīvā nacionālisma kā cīņas organizācijas raksturu, bet arī vēl vairāk izcēla aktīvā nacionālisma īpatnējā kustības momenta klātbūtni.

Minētie, tieši nesaistītie un kā tādi šķietami fragmentārie organizatoriskās darbības principi to kopumā iegūst konceptuāli jaunu nozīmi. Tas, kas aktīvā nacionālisma pastāvēšanai piešķīra jaunu nozīmi un saturu bija meklējams savdabīgajā vērtību jautājumā par attiecībām starp atsevišķām organizācijām un aktīvo nacionālismu kā organizatorisku kustību.

Organizāciju slēgšanu aktīvais nacionālisms skatīja kā objektīvu parādību kustības pastāvēšanā un darbības turpināšana zem citas organizatoriskas izkārtnes zināmā mērā kļuva par aktīvā nacionālisma “dzīves veidu” : konkrētajām organizācijām attiecībā pret kustību bija tikai nomināla vērtība, kamēr kustība bija viss (pārfrāzējot, tas, nenoliedzami, bija slavenais monarhijas princips : Karalis ir miris, lai dzīvo karalis). Galvenais kustības kritērijs bija “aktīvais cīņas gars”¹³ – īpašais aktīvisma kults, kas prasīja arvien jaunus kustības vitalitātes apliecinājumus¹⁴ un caur šī aktīvisma – darbības nepieciešamības un jēgas īpatnējā traktējuma – prizmu kļuva saprotams ne tikai organizāciju lielais skaits, īpaši, 1930. gados, kad jaunu organizāciju dibināšanā parādījās jau zināms “azarta sindroms”¹⁵, bet arī organizāciju iekšējā dažādība un pretrunīgums : striktiem principiem kustībā nebija vietas un tāpat nebija arī nepieciešamības saglabāt kaut kādu noteiktu – idejisku vai taktisku – konsekventu pēctecību un vienotību. Īpašais darbības kults, kas prasīja arvien jaunus vitalitātes apliecinājumus, noteica teorētiskajiem centieniem raksturīgo duālismu, kas, no vienas puses, izpaužoties nepatikā pret jebkādu abstraktu teoretizēšanu un teorētisko uzskatu deklarācijās liekot vadīties no principa : nekādu striktu, konsekventu principu, kas ierobežotu iespējamās nākotnes soļus un darbības izpausmes –, no otras, izpaudās nepārtrauktā preses izdevumu izdošanā, kas pēc organizāciju slēgšanas nereti kļuva arī par galveno kustības nepārtrauktības apliecinājumu. Bez tam, savu organizatorisko priekšgājēju

noliegums un valdības pret aktīvo nacionālismu vērstās akcijas, kas rosināja noteiktu tendenci atdalīt aktīvā nacionālisma ideju no konkrētajām organizācijām, radīja spēcīgi izteiktu idejas monopolizācijas tendenci (svētā ideja, ko nedrīkst samaitāt)¹⁶. Īpatnējā aktīvā nacionālisma kustības momenta kontekstā bija skatāma arī viena no paradoksālākajām aktīvā nacionālisma organizāciju biedru sastāva iezīmēm, piesaistot sev vairākus savā laikā pietiekami redzamus komunistus, kas visdrīzāk bija izskaidrojams ar zināmu līdzību šo strāvojumu iekšējos psiholoģiskajos noskaņojumos.

Kustības īpatnējā izpratne arī ļauj izskaidrot to, kāpēc aktīvā nacionālisma organizācijas, kuras gandrīz 10 gadu laikā par savu galveno nostādni apzīmēja parlamentārisma ierobežošanu, šajā laikā pat necentās izstrādāt konkrētu taktisko programmu šī mērķa sasniegšanai. Aktīvā nacionālisma organizāciju deklarācijās mēs redzam ikgadējus brīdinājumus, draudus un aicinājumus būt gataviem, taču mēs neredzam nopietnu un reālu darbību to īstenošanai¹⁷, jo svarīgs nav mērķis un nav pat svarīgi vai tas ir sasniedzams – svarīgs ir pats process un darbība.

Visbeidzot, lai kādi nebūtu aktīvā nacionālisma īpatnējā kustības momenta aspekti un atspoguļojums aktīvā nacionālisma organizāciju pastāvēšanā, savu galveno mērķi – darbības nepārtrauktības saglabāšanu – šis organizatoriskais princips tomēr izpildīja, un valdošo aprindu soļi pret aktīvo nacionālismu parlamentārās demokrātijas apstākļos lielā mērā izrādījās bezjēdzīgi – slēdzot organizāciju, aktīvo nacionālismu varēja tikai iedragāt, bet nevis iznīcināt.

Īpašais kustības moments un tam atbilstošā organizatoriskā koncepcija bija tas, kas aktīvo nacionālismu padarīja par sevišķu strāvojumu Latvijas sabiedriski politisko spēku attiecībās, taču paša aktīvā nacionālisma izpratni sarežģīja apstākļi, ka strāvojuma ietvaros pastāvēja vēl viena, tradicionālām parlamentārām organizācijām tuvāka organizatoriska koncepcija¹⁸. Ja pirmajai, nosacīti fenomenālai, organizatoriskai koncepcijai bija raksturīga kustības

prioritāte, kuras kontekstā konkrētā organizācija bija kā atvasināta, pakārtota vērtība un vienīgi kustības ārēja čaula, tad otrā, nosacīti tradicionālā organizatoriskā koncepcijā idejiskie un organizatoriskie aspekti bija nedalāma vienība un katra organizācija tika skatīta kā pašsaprotama pamatvērtība. No atšķirīgās pieejas konkrētu organizāciju vērtībai izrietēja arī vairākas citas būtiskas iezīmes, kas raksturoja katru no organizatoriskajām koncepcijām un tieši salīdzinājumā tās bija asāk saskatāmas. Nesaistoties pie konkrētas organizācijas un jau iepriekš paredzot tās slēgšanu, fenomenālisti izcēlās ar radikālu, stihisku un bieži vien impulsīvu darbību, kas nereti likās šķietami bezjēdzīga, izrādot, tajā pat laikā, visai nicinošu attieksmi pret abstraktu teoretizēšanu un parasti aprobežojoties ar visai kategoriskām un izteikti konfrontējošām lozungu deklarācijām. Tas lielā mērā noteica gan šo organizāciju biedru sastāvu, gan salīdzinoši īso pastāvēšanas laiku, kas tomēr atstāja savu, ja arī ne būtisku, tad vismaz skaļu ietekmi uz noteiktiem sabiedriski politiskiem procesiem un sabiedrības noskaņojumiem. Pretstatā tam tradicionālisti lielāku nozīmi piešķīra tieši teorētiskiem centieniem, uzstājoties ar daudz mērenākām nostādnēm un cenšoties īstenot pārdomātas un pamatotas darbības centienus. Tas arī izskaidroja šo organizāciju salīdzinoši nosvērtāko, gados vecāko biedru sastāvu, bet vienlaikus kļuva par noteiktu skaitliskā sastāva ierobežojumu, jo tieši šo aprindu biedrus sev piesaistīja arī pilsonisko partiju labējais spārns. Izvirzot kā pirmo savas darbības principu tieši nosvērtību, šo organizāciju pastāvēšanu raksturoja salīdzinoši ilgāks pastāvēšanas laiks, taču uz sabiedrības procesiem tās parasti atstāja visai mazu ietekmi un visbiežāk palika nepamanītas. Divu, principiāli atšķirīgu organizatorisku koncepciju vienlaicīga pastāvēšana strāvojuma ietvaros aktīvo nacionālismu nostādīja pirmajā brīdī šķietami pilnīgi nekonekventa un nenoteikta strāvojuma statusā, taču aiz šīs nekonekvences stāvēja noteiktas likumsakarības.

Ņemot par pamatu jau atzīmētos organizāciju statūtos izvirzītos biedru sastāva veidošanas nosacījumus un, šajā gadījumā, tieši attieksmē pret biedru

tautību, ir vairāk vai mazāk skaidri redzams organizāciju dalījums vairāk latviskās, nacionālās un vairāk liberālās, nacionāli atvērtās organizācijās. Ja ievērojot abas – organizatoriskās koncepcijas un biedru sastāva veidošanas – aktīvā nacionālisma organizāciju dalījuma shēmas, mēģināt tās pārklāt un iekļaut kaut kādā vienotā principu sistēmā, mēs nonākam pie ļoti interesantas un būtiskas likumsakarības : ja fenomenālā organizatoriskā koncepcija bija drīzāk raksturīga nacionālām organizācijām, kas izvēlējās izteikti fenomenālus un dažkārt jau ar nacionālu akcentu apzīmētus organizāciju nosaukumus – *Latvju Nacionalais Klubs*, *Patriotu Līga*, *Latviešu Tautas Apvienība Ugunskrusts* –, tad tradicionālā organizatoriskā koncepcija bija drīzāk raksturīga nacionāli liberālām organizācijām, kuras, piešķirot galveno un noteicošo nozīmi ideoloģiskiem principiem, izvēlējās ideoloģiskus organizāciju nosaukumus – *Latvijas Sargi*, *Latvju Aktīvo Nacionālistu savienība*, *Latvju Nacionāl(r)evolucionārais Klubs*, *Apvienotā Latvijas Nacionālsociālistu partija*. Šī atklāti neformulētā un varbūt arī strikti nenoteiktā, tomēr acīmredzamā kopsakarība bija tā, kas vedināja uz noteiktiem spriedumiem par pēckara Eiropas radikālo nacionālo strāvojumu pastāvēšanas un attīstības izpratni vispār.

Par Eiropas pēckara labēji radikālo strāvojumu spilgtākajām izpausmēm un konceptuāliem etaloniem tiek uzskatīts Itālijas fašisms un Vācijas nacionālsociālisms. Katrs no šiem strāvojumiem atšķirīgā laikā, atšķirīgā sabiedriski politiskā situācijā bija nonākuši pie varas. Skatīti kā noteiktas vienotas pēckara politiskās tendences atsevišķas izpausmes, tie savos mērķos un centienos bija nenoliedzami līdzīgi, taču tajā pat laikā tie uzrādīja noteiktas atšķirības, un, šajā gadījumā, jau iepriekš iztirzāto jautājumu kontekstā, tie pārstāvēja atšķirīgas organizatoriskās koncepcijas. Itālijas fašisms, piemērojot jau iepriekš lietoto terminoloģiju neapšaubāmi bija tuvāks fenomenālai organizatoriskai koncepcijai, uz ko pirmkārt norādīja jau pats tā nosaukums. Kaut arī paužot noteiktus uzskatus un idejas, fašisms salīdzinoši mazu nozīmi piešķīra teorētiskiem centieniem un fašisma doktrīna pirmo reizi tika formulēta

tikai 1926. gadā. Kaut arī pastāvēt kā politiska partija un neatsakoties no līdzdalības vēlēto valsts politisko institūtu darbībā, fašisms nostiprinājās un nāca pie varas apvērsuma rezultātā un ciešā saskarsmē ar savu idejisko oponentu, kas tam piešķīra ļoti izteiktu organizatoriskas reakcijas raksturu. To apliecināja arī visai nenoteiktie un nepārliciecināmie jaunās fašistu valdības pirmie darbības soļi. Vācijas nacionālsociālisms šajā gadījumā atšķirībā no Itālijas fašisma bija nenoliedzami tuvāks tradicionālai organizatoriskai koncepcijai, izvēloties ideoloģiskos terminos formulētu nosaukumu un pievēršot ļoti lielu nozīmi vienotas nacionālsociālisma teorētiskās koncepcijas izstrādei¹⁹. Kaut arī savas pastāvēšanas sākumposmā partija vairāk bija orientēta uz radikālu ārpusparlamentāru darbību, kas noslēdzās ar Minhenes “alus puču” 1923. gadā, tomēr pēc darbības atjaunošanas 1925. gadā par partijas mērķu sasniegšanas galveno arēnu, nenoliedzami, kļuva parlamenta cīņas, kas 1933. gadā arī noslēdzās ar nacionālsociālistu valdības izveidošanu.

Tādējādi, skatot pēckara Eiropas – un šajā gadījumā vispirms Itālijas un Vācijas – radikālos nacionālos strāvojumus kā noteiktas vienotas politiskas tendences atsevišķas izpausmes un attiecinot uz tām aktīvā nacionālisma organizatoriskās pastāvēšanas principus, kaut visai nosacīti, tomēr var runāt par divām dažādām un principiāli atšķirīgām organizatoriskām koncepcijām. Iespējams, tieši šis abu organizatorisko koncepciju apvienojums aktīvo nacionālismu padarīja par vienu no savdabīgākajām šīs politiskās tendences izpausmēm.

¹ No tām sešām valstīm – Vācijas, Čehoslovākijas, Polijas, Lietuvas, Igaunijas un Latvijas –, ar kurām jau darba ievadā atbilstoši tā tematikai un plašāk pieejamai vēstures literatūrai ir atrunāta *Centrālās un Austrumeiropas valstu* apzīmējuma izpratne šajā pētījumā, 1920.-30.gados tikai Vācijas nacionālsociālistu partijai izdevās nokļūt pie varas. Čehoslovākija līdz pat 1938.gada septembra Minhenes aktam saglabāja savu demokrātisko iekārtu, kamēr Polijā un trīs Baltijas valstīs, kur notika *coup d'état*, radikāli nacionālie strāvojumi izrādījās jauno režīmu opozīcijā un pret tiem tika vērstas represijas.

² Šajā gadījumā ir svarīgi vēlreiz uzsvērt, ka izceļot Austrumeiropas valstu kopīgās iezīmes, runa ir ne tik daudz par visām reģiona valstīm raksturīgām kopīgām iezīmēm, cik par vienojošo kā atšķirību no citām Eiropas valstīm.

³ "Kustības" jēdziens XX gadsimta politiskajā terminoloģijā plašāk iegājās saistībā ar dažādiem kreisajiem idejiskajiem un politiskajiem strāvojumiem, kuriem vai nu trūka skaidras un vienotas centienu programmas (anarhisms) vai kuri, izmantojot radikālākus uzstāšanās veidus, izvēlējās īpatnēju – nelegālai vai puslegālai darbībai atbilstošu – organizatorisko veidolu (komunisti). Tieši strikta noteiktības trūkuma izpratnē par šiem jaunajiem strāvojumiem gadsimta sākumā arī tika runāts kā par *kustību* : "Nav anarhistu partijas, kas izteiktu viņu idejas un sabiedriskos, saimnieciskos u.t.t. mērķus ; nava arī tiem vienas, no noteikta sabiedriska spēka pieņemtā programmas... Kā lai pret visu šo Babeles jukunu nosaka savas attiecības?" – K-is. Mūsu laiku anarhisms. // Karogs. – 1906. – Nr.4. – 287.-288.lpp. Plašāk par politiskās "kustības" izpratni un tās veidošanos skat. : H. Ārente. Totalitārisma izcelsme. – R., 2000. – 316.-332.lpp.

⁴ D.Meļņikovs. Noziedznieks N 1. – 40.lpp.

⁵ Tieši ar vēlēšanos atrast un saglabāt atbalstītājus visās partijās, kas ļautu izdarīt zināmu spiedienu uz šīm partijām, 1927.gadā publicētajā pārskatā par čehoslovāku fašismu tika lietots kustības apzīmējums, šajā apstākļi ieliekot izskaidrojumu tam, kāpēc viņi grib palikt par kustību. - Čehoslovāckij fašizm. // Centrālajā Evropa. 1927. – Nr.8. – 4.-5.str.

⁶ Saistībā ar attiecībām starp LNK un SSS un kopsakarībām šo organizāciju rašanās pamatojumos ir jāatzīmē kāda ļoti īpatnēja un interesanta nostādne, proti : kā nepārprotami liecināja abu organizāciju dibināšanas datumā (SSS dibināšanas datums – LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 10833.l. – 191.lp.), SSS dibinātāji apsteidza LNK ierosmi vairāk nekā par gadu un par tik, par cik to dibināšanā varēja runāt par atbildes soli, tas viennozīmīgi bija attiecināms uz LNK, taču īpatnējā kārtā gan pašu sociāldemokrātu (Skat., piemēram : B.Kalniņš. Latvijas Sociāldemokratijas piecdesmit gadi. – 178.lpp. : "Tā kā policijas lielā daļa simpatizēja fašistiem un nesargāja partijas sapulces pret LNK varmācībām, tad partija nolēma pati gādāt par kārtību un drošību savos sarīkojumos"/, gan vairāku vēstumuieku (Skat., piemēram : Vēlreiz par sociāldemokrātiem un Ulmaņa apvērsumu. // Cīņa. – 1989. – 16.jūlijs.) spriedumos šī organizāciju dibināšanas kopsakarība ir apgriezta, cenšoties attaisnot SSS pastāvēšanu un darbību ar pretstāvēšanu LNK.

⁷ LVVA. – 3235.f. – 1/22.apr. – 421.l. – 2.lp.

⁸ Pienākums un mīla. E.Tīrumnieka stāsts. – Latviešu Avīze.

⁹ Turpat. – 14. janvāris.

¹⁰ Konkrētajā gadījumā E.Tīrumnieka literārā sacerējuma politiskā sīzeta līnija bija saistāma ar 1930. gadu sākumā daudzu visai atzinīgi uzņemto un novērtēto Lapua kustību Somijā. Tiesa, atskatoties uz nedaudz agrākiem notikumiem, ir pamats apgalvot, ka, visdrīzāk, abos gadījumos – gan Somijas realitātē, gan E.Tīrumnieka fantāzijā – šī "kongresa" un "veselīgo lauku jaunekļu" ideja bija pārņemta no Itālijas notikumu scenārija, kur 1922.gada 24.oktobrī B.Mussolini sveica ap 40 tūkstošus Fašistu kongresa delegātu un jau trīs dienas vēlāk sākās fašistu kolonnu virzīšanās uz Romu.

¹¹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5096.l. – 9.lp.

¹² Skatot aktīvo nacionālismu kā savā ziņā noteiktu Pasaules kara ietekmē dibinātu strāvojumu, kurā būtiska loma bija pagājušā kara nostaļģijas noskaņojumiem, tieši aktīvā nacionālisma organizāciju iekšējā dzīvē visāsāk sevi pieteica šī kara morālas un psiholoģiskas kompensācijas aspekts : kopības gars, disciplīna, paramilitāri atribūti, vadonības princips un citi.

¹³ K.Merts. Aktīvais nacionālisma kā kustība. // Brīvais Imantas Gars. – 1925. – 28.marts.

¹⁴ Kas ir? Pērkonkrusts. – 7.,17.lpp./uzvarēt, bet nav skaidrs kādā veidā/

¹⁵ Pēdējā aktīvā nacionālisma organizācija – Nacionālie Partizāni – tika dibināta 1934. gada sākumā.

¹⁶ To, cik dažādi bija priekšstati par aktīvā nacionālisma organizatoriskajiem principiem un konkrētas organizācijas un idejas attiecībām varbūt visspilgtāk apliecināja K.Merts, kas, izvirzot kā prioritāti tieši ideju, organizāciju dibināšanā saskatīja idejas izniekošanu.

¹⁷ Simbolisks šajā ziņā bija jau minētais E.Tīrumnieka raksts par apvērsumu – tikai gatavojas, bet nav paša apvērsuma.

¹⁸ Te ir nepieciešama principiāli būtiska atruna, ka divu dažādu organizatorisku koncepciju pastāvēšana aktīvajā nacionālismā nebūt neaptvēra un nebija attiecināma uz pilnīgi visām aktīvā nacionālisma organizācijām. Vesela virkne, sevišķi, 1920. gadu beigās dibināto organizāciju – Latvijas Vilki, Latvju Nacionālā Kustība un citas – savā pastāvēšanā izrādījās tikai avantūrisma vai personīgu interešu apliecinājums un nepārstāvēja nekādu organizatorisku koncepciju.

¹⁹ Interesanti, ka ar šo Itālijas fašisma un vācu nacionālsociālisma atšķirības iezīmi ļoti tieši sasauca vācu vēsturnieka F.Meinekes spriedumi par šo strāvojumu idejisko uzskatu gatavību pāriet uz citām valstīm. Itālijas fašisms, kā viņš atzīmē, šādai pāriešanai nebija piemērots un uz to arī nepretendēja un pats B.Mussolini deklarēja, ka fašisms ir Itālijas iekšēja parādība nevis lieta eksportam. Ā.Hitlera nacionālsociālisms, turpretī, uzstājoties pret bolševismu un minoritātēm, viņa vārdiem deva "pasaules tirgum" jaunu eksportpreci, kas, izmantojot "vietējo izejmateriālu", bija ātri piemērojama katrai valstij. – F.Meinecke. The German Catastrophe. – Boston. 1966. – 89.-92.p.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts.

I. Avoti.

1. Nepublicētie dokumenti.

Aktīvā nacionālisma organizāciju fondi.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-2.l. *Biedrība "Latvju Nacionālistu Klubs"*. Apkārtraksti par izmaiņām vadošā sastāvā. 1926.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-13.l. LN-stuK. Dzērbenes nodaļa. Ienākušie un izgājušie raksti. 1926.-1927.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-60.l. LN-stuK. Latvju Nacionalā Kluba Centra Valdes sēžu protokoli. 1923.-1924.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-61.l. LN-stuK. Latvju Nacionalā Kluba pilntiesīgo (balstiesīgo) biedru pilnu sapulču protokoli. 1923.-1924.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-62.l. LN-stuK. Latvju Nacionalā Kluba ienākušie raksti. 1923.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-63.l. LN-stuK. Laikrakstu izgriezumi. 1923.-1924.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-64.l. LN-stuK. Laikrakstu izgriezumi. 1923.-1927.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-74.l. LN-stuK. Kluba virsvadoņa pavēles. 1931-1932.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-75.l. LN-stuK. Kluba priekšnieka pavēles. 1931.-1932.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-76.l. LN-stuK. Aktīvo Latvju Nacionālsociālistu Tautas Apvienības programma.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-77.l. LN-stuK. Biedrības "Latviešu Vairogs" bij. "Nacionālo Aktivistu Klubs" pilno tautiešu sapulču protokoli. 1928.-1934.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-79.l. LN-stuK. Biedrības Nacionālo Aktivistu Klubs valdes sēžu protokolu grāmata. 1930.-1932.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-81.l. LN-stuK. N.A.K. kasiera grāmata. 1931.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-83.l. LN-stuK. Tautiešu biedru kartes. 1930.-1931.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-90.l. LN-stuK. Nodaļas sēžu protokoli. 1931.-1933.

LVVA.-2382.f.-1.apr.-108.l. LN-stuK. Virsvadoņa pavēles. 1932.-1933.

LVVA.-6045.f.-1.apr.-1.l. *Biedrība "Latvju Patriotu Līga"*. Valdes sēžu protokoli. 1924.-1925.

LVVA.-6045.f.-2.apr.-1.l. LPL. Biedru reģistrācijas žurnāls.

LVVA.-6045.f.-2.apr.-2.l. LPL. Biedru anketas. 1926.

LVVA.-6045.f.-2.apr.-3.l. LPL. Žurnāls "Jaunais Latvīis". 1925.

LVVA.-4744.f.-1.apr.- 1.l. *Biedrība "Latvju Nacionalā Kustība"*. Biedrības statūti. 1927.

LVVA.-4744.f.-1.apr.-2.l. LNKustība. Dibināšanas un biedru sapulču protokolu grāmata. 1927.-1928.

LVVA.-4744.f.-1.apr.-3.l. LNKustība. Valdes sēžu protokoli. 1927.-1928.

LVVA.-4744.f.-1.apr.-4.l. LNKustība. Ikšķīles nodaļas biedru sapulču un valdes sēžu protokolu grāmata. 1927.-1934.

LVVA.-4744.f.-1.apr.-5.l. LNKustība. Ikšķīles nodaļas kases grāmata. 1927.-1931.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-1.l. *Partija "Latvju Aktīvo Nacionālistu Savienība"*. Statūti. 1927.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-2.l. LANS. Partijas izdotā laikraksta "Dzimtā Zeme" abonētu saraksti. 1928.-1930.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-3.l. LANS. Likvidācijas komisijas no Bauskas nodaļas pārņemtie materiāli. 1928.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-4.l. LANS. Bauskas nodaļas izgājušo un ienākušo rakstu žurnāls. 1927.-1929.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-5.l. LANS. Likvidācijas komisijas sēžu protokoli un kases dokumenti. 1935.-1936.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-6.l. LANS. Likvidācijas komisijas ienākušie raksti. 1935.-1936.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-7.l. LANS. Likvidācijas komisijas izgājušie raksti. 1935.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-8.l. LANS. Pilnsapulces protokols. 1928.-1929.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-9.l. LANS. L.A.N.J. ienākušo rakstu kopoījums. 1928.

LVVA.-5022.f.-1.apr.-10.l. LANS. Biedriem izdotās apliecības. 1928.-1935.

LVVA.-2350.f.-1.apr.-1.l. *Biedrība "Imantas Apvienība"*. Protokoli. 1929.-1932.

LVVA.-2350.f.-1.apr.-2.l. IA. Valdes sēžu protokoli. 1929.-1935.

LVVA.-2350.f.-1.apr.-3.l. IA. Slēgta tautiešu vakara apmeklētāji. 1929.-1931.

LVVA.-2350.f.-1.apr.-4.l. IA. Kvītes par pabalstu saņemšanu. 1929.-1931.

LVVA.-2350.f.-1.apr.-5.l. IA. Biedru saraksts.

LVVA.-2350.f.-1.apr.-6.l. IA. Kases grāmata. 1929.-1931.

LVVA.-5613.f.-1.apr.-1.l. *Nacionālā Latvju Valsts Patriotu Apvienība*. Statūti. 1930.

LVVA.-5613.f.-1.apr.-2.l. NLVPA. Biedru sapulču un valdes sēžu protokoli. 1930.-1933.

LVVA.-5613.f.-1.apr.-3.l. NLVPA. Biedru grāmata.

LVVA.-5613.f.-1.apr.-4.l. NLVPA. Kases grāmata. 1930.-1932.

LVVA.-2999.f.-1.apr.-1.l. *Latvju Patriotu Biedrība*. Statūti.

LVVA.-2999.f.-1.apr.-2.l. LPb-ba. Valdes sēžu protokolu grāmata. 1932.-1933.

LVVA.-2999.f.-1.apr.-3.l. LPb-ba. Kases grāmata. 1932.

LVVA.-4083.f.-1.apr.-1.l. *Sporta un morāliski-fiziskās audzināšanas biedrība "Tēvijas Sargs"*. "Tēvijas Sargu" biedrības Valdes sēžu protokoli. 1932.-1933.

LVVA.-4083.f.-1.apr.-2.l. TS. Līgums ar L.Grīnbergas rokdarbu darbnīcu. 1933.

LVVA.-4083.f.-1.apr.-4.l. TS. Likvidācijas komisijas sēžu protokoli. 1934.-1935.

LVVA.-4083.f.-1.apr.-5.l. TS. Bijušo valdes locekļu un nodaļu darbinieku nopratināšanas protokoli.

LVVA.-4083.f.-1.apr.-6.l. TS. Likvidācijas komisijas ienākušo rakstu reģistrs. 1934.-1935.

LVVA.-2906.f.-1.apr.-1.l. *Latviešu Tautas Apvienība "Ugunskrusts"*. Statūti, centrālās valdes sastāvs.

LVVA.-2906.f.-1.apr.-2.l. LTAU. Valdes sēžu protokolu grāmata.

LVVA.-2906.f.-1.apr.-3.l. LTAU. Rīgas-Jūrmalas, Rūjienas, Valmieras un Ventspils nodaļu valžu sastāvs, biedru saraksti.

LVVA.-2906.f.-1.apr.-7.l. LTAU. Likvidācijas komisijas protokoli.

LVVA.-2906.f.-1.apr.-8.l. LTAU. Sarakste likvidācijas lietā.

LVVA.-1977.f.-1.apr.-1.l. *Biedrība "Jaunā Latvija"*. Statūti. 1933.

LVVA.-1977.f.-1.apr.-2.l. JL. Viesu grāmata. 1934.

LVVA.-1977.f.-1.apr.-3.l. JL. Likvidācijas komisijas akts. 1934.-1935.

LVVA.-1977.f.-1.apr.-4.l. JL. Likvidācijas komisijas divi protokoli.

LVVA.-1977.f.-1.apr.-5.l. JL. Dežūru kontroles saraksti. 1934.

LVVA.-1977.f.-1.apr.-6.l. JL. Personu saraksts izdarītā dokumentu kontrolē. 1934.

LVVA.-1977.f.-1.apr.-9.l. JL. Pērkonkrustiešu cīņas dziesmas.

LVVA.-5971.f.-1.apr.-1.l. *Biedrība "Nacionālie Partizāņi"*. Pagaidu valdes sēžu protokolu grāmata. 1934.

LVVA.-5971.f.-1.apr.-2.l. NP. Statūti, biedru sapulču protokoli. 1933.-1934.

LVVA.-5582.f.-1.apr.-1.l. *Apvienotā Latvijas Nacionālsociālistu partija*. Centra valdes sēžu protokolu grāmata. 1932.-1933.

LVVA.-5582.f.-1.apr.-2.l. ALNSP. Biedru saraksts.

LVVA.-5760.f.-1.apr.-1.l. *Aktīvā Latvijas Atjaunošanas kustība "Zilais Ērglis"*. Dibināšanas un centrālās valdes prezidija sēžu protokoli. 1933.-1934.

LVVA.-5760.f.-1.apr.-2.l. ALAKZĒ. Likvidācijas protokoli. 1935.

Citi fondi.

LVVA.-2021.f.-1.apr.-1.l. Latviešu Jaunatnes savienība. Statūti.

LVVA.-3720.f.-1.apr.-1.l. Latviešu Nacionālā Jaunatnes savienība. LNJS statūti, citu organizāciju statūti un līgumi.

LVVA.-3720.f.-1.apr.-19.l. LNJS. Centra valdes sēžu protokoli. 1922.-1924.

LVVA.-3720.f.-2.apr.-2.l. LNJS. LNJS Valdes sēžu protokoli. 1921.-1922.

LVVA.-3720.f.-3.apr.-3.l. LNJS. LNJS I, II, III kongresa materiāli. 1921.-1924.

LVVA.-3720.f.-3.apr.-4.l. LNJS. LNJS protokoli. 1921.-1922.

LVVA.-3720.f.-3.apr.-5.l. LNJS. LNJS darbības pārskati un sarakstīšanās. 1921.-1923.

LVVA.-2494.f.-1.apr.-1.l. Latvju nacionālo organizāciju savienība. Statūti.

LVVA.-2494.f.-1.apr.-5.l. LNOS. Mācītāju ziņojumi par nacionālo biedrību sastāvu.

LVVA.-2494.f.-1.apr.-6.l. LNOS. 1927.gada 9.jūnija apspriedes protokols.

LVVA.-2494.f.-1.apr.-7.l. LNOS. Apkārtraksts savienībā ietilpstošām organizācijām.

LVVA.-2494.f.-1.apr.-9.l. LNOS. Delegātu sapulču protokoli.
 LVVA.-2494.f.-1.apr.-10.l. LNOS. Biedru saraksts.
 LVVA.-2494.f.-1.apr.-13.l. LNOS. Ienākušo un izejošo rakstu grāmata.

Sabiedrisko lietu ministrijas preses un biedrību departaments.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-2351.l. Latvju Aktīvo Nacionālistu savienība.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-2353., 2354.l. "Latvju Nacionāl-evolucionārais Klubs" likvidācijas komisija.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-2359.l. Politiska organizācija "Latvijas Fašistu Ordenis".

LVVA.-3724.f.-1.apr.-5096.l. Biedrības "Jaunā Latvija" likvidācijas komisija.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-6263., 6264.l. Biedrības "Latvijas Vilki" likvidācija.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-11359.l. "Tēvijas Sargu" biedrības likvidācija.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-11794.l. Biedrība "Nacionālie Aktivisti".

LVVA.-3724.f.-1.apr.-11798.l. Biedrības "Latvju Nacionalā Kustība" likvidācija.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-11799.l. Akts Nacionālās Latvju Valsts Patriotu apvienības slēgšanas lietā.

LVVA.-3724.f.-1.apr.-11903.l. Akts biedrības "Mūsu Fronte" slēgšanas lietā.

2. Publicētie dokumenti.

Daģis J. Prezidents Kārlis Ulmanis : Latviešu tautas apvienotājs. – Rīga, 1990. – 1. sējums. – 576.lpp.

Dokumenti stāsta : Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. -- Rīga, 1988. – 304.lpp.

L.K.P. Vēstures komisija. Proletāriskā revolūcija Latvijā. I. Strādnieku šķiras partijas sākotne. L.K.P. vēstures materiāli. – Maskava, 1924. – 780.lpp.

Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā. Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1987. – 207.lpp.

Revolucionārā kustība Latvijā : Atmiņas un materiāli. I. – Rīga, 1927. – 214.lpp.

3. Preses izdevumi.

3.1. Aktīvā nacionālisma organizāciju periodiskie izdevumi.

Latvju Nacionalā Kluba Biļetens. – 1924.-1925.

Imantas Gars. – 1925.

Brīvais Imantas Gars. – 1925.

Brīvais Imantas Gars. – 1926.

Imantas Gars. – 1926.

Izšķiries!.. – 1926.

Imantas Gars. – 1927.-1928.

Dzimtā Zeme. – 1928.-1929.

Sporta Ziņas. – 1928.-1929.

Latvju Aktīvists. – 1929.-1930.

Viestura Gars. – 1929.

26.janvāris. Vienreizējs izdevums. – 1930. gada 26. janvāris.

Nacionālrevolucionārs. – 1932.-1933.

Tēvijas Sargi. Vienreizējs izdevums. – 1932. gada novembris.

Tēvijas Sargs. – 1933.

Mūsu Tēvijas Sargs. – 1933.-1934.

Ugunskrusts. Latviešu cīņas laikraksts. – 1932.-1933.

Pērkonkrusts. – 1933.

Rīgas Telegrammas. – 1933.-1934.

Nacionālsocialists. – 1932.-1933.

Latvju Nacionālsocialists. – 1933.

Rung' iz maisa. – 1933.

Zilais Ērglis. – 1933.-1934.

3.2. Citi politisko un sabiedrisko organizāciju periodiskie izdevumi.

Baltijas Vēstnesis. – 1919.-1920.

Brīvais Latvis. – 1919.-1920.

Brīvā Latvija. – 1919.

Brīvā Zeme. – 1922.-1934.

1919. gada Brīvprātīgais. Brīvības cīnītāju laikraksts. – 1929.

Burtnieks. – 1927.-1934.

Cīņa. – 1919.

Debates. – 1934.

Domas. – 1924.-1934.

Dzintarzeme. – 1921.

Dzintarzeme. Neatkarīgs idejisks laikraksts kristīgi patriotiskā garā ties. zin. kand. J.Štelmahera vadībā. – 1931.

Ekonomists. – 1920.-1921.

Gauja. – 1922.

- Glābsim Dzimteni. – 1933.-1934.
 Internacionale. – 1927.
 Jaunā Tauta. – 1929.
 Jaunais Ceļš. – 1933.
 Jaunais Rīts. – 1922.-1923.
 Jaunākās Ziņas. – 1918., 1920.-1934.
 Jaunatnes Vadonis. – 1923.
 Kaija. Imantas pulka strēlnieku žurnāls. – 1922.
 Kara Kāvi. – 1914.-1915.
 Karogs. Zinātnisks un literārisks žurnāls. – 1906.
 Lāčplēsis. Lāčplēša kara ordeņa kavalieru biedrības izdevums. – 1933.-1935.
 Laika Vēstis. Latvju Kareivju Nacionalās Savienības laikraksts. – 1917.
 Laikmets. – 1924.
 Latviešu Avīze. – 1930.-1932.
 Latviešu Bēgļu Apgādāšanas Centalkomitejas Ziņojums. – 1916.-1917.
 Latviešu Vara. – 1933.-1934.
 Latvija. – 1922.-1923.
 Latvijas Ērgļi. – 1924.
 Latvijas Kareivis. – 1924.
 Latvijas Sargs. – 1922.-1925.
 Latvijas Sarkanā Krusta apskats. – 1920.
 Latvijas Vēstnesis. – 1920.
 Latvis. – 1921.-1934.
 Liepājas Avīze. – 1922.
 Nacionālais Darbs. – 1921.-1922.
 Pret Sauli. – 1924.
 Proletariata Cīņa. – 1917.
 Prometejs. – 1915.-1917.
 Republikanietis. Saimnieciskā Centra nedēļas laikraksts. – 1932.-1934.
 Republikas Sargs. – 1920.
 Rīgas Latviešu Avīze. – 1917.-1918.
 Sociāldemokrāts. – 1922.-1934.
 Skaidrība. – 1924.
 Strādnieks. – 1916.
 Students. – 1923.
 Taurētājs. – 1916.-1917.
 Tautas Avīze. – 1922.
 Tautas Balss. – 1921.-1922.
 Tautas Vairogs. – 1931.-1932.

Universitas. – 1932.-1934.

Vaga. Latvijas Pilsoņu Apvienības laikraksts. – 1928.

Valdības Vēstnesis. – 1920.

Vārds. Latvijas preses biedrības mēnešraksts. – 1937.

Vārds Vietā. – 1933.

Zemgales Balss. – 1924.

Zemgaliētis. – 1922.

Вестник Европы. – 1916.

Центральная Европа. – 1927.-1929.

Сегодня. – 1922.-1925.

4. Neperiodiskie izdevumi.

4.1. Aktīvā nacionālisma organizāciju neperiodiskie izdevumi.

Apvienotās Latvijas Nacionālsocialistu partijas programma un statūti. – Rīga, 1932. – 23.lpp.

Blanks E. Kā radās sociālisma idejas Latvijā? – Rīga, 1923. – 45.lpp.

Blanks E. Latvju nacionalā doma sadzīves cīņu ugunīs. – Rīga, 1923. – 221.lpp.

Cīņai – sveiks. – Rīga, b.g. – 43.lpp.

Kas ir? Ko grib? Kā darbojas? Pērkonkrusts. Programma ar paskaidrojumiem. Deklarācijas iztirzājums. Statūti. – Rīga, 1933. – 32.lpp.

Kas ir? Ko grib? Kā darbojas? Ugunskrusts. – Rīga, 1932. – 42.lpp.

Latvju Aktīvo Nacionalistu Savienība. Programma. Statūti. – B.v., b.g. – 15.lpp.

Latvju Nacionalā Kluba I gads. – Rīga, 1924. – 35.lpp.

Latvju Nacionalā Kluba Vadonis pa Rīgu. – Rīga, 1923. – 244.lpp.

Latvju Nacionalais Klubs, viņa mērķi un darbība. – Rīga, 1923. – 23.lpp.

Latvju tautai! – Rīga, 1933. – 16.lpp.

Merts K. Nacionalās diktaturas būtība. – Rīga, 1926. – 28.lpp.

Merts K. Sargies Latvija! Mani piedzīvojumi komunista gaitās. – Rīga, 1924. – 47.lpp.

Merts K. Uz bīstama slīpenuma. (15. februāris 1925). – Rīga, 1925. – 12.lpp.

Nacionalais Kalendārs 1924. gadam. – Rīga, 1923. – 63.lpp.

Nacionalais Kalendārs 1925. gadam. – Rīga, 1924. – 256.lpp.

Nacionalais Kalendārs 1926. gadam. – Rīga, 1925. – 209.lpp.

Partizāņi, viņu mērķi un ieroči. – B.v., b.g. – 15.lpp.

Persivals F. Itālijas fašisti. – Rīga, 1923. – 71.lpp.

Polis K. Latvijas politiskā bilance (1918-1925). – Rīga, 1925. – 99.lpp.

Tīrumnieks E. Aktivie nacionalisti. Mazas piezīmes par aktīvo nacionalismu. – Rīga, 1930. – 46.lpp.

4.2. Citi neperiodiskie izdevumi.

Adamovičs L. Latvijas universitātes teoloģijas fakultāte. – Rīga, 1939. – 109.lpp.

Akuraters J. Dienu atspīdumi. Revolūcijas atmiņu grāmata (1905.-1908). – Rīga, 1924. – 116.lpp.

Akuraters J. Kopoti raksti. XII. sējums. – Rīga, 1928. – 296.lpp.

Asars H. Ko atgriezušies bēgļi atrod Latvijā? – Rīga, 1920. – 15.lpp.

Australs N. Ko dotu Latvijai fašistu diktatūra? – Rīga, 1927. – 63.lpp.

Avots A. Politiskās partijas I Saeimā : 1922-1925. – Rīga, 1925. – 64.lpp.

Bankavs J. 1919. gads : Lielo notikumu mazās epizodes. – Rīga, 1935. – 158.lpp.

Bauers E. Cīņa par Latvijas zemi. – Rīga, 1920. – 32.lpp.

Beķers V. Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanās laikmetu. – Rīga, 1925. – 148.lpp.

Beldavs K. Bēgļu mācītāja piedzīvojumi. (1915.-1917.). – Valmiera, 1924. – 56.lpp.

Bērziņš P. Latvijas brīvības cīņas. 1918-1920. – Rīga, 1928. – 135.lpp.

Bērzkalniētis A. Kurp eji, jaunatne? – Rīga, 1924. – 40.lpp.

Bezpartejiskā Nacionalā centra darbības virzieni. – Rīga, b.g. – 8.lpp.

Bīlmans A. Latviešu prese cīņā par Latvijas neatkarību. – B.v., 1934. – 28.lpp.

Blanks E. 1905. gada revolūcija. – Rīga, 1930. – 32.lpp.

Blanks E. Hitleri, žīdi un Latvija. – Rīga, 1933. – 16.lpp.

Blanks E. Latviešu demokrātija un viņas vadoņi. – Rīga, 1932. – 30.lpp.

Blanks E. Latvijas atdzimšana : Valsts 10 gadu atcerei (1918-1928). – Rīga, 1928. – 252.lpp.

Blanks E. Latvijas valsts pirmie gadi. – Linkolna, 1985. – 64.lpp.

Blanks E. Nācija un valsts. – Rīga, 1924. – 31.lpp.

Blanks E. Republikas priekšvakarā. – Rīga, 1922. – 44.lpp.

- Blanks E. Socialisma sabrukums. – Rīga, 1933. – 24.lpp.
- Blanks E. Vadonis un vadonības laiks. 15. maija domas. – Rīga, 1935. – 48.lpp.
- Brastiņš E. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – Rīga, 1986. (3.izdevums). – 121.lpp.
- Ceichners A. Galvenās pārmaiņas Latvijas tautas saimniecībā un Valsts saimnieciskā politikā 1930.-1932. krīzes gados. – Rīga, 1933. – 267.lpp.
- Ceichners A. Latvijas tautas bagātība un valsts saimnieciskās politikas iespaids uz tās attīstību. – Rīga, 1931. – 135.lpp.
- Četri sabrukumi. Ģenerāļa Goppera atmiņas. – Rīga, 1920. – 184.lpp.
- Grīva K. Vai žīdi dabūs virsroku? – Rīga, 1922. – 64.lpp.
- Ģenerāļa P.Radziņa piemiņai. – B.v., b.g. – 16.lpp.
- Jankavs J. Rainis un socialdemokratiskā kliķe. – Rīga, 1913. – 35.lpp.
- Jurevičs P. Pārskats par latviešu filozofisko domu. – Rīga, 1937. – 41.lpp.
- Kalniņš B. Fašisms un viņa apkarošana. – Rīga, 1925. – 33.lpp.
- Kalniņš B. Nacionalās diktaturas nesēji. – Rīga, 1926. – 38.lpp.
- Kalniņš B. Socialdemokratijas militārpolitika. – Rīga, 1928. – 87.lpp.
- Kas jāzin bēgļiem atgriežoties Latvijā. – B.v., b.g. – 16.lpp.
- Kas katram jāzin tautas nobalsošanas jautājumā. – Rīga, 1923. – 16.lpp.
- Kas ir Latvijas Pilsoņu Apvienība? – Rīga, b.g. – 14.lpp.
- Kauls J. Kreisās un labās partijas. – Rīga, 1922. – 11.lpp.
- Kijevas ritualprāva, Talmuda morāle un citi vēsturiski dokumenti par žīdu ritualslepavībām. – B.v., b.g. – 55.lpp.
- Kroders A. Niedra un niedrisms. – Rīga, 1924. – 48.lpp.
- Krūmiņš-Pilāts J. Politiskās partijas Latvijā. – Pleskava, 1921. – 21.lpp.
- Ķūķis K. Visu par Latviju! – Rīga, Liepāja, 1924. – 32.lpp.
- L.Z.S. Akademiskā sekcija. Demokratijas krīze. – Rīga, 1927. – 116.lpp.
- L.Z.S. Akademiskā sekcija. Politiskie virzieni Latvijā. – Rīga, 1928. – 148.lpp.
- Lapiņš K. Čekas gūstā : Romāns-hronika. – Rīga, 1930. – 234.lpp.
- Lapiņš K. Nemiera paaudze. – Rīga, 1929. – 231.lpp.
- Latviešu Nacionālās Apvienības programma. – Rīga, b.g. – 8.lpp.
- Latviešu Nacionalās Jaunatnes Savienība. – Rīga, 1923. – 8.lpp.
- Latviešu Nacionalās Jaunatnes Savienības Statuti. – Rīga, b.g. – 16.lpp.

- Latvija citu valstu saimē. Kulturāli saimniecisks apskats. – Rīga, 1939. – 120.lpp. ; Atkārtots izdevums. – Rīga, 1990. – 127.lpp.
- Latvijas Neatkarīgo Socialistu Partijas 3. Saeimas vēlēšanu platforma un kandidātu saraksti. – B.v., b.g. – 15.lpp.
- Latvijas Tautas Sociālistu Strādnieku Partijas Platforma. – Rīga, b.g. – 32.lpp.
- Latvju Jaunatne. I. Rakstu krājums. – Rīga, 1923. – 154.lpp.
- Latvju Jaunatne. II. Rakstu krājums. – Rīga, 1924. – 121.lpp.
- Latvju prese. 1797.-1822.-1922. – Rīga, 1922. – 140.lpp.
- Latvju tauta! Izšķīries – būt vai nebūt tev brīvai! – Rīga, 1927. – 8.lpp.
- Lejiņš P. Kas ir un ko grib Kristīgie nacionalisti? – Liepāja, 1922. – 16.lpp.
- Lūke J. Nacionalais socialisms Vācijā un tā darbības arena. – Rīga, 1931. – 47.lpp.
- Malienietis A. Fašisms. – Rīga, 1923. – 32.lpp.
- Māras baznīca un Rīgas garnizona draudze. – Rīga, 1931. – 15.lpp.
- Mednieks J. Šaha partija?.. Pulkveža Ķūķa lieta. – Liepāja, 1924. – 32.lpp.
- Merts K. No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam. – Rīga, Liepāja, b.g. – 32.lpp.
- “Ministru prezidenta” Andrieva Niedras nolaupīšana. – Rīga, 1921. – 32.lpp.
- Nacionalisms kā cilvēces kultūras faktors. Prof.K.F. Žakova lekcija. – B.v., b.g. – 19.lpp.
- Pilsoņu diktatura. – Rīga, 1927. – 23.lpp.
- Polis K. Latvijas politisko, saimniecisko un sabiedrisko reformu pamatprincipi. – Rīga, 1928. – 96.lpp.
- Politiskās partijas jāiznīcina. – Rīga, b.g. – 71.lpp.
- Pret fašismu! – B.v., 1933. – 22.lpp.
- Radziņš P. Latvijas atbrīvošanas karš. – Rīga, 1990. – 248.lpp.
- Ramats K. Kalpaka bataljons neatkarības cīņās. – Rīga, 1929. – 195.lpp.
- Roberts M. Ko žīdi grib. – B.v., b.g. – 48.lpp.
- Samarins J. Raksti par Baltiju. II. Pareizticīga latvieša piezīmes (1840.-1845.). – Petrograda, 1915. – 116.lpp.
- Sanders J. Baltiešu tautu pirmdzimtene un valoda. – Jelgava, b.g. – 47.lpp.
- Sanders J. Kristīgās ticības reforma. – Rīga, 1938. – 112.lpp.
- Sanders T. Kādēļ latvju tauta tik sarkana? – B.v., b.g. – 15.lpp.
- Sanders T. Kas jāzin par socialistiem. – Rīga, b.g. – 16.lpp.
- Selonijas albums : 1880.–1905. – Jelgava, 1905. – 416.lpp.

- Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē : Atmiņas un apcerējumi (1914.-1921.). – Rīga, 1991. – 343.lpp.
- Skalbe K. Kopoti raksti. V. Stāsti, tēlojumi un zīmējumi. – Rīga, 1923. – 312.lpp.
- Skalbe K. Mazās piezīmes. – Rīga, 1990. – 416.lpp.
- Skujenieks M. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā : Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā. – Rīga, 1930. – 139.lpp.
- Skujenieks M. Latvija starp Eiropas valstīm. – Rīga, 1929. – 200.lpp.
- Skujenieks M. Latvija : Zeme un iedzīvotāji. – Rīga, 1927. – 752.lpp.
- Skujenieks M. Latvijas statistikas atlas. XX. – Rīga, 1938. – 56.lpp.
- Skujenieks M. Vietējā pašvaldība Baltijā. – Maskava, 1916. – 174.lpp.
- Staprans S. Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules. Manas atmiņas un dēkas no Krievijas revolūcijas un Latvijas tapšanas laikiem. – Rīga, 1928. – 188.lpp.
- Stučka P. Nacionālais jautājums un latviešu proletariāts : Darbu izlase. 1906-1930. – Rīga, 1972. – 293.lpp.
- Šillers E. Melnais Antikrists. Patiesība par kristīgiem nacionalistiem. – Rīga, 1922. – 21.lpp.
- Talavija : 1900–1925. – Rīga, 1928. – 284.lpp.
- Tautas nodevēja atmiņas. Andrieva Niedras piedzīvojumi cīņā pret lielniecismu. – Rīga, 1998. – 453.lpp.
- Upītis K. Jauni ceļi arod kustībā. – Rīga, 1931. – 158.lpp.
- Valters M. Latviešu kulturas demokrātija, viņas spēki un uzdevumi. – Rīga, 1913. – 26.lpp.
- Valters M. Mūsu tautības jautājums : Domas par Latvijas tagadni un nākotni. – Rīga, 1914. – 175.lpp.
- Veinbergs F. Latvijas pirmā Saeima : Viņas ievēlēšana un tuvākais uzdevums. – Rīga, 1922. – 31.lpp.
- Veinbergs F. Luteriskās baznīcas krīzes lietā. – Rīga, 1923. – 18.lpp.
- Vinters J. Kāda ir un kādai jābūt latvijas valsts Satversmei un ar viņu saskanošam valsts pārvaldes aparātam. – B.v., b.g. – 16.lpp.
- Zālīte P. Kā Latvija tapa vai kā piepildījās tautas pašnoteikšanās ideja? – Rīga, 1928. – 120.lpp.
- Zalts A. Valsts intereses un partiju politika. – Rīga, 1923. – 46.lpp.
- Zemnieku kalendars. 1918. – B.v., b.g. – 170.lpp.
- [Ziluss J.] Dep.P. Leikarta aizkulises. Leikartisma apsūdzība no lauks. J.Zilusa, bij. Jaunās zemnieku apvienības centrālās valdes priekšsēdētāja. – Rīga, 1933. – 54.lpp.

Ziņojums filistriem par Selonijas darbību. 1918.-1930. – Rīga, 1932. – 87.lpp.

Žīdi un socialdemokrāti. – Rīga, 1934. – 39.lpp.

Бергъ А.Х. Международное положение Латвии. – Петроград, 1918. – 24.стр.

5. Atmiņas.

Aleksandrs [Kundrāts]. Zilā aploksne. Neredzamā divīzija. Stāstījums par latviešu slepeno aģentu bīstamajām gaitām. – Rīga, 1993. – 397.lpp.

Bergs F. Kopsolī ar gadsimtu : 1900.gadā dzimuša revolucionāra atmiņas. – Rīga, 1981. – 318.lpp.

Bīlenšteins B. Bet mājas palika. – Rīga, 1998. – 83.lpp.

Cielēns F. Laikmetu maiņā : Atmiņas un atziņas. – Stokholma, 1961. – 1963. – 3.sējumos.

Kārklīņš J. Latviešu pūcesspiegēlis. Kara vētrās un rāmā laikā. – 2.grāmata. – Valmiera, 1993. – 391.lpp.

Kārklīņš J. Latvijas preses karalis. Atmiņas par Jaunāko Ziņu laikiem. – Rīga, 1990. – 256.lpp.

Lamejs B. Rīgas kaķu ķēniņš un citas kāda ārzemju korespondenta atmiņas. – B.v., 1979. – 184.lpp.

Lejiņš J. Mana dzimtene. – B.v., 1971. – 333.lpp.

Menders F. Domas, darbi un dzīve : 1903.-1940. // Neatkarīgā Cīņa. – 1991.

“Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija. – Rīga, 1987. – 237.lpp.

Šilde Ā. Ardievas Rīgai. – B.v., 1988. – 351.lpp.

II. Literatūra.

1. Monogrāfijas, apkopojošie darbi.

Ambainis O. Latviešu folkloristikas vēsture : Pamatvirzieni un fakti. – Rīga, 1989. – 125.lpp.

Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija Latvijā. – Rīga, 1954. – 149.lpp.

Andersons E. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. – Toronto, 1983. – 832.lpp.

Andersons E. Latvijas vēsture : 1920-1940. Ārpolitika. – 2.sējumi. – Stokholma, 1982.-1984.

- Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā (1920-1940). – Rīga, 1982. – 302.lpp.
- Arklāns B., Dzirkalis J., Silabriedis J. Viņi bez maskas. – Rīga, 1966. – 207.lpp.
- Ārente H. Totalitārisma izcelsme. – Rīga, 2000. – 609.lpp.
- Balodis A. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – Rīga, 1991. – 430.lpp.
- Berkovičs B. Fašistiskais apvērsums Latvijā un LKP taktika. – Rīga, 1960. – 192.lpp.
- Bērziņš V. Latvija pirmā pasaules kara laikā. – Rīga, 1987. – 267.lpp.
- Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija. – Rīga, 1991. – 109.lpp.
- Dabas un vēstures kalendārs 1979. gadam. – Rīga, 1978. – 304.lpp.
- Dribins L. Nacionālais jautājums Latvijā : 1850-1940. Historiogrāfisks apskats. Latviešu autori. – Rīga, 1997. – 207.lpp.
- Drīzulis A. Latvija fašisma jūgā (1934-1940). – Rīga, 1959. – 322.lpp.
- Drīzulis A. Lielais Oktobris Latvijā. – Rīga, 1987. – 294.lpp.
- Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmetu maiņā : Baltijas muižniecības politika 19. gs. 50.-70. gados un tās apoloģētiskās historiogrāfijas kritika. – Rīga, 1986. – 303.lpp.
- Duhanovs M. Nacisms (1919-1933) : NSVSP un augšslāņi. – Rīga, 1989. – 267.lpp.
- Dzilna P., Klāvs K. Bankrots : Dokumentāls apraksts ar atkāpēm. – Rīga, 1986. – 283.lpp.
- Dzintars J. Neredzamā fronte. – Rīga, 1970. – 243.lpp.
- Eglīte O. Ēnas purvā. (Dokumentāls apraksts par latviešu buržuāzijas militāri politiskajām avantūrām Lielā Tēvijas kara beigu posmā Vidzemē un “Kurzemes katlā”). – Rīga, 1989. – 238.lpp.
- Ezergailis A. Esejas par 1917. gadu. – Rīga, 1991. – 253.lpp.
- Freivalds O. Latviešu politiskās partijas 60 gados. – Kopenhāgena, 1961. – 223.lpp.
- 1905.gads Latvijā. – Rīga, 1966. – 213.lpp.
- Gordons F. Latvieši un žīdi : Spīlēs starp Vāciju un Krieviju. – Stokholma, 1994. – 107.lpp.
- Ģērmanis U. Latviešu tautas piedzīvojumi. I-IV. – Rīga, 1991. – 251.lpp.
- Iksena N. Pārnākšana : Grāmata par Annu Rūmani-Ķeniņu. – Rīga, 1993. – 254.lpp.
- Iskolata republika. Sociālistiskā valstiskuma veidošanās Latvijā. – Rīga, 1988. – 78.lpp.
- Jablonskis A. Buržuāziskās Latvijas rašanās un sabrukums. – B.v., 1947. – 71.lpp.

- Kaimiņš J. Latviešu strēlnieki cīņā par Oktobra revolūcijas uzvaru. 1917-1918. – Rīga, 1957. – 415.lpp.
- Kalniņš B. Latvijas Sociāldemokratijas 50 gadi (1904-1954). – Stokholma, 1993. – 247.lpp.
- Kārlim Ulmanim 120. – Rīga, 1998. – 179.lpp.
- Kolbs E. Veimāras republika. – Rīga, 1997. – 276.lpp.
- Krasnais V. Latviešu kolonijas. – Rīga, 1938. – 578.lpp.
- Krastiņš A. Latvija Stolipina reakcijas gados (1908-1912). – Rīga, 1949. – 54.lpp.
- Krastiņš J. Latvija buržuaziskās republikas laikā (1923-1934). – Rīga, 1949. – 93.lpp.
- Krastiņš J. Latvija fašistiskās diktaturas laikā (1934-1940). – Rīga, 1949. – 86.lpp.
- Lasmanis U. Arveds Bergs. Politiska biogrāfija. – 1.-4.grāmata. – Rīga, 1997.-2000.
- Latviešu konversācijas vārdnīca. – 1.-21. sējums. – Rīga, 1927.-1940.
- Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas kalendārs 1991.gadam. – Rīga, 1990. – 190.lpp.
- Latvijas likteņgadi. – Rīga, 1987. – 87.lpp.
- Latvijas likteņgadi. II. – Rīga, 1988. – 105.lpp.
- Latvijas likteņgadi. III. – Rīga, 1988. – 157.lpp.
- Latvijas likteņgadi. IV. – Rīga, 1990. – 171.lpp.
- Latvijas PSR Mazā enciklopēdija. – 3.sējums. – Rīga, 1967.
- Latvju enciklopēdija. Red. A.Švābe. – Stokholma, 1950-1955. – 1.-3.sējums.
- Leņins V.I. Raksti. – Rīga, 1948.
- Meļņikovs D., Čornaja L. Noziedznieks numur 1. : Nacistiskais režīms un tā fīrers. – Rīga, 1985. – 389.lpp.
- Ozols J. Tomašs Masariks. Čehoslovākijas nodibinātājs un vadītājs. – Rīga, 1935. – 217.lpp.
- Paeglis A. "Pērkonkrusts" pār Latviju (1932-1944). – Rīga, 1994. – 195.lpp.
- Pelše A. Latviešu vāciskie nacionālisti – latvju tautas niknākie ienaidnieki. – Rīga, 1945. – 31.lpp.
- Poļskojs G. Viltoto banknošu bruņinieki. – Rīga, 1989. – 175.lpp.
- Pretstatu cīņā. Latvija 1917-1950. – Rīga, 1990. – 365.lpp.
- Reliģija. Vēsture. Dzīve. Reliģiskā dzīve Latvijā. – Rīga, 1993. – 224.lpp.
- Rīga. 1860-1917. – Rīga, 1978. – 494.lpp.
- Ronis I. Latviešu buržuāzijas politika 1907.-1914. gadā. – Rīga, 1978. – 238.lpp.

Rotčailds Dž. Valstis Viduseiropas austrumos starp diviem Pasaules kariem. – Rīga, 1999. – 474.lpp.

Rudevics A. Kas bija Latvijas buržuāziskā demokrātija? – Rīga, 1959. – 170.lpp.

Rudevics A. Pārdomas par buržuāzisko Latviju. – Rīga, 1971. – 156.lpp.

Samsons V. Naida un maldu slīkšņā. Ieskats ekstrēmā latviešu nacionālisma uzskatu evolūcijā. – Rīga, 1983. – 238.lpp.

Satversmes reforma Latvijā : par un pret. – Rīga, 1995. – 95.lpp.

Sīpols V. Slepēnā diplomātija. Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919-1932. Gadā. – Rīga, 1965. – 255.lpp.

Sočņevs M., Jansons-Saiva A. Kaspars Biezbārdis sabiedriskās domas un kultūras vēsturē. – Rīga, 1986. – 183.lpp.

Spreslis A. Latviešu sarkangvardi cīņā par Padomju varu 1917.-1918.gadā. – Rīga, 1987. – 277.lpp.

Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā : 1926.-1940. – Rīga, 1997. – 171.lpp.

Stranga A. LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā. – Rīga, 1994. – 148.lpp.

Strods H. Latvijas universitāte (1919-1940). – Rīga, 1989. – 49.lpp.

Šalda V., Ūdre A. Latvijas sociāldemokrātija un Valsts Dome : 1905-1917. – Rīga, 1988. – 208.lpp.

Šilde Ā. Latvijas vēsture. 1914-1940. – Stockholm, 1976. – 782.lpp.

Šilde Ā. Trimdinieka raksti : 1944-1990. – Minstere, 1991. – 367.lpp.

Švābe A. Latvijas vēsture 1800-1914. – Rīga, 1991. – 377.lpp.

Vācija un Baltija. Rakstu krājums. – Rīga, 1990. – 178.lpp.

Baltic History. – Columbus, Ohio, 1974. – pp. 341.

Britannica. Macropaedia. – Vol.29.

Fascism : A Reader's Guide. Analyses, Interpretations, Bibliography. Edited by Walter Laqueur. – Cambridge, 1988. – pp. 478.

Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem. Studies in Contemporary Jewry. Volume 1. – Bloomington, 1984. – pp. 584.

Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem. Studies in Contemporary Jewry. Volume 2. – Bloomington, 1986. – pp. 429.

Kohn H. Nationalism : Its Meaning and History. – 1965. – pp. 191.

Macridis R.C. Contemporary Political Ideologies : Movements and Regimes. – Boston, Toronto, 1986. – pp. 358.

Meinecke F. The German Catastrophe. – Boston, 1966. – pp. 121.

Propaganda and Dictatorship. Edited by Harwood L.Childs. – New Jersey, 1936. – pp. 153.

Zurcher A.J. The Experiment with Democracy in Central Europe. A comparative survey of the operation of democratic government in post-war Germany and in the Russian and Austro-Hungarian succession states. – New York, 1933. – pp. 328.

Антонов Д.А. Очерки фашизма в Италии. – Москва, 1923. – 139.стр.

Бердяев Н. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности. – Москва, 1990. – 206.стр.

Большая Советская Энциклопедия. – Том 19.

Галкин А.А. Германский фашизм. – Москва, 1989. – 352.стр.

Долг и отвага : Рассказы о дипкурьерах. – Москва, 1988. – 350.стр.

Дубнов С.М. Эпилог к новейшей истории еврейского народа. Еврейский мир со времени мировой войны (1914-1938). Краткий обзор. – Рига, 1938. – 67.стр.

Иностранная военная интервенция в Прибалтике. 1917-1920 гг. – Москва, 1988. – 320.стр.

Де Йонг Л. Немецкая пятая колонна во второй мировой войне. – Москва, 1958. – 445.стр.

История фашизма в Западной Европе. – Москва, 1978.

Кайо Ж. Куда идет Франция? Куда идет Европа? – Москва – Петроград, 1923. – 208.стр.

Кривицкий В. Я был агентом Сталина. – Москва, 1998. – 336.стр.

Крупников П.Я. Полвека истории Латвии глазами немцев : (конец XIX века – 1945 год). – Рига, 1989. – 316.стр.

Лопухов Б.Р. История фашистского режима в Италии. – Москва, 1977. – 294.стр.

Минаев В. Операция «ход с черного хода». – Москва, 1965. – 459.стр.

Ненашева З.С. Идеино-политическая борьба в Чехии и Словакии в начале XX в. Чехи, словаки и неославизм 1898-1914. – Москва, 1984. – 238.стр.

Нитти Ф. Европа без мира. – Берлин, б.г. – 234.стр.

Опитц Р. Фашизм и неофашизм. – Москва, 1988. – 280.стр.

Проектор Д.М. Фашизм : Путь агрессии и гибели. – Москва, 1989. – 584.стр.

Ракоши М. Итальянский фашизм. – Ленинград, 1925. – 72.стр.

Смит Д. Муссолини. – Москва, 1995. – 384.стр.

Социальная структура и политические движения в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. Межвоенный период. – Москва, 1986.

Стефан Д. Русские фашисты . Трагедия и фарс в эмиграции. 1925-1945. – Москва, 1992. – 441.стр.

Уйска Р. Фашизм и социал-фашизм в современной Латвии. – Москва-Ленинград, 1932. – 134.стр.

Фашизм в Италии. Сборник. – Москва-Петроград, 1923. – 99.стр.

Фашизм и антидемократические режимы в Европе. Начало 20-х годов-1945.г. – Москва, 1981.

Фромм Э. Адольф Гитлер : Клинический случай некрофилии. – Москва, 1992. – 256.стр.

Хибберт К. Бенито Муссолини. Биография. – Москва, 1996. – 416.стр.

Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. – Том 1. – Москва, 1991. – 653.стр.

Шмераль Я.Б. Образование Чехословацкой Республики в 1918 году. – Москва, 1967. – 337.стр.

Эррио Э. Из прошлого. Между двумя войнами (1914-1936). – Москва, 1958. – 770.стр.

2. Periodiskie izdevumi.

Atmoda. – 1992.

Atmoda Atpūtai. – 1992.

Cīņa. – 1989.

Diena. – 1993.-2000.

Kultūras Avīze. – 1992.-1994.

Kultūras Fonda Avīze. – 1990.-1991.

Latvijas Vēsture. – 1991.-2000.

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1991.-2000.

Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1992.-2000.

Lauku Avīze. – 1992.-2000.

Neatkarīgā Cīņa. – 1991.-1995.

Neatkarīgā Rīta Avīze. – 1996.-2000.

Talsu Vēstis. – 1993.

Journal of Baltic studies. – 1979.-1987.

Journal of Contemporary History. – 1999.

Вопросы Истории. – 1990.-1993.

Новая и новейшая история. – 1991.-1993.

1.tabula.

Aktīvā nacionālisma organizāciju izdotie periodiskie un neperiodiskie izdevumi un citi nozīmīgākie sabiedriski politiskās literatūras izdevumi.

Gads	Aktīvā nacionālisma literatūra		Citi nozīmīgākie sab. polit. literatūras izdevumi
	Preses izdevumi	Neperiodiskie izdevumi	
Līdz 1923. gadam			E.Blanks. Republikas priekšvakarā. K.Grīva. Vai žīdi dabūs virsroku? E.Blanks. Latviešu tautiskā kustība. E.Šillers. Melnais Antikrists. P.Lejiņš. Kas ir un ko grib Kristīgie nacionalisti?
1923		LNK Vadonis pa Rīgu Kāpēc žīdi ir Latvijas ienaidnieki? F.Persivals. Itālijas fašisti E.Blanks. Kā radās sociālisma idejas Latvijā E.Blanks. Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs LNK, viņa mērķi un darbība Nacionālais Kalendārs 1924. gadam	Latvju Jaunatne. I A.Zalts. Valsts intereses un partiju politika A.Malienietis. Fašisms
1924	LNK Biļetens (11.04.24.-17.02.25)	LNK 1 gads K.Merts. Sargies Latvija! Nacionālais Kalendārs 1925. gadam	Latvju Jaunatne. II K.Ķūķis. Visu par Latviju! A.Niedra. Latvijas valsts tiesiskie pamati. J.Kauls. Kā tikt pie tautas valdības? K.Merts. No Latvijas sarkanā valdnieka ... J.Mednieks. Šaha partija?... Pulkveža Ķūķa lieta. A.Kroders. Niedra un niedrisms.
1925	Imantas Gars (07.03.25.-14.03.25.) Brīvais Imantas Gars (21.03.25.-20.12.25.)	K.Merts. Uz bīstamā slīpenuma K.Polis. Latvijas politiskā bilance Nacionālais Kalendārs 1926. gadam	T.Sanders. Kas jāzin par sociālistiem T.Sanders. Kādēļ latvju tauta tik sarkana? B.Kalniņš. Fašisms un viņa apkarošana
1926	Brīvais Imantas Gars /LS/ (13.02.26.-11.07.26.) Imantas Gars (21.02.26.-21.04.26.) Izšķiries (27.08.26.-03.02.27.)	K.Merts. Nacionālās diktatūras būtība	B.Kalniņš. Nacionālās diktatūras nesēji

1927	Imantas Gars (10.02.27.-22.06.28.) [Internacionāle]		Latvju tauta! Izšķīries – būt vai nebūt tev brīvai Pilsoņu diktatūra N.Australs.Ko dotu Latvijai fašistu diktatūra?
1928	Dzimtā Zeme (19.07.28.-24.03.29.)		LZSAks.Politiskie virzieni Latvijā B.Kalniņš.Sociāldemokrātijas militārpolitika K.Polis.Latvijas politisko, saimniecisko un sabiedrisko reformu pamatprincipi
1929	Latvju Aktivists (22.12.29.-26.02.30.) Viestura Gars /v.izd./ 1919.g.Brīvprātīgais /v.izd./	Baltijas ķēniņvalsts	
1930	26.janvāris /v.izd./	E.Tīrumnieks. Aktīvais nacionālisms	
1931		Cīņai-sveiks	J.Lūke.Nacionālsociālisms Vācijā un tā darbības arēna
1932	Ugunskrusts (21.08.32.-19.03.33. ; 20.08.33.) Nacionālsocialists (24.09.32.-18.03.33.) Nacionālrevolucionārs (12.32. – 07.01.33.) Tēvijas Sargi /v.izd./		
1933	Pērkonkrusts (26.03.33.-27.01.34.) Tēvijas Sargs. Mūsu Tēvijas Sargs (03.33. – 05.34.) Latvju Nacionālsocialists (25.03.33.) Rung' iz maisa (08.04.33.-15.04.33.) Zilais Ērglis (22.04.33.-12.05.34.)	Latvju tautai! Latviešu sasniegumi un pienākumi. Latviešu Naciokrātu partijas mērķis un kā tas sasniedzams	Pret fašismu! Politiskās partijas jāiznīcina J.Ziluss. Dep. P.Leikarta aizkulises.
1934	Rīgas Telegrammas (03.02.34.-10.02.34.)	Partizāņi, viņu mērķi un ieroči	

2.tabula.

LNK nodaļu ģeogrāfija. LNK Centra valdes sēdēs¹ apstiprinātās nodaļas².

Centra valdes sēžu datumi	Kurzeme	Zemgale	Vidzeme	Latgale
1923. 09.05.		Sņiķeres	Valkas	Daugavpils
01.06.	Liepājas		Valmieras	
12.06.			Siguldas	
19.06.		Jelgavas		Viļānu
12.07.			Skultes Rīgas Jūrmalas Vecgulbenes	Rēzeknes
31.07.				Kārsavas
11.09.		Vecauces		
05.10.	Ventspils Saldus Aizputes Kuldīgas	Tukuma Jaunjelgavas		Krustpils
06.11.			Limbažu Kalsnavas Cēsu Ainažu Salacgrīvas Smiltenes Pāles Staiķeles	
22.11.	Talsu	Dobeles		
05.12.			Alūksnes Madonas	
10.12.				Ungurmuižas
29.12.			Pļaviņu	
1924. 16.01.	Grobiņas Vainodes		Savienas	
27.02.		Zaļenieku		
10.12.	Sabiles			

¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 60.l.

² Kopumā LNK Centra valdes sēžu protokolos no 1923.gada 9.maija līdz 1924.gada 30.decembrim ir minēti 43 nodaļu nosaukumi. Tabulā ir sakopoti dati par 40 no tām : divu nodaļu – Opes (apstiprināta 1923.gada 5.decembrī) un Biķeru (10.decembrī) – atrašanās vietas noteikšanai trūka nepārprotamas norādes, bet attiecībā uz 1924.gada 4.jūnijā apstiprināto Pabažu nodaļas valdi, trūkstot citām norādēm, autors vadījās no pieņēmuma, ka runa ir par 1923.gada 12.jūlijā apstiprinātās Rīgas Jūrmalas nodaļas jaunās valdes apstiprināšanu.

3.tabula.

Aktīvā nacionālisma organizāciju statūtos paredzētie nodaļu dibināšanas un organizāciju pārvaldes struktūru nosacījumi.

Organizācijas un to reģistrācijas laiks uz doto statūtu pamata	Lēmējorgāns				Izpildorgāns			
	nodaļu dibin. min. skaits	nosaukums	pirmās sanāksmes laiks	pārstāvniecība	nosaukums	skaitis	piņvaru laiks	citi nosacījumi
Latvijas Fašistu Ordenis (1924.6.05.) ¹	13	Konvents	-	visi	Ordeņa Padome Ordeņa Dome ↓	15 5	3 // 1/3 rotāc. 1	Ordeņa priekšn. - Lielmestrs
LAN Savienība (1927.30.03.) ²	-	Kongress	-	1 - 50	Centrālā Komiteja	12	1	
Latvju Nacionālā Kustība (1927.30.03.) ³	-	Vispārējā sapulce 1/slēgtas - tikai pilnties. 2/atklātas	-	visi	Valde	7	1	Kongress ja vismaz 10 nodaļas /1deleg. no 25/- līdz tam Vispārējā sapulce
Latvju Patriotu biedrība (1931.19.05.) ⁴	-	Pilntiesīgo sapulce	-	visi	Galvenā valde	5	1	Biedrības priekšnieks - GV priekšnieks - ievēl pilntiesīgo sapulce uz laiku, ko nosaka pati sapulce ⁵
Nacionālie Aktīvistu (1932.15.03.) ⁶	10	Pilnvarnieku sapulce	10 nodaļas - līdz tam Dibinātāju sapulce	1 - 10	Centrālā valde	7	1	
LTA Ugunskrusts (1932.19.01.) ⁷		Delegātu sapulce		1 - 20	Centrālā valde	7	3	Uzņemšanas komisija
LTA Pērkoņkrusts (1933.12.05.) ⁸	6	Delegātu sapulce	Ar nodaļu dibināšanu - līdz tam Dibinātāju sapulce	1 - 15	Centrālā valde CV prezidijs ↓	40 nos. CV	1 1	
Jaunā Latvija (1933.15.08.) ⁹		Pilna sapulce		visi	Valde	7	1	
ALNSPartija (1932.14.07.) ¹⁰	-	Augstākā padome	-	1 - 10	Centrālā valde CV prezidijs ↓	15 7	3 // 1/3 rotāc. 1	Partijas referenduma tiesības - pēc 1/10 partijas biedru ierosinājuma

-
- ¹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2359.l. – 6.-12.lp.
- ² LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2351.l. – 39.-42.lp.
- ³ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-7.lp.
- ⁴ LVVA. – 2999.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-3.lp.
- ⁵ Konkrētajā Latvju Patriotu Biedrības statūtu eksemplārā visa VIII nodaļa “Biedrības priekšnieks” (statūtu 31., 32. un 33. punkts) ir pārsvītroti ar zīmuli. – Turpat. – 2.lp.
- ⁶ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11794.l. – 33.-36.lp.
- ⁷ LVVA. – 2906.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-6.lp.
- ⁸ Kas ir? Ko grib? Kā darbojas? Pērkonkrusts. – R., 1933. – 27.-32.lpp.
- ⁹ LVVA. – 1977.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-2.lp.
- ¹⁰ Apvienotās Latvijas Nacionālsociālistu partijas programma un statūti. – R., 1932. – 13.-23.lpp.

4.tabula.

Aktīvā nacionālisma organizāciju vadošais sastāvs.

Nr.	Uzvārds Vārds T.v.	Dz. gads /vecums/	Organizācijas	Nodarboš.	Biogrāfijas dati
1	Pone Indriķis Roberta d.	1894 /29/	LNK (1923), ANS, LN-stuK, LNrk, IA	students	bēgļu gaitās Krievijā ; Tālavija
2	Smaren-Savinskis Villiams Andreja d.	1887 /36/	LNK (1923)	žurnālists	pied. 1905.g. rev. ; Imantas pulks ; LTA korespondents Maskavā
3	Stāls Jānis Jāņa d.	1899 /24/	LNK (1923)	sab. darbinieks	
4	Kalnārutkis Kārlis Jura d.	1901 /22/	LNK (1923)	-	
5	Priede Jānis Mārtiņa d.	1896 /28/	LNK (1924), LN-stuK, LANS(LS), LNrk, IA	students	karojis Ziemeļlatvijas armijā ; teologs
6	Pūliņš Nikolajs Kārļa d.	1901 /23/	LNK (1924), LN-stuK	aviators	Kalpaka batalj., Lāčplēša kara ord.
7	Ozoliņš Jānis Andrejs Andrieva d.	1894 /30/	LFO (1924), LPO	pasniedzējs	studējis ASV ; profesors Japānā, 1920. Latvijas goda konsuls Japānā
8	Sanders Edgars Leo Jāņa d.	1903 /21/	LFO (1924), LPL	students	
9	Šēfers Videvuds Jāņa d.	1901 /23/	LFO (1924)	students	
10	Kilēvičs Alberts Annas d.	1901 /23/	LFO (1924), LPL	skolnieks	1925.g. miris
11	Sanders Visvaldis Jāņa d.	1885 /39/	LPL (1924)	mācītājs	
12	Lindbergs Benjamiņš Kārļa d.	1885 /39/	LPL (1924)	ķīmiķis	Bijis Tālajos Austrumos
13	Blanks Ernests	1894 /31/	VS (1925)	žurnālists	
14	Lapiņš-Merts Kārlis Gusta d.	1895 /30/	ANS, LN-stuK (1925)	žurnālists	
15	Dekšenieks Žanis Pētera d.		ANS, LN-stuK (1925), LS		Strādājis Ārlietu min.
16	Steppe Mārtiņš Jāņa d.	1901 /24/	LN-stuK (1925), LS, LANS(LS)		bēgļu gaitās Krievijā
17	Lauris Arveds Jūlija d.	1901 /25/	LN-stuK (1926), SGA	komersants	
18	Lazdiņa Emīlija Kristapa m.	1888 /38/	LN-stuK (1926), LNkustība, LNrk		pied. 1905.g. rev. ; bēgļu gaitās Krievijā
19	Vaitnieks Valdis Rūdolfa d.		NSpK (1926), LV, LPb		
20	Smalkais Jānis	1889 /38/	LANS (1927)(LS)	mērnīeks	Troickas pulks
21	Akermanis-Tīrumnieks Ervins Eduarda d.	1908 /23/	NAK (1931), NA		

22	Spunde Austris Alberts Dāva d.	1907 /24/	MF (1931)	elektrotehniķis	
23	Sausmanis-Cīrulis Valters Kārļa d.	1905 /26/	MF (1931)	žurnālists	
24	Freibornis Ernests Jāņa d.	1898 /32/	NLVPA (1930)	tirgotājs	1926.g. sodīts ar 8 mēn. cietumā
25	Celmiņš Gustavs Kārļa d.	1899 /33/	LTA Ugkr. (1932)		Kalpaka batalj. ; Lāčplēša kara ordenis ; 1920.-1921. kara atašeja palīgs Varšavā ; strādājis Ārlietu min. ; Selonija
26	Krusa Fēlikss Kārļa d.	1897 /35/	LTA Ugkr. (1932), NP	žurnālists	Kalpak batalj. ; Tālavija
27	Freivalds Osvalds Dāvja d.	1905 /27/	LTA Ugkr. (1932)		Fr.Lataviensis
28	Štelmahers Jānis Aleksandra d.	1893 /39/	ALNSP (1932), ALAKZĒ	students	bēgļu gaitās Krievijā ; strādājis Ārlietu min. ; Tālavija
29	Garais Vilhelms Eduarda d.	1909 /23/	ALNSP (1932)	skolnieks	
30	Raudiņš Arvids Jāņa d.	1906 /27/	ALNSP (1933), ALAKZĒ, NA	sanitārs	
31	Kaņepe Ādolfs Jāņa d.	1908 /24/	TSb (1932)	žurnālists	
32	Breikšs Leonīds	1908 /26/	NP (1934)	dzejnieks	Fr.Lataviensis

5.tabula.

Aktīvā nacionālisma organizāciju statūtos paredzētie biedru sastāva veidošanas nosacījumi.

Organizācijas un to reģistrācijas laiks uz doto statūtu pamata	Dzimums	Vecums	Tautība	Biedru kategorijas	Uzņemšanas nosacījumi
Latvju Nacionālais Klubs (1922.15.11)¹	abi	18 (jaunāki tikai bk. un bv. ²)	latviešu (izņēm. – arī nelatv.)	1/kandidāti 2/veicinātāji 3/pilntiesīgie 4/aktīvie [goda]	2 aktīvo vai 4 pilntiesīgo biedru ieteikums
Latvijas Fašistu Ordenis (1924.6.05)³	vīrieši (sievietēm – īpašas sekcijas)	18	nav	1/kandidāti 2/aktīvie	2 biedru galvojums
LANSavienība (1927.30.03)⁴	abi	21	nav	nav	nedrīkst būt citas polit. partijas biedrs
Latvju Nacionālā Kustība (1927.30.03)⁵	abi	21 (jaunāki – tikai bk.)	latviešu	1/kandidāti 2/pilntiesīgie 3/goda	2 pilntiesīgo ieteikums
NLVPapvienība (1930.17.09)⁶	abi	21 (jaunāki – tikai bv.)	nav (Latv. pilsoņi)	1/veicinātāji 2/aktīvie 3/goda	2 akt. biedru vai sab. pazīst. labā virz. pers. ieteikums
Latvju Patriotu biedrība (1931.19.05)⁷	abi	18 (jaunāki – tikai bv.)	nav	1/veicinātāji 2/pilntiesīgie 3/goda	2 biedru ieteikums
Nacionālie Aktīvistī (1932.15.03)⁸	abi	18 (jaunāki – jaunatnes sekcijā, tikai bk. un bv.)	latviešu	1/kandidāti 2/veicinātāji 3/aktīvie 4/goda 5/mūža	
LTA Ugunskrusts (1932.19.01)⁹	vīrieši (sievietēm – īpašas sekcijas)	18	latviešu (Latv. pilsoņi)	1/kandidāti 2/aktīvie 3/pilntiesīgie	
LTA Pērkonkrusts (1933.12.05)¹⁰	abi	21	latviešu	nav	2 biedru ieteikums
Jaunā Latvija (1933.15.08)¹¹	abi	18	latviešu	1/kandidāti 2/aktīvie	
ALNSPartija (1932.14.07)¹²	abi	21	nav	nav	2 biedru ieteikums

¹ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 5314.l. – 107.-114.lp.

² Bk. un bv. – biedru kategoriju apzīmējumi : biedrs kandidāts un biedrs veicinātājs.

³ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2359.l – 6.-12.lp.

⁴ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 2351.l. – 39.-42.lp.

⁵ LVVA. – 4744.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-7.lp.

⁶ LVVA. – 5613.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-2.lp.

-
- ⁷ LVVA. – 2999.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-3.lp.
- ⁸ LVVA. – 3724.f. – 1.apr. – 11794.l. – 33.-36.lp.
- ⁹ LVVA. – 2906.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-6.lp.
- ¹⁰ Kas ir? Ko grib? Kā darbojas? Pērkonkrusts. – R., 1933. – 27.-32.lpp.
- ¹¹ LVVA. – 1977.f. – 1.apr. – 1.l. – 1.-2.lp.
- ¹² Apvienotās Latvijas Nacionālsociālistu partijas programma un statūti. – R., 1932. – 13.-23.lpp.

6.tabula.

Aktīvā nacionālisma organizāciju biedru vecuma struktūra.

Vecums	LNK /LN-stuK (1925.) ¹		NAK (1931.) ²	ALNSP (1933.) ³	
	skaits	procentuāli	procentuāli	skaits	procentuāli
Līdz 18 gadiem	32	22,8	12	-	-
No 18-21 gadam	53	37,8	24	10	13,3
No 21-25 gadiem	29	20,7	32	17	22,6
No 25-30 gadiem	13	9,2	19	19	25,3
No 30-40 gadiem	9	6,4	6	18	24
No 40-50 gadiem	3	2,1	2	3	4
50 gadu un vecāki	1	0,7	5	8	10,6

¹ LVVA. – 2382.f. – 1.apr. – 3.l.

² Cīņai-sveiks. – R., 1931. – 23.-24.lpp.

³ LVVA. – 5582.f. – 1.apr. – 2.l.

7.tabula.

Biedru saraksts.

N. p.k.	Uzvārds Vārds t.v.	Dz. gads	Nodarb.	Adrese	Iestāš. laiks	Piezīmes
1	Radziņš Pēteris	-	Ģenerālis	Valdemāra 23-2	29.08.1922	
2	Blanks Ernests Indriķa d.	1894.	Žurnālists	Blaumaņa 26-18	t.p.	
3	Pone Indriķis Roberta d.	1894.	Students	Stabu 41-1	t.p.	
4	Ozoliņš Adolfs Pidriķa d.	1902.	Students	Marijas 66-12	-	
5	Vilciņš Arturs Jāņa d.	1891.	Students	Elizabetes 91/93-5	t.p.	
6	Briedis Arveds Kārļa d.	1901.	Students	Pionieru 4a-1	t.p.	
7	Krūmiņš Arveds Jūlija d.	1902.	Students	Stabu 12-25	t.p.	
8	Celmiņš Nikolajs Jāņa d.	1901.	Students	L.Ķēniņu 10-2	t.p.	Izslēgts
9	Biedriņš Roberts Jāņa d.	1898.	Students	Alberta 1-9	t.p.	
10	Veichert Vilhelms Vilhelma d.	1902.	Skolnieks	Artilērijas 41	t.p.	
11	Stāls Jānis Jāņa d.	1899.	Sab. darb.	Merķeļa 12-4	t.p.	
12	Pētersons Arvids Jāņa d.	1903.	Students	L.Zirgu 9/11-14	t.p.	
13	Bielajs Oskars Ernesta d.	1902.	Skolnieks	Augustīnes 12-2	t.p.	
14	Kučinskis Andrejs Kārļa d.	1899.	Students	Karlīnes 8/10-34	t.p.	
15	Bušs Arvids Mārtiņa d.	1903.	Skolnieks	Dzirnavu 66-5	t.p.	
16	Jurevītes Jekabs Jāņa d.	1897.	Students	Bīskapu 1-8	t.p.	
17	Lagzdiņš Kārlis Jāņa d.	1902.	Ierēdnis	Elijas 12-1	t.p.	
18	Gabriks Aleksandrs Kārļa d.	1899.	Valsts ierēdnis	Kaļķu 30-2	t.p.	
19	Pētersons Ernsts Jāņa d.	1902.	Students	L.Zirgu 9/11-14	t.p.	
20	Struppe Indriķis Jāņa d.	1902.	Students	Lapu 22-1	t.p.	
21	Zaķis Pēters Andža d.	1900.	Ierēdnis	Baznīcas 45-7	t.p.	
22	Jansons Nikolajs Jāņa d.	1895.	Virsnieks	Suvorova 114-4	t.p.	

23	Hermans Valdis Indriķa d.	1892.	Artists		t.p.	
24	Freimans Edgars Jāņa d.	1903.	Students	Strēlnieku 11-1	t.p.	
25	Plato Nikolajs Gustava d.	1899.	Students		t.p.	
26	Sīmans Jānis Jēkaba d.	1902.	Ierēdnis	Karlīnes 35-5	t.p.	
27	Krūmiņš Kārlis Pētera d.	1898.	Ierēdnis	Aleksandra 125-7	t.p.	
28	Kalnarutkis Kārlis Jura d.	1901.	-	Rēveles 37-1	t.p.	
29	Pauļuks Jānis Viļa d.	1902.	Students	Smoļenskas 1-7	11.09.1922.	
30	Lagzdiņš Miķelis Ernesta d.	1898.	Students	Tērbatas 97-8	t.p.	
31	Smaren-Savinskis Villiams Andreja d.	1887.	Žurnālists	Brīvības 1-10	15.09.1922.	
32	Strīķis Ernests Jāņa d.	1901.	Students	Alberta 3-8	t.p.	
33	Kīns Gustavs Jāņa d.	1901.	Students	Meitenes muitā	08.12.1922.	
34	Sarķis Haritons Pētera d.	1903.	Ierēdnis	Brīvības 36- 14	t.p.	
35	Jirgens Augusts Mārtiņa d.	1889.	Būvtehnik is	Saratovas 3- 31	t.p.	
36	Kalvīcs Adolfs Pētera d.	1899.	Ierēdnis		t.p.	
37	Užans Pēteris Jāņa d.	1902.	Kareivis		t.p.	
38	Turks Rudolfs Jāņa d.	1901.	Students	K.Barona 60- 26	t.p.	
39	Lapiņš Jānis Jēkaba d.	1902.	Students	Stabu 41-1	t.p.	
40	Šēfers Videvuds Jāņa d.	1901.	Students	Smoļenskas 1-1	t.p.	
41	Šēfers Imants Alfonsa d.	1901.	Students	Smoļenskas 1-1	t.p.	
42	Šēfers Ojārs Jāņa d.	1904.	Students	Smoļenskas 1-1	t.p.	
43	Oga Valdis Kriša d.	1904.	Students	Smoļenskas 1-6	t.p.	
44	Sarķis Nikolajs Pētera d.	1901.	-	Brīvības 36- 14	t.p.	
45	Baltpurviņš Teodors Augusta d.	1902.	Students	Matīsa 27-7	t.p.	
46	Michelsons Julijs Kārļa d.	1895.	Students	Tērbatas 20- 33	t.p.	
47	Michelsons Arnolds	1900.	Students	Tērbatas 20-	t.p.	

	Kārļa d.			33		
48	Sanders Edgars Jāņa d.	1903.	Students	Tērbatas 23/25-7	t.p.	
49	Paegle Juris Pētera d.	1900.	Students		t.p.	
50	Lass Peters Petera d.	1862.	Žurnālists	K.Barona 31a-9	23.01.1923.	
51	Blāzma Jānis Kristapa d.	1899.	Grāmatve dis	Parka 8-15	t.p.	
52	Sliede Jānis Jāņa d.	1903.	Students		t.p.	
53	Pētersons Bernhards Jāņa d.	1899.	Virsnieks	Aviācijas divīzions	t.p.	
54	Putriņš Arvids Ernesta d.	1905.	Skolnieks	Valdemāra 1c-2	t.p.	
55	Priede Jānis Mārtiņa d.	1896.	Students		t.p.	
56	Tauriņš Valdemars Ģirta d.	1904.	Students	Strēlnieku 13-28	t.p.	
57	Andersons Aleksandrs Inta d.	1898.	Karavīrs	Lāčplēša 17-15	t.p.	
58	Rudzītis Teodors Jāņa d.	1903.	Valsts ierēdnis	Ģertrūdes 89-36	t.p.	Miris
59	Fibigs Arvids Friča d.	1903.	Skolnieks	Dzirnavu 3-7	t.p.	
60	Dreimanis Pēteris Kārļa d.	1902.	Students	Plkv.Brieža 7-15	t.p.	
61	Mednis Eduards Jāņa d.	1863.	Skolotājs	Valdemāra 36a	t.p.	
62	Ameriks Jānis Jāņa d.	1904.	Students	Valdemāra 34-10	t.p.	
63	Polmanis Jānis Mārča d.	1903.	Students	K.Barona 14-9	t.p.	
64	Bērziņš Valfrīds Pētera d.	1899.	Students	Tērbatas 82-1	t.p.	
65	Gailītis Augusts Jēkaba d.	1897.	Grāmatve dis	Artīlērijas 41-4	t.p.	
66	Bugains Pauls Jāņa d.	1901.	-	Miera 8-18	t.p.	
67	Oše Arvids Jēkaba d.	1896.	Students		t.p.	
68	Privko Leonids Jāņa d.	1903.	Valsts ierēdnis		t.p.	
69	Ručs Arvids Sīmaņa d.	1895.	Valsts ierēdnis	Merķeļa 21-5	31.01.1923.	Izstājies 12.02.1924.
70	Kerpe Hugo Jāņa d.	1904.	Skolnieks	Valdemāra 1c-2	t.p.	
71	Mačs Vilfreds Kārļa d.	1898.	Students	Valņu 30-7	t.p.	
72	Lagzdīņš Attis	1879.	Valsts	Maskavas 58-	t.p.	

	Kristapa d.		ierēdnis	5		
73	Cīrulis Pēteris Pētera d.	1895.	Valsts ierēdnis	Marijas 82/84-58	t.p.	
74	Lazdiņš Kārlis Pētera d.	1888.	Valsts ierēdnis		t.p.	
75	Steģis Valfrids Mārtiņa d.	1877.	Students	Ganību 4-36	t.p.	
76	Tauriņš Žanis Ģirta d.	1905.	Students	Strēlnieku 13-28	t.p.	
77	Alksnis Jānis Kriša d.	1902.	Ierēdnis		t.p.	
78	Baumanis Rihards Indriķa d.	1901.	Students	Smoļenskas 17-43	t.p.	
79	Melliņš Jānis Jāņa d.	1905.	Skolnieks	Lāčplēša 70-7	t.p.	
80	Kilevics Alberts Annas d.	1901.	Rakstvedis	Matīsa 43-51	t.p.	
81	Priedīts Aleksandrs Aleksandra d.	1905.	Skolnieks	A.Pumpura 6-2	t.p.	
82	Avotiņš Alfons Andreja d.	1902.	Students	Antonijas 15a-15	16.03.1923.	
83	Gusts Arvids Jāņa d.	1905.	Skolnieks	K.Barona 93-6	t.p.	
84	Lomanis Nikolajs Pētera d.	1902.	Students	Ģertrūdes 10/12-13	t.p.	
85	Kūla Edmunds Jēkaba d.	1890.	Students	Valdemara 23-7	t.p.	Izstājies
86	Lauris Arveds Jūlija d.	1901.	Komersants	Lāčplēša 53-5	t.p.	
87	Bergmans Jānis Pētera d.	1895.	Virsnieks	Alberta 1-8	t.p.	
88	Iļjins Georgs Jāņa d.	1901.	Students	Marijas 31-14	t.p.	
89	Malvess Hermans Rudolfa d.	1902.	Students	Stabu 93-30	t.p.	
90	Biezais Adolfs Kārļa d.	1898.	Karavīrs	Tērbatas 29/31-8	t.p.	
91	Bērziņš Aleksandrs Kristapa d.	1902.	Students	Matīsa 51/53	t.p.	
92	Jurevites Jēkabs Jura d.	1895.	Dzejnieks dramaturgs	-	t.p.	